

National Library
of Sweden

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1965:20
Kommunikationsdepartementet

SOU
1965:20 A

RADIONS OCH TELEVISIONENS FRAMTID I SVERIGE

I

Bakgrund och förutsättningar
Programfrågor
Organisations- och finansieringsfrågor

1960 ÅRS RADIOUTREDNING

Stockholm 1965

STATENS

OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1965

Kronologisk förteckning

1. Sveriges sjöterritorium. Kihlström. 135 s. + 1 utviksblad. U.
2. Sammanställning av remissyttranden över författningsutredningens förslag till ny författning. Del 1: Allmänna uttalanden samt 1 och 2 kap. i förslaget till regeringsform. Norstedt & Söner. 188 s. Ju.
3. Sammanställning av remissyttranden över författningsutredningens förslag till ny författning. Del 2: Kap. 3, 4 och 5 i förslaget till regeringsform. Norstedt & Söner. 120 s. Ju.
4. Tandvårdsförsäkring. Kihlström. 186 s. S.
5. Måttenheter. Kihlström. 47 s. Fi.
6. Om den kommunala självstyrelsens lokala förankring. Esselte. 100 s. I.
7. Praktik- och feriearbetsförmedling. Esselte. 177 s. I.
8. Skånes och Hallands vattenförsörjning. Esselte. 513 s. + 5 st. kartbilagor. K.
9. Arbetsmarknadspolitik. Esselte. 567 s. I.
10. Antikvitetskollegiet. Esselte. 281 s. E.
11. Utbyggnaden av universitet och högskolor. Lokalisering och kostnader I. Esselte. 280 s. E.
12. Utbyggnaden av universitet och högskolor. Lokalisering och kostnader II. Specialutredningar. Esselte. 741 s. E.
13. Rättegångshjälp. Norstedt & Söner. 166 s. Ju.
14. Godtrosförvärv av lösöre. Norstedt & Söner. 241 s. Ju.
15. De svenska utlandsförsamlingarnas ekonomi. Esselte. 129 s. E.
16. Ny jordförvärvslag. Hæggström. 193 s. Jo.
17. Fastställande av faderskapet till barn utom äktenskap. Beckman. 94 s. Ju.
18. Fartygs befälhavare. Gemensamt haveri och dispasch. Ansvarsbestämmelser m. m. Esselte. 221 s. Ju.
19. Friluftslivet i Sverige. Del II. Friluftslivet i samhällsplaneringen. Svenska Reproduktions AB. 384 s. K.
20. Radions och televisionens framtid i Sverige I. Bakgrund och förutsättningar, programfrågor. Organisations- och finansieringsfrågor. Hæggström. 530 s. K.

Anm. Om särskild tryckort ej angives, är tryckorten Stockholm.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1965:20
Kommunikationsdepartementet

RADIONS OCH TELEVISIONENS FRAMTID I SVERIGE

I

Bakgrund och förutsättningar
Programfrågor
Organisations- och finansieringsfrågor

1960 ÅRS RADIOUTREDNING

IVAR HÆGGSTRÖMS TRYCKERI AB
STOCKHOLM 1965

Innehållsförteckning

DEL I

Innehållsförteckning (båda delarna) 3
Tabellförteckning 9
Missivskrivelse 11
Sammanfattning av betänkandet (båda delarna) 16
Förkortningar och facktermer 22
Inledning (direktiv m. m.) 25

1 Allmän bakgrund 43

1.1 Radion och televisionen i Sverige 45
1.1.1 Ljudradion 45, *1.1.2* Televisionen 58

1.2 Radio och television i andra länder 65
1.2.1 Förhållandet mellan staten och rundradion 66, *1.2.2* Radioföretagens styresformer 68, *1.2.3* Ekonomiska beslut och teknisk arbetsfördelning 71, *1.2.4* Spridningen av radio och TV: sändare och mottagare 73, *1.2.5* Flera televisionsprogram, regionala TV-program 76, *1.2.6* TV-produktionen: omfattning och källor 82, *1.2.7* Internationella överföringar: Eurovision och Nordvision 85, *1.2.8* Ljudradion 87, *1.2.9* Licensbelopp och licensregler 93, *1.2.10* Intäkter, kostnadsnivå och personal 95

1.3 Tekniska förutsättningar 98
1.3.1 Radiovågor 98, *1.3.2* Sändningskanaler 101, *1.3.3* Trådradio 110, *1.3.4* Programförbindelser 112, *1.3.5* Radiostereofoni och delade FM-kanaler 116

2 Programverksamhetens förutsättningar 119

2.1 Publikens vanor och önskemål 121
2.1.1 Levnadsvanor 121, *2.1.2* Publikens möjligheter att ta emot radio- och TV-program 124, *2.1.3* Televisionens publik 125, *2.1.4* Radiopubliken 128, *2.1.5* Publiken för regionala radioprogram 131, *2.1.6* Publiksmaken 132, *2.1.7* Den framtida utvecklingen 139

2.2 Rundfrågor till organisationer m. fl. 143
2.2.1 Rundfråga rörande ljudradion 144, *2.2.2* Rundfråga rörande televisionen 150, *2.2.3* Kritikerkonferens rörande TV 155

2.3 Målsättningar, uppgifter, problem 158

2.3.1 Etermediernas unika ställning 158, *2.3.2* Radio och TV »i allmänhetens tjänst» 159, *2.3.3* Radions och televisionens uppgifter i förhållande till andra medier 161, *2.3.4* Några programpolitiska principer 167, *2.3.5* Programmen och publiken 175, *2.3.6* Påverkan på beteende, normer och värderingar 180, *2.3.7* Politik, samhälle, samtid 184, *2.3.8* Religion och livsåskådning 189, *2.3.9* Etermedierna och samhället 190

2.4 Inre konkurrens, decentralisering m. m. 193

2.4.1 Behovet av inre konkurrens 193, *2.4.2* Förhållandet mellan televisionens P 1 och P 2 196, *2.4.3* Decentralisering 206, *2.4.4* Fri produktion 208, *2.4.5* Sveriges Radios nyhetstjänst och TT 210

3 Konstitutionella och organisatoriska frågor 213

3.1 Förhållandet mellan staten och rundradioverksamheten 215

3.1.1 Huvudmannaskapet för rundradion 215, *3.1.2* Frågan om ett nytt organ, »radiofullmäktige» 217, *3.1.3* Budgetsystem för rundradioverksamheten 220, *3.1.4* Samordning av Sveriges Radios och televerkets verksamhet på det tekniska området 225, *3.1.5* Överflyttning av byggnadsärenden till Sveriges Radio 226, *3.1.6* Ekonomisk årsredogörelse för rundradioverksamheten 229, *3.1.7* Radionämnden 230

3.2 Sveriges Radios konstitutionella förhållanden 233

3.2.1 Skattskyldigheten för Sveriges Radio 233, *3.2.2* Förändring av Sveriges Radio till stiftelse 234, *3.2.3* Sveriges Radios styrelse 237, *3.2.4* Inrättande av ett programråd 239

3.3 Sveriges Radios inre organisation 242

3.3.1 Nuvarande förhållanden 242, *3.3.2* Konsekvenser av våra förslag 245, *3.3.3* Några särskilda organisationsfrågor 249

3.4 Personalfrågor 255

3.4.1 Anställningspolitik, arbetsmarknad 255, *3.4.2* Löne- och anställningspolitik 258, *3.4.3* Utbildningsfrågor 260

3.5 Särskild rundradio 263

3.5.1 Förutsättningar 263, *3.5.2* Skapande av särskild rundradio 265, *3.5.3* Formell organisation 269, *3.5.4* Tillståndsgivning och kontroll 272, *3.5.5* Löpande verksamhet 276, *3.5.6* Den särskilda rundradions ekonomi 278

3.6 Lagstiftning om begreppen radio och rundradio 283

4 Televisionen 287

4.1 Televisionens programverksamhet 289

4.1.1 Verksamheten intill 1964 289, *4.1.2* Programutvecklingen allmänt 291, *4.1.3* Program 2: programmaterial, start och utveckling 296, *4.1.4* Produktionskategorier 301, *4.1.5* Programinnehållet 308

4.2 Produktionsmetoder och lokalbehov 310

4.2.1 Studioproduktion 310, *4.2.2* OB-produktion 317, *4.2.3* Egen filmproduktion 319, *4.2.4* Vissa viktigare anläggningsfrågor 323, *4.2.5* Främmande produktion 328

4.3 Distributionsnätet 331

4.4 Färgtelevision 338

4.4.1 Valet av tekniskt system 338, *4.4.2* Färg-TV i andra länder 339, *4.4.3* Problem i Sverige 340, *4.4.4* Introduktionsfrågor, kostnader och allmän bedömning 342

4.5 Kostnadsberäkningar 348

4.5.1 Retrospektiva kostnadsundersökningar 348, *4.5.2* Faktorer som påverkar framtidsutvecklingen 355, *4.5.3* Kostnadsprognoser 364

5 Ljudradion 377

5.1 Radions riksprogram 379

5.1.1 Radions roll vid olika tider 379, *5.1.2* Ljudradions särskilda förutsättningar 380, *5.1.3* Systematiska förändringar av ljudradion i framtiden 382, *5.1.4* Programverksamheten 386

5.2 Den regionala radioverksamheten 392

5.2.1 Allmän bedömning 392, *5.2.2* Programverksamheten 395, *5.2.3* Förändringar av distriktsindelningen 398, *5.2.4* Inkoppling i riksprogrammen 400, *5.2.5* Förslagens ekonomiska konsekvenser 401

5.3 Stereofonisk radio 403

5.4 Lokalbehov och distributionsnät 407

5.4.1 Lokalbehov 407, *5.4.2* Distributionsnät 410

5.5 Kostnadsberäkningar 415

6 Särskilda programfrågor 419

6.1 Allmän samhällsinformation 421

6.1.1 Samhällsinformationen som uppgift 421, *6.1.2* Radio-TV direkt i samhällets tjänst 422, *6.1.3* Sverige och världen 425, *6.1.4* Samhället och medborgarna 427, *6.1.5* Sociala frågor 429, *6.1.6* Samhällsekonomi och näringsliv 429, *6.1.7* Arbetsmarknad, yrkesliv, utbildning 431, *6.1.8* Hälsovård 432, *6.1.9* Grupper och organisationer 433, *6.1.10* Miljöfrågor 434, *6.1.11* Kulturliv och massmedier 436, *6.1.12* Förutsättningar och programverksamhet 437

6.2 Program för syn- och hörselskadade m. fl. 439

6.3 Konsumentupplysning i televisionen 444

6.4 Den till utlandet riktade radio- och televisionsverksamheten 449

7 Finansieringsfrågor 453

7.1 Finansieringsprinciper 455

7.1.1 Återblick 455, *7.1.2* Valet av finansieringsmetoder 459, *7.1.3* Licenssystemet i framtiden 461, *7.1.4* Avskrivning av investeringar. Fonderingsprinciper 466, *7.1.5* Ytterligare inkomstkällor för rundradiorörelsen 468

7.2 Finansplaner 471

7.2.1 Beräkning av finansplaner 471, *7.2.2* Val mellan de tre TV-alternativen 477, *7.2.3* Kommentarer till finansplanen 479

Reservationer m. m. 483

(1) Beträffande inre konkurrens av *hr Helén* 485, (2) Beträffande radiofullmäktige av *hr Helén* och *hr Larsson* 485, (3) Särskilt yttrande av *experten Persson* 486

Bilagor 491

1 a Förslag till stadgar för Sveriges Radio 493
1 b Motiv till stadgarna 500
1 c Förslag till beredskapsöverenskommelse 514
2 Förslag till instruktion för programrådet 516
3 Förslag till instruktion för radionämnden 517
4 PM rörande skattskyldigheten för Sveriges Radio 520
5 Kanalkonkurrens i finländsk TV 525
6 Plan för TV-nätets utbyggnad för program 2 528

DEL II

8 Bildnings- och undervisningsverksamhet i radio och TV 9

8.1 Behov, möjligheter, riktlinjer 11

8.1.1 Undervisningsbehovet 11, *8.1.2* Bildning och undervisning i radio och TV i andra länder 23, *8.1.3* Åtaganden och arbetsfördelning 29

8.2 Utbildningsradio-TV 41

8.2.1 Skolradio och skol-TV 41, *8.2.2* Annan utbildningsradio-TV: enkäter m. m. 45, *8.2.3* Särskilda enkäter m. m. om universitetsundervisning 52, *8.2.4* Utredningens försöksverksamhet 57, *8.2.5* Sveriges Radios uppgifter: fortsatta försök och arbete på längre sikt 64, *8.2.6* Praktiska aspekter på särskild rundradio och sluten-krets-TV 73

8.3 Studieradio-TV 81

8.3.1 Förutsättningar, distinktioner 81, *8.3.2* Språkkurserna 84, *8.3.3* Folkbildningsprogrammen hittills, behov, enkäter 86, *8.3.4* Försök med regional

folkbildningsverksamhet i ljudradion 92, *8.3.5* Folkbildningsprogrammen i Sveriges Radio i framtiden 95, *8.3.6* Särskild programverksamhet i studie-TV 98, *8.3.7* Estetisk och konstnärlig bildningsverksamhet 113, *8.3.8* Organisations- och kostnadsfrågor 117

9 Forskningsfrågor ... 125

9.1 Massmedieforskning i Sverige ... 127
9.1.1 Utredningsuppdraget 127, *9.1.2* Hittillsvarande forskningsinsatser 128, *9.1.3* Forskning inom angränsande områden 130, *9.1.4* Tidigare debattinlägg, utredningens material 132

9.2 Utländsk forskning ... 136
9.2.1 Massmedierna och publiken. Effekt och användning 136, *9.2.2* Forskning om barn, TV och påverkan 138, *9.2.3* Nya experiment 140, *9.2.4* Pedagogiska och psykologiska undersökningar 141, *9.2.5* Statsvetenskaplig-historisk forskning 143, *9.2.6* Programforskning 145, *9.2.7* Utländska institutioner 147

9.3 Uppgifter för svensk radio-TV-forskning ... 150
9.3.1 Samtidshistorisk forskning 150, *9.3.2* Speciella programområden 151, *9.3.3* Språkvetenskap 152, *9.3.4* Undervisningsfrågor 153, *9.3.5* Politiska och kultursociologiska forskningsuppgifter 154, *9.3.6* Uppgifter för sociologisk forskning 157, *9.3.7* Forskning om etermedierna i det totala informationsfältet 158, *9.3.8* Förslag till målforskning beträffande etermedierna 160

9.4 Utredningens förslag ... 165
9.4.1 Arkivfrågan 165, *9.4.2* Ett tvärvetenskapligt forskningsområde 168, *9.4.3* Tre etapper 171, *9.4.4* Kostnads- och finansieringsfrågor 175

Bilagor ... 179

7 Tabellbilaga till kapitel 8.1 ... 181
8 Undervisningsradio-TV i andra länder ... 185
9 a Konferens om radio-TV i universitetsundervisningen ... 204
9 b Enkät om radio-TV i universitetsundervisningen ... 206
10 Regionalradiokursen »DET formar framtiden» ... 216
11 Kontakter i folkbildningsfrågor ... 222
12 Bibliografi till avdelning 9 ... 224

Tabellförteckning

1.1	1	Utvecklingen av ljudradiorörelsen under tiden 1924—1964	59
	2	Utvecklingen av televisionsrörelsen under tiden 1956—1964	64
1.2	3	TV-stationernas antal och täckning	74
	4	Radio- och TV-ägandet	75
	5	Dubbelprogram i TV: vissa länder	77
	6	TV-produktionens omfattning	83
	7	Radioprogram: antal och längd	88
	8	Total radioproduktion	92
	9	Licensbelopp och licensregler	93
1.3	10	Rundradioband i Europa	103
	11	Antal långvågs- och mellanvågsstationer	105
	12	Större svenska AM-stationer	105
2.1	13	Andel vakna på morgonen (procent)	122
	14	Andel vakna på kvällen (procent)	122
	15	Potentiell radiopublik	123
	16	TV-vanor i olika grupper	126
	17	Lyssnarfrekvens för regionalkvartar	131
	18	Lyssnarfrekvens för vissa regionala inslag	132
	19	»Mycket intresserade» av olika radioprogram (procent)	133
	20	»Mycket intresserade» av olika TV-program (procent)	134
	21	Intresseskillnader mellan åldersgrupper (procent)	136
	22	Intresseskillnader mellan könen (procent)	136
3.5	23	Hyreskostnad för FM-4 och FM-5	280
4.1	24	Programtiden i TV 1957—1964	289
	25	Uppdelning efter produktionssätt (tim/vecka)	289
	26	Fördelning av programinnehållet 1962/63	290
	27	Tre alternativ för programtiden intill 1975 (tim/vecka)	299
	28	Två programscheman för TV	300
	29	Programproduktionens utveckling (tim/vecka)	303
	30	Utbildnings-TV (tim/vecka)	304
4.2	31	Studiotillgång och studiobehov	314
	32	Produktionen för P 2 på kvällstid (tim/vecka)	323
4.3	33	Utbyggnad av TV-stationer för program 2	335
4.4	34	Merkostnader för färg-TV (mkr)	345
	35	Två antaganden om färg-TV-marknaden	346

4.5	36	TV-kostnaderna (Sveriges Radio) 1960—1966 (mkr)	348
	37	Timkostnader i TV 1962/63	350
	38	Investeringar samt televerkets driftkostnader	354
	39 a	Byggnads- och inredningskostnader för TV i 100-timmarsalternativet (mkr)	368
	39 b	Sveriges Radio: inventarier för TV i 100-timmarsalternativet (mkr)	369
	40	Kvalitetshöjning och besparingar	370
	41 a	Kostnadsprognos för TV enligt 85-timmarsalternativet (mkr i nuvarande penningvärde)	374
	41 b	Kostnadsprognos för TV enligt 100-timmarsalternativet (mkr i nuvarande penningvärde)	375
	41 c	Kostnadsprognos för TV enligt 115-timmarsalternativet (mkr i nuvarande penningvärde)	376
5.1	42	Programtid i ljudradion 1963/64 (timmar)	387
	43	Programtid 1967/68 enligt förslagen i skrivelsen den 26 juni 1963 (timmar)	389
	44	Programtid på 1970-talet (timmar)	390
5.2	45	Distriktens produktion 1963/64 (timmar)	393
5.5	46	Kostnadsökningar för ljudradions programverksamhet (mkr)	415
	47	Kostnadsprognos för ljudradion i nuvarande kostnadsläge (mkr)	417
7.1	48	Över- och underskott för rundradiorörelsen 1957—1964	457
7.2	49	Sammanfattning av rundradiokostnaderna (mkr)	471
	50	Kostnader per licens och år i fast penningvärde (kr)	472
	51	Finansplaner för rundradioverksamheten intill 1975 (mkr)	474
	52	Prognos för antalet TV-licenser	476
	53	Intäkter samt kostnadsfördelning per licens 1967—1975	477
	54	Radio-TV-licens och årsinkomst	481

Andra delen

8.1	55	Plan för bildnings- och undervisningsverksamhet i radio och TV	38
	56	Expansionsplan för studie-TV (tim/år)	105

Till

Herr Statsrådet och Chefen för Kommunikationsdepartementet

Kungl. Maj:t bemyndigade den 30 december 1959 chefen för kommunikationsdepartementet att tillkalla särskilda utredningsmän för att utreda frågan om *ljudradions framtidsproblem*. Med stöd av detta bemyndigande tillkallades den 27 januari 1960 såsom utredningsmän dåvarande riksdagsmannen och direktören hos TCO, sedermera landshövdingen Valter Åman, ledamöterna av riksdagens första kammare, lantbrukaren Carl Eskilsson och redaktören Lisa Mattson, ledamöterna av riksdagens andra kammare docenten, sedermera landshövdingen Gunnar Helén, skogsinspektoren Harald Larsson och expeditören Sven Mellqvist, samt dåvarande byråchefen Lennart Öhrström. Åt Åman uppdrogs att i egenskap av ordförande leda utredningens arbete.

Vi beslöt antaga benämningen *1960 års radioutredning*.

Genom beslut den 28 september 1962 utsågs till ledamot av utredningen även dåvarande ekonomidirektören Hans Heimbürger. Denne har tillika tjänstgjort inom sekretariatet. Genom beslut den 23 januari 1964 entledigades byråchefen Öhrström (på egen begäran) såsom ledamot av utredningen fr. o. m. den 1 februari 1964 och förordnades i stället att fr. o. m. samma dag vara expert åt utredningen.

Kungl. Maj:t beslöt den 16 november 1962 utvidga utredningens uppdrag till att även avse utredning rörande *televisionens framtida utveckling*.

De för utredningen av Kungl. Maj:t givna direktiven återges i inledningskapitlet.

Såsom sekreterare åt radioutredningen har enligt Kungl. Maj:ts förordnande tjänstgjort dåvarande byrådirektören i statens sakrevision Nils Ljungstedt (t. o. m. den 31 oktober 1960), docenten Ingemar Lindblad (fr. o. m. den 15 juni 1960), dåvarande sekreteraren vid Stockholms stadskansli, nuvarande ekonomidirektören vid Dramatiska teatern Torsten Ryde (under tiden 17 februari 1961—18 november 1963) samt byrådirektören i kommunikationsdepartementet Arne Brodd (fr. o. m. den 1 november 1962).

Såsom experter vid vårt allmänna utredningsarbete har av Kungl. Maj:t varit förordnade programdirektören hos Sveriges Radio Nils-Olof Franzén för tiden 31 maj 1960—31 december 1962, dåvarande kanslichefen hos Stockholms stads socialnämnd, numera kanslichefen hos universitetslärarförbundet Stig Persson fr. o. m. den 20 januari 1961, tekniske direktören i telestyrelsen Erik Esping och radiochefen Olof Rydbeck fr. o. m. den 1 januari 1963 samt ekonomidirektören hos Sveriges Radio Lennart Öhrström fr. o. m. den 1 februari 1964.

Dessutom har som experter varit förordnade, vid behandling av vissa orkesterfrågor i samband med planerna på uppförandet av särskilt konserthus (etapp III av radiohusbygget i Stockholm), byrådirektören i handelsdepartementet Gustaf Lindenbaum under tiden 9 februari 1962—18 november 1963, och vid behandling av vissa juridiska frågor professor Svante Bergström fr. o. m. den 25 juni 1964.

Vissa delavsnitt av vårt arbete har behandlats av särskilda arbetsgrupper, vilka helt eller delvis bestått av experter som förordnats av Kungl. Maj:t. Dessa arbetsgrupper har varit följande.

(1) *Expertgrupp för uppdragande av riktlinjer för Sveriges Radios deltagande i den till utlandet riktade svenska upplysningsverksamheten.*

Gruppen bestod av dåvarande byråchefen i utrikesdepartementet, nuvarande ambassadören Sven Backlund (ordförande), dåvarande direktören hos Sveriges Radio Henrik Hahr och dåvarande direktören för Svenska institutet för kulturellt utbyte med utlandet, sedermera generalkonsuln Tore Tallroth. Såsom sekreterare åt expertgruppen tjänstgjorde dåvarande produktionschefen vid Sveriges Radio, nuvarande avdelningschefen i ecklesiastikdepartementet Roland Pålsson.

Expertgruppen avlämnade den 15 november 1961 sitt betänkande till oss. Efter att ha inhämtat utlåtanden över gruppens förslag överlämnade vi betänkandet jämte en särskild skrivelse till chefen för kommunikationsdepartementet den 27 april 1962. En kortfattad redogörelse för våra förslag (och med anledning därav vidtagna åtgärder) återfinns i kapitel 6.4.

(2) *Radioutredningens skoldelegation, för frågor rörande skolradions och skoltelevisionens framtida omfattning, inriktning och finansiering (RUSKO).*

Delegationen bestod av utredningens ledamot, dåvarande docenten Gunnar Helén (ordförande) samt såsom företrädare för skolöverstyrelsen undervisningsrådet Börje Beskow, såsom företrädare för överstyrelsen för yrkesutbildning byråchefen Harald Vrethammar samt såsom företrädare för Sveriges Radio dåvarande redaktörerna, numera skolprogramchefen Rolf Lundgren och biträdande programchefen Sten-Sture Allebeck. Såsom delegationens sekreterare fungerade sekreteraren i radioutredningen Torsten Ryde. I delegationen deltog dessutom såsom adjungerad ledamot redaktionschefen i Sveriges Radio Axel Breitholtz.

Skoldelegationen avlämnade den 17 juni 1963 sitt betänkande till oss. Vi översände detsamma med särskild skrivelse till chefen för kommunikationsdepartementet den 2 juli 1963. En sammanfattning av våra förslag (och med anledning därav vidtagna åtgärder) lämnas i punkt 8.2.1.

(3) *Arbetsgruppen för konsumentupplysning i televisionen (AKU).*

Gruppen, som tillsattes med anledning av tilläggsdirektiven, bestod av ledamoten av radioutredningen, riksdagsledamoten Lisa Mattson (ordförande) samt såsom experter byrådirektören hos statens institut för konsumentfrågor Brita Holme-Gustafsson, sektionschefen vid Sveriges Radio Ingrid Samuelsson-Forsén och förste forskningssekreteraren vid konjunkturinstitutet, ledamoten av

statens konsumentråd Ursula Wallberg. Såsom sekreterare åt arbetsgruppen fungerade intill den 15 augusti 1963 radioutredningens sekreterare, byrådirektören Arne Brodd och för tiden därefter fil. kand. Karin Himmelstrand, varvid Brodd ingick som ledamot av arbetsgruppen.

Arbetsgruppen avlämnade den 12 oktober 1964 sitt betänkande till oss. Det har tryckts som SOU 1964: 54: »Konsumentupplysning i televisionen», vilket överlämnades till chefen för kommunikationsdepartementet den 10 december 1964. En sammanfattning av innehållet i de i detta betänkande framlagda förslagen återfinns i kapitel 6.3.

(4) *Radioutredningens delegation för frågor rörande folkbildningsarbetet, undervisningen på universitets- och högskolenivå samt den organiserade medborgerliga samhällsinformationen (RUFUS).*

Delegationen, som tillsattes med anledning av tilläggsdirektiven 1962, bestod av ledamoten av radioutredningen, docenten Gunnar Helén (ordförande) samt programdirektören hos Sveriges Radio Nils-Olof Franzén och redaktören i Sveriges Radio Ivar Ivre. Fr. o. m. den 12 maj 1964 ersattes Helén på egen begäran såsom ordförande av sekreteraren hos radioutredningen, docenten Ingemar Lindblad. Såsom sekreterare åt delegationen fungerade lektorn Gunnar Hallingberg samt fr. o. m. 1 november 1963 dessutom avdelningschefen hos Arbetarnas bildningsförbund Bengt Hedlund.

Delegationens förslag har utformats som kapitel 6.1 och avdelning 8 i huvudbetänkandet och har integrerats med den allmänna planeringen. Till avdelning 8 hör flera bilagor.

Utredningsuppdraget avseende bildnings- och undervisningsverksamhet har visat sig vara mycket omfattande och vittsyftande. Vår uppgift har på detta område i långa stycken varit att söka finna nya möjligheter, att informera om dessa och att i stora drag antyda vilka vägar utvecklingen kan ta. Därefter måste det ankomma på myndigheter och utredningar inom ecklesiastikdepartementets kompetensområde att ta vid och planera, på vilka sätt de nya möjligheterna skall utnyttjas. Vi har emellertid även framlagt omfattande förslag avseende Sveriges Radios verksamhet på dessa områden.

(5) *Arbetsgruppen för frågor rörande behovet av forskning om radio och television (RAFF).*

Gruppen, som tillsattes med anledning av tilläggsdirektiven 1962, bestod av sekreteraren hos radioutredningen, docenten Ingemar Lindblad (ordförande) samt dåvarande docenten, nuvarande professorn vid universitetet i Ibadan Ulf Himmelstrand och lektorn Gunnar Hallingberg.

Arbetsgruppens förslag ingår i huvudbetänkandet som avdelning 9. Dessa frågor är av mera speciell art, och gruppen har sett som sin främsta uppgift att kartlägga såväl redan utförd svensk forskning som läget i andra länder samt att diskutera angelägna studieobjekt i Sverige. Gruppens förslag vad avser insatser från Sveriges Radios sida ansluter vi oss till. Vad beträffar gruppens resonemangsvis framförda synpunkter på hur man inom universitetsväsendets ram

lämpligen bör främja och organisera forskning och undervisning på massmedieområdet vill vi överlämna dem till de myndigheter som närmast berörs härav.

För vårt arbete har vi funnit det vara angeläget att skriftligen inhämta synpunkter på ljudradio- och televisionsverksamheten från organisationer och enskilda personer med intresse för kultur- och samhällsfrågor. Vi har beträffande televisionen dessutom anordnat en konferens med kritiker, forskare och andra intresserade personer. Redovisning av sålunda genomförda enkäter samt för kritikerkonferensen lämnas i kapitel 2.2.

På vår begäran har statistiska centralbyrån genomfört tre stickprovsundersökningar, den första avseende kartläggning av hushållens radioutrustning i områden som har tillgång till trådradio, den andra skolradions och skoltelevisionens användning och den tredje innehavet av FM-mottagare i landet. På vår begäran har dessutom Sveriges Radio utfört en intervjuundersökning rörande lyssningsfrekvensen för ljudradiosändningarna nattetid (Nattradion).

Utredningen i dess helhet, i vissa fall endast dess sekretariat samt experter hos utredningen, har med Kungl. Maj:ts medgivande företagit studieresor till Sveriges Radios distriktskontor i Göteborg, Luleå och Malmö samt till rundradioföretag och myndigheter i Belgien, Danmark, Finland, Frankrike, Irland, Italien, Norge, Schweiz, Storbritannien, Västtyskland och Österrike. Utredningens ordförande Åman, ledamoten Helén och sekreteraren Lindblad har dessutom i samband med vistelser i Förenta staterna där bedrivit studier också för utredningens räkning.

Eftersom vi funnit det vara nödvändigt att utan att avvakta utredningens slutbetänkande bryta ut vissa delar av vårt utredningsuppdrag har vi — förutom i det föregående omnämnda särskilda skrivelser rörande Sveriges Radios deltagande i den till utlandet riktade svenska upplysningsverksamheten, rörande skolradio och skol-TV samt beträffande konsumentupplysning — den 26 juni 1963 till chefen för kommunikationsdepartementet överlämnat en separat skrivelse med titeln »Ljudradions programkanaler, sändarnät och ekonomiska behov» (stencil). För innehållet i denna skrivelse och i anledning därav vidtagna åtgärder lämnas redogörelse i avdelning 5.

Utredningen har till chefen för kommunikationsdepartementet avgivit remissutlåtanden i nedan angivna frågor:

betr. framställning från Sveriges Radio om fortsatt anslag till Melodi- och Nattradion under budgetåret 1961/62 (14 september 1961),

betr. Sveriges Radios, telestyrelsens och byggnadsstyrelsens medelsäskanden för budgetåret 1963/64 (1 november 1962),

betr. riksdagens revisorers uttalande om »Rundradions ekonomiska förvaltning» (18 januari 1963),

betr. radionämndens ställning och arbetsformer (4 april 1963),

betr. byggnadsstyrelsens förslag till byggnadsprogram för ett radio- och TV-hus i Göteborg (9 maj 1963),

betr. frågan om effektivare typbesiktning samt möjligheterna till konsumentupplysning rörande motorfordon (5 september 1963),

betr. framställning från Sveriges Radio om ändring av 5 § i lotteriförordningen (17 oktober 1963),

betr. Sveriges Radios, telestyrelsens och byggnadsstyrelsens medelsäskanden för budgetåret 1964/65 vad avser televisionen (5 november 1963),

betr. framställning från byggnadsstyrelsen om lokal- och markbehov för Sveriges Radio i Stockholm (11 februari 1964),

betr. framställning från Sveriges Radio att få överföra färgsignaler från TV-scanner trådlöst (11 februari 1964),

betr. möjligheterna att anordna förbättrade väderleksrapporter under tiden för sådd och skörd anpassade efter jordbrukets behov (12 maj 1964),

betr. en av kommunikationsdepartementet tillsatt arbetsgrupp utarbetad promemoria rörande byggnadsprogram för radio- och TV-hus i Göteborg (9 juni 1964), samt

betr. Sveriges Radios, telestyrelsens och byggnadsstyrelsens medelsäskanden för budgetåret 1965/66 vad avser televisionen (22 oktober 1964).

Ledamoten Helén har under en viktig del av arbetets slutfas varit förhindrad att närvara vid flertalet sammanträden och har därför inte kunnat påverka den slutliga utformningen av texten. Han ansluter sig dock till våra huvudförslag utom på de två punkter där han anmält avvikande mening, i ena fallet tillsammans med ledamoten Larsson.

Sedan utredningsarbetet nu slutförts får vi härmed överlämna vårt betänkande. Detta har fördelats på två volymer.

Avvikande mening har anmälts beträffande kapitel 2.4 av ledamoten Helén och beträffande kapitel 3.1 av ledamöterna Helén och Larsson. I anslutning till Heléns avvikande mening vid kapitel 2.4 vill vi framhålla, att vårt förslag om decentralisering av TV-produktionen (geografisk konkurrens) är resultatet av en mycket noggrann prövning av olika alternativ och inte en följd av någon TV-ledningens uppfattning.

Vi återger även ett särskilt yttrande av experten Persson. De frågor han berör har av oss ingående prövats, och vi har inte kunnat acceptera hans synpunkter. Den redogörelse han lämnar av vårt och sekretariatets sätt att arbeta är inte korrekt.

Stockholm den 30 mars 1965

Valter Åman

Carl Eskilsson *Hans Heimbürger* *Gunnar Helén*

Harald Larsson *Lisa Mattson* *Sven Mellqvist*

Ingemar Lindblad

Arne Brodd

Sammanfattning

(utredningens förslag *kursiverade*)

1.1 En översikt över utvecklingen av ljudradion och televisionen i Sverige, med särskild hänsyn till tidigare utredningar och statsmakternas ställningstaganden.

1.2 En översikt över rundradioverksamheten i andra länder, i första hand i Västeuropa.

1.3 En översikt över de tekniska förutsättningar som gäller för distributionen av ljudradio- och televisionsprogram, inklusive möjligheten att »klyva» nuvarande FM-kanaler. Av de tre nya kanalerna reserveras två för särskild rundradio (kapitel 3.5) och en för stereo (kapitel 5.3).

2.1 Sammanfattning av de resultat som vunnits genom Sveriges Radios publikundersökningar.

2.2 Redovisning för av utredningen genomförda, allmänna enkäter rörande ljudradions och televisionens framtid, samt av en särskild konferens för TV-frågor. (Specialenkäter redovisas i respektive kapitel.)

2.3 Diskussion av de grundläggande förutsättningarna för etermediernas verksamhet samt av skilda värderingar, önskemål och förväntningar jämte principiellt hållna resonemang kring några av programpolitikens viktigaste frågor.

2.4 Diskussion om behovet av inre konkurrens inom Sveriges Radio, övervägande rörande skilda alternativ för konkurrens särskilt inom televisionen, rörande decentralisering allmänt samt produktion genom fristående svenska producenter. *»Kanalkonkurrens» mellan P 1 och P 2 i televisionen bedöms som olämplig och en form av »geografisk konkurrens» förordas.*

3.1 Redovisning av nackdelar med nuvarande förhållande mellan staten, Sveriges Radio och telestyrelsen, och diskussion av olika alternativ till förändringar. *Tanken på ett nytt organ »radiofullmäktige» avvisas och mera begränsade åtgärder för att förbättra nuvarande förhållanden förordas. Treåriga finansplaner på »rullande» basis införs för hela rundradioverksamheten, vari redovisas samtliga intäkts- och kostnadsposter samt saldo och fondering. Sveriges Radio övertar från byggnadsstyrelsen ansvaret för uppförande av radio- och TV-hus samt äganderätten till dessa. Radionämndens storlek skärs ned och dess uppgift anpassas efter tillkomsten av ett programråd (3.2) och av särskild rundradio (3.5).*

3.2 Sveriges Radio befrias från skattskyldighet och ombildas från bolag till stiftelse. Styrelsen nedskärs. De nuvarande intressenterna deltar även framdeles i styrelsen. Förslag till stadgar för Stiftelsen Sveriges Radio redovisas i bilaga 1. Ett programråd inrättas för att överta vissa uppgifter som nu åvilar dels styrelsen för Sveriges Radio, dels radionämnden.

3.3 Sveriges Radios nuvarande organisation redovisas. Konsekvenserna för denna av utredningens förslag i olika kapitel sammanfattas. Särskilda förslag framläggs *om inrättande av en befattning som biträdande radiochef, om tidsbegränsning av förordnande för programchefer, om tillsättande av en planerings- och utvecklingsgrupp inom företaget, om organisations- och rationaliseringsspecialister, om en administrativ ordning inom programavdelningarna som tillåter förbättrad ekonomisk redovisning och delegering av ekonomiskt ansvar samt om upprättande av särskilda arbetslag (team) inom avdelningarna.*

3.4 Personalfrågorna inom rundradion diskuteras och vissa synpunkter framförs på rekrytering av Sveriges Radios personal. Löne- och anställningspolitiken diskuteras liksom de aktuella och framtida utbildningsfrågorna.

3.5 Ett antal sändningsmöjligheter, främst för ljudradio men även för TV, som Sveriges Radio inte behöver, disponeras för helt nya ändamål, vilka benämns särskild rundradio. Ansvaret för den nya verksamheten skall åvila alla de organisationer och myndigheter som erhåller tillstånd av Kungl. Maj:t. Tillståndet avser i varje enskilt fall den verksamhet som vederbörande organisation eller myndighet i övrigt bedriver. De nya kanalerna skall i huvudsak disponeras dels för undervisningsmyndigheter, dels för folkrörelser och andra organisationer. Verksamheten bekostas helt av tillståndsinnehavarna själva, och reklam blir inte tillåten. För förhyrningen av sändningstid betalas ersättning till televerket. För administration av den särskilda rundradion inrättas en sändningsnämnd. Ett förfarande för kontroll och för återkallande av tillstånd införs. De sannolika förhyrningskostnaderna dels för riksomfattande FM-nät (ljudradio), dels för lokala radio- och TV-stationer redovisas.

3.6 Vissa nyligen uppkomna problem rörande trådsändningar för radio och TV redovisas. Samarbete har förekommit med en särskild utredningsman på detta område. Denne har i samråd med radioutredningen utarbetat förslag till särskild radiolag, vilket inom kort framläggs separat.

4.1 Programverksamheten i TV fram till 1975 diskuteras och utförliga förslag lämnas. *Ett program 2 startar våren 1968 med inledningsvis 15 tim/vecka. För programtidens utveckling framläggs tre alternativ, vilka för slutåret 1974/75 omfattar en programtid om totalt 85, 100 respektive 115 tim/vecka i båda kanalerna. Medelalternativet förordas.* Programtidens fördelning på olika produktionskategorier redovisas. *Program 2 sammansätts vad avser egenproduktionen av bidrag producerade utanför Stockholm.*

4.2 Som konsekvens av programförslagen redovisas behovet av produktionsresurser på olika orter. *Nya TV-studior krävs i S:t Eriksmässan i Stockholm (två), i Göteborg (tre) och i Malmö (en). Samtliga nuvarande studior bibehålls. Den andra etappen av TV-huset i Stockholm behövs ej före 1975 enligt 100-timmarsalternativet.* Frågan om decentralisering av studio-, OB- och filmproduktion diskuteras. *För andra orter än Stockholm, Göteborg och Malmö bör endast OB- och filmproduktion ifrågakomma. OB-enheter placeras i Malmö och Umeå. Nya filmcentraler inrättas i Falun, Sundsvall, Umeå, Växjö och Örebro. Umeå får även filmstudio och centralmixer.*

4.3 För distributionen av program 2 i TV krävs ett sändarnät som beräknas kosta 360 mkr. *En utbyggnadsplan framläggs, enligt vilken P 2 vid starten når ca 65 procent av befolkningen samt inom ytterligare sju år ca 99 procent.* Totalt torde 90 större och 175 slavstationer krävas.

4.4 Färg-TV allmänt, i andra länder och i synnerhet i Förenta staterna beskrivs. Problem som är förknippade med införandet av färg-TV i Sverige diskuteras. *Färgprogram börjar sändas under 1968/69 med en omfattning av 1—1,5 tim/dag. De expanderar sedan och förekommer i både P 1 och P 2.* Nuvarande sändarnät kan i princip användas. Under de första fem åren beräknas merkostnader om totalt 60 mkr uppkomma. Den sannolika utvecklingen av allmänhetens mottagarköp diskuteras.

4.5 Kostnadsutvecklingen för TV-produktionen analyseras totalt och för skilda programkategorier. Faktorer som höjer kostnaderna diskuteras, liksom olika möjligheter att sänka dem. *Man räknar å ena sidan med en årlig standardhöjning som motsvarar 3 procents kostnadspåslag varje år, å andra sidan med en nettoeffekt av olika besparingsmöjligheter som 1975 uppgår till 10 procent.* Kostnaderna för förslagen i föregående kapitel sammanfattas och en detaljerad kostnadsprognos för de tre alternativen (i fast penningvärde) redovisas.

5.1 Ljudradions programuppgifter i TV-åldern diskuteras. I anslutning till skrivelsen den 26 juni 1963 föreslås en viss disposition av de tre riksprogrammen sedan sändarnätet för P 3 utbyggts. *En klarare uppdelning av programuppgifterna mellan de tre kanalerna sker. P 1 spänner över de flesta smakriktningar, P 2 blir ett utpräglat minoritetsprogram som förlängs in på dagtid främst med seriös musik, P 3 övertar vissa underhållningsprogram från P 1 och används dessutom för inplacering av långa sportsändningar m. m.*

5.2 De nuvarande regionala radioprogrammen beskrivs och diskuteras. *De enskilda distriktens program utökas bl. a. med tidiga morgonsändningar. Samtliga distrikt får i princip sända lika länge, men där särskilda behov föreligger bör »subregionala» sändningar förekomma för bestämda, mindre områden. Nya distrikt bör organiseras för östra Svealand och för Gotland. Västra distriktet delas i ett västkust- och ett västgötadistrikt (huvudort Borås).* Inkoppling i olika

riksprogram diskuteras. Den totala programvolymen redovisas och kostnadsberäkningar utförs.

5.3 Möjligheterna att anordna stereofoniska radiosändningar över en enda FM-kanal redovisas. *Sådana sändningar påbörjas men får prägel av försökssändningar, emedan t. v. inga nya programförbindelser anordnas utan befintliga reservförbindelser utnyttjas.*

5.4 Ljudradions lokalbehov diskuteras. Behovet av en stor musikstudio i Stockholm samt av ett radiohus i Göteborg (redan tidigare förordade av utredningen) framhålls. Vad gäller distributionsnäten diskuteras möjligheterna att efter fullständig utbyggnad av FM-näten nedlägga hela eller delar av AM-näten samt trådradion. *De svaga AM-sändarna för P 2 nedläggs under 1960-talet, de svaga mindre AM-sändarna för P 1 vid en senare, ej angiven tidpunkt. Om förnyad prövning bekräftar utredningens bedömning av de framtida mottagningsmöjligheterna nedläggs trådradion 1970.*

5.5 Kostnaderna för utredningens förslag på ljudradioområdet sammanfattas.

6.1 Uppgiften att i radio och TV tillhandahålla allmän samhällsinformation diskuteras. En rad enskilda programområden genomgås, varvid rekommendationer framläggs rörande bestämda projekt eller typer av program.

6.2 Programbehovet för syn- och hörselskadade, språkminoriteter m. m. diskuteras. Förslag till bestämda program och andra åtgärder framläggs.

6.3 De av utredningsgruppen för konsumentupplysning (AKU) framlagda förslagen sammanfattas.

6.4 De av expertgruppen för utlandsverksamheten framlagda förslagen sammanfattas.

7.1 Efter en historisk återblick diskuteras principerna för den allmänna rundradions finansiering. Skattemedel bör inte användas annat än för specialuppgifter såsom skolprogram och utlandsverksamhet. *Rundradioverksamheten baseras i framtiden på en enhetslicens, som erläggs endast av hushåll med TV-mottagare och som täcker även ljudradions kostnader. Detta system införs den 1 oktober 1967, varvid samtidigt de separata bilradiolicenserna avskaffas.* Det nuvarande systemet för avskrivning av investeringar diskuteras men ifrågasätts inte. *Sedan enhetslicensen införts redovisas intäkter, över- och underskott samt fonder gemensamt för ljudradio och TV.* Vissa ytterligare inkomstkällor för rundradio diskuteras.

7.2 Kostnaderna för TV och ljudradio enligt tidigare kapitel sammanfattas och slås ut på antalet licensinnehavare. Beräkningar i fast penningvärde och med påslag för automatiska kostnadsökningar diskuteras. *Finansplaner redovisas för*

100-timmarsalternativet liksom för de två andra alternativen, tillsammans med ljudradion. Huvudalternativet kräver licenshöjningar (för enhetslicensen) till 170 kr 1967, till 210 kr 1969, till 240 kr 1971 och till 270 kr 1973. Övergången till ett system med relativt täta licenshöjningar motiveras. Det påvisas att det totala licensbeloppet representerar en så gott som konstant andel av en industriarbetarinkomst, samtidigt som programutbudet kraftigt ökar.

8.1 Bildnings- och undervisningsväsendets aktuella situation diskuteras med särskild hänsyn till de insatser som etermedierna kan göra. Erfarenheter från andra länder redovisas. Uppgifterna fördelas på två typer av åtaganden, nämligen *utbildningsradio-TV* som avser målinriktade studier, i regel anknutna till det reguljära undervisningsväsendet, samt *studieradio-TV* som närmast anknyter till det fria folkbildningsarbetet men även kan söka nya vägar. *För den förra typen anlitas i stor utsträckning särskild rundradio, och i de fall program sänds genom Sveriges Radio betalas dessa med särskilda anslag och inte med licensmedel. Den senare typen av program faller däremot inom Sveriges Radios allmänna programansvar.*

8.2 Förslag från delegationen RUSKO rörande skolprogrammen sammanfattas. Enkäter och andra undersökningar beträffande utbildningsradio-TV redovisas, särskilt vad avser undervisningen på universitetsnivå. Planerade och tänkbara försöksprojekt diskuteras. *Ytterligare försöksprojekt bör avse akademisk kurs i pedagogik (ljudradio och TV), gymnasiekurs i engelska (ljudradio, korrespondensundervisning), akademisk undervisning i fysik (TV). Sveriges Radios uppgifter på längre sikt avser främst TV,* emedan där inga andra riksomfattande sändarnät står till förfogande. Praktiska aspekter på radio- och TV-undervisning inom den särskilda rundradions ram diskuteras närmare, däribland särskilda universitetsstationer och sluten-krets-anläggningar för TV.

8.3 Förutsättningarna för gamla och nya studieformer diskuteras. *Språkkurserna utvidgas i framtiden.* Genomförda undersökningar och enkäter kring folkbildningsprogrammen samt ett försöksprojekt med regional radioskola redovisas. *En expansion sker beträffande folkbildningsprogram (även för studiecirklar) inom Sveriges Radio. En helt ny verksamhetsform inom studie-TV benämnd »TV-högskolan» introduceras. Programmen sänds i P 2 måndag—fredag kl. 18—20 med repriser i P 1 på andra tider.* Programinriktningen diskuteras utförligt. Den avser även estetiska bildningsuppgifter. Organisationsfrågor och kostnadskonsekvenser diskuteras. *Nya avdelningar upprättas inom Sveriges Radio, produktionsstandarden motsvarar den för Sveriges Radios egenproduktion genomsnittliga men kostnaderna hålls nere genom de långa serierna.*

9.1 Utredningsuppgiften beträffande forskning om radio och TV diskuteras. Hittillsvarande insatser i Sverige redovisas, vad avser såväl etermedierna som några angränsande områden.

9.2 Forskning om radio och TV i andra länder redovisas utförligt, uppdelad på olika ämnesområden eller discipliner.

9.3 Behovet av forskning om radio och TV i Sverige diskuteras på olika ämnesområden.

9.4 *Sveriges Radio bör lämna visst praktiskt stöd åt forskning om radio och TV.* Diskussionsvis framförs även förslag om hur sådan forskning jämte undervisning kan infogas i universitetsorganisationen: *först forskardocenturer, sedan särskilda massmedieinstitut, slutligen ett nytt universitetsämne »massmediekunskap».*

Bilagor

I bilagor framläggs följande förslag:

1 a Stadgar för Stiftelsen Sveriges Radio

1 b Motiv för stadgarna

1 c Ny beredskapsöverenskommelse mellan staten och Sveriges Radio

2 Instruktion för programrådet

3 Instruktion för radionämnden

6 Utbyggnadsplan för UHF-nät (för televisionens P 2)

Förkortningar och facktermer

Förkortningar

AM	Amplitudmodulering, metod att på radiovåg (bärvåg) överföra program. Används bl. a. för ljudradio (långvåg, mellanvåg och kortvåg) samt för TV (bildsignalen).
FM	Frekvensmodulering, annan metod för samma syfte. Används bl. a. för ljudradio (ultrakortvåg) samt för TV (ljudsignalen).
Hz	Hertz, mått på radiovågors frekvens uttryckt i svängningar per sekund. 1 kHz = 1 000 sv/sekund, 1 MHz = 1 miljon sv/sekund.
kHz	Kilohertz.
KV	Kortvåg.
kW	Kilowatt (här mått på sändarstationers utstrålade effekt).
LV	Långvåg.
MHz	Megahertz.
Mkr	Miljoner kronor.
MV	Mellanvåg.
OB	Outside Broadcasting, TV-sändning med elektronkameror från annan plats än en studio.
UHF	Ultra High Frequency, en del av ultrakortvågsbandet.
UKV	Ultrakortvåg.
VHF	Very High Frequency, en del av ultrakortvågsbandet.

Facktermer (däribland några av utredningen introducerade)

Broadcasting, engelsk term för rundradio.

Educational broadcasting (radio, television), engelska termer för bildnings- och undervisningsverksamhet i radio och TV.

Effekt, åsyftar i regel sändarstations utstrålade effekt.

Egenproduktion, program vilka producerats av det programföretag som utsänder dem.

Frekvens, radiovågs svängningstal, används (vid sidan av våglängden) som bestämning av var inom våglängdsbanden en station återfinns.

Fri produktion, utredningens term för radio- och TV-program som producerats inom det land där de utsänds men ej av programföretaget självt utan av frilansar, speciella företag, filmbolag etc.

Geografisk konkurrens, en form av »inre konkurrens» inom Sveriges Radio som baseras på decentralisering och betydande självständighet för producenterna på skilda orter.

Kamerakedja, elektronisk TV-kamera (s. k. livekamera) jämte till denna hörande kontrollenheter.

Kanal, sändningskanal, det avsnitt av ett våglängdsband som används för en radio- eller TV-sändare och vars bredd (bandbredd) bestäms av tekniska krav.

Kanal, programkanal, ett riksprogram i radio eller TV.

Kanalkonkurrens, en form av »inre konkurrens» inom Sveriges Radio som innebär att olika programkanaler i sin helhet tävlar mot varandra under självständig ledning.

Koaxialkabel, nyare form av kabel med större kapacitet än äldre typer.

Kompatibilitet, »förenlighet». Används om *färg-TV* för system som tillåter att färgprogram tas emot (i svart-vitt) på vanliga mottagare och att svart-vita program tas emot på färgmottagare. Används om *radiostereofoni* för system som tillåter att stereoprogram tas emot (utan stereoeffekt) på vanliga mottagare och att vanliga program tas emot på stereomottagare.

Live, liveproduktion, engelsk term för produktion av TV-program medelst elektronkameror (till skillnad från filmproduktion). Termen »live» betecknar även bandade TV-program producerade på detta sätt.

Network, amerikansk term för riksomfattande programbolag.

Programförbindelser, överföringsförbindelser för ljudradio- och TV-program. Häri ingår bl. a. koaxialkablar, radiolänklinjer och telesatelliter.

Programråd, av utredningen föreslaget organ för rådgivning om kommande program för Sveriges Radio.

Radiohögskolan, av utredningen föreslagen beteckning för nuvarande Radioskolan.

Radiolänkar, förbindelser för trådlös överföring med riktad strålning av radio- och TV-program, telefonsamtal m. m.

Radionämnd, enligt utredningens förslag förändrat organ för kontroll i efterhand av att utsända program motsvarat vissa regler.

Regionalprogram (radio, television), program som utsänds endast över del av landet. Program över en enda station kallas ibland lokalprogram. Regional produktion av program för utsändning i riksprogramkanal beskrivs som decentralisering.

Renodlingsprincipen, fördelning av programstoffet mellan samtidiga programkanaler på sätt som ger dessa klara karaktärsskillnader.

Rundradio (internationellt *broadcasting, service de radiodiffusion),* ljudradio- och televisionssändningar som är avsedda att mottagas av en större allmänhet. Flertalet radiosändningar är av annan natur, såsom radiotelegrafi, fartygsradio etc.

Scanner, filmscanner, apparat för TV-sändning av filmer.

Slavstation, ljudradio- eller TV-station som uppfångar sändning från annan station direkt (ej via programförbindelse) och återutsänder den. Används ofta för ett begränsat område, vilket av topografiska skäl inte erhåller tillfredsställande mottagning på annat sätt.

Station, (här) anläggning för utsändning till allmänheten av ljudradio- och TV-program. Består främst av *sändare* (används ibland som synonym för station) med den nödvändiga elektroniska utrustningen samt *antenn.*

Stereofoni, utsändning av ljud över två kanaler för att erhålla riktningsverkan hos ljudet.

Studieradio-TV, av utredningen föreslagna programtyper som på ett ambitiöst plan och i serieform erbjuder studiemöjligheter utan målinriktning (examen el. dyl.) och som avses för en bred allmänhet.

Subregionala program, av utredningen föreslagna program som utsänds för endast en del av en region (med region avses ett av Sveriges Radios distrikt).

Sändningsnämnd, av utredningen föreslaget administrativt organ för särskild rundradio.

Särskild rundradio, av utredningen föreslagna nya typer av programverksamhet i radio och TV utanför Sveriges Radios ram.

Team, teknisk arbetsgrupp för inspelning av TV-program (liveteam i studio eller vid OB; filmteam); även grupp av programproducenter.

Trådradio, trådsändning, överföring av ljudradio- eller televisionsprogram som är bundna vid särskilt anordnade ledare. I de fall sändning kan mottagas av en större allmänhet föreslås den av utredningen bli jämställd med motsvarande form av trådlösa sändningar (rundradio).

TV-högskolan, av utredningen föreslagen benämning på huvuddelen av programverksamheten inom studie-TV.

Utbildningsradio-TV, utredningens benämning på befintliga och framtida former av program i anslutning till målinriktade studier (examen el. dyl.), i regel inom ramen för det reguljära undervisningsväsendet. Hit hör skolradio-TV liksom radiokursen i statskunskap (= universitetsradio).

Videobandspelare, professionell anordning för inspelning och återgivning av TV-program från studio eller OB, eller från utlandet. De bandspelare för konsumentbruk som nu börjar marknadsföras benämns av utredningen *TV-bandspelare.*

Våglängd, används (vid sidan av frekvensen) som bestämning av var inom våglängdsbanden en station återfinns.

Växlingsprincipen, fördelning av programstoffet mellan samtidiga programkanaler på sätt som tillåter samma slags stoff att förekomma i olika kanaler växelvis.

Inledning

Direktiv angående ljudradion den 30 december 1959

Enligt en mellan svenska staten och Sveriges Radio aktiebolag träffad överenskommelse, som godkändes av Kungl. Maj:t den 15 maj 1959 och gäller i första hand intill utgången av juni 1964, skall bolaget handha rundradions programverksamhet, medan rundradioverksamheten i övrigt, omfattande bl. a. distribution av programmen, skall ombesörjas av televerket. Bolaget tillförsäkras ensamrätt att bestämma vilka rundradioprogram som skall utsändas över svenska sändare samt att inom landet producera dessa program. Överenskommelsen innefattar vidare bl. a. vissa allmänna huvudlinjer för programverksamhetens bedrivande. Rörande kostnaderna stadgas att bolaget äger varje år av radiolicensmedel utfå det belopp, som Kungl. Maj:t finner vara erforderligt för programverksamheten.

Ifrågavarande avtal överensstämmer i sina huvuddrag med tidigare i ämnet träffade överenskommelser, av vilka den senaste ingicks år 1947.

Under de snart fyra decennier, som rundradioverksamhet bedrivits i landet, har vid flera tillfällen statliga utredningar tillsatts för att klarlägga riktlinjerna för radioverksamheten i olika avseenden. Jag vill här erinra om 1933 och 1943 års rundradioutredningar, den år 1952 tillsatta dubbelprogramutredningen samt 1951 och 1956 års televisionsutredningar. Vad utredningarna föreslagit har sedermera i erforderliga delar av Kungl. Maj:t underställts riksdagens prövning och sålunda legat till grund för statsmakternas ställningstaganden till de allmänna riktlinjerna för rundradioverksamhetens utbyggande, organisation och bedrivande.

Enligt gällande principer för ljudradiorörelsens finansiering skall av licensmedlen bestridas såväl de löpande utgifterna för produktion och distribution av programmen som utgifterna för omedelbar avskrivning till 100 % av investeringarna i ljudradioanläggningar och radiohus. Överskott, som kan uppstå vissa år, reserveras för ljudradiorörelsens behov under andra år, då de löpande inkomsterna ej förslår till att täcka utgifterna.

Licensavgiften uppgår sedan den 1 juli 1957 till 30 kr. I samband med att statsmakterna fastställde denna avgift uttalades, att någon ytterligare höjning av avgiften i början av 1960-talet — i enlighet med vad Sveriges Radio i då föreliggande anslagsframställning förutsatt — icke borde ställas i utsikt. Rörelsen borde i stället anpassa sig inom den inkomstram, som den nya licensavgiften i förening med den fortgående ökningen av licensantalet kunde ge. Endast om förändringar i penningvärdet, som mera väsentligt avvek från vad Sveriges Radio kalkylerat med, skulle inträffa, borde frågan om licensavgiftens storlek tas upp till omprövning. Utrymmet inom ramen för licensinkomsterna och den inbördes avvägningen de olika behoven emellan finge alltså bli bestämmande för takten i utvecklingen av rörelsens olika grenar. Vidare förutsattes för att erforderlig stadga skulle ernås i tillämpningen av självfinansieringsprincipen, att kostnaderna för kortvågssändningar till utlandet, skolradio, väderleksrapporter och fria blindlicenser alltjämt skulle bestridas av licensmedel (prop. 1957, bil. 27 p. 3; SU 9; Rskr 140).

Vid utgången av budgetåret 1958/59 visade ljudradions specialbudget ett ackumulerat överskott om 17,6 mkr. Dessutom redovisades en fordran på televisionsrörelsen uppgående till 2,6 mkr. Samtidigt fanns i bokföringen upptaget ett icke avskrivet värde av 11,4 mkr

på televerkets investeringar för ljudradioändamål från tiden före specialbudgetens införande den 1 juli 1957.

Enligt en i telestyrelsens och Sveriges Radios anslagsframställningar för budgetåret 1960/61 framlagd prognos beräknas förutnämnda överskott om tillhopa (17,6 + 2,6) 20,2 mkr stiga under budgetåret 1959/60 till 25,1 mkr. Därefter förväntas det ackumulerade överskottet successivt nedgå, så att vid utgången av budgetåret 1963/64 en brist om 3,2 mkr skulle föreligga. Detta underskott beräknas därefter successivt öka.

Prognosen har sedermera av telestyrelsen och Sveriges Radio justerats så, att *dels* inkomsterna uppräknats med hänsyn till den inverkan på licensökningen, som kan väntas av den särskilt starka ökningen inom vissa åldersgrupper av landets befolkning under 1960-talet, *dels* vid angivandet av investeringskostnaderna för radiohuset frångragits ett belopp av 8 mkr, som Sveriges Radio ansett böra belasta televisionens budget. Enligt denna justerade prognos skulle ljudradiobudgeten balansera för den närmaste tioårsperioden.

I skrivelse den 24 oktober 1959 med förslag till ändringar i kungörelsen den 23 maj 1958 (nr 231) angående rätt att innehava radiomottagningsapparat har telestyrelsen förordat bl. a., att nu gällande särskilda licensskyldighet för radiomottagningsapparat i bil skall upphöra med utgången av juni 1960. Inkomsterna av licenserna för apparater i bilar beräknas f. n. uppgå till 8 mkr per år. Bortfallet av dessa inkomster skulle leda till att ljudradiobudgeten under budgetåret 1962/63 enligt den justerade prognosen kom att visa ett ackumulerat underskott om 7,6 mkr. Underskottet skulle sedan successivt stiga till 70 à 80 mkr år 1970. För att kompensera inkomstbortfallet skulle enligt telestyrelsen en generell höjning av den allmänna ljudradiolicensavgiften med 5 kr till 35 kr behöva vidtagas under budgetåret 1961/62. Telestyrelsen anser emellertid det vara att föredraga, om man kunde uppskjuta avgiftshöjningen ytterligare några år, exempelvis till budgetåret 1964/65. Ljudradion skulle i så fall under budgetåren 1962/63—1964/65 behöva låna totalt ca 30 mkr för att täcka de underskott, som tillfälligt skulle uppstå. Styrelsen förordar, att televisionsrörelsen försträcker dessa lånemedel.

I ett vid telestyrelsens framställning fogat yttrande har Sveriges Radio avstyrkt, att den särskilda licensskyldigheten för radiomottagningsapparat i bil avskaffas.

Enligt min mening är utvecklingen av ljudradions ekonomi ägnad att inge oro för framtiden. Antalet licenser utgör f. n. omkring 2,6 milj. och uppgår därmed till sådan storlek, att licensantalet endast mycket långsamt stiger. Därmed blir också den årliga automatiska ökningen av ljudradions inkomster starkt begränsad. Utgifterna däremot har en påtagligt ökande tendens. Den gynnsammaste av de framlagda prognoserna, vilka bygger på oförändrade licensbestämmelser, visar visserligen balans i ljudradions ekonomi under en tioårsperiod, men enligt min mening är denna prognos icke realistisk. Inkomsterna synes mig från dagens utgångspunkt vara väl optimistiskt beräknade. De i prognosen ingående utgifterna torde däremot ha underskattats. Bl. a. synes kostnaderna för radiohuset i Stockholm komma att uppgå till ett betydligt högre belopp än vad som upptagits i prognosen.

Därest förslaget om att avskaffa den särskilda licensskyldigheten för radiomottagningsapparat i bil genomföres, skulle följden bli mycket betydande underskott i rörelsen, vilka måste kompenseras med en generell licenshöjning. Även om skäl kan anföras för förslaget att radiomottagningsapparat i bil skall i licenshänseende vara likställd med övriga radiomottagningsapparater i licensinnehavarens hushåll, är jag med hänsyn till de ekonomiska konsekvenserna icke för närvarande beredd att förorda en sådan åtgärd.

Vid en bedömning av ljudradiorörelsens framtida utformning måste televisionens utveckling i hög grad beaktas. Antalet televisionslicenser uppgår f. n. till ca 600 000. En snabb utbyggnad av televisionens sändningsnät är beslutad och inom några få år kommer så gott som hela landets befolkning att ha tekniska möjligheter att ta emot televisionsprogram. Licensantalet kan beräknas komma att ytterligare stiga mycket snabbt. Redan mot slutet av 1960-talet kommer sannolikt televisionen att bli var mans egendom i vårt

land. Att allmänhetens vanor i fråga om att lyssna på ljudradio kommer att påverkas härav torde vara obestridligt.

Mot bakgrunden av det anförda synes mig tidpunkten vara inne för en ny utredning rörande ljudradions framtidsproblem. Utredningen bör ha till främsta uppgift att göra ett mera långsiktigt bedömande av de huvudlinjer efter vilka programverksamheten bör utformas samt att ge underlag för ett ställningstagande till de frågor av större ekonomisk räckvidd beträffande nämnda verksamhet, som statsmakterna kan väntas bli ställda inför under de närmaste åren. Denna allsidiga undersökning torde lämpligen böra ske genom att en särskild, statlig utredning tillsättes för ändamålet. Utredningen bör enligt min mening ha i huvudsak parlamentarisk sammansättning.

Vad först angår frågan om huvudlinjerna för verksamheten torde utredningen söka klargöra, vilka uppgifter som ljudradion bör ha under förutsättning av en mera fullständig utbredning av televisionen; med andra ord hur ljudradions programverksamhet bör avvägas i förhållande till televisionens. Som underlag för bedömningen i detta hänseende bör erfarenheter inhämtas från andra länder, där televisionen är mera allmänt utbredd och där förhållandena är i stort sett likartade med våra, men även opinionsundersökningar inom landet bör kunna ge ledning. En översiktlig plan bör läggas fram med syfte att belysa bl. a. vilka allmänna typer av program, som är bäst ägnade för ljudradion i »televisionsåldern». Vidare bör övervägas huruvida en modifikation bör ske av den i 4 § 2 mom. i gällande överenskommelse mellan staten och Sveriges Radio avsedda avvägningen mellan å ena sidan riksprogrammen och å andra sidan lokala och provinsiella program. Till de spörsmål, som bör särskilt uppmärksammas, hör även omfattningen av ljudradions program 2 i framtiden. Utredningen bör också undersöka möjligheterna att i större utsträckning än f. n. sända program i svensk ljudradio från andra länder och i synnerhet från våra nordiska grannländer.

I detta sammanhang vill jag anmäla, att Sveriges Radio i skrivelse den 2 juni 1959 hemställt om en utredning rörande riktlinjerna för bolagets deltagande i den till utlandet riktade svenska upplysningsverksamheten. I remissutlåtanden över framställningen har en sådan utredning allmänt tillstyrkts. För egen del ansluter jag mig till uppfattningen att ifrågavarande spörsmål bör närmare övervägas. Detta synes mig böra ske genom den av mig förordade sakkunnigutredningen, lämpligen efter undersökningar av en särskild expertgrupp. I denna del bör samråd ske med den av chefen för handelsdepartementet tillkallade utredningen angående samverkan mellan organen för upplysningsverksamhet i utlandet.

Vid utredningen bör ljudradions uppgifter under beredskap och i krig uppmärksammas.

Såsom jag förut nämnt bör en av utredningens huvuduppgifter vara att utarbeta och framlägga ett underlag för statsmakternas framtida ställningstaganden till frågor av större ekonomisk räckvidd beträffande ljudradioverksamheten. Härvid bör de huvudfaktorer, som påverkar ljudradiorörelsens ekonomi, göras till föremål för en granskning. Utredningen har bl. a. att söka bilda sig en uppfattning om den nuvarande kostnadsnivån för programproduktionen och den ekonomiska undersökningen bör uppläggas med hänsyn härtill. Vidare torde övervägas föreliggande planer i fråga om radiohusets tredje etapp samt särskilda radiohus i Göteborg och på andra platser i landet. Utredningen bör vara oförhindrad att jämväl upptaga kostnaden för programmens distribution till granskning.

Vid sin prövning av ljudradions ekonomi bör utredningen såsom ett huvudalternativ utgå ifrån att drift- och investeringsutgifterna icke bör överstiga en utgiftsram, som motsvaras av nuvarande licensavgift. Utredningen bör också grunda sina överväganden på att ljudradiorörelsens och televisionsrörelsens ekonomiska förhållanden även för framtiden skall hållas åtskilda.

I utredningsuppdraget bör vidare ingå att överväga frågan om bilradiolicenserna ävensom de spörsmål i övrigt rörande licensbestämmelsernas utformning, som utredningen kan finna skäl upptaga till prövning.

Under utredningsarbetets gång bör samråd äga rum med styrelsen för Sveriges Radio och telestyrelsen. Jag förutsätter, att utredningen bl. a. anlitar den expertis inom olika områden, som finns samlad inom Sveriges Radio. Det torde åligga telestyrelsen och andra statliga myndigheter att lämna erforderliga uppgifter för utredningsarbetet. Vad gäller Sveriges Radio utgår jag ifrån att företaget medverkar i utredningsarbetet och lämnar möjlighet till den insyn i företaget, som utredningen finner erforderlig för fullgörandet av sitt uppdrag.

Utredningen synes böra bestå av högst sju ledamöter.

Avslutningsvis vill jag betona, att den av mig föreslagna utredningen i likhet med 1943 års rundradioutredning avser ett program på relativt lång sikt för ljudradions utveckling. Såsom uttryckligen framhölls i direktiven för 1943 års utredning kan det icke bli fråga om en i detalj gående planläggning utan endast om riktlinjer i stora drag, avsedda att tjäna till allmän vägledning för verksamhetens bedrivande.

Direktiv angående televisionen den 16 november 1962

Vid min anmälan av frågan rörande televisionens medelsbehov för budgetåret 1962/63 (prop. 1962: 120) anförde jag, att enligt min mening tiden nu vore inne att ta upp mera långsiktiga överväganden beträffande televisionen. Frågan om televisionens framtida utveckling i vårt land borde sålunda göras till föremål för utredning. Denna borde i första hand sikta till en ekonomisk långtidsplan, som kunde läggas till grund för statsmakternas ställningstaganden rörande televisionens anslagsfrågor. Jag erinrade i sammanhanget om att frågan om riktlinjerna för ljudradions framtida utveckling överlämnats till en sakkunnigkommitté med i huvudsak parlamentarisk sammansättning — 1960 års radioutredning. Då enligt min mening de båda medias framtid lämpligen borde bedömas i ett sammanhang, ansåg jag, att jämväl spörsmålet om televisionens utveckling borde överlämnas till radioutredningen. Frågan om de närmare direktiven för utvidgningen av radioutredningens uppdrag förklarade jag mig ha för avsikt att vid senare tidpunkt anmäla för Kungl. Maj:t. — Mitt uttalande om utvidgning av radioutredningens uppdrag till att omfatta även televisionens utveckling lämnades av riksdagen utan erinran.

Jag anhåller nu att få ta upp frågan om tilläggsdirektiven för 1960 års radioutredning till fortsatt behandling. Härvid ämnar jag först beröra televisionens allmänna betydelse i dagens svenska samhälle samt ange min grundsyn på detta mediums utnyttjande och den närmare målsättningen för den framtida verksamheten. Därefter kommer jag att redogöra för min uppfattning om de huvudlinjer, som bör följas vid televisionens fortsatta utbyggnad i vårt land. Efter att ha redovisat en överslagskalkyl över televisionsbudgeten för tiden fram till år 1970 går jag över till att behandla *dels* frågan om vi skall ha ett eller flera programproducerande företag och *dels* frågan om någon form av reklamfinansiering bör införas för svensk television. Avslutningsvis avser jag att göra en sammanfattning av mina synpunkter och förslag i de aktuella, mera väsentliga televisionsfrågorna.

Efter en dynamisk utveckling under några få år har televisionen kommit att spela en allt viktigare roll i det svenska samhället. Vi saknar ännu en på vetenskaplig forskning grundad analys i vårt land av televisionens inverkan på de enskilda människorna och samhället i dess helhet. Men allt tyder på att televisionens stora spridning tillsammans med dess suggestiva kraft gör den till en mycket viktig faktor när det gäller påverkan av värderingar och normer och attitydbildningen i samhället. Rätt använd är televisionen ägnad att skapa vidare vyer, en bredare kulturmiljö och ett rikare mått av upplevelser för sin publik. Televisionen har visat sig äga en överlägsen förmåga att uppfånga och återspegla nuets händelser. På ett i jämförelse med andra massmedia mera omedelbart sätt kan televisionen lämna information om händelser och förhållanden i vårt eget land och utanför dess gränser. Den är också ett effektivt instrument för upplysning i samhällsfrågor

och ett lämpligt forum för debatt i sådana frågor. Vidare kan den förmedla kulturella och konstnärliga värden direkt till hemmen. Den når därvid en mångfaldigt större krets än något annat medium med undantag möjligen för ljudradion, som den emellertid vida överträffar i fråga om uttrycksmedel. Icke minst har televisionen stora möjligheter att bjuda sin publik avkoppling och förströelse.

Frågan om televisionens inriktning och omfattning kan överhuvudtaget ses som ett väsentligt led i strävandena att skapa vidgade möjligheter för människorna att ge den ökade fritiden ett rikare och mer nyanserat innehåll.

För människor, som står vid sidan av arbetslivet eller som på grund av ålderdom eller till följd av sjukdom eller annat handikap har sin rörelseförmåga begränsad, ger televisionen unika möjligheter till en stimulerande kontakt med aktuella händelser och kulturföreteelser i samhället och erbjuder avkoppling och förströelse.

Televisionens utnyttjande spänner i dag över ett brett register. Det finns all anledning antaga, att dess användningsområde kommer att ytterligare vidgas. Man kan erfarenhetsmässigt räkna med att utvecklingen successivt kommer att leda till nya framsteg på teknikens och andra områden, som möjliggör ett ännu effektivare och intensivare utnyttjande av televisionen.

Genom den teletekniska utvecklingen har numera avsevärt ökade möjligheter öppnats för televisionen i vårt land. På en internationell våglängdskonferens sommaren 1961 har nämligen Sverige tilldelats sändarkanaler på ultrakortvågsbanden IV och V. Dessa kanaler kan disponeras för — utom förbättring av mottagningen av det nuvarande programmet — sändning av ytterligare två program, som var för sig täcker hela landet. Frågan om färgtelevisionen har däremot ännu icke fått någon slutgiltig teknisk lösning för de europeiska länderna. Den studiegrupp inom den internationella rådgivande radiokommittén, som arbetar med frågan om en internationell standard för färgtelevision, har ännu icke ansett sig kunna göra någon rekommendation i fråga om val av färgsystem. Sannolikt kommer någon dylik rekommendation icke att göras, förrän man genom fältförsök skaffat sig erfarenheter av de två system, som valet gäller. När systemfrågan i sinom tid blivit löst, har man grundad anledning räkna med en relativt snabb utbyggnad av färgtelevisionen i vissa europeiska länder.

Mot bakgrund av vad jag förut allmänt anfört om televisionens möjligheter och uppgifter anser jag det angeläget, att en fortsatt utbyggnad av televisionen i vårt land nu planeras och successivt genomföres i den takt våra resurser medger. Vid den utbyggnad av televisionen, som jag sålunda förordar, synes det mig vara av vitalt intresse att detta mediums positiva egenskaper på bästa möjliga sätt tillvaratages.

Programpolitiken bör utformas med tanke på televisionens centrala ställning i landets kultur- och samhällsliv. Programverksamheten bör i sina huvuddrag vila på samma grunduppfattning, som utgör ledmotivet för samhällets insatser exempelvis inom kulturliv samt ungdomsvård och annan social verksamhet. Garantier bör därför finnas mot en utveckling av televisionen i förflackande riktning. Vid övervägandena i olika frågor, som rör televisionen, måste enligt min mening dessa synpunkter väga mycket tungt.

En mycket stor del av televisionens program syftar i första hand till att bereda publiken avkoppling och förströelse. Det gäller en mycket vid sektor som sträcker sig från mer anspråksfull teater och film till lättillgänglig familjeunderhållning. Självfallet finns även inom denna sektor av programproduktionen ett betydande utrymme för konstnärliga ambitioner. Publikens inställning i fråga om dessa lättare program varierar emellertid starkt mellan olika grupper. På vissa håll har den negativa reaktionen varit så stark, att dessa programs existensberättigande överhuvudtaget ifrågasatts. En sådan snäv programpolitisk linje kan dock enligt min mening inte godtagas. Även på program av denna kategori måste givetvis ställas kravet att de skall fylla rimliga anspråk på stilkänsla och god smak och att skälig hänsyn skall tagas till att en del av publiken — särskilt barnen — är

lättpåverkad. Med en sådan uppläggning har dessa inslag en väsentlig uppgift att fylla inom den totala programproduktionens ram.

Vid televisionens fortsatta utbyggnad bör enligt min uppfattning en riktpunkt vara att ge publiken möjlighet till ett bredare och rikare programval. Redan genom den successivt ökande sändningstiden ges en ökad valfrihet för televisionspubliken. Programverksamheten kan med längre sändningstid göras allt rikare nyanserad. Vidare kan utrymme beredas för sådana inslag, som främst intresserar minoriteter inom publiken. Vid förlängning av sändningstiden i nuvarande program ökas självfallet förutsättningarna för allmänheten att kunna välja och sovra bland de olika programpunkterna. Å andra sidan har en avsevärd del av televisionspubliken möjlighet att se television endast under en begränsad tid, huvudsakligen på kvällen. Denna del av publiken tillförsäkras en högre grad av valfrihet först när den erbjudes tillfälle att välja mellan olika program, som sändes samtidigt och tillika i väsentlig mån skiljer sig från varandra till karaktären. Detta förhållande måste enligt min mening tillmätas avgörande betydelse när det gäller att fastlägga de närmare riktlinjerna för den utbyggnad av televisionen, som bör komma till stånd. Huvudändamålet med denna utbyggnad bör därför vara att erbjuda televisionspubliken det större mått av valfrihet, som tillgång till ett dubbelprogram innebär.

I överensstämmelse med vad jag här anfört föreslår jag, att förberedande åtgärder nu vidtages för att införa ett andra televisionsprogram i vårt land. Vissa detaljåtgärder, som kan sägas ingå såsom ett led i ett dylikt förberedelsearbete, har visserligen redan beslutats, exempelvis försökssändning i mindre skala på tilldelad frekvens inom band IV. Vad som nu bör igångsättas är emellertid en allsidig utredning av alla de frågor, som hänger samman med en utbyggnad av televisionen enligt de huvudlinjer, som jag till en del angivit i det föregående och i övrigt kommer att förorda i det följande.

En av utredningens primära uppgifter bör vara att utarbeta en plan för sändningstidens längd före och efter dubbelprogrammets införande. Utredningen bör vidare, sedan erforderliga detaljundersökningar i olika avseenden genomförts, framlägga förslag om vid vilken tidpunkt ett andra televisionsprogram bör startas och hur tillgänglig programtid bör fördelas mellan de två programmen. Med anknytning härtill bör en plan för utbyggnaden av distributionsnätet för det andra programmet utarbetas. Planen bör gå ut på en successiv utbyggnad över hela landet i den takt tillgängliga resurser medger. En av kostnadsskäl begränsad utbyggnad till enbart de tättbefolkade delarna av landet bör inte ifrågakomma.

I samband härmed torde utredningen få bilda sig en uppfattning om programsammansättningen i mycket grova drag och överväga den lämpliga fördelningen mellan program av olika typ liksom mellan program, som produceras inom landet, och inslag av nordiskt eller eljest utländskt ursprung. Denna senare fråga är bl. a. av stor ekonomisk betydelse, eftersom den egna produktionens omfattning på ett avgörande sätt dimensionerar de behövliga personella och materiella resurserna. Avvägningen i stort mellan ljudradions och televisionens program omfångs- och innehållsmässigt hör även till de frågor som bör prövas i sammanhanget.

En viktig uppgift, som bör anförtros utredningen, är att överväga televisionens framtida användning i undervisningens och bildningsarbetets tjänst. Denna sektor av mediets användningsområde benämner jag i det följande utbildningstelevisionen.

Programverksamhet av här avsett slag (educational television) spelar redan nu en betydelsefull roll i Förenta Staterna vid sidan av den kommersiella programproduktionen. I Italien sker en ambitiös insats i bottenskolans tjänst (Telescuola). I Frankrike har televisionen nyttjats i utbildningens tjänst sedan 1952 och bl. a. använts som ett hjälpmedel i den tekniska undervisningen. I andra länder liksom inom vissa internationella organisationer, exempelvis OECD, undersöker man möjligheterna att använda televisionen som ett led i den allmänna strävan att i betydligt högre grad än hittills utnyttja tekniska hjälpmedel i undervisningen. De hittills vunna allmänna erfarenheterna tyder på att televisio-

nen på utbildningens område är ett instrument med vittomfattande och flexibel användbarhet, som sträcker sig från helt elementär undervisning till avancerad utbildning inom speciella fack.

För vårt lands del talar starka skäl för att vi söker utnyttja televisionen för utbildningsändamål i vida större omfattning än den f. n. försöksvis bedrivna skoltelevisionen, som hittills i huvudsak varit inriktad på att stödja undervisningen i grundskolan. Det bör därför klarläggas i vilken utsträckning televisionen lämpligen bör användas såsom stöd för undervisningen i grundskolan, yrkesskolor, gymnasier samt andra högre skolor och utbildningsanstalter samt, inte minst, som ett aktivt hjälpmedel inom det fria folkbildningsarbetet. Utredningen bör överväga den framtida omfattningen, inriktningen och organisationen av en sådan utbildningstelevision i vårt land.

Jag förutsätter, att utredningen — såsom redan skett beträffande skolradion — för de närmare undersökningarna rörande utbildningstelevisionen till sig knyter en eller flera grupper av experter från berörda intresseområden.

En annan väsentlig fråga beträffande programverksamheten, som bör ägnas särskild uppmärksamhet, är konsumentupplysningen. Bland annat med hänsyn till den utveckling mot ett bredare varusortiment, som pågår inom produktionen och handeln, framträder ett allt större intresse från både konsument- och producenthåll av en konsumentupplysning, som är i verklig mening informativ och vederhäftig samt i övrigt så upplagd, att den tillvinner sig respekt och intresse. På grund av televisionens möjligheter att på ett åskådligt och instruktivt sätt meddela fakta kan detta medium uppenbarligen göras till ett värdefullt instrument i strävandena att skapa en effektiv konsumentupplysning. De erfarenheter, som hittills gjorts i Sverige visar också att konsumentupplysning i televisionen i de fall den utformats efter mediets speciella förutsättningar, kan nå mycket goda resultat. Det är därför angeläget att radioutredningen närmare undersöker möjligheterna att vidga konsumentupplysningen i televisionen och framlägger konstruktiva förslag till utformningen av en sådan programverksamhet. Utredningen bör härvid pröva olika möjligheter till nyorientering av denna verksamhet. Under sitt arbete bör utredningen samråda med bl. a. statens organ för konsumentupplysning och sammanslutningar företrädande näringslivet och konsumenterna. I mån av behov bör till utredningen knytas särskild expertis för utförande av specialundersökningar.

Den hittillsvarande programverksamheten i television har ofta kritiserats för att vara alltför huvudstadsbetonad. Denna kritik kan enligt min mening inte utan vidare tillbakavisas. Med hänsyn härtill bör prövas möjligheterna att i större utsträckning än f. n. åstadkomma en decentralisering av programproduktionen. Härigenom kan man bättre än hittills utnyttja bl. a. skådespelare, sångare, musiker, publicister, vetenskapsmän och kulturpersonligheter i övrigt som finns utanför huvudstaden. En ökad självständighet för produktionsenheterna utanför Stockholm kommer säkerligen också att skapa konkurrens mellan producenter inom samma programkategori och därigenom ge stimulans och variation i programverksamheten. I samband härmed bör även övervägas, vilka fördelar som står att uppnå genom ett avsevärt större mått av självständighet också för vissa produktionsenheter i Stockholm. Denna senare fråga avser jag att behandla mera utförligt i det följande.

Såsom jag tidigare antytt är forskningen om televisionens inverkan på människor och samhälle föga utvecklad i vårt land. En ökad kännedom om arten och graden av televisionens, liksom även ljudradions inverkan är av betydelse både för programledningarnas kontinuerliga arbete med programproduktionen och för statsmakternas framtida ställningstagande i frågor rörande ljudradion och televisionen. Radioutredningen torde böra överväga behovet av en sådan forskning och därvid samråda med bl. a. statens råd för samhällsforskning. Vidare bör utredningen pröva i vad mån bidrag till här avsedda ändamål bör lämnas av televisionsmedel.

Vad gäller färgtelevisionen synes det uppenbart, att denna innebär ett betydande steg framåt i mediets vidareutveckling. Färgtelevisionen kommer att erbjuda programproducenterna ett vidare och mer nyanserat register av uttrycksmedel vid utformningen av många programinslag. Användningen av färgprogram torde också skapa en del helt nya möjligheter för programverksamheten. Enligt min mening måste dock införandet av ett andra televisionsprogram i vårt land ges företräde framför färgtelevisionen. Härigenom blir det också möjligt att dra nytta av erfarenheterna i de europeiska länder, som först introducerar reguljära färgsändningar. Utredningen bör därför följa utvecklingen inom föregångsländerna beträffande såväl teknik och ekonomi som programverksamhet samt avge de rekommendationer, som dess erfarenheter föranleder eller utredningen eljest finner skäl framlägga.

Av det föregående framgår, att en huvuduppgift för utredningen blir att för televisionsverksamheten utarbeta en ekonomisk långtidsplan, i vilken kostnaderna för ett andra televisionsprogram ingår. I denna plan är flertalet utgiftsposter relativt bundna. Det nuvarande televisionsnätet för ett program (P 1) måste sålunda färdigställas i definitivt skick, vartill — om man bortser från innevarande budgetår — beräknas åtgå ytterligare omkring 75 mkr. Kostnaderna för ett hela landet omfattande distributionsnät för det andra programmet (P 2) har av telestyrelsen uppskattats till ungefär 350 mkr. Drygt hälften härav belastar en första femårig utbyggnadsetapp, under vilken så gott som hela landet täcks med definitiva eller provisoriska sändare. Driftkostnaderna för sändarnäten kan med relativt god säkerhet bedömas redan nu. Vidare måste förhållandevis stora investeringar göras i byggnader för att möjliggöra den ökade programproduktion som förutses, inte minst sedan sändningen av ett andra program påbörjats. Den post, som det är svårast att fixera, hänför sig till driftkostnaderna för programproduktionen. Det förhållandet att här avsedda kostnadsberäkningar för ett andra televisionsprogram avser en period, som sträcker sig relativt långt fram i tiden, jämte en del andra omständigheter medför att sistnämnda kostnadspost är speciellt svår att uppskatta.

Vad gäller intäkterna uppgår antalet licenser f. n. till drygt 1,5 miljon. Detta antal torde under innevarande decennium enligt gjorda prognoser komma att stiga till ca 2,4 miljoner. Licensintäkterna kommer därmed att successivt öka, så att de — vid nuvarande licensbelopp om 100 kr per år — kommer att omkring 1970 uppgå till ca 240 mkr årligen.

En inom kommunikationsdepartementet upprättad grov överslagskalkyl visar, att man utan att höja licensbeloppet kan successivt öka programresurserna så, att till programproduktionens förfogande mot slutet av 1960-talet kan ställas ett årligt belopp vilket är tre gånger större än det som innevarande budgetår disponeras för samma ändamål. Det finns alltså anledning att räkna med, att man inom ramen för nu utgående licensavgift och utan att frångå nuvarande kontantfinansiering av investeringarna skall kunna finansiera utbyggande och drift av ett andra televisionsprogram fram mot slutet av 1960-talet.

Jag går nu över till att behandla två principiella frågor av fundamental betydelse för televisionens framtida struktur i vårt land. Den ena gäller om programproduktionen skall anförtros ett eller flera televisionsföretag och den andra om reklamfinansiering i större eller mindre omfattning skall införas.

Dessa frågor, som övervägdes ingående i början och mitten av 1950-talet före televisionens introducerande i vårt land, har på nytt tagits upp till en livlig allmän debatt. I diskussionen kan urskiljas tre huvudalternativ till vårt nuvarande system med ett enda licensfinansierat programföretag. Det första alternativet avser ett system med ett eller två nya reklamfinansierade programföretag vid sidan av det nuvarande licensfinansierade. Det andra alternativet — vars talesmän anser reklamfinansieringen olämplig — innebär att ytterligare ett eller flera programföretag, vilka finansieras genom licensintäkter, skall införas. Det tredje alternativet går ut på att det nuvarande systemet med ett enda programföretag skall bibehållas men att möjlighet bör öppnas för viss reklamfinansiering inom ramen för detta system.

I det följande ämnar jag ta upp dessa huvudalternativ till diskussion ur olika aspekter och jämföra dem med det nuvarande systemet. För att förenkla framställningen vill jag dock från början göra ett par avgränsningar. I det följande kommer jag sålunda att enbart behandla televisionen, eftersom den allmänna debatten i alldeles övervägande grad gällt detta medium. Ljudradion har tilldragit sig väsentligt mindre intresse i sammanhanget. De allmänna synpunkter och värderingar, som jag lägger fram för televisionens del, torde emellertid i huvudsak ha giltighet även för ljudradion. Vidare avser jag inte att särskilt ta upp de mera teoretiskt betonade alternativen med tre eller flera programföretag. Jag kommer sålunda att begränsa jämförelserna till den mera praktiska frågeställningen vilka för- och nackdelar som är förenade med olika alternativa system omfattande ett eller två företag.

Först och utförligast ämnar jag behandla alternativet med två televisionsföretag, det ena licensfinansierat och det andra reklamfinansierat. De aspekter, utifrån vilka jag avser att föra ett jämförande resonemang, är yttrandefriheten, valfriheten för publiken, programstandarden, programledningens integritet, det samhälleliga behovet av televisionsreklam, den ekonomiska betydelsen för televisionsrörelsen av reklamintäkter samt kostnadsnivån för programproduktionen. I min framställning går jag vidare ut ifrån, att statsmakterna i grova drag bestämmer den totala omfattningen av verksamheten vilket system man än väljer. Jämförelsen avser således alternativa system med i stort sett samma ekonomiska resurser och samma totala omfattning av verksamheten.

När frågan om yttrandefriheten i televisionen ventileras, göres i regel jämförelse med förhållandena på det tryckta ordets område med dess synnerligen vidsträckta möjligheter för medborgarna att föra fram åsikter. Med hänvisning härtill hävdas, att en liknande ordning bör skapas inom televisionen. En dylik jämförelse är emellertid klart missvisande. Utrymmet i etern är nämligen strängt ransonerat genom mellanfolkliga överenskommelser. Till följd härav är svenska statens befogenhet att ge koncession till sändningar för närvarande begränsad till att avse ett fåtal programkanaler. Enligt den tekniskt-vetenskapliga expertisen kan man inte heller på grundval av nu förutsebar utveckling inom teletekniken räkna med någon mera väsentlig utvidgning av antalet programkanaler, som kan ställas till vårt lands disposition. En etableringsfrihet av det slag, som medborgarna åtnjuter på tryckfrihetens område, måste därför av tekniska och praktiska skäl anses omöjlig att uppnå för televisionens del.

I det till grund för koncessionen liggande avtalet mellan svenska staten och programföretaget finns bestämmelser avsedda att tillgodose kraven på att olika meningsriktningar får komma till tals i programmen. Så gott som allmän enighet torde råda om att i vårt land programföretaget varit redo att släppa fram en i möjligaste mån fullständig provkarta av åsikter och meningsriktningar i olika samhällsfrågor. Den allmänna debatt, som förekommer i dagspressen, brukar nära avspeglas i radio och television. Erfarenheterna från andra demokratiska länder med liknande samhällsstruktur — t. ex. Danmark, Norge, Storbritannien och Förbundsrepubliken Tyskland — talar i samma riktning. Vad gäller förhållandena i Storbritannien torde knappast kunna hävdas, att yttrandefriheten inom televisionen blivit större genom tillkomsten av den kommersiella programkanalen och ej heller att yttrandefriheten är större inom televisionen med dess två programföretag än inom ljudradion, där ett enda företag disponerar samtliga programkanaler. Det finns däremot de som hävdar att stora risker föreligger att den faktiska yttrandefriheten inom televisionen blir kringskuren i länder med en mycket fri konkurrens och en stark kommersialisering i vad gäller programföretagens verksamhet. Sålunda göres ibland gällande, att programföretagen skulle vara obenägna att släppa fram debattinlägg, som en majoritet kunde tänkas ogilla, enär impopulära åsikter kunde påverka publikfrekvensen och därmed reklamintäkterna. I detta sammanhang vill jag även påpeka, att förespråkare för ett fristående reklamfinansierat televisionsföretag framhållit, att detta borde undvika kontro-

versiella politiska och religiösa frågor, med andra ord spörsmål som tillhör yttrandefrihetens viktigaste objekt.

För vårt lands del anser jag den slutsatsen berättigad, att yttrandefriheten inom televisionen icke har något nära samband med organisationsformen och att ett reklamfinansierat programföretag — vid sidan av ett licensfinansierat — icke skulle leda till en ökning av yttrandefriheten. Från åtskilliga håll har starka farhågor uttryckts för att införandet av ett reklamfinansierat televisionsföretag skulle få den verkan, att annonseringen i dagspressen påverkades i ogynnsam riktning och därigenom nedläggandet av dagstidningar påskyndas. I så fall skulle med fog kunna göras gällande, att reklam i televisionen försvagar möjligheterna till en rikt varierad offentlig diskussion och därmed försämrar opinionsbildningens villkor.

Vad gäller valfriheten — d. v. s. möjligheten för den enskilde att välja mellan olika programinslag — har jag förut uttalat såsom min uppfattning, att televisionspubliken bör erbjudas det större mått av valfrihet, som tillgång till ett dubbelprogram innebär. I det följande skall jag söka belysa om ett system med två programkanaler, disponerade den ena av ett licensfinansierat och den andra av ett reklamfinansierat företag, kan antagas för publiken medföra en högre grad av valfrihet än ett system med två kanaler, båda disponerade av ett enda företag.

Erfarenheterna från Storbritannien får här tillmätas stor vikt. Ett omfattande utredningsmaterial om brittisk television har nyligen publicerats i ett betänkande som utarbetats av en statlig kommitté i nämnda land. Kommitténs bedömningar bygger på ett synnerligen rikhaltigt underlag av opinionsyttringar från organisationer och enskilda.

För att den ökade valfrihet, som erbjudes vid dubbelprogram skall få ett reellt innehåll för den enskilde individen, är det av avgörande betydelse att de programinslag, som visas under samma sändningstid, i väsentlig mån skiljer sig från varandra till innehåll och karaktär. Erfarenheterna från länder med flera programföretag pekar emellertid på en klar tendens, att företagen tävlar med varandra om största möjliga publik under en mycket väsentlig del av sändningstiden. En konsekvens härav har blivit, att programsättningen koncentreras på ett mindre antal programkategorier och därvid särskilt på lättare underhållningsprogram och att härtill samma kategori av program ofta visas under samma sändningstid på de tävlande kanalerna.

Denna tendens har blivit särskilt framträdande i fråga om den bästa sändningstiden. Vidare placeras förekommande program av mera seriös art i regel på sämre publiktid och då ofta samtidigt i alla kanaler. För publikens del blir resultatet således, att den enskildes valfrihet under bästa sändningstid blir begränsad till ett antal lättare underhållningsprogram av samma grundkaraktär. De stora grupper inom publiken, som vid varje särskild tidpunkt skulle föredra program av annat slag får endast i mindre grad sina önskemål tillgodosedda. Den enskildes valfrihet blir vid här diskuterade system merendels ytterst begränsad och detta oavsett vilken kategori av program vederbörande helst vill se.

Om däremot ett och samma företag svarar för samtliga programkanaler, kan programverksamheten samordnas. Genom att de skilda programinslagen vid ett och samma sändningstillfälle kan ges olika karaktär, erbjudes publiken en större variation i programvalet och den enskildes valfrihet får därmed ett mera reellt innehåll.

Min slutsats när det gäller valfriheten blir därför, att ett system med dubbelprogram producerade av ett enda företag tillgodoser publikens önskemål om valfrihet klart bättre än ett system med samma programvolym uppdelad på ett licensfinansierat och ett reklamfinansierat företag. Härvid förutsätter jag givetvis, att företaget vid sammansättningen av de båda programmen metodiskt beaktar valfrihetssynpunkten.

Även i fråga om programstandarden inom ett system med två konkurrerande televisionsföretag, det ena licensfinansierat och det andra reklamfinansierat, kan övervägandena i stor utsträckning grundas på det utredningsmaterial, som förutnämnda brittiska kommitté lagt fram.

Kommittén uttalar ett erkännande åt vad den kommersiella televisionen åstadkommit i tekniskt och administrativt avseende men riktar en mycket stark kritik mot dess programstandard. Huvudinnebörden av kritiken är att programmen i alltför hög grad strävar efter stora publiksiffror och därför baseras på några få »minsta gemensamma nämnare» av typ kriminalfilmer och frågesport; programmen innefattar således icke en tillräckligt bred skala av varierande inslag; i de enskilda programinslagen förekommer vidare för många och expressiva moment av våld; överhuvudtaget beaktas ej i tillräcklig grad televisionens effekt i vad gäller påverkan av människors attityder och värderingar. Kommittén anser att programmen i den kommersiella televisionen i Storbritannien icke gjort sig förtjänta av beteckningen god television.

Beträffande konkurrensens inverkan på det licensfinansierade företagets produktion hade bland opinionsyttringarna ingen röst höjts för att den enbart varit av godo; en del hade funnit den blandad och en del hävdade att den varit enbart av ondo. En positiv inverkan kunde märkas i fråga om den rent tekniska färdigheten. Det licensfinansierade företaget ansåg självt, att konkurrensen såvitt gäller programstandarden lett till att företaget i vad avser den lätta underhållningen i någon mån skärpt och förbättrat sina egna program. Företaget hävdade vidare, att det i fråga om många programinslag icke existerade någon nämnvärd konkurrens, enär den kommersiella televisionen ofta icke hade någon motsvarighet till de mera ambitiösa programinslagen i den licensfinansierade televisionen; detta var särskilt markant vad beträffar seriösa programinslag under bästa sändningstid. Allmän enighet inom opinionen syntes råda om att variationen av inslag icke ökat med programtiden. Kommittén ansåg att konkurrensens tryck ibland föranlett det licensfinansierade företaget att i praktiken avvika från sin egen uppfattning om målsättningen för televisionsverksamheten.

På grundval av detta utredningsmaterial, sammanställt jämväl med erfarenheter från andra länder med konkurrerande kommersiella televisionsföretag, vill jag göra följande allmänna reflektioner. Ett system med inslag av tävlan mellan flera televisionsföretag kan ha en positiv effekt genom att det skärper ansträngningarna till tekniska förbättringar och framför allt uppmuntrar idéskapande och uppslagsrikedom inom vissa programkategorier. Den övervägande effekten torde dock vara av negativ art, i det att systemet innebär påtagliga risker för en mindre rikt varierad programproduktion och för ett försiktigt, konventionellt utformande av de enskilda programmen. Detta ligger i själva systemets natur. Huvudintresset i den kommersiella verksamheten måste vara inriktat på att vid varje tillfälle nå en så stor publik som möjligt. Risken är också stor, att det licensfinansierade företaget — sannolikt mot sin vilja — påverkas härav i sin programsättning, enär det icke vill förlora alltför stor del av publiken.

Jag vill kraftigt understryka, att höga publiksiffror vid varje enskilt programinslag icke är liktydigt med hög kvalitet på programproduktionen. En produktion, vars främsta målsättning är höga publiksiffror vid varje programinslag, leder lätt till en likriktning av programmen. Men publiken är ingen enhetlig och formlös massa utan består av enskilda människor med nyanserade önskemål och vanor. Varje individ har en del behov och önskemål, som han delar med majoriteten, men samtidigt har han kanske fler intressen gemensamma med olika, större eller mindre minoriteter. De intressen han sätter främst hör ofta till dem han delar med mindre grupper. En programservice, vilken i allt väsentligt är inriktad endast på önskemål, som är gemensamma för flertalet, tar således inte tillbörlig hänsyn till den enskilda människans skiftande behov och anspråk.

I detta sammanhang vill jag tillägga ytterligare en synpunkt på den reklamfinansierade televisionen, nämligen att själva reklaminslagen tar i anspråk programtid, företrädesvis på bästa sändningstid, utan att ha något egentligt programvärde, sett från televisionspublikens synpunkt.

Vad beträffar programstandarden vill jag sammanfatta min ståndpunkt sålunda, att jag anser, att ett system med ett enda programföretag erbjuder klart bättre förutsättningar

för en balanserad produktion och god kvalitet än ett system med två konkurrerande företag, varav det ena är reklamfinansierat.

Vad jag förut anfört om reklamfinansieringens inverkan på programstandarden har betydelse även för frågan om programledningens integritet. Vid uppbyggnaden av radio- och televisionsverksamheten i vårt land har hittills uppställts såsom en huvudprincip, att programledningen skall ha en sådan självständig ställning att den kan arbeta oberoende av intressen som är ovidkommande från programsynpunkt. Det är denna strävan att upprätthålla programledningens integritet som ligger bakom bestämmelsen i gällande avtal mellan staten och programföretaget, att program eller programinslag, där mot betalning eller vederlag i annan form kommersiell reklam medgives, icke må förekomma.

Att formerna för verksamhetens organisation och finansiering kan utöva inflytande på programledningens ställningstaganden till programmens allmänna sammansättning och standard framgår av vad jag anfört i det föregående. Enligt min mening finns även risk för inflytande på enskilda programinslag. Dessutom försvåras upprätthållandet av kraven på objektivitet och neutralitet inom ett företag, som finansieras av reklammedel. Vårt nuvarande system med ett enda licensfinansierat företag synes mig erbjuda större garantier för en fri och oberoende programledning.

Ett ofta återkommande argument i debatten om kommersiell television är att det svenska näringslivet har behov av television som reklammedel. Från näringslivets sida hävdas bl. a. att införande av reklam i televisionen skulle kunna medverka till att höja effektiviteten i försäljnings- och distributionsleden och därmed förbilliga varorna. Den synpunkten har också framförts, att teknikens utveckling skulle medföra att även relativt avlägsna televisionssändare snart kommer att nå svenskt territorium. Dessutom har framhållits att, om något av våra grannländer skulle medge reklamsändningar, dessa skulle kunna mottagas även i vissa delar av Sverige och att utländska produkter härigenom skulle kunna få en favör på den svenska marknaden.

Erfarenheterna från länder med kommersiell reklam i televisionen visar klart, att denna i allmänhet utgör ett mycket effektivt reklammedium. Reklamens genomslagskraft anses mycket god och kostnaden per konsument, som nås med reklamen, beräknas vara relativt låg. Det är främst med hänsyn härtill som vissa grupper av företag i vårt land uttryckt starka önskemål att få tillgång till televisionsreklam.

Vid avvägningen gentemot motstående intressen av programmässig natur — d. v. s. valfriheten, programstandarden och programledningens integritet — är det emellertid mindre de nyssnämnda önskemålen från företagarhåll om televisionsreklam än det eventuella värdet av dylik reklam för samhällsekonomien i dess helhet som bör läggas i vågskålen.

Den kommersiella reklamen inom varuhandeln har en given funktion att fylla i ett samhälle med vårt ekonomiska system. I den offentliga debatten har emellertid uttalats åtskilliga farhågor för att ett införande av televisionen som nytt reklammedel icke skulle få en övervägande positiv samhällsekonomisk effekt. Sålunda har från olika håll hävdats, att införandet av televisionsreklam kunde medföra en ökning av de totala reklamkostnaderna i samhället, och att en del av denna ökning kunde falla på den improduktiva delen av reklamen. Härigenom skulle någon motsvarande besparing i produktions- eller distributionsledet icke uppkomma, och följden skulle bli höjda snarare än sänkta varupriser. Vidare har gjorts gällande, att i den mån televisionsreklamen medförde verkan utöver smärre marginella förskjutningar mellan olika konsumtionsartiklar denna effekt skulle bli en ökning av konsumtionen i samhället på bekostnad av sparande och investeringar. Den synpunkten har också framförts, att mindre företag, som icke kunde väntas få råd att reklamera i television, skulle få svårare att hävda sig på marknaden, och att televisionsreklamen på så sätt skulle bidraga till en strukturomvandling, vars samhällsekonomiska verkningar icke torde bli enbart positiva.

I debatten har också pekats på vissa allmänna karakteristiska drag hos televisionsrekla-

men i de länder, där sådan förekommer. Märkesvarorna intar i denna reklam naturligt nog en helt dominerande plats. Den alldeles övervägande delen av de annonserande varorna utgöres av konsumtionsartiklar, såsom livsmedel, tvättmedel, kosmetika, patentmediciner, tobak, vin, öl och läskedrycker. Reklam för sådana varor som har anknytning till de industrigrenar, vilka är av fundamental betydelse för vårt lands ekonomiska framåtskridande, förekommer däremot i endast obetydlig omfattning. Televisionsreklamen säges till sin allmänna karaktär huvudsakligen vara inriktad på att med suggererande medel inpränta vissa firmanamn och varumärken. Dess konsumentupplysande effekt anses däremot vara ytterligt ringa.

Såsom jag tidigare framhållit är det vid avvägningen gentemot de motstående intressena av programmässig natur televisionsreklamens eventuella värde för samhällsekonomien i dess helhet som bör läggas i vågskålen. I det föregående har jag redogjort för en del av de argument som i den offentliga debatten anförts i fråga om införande av reklam i televisionen. Denna redogörelse gör ingalunda anspråk på att vara uttömmande. Det torde heller knappast vara möjligt att genom ytterligare utredningar skapa full klarhet i denna fråga.

För att kunna på förhand bedöma televisionsreklamens inverkan på samhällsekonomien måste man kunna ställa prognos dels hur denna reklam kommer att inriktas, dels hur köparen påverkas av en sådan reklam och dels hur detta i sin tur påverkar sparande, produktion och varuhandel. Dessa frågor torde i själva verket vara alltför komplicerade för att en utredning väsentligt skall kunna bidraga till frågans klargörande. En sammanfattande värdering av olika verkningar måste dessutom alltid bli subjektiv.

Frågan om värdet ur samhällsekonomisk synpunkt av televisionsreklam måste sålunda lämnas öppen.

I anslutning härtill vill jag erinra om att jag förut närmare berört en annan form av varuinformation åt konsumenterna, nämligen konsumentupplysningen, och föreslagit en utvidgning och effektivisering av denna upplysningsverksamhet. Konsumentupplysningen skall vara vederhäftig och i verklig mening informativ samt därigenom vägleda konsumenten till från hans synpunkt riktiga inköp. En effektiv konsumentupplysning har från samhällsekonomisk synpunkt obestridligt ett betydande positivt värde. Med hänsyn härtill och då värdet av televisionsreklam samhällsekonomiskt sett är tveksamt synes mig klart övervägande skäl tala för att den programtid, som inom ramen för en balanserad programsammansättning bör avsättas till varuinformation, ägnas åt konsumentupplysning.

Det ibland framförda argumentet att de tekniska framstegen skulle i en relativt nära framtid göra det möjligt att på enskilda televisionsmottagare i vårt land direkt ta in program jämväl från televisionssändare i avlägsna länder är enligt vad jag inhämtat av teknisk expertis helt ogrundat. Utvecklingen går nämligen snarare i motsatt riktning. Ju fler sändare som upprättas, ju mer tenderar störningarna att öka. Härigenom blir räckvidden hos sändarna i och för sig alltmer begränsad. Därtill kommer att räckvidden för sändare på de våglängdsband, som kan utnyttjas för ytterligare program (band IV och V), är betydligt mindre än för sändare, vilka användes för distribution av nuvarande program (band I och III). Enligt den tekniska expertisen kommer det vidare — med hänsyn till bl. a. de stora tekniskt-vetenskapliga och ekonomiska problemen — att dröja mycket länge, innan televisionsprogram kan komma att sändas via kommunikationssatelliter direkt till televisionsmottagare i hemmen.

Något beslut om att i Danmark eller Norge införa kommersiell reklam i televisionen föreligger icke. Om den situationen i framtiden skulle uppkomma, att reklamprogram införes i något av nämnda länder, och dessa program skulle kunna mottagas av större befolkningsgrupper i vårt land, bör från statsmakternas sida på nytt övervägas, vilka eventuella åtgärder som i ett dylikt läge bör vidtagas. Intill dess synes mig argumentet om grannländernas eventuella övergång till kommersiell reklam i televisionen inte äga någon relevans.

Sammanfattningsvis vill jag i fråga om behovet av televisionsreklam för vissa delar av näringslivet framhålla, att jag från de synpunkter, som jag tagit upp och redovisat i det föregående, icke anser tillräckliga motiv föreligga för införande av dylik reklam.

En annan aspekt på frågan om reklam i television är hur den påverkar televisionsrörelsens sammanlagda resurser. Förespråkarna för kommersiell television brukar hävda att införande av reklam i television skulle medföra betydande intäktstillskott för televisionsverksamheten. Härigenom skulle publiken »gratis» få längre programtid och bättre program eller lägre licensavgift.

Hur stort belopp som genom införande av reklam skulle kunna tillföras televisionen är ytterligt svårt att uppskatta. Talesmän för kommersiell television har nämnt belopp av storleken 50 till 100 mkr årligen för ett fristående, reklamfinansierat televisionsföretag. Ett belopp av denna storleksordning är uppenbart otillräckligt för att finansiera investeringskostnaderna för ett nytt sändarnät och driftkostnaderna för produktion och distribution av ett särskilt program.

I detta sammanhang bör emellertid uppmärksammas, att de annonserande företagens kostnad för reklamen ingår såsom en delpost i den totala produktions- och distributionskostnad, som ligger till grund för prissättningen på varorna, d. v. s. de inköpspriser konsumenterna får betala. I stort sett samma allmänhet, som ser på televisionen, får alltså ytterst själv bekosta de ökade resurserna för televisionen, i den mån icke televisionsreklamen medför en sänkning av den prisnivå, som vid oförändrade förutsättningar i övrigt skulle råda. Av vad jag anfört i närmast föregående avsnitt framgår emellertid, att det icke går att göra någon vetenskaplig-ekonomisk undersökning, som tillfredsställande besvarar det här aktuella frågekomplexet. Det är därför tveksamt om införandet av televisionsreklam medför en prissänkande effekt.

Däremot torde kunna hävdas att införandet av ett reklamfinansierat televisionsföretag vid sidan av det licensfinansierade kommer att leda till en väsentligt högre kostnadsnivå för programproduktionen i jämförelse med det fall att en produktion av samma volym och standard ligger hos ett enda televisionsföretag. De administrativa och tekniska funktionerna måste nämligen dubbleras inom kostnadskrävande sektorer. Vidare finns vissa andra faktorer som verkar i kostnadsuppdrivande riktning.

Jag kommer nu att göra en sammanfattning av de värderingar som jag i det föregående ansett mig kunna göra vid en jämförelse ur olika aspekter mellan å ena sidan ett system med ett reklamfinansierat och ett licensfinansierat televisionsföretag och å andra sidan en organisation av televisionsverksamheten på ett enda företag, vilket i stora drag överensstämmer med det nuvarande men disponerar över två programkanaler.

Det kan inte med fog göras gällande att alternativet med ett nytt reklamfinansierat företag skulle leda till en ökad yttrandefrihet. Vad avser publikens reella valfrihet i fråga om de olika programmen och programledningens integritet mot obehörig påverkan synes alternativet med ett nytt reklamfinansierat företag vara klart underlägset det nuvarande systemet. Detsamma gäller beträffande programstandarden, dock att konkurrensen som sådan torde kunna få en viss stimulerande inverkan på vissa typer av program. Det går icke att fastställa huruvida införande av televisionsreklam får en positiv eller negativ effekt från samhällsekonomisk synpunkt. Klart är däremot att alternativet med ett nytt reklamfinansierat företag kan beräknas medföra en högre kostnadsnivå för den samlade programproduktionen än systemet med ett enda företag.

Enligt min mening innefattar vårt nuvarande system fördelar i väsentliga avseenden framför ett system med två företag, varav det ena är reklamfinansierat. Utifrån den grundsyn på televisionens möjligheter och uppgifter, som jag inledningsvis deklarerat, anser jag att alternativet med ett enda licensfinansierat televisionsföretag obetingat är att föredraga. De skäl som talar emot införande av ett reklamfinansierat företag har enligt min mening en sådan styrka, att detta bestämt bör avvisas. Jag skall i det följande återkomma

till frågan huruvida vi inom ramen för vårt nuvarande system kan i någon utsträckning ta till vara den positiva inverkan på vissa programtyper, som enligt vad jag förut sagt konkurrensen kan medföra.

Jag övergår härefter till att i korthet behandla frågan om vilka för- eller nackdelar ett system med två licensfinansierade televisionsföretag kan ha i jämförelse med ett enda sådant företag.

Vad gäller yttrandefriheten torde systemet med två licensfinansierade företag icke medföra fördelar av avgörande betydelse. I fråga om publikens valfrihet torde de negativa verkningarna av ett system med två licensfinansierade företag ej behöva bli lika starka som i det fall att det ena företaget är reklamfinansierat. Det torde likväl stå klart, att den valfrihet, som vid systemet med ett enda företag kan ernås genom att programmen i de olika kanalerna samordnas på sådant sätt att de kompletterar varandra, inte står att vinna vid ett system med flera självständigt arbetande företag, finansierade med licensmedel. Med hänsyn till den stora vikt, som jag fäster vid valfrihetsaspekten, vill jag särskilt understryka den fördel, som ettföretagssystemet medför i här berörda avseenden, även om en viss fördelning av programinriktningen kan ske mellan de båda företagen. Dubbelorganisation och vissa kostnadsuppdrivande faktorer i övrigt kan beräknas medföra, att kostnadsnivån för en programproduktion av samma volym och standard kommer att ligga väsentligt högre vid ett system med två licensfinansierade företag än vid en organisation av televisionsverksamheten på ett enda företag.

Som skäl för alternativet med två licensfinansierade företag har i främsta rummet åberopats den stimulerande inverkan, som konkurrensen mellan företagen skulle komma att få. Med anledning härav vill jag här närmare gå in på frågan om vi inom ramen för vårt nuvarande system genom interna organisationsåtgärder kan skapa en sådan konkurrens mellan olika programavdelningar och enskilda producenter att denna får en klart stimulerande effekt i riktning mot en högre programstandard.

Systemet med ett enda företag är här liksom på andra områden förenat med påtagliga risker i vissa avseenden. Det ligger otvivelaktigt en fara i att ett företag med ensamrätt kan stelna i formerna och icke vara tillräckligt lyhört för förändringar i tiden och för olika publikkategoriers önskemål. En koncentration av beslutanderätten i programfrågor på alltför få händer kan också innebära faror. Dessa risker bör dock icke överdrivas. Även ett televisionsföretag med ensamrätt arbetar inte alldeles utan konkurrens, ty det kan av publiken jämföras med andra massmedia, med kulturlivets institutioner, med det kommersiella nöjeslivet och med utländska televisionsföretag. En vaksam och ambitiös presskriktik sörjer dessutom för att televisionsfrågorna står under ständig offentlig debatt. Enligt min mening talar emellertid starka skäl för att man ingående undersöker möjligheterna att inom ramen för det nuvarande systemet eliminera de nackdelar som ensamrätten för med sig.

Ambitionen att prestera ett fullgott arbete samt initiativen till experiment och nyskapande stimuleras otvivelaktigt av jämförelser mellan sinsemellan oberoende programavdelningar och producenter. Som jag förut påpekat är emellertid konkurrens mellan företag med skilda målsättningar beträffande programpolitikens huvuddrag varken i samhällets eller i publikens intresse. Däremot måste jämförelser mellan olika program inom en och samma genre, med i huvudsak likartad målsättning, verka stimulerande och gynna en meningsfylld tävlan. Här kan nämligen producenterna sägas tävla inför samma publik och samma kritiker. Behovet av en sådan tävlan är måhända störst beträffande underhållningen, det programområde som synes erbjuda de största svårigheterna och där kritiken också varit särskilt negativ. Men den bör kunna få en i hög grad gynnsam verkan även på en rad andra områden, där produktionsgrupperna och de enskilda producenterna har eminenta förutsättningar att sätta sin individuella profil på programinslagen och där dessa bedömes och värderas var för sig: teater, reportage, debatter, speciella kulturprogram etc.

Enligt min mening torde goda möjligheter föreligga att inom ramen för nuvarande system skapa en sådan stimulerande konkurrens. I första hand kommer därvid decentraliseringen av programproduktionen i blickpunkten. Denna fråga har jag berört i ett föregående avsnitt. Här vill jag tillägga att, i den mån program produceras — förutom i Stockholm — även i Göteborg, Malmö och eventuellt också på andra platser, en sådan tävlan är ett faktum. Men även på de olika produktionsorterna och speciellt då i Stockholm torde det vara möjligt att ge ett betydligt större mått av självständighet åt olika produktionsenheter. Utredningen bör därför noggrant pröva, dels vilken grad av decentralisering som ytterst är förenlig med företagets målsättningar i övrigt, dels i vilken utsträckning och på vad sätt konkurrens mellan olika produktionsenheter i Stockholm och på andra produktionsorter kan främjas. Denna uppgift torde vara en av utredningens mest krävande, och det synes önskvärt, att de förslag, som utredningen kan komma att lägga fram, är baserade på erfarenheter från en i begränsad omfattning bedriven försöksverksamhet.

Såsom en sammanfattning vill jag uttala, att jag anser övervägande skäl tala för att alternativet med ett enda licensfinansierat televisionsföretag är att föredraga framför alternativet med två sådana företag.

Det tredje huvudalternativet till vår nuvarande ordning är — såsom jag förut framhållit — att öppna möjlighet till viss reklamfinansiering inom ettföretagssystemets ram.

Såsom argument för reklamfinansiering i denna form har anförts, att det inom näringslivet finns önskemål att använda televisionen som reklammedium och att införande av dylik reklam skulle medföra en samhällsekonomisk vinst. Vidare skulle televisionen genom reklamintäkterna »gratis» få ökade resurser. Jag har i det föregående belyst frågan om införande av televisionsreklam från samhällsekonomisk synpunkt. Därvid har jag konstaterat, att det inte går att påvisa att televisionsreklamen skulle medföra en samhällsekonomisk vinst eller att televisionen genom dylik reklam »gratis» skulle få ökade intäkter.

Mot reklamfinansiering av televisionen har ansetts tala riskerna för att reklamintressena skulle kunna rubba televisionsledningens självständighet och oberoende samt utöva ett ogynnsamt inflytande på programmens sammansättning och standard. Förespråkarna för televisionsreklam har å andra sidan hävdat, att garantier bör kunna skapas mot ett sådant inflytande från annonsörernas sida, bl. a. genom att televisionsföretaget göres ekonomiskt oberoende av reklamintäkterna. Man har också hänvisat till förhållandena i Italien och Förbundsrepubliken Tyskland, där reklamprogrammen förlagts till särskilt avgränsade, på förhand tillkännagivna tider med begränsad utsträckning, ca 15—20 minuter per dag.

Enligt min mening framstår riskerna för att reklamintressena kan utöva ett ogynnsamt inflytande på programledning och programstandard icke lika starka i det här diskuterade alternativet som vid det tidigare behandlade systemet med två företag, varav det ena finansierades uteslutande med reklamintäkter. Riskerna för att televisionsföretaget kan bli ekonomiskt beroende av annonsörerna bör enligt min mening dock inte underskattas.

En begränsning av annonstiden på sätt som skett i Tyskland och Italien borde — såvitt påståendena om det stora intresset för televisionsreklam bland svenska företag är hållbara — medföra en ransonering av efterfrågan på reklamtid genom höga priser eller på annat sätt. En följd härav torde bli att så småningom ett starkt tryck uppkommer på utökning av reklamtiden i television. Det är känt att ett sådant tryck redan gjort sig gällande i Italien och Tyskland.

Vidare anser jag att de farhågor, som jag redovisat i det föregående, för att reklam i television skulle kunna försvaga möjligheterna för en rikt nyanserad opinionsbildning bör tillmätas viss betydelse i förevarande sammanhang.

Jag vill erinra om vad jag i ett föregående avsnitt anfört rörande det ringa värdet ur programsynpunkt av själva reklaminslagen. Den tid, som i en välbalanserad programverksamhet rimligen bör anslås till varuinformation, bör enligt min mening uteslutande ägnas åt konsumentupplysning.

Televisionens liksom radions uppgifter i vårt land har hittills varit att förmedla information, samhällsdebatt, kulturstoff och förströelse. Enligt min uppfattning måste det krävas utomordentligt starka skäl för att vi i Sverige skall ompröva den nuvarande ordningen på detta område och överväga att utöka dessa medias uppgifter med ännu en, nämligen den att förmedla reklam för varor och tjänster. Frågan om reklamfinansiering övervägdes i mitten på 1950-talet inför televisionens införande i vårt land och avvisades i princip av såväl 1951 års televisionsutredning som regering och riksdag. Några nya bärkraftiga argument för reklamfinansiering har enligt min mening hittills icke framkommit i debatten.

Jag anser således, att radioutredningen i sitt fortsatta utredningsarbete bör utgå ifrån, att nuvarande system med ett enda programföretag skall bibehållas och att betald reklam icke skall förekomma i eller i anslutning till programmen.

I ett tidigare sammanhang har jag redovisat en grov överslagskalkyl för televisionsrörelsens ekonomi under 1960-talet vid utbyggnad av ett andra televisionsprogram och under förutsättning av att nuvarande licensfinansiering bibehålles. Kalkylen utvisade bl. a. att man inom ramen för nu utgående licensavgift och utan att frångå den gällande principen för kontantfinansiering av investeringarna skulle kunna finansiera utbyggande och drift av ett andra televisionsprogram fram mot slutet av 1960-talet. I anslutning härtill vill jag framhålla, att den nuvarande licensavgiften trots stegrad kostnadsnivå varit oförändrad sedan den 1 oktober 1956 och att verksamheten befunnit sig i oavbruten snabb expansion sedan dess.

Det bör ankomma på radioutredningen att utarbeta en långtidsplan för televisionsrörelsens kostnader och intäkter. Planen bör upptaga så preciserade beräkningar som möjligt för 1960-talet, men den synes även böra omfatta överslagskalkyler beträffande den fortsatta utvecklingen av rörelsens ekonomi i varje fall under den första hälften av 1970-talet. Alternativa beräkningar med hänsyn till olika takt i televisionsverksamhetens expansion m. m. torde böra framläggas. Utredningen bör ange vilken inverkan de olika alternativen får på licensavgiftens storlek.

Avslutningsvis vill jag sammanfatta vad jag i de föregående avsnitten anfört och föreslagit i fråga om den fortsatta planerings- och utredningsverksamhet, som bör ske på televisionens område.

Televisionen i vårt land bör ytterligare successivt byggas ut i den takt våra resurser medger. Mediets positiva egenskaper bör härvid effektivt tillvaratagas. Valfriheten för televisionspubliken bör ökas genom införande av ett andra program. Dubbelprogrammet bör i angelägenhetsgrad sättas före färgtelevision. Utvecklingen inom färgtelevisionens område i andra länder bör dock studeras. Televisionen bör i framtiden i ökad utsträckning användas i utbildningens tjänst samt för konsumentupplysning. Det bör eftersträvas att genom lämpliga åtgärder införa en stimulerande konkurrens inom programproduktionen. Bland annat i detta syfte bör programverksamheten decentraliseras i större utsträckning än för närvarande och ett större mått av självständighet beredas olika programavdelningar och andra produktionsenheter. Behovet av forskning rörande televisionen bör övervägas.

Vid utredningsarbetet bör en utgångspunkt vara att nuvarande system med ett enda programföretag, som finansieras med licensmedel, skall bibehållas. I övrigt bör inga begränsningar gälla för utredningsarbetet, utan även andra spörsmål än de jag här särskilt omnämnt kan upptagas till prövning.

Utredningsarbetet bör anförtros åt 1960 års radioutredning. Denna utrednings uppgift blir härigenom att framlägga underlag för statsmakternas framtida ställningstaganden beträffande både ljudradions och televisionens anslagsfrågor. En långtidsplan avseende kostnader och intäkter enligt alternativa utvecklingslinjer bör utarbetas.

Under åberopande av det anförda får jag hemställa, att Kungl. Maj:t måtte uppdraga åt 1960 års radioutredning att utreda jämväl riktlinjerna för televisionens framtida utveckling.

Uttalande av statsrevisorerna 1962

I sin berättelse över den år 1962 verkställda granskningen av statsverket gjorde riksdagens revisorer ett uttalande om »Rundradions ekonomiska förvaltning» (§ 18), i vilket revisorerna särskilt uppehöll sig vid det tillämpade budgetsystemet och frågan om rundradions centrala ledning.

Beträffande budgetsystemet ansåg revisorerna, att det kunde starkt ifrågasättas, huruvida det nuvarande systemet, enligt vilket Sveriges Radio endast kort tid före budgetårets ingång erhöll besked om det belopp som fick disponeras under detta år, var så utformat att ekonomiska och praktiska krav uppfylldes. Rundradions programproduktion var synnerligen särpräglad och föga lik de statliga myndigheternas normala verksamhet. Den starka utvecklingen på rundradioområdet gjorde det nödvändigt, att väsentliga frågor som berör programmen och deras ekonomi, bedömdes på åtskilligt längre sikt än vad den nuvarande ordningen förutsatte. En viss framtidsplanering vore givetvis möjlig även med gällande system, men det torde kunna förutsättas att tidsbegränsningen beträffande medelstilldelningen verkade hämmande på planeringsarbetet. Även det närmare framförliggande produktionsarbetet torde kunna gagnas av att större säkerhet rådde beträffande medelsresurserna under en längre tidsperiod. Det sagda torde bland annat gälla frågor om engagemang av medverkande personal och beträffande mera omfattande reportagearbete av upplysnings- och kulturkaraktär. En med verksamheten synnerligen oförenlig anordning syntes vara, att anvisade produktionsmedel, som ej hann förbrukas under löpande budgetår, icke fick av bolaget tagas i anspråk under det följande året utan skulle inlevereras till televerkets fond, på vilken licensmedlen centralt redovisas.

I fråga om den nuvarande organisationen av rundradioverksamheten anmärkte revisorerna på att en samlad bedömning av medelsäskanden från de tre i rundradioverksamheten sysselsatta parterna — Sveriges Radio, telestyrelsen och byggnadsstyrelsen — kom till stånd först då äskandena förelåg i kommunikationsdepartementet. Det syntes revisorerna önskvärt, att man närmare övervägde möjligheterna för ett mera enhetligt förhandsbedömande särskilt av utvecklings- och prognosproblemen. Revisorerna sade sig emellertid utgå ifrån, att distributionen av sändningarna liksom uppbörden av licensavgifterna alltjämt skulle kvarbliva hos televerket.

Revisorerna ansåg, att de av dem berörda frågorna rörande rundradions budgetsystem och organisation borde tagas under övervägande, vilket eventuellt skulle kunna ske genom 1960 års radioutrednings försorg. Sedan vi i avgivet remissutlåtande över revisorernas uttalande meddelat, att utredningen i sitt blivande betänkande ämnade ta upp saken, inskränkte sig statsutskottet till att anmäla vad som förekommit för riksdagen.

1 ALLMÄN BAKGRUND

1.1 Radion och televisionen i Sverige

1.1.1 Ljudradion

Det första försöket med offentliga ljudradiosändningar gjordes redan 1908, men längre än till försök kom det inte förrän efter första världskrigets slut. Reguljära sändningar i större skala startades i Pittsburgh i slutet av 1920 och i London 1923.

I Sverige gjordes de första försöken med rundradio, som det nya mediet efter en översättning av det engelska »broadcasting» kallades, på hösten 1922, varvid televerket på försök sände grammofonmusik och andra program. Ungefär samtidigt började också Svenska radioaktiebolaget sända program över en egen sändare. I november 1923 fick televerket sin första för rundradio särskilt konstruerade sändare, vilken hade en effekt av 0,5 kW. Sändningarna fick nu mera reguljär natur och blev kvalitativt bättre, och programverksamheten delades upp mellan televerket och radiobolaget. Televerkets program bekostades av fabrikanter och försäljare av radioapparater. Programtiden uppgick till 1 à 1,5 timme per dag. I slutet av 1923 påbörjades också mera reguljära sändningar över televerket tillhöriga sändare på kustradiostationerna i Boden och Göteborg.

Tillstånd att inneha radiomottagningsapparat skulle ursprungligen sökas hos Kungl. Maj:t, som emellertid inom kort bemyndigade telestyrelsen att utfärda tillståndsbevis, vilket i stämpelavgift kostade kr 3: 50. Antalet sådana bevis uppgick i början av 1924 till 4 500 och steg sedan fram till årets slut till nära 40 000. Enligt en 1924 genomförd lagändring ersattes stämpelavgiften av en licensavgift, vars storlek skulle bestämmas av Kungl. Maj:t och som skulle utgöra den ekonomiska grundvalen för rundradioverksamheten. Med stöd härav fastställdes fr. o. m. 1925 en årlig licensavgift av 12 kr.

Mot slutet av 1922 och i början av 1923 inkom till Kungl. Maj:t ett dussintal ansökningar om tillstånd att bedriva rundradioverksamhet. Tillstånd måste nämligen enligt 1907 års lag om utförande och nyttjande av elektrisk anläggning för telegrafering eller telefonering utan tråd beviljas av Konungen. I ett med anledning härav i februari 1923 avgivet yttrande avstyrkte telestyrelsen samtliga dessa ansökningar. Enligt styrelsens uppfattning borde det ankomma på statsmakterna att tillse, att rundradioverksamheten lades i sådana händer, att nödiga garantier erhölls för att den nya verksamheten skulle komma att handhas på rätt sätt. En ordning, enligt vilken verksamheten helt eller till någon nämnvärd del var baserad på inkomster av annonsering, ansåg styrelsen vara utesluten. Verksamheten borde därför finansieras genom att årliga licensavgifter betalades av innehavarna av radioapparater. Sändarstationerna skulle vara i

statens ägo. Programverksamheten borde däremot inte omhänderhas av staten utan överlämnas åt ett för ändamålet bildat svenskt aktiebolag, som kunde bedriva sin verksamhet under friare former än som var möjligt för ett statsföretag. I bolaget, som borde stå under statens kontroll, skulle i första hand radioindustrien och tidningspressen inbjudas att ingå såsom delägare, pressen särskilt med tanke på det nyhetsmaterial som rundradion ej kunde undvara.

Kungl. Maj:t tog ställning till telestyrelsens skrivelse den 29 juni 1923. Dåvarande statsrådet Lübeck anförde till statsrådsprotokollet, att det måste anses vara väl motiverat att staten ingrep för att få den nya verksamheten ordnad på ett ändamålsenligt sätt. Staten borde anlägga och driva sändarstationerna. Däremot var det ej lämpligt att staten skulle omhänderha programverksamheten, vilken åtminstone till en början huvudsakligen kunde antas bli av förströelsekaraktär. Garantier borde erhållas för opartiskhet och saklighet vid urvalet av utsända nyhetsmeddelanden, varjämte det var av vikt att tillse, att samarbete skedde med pressen på sådant sätt, att en illojal konkurrens med dess nyhetsförmedling undveks. Verksamheten borde finansieras genom licensavgifter.

Kungl. Maj:t uppdrog åt telestyrelsen att på basis av de sålunda uppdragna riktlinjerna uppta underhandlingar med det eller de företag, som var villiga att ta hand om programverksamheten, varvid man också skulle ta upp frågan om storleken av den årliga licensavgiften och dess fördelning mellan televerket och vederbörande företag. Frågan, om verksamheten skulle för hela landets vidkommande överlämnas åt ett enda företag — såsom telestyrelsen hade föreslagit — eller eventuellt delas upp på flera sådana, lämnades öppen.

Sedan dessa förhandlingar till en tid varit resultatlösa meddelade representanter för pressen i mars 1924, att de var beredda att bilda ett eget programföretag, aktiebolaget Radiotjänst, och att de accepterade telestyrelsens krav att få förfoga över hälften av licensavgifterna. I juli samma år förklarade ett konsortium inom radioindustrien sig för sin del vara berett att godkänna samma villkor.

I skrivelse till Kungl. Maj:t den 20 augusti 1924 tog telestyrelsen ställning till förmån för pressföretaget, eftersom man fann den svenska pressens medverkan i rundradioverksamheten ha särskilt stort värde. Tanken på att anförtro verksamheten åt flera företag ansåg styrelsen av flera skäl inte böra komma i fråga. Det hade nämligen visat sig tekniskt fullt genomförbart att distribuera samma program till i olika delar av landet belägna sändarstationer. Dessutom skulle det bli svårt att finna en rättvis fördelning av licensavgifterna mellan flera företag.

Statsrådet Lübeck ville emellertid få till stånd samarbete mellan de två huvudintressenterna, pressen och radioindustrien, och han lyckades också få till stånd en överenskommelse dem emellan, som innebar att konsortiet skulle teckna en tredjedel av aktiekapitalet i Radiotjänst och tillsätta två styrelseledamöter. Pressen skulle tillsätta tre ledamöter och staten två, däribland styrelsens ordförande. På dessa villkor träffades sedan överenskommelse mellan telestyrelsen och Radiotjänst, och det nya bolaget började sin verksamhet den 1 januari 1925.

Under 1925 steg antalet licenser så kraftigt, att den ursprungligen till 12 kr fastställda licensavgiften befanns vara onödigt hög. Fr. o. m. 1926 sänktes den därför till 10 kr. Fördelningen av avgifterna i proportionen 50—50 mellan bolaget och televerket blev ej heller genomförd, utan bolaget fick det belopp som behövdes för dess verksamhet, vilket under de första åren motsvarade ungefär en tredjedel av licensinkomsterna. Licensavgiften 10 kr kvarstod sedermera oförändrad ända fram till 1951, då avgiften måste höjas till 15 kr.

Sändningstiden uppgick under Radiotjänsts första verksamhetsår till ca 1 500 timmar. Två år senare nådde man drygt 2 000 timmar och sändningstiden ökades sedan successivt år från år, så att den i början av 1930-talet uppgick till 3 000 timmar och sista året före andra världskriget till 4 000 timmar. Under krigsåren måste sändningstiden sänkas till ca 3 500 timmar för att öka livslängden på sändarrören, för vilka reservrör ej kunde skaffas. Efter kriget kunde sändningstiden åter ökas, och redan 1945 var man uppe i 4 200 timmar.

Vid starten av den reguljära programverksamheten den 1 januari 1925 kunde televerket ställa fyra sändare till förfogande, i Stockholm, Göteborg, Malmö och Boden. Effekten uppgick dock ej till mer än 0,5 kW. Under året tillkom ytterligare en sådan station i Sundsvall samt en provisorisk sändare i Karlsborg, och under år 1926 också en station i Östersund. Antalet av televerket anordnade stationer uppgick alltså då till 7. Härutöver hade emellertid anlagts 22 privata stationer. Intresset för rundradion var nämligen så stort, att man ute i landet inte ville avvakta den tidpunkt då televerket skulle kunna anlägga fler stationer. Man bildade därför radioklubbar, som uppförde egna lokala sändare och som erhöll en del av licensinkomsterna inom vederbörande stationers täckningsområden såsom bidrag till driftkostnaderna.

Det blev emellertid snart uppenbart, att det krävdes betydligt starkare sändare för att medge störningsfri avlyssning på längre avstånd från televerkets stationer. Den första storstationen — med den på sin tid imponerande effekten av 30 kW — togs i bruk i Motala 1927 såsom ersättning för karlsborgssändaren. Under 1928 tillkom tre 10 kW-stationer (i Göteborg, Hörby och Sundsvall) och 1930 kunde stationen i Stockholm ersättas av en ny station i Spånga med en effekt av 55 kW. Härmed var den första utbyggnadsetappen avslutad. Televerket hade då fem starka och tre svaga sändare, vartill kom 23 privata lokala sändare, sammanlagt alltså 31 stationer.

Under 1930-talet började televerket successivt anordna egna stationer såsom ersättning för de privata sändarna. Deras antal hade därigenom i slutet av år 1939 reducerats till 14. Televerket hade då byggt tre nya storstationer, en i Motala med en effekt av 150 kW och en i Falun med en effekt av 100 kW samt en station i Luleå på 30 kW som ersättning för den tidigare stationen i Boden.

Redan 1929 hade telestyrelsen börjat göra försök med överföring av radioprogram på tråd enligt olika metoder. Sedan det blivit möjligt att överföra program på vanliga telefonledningar utan att man förlorade möjligheten att samtidigt telefonera anlades under senare delen av 1930-talet ett antal försöksnät för

trådradio i områden, där mottagningsförhållandena för trådlösa sändningar var särskilt otillfredsställande. Antalet anslutna telefonabonnenter uppgick 1940 till ca 1 000. För anslutning utgick utöver den vanliga licensavgiften endast en mindre engångsavgift.

Under kriget måste till följd av materielsvårigheter ytterligare utbyggnad till starkare sändare och anordnande av stationer i stället för de privata stationerna praktiskt taget helt ligga nere. Till följd av sändningar från de krigförande blev emellertid mottagningsförhållandena på Gotland, där man inte hade någon egen station, så pass dåliga att det befanns nödvändigt att låta ön få en egen sändare.

I anledning av en motion (I: 222) vid 1933 års riksdag, i vilken begärdes ett förstatligande av rundradioverksamheten, anhöll riksdagen hos Kungl. Maj:t om en allsidig utredning av frågan, huruvida och på vad sätt staten borde beredas ökat inflytande över verksamheten. Såsom skäl härför anfördes att programmen inte längre, såsom utsades i avtalet mellan telestyrelsen och Radiotjänst, huvudsakligen avsåg underhållning av förströelsekaraktär. Radion hade visat sig ha en mycket viktig uppgift att fylla i folkupplysningens och undervisningens tjänst och hade därmed blivit en betydande samhällsangelägenhet. Ledningen av programverksamheten borde därför läggas i sådana händer, att berättigade kulturella önskemål och folkupplysningssynpunkter blev beaktade.

I anledning härav tillsatte Kungl. Maj:t i juni samma år *1933 års rundradioutredning,* som avlämnade sitt betänkande i december 1934 (SOU 1935: 10). Utredningen fann för sin del det mest rationella vara, att staten själv övertog en verksamhet, som på grund av sin kulturella och folkuppfostrande betydelse i så eminent grad måste betraktas som en statens angelägenhet. Programverksamheten vore dock bäst betjänt av att få arbeta under fria och jämförelsevis obundna former, och den borde därför anförtros åt en särskild organisation i vilken staten ägde hela inflytandet. Man skulle — efter mönster från BBC i Storbritannien — för detta ändamål kunna tänka sig att Kungl. Maj:t tillsatte en styrelse, som på eget ansvar övertog verksamheten. Eftersom emellertid bolagsformen var enklare att genomföra och erbjöd samma fördelar, föredrog utredningen denna form. Den föreslog därför att ett nytt aktiebolag skulle bildas av staten i syfte att överta programverksamheten. Samtliga ledamöter i styrelsen skulle utses av Kungl. Maj:t. Antalet ordinarie ledamöter föreslogs bli utökat från sju till nio, bl. a. för att möjliggöra representation även för landsorten.

Mot kommitténs förslag reserverade sig de två av utredningens fem ledamöter, som representerade Radiotjänst och televerket. Reservanterna ansåg, att några bärande skäl icke hade förebragts för att Radiotjänst skulle avlösas av ett nytt helstatligt bolag. För att staten skulle beredas större inflytande över rundradioverksamheten föreslog de i stället, att staten skulle inneha två tredjedelar av aktierna i Radiotjänst och tillsätta sex av nio styrelseledamöter.

I den proposition (nr 164), som i anledning av utredningens förslag framlades

till 1935 års riksdag, anslöt sig Kungl. Maj:t i huvudsak till förslaget om förstatligande av programbolaget men modifierade det så till vida, att man i stället för att bilda ett nytt aktiebolag för programverksamheten skulle låta Radiotjänst bestå, varvid staten skulle inlösa samtliga aktier i bolaget. Kungl. Maj:t fann dessutom den av utredningen föreslagna styrelsen på nio personer vara alltför stor. Det ansågs önskvärt att representanter för skilda uppfattningar och åskådningar rörande programverksamheten bereddes tillfälle att utöva inflytande, men detta borde kunna tillgodoses genom det av Kungl. Maj:t utsedda programrådet, som utredningen hade föreslagit skulle utökas från nio till femton personer. Vad styrelsen beträffar borde huvudvikten läggas vid att den i sin helhet kunde följa bolagets verksamhet, vilket inte var möjligt om man gjorde styrelsen så stor, att inom densamma måste utses ett särskilt arbetsutskott. Antalet styrelseledamöter borde därför fortfarande begränsas till sju.

I fråga om sammansättningen av styrelsen föreslog Kungl. Maj:t, att tre ledamöter skulle utses av Kungl. Maj:t efter förslag av institutioner och sammanslutningar, som kunde antas ha insikter i och allmänt intresse för rundradiorörelsen: skolöverstyrelsen, publicistklubben samt musikaliska akademien och teaterrådet. Vidare borde telestyrelsen utse en ledamot. Övriga ledamöter inberäknat ordföranden skulle utses direkt av bolagsstämman, dvs. i realiteten av Kungl. Maj:t, varvid önskemålet om representation för landsorten borde kunna beaktas.

Vid riksdagsbehandlingen rönte förslaget om ökat statsinflytande starkt motstånd, varvid bl. a. hänvisades till erfarenheterna från utlandet; det var väl närmast förhållandena i Tyskland vid denna tid som man hade i tankarna.

Kamrarna stannade i olika beslut, och den slutliga sammanjämkningen innebar, att aktierna i Radiotjänst skulle ligga kvar hos de förutvarande intressenterna, men att staten skulle få det dominerande inflytandet i bolagsstyrelsen genom att tillsätta fyra ledamöter, varav tre skulle utses av Kungl. Maj:t och en av telestyrelsen, under det att antalet av bolagsstämman utsedda ledamöter skulle minskas till tre.

Vid 1943 års riksdag väcktes två motioner (I: 17 och II: 18), i vilka man begärde att riksdagen skulle anhålla om en snabb och allsidig utredning om rundradiorörelsens framtidslinjer och aktuella behov, varvid man särskilt skulle ta upp frågorna om införande av dubbelprogram, effektivisering av kortvågssändningarna till utlandet samt anordnande av trådradio. Motionerna bifölls av riksdagen och Kungl. Maj:t tillsatte i juni samma år sju sakkunniga — *1943 års rundradioutredning* — som avlämnade sitt betänkande i januari 1946 (SOU 1946: 1).

Efter en genomgång av aktuella och enligt utredningens uppfattning befogade önskemål om större utrymme för folkbildnings- och utbildningskurser m. m. konstaterade utredningen, att programtiden måste anses vara alltför snävt tillmätt. Man föreslog därför, att tekniska möjligheter skulle skapas för utsändning

av mer än ett program. Eftersom detta emellertid skulle ta tid och dessutom måste bli mycket kostnadskrävande, framlade man också förslag till förbättringar inom ramen för *ett* program. Ett förstahandsintresse måste därvid också vara, att de utsända programmen kunde med god hörbarhet avlyssnas i alla delar av landet, vilket vid denna tid ingalunda var fallet.

Någon möjlighet att genomföra dubbelprogram genom dubblering av stationerna på lång- och mellanvågsbanden förelåg av våglängdstekniska skäl inte, utan frågan måste lösas på annat sätt. Därvid stod två olika tekniska möjligheter till buds, nämligen utnyttjande av ultrakortvågsbandet (UKV), där tillräckligt antal frekvenser stod till buds, eller trådradio. På UKV hade i slutet av 1930-talet först i Förenta staterna och sedermera också i europeiska länder börjat användas systemet med frekvensmodulering (FM) i stället för den dittills använda amplitudmoduleringen (AM). Det nya systemet hade bl. a. den fördelen, att risken för störningar blev avsevärt mindre. På teknikens dåvarande ståndpunkt räknade man med att det med 150 sådana FM-sändare skulle vara möjligt att nå ungefär 75 procent av landets befolkning. Anläggningskostnaderna beräknades till 15 mkr. Med hänsyn till de stora kostnader som det skulle medföra för radiolyssnarna att skaffa sig FM-mottagare ansåg sig utredningen dock inte kunna förorda detta system utan stannade i stället för att föreslå trådradio, varvid lyssnarna kunde utnyttja sina gamla apparater. Med trådradio skulle man också få möjlighet att överföra tre eller möjligen fyra program, och mottagningskvaliteten skulle bli avsevärt högre än vid trådlös mottagning på lång- eller mellanvåg. Anläggningskostnaden för ett hela landet omfattande trådradionät beräknades till ca 210 mkr, och kommittén föreslog, att utbyggnaden skulle ske under en tidrymd av tjugo år.

För att redan innan flera program kunde införas förbättra mottagningsförhållandena förordade kommittén bl. a. ökning av effekten vid ett antal såväl större som mindre stationer. Även efter de sålunda föreslagna utbyggnaderna måste man emellertid räkna med att omkring 600 000 av landets 1 750 000 licensbetalare komme att sakna fullgoda avlyssningsmöjligheter, och för de områden där detta var fallet föreslog man anläggande av trådradionät. Kostnaderna härför beräknades till något över 90 mkr.

Programtiden uppgick under 1945 till ca 4 000 timmar. De önskemål om utökad sändningstid, som hade framförts till kommittén, avsåg i allmänhet bästa programtid, men vissa utökningar av sändningstiden under andra tider av dagen borde dock kunna genomföras för vissa slag av program såsom för flera nyhets- och väderleksrapporter, skolradio och lätt musik. Genom kommitténs förslag skulle sändningstiden i program 1 komma att ökas från 4 000 till 5 900 tim/år.

Enligt de av kommittén gjorda kostnadsberäkningarna skulle det vid ett genomförande av dess förslag bli nödvändigt att höja licensavgiften från 10 till 15 kr, vilken höjning föreslogs skola träda i kraft ett år efter det utbyggnaden av trådradionätet hade påbörjats.

Kommittén framlade också förslag om att sammansättningen av Radiotjänsts styrelse — utan ändring av antalet ledamöter — skulle ändras, så att styrelsen även erhöll representanter för kultur- och samhällsliv. Utredningen föreslog också att Kungl. Maj:t skulle ersätta telestyrelsen såsom avtalsslutande part med Radiotjänst.

För utredningens förslag till förbättring av kortvågssändningarna till utlandet lämnas redogörelse i kapitel 6.4.

Utredningens förslag i fråga om förbättring av avlyssningsförhållandena och införande av mer än ett program behandlades i proposition (nr 41) till 1947 års riksdag. I den sistnämnda frågan uttalade departementschefen, att han i likhet med utredningen fann att utvecklingen klart pekade hän mot flera samtidiga program och att sannolikheten talade för att den tekniska lösningen av detta problem låg i trådradion. Med hänsyn till läget beträffande tillgång på arbetskraft och materiel borde dock utbyggnaden för flera program tills vidare uppskjutas. I avvaktan härpå skulle dock utbyggnaden av trådradionät fullföljas så snabbt som omständigheterna medgav inom områden, där tillfredsställande avlyssningsmöjligheter av trådlösa sändningar inte förelåg. Utredningens förslag om utbyggnad till högre effekt av vissa trådlösa sändare godkändes.

Riksdagen biföll förslagen i propositionen men uttalade, att därest den fortsatta tekniska utvecklingen skulle visa sig möjliggöra andra metoder för lösning av flerprogramsfrågan borde dessa upptas till prövning. I anledning av väckta motioner begärde man, att frågan om licensavgiftens storlek skulle underställas riksdagen då den tidpunkt närmade sig vid vilken avgiften behövde höjas.

Den fortsatta utbyggnaden av ljudradionätet kom ända fram till mitten av 1950-talet att i princip ske efter de 1947 uppdragna riktlinjerna. Nya stationer med en effekt av 150 kW togs sålunda i bruk i Göteborg och Sundsvall. Dessutom ersattes återstående privata sändare undan för undan av nya, av televerket anlagda stationer. Hela antalet av televerket ägda lång- och mellanvågssändare uppgick den 1 januari 1955 till 32.

Utbyggnaden av trådradionät i områden med dåliga avlyssningsmöjligheter tog större fart först under 1950-talet, då de av kriget förorsakade materielsvårigheterna övervunnits. Antalet trådradioabonnenter, som vid slutet av 1945 var 2 000 och den 30 juni 1950 16 000, hade fem år senare vuxit till 145 000.

Programtiden för riksprogrammet kunde också successivt ökas, från 4 200 timmar 1945 till omkring 4 900 timmar 1950/51 och 5 100 timmar 1954/55.

I samband med den inflationsvåg, som föranleddes av koreakrisen, blev det nödvändigt att fr. o. m. den 1 juli 1951 höja licensavgiften från 10 till 15 kr.

I början av 1950-talet hade i samband med planeringen av ett radiohus i Stockholm skiljaktiga meningar visat sig föreligga mellan telestyrelsen och Radiotjänst beträffande gränsdragningen på det tekniska området mellan de båda parterna. Frågan gällde närmast vem som skulle ha hand om studiotekniken. Telestyrelsen höll för sin del före, att även den för programproduktionen

erforderliga akustiska och teletekniska utrustningen borde anskaffas och underhållas av televerket men betjänas av Radiotjänst, under det att den sistnämnda ansåg, att inte bara betjäningen utan också anskaffning och underhåll borde åvila programföretaget. För sin ståndpunkt anförde telestyrelsen främst besparingsskäl, under det att Radiotjänst motiverade sin ståndpunkt med att den organisation, som bar ansvaret för programproduktionen, också måste förfoga över alla medel för genomförandet av en fullgod sådan produktion.

För att lösa tvisten uppdrog Kungl. Maj:t 1952 åt förre regeringsrådet Henning Fransén att såsom ordförande vid förhandlingar mellan telestyrelsen och Radiotjänst undersöka möjligheterna för en överenskommelse. Detta visade sig emellertid omöjligt, varför Fransén utarbetade ett eget förslag, som gick ut på att en blivande uppgörelse mellan Kungl. Maj:t och Radiotjänst borde omfatta, icke blott en uppdelning av tekniken i huvudsaklig överensstämmelse med Radiotjänsts uppfattning utan också en lämpligt organiserad samverkan mellan de båda företagen på det tekniska området, varigenom man borde kunna undanröja de olägenheter och merkostnader, som eljest skulle åtfölja varje uppdelning. Kungl. Maj:t fastställde i september 1953 särskilda bestämmelser om samordning och uppdelning av den tekniska rundradioverksamheten i huvudsak i överensstämmelse med Franséns förslag. För samordnings- och gränsdragningsfrågor inrättades en särskild rådgivande delegation, »Rundradions tekniska delegation», i vilken vartdera företaget utsåg två ledamöter och Kungl. Maj:t förordnade ordförande och vice ordförande. De sistnämnda har emellertid numera utgått.

I nu gällande överenskommelse mellan staten och Sveriges Radio förutses dessutom, att Kungl. Maj:t skall kunna utse en särskild teknisk nämnd med uppgift att avge yttrande i eller eljest till behandling uppta frågor som avser uppdelning och samordning mellan Sveriges Radio och televerket av den tekniska rundradioverksamheten. Någon sådan nämnd har dock inte tillsatts.

I gemensam framställning på hösten 1952 aktualiserade Radiotjänst och telestyrelsen ånyo frågan om flera radioprogram, eftersom det med ett enda riksprogram inte var möjligt att tillmötesgå berättigade önskemål från lyssnarnas sida. Tekniken hade också under den tid som förflutit efter det 1943 års rundradioutredning hade avlämnat sitt betänkande väsentligt utvecklats både på mottagar- och sändarsidan. För en rationell planering av radionätets utbyggnad på längre sikt var därför en utredning av de tekniska förutsättningarna för flera program nödvändig, varvid man också borde undersöka möjligheten att nedbringa kostnaderna genom kombination med utbyggnaden av ett televisionsnät. Såsom senare omnämnes arbetade vid denna tid en av Kungl. Maj:t tillsatt kommitté med uppgift att utreda frågan om införande av television i Sverige. Radiotjänst och telestyrelsen förklarade sig beredda att själva svara för utredningsarbetet i flerprogramsfrågan men önskade få en av Kungl. Maj:t utsedd opartisk ordförande. Kungl. Maj:t biföll framställningen och utsåg i oktober

1952 f. d. regeringsrådet Henning Fransén att vara ordförande för en utredning — *1952 års dubbelprogramutredning* — rörande de programmässiga, tekniska och ekonomiska förutsättningarna för införande av dubbelprogram i radio.

Utredningen avlämnade sitt betänkande i januari 1955. I betänkandet svarade Radiotjänst för det avsnitt som avsåg programproduktionen och telestyrelsen för avsnittet om de distributionstekniska förutsättningarna för sändning av flera program samt för sammanställningen av kostnadsberäkningar.

Radiotjänst framhöll, att det var angeläget att bereda ökat utrymme för samhälleliga och allmänkulturella frågor, för kurs- och studieverksamhet samt för underhållning och lättillgänglig musik. Man förordade en ökning av sändningstiden från 5 100 till 8 000 timmar eller med 55 tim/vecka, varav 10 timmar skulle fylla ut det dåvarande riksprogrammet och återstående 45 timmar skulle ingå i program 2. Det sistnämnda programmet skulle första året efter starten omfatta 20 tim/vecka och skulle därefter successivt byggas ut till 45 timmar, vilken sändningstid borde uppnås under fjärde året.

Enär det skulle dröja länge innan lyssnarna fick möjlighet att ta emot bägge programmen skulle sammansättningen av program 1 i princip bibehållas oförändrad och de båda programmen komponeras så, att man vid varje tidpunkt då bägge programmen sändes kunde välja mellan två programpunkter av såvitt möjligt kontrasterande natur. Det andra programmet skulle till en början i huvudsak bestå av repriser ur riksprogrammet men skulle efter hand få allt fler nyproducerade inslag.

Telestyrelsen konstaterade, att det nu liksom tidigare var omöjligt att på lång- och mellanvågsbanden öka antalet stationer så, att man därmed skulle kunna bereda acceptabla mottagningsmöjligheter över hela landet ens för ett enda program. Tvärtom hade situationen genom störningar från utländska sändare, som i flertalet fall hade inrättats utanför den internationellt fastställda våglängdsplanen, blivit ännu sämre än tidigare. Mer än en tredjedel eller 850 000 av 2 300 000 licensbetalare hade därför dåliga avlyssningsmöjligheter. Distributionsproblemet för ett andra program måste fördenskull lösas med antingen FM eller trådradio. Vid en våglängdskonferens i Stockholm 1952 hade Sverige erhållit 100 sändningskanaler på FM, fördelade på 50 stationer med var och en två kanaler, vilket skulle räcka till för att i stort sett försörja hela landet med två samtidiga program. Det andra systemet, trådradio, skulle ge samma tonomfång vid mottagningen som FM. Vilket system man än valde måste man räkna med att det skulle ta många år att genomföra utbyggnaden.

Utbyggnadsplaner och kostnadsberäkningar hade av styrelsen uppgjorts för bägge systemen, varvid man behandlade områden med goda mottagningsmöjligheter och med dåliga mottagningsförhållanden var för sig. Vid utbyggnad med FM skulle för de förstnämnda områdena erfordras 19 stationer och för de sistnämnda 31 stationer. Stationerna borde uppföras på samma platser som blivande TV-stationer. Eftersom det var önskvärt att så snart som möjligt göra det andra programmet tillgängligt för lyssnarna borde man påskynda utbyggnaden

genom att delvis uppföra mindre, provisoriska anläggningar. För att kunna ta emot sändningarna måste lyssnarna skaffa mottagare med FM-band eller separata FM-tillsatser till de befintliga apparaterna. Utbyggnadstiden beräknades med delvis provisoriska stationer till fem à sex år. Även vid fullständig utbyggnad med FM-stationer beräknades dock alltjämt ungefär 250 000 lyssnare över huvud taget inte kunna försörjas med trådlös mottagning; för deras räkning måste trådradio anordnas.

Utbyggnad över hela landet med trådradio beräknades kunna ske på fem till sex år, varvid förutsattes att man skulle dra särskilda ledningar till sådana hus som saknade telefonledning.

Investeringskostnaderna för distributionsnätet hade av telestyrelsen beräknats enligt tre olika alternativ, nämligen enbart FM (jämte behövlig komplettering med trådradio), enbart trådradio samt slutligen FM i tätbygderna och trådradio i glesbygderna. För att få fram de totala kostnaderna hade härtill lagts allmänhetens investeringar i nya mottagare eller FM-tillsatser. Kostnaderna enligt de olika alternativen blev:

	Distributionsnät mkr	Mottagare mkr	Summa mkr
Alt. 1 Enbart FM	62	146	208
» 2 » trådradio	94	11	105
» 3 FM i tätbygderna och trådradio i glesbygderna	56	116	172

För sin del förordade telestyrelsen anläggandet av enbart trådradio i glesbygderna och anläggning av både FM och trådradio i tätbygderna. I de sistnämnda områdena skulle lyssnarna följaktligen kunna välja mellan trådradio och FM. Detta alternativ beräknades komma att kosta ungefär lika mycket som alt. 2. Man räknade nämligen med att i så fall så många skulle välja FM i stället för trådradio, att de härigenom minskade anslutningkostnaderna för trådradio ungefär skulle uppväga de tillkommande kostnaderna för FM-stationer.

Proposition (nr 146) om införande av dubbelprogram framlades av Kungl. Maj:t till 1955 års riksdag. Av de olika alternativen för utbyggnad av distributionsnätet stannade Kungl. Maj:t för alt. 3, vilket innebar att utbyggnaden med trådradio skulle ske i områden med dåliga avlyssningsmöjligheter på lång- och mellanvåg men att i den övriga delen av landet, alltså områden med godtagbara avlyssningsförhållanden, utbyggnad skulle ske enbart med FM. Som skäl härför anfördes, att kraven på landets investeringsresurser var så stora, att det var nödvändigt att begränsa utbyggnadsprogrammet. Att Kungl. Maj:t för områden med tillfredsställande avlyssningsförhållanden valde FM framför trådradio berodde på att anläggning av ett nät av FM-stationer i alla händelser förr eller senare skulle komma att aktualiseras i och med en blivande utbyggnad av TV-stationer. FM-systemet hade dessutom den fördelen, att det inte på samma sätt som trådradion begränsade abonnenternas möjligheter att fritt växla plats för

avlyssningen. Utbyggnaden med trådradio i de områden som hade de sämsta avlyssningsförhållandena beräknades komma att kräva anslutning av ca 850 000 lyssnare eller 700 000 fler än de som redan hade hunnit anslutas. Utbyggnaden med trådradio och FM beräknades ta en tid av ca sex år, varvid dock provisoriska FM-stationer utan full räckvidd i viss utsträckning skulle anordnas. Redan pågående eller planerade arbeten för förbättring av lång- och mellanvågssändare skulle dessutom genomföras.

Förslaget godkändes av riksdagen. I anledning av att man samtidigt på Kungl. Maj:ts förslag beslöt, att investeringskostnaderna i fortsättningen skulle bestridas med licensmedel (se kapitel 7.1), måste licensavgiften höjas från 15 till 20 kr. Denna höjning genomfördes fr. o. m. den 1 januari 1956.

Under åren efter 1955 års riksdagsbeslut skedde utbyggnaden av anläggningarna efter de av riksdagen godkända riktlinjerna. De fyra första FM-stationerna kunde tas i bruk redan 1955/56, och av de 19 stationer som dubbelprogramutredningen räknat med för tätbygderna var 17 i definitivt eller provisoriskt utförande klara på våren 1960. Antalet trådradioabonnenter hade vid samma tidpunkt vuxit till 367 000. För att nå maximal effekt av de till trådradio anvisade medlen hade utbyggnaden därvid inriktats enbart på anslutning av abonnenter i hus, dit ledning för telefon redan fanns.

Två nya starkare AM-sändare med en effekt av 150 kW togs i bruk 1956—1957 i Stockholm (Nacka) och Östersund, och en ny storstation, med en effekt av ej mindre än 600 kW, avsedd att ersätta den gamla motalasändaren, blev färdig 1962. För att snabbare än som kunde ske genom utbyggnaden med trådradio och FM ge åtminstone vissa lyssnare möjlighet att höra program 2 började televerket 1956 sätta upp små mellanvågssändare med mycket låg effekt i vissa tätorter. De fick därför mycket begränsad räckvidd. Antalet sådana sändare hade år 1960 stigit till 25.

Program 2 startade den 26 november 1955 med en sändningstid av ca 15 tim/vecka. Sändningstiden utökades successivt under de följande åren till ca 2 050 timmar under 1959/60. Eftersom programtiden i program 1 samtidigt ökades från 5 100 till 5 850 timmar var man alltså då uppe i en total programtid av 7 900 timmar. I överensstämmelse med vad som tidigare omnämnts hade under den tid då P 2-nätet successivt byggdes ut bägge programkanalerna fått ha i huvudsak samma karaktär med omväxlande lätta och seriösa inslag. Från hösten 1960 började man emellertid tillämpa principen att under kvällstid, då sändningar pågick i båda kanalerna, låta P 1 bli programkanalen för lätta och P 2 för seriösa program.

Till följd av de år 1955 införda finansieringsprinciperna och ökade kostnader i övrigt blev det nödvändigt att fr. o. m. den 1 juli 1957 ånyo höja licensavgiften, från 20 till 30 kr.

Emellertid hade också televisionen nu blivit aktuell. Principbeslut om dess införande fattades vid 1956 års riksdag och den första utbyggnadsplanen godkändes av 1957 års riksdag. Härmed var det också klart att TV-stationer skulle

komma att uppföras även i de områden, som dubbelprogramutredningen hade klassificerat såsom radiomässiga glesbygder, vilket gjorde det aktuellt att på samma platser också anordna FM-stationer. I september 1957 hemställde Radiotjänst hos Kungl. Maj:t om en revision av 1955 års utbyggnadsplan för P 2. Man åberopade därvid bl. a. den omständigheten, att investeringskostnaderna för trådradio var mångdubbelt större än för FM-stationer, och att det speciella skälet för valet av trådradio, nämligen att lyssnarna inte skulle behöva skaffa sig nya apparater, hade försvagats genom att vid den ständigt pågående moderniseringen av mottagarbeståndet lyssnarna köpte apparater med FM-band, vilka nu var helt dominerande på marknaden.

I anledning av denna skrivelse uppdrog Kungl. Maj:t åt telestyrelsen att i samråd med Sveriges Radio (Radiotjänst) utarbeta en ny plan för den fortsatta utbyggnaden av FM och trådradio. Situationen förändrades också radikalt genom ett av 1958 års B-riksdag fattat beslut om forcerad utbyggnad av TV-stationer. Härigenom skapades förutsättningar för en snabbare utbyggnad också av FM-stationer, varigenom lyssnarna skulle få möjlighet att höra P 2 tidigare än genom den mer tidskrävande utbyggnaden med trådradio. Efter att ha övervägt olika alternativ kom telestyrelsen till den slutsatsen, att trådradioutbyggnaden i fortsättningen borde inskränkas till fortsatt anslutning av nya abonnenter i de redan etablerade trådradioområdena. Detta förslag godtogs av Kungl. Maj:t och godkändes av 1959 års riksdag. Beslutet innebar samtidigt, att FM-stationer skulle anordnas på alla platser där man anlade TV-stationer, alltså även i de befintliga trådradioområdena.

Eftersom försäljningen av mottagare med FM-band sedermera visat sig bli betydligt större än man tidigare räknat med har det i fortsättningen aldrig blivit aktuellt att införa trådradio i nya områden. År 1962 beslöt Kungl. Maj:t, att anslutningen av nya trådradioabonnenter i fortsättningen skulle begränsas till sådana områden, där fullgod mottagning från FM-station inte föreligger. Antalet trådradioabonnenter, som den 30 juni 1960 uppgick till 367 000, ökade endast långsamt under de följande åren och uppgick den 30 juni 1964 till 399 000.

På våren 1961 började ett med rundradiosändare utrustat fartyg — Radio Nord — att i strid mot gällande internationella radioreglemente, som förbjuder rundradiosändningar från fartyg utanför de olika ländernas nationella territorier, från en position utanför Stockholms skärgård sända reklamfinansierade radioprogram, bestående av lätt grammofonmusik. Dessa sändningar kunde avlyssnas i stora delar av mellersta och södra Sverige. I anledning härav föreslog Sveriges Radio en väsentlig utökning av sändningstiden för lättare program i syfte att bjuda allmänheten ett alternativ till de illegala sändningarna. Behövliga medel anvisades av Kungl. Maj:t och den 5 maj 1961 startade Sveriges Radio den s. k. Melodiradion med sändningar under den första tiden mellan kl. 6 och kl. 17. Sändningarna, vilka skedde på den under denna tid lediga P 2-kanalen, utsträcktes sedermera till kl. 18.15. Samtidigt påbörjades sändningar också under

tiden från kl. 23 till kl. 24 eller 1, den s. k. Nattradion, i P 1-kanalen. För att tillgodose önskemål från personer med sådant arbete under natten, som kunde förenas med radiolyssnande, utsträcktes Nattradion sommaren 1962 ända till morgonprogrammets början kl. 6, varvid för ändamålet utnyttjades de åtta starka lång- och mellanvågssändarna. För att kunna fortsätta melodiradiosändningarna under kvällstid, då P 1- och P 2-kanalerna var upptagna av de regulljära programmen, startade man under sommaren 1962 också sändningar av melodiradiotyp (benämnda P 3) över särskilda FM-sändare i Stockholm, Göteborg, Hörby, Sundsvall och Luleå. Därmed hade man för första gången börjat sända tre samtidiga program.

Genom Melodi- och Nattradion ökades den sammanlagda programtiden från 7 900 timmar 1959/60 till 15 800 timmar 1962/63.

Förutom Radio Nord hade också två illegala fartygssändare placerats i Öresund, Radio Mercur och Radio Syd, vilkas sändningar kunde avlyssnas i delar av Skåne. Efter samråd mellan regeringarna i Danmark, Finland, Norge och Sverige och efter rekommendation från Nordiska rådet genomfördes i samtliga de berörda nordiska länderna särskild lagstiftning för att stoppa verksamheten från dessa »piratsändare». För Sveriges del antog riksdagen år 1962 på förslag av Kungl. Maj:t (prop. nr 171) en »lag med förbud i vissa fall mot rundradiosändning på öppna havet m. m.» (SFS 1962: 278), vilken lag kriminaliserar medverkan vid upprättande och drift av sådana sändare, transport till fartygen av ljudband och liknande samt lämnande av uppdrag angående annonsering och reklam eller förmedling av sådana uppdrag. Till följd härav upphörde Radio Nord och Radio Mercur med sin verksamhet, under det att Radio Syd fortfarande har försökt hålla verksamheten i gång.

I skrivelse till kommunikationsministern den 26 juni 1963 framlade 1960 års radioutredning vissa förslag avseende ljudradions programkanaler, sändarnät och ekonomiska behov, vilka befunnits vara så brådskande att de inte kunde uppskjutas i avvaktan på utredningens slutbetänkande. De viktigaste punkterna i dessa förslag, för vilka redogöres mera utförligt i punkt 5.1.4, var

att det treprogramsystem som provisoriskt påbörjats genom P 3-sändningarna för knappt halva befolkningen skulle vidgas till hela landet och bli permanent,

att detta skulle uppnås genom ett tredje FM-nät, till vilket Melodi- och Nattradion skulle överflyttas,

att P 2 skulle förlängas in på dagtid sedan Melodiradion flyttats bort och även ge plats för skolradion, samt

att licensavgiften skulle höjas till 40 kr för hushåll men sänkas till 20 kr för bilradio såsom ett första steg mot slopande av den separata bilradiolicensen.

I statsverkspropositionen 1964 (bil. 8, kapitalbudgeten B. Televerket) accepterade Kungl. Maj:t förslagen beträffande den framtida utformningen av ljudradions programverksamhet och utbyggnaden av ett tredje FM-nät. Departementschefen var emellertid inte beredd att acceptera förslaget om en höjning

av hushållslicensen till 40 kr och en sänkning av bilradiolicensen till 20 kr utan föreslog i stället en enhetlig licensavgift av 35 kr. Begränsningen av avgiftshöjningen till 5 kr möjliggjordes av att kostnaderna för kortvågssändningarna till utlandet, skolradion och fria blindlicenser, som förut bestritts med licensmedel, enligt samtidigt framlagt förslag i fortsättningen skulle bestridas med särskilt riksstatsanslag (se kapitel 7.1).

Kungl. Maj:ts förslag godkändes till alla delar av riksdagen.

Utvecklingen av ljudradiorörelsen under hela tiden 1925—1964 framgår av tabell 1. Den nedgång i kostnaden per programtimme, som enligt tabellen skett under de senaste åren, beror på de jämförelsevis låga kostnaderna för den genom Melodi- och Nattradion nytillkomna programtiden. Fr. o. m. 1954/55 har kostnaderna för kortvågssändningar m. m. till utlandet, som ej ingår i det här redovisade antalet programtimmar, frångragits. Däremot ingår skolradion.

1.1.2 Televisionen

Försök med TV-sändningar gjordes under 1930-talet såväl i Frankrike, Storbritannien och Tyskland som i Förenta staterna och man började också anordna offentliga televisionsvisningar. Vid mitten av decenniet hade den tekniska utvecklingen kommit så långt, att man i de tre förstnämnda länderna ansåg sig kunna påbörja mera reguljära sändningar. Dessa avbröts dock 1939.

I Förenta staterna började reguljära sändningar först på våren 1939. Genombrottet kom 1948, då de av kriget förorsakade svårigheterna på olika områden i stort sett hade övervunnits. Detta år började den explosionsartade utveckling av televisionen i Förenta staterna, som på fem år bringade upp antalet TV-mottagare från ca 150 000 till över 20 miljoner.

I Storbritannien återupptogs reguljära TV-sändningar i juni 1946. Under flera år blev Storbritannien det enda TV-landet i Europa. Visserligen gjordes också i andra länder försök med TV, men reguljära sändningar kom i gång först på 1950-talet, 1950 i Frankrike, 1951 i Nederländerna, 1952 i Västtyskland, 1953 i Belgien och Schweiz, 1954 i Danmark och Italien osv. Dröjsmålet berodde givetvis till stor del på att återuppbyggnadsarbetet i de krigshärjade länderna måste ges prioritet och att man måste övervinna den av kriget förorsakade varubristen. Vid en radiokonferens i Stockholm år 1952 fastställdes också för första gången tilldelningen av sändningskanaler för TV till olika europeiska länder.

I olika länder har man kommit att använda olika sändningssystem, som skiljer sig från varandra huvudsakligen genom olika antal linjer i bildrastret. Detta har gjort det nödvändigt att konstruera särskild apparatur för att program skall kunna överföras mellan länder med olika linjesystem. Ju högre linjeantalet är, desto bättre blir bildkvaliteten men också kostnaderna till följd av det större kravet på frekvensomfång (bandbredd), varför det har gällt att finna en lämplig avvägning.

Tabell 1. Utvecklingen av ljudradiorörelsen under tiden 1924—1964

År	Antal radiolicenser vid årets slut (tusental)	Antal sändare vid årets slut tillhörande televerket AM	Antal sändare vid årets slut tillhörande televerket FM	Antal sändare vid årets slut tillhörande radioklubbar AM	Antal trådradioabonnenter vid årets slut (tusental)	Antal programtimmar	Kostnad per programtimme[1] programproduktion kr	Kostnad per programtimme[1] distribution och licensinkassering kr	Summa kr
1924	40	4	—	—	—	—	—	—	—
1925	126	6	—	15	—	1 559	330	290	620
1930	482	8	—	23	—	2 910	530	610	1 140
1935	834	14	—	17	—	3 665	650	740	1 390
1940	1 470	17	—	14	1	3 649	1 010	1 300	2 310
1945	1 840	18	1[2]	14	2	4 200	1 480	1 190	2 670
1949/50	2 129	25	1[2]	7	16	4 773	2 130	1 690	3 820
1954/55	2 430	32	1[2]	2	145	5 122	3 250	2 110	5 360
1955/56	2 496	33	5	2	202	5 945	3 480	1 950	5 430
1956/57	2 583	35	6	2	273	6 594	3 750	1 900	5 650
1957/58	2 626	53	22	2	316	7 726	3 990	1 890	5 880
1958/59	2 669	57	36	1	343	7 807	4 640	1 970	6 610
1959/60	2 711	60	54	—	367	7 910	4 690	1 940	6 630
1960/61	2 797	60	74	—	382	8 667	4 880	1 720	6 600
1961/62	2 919	60	78	—	393	12 196	3 930	1 470	5 400
1962/63	2 945	60	91	—	398	15 791	3 360	1 210	4 570
1963/64	2 944[3]	60[4]	97[5]	—	399	15 946[6]	3 670	1 350	5 020

[1] Exkl. avskrivningar på televerkets och byggnadsstyrelsens investeringar.
[2] Experimentsändare i Stockholm.
[3] Därav 365 000 bilradiolicenser.
[4] » 35 för P 1 och 25 för P 2. Härutöver ägde vattenfallsverket i Porjus 1 sändare för P 1 och 1 för P 2.
[5] 41 stationer med sändare för P 1 och P 2 och 5 stationer med sändare för P 1, P 2 och P 3.
[6] Dessutom ca 1 500 timmar för regionala och lokala program.

I Förenta staterna använder man enligt ett beslut 1941 av Federal Communications Commission (FCC) ett 525-linjerssystem. I Storbritannien har man alltsedan starten av reguljära sändningar år 1936 använt ett system med 405 linjer. I Frankrike användes 455 linjer, men efter kriget fann man kvaliteten vara otillräcklig, varför man år 1948 beslöt övergå till 819 linjer, det högsta linjetal som någonstädes användes. I övriga länder i Europa, däribland Sverige, som börjat med TV-sändningar under 1950-talet, har 625 linjer blivit standard. Detta system har på våren 1964 införts för BBC:s andra TV-program, och all TV-verksamhet i Storbritannien skall successivt överflyttas till denna standard. Detsamma kommer måhända att ske även i Frankrike.

Självklart var intresset för TV stort också i Sverige. Våren 1947 upptogs kontakter mellan försvarets forskningsanstalt, tekniska högskolan, telestyrelsen, telefonaktiebolaget L M Ericsson och statens tekniska forskningsråd för diskussion av frågan om hur utvecklingsarbetet på TV-området — i första hand ett studium av de rent tekniska problemen — borde organiseras i vårt land, och på hösten samma år beslöt de fyra förstnämnda att gemensamt påbörja sådan forskningsverksamhet. För ändamålet tillsattes ett samarbetsorgan, Nämnden för televisionsforskning. Våren 1949 kompletterades nämnden med representanter för Radiotjänst och för en grupp radiofabrikanter. Över på tekniska högskolan i Stockholm uppsatta sändare företogs omfattande tekniska försök. Vid några tillfällen anordnades också utsändningar av program.

I januari 1951 beslöt Kungl. Maj:t att tillkalla sex utredningsmän — *1951 års televisionsutredning* — för att utreda frågan om televisionens införande i Sverige. Utredningen avlämnade sitt betänkande i november 1954 (SOU 1954: 32).

Utredningen sammanfattade sitt förslag så, att televisionen liksom ljudradion borde ställas i samhällets, kulturens, folkbildningens och hemmens tjänst. En väsentlig förutsättning för att den skulle kunna fylla denna uppgift vore, att den fick utvecklas fritt oberoende av ovidkommande intressen, varför utredningen avrådde från tanken att basera inkomsterna på försäljning av reklamtid. Verksamheten borde i stället grundas på licensavgifter, byggas upp såsom en rikstelevision och omhänderhas av *ett* företag, som föreslogs skola bli Radiotjänst. Denna ensamrätt fick dock inte betraktas som ett åsiktsmonopol. En garanti mot missbruk låg i att upplåtelsen gjordes tidsbegränsad och i att ett avgörande inflytande på företagets ledning tillförsäkrades det allmänna. För TV skulle med andra ord gälla samma principer som för ljudradion. Med hänsyn till den nya omfattande arbetsuppgift, som skulle anförtros åt Radiotjänst, borde intresserepresentationen i bolaget breddas. Distributionen av TV-programmen borde liksom i fråga om ljudradioprogrammen anförtros åt televerket, som även skulle ha hand om avstörningsverksamhet och inkassering av licensavgifter.

I fråga om sändningstiden föreslog utredningen, att den under de två första verksamhetsåren skulle vara 15 tim/vecka och att den senare skulle ökas till 35 timmar. Man lämnade emellertid öppet, huruvida en så lång sändningstid som 35 timmar skulle eftersträvas inom ett enda program. Möjligen skulle,

menade utredningen, önskemål om större valfrihet för allmänheten tillgodoses genom två samtidiga program.

I fråga om utbyggnaden av distributionsnätet, som avsågs omfatta samtliga de 50 TV-stationer, som tilldelats Sverige vid stockholmskonferensen 1952 och som beräknades ge så gott som fullständig täckning av landet, hade utredningen övervägt två alternativ, enligt vilka utbyggnaden skulle vara genomförd på 9 respektive 14 år. Man förordade det förstnämnda alternativet. Sammanlagda investeringskostnaden för programförbindelser och sändare beräknades till 65 mkr, om stationerna samordnades med en utbyggnad över hela landet av FM-stationer för ljudradio, till 78 mkr om stationerna kombinerades med befintliga ljudradiostationer och till 82 mkr vid en helt fristående utbyggnad. Eftersom frågan om utbyggnad med FM-stationer ännu låg under utredning förordades det mellersta alternativet.

På begäran av utredningen hade Industriens utredningsinstitut gjort en prognos rörande den sannolika utvecklingen av antalet TV-licenser under de första sju åren. Med stöd härav hade utredningen beräknat, att antalet licenser efter 14 år skulle uppgå till 925 000.

Verksamheten förutsattes skola börja under budgetåret 1956/57. För förberedelseåret dessförinnan skulle behöva anvisas sammanlagt 11,6 mkr till investeringar och driftkostnader.

Det blev 1956 års riksdag, som fick ta ställning till vissa grundläggande principiella frågor beträffande televisionen. Kungl. Maj:t föreslog sålunda (prop. nr 90) att programverksamheten skulle finaniseras med licensavgifter och att uthyrning av programtid för reklamändamål ej skulle få ske. Programverksamheten skulle anförtros åt Radiotjänst, som i samband därmed borde erhålla ett breddat intresseunderlag. I huvudfrågan — införandet av television i Sverige — var förslaget restriktivt. De stora investeringskostnaderna för produktion och distribution av programmen, de oundvikliga driftunderskotten under de första åren och de stora utgifterna för anskaffning av mottagare, vilka senare utgjorde den största utgiftsposten, ansågs stå i mindre god överensstämmelse med den återhållsamma ekonomiska politik som hade skisserats i årets finansplan, och Kungl. Maj:t föreslog därför endast att ett anslag skulle anvisas för fortsättning av den försöksverksamhet, som hade pågått under 1954/55 och 1955/56 och som hade finansierats dels med ljudradiolicensmedel, dels med en ökning av aktiekapitalet hos Radiotjänst, samt att Radiotjänst därutöver skulle erhålla ett lån för inköp av TV-utrustning och televerket ett investeringsanslag för anskaffande av en TV-sändare för nackastationen i Stockholm. För stockholmssändarens täckningsområde föreslogs en licensavgift av 25 kr per kvartal, medan för övriga delar av landet en registreringsavgift för innehav av TV-mottagare med 10 kr skulle utgå.

Televisionssändaren i Nacka med en effekt av 60 kW togs i bruk den 15 september 1956.

Otåligheten med det långa dröjsmålet med införande av televisionen i landet

var emellertid stor. Riksdagen, som biföll propositionen, sade sig finna det i hög grad önskvärt, att prövningen av de med den reguljära televisionens start och utbyggnad sammanhängande problemen skedde med sådan skyndsamhet, att ett preciserat förslag kunde föreläggas riksdagen om möjligt redan 1957. I början av maj 1956 tillkallade Kungl. Maj:t också två utredningsmän, som ej tillhörde vare sig Radiotjänst eller televerket — *1956 års televisionsutredning* — med uppgift att i samråd med dessa skyndsamt framlägga förslag om utbyggnad av ett distributionsnät för TV med särskilt beaktande av möjligheterna att i begynnelseskedet genom provisoriska anordningar ernå en snabb utbyggnad till låga kostnader.

De två sakkunniga avlämnade också sitt förslag redan i november 1956. De föreslog, att utbyggnaden av TV-stationer skulle samordnas med uppförandet av FM-stationer, varom 1955 års riksdag hade fattat beslut, och att under de fem budgetåren 1957/58—1961/62 utöver nackastationen skulle uppföras 13 TV-stationer, varvid man för att snabbt få upp licensantalet och inkomsterna skulle börja i de folkrikaste områdena. Stationerna skulle försörjas med program dels över en radiolänkförbindelse Stockholm—Norrköping—Göteborg—Malmö, dels genom relämottagning. Eftersom man ej ansåg det vara rimligt att samtliga stationer förlades till landets södra delar borde dock stationer uppföras också i Sundsvall och Boden, vilka stationer föreslogs skola sända inspelade riksprogram och vissa lokala direktprogram. De 14 TV-stationerna beräknades kunna ge ca 63 procent av landets invånare möjlighet att ta emot TV-program. Licensavgiften föreslogs bli 100 kr per år, och programtiden föreslogs enligt ett minimialternativ bli 10 tim/vecka under 1957/58, med en årlig ökning av 2 tim/vecka (detta avsåg enbart Radiotjänsts egenproduktion). Med den tidigare prognosen rörande licensutvecklingen räknade man med att rörelsen skulle börja ge överskott under det femte utbyggnadsåret eller 1961/62.

I proposition (nr 54) till 1957 års riksdag anslöt sig Kungl. Maj:t i allt väsentligt till utredningsmännens förslag. I anledning av propositionen anvisade riksdagen ett riksstatsanslag såsom bidrag till televisionens driftkostnader och ett investeringsanslag till televerket, varjämte Radiotjänst erhöll ett ytterligare lån till inköp av TV-utrustning.

Såsom förut nämnts föreslog 1951 års televisionsutredning, att Radiotjänst i samband med att bolaget fick hand även om televisionens programverksamhet skulle få ett breddat intresseunderlag. Denna breddning syntes utredningen lämpligen kunna åstadkommas genom att inbjuda vissa näringslivs- och folkrörelseorganisationer att teckna aktier i bolaget. Pressens majoritetsställning i bolaget skulle dock bibehållas. Samtidigt med breddningen av intresseunderlaget skulle antalet styrelseledamöter ökas från sju till elva, av vilka staten skulle utse fem ledamöter jämte ordföranden och bolagsstämman återstående fem ledamöter. Samråd borde äga rum mellan Kungl. Maj:t och bolagsstämman vid

valet av styrelseledamöter för att uppnå en allsidig intresserepresentation i företagets ledning.

I propositionen angående televisionen till 1956 års riksdag anslöt sig Kungl. Maj:t till utredningens förslag om breddning av bolagets intresseunderlag men avvisade tanken att bibehålla pressens majoritetsställning. Sedan förhandlingar om aktiekapitalets storlek och fördelning slutförts blev resultatet att tidningspressens aktieinnehav minskades till 40 %. De grupper som representerade folkrörelserna fick likaledes 40 % och återstoden, dvs. 20 %, tecknades av organisationer och företag som representerade näringslivet. Antalet aktieägare uppgick i september 1962 till sammanlagt 78, varav 51 tillhörde pressen, 16 olika folkrörelser och 11 näringslivet.

Antalet styrelseledamöter utökades från sju ordinarie och sex suppleanter till elva ordinarie och tio suppleanter och styrelsen fick därmed sin nuvarande sammansättning.

I samband med ovan angivna förändring ändrade Radiotjänst sitt namn till *Sveriges Radio aktiebolag*.

Med 1957 års riksdagsbeslut hade startsignalen givits till utbyggnaden av ett hela landet omfattande TV-nät. Intresset från allmänhetens sida för televisionen visade sig emellertid vida överträffa alla prognoser. 1956 års televisionsutredning hade för sin del räknat med att antalet licenser den 30 juni 1959 skulle uppgå till 72 000. I verkligheten var man redan då uppe i 407 000 licenser. I själva verket växte antalet licenser betydligt hastigare än vad ljudradiolicenserna på sin tid hade gjort under de första utbyggnadsåren trots de mångdubbelt större kostnaderna för inköp av mottagare. Redan vid 1958 års B-riksdag ansåg sig Kungl. Maj:t (prop. B 1, bil. 28) kunna förslå en hastigare utbyggnad av TV-stationer och radiolänkförbindelser än som hade beslutats bara ett år tidigare, varigenom man kunde tillmötesgå de mycket starka önskemålen från olika delar av landet att snabbt få möjlighet till TV-mottagning. Investeringarna i distributionsnätet kunde också fr. o. m. 1959/60 i sin helhet bestridas med de årliga licensinkomsterna. Vid slutet av den första femårsperioden eller den 30 juni 1962, då landet enligt televisionsutredningen skulle ha 14 stationer, hade man i själva verket byggt 47 stationer, ehuru en del av dem ännu ej hade byggts ut till full effekt, och dessutom ett antal svaga slavstationer, dvs. stationer som efter förstärkning och omvandling till annan frekvens återutsänder från annan starkare station trådlöst mottagen sändning. Antalet TV-licenser uppgick vid samma tidpunkt till drygt 1 500 000 mot av utredningen beräknade 245 000.

Den 30 juni 1964 var antalet stationer (inklusive slavstationer) uppe i 95 och antalet licenser i 1 892 000. Antalet invånare i stationernas täckningsområden beräknades då vara 7 miljoner eller ca 93 procent av landets hela befolkning.

Utvecklingen under tiden 1956—1964 framgår av tabell 2. I siffrorna ingår även skol-TV.

Tabell 2. Utvecklingen av televisionsrörelsen under tiden 1956—1964

År	Antal TV-licenser vid årets slut[1] (1 000)	Antal TV-sändare vid årets slut			
		med större effekt		slavstationer med låg effekt[2]	summa
		definitiva	provisoriska		
1956/57	37	1	1	—	2
1957/58	148	2	2	—	4
1958/59	407	4	11	1	16
1959/60	799	11	16	8	35
1960/61	1 172	19	21	10	50
1961/62	1 507	27	20	16	63
1962/63	1 731	33	14	27	74
1963/64	1 892	38	9	48	95

År	Antal programtimmar	Kostnad per programtimme[3]		
		programproduktion kr	distribution och licensinkassering kr	Summa kr
1956/57	490[4]	10 830	510	11 340
1957/58	850[4]	14 560	1 230	15 790
1958/59	930	20 890	4 670	25 560
1959/60	1 010	27 490	8 240	35 730
1960/61	1 250	27 890	12 000	39 890
1961/62	1 460	33 220	13 560	46 780
1962/63	1 950	35 660	10 030	45 690
1963/64	2 270	37 590	10 300	47 890

[1] Inkl. registreringsbevis.
[2] Sändare med mindre än 1 kW utstrålad effekt.
[3] Exkl. avskrivningar på televerkets och byggnadsstyrelsens investeringar samt kostnader för upplysningsverksamheten i utlandet.
[4] Dessutom i Göteborg 1956/57 300 timmar och 1957/58 30 timmar.

Till följd av det stora personalbehovet för TV, införandet av flera program i ljudradio samt en under senare år genomförd utbyggnad av distriktsorganisationen har antalet anställda i Sveriges Radio kraftigt ökat. Under 1954/55, året innan program 2 infördes i radio, uppgick antalet till ca 500, vartill kom ett 25-tal personer som sysslade med förberedelser för TV. 1963/64 hade det totala antalet anställda vuxit till 2 250, varav ungefär 1 000 kan beräknas falla på ljudradio och ca 1 250 på TV. Av hela personalen återfanns 1954/55 endast några tiotal men 1963/64 drygt 200 utanför Stockholm.

1.2 Radio och television i andra länder

Vi har ansett det vara betydelsefullt att insamla ett brett material, som belyser radio- och televisionsverksamheten i andra länder, och då i första hand i de med Sverige jämförbara länderna i Europa. Radion och televisionen är nämligen särpräglade så till vida att de i väsentliga avseenden inte kan jämföras med några andra företeelser inom ett visst land. Det internationella perspektivet är därför nödvändigt som bakgrund till varje planering av den långsiktiga utvecklingen av etermedierna. Vi har av denna anledning företagit eller låtit företa ett antal studieresor samt därutöver insamlat ett stort material genom skriftliga förfrågningar, fackpress och litteratur.

Följande länder och radioföretag (med gängse förkortningar angivna) har studerats:

Danmarks Radio (DSR) och *Norsk Rikskringkasting* (NRK) har besökts av hela utredningen 1962 och därefter (sedan tilläggsdirektiven utfärdats) ånyo av sekreterarna 1963. Finlands Rundradio (*Yleisradio,* YLE), det därmed samverkande företaget Reklam-TV (*Mainos-TV*) samt det då ännu fristående kommersiella företaget *Tesvisio* besöktes av hela utredningen 1963.

Radioföretaget i Frankrike, *Radiodiffusion-Television Française* (RTF, numera ORTF) besöktes av sekreterarna 1961, *Radio Éireann* (RE) på Irland 1963, Italiens *Radiotelevisione Italiana* (RAI) såväl 1961 som 1963 — återbesöket orsakat av tilläggsdirektiven. *Schweizerische Radio- und Fernsehgesellschaft* (SRG) besöktes av sekreterarna 1961. Företaget, som är federalt uppbyggt, benämns på franska och italienska SSR. Vid resor till Storbritannien har *British Broadcasting Corporation* (BBC) och *Independent Television Authority* (ITA) besökts av en arbetsgrupp 1961 och av sekreterarna 1963. Vad gäller Västtyskland besöktes *Norddeutscher Rundfunk* (NDR) i Hamburg av sekreterarna 1961 och 1963, *Westdeutscher Rundfunk* (WDR) i Köln därtill 1963. I landet förekommer nio regionala radioföretag, sammanslutna i Arbeitsgemeinschaft der öffentlich-rechtlichen Rundfunkanstalten der Bundesrepublik Deutschland (ARD), vars ledning 1963 låg inom WDR. Vidare verkar sedan 1963 Zweites Deutsches Fernsehen (ZDF) med säte i Mainz. *Österreichischer Rundfunk* (ÖRF) besöktes av sekreterarna 1961.

Tryckt material och skriftliga uppgifter har insamlats avseende Belgien, Nederländerna, Sovjetunionen, Tjeckoslovakien och Östtyskland, visst material även för övriga europeiska länder.

En resa till Förenta staterna företogs av sekreteraren Lindblad vintern 1963

—1964, varvid besök gjordes vid två riksomfattande programbolag (networks), *Columbia Broadcasting System* (CBS) och *National Broadcasting Company* (NBC), samt vid *National Educational Television and Radio Center* (NET), *Federal Communications Commission* (FCC) och ett antal lokala, kommersiella såväl som samhällsnyttiga, TV-stationer. I landet finns ett tredje network, American Broadcasting Company (ABC).

Vad övriga icke-europeiska länder beträffar har vissa skriftliga uppgifter insamlats rörande Australien, Canada och Japan.

1.2.1 Förhållandet mellan staten och rundradion

I flertalet europeiska stater samt i vissa stater utanför Europa är grundprincipen för rundradioverksamheten den, att ett enda företag av staten har erhållit rätten att bedriva radio- och televisionsverksamhet. Detta företag har i regel en halvoffentlig ställning, men exempel finns på att det konstruerats både som en del av statsförvaltningen och som ett i princip enskilt företag. Oavsett den juridiska konstruktionen i varje enskilt fall är det i realiteten alltid så, att staten genom en koncession, en överenskommelse med företaget eller på liknande sätt fastställer, efter vilka riktlinjer verksamheten skall bedrivas.

Ett radikalt annat system återfinns i Förenta staterna, där statens aktivitet i huvudsak inskränkts till att gälla fördelningen av kanaler. Programverksamheten handhas av enskilda företag, av vilka de flesta är kommersiella men ett växande antal (de s. k. educational stations) arbetar på samhällsnyttig grundval. Grunden för flertalet radioföretags arbete är alltså konkurrens och strävan efter vinst.

Mellan dessa båda grundformer finns sedan flera mellanformer. De mest intressanta avser TV-verksamheten i Storbritannien och Västtyskland (i båda dessa länder tillämpas den s. k. monopolprincipen för ljudradion). I Storbritannien har det offentliga men i förhållande till staten självständiga BBC sedan 1955 inte längre ensamrätt på TV-produktionen. En parallell programservice upprätthålls av ett 15-tal kommersiella programbolag, vart och ett arbetande på regional basis, vilka tillsammans även åstadkommer ett riksprogram. Deras verksamhet övervakas och koordineras av en statlig myndighet, Independent Television Authority (ITA). Den kommersiella programverksamheten brukar betecknas Independent Television (ITV).

Rundradioverksamheten i Västtyskland är baserad på nio regionala programföretag, vilkas arbetsområden i princip sammanfaller med delstaterna (Länder). Medan dessa företag på ljudradioområdet fullt självständigt producerar program för sina respektive regioner, samverkar de på TV-området för att svara för ett riksprogram, som är gemensamt för hela landet. Detta samarbete organiseras genom ARD. Sedan våren 1963 utsänds ett andra riksprogram i TV, producerat av Zweites Deutsches Fernsehen (ZDF). Då enligt den västtyska för-

fattningen delstaterna har överhöghet på det kulturella området, till vilket radio och television hör, kan inte förbundsstaten engagera sig på detta område. Därför har delstatsregeringarna, vilka var för sig är huvudmän för de regionala radioföretagen, i ett slags statsfördrag upprättat ZDF. Detta producerar alltså ett för hela landet gemensamt program men hör likväl statsrättsligt hemma på delstatsplanet. Såväl ARD-företagen som ZDF har offentlig status och de båda programmen finansieras på samma sätt: i huvudsak med licensmedel (varav 70 procent går till ARD och 30 procent till ZDF) men med bidrag av reklamintäkter. Även här har man alltså skapat en konkurrenssituation, men i detta fall mellan två offentliga och icke kommersiella organisationer. Detta torde vara ett unikum i världen.

I tre icke-europeiska stater, nämligen Australien, Canada och Japan, förekommer ett system som närmast liknar det brittiska. Även här har ett offentligt företag (ABC, CBC, NHK) huvudansvaret för radio- och televisionsverksamheten, med uppgift att täcka så stor del av landet som möjligt. De har emellertid på såväl ljudradio- som televisionsområdet att tävla med kommersiella stationer, i regel koncentrerade till de största städerna.

I samtliga europeiska länder finns alltså ett offentligt eller halvoffentligt radio- och TV-företag, vilket i regel har monopol på programverksamheten. Dess faktiska ställning i förhållande till staten varierar. Om nästan alla västeuropeiska demokratier kan i dag sägas, att staten praktiskt taget saknar inflytande på det löpande arbetet inom företaget och då i synnerhet programverksamheten. Ett större eller mindre inflytande över sådana ting som investeringar och utbyggnad av sändarnätet förekommer däremot, likaså ofta en allmän kontroll över verksamhetens ekonomiska ram. Sverige är härvidlag ett exempel.

En påtaglig tendens kan iakttagas, att radioföretagen successivt tillvinner sig större självständighet i förhållande till staten, framför allt i den meningen att de begränsade former för statligt inflytande över programmen som tidigare förekommit alltmer tenderar att försvinna. Detta inflytande var väl att märka i regel negativt: radioföretagen hade eller ansågs ha skyldighet att iakttaga långtgående neutralitet eller passivitet på kontroversiella områden. Utan att överge objektiviteten för partsengagemang har allt flera radioföretag på senare år genom en självständig och djärv programpolitik klart markerat sitt oberoende. Vissa reaktioner har observerats, bl. a. i Västtyskland, men de har i allmänhet inte fått några praktiska konsekvenser.

Ett särfall i Västeuropa utgör utvecklingen inom Frankrike. Redan under fjärde republiken förekom ofta att regeringspartier utnyttjade möjligheterna att använda de allmänna etermedierna som en plattform för egna idéer. Utvecklingen har emellertid gått vida längre sedan 1958. Det torde vara korrekt att säga, att ORTF direkt står i den nuvarande regimens tjänst. Kritiken mot dessa förhållanden är stark.

Vad den juridiska formen för rundradioverksamheten beträffar finns i Europa tre huvudtyper. Som en del av statsförvaltningen är rundradion organiserad i

bl. a. Frankrike (intill helt nyligen), Danmark och Norge. I Storbritannien och på Irland är de offentliga radioföretagen »public corporations», vilket innebär att de är självständiga rättssubjekt inom den offentliga sektorn. De västtyska radioföretagen (såväl de regionala som ZDF) har ställningen som »Anstalte der öffentlichen Recht», vilket har samma innebörd som »public corporation». Slutligen är radioföretagen i bl. a. Italien, Sverige och Österrike aktiebolag, ehuru ägandeförhållandena är starkt varierande. I Italien ägs aktierna främst av det statliga investeringsföretaget IRI (Istituto Ricostruzione Industriale), i Sverige av folkrörelserna, näringslivet och pressen, i Österrike slutligen av förbundsstaten och delstaterna. Aktiebolagsformen innebär således inte i något av dessa fall att kontrollen utövas av privatpersoner, eller att radioföretaget har en i egentlig mening enskild karaktär. Det hör uppenbarligen i samtliga fall i realiteten till den offentliga sektorn.

Vissa länder uppvisar säregna konstruktioner. Rundradion i Nederländerna är sålunda uppbyggd kring fem organisationer av ideell karaktär, representerande olika politiska och religiösa riktningar inom landet, till vilka programverksamheten har överlåtits. Deras verksamhet samordnas av statliga myndigheter, vilkas uppgift främst är att fördela programtiden och driva sändarnäten.

Av de icke-demokratiska staterna i Europa har de östeuropeiska utan undantag ett system med statsmonopol för ett företag. I Spanien och Portugal däremot förekommer varierande mönster, med kommersiella, religiösa och politiska radio- och TV-stationer utöver de offentliga, både på riksplanet och rent lokalt.

1.2.2 Radioföretagens styresformer

I de flesta länder vilar ansvaret för radioföretagets ledning på två organ, nämligen en styrelse och en radiochef. Därutöver har i åtskilliga länder regeringen och/eller parlamentet vissa befogenheter, vilka dock i regel endast utövas i samband med årliga budgetbeslut eller med ännu längre mellanrum. Vidare finns givetvis en bolagsstämma eller motsvarande i de länder, där radioföretaget är organiserat efter aktiebolagsprincipen. I Västtyskland slutligen finns en form med dubbla styrelser, varav den mindre (Verwaltungsrat) närmast motsvarar andra radioföretags styrelser, medan den större (Rundfunkrat) utövar en rad av de funktioner, som i andra länder kan tillkomma regeringen eller en bolagsstämma.

I följande länder utses styrelsen i sin helhet av regeringen: Norge, Frankrike, Irland, Storbritannien (såväl för BBC som för ITA). Härtill bör också föras Italien, där regeringen utser sex och IRI tio ledamöter i styrelsen för RAI, samt Österrike, där regeringen som helt dominerande aktieägare via bolagsstämman kontrollerar styrelsens sammansättning.

Ett större eller mindre inflytande för parlamentet finns i Danmark, där folketinget utser 15 av 18 ledamöter, varav tio som företrädare för publikorganisa-

tioner och fem som politiska representanter. Återstoden tillsätts av regeringen. I Yleisradio, det statliga programföretaget i Finland, utses de 21 ledamöterna av riksdagen genom proportionella val.

Överstyrelsen (Rundfunkrat) i de västtyska radioföretagen utses antingen av delstaternas parlament, lantdagarna, eller av olika grupper och organisationer enligt en korporativ representationsprincip. Företagsstyrelsen (Verwaltungsrat) utses i sin tur av Rundfunkrat. Organens storlek varierar: Verwaltungsrat har sju till nio ledamöter, medan Rundfunkrat i regel har 16 till 25 ledamöter (det för hela landet verkande ZDF dock hela 66). Här framträder alltså tydligt principen, att den större styrelsen skall vara ett representativt organ med beslutande funktioner begränsade till några få, mycket stora frågor. Mellan de båda styrelserna är arbetsfördelningen i huvudsak följande: Rundfunkrat godkänner budget och årsräkenskaper, utser hela (i regel) eller större delen av Verwaltungsrat och radiochefen (Intendant) samt fattar mera vittgående beslut i fråga om verksamhetens riktlinjer, även på programområdet. Verwaltungsrat är i första hand en ekonomisk-administrativ styrelse, som övervakar den löpande förvaltningen och planerar budget och årsräkenskaper. I regel har Verwaltungsrat inte med programfrågor att göra.

Av de olika formerna för utseende av styrelse framgår ej direkt, om dessa närmast har en politisk karaktär, eller om de arbetar efter andra riktlinjer. Hur härmed förhåller sig beror givetvis främst av vilka personer som utses till ledamöter, oavsett vem som väljer dem. I ett land som Storbritannien utser regeringen i regel personer utan direkt anknytning till det politiska livet, vilka i stället närmast företräder landets sociala och kulturella elit. Dessa intar i det dagliga arbetet en mycket självständig ställning i förhållande till statsmakterna och identifierar sig i hög grad med sitt företag och dess intressen. En motsatt ytterlighet representerar Frankrike, där regeringens och statsförvaltningens representanter i styrelsen (vilka utgör en klar majoritet inom denna) effektivt kontrollerar ORTF och dess programverksamhet. I Österrike (och i viss mån även i Västtyskland) synes de två stora politiska partiernas representanter i första hand se som sin uppgift att ömsesidigt bevaka varandra. I Västtyskland har detta påtagligen lett till att radiochefen och övriga tjänstemän blivit de drivande krafterna, och de har också vetat att utnyttja sin självständighet. I Italien har under hela efterkrigstiden det kristligt-demokratiska partiet framträtt som det »statsbärande» partiet, något som har återspeglats i radioföretagets ledning. Slutligen må påpekas, att styrelsen för Danmarks Radio synes utöva ett relativt långtgående och detaljerat inflytande över den löpande ledningen av företagets verksamhet, detta dock utan några som helst politiska implikationer. Betraktad mot en allmän europeisk bakgrund framstår styrelsen för Sveriges Radio som i anmärkningsvärt hög grad fri från politiska hänsyn, och som mycket återhållsam när det gäller att lämna föreskrifter för det löpande arbetet inom företaget.

I de flesta länder i Europa har rundradioverksamheten karaktären av en »public service», i regel utövad av ett företag i monopolställning. Det blir därför av största betydelse att tillförsäkra styrelsen för företaget en bred representativitet. Detta tillgodoses i regel genom politisk proportionalitet vid styrelsevalet, eller också därigenom att organisationer, kyrkor, folkrörelser m. fl. grupper antingen direkt får utse eller föreslår ledamöter. Formen för val av styrelse i Sveriges Radio utgör en variant på detta system.

I en rad länder finns särskilda organ, avsedda att syssla med programfrågor. Generella riktlinjer för programpolitiken finns i regel angivna i den koncession eller överenskommelse, som ligger till grund för programföretagets verksamhet. För planering eller kontroll av programverksamheten anses ofta styrelsen mindre lämplig, då dess inriktning i första hand är administrativ. I Sverige finns som bekant vid sidan av Sveriges Radios styrelse ett särskilt organ, nämligen radionämnden, vilken dock främst sysslar med verksamheten i efterhand och inte tar direkt befattning med det löpande programarbetet. I flertalet andra länder finns snarlika organ, programråd, vilkas uppgift dock är mera direkt inriktad på rådgivning i programfrågor. I vissa länder är systemet relativt utvecklat: i Belgien, Finland och Schweiz finns sålunda programråd för olika språkgrupper, i Storbritannien finns en lång rad regionala råd, och i detta land liksom i Frankrike och Irland har man separata råd för olika ämnesområden.

Vad beträffar radiochefen utses han i många länder av styrelsen. I flera fall skall styrelsens val underställas regeringens godkännande — så exempelvis i Italien och Schweiz. I några länder har radioföretagets styrelse en mycket stor reell frihet att välja radiochef, men i andra fall utövar regeringen mera direkt påverkan. I Belgien, Danmark, Frankrike och Norge utser regeringen själv radiochef, ett system som uppenbarligen fungerat väl i de två nordiska länderna.

Radiochefens faktiska ställning är i många länder mycket stark. Detta gäller samtliga nordiska länder, de västtyska företagen och Storbritannien. I andra fall har han mindre goda möjligheter att sätta sin prägel på verksamheten, därför att hänsyn måste tagas av politisk (Österrike) eller närmast federal art (Schweiz). I Frankrike slutligen är som redan nämnts radiochefen närmast exekutor av regeringens vilja. I detta land har posten som radiochef bytt ägare upprepade gånger på senare år.

Samstämmighet mellan styrelsen och radiochefen är det normala i europeiska radioföretag. Hur samspelet i praktiken fungerar är inte möjligt att i detalj beskriva. Uppenbart är att i många fall initiativen kommer från radiochefen och de anställda tjänstemännen, vilka ofta har långvarig erfarenhet av radioverksamhet. Exempel härpå är Storbritannien, där nuvarande BBC-chefen sir Hugh Carleton Greene har gjort en lång karriär inom företaget och åtnjuter vidsträckt förtroende, och de västtyska ARD-företagen. Men exempel finns också på att en kraftfull ledning inom styrelsen satt sin prägel på verksamheten. Detta är bl. a. fallet i Danmark, där styrelsen visar anmärkningsvärd aktivitet, i synnerhet dess ordförande som nära och intimt samarbetar med radiochefen.

1.2.3 Ekonomiska beslut och teknisk arbetsfördelning

All rundradioverksamhet i Västeuropa, utom ITV i Storbritannien samt vissa små kommersiella företag av typ Radio Luxembourg, finansieras med licensinkomster, vartill i vissa fall kommer reklamintäkter. Licensavgiftens storlek är därför av den största betydelse för radioverksamheten. Det tillkommer i samtliga länder statsmakterna att fastställa detta belopp, men det formella förfarandet varierar något. I vissa länder beslutar regeringen eller vederbörande minister ensam, i andra länder åter deltar parlamentet i beslutet eller fattar ensamt detta. Radioföretagets möjligheter att påverka dessa beslut varierar i hög grad. I Norge har praxis blivit den, att Norsk Rikskringkastings förslag om licenshöjningar alltid har bifallits. Förutsättningen för en sådan utveckling är givetvis, att framställningarna är sakligt väl underbyggda. Vanligare är dock, att upprepade framställningar från radioföretagen, vilka kan vara sakligt väl motiverade, avvisas av olika skäl. Sålunda har frågorna om licenshöjning i Västtyskland och Österrike förblivit olösta på grund av kompetenstvister eller ovilja att ta ansvaret för impopulära beslut. I Storbritannien har BBC offentligen framfört som sin bestämda mening, att en betydande licenshöjning är nödvändig för att finansiera en av statsmakterna beslutad, utökad verksamhet, men dessa framställningar har hittills inte föranlett åtgärd.

I de flesta länder har en relativt fast praxis utvecklat sig för licenspolitiken. I vissa länder fastställer man sålunda mycket avrundade belopp, vilka tillämpas under ganska långa perioder. Det ankommer då på den myndighet som har att besluta om medelsförbrukning och fondering att tillse, att man kan inrymma verksamheten inom den ekonomiska ram, som detta licensbelopp ger, under relativt lång tid. Detta är i princip det system som i dag tillämpas i Sverige, men exempel finns på länder som föredragit ännu mera avrundade belopp, gällande för ännu längre perioder. I klar motsats härtill har man i Frankrike och i viss mening även i Italien laborerat med »udda» licensbelopp, vilka gällt endast en kort tid. Detta har inneburit upprepade, mindre licenshöjningar med ett eller några få års mellanrum.

Vad gäller dispositionen av influtna medel bör man skilja mellan två slags beslut: långtidsregler för fördelningen av medel mellan olika förbrukare, och korttidsbeslut (vanligen årliga) om medelsförbrukning och fondering. Långtidsregler finns i en rad europeiska länder men saknas bl. a. i Sverige. Korttidsbesluten, alltså fastställande av rundradioverksamhetens budget, fattas i regel av radioföretagets styrelse men i några fall (Danmark, Frankrike, Sverige, Schweiz) av regeringen.

I flera länder gäller en schematisk »nyckel» för fördelningen av inflytande medel på radioföretaget och teleförvaltningen (nedan ofta kallad PTT). Sålunda överförs i Schweiz 30 procent och i Österrike 20 procent av medlen till PTT. I Västtyskland fastställs fördelningen av licensmedlen för varje delstat av dess lantdag. Av radiolicensen går därvid 20—25 procent, av den kombinerade radio-

och TV-licensen 27 procent till PTT (Deutsche Bundespost). I Italien driver RAI själv sändarna men måste årligen betala 4 procent av licensmedlen till PTT för att täcka olika omkostnader.

Exempel på andra former för avdrag erbjuder Norge och Storbritannien. I Norge, där Norsk Rikskringkasting själv inkasserar och handhar licensmedlen, lämnar televerket varje år radioföretaget en »räkning» på sina kostnader. I Storbritannien däremot är det General Post Office som inkasserar licensmedlen, varvid man varje år behåller det belopp som man anser motsvarar den egna förbrukningen. Vad som återstår överlämnas därefter till BBC.

Beslut om hur stor andel av de årliga intäkterna som skall förbrukas för olika ändamål kan i många fall fattas av radioföretaget självt genom sin styrelse. Dessa beslut (den årliga budgeten) skall i åtskilliga fall underställas regeringen (i Norge stortinget) för godkännande, medan sådant underställande inte erfordras i länder som Irland, Storbritannien, Västtyskland och Österrike. I Sverige ankommer det som bekant på regeringen att årligen fastställa, vad som får förbrukas av Sveriges Radio, telestyrelsen och byggnadsstyrelsen (för uppförande av byggnader åt Sveriges Radio). Denna form av kontroll över den ekonomiska sidan av rundradioverksamheten är ovanlig i Europa. Även i länder med ett formellt underställningsförfarande är det vanligt, att några ändringar inte vidtages. I flertalet länder kan radioföretagen likaså själva besluta om investeringar, vare sig dessa avser nya sändare eller byggnader. I Storbritannien kan regeringen dock som ett led i sin allmänna ekonomiska politik ingripa för att begränsa investeringarna. Sannolikt förefinns sådana möjligheter även i vissa andra länder.

Arbetsfördelningen mellan radioföretagen och teleförvaltningarna uppvisar stora variationer. De viktigaste av de uppgifter som kan fördelas på olika sätt är byggande och drift av sändare, byggande och drift av programförbindelser samt licensinkassering och förvaltning av licensmedlen. I ett fall, nämligen i Schweiz, har PTT även ansvaret för att utrusta studiorna.

Den till omfånget viktigaste uppgiften avser sändarnätet. Detta sorterar under programföretaget i Belgien, Finland, Frankrike, Irland, Italien, Storbritannien, Västtyskland (med vissa undantag) och Österrike. Teleförvaltningen handhar denna uppgift i Danmark, Nederländerna, Norge, Sverige och Schweiz. I Västtyskland är, efter ett utslag av författningsdomstolen av 1961, grundprincipen den att Bundespost skall svara för sändarnäten. Då emellertid de regionala företagen år 1961 redan hade sina egna sändarnät, har man valt en kompromisslösning, varvid de 1961 befintliga sändarna kvarblir hos radioföretagen.

Även i de länder där radioföretagen har hand om sändarna svarar i regel teleförvaltningen för programförbindelserna. I Danmark, Finland, Frankrike och Italien äger dock programföretagen själva delvis sådana förbindelser.

I Sverige har televerket i viss utsträckning integrerat sändarnätet med andra slag av radioanläggningar, i första hand för telefoni. En sådan samordning är givetvis inte möjlig i länder, där programföretaget har hand om sändarnätet. Det

är ju att märka, att sändare för TV och FM-radio i regel samtidigt ingår i programförbindelsenäten. Det stöter därför på stora praktiska svårigheter att i länder, där en integration av de olika uppgifterna skett i teleförvaltningens regi, genomföra en separation, så att radioföretaget kan överta sändarnätet.

Licensavgifterna inkasseras i de flesta länder av teleförvaltningen. Emellertid har programföretaget hand om denna uppgift i Danmark, Frankrike, Italien och Norge.

De ekonomiska relationerna mellan radioföretaget och teleförvaltningen uppvisar alltså stora variationer. Några exempel kan ges på detta: i Sverige beviljar staten medel separat till radion och televerket efter separat framlagda äskanden; i Norge beställer radion hos teleförvaltningen de arbetsuppgifter man vill ha utförda och betalar de faktiska kostnaderna efter räkning; i en rad länder på kontinenten får PTT medel för sin drift i form av en årligen avdelad fast procentsats på licensintäkterna.

1.2.4 Spridningen av radio och TV: sändare och mottagare

I de länder som redovisas i denna översikt når radioprogrammen praktiskt taget hela befolkningen. Endast ett försvinnande fåtal torde bo på sådan ort, att det är omöjligt att följa åtminstone en del av programmen med en god mottagare. Detta innebär emellertid inte, att så gott som hela befolkningen har god mottagning, alltså en ljudkvalitet som gör lyssnandet njutbart. Detta beror därpå, att den primära radiotäckningen i de flesta länder fortfarande sker via långvågs- och mellanvågssändare. Dessa har i och för sig stor räckvidd: i länder som Frankrike och Storbritannien anses en enda långvågssändare med hög effekt täcka hela landet. Men på dagtid har signalerna på långvåg och mellanvåg mera begränsad räckvidd, och när denna kraftigt ökar efter mörkrets inbrott uppträder ofta svåra störningar från utlandet. Antalet stationer på varje frekvens har nämligen blivit större än vad som är förenligt med god radiomottagning, särskilt genom tillkomsten av de många stationer som inte upptas i den internationella våglängdsplanen. I vissa länder används trådradio för att förbättra mottagningen, men någon viktigare roll spelar i regel inte denna teknik.

En god mottagning av samtliga riksprogram i ett land i Europa förutsätter nu för tiden, att man bor inom en FM-sändares täckningsområde och kan ta emot dess signal (i flera länder sänds ett eller flera riksprogram enbart över FM). Endast vissa länder är emellertid mera fullständigt täckta av FM-sändare, däribland Sverige. Vidare gäller, att medan numera de flesta hushåll i Europa har någon radiomottagare innehavet av FM-apparater i regel är begränsat. I Sverige har nu omkring 75 procent av alla hushåll FM-mottagare, vilket innebär att vårt land jämte Västtyskland är avgjort mest gynnsamt ställt i detta avseende. Det är dock ställt utom tvivel, att den framtida radioutvecklingen i Europa nästan helt kommer att baseras på FM, då allmänheten endast på FM-banden kan påräkna den mottagning som motsvarar nutida kvalitetskrav.

Tabell 3. TV-stationernas antal och täckning

Land	Antal VHF-stationer	Procent befolkning med god mottagning
Sverige	95	93
Danmark	13	99
Finland (YLE)	32	90
Norge	32	65
Belgien	12	98,5
Frankrike	224	97
Irland	6	95
Italien (P 1)	613	98
Nederländerna	6	100
Schweiz	45	90
Storbritannien (BBC)	39	99
(ITA)	22	97
Västtyskland (ARD)	500	91
Österrike	47	70

Anm. Uppgifterna avser den 1/1 1964, för Sverige dock den 30/6 1964. Även slavstationer har medräknats. Vidare måste framhållas, att olika länder kan tillämpa olika normer för vad som är »god mottagning».

Vad gäller televisionen redovisas sändarnätens täckning i tabell 3. Uppgifterna avser VHF, alltså de frekvensband där varje land utsänder sitt första program. Strävan är givetvis även här att täcka hela landet. I tabellen har medtagits såväl större stationer som s. k. slavstationer, vilka anordnas på de orter, där mottagningen försvåras av berg eller annat fysiskt hinder för radiovågornas utbredning. Behovet av sådana slavstationer är ringa i flacka men stort i kuperade länder, såsom Italien. Även Sverige har ansett det nödvändigt med ett relativt stort antal slavstationer: på VHF-banden kommer småningom två sådana att anordnas för varje stor station.

I tabellen redovisas hur stor andel av befolkningen som totalt kan få godtagbar mottagning på VHF-banden (landets första program). Siffrorna i tabellen är de som varje land redovisat. Emellertid gäller att Sverige har strängare normer än många andra länder för vad som är »godtagbart», varför i själva verket jämförelsen mellan vårt land och andra länder skulle utfalla gynnsammare för Sveriges del, om det vore möjligt att räkna om alla siffror efter samma norm. Som ett exempel kan nämnas, att man i Förenta staterna, som officiellt brukar redovisa en täckning av ca 95 procent, som godtagbar bedömer en fältstyrka hos den mottagna signalen som endast uppgår till 1/3—1/5 av motsvarande värden i Sverige. Efter svenska normer har därför endast knappt 90 procent av befolkningen i USA fullgod mottagning.

Av tabellen framgår att förhållandena även i Europa är relativt varierande. Så gott som fullständig täckning har uppnåtts i »de fyra stora» TV-länderna

(Frankrike, Italien, Storbritannien och Västtyskland) samt i de små och flacka länderna Belgien, Danmark och Nederländerna. Större svårigheter har bergsländer som Norge och Österrike. Vad gäller Förenta staterna måste man hålla i minnet, att landet har mycket stora områden med praktiskt taget ingen befolkning. Man kan dock konstatera, att landet erbjuder glesbygdsbefolkningen vida sämre möjligheter att följa TV-program än vad fallet är i de flesta europeiska länder. Även i de mera tättbefolkade delarna av landet är antalet VHF-stationer inom ett network lägre än i motsvarande områden i Europa.

I Storbritannien har man tack vare 405-linjerssystemet kunnat inrymma såväl BBC som ITV inom VHF-området. I alla andra länder måste emellertid ytterligare programkanaler utöver den första placeras på UHF. I Västtyskland och Italien har strävan varit att snabbt nå ut över hela landet, och inom två år efter starten kunde i båda länderna ca 3/4 av befolkningen följa programmen. När man under 1964 introducerade nya program i Storbritannien och Frankrike sändes dessa enbart över huvudstaden. Den successiva utbyggnaden, som givetvis även här syftar till fullständig täckning, kommer i dessa länder uppenbarligen att bli långsammare än i de två första länderna. Då radiovågorna inom UHF-banden har betydligt kortare räckvidd än inom VHF-banden, krävs för varje land i runt tal dubbelt så många sändare för UHF som för VHF. Även slavstationernas antal blir mycket stort. Introduktionen av UHF-program medför därför betydande kostnader för länder med stor yta och kuperad terräng, såsom Sverige.

Tabell 4. Radio- och TV-ägandet

Land	Radiolicenser per 100 inv.	Radiolicenser per 100 hushåll	TV-licenser per 100 inv.	TV-licenser per 100 hushåll	Tidpunkt
Sverige	39	91	26	71	1964 dec.
Danmark	34		21	(60)	1964 juli
Finland	30		13	(35)	1964 dec.
Norge	29[a])		13	(35)	1964 jan.
Belgien	30		13		1964 jan.
Frankrike	28	87	10		1963, 1964
Irland	18		8		1964 jan.
Italien	19	70	8	29	1963 juli
Nederländerna	26		15		1964 okt.
Schweiz	29[a])		9		1964 dec.
Storbritannien	29		24	(85)	1964 okt.
Västtyskland	32[a])		17	47	1964 juli
Österrike	29	89	8		1964 dec.
Tjeckoslovakien	26	87	12		1964 juni
Östtyskland	33		16		1964 juli
Förenta staterna		94		92	1963 nov.

Anm. [a]) Ej bilradiolicens. För andra länder är dessa inräknade. De motsvarar för Sveriges del knappt 5 av de 39 lic/100 inv. som redovisas, i andra länder betydligt mindre.

Av tabell 4 framgår, i vilken utsträckning befolkningen i de undersökta länderna kan följa radio- och TV-program. Antalet licenser snarare än antalet apparater utgör grunduppgiften, då det ju numera är vanligt att flera ljudradiomottagare finns i samma hem. Särskilda uppgifter från Förenta staterna gör det möjligt att få fram jämförbara data.

Licensantalet har i tabellen ställts i relation till antalet invånare. Detta är en exakt men mindre tillfredsställande uppgift. I länder med genomsnittligt mycket stora hushåll kan ett visst antal apparater per 1 000 invånare vara tillräckligt för att ge en större del av befolkningen mottagningsmöjligheter än vad fallet är i ett annat land, där de enskilda hushållen är mindre. Redan i Europa är skillnaderna stora mellan länder som Sverige och Västtyskland, med i genomsnitt tre personer per hushåll, och sydeuropeiska länder som Italien med inemot fyra personer per hushåll. Därför redovisas även, hur stor andel av hushållen som har minst en radioapparat eller en TV-apparat. Då antalet hushåll i många länder endast är ungefärligt bekant, och då det för många länder är svårt att få en preciserad uppgift om antalet hushåll har siffrorna ofta avrundats till närmaste fem procent när de alls kunnat redovisas. Vad gäller TV-innehav bör därtill påpekas, att det är särskilt många enpersonshushåll som dröjer med att skaffa mottagare, medan stora hushåll tidigt köper sådana. Täckningen av hela befolkningen är därför i regel procentuellt högre än täckningen av hushållen.

Vad televisionsstatistiken beträffar bör framhållas, att expansionen f. n. är snabb i de flesta länder i Europa. Dateringen av uppgifterna är därför betydelsefull. Det kan nämnas att i Sverige, där expansionen varit snabbare än i något annat land, de mest expansiva åren omkring 1960 uppvisade en ökning med omkring 15 procent av hushållen under varje år. Även några länder på kontinenten har eller har haft en expansion av storleksordningen 10 procent per år.

I USA har man praktiskt taget nått mättnadsgränsen för TV-spridning, då de hushåll som ännu inte har mottagare i flertalet fall torde sakna resurser att inköpa sådana. Mättnadsgränsen i länder som Sverige kan måhända ligga något högre, då det ekonomiskt svagaste skiktet torde vara mindre i länder som Sverige än i Förenta staterna.

1.2.5 Flera televisionsprogram; regionala TV-program

I de flesta länder i Europa förekom intill nyligen endast ett program. Såväl till omfång som sammansättning ligger det svenska TV-programmet i dag nära en europeisk normaltyp. I ett antal länder förekommer emellertid två eller flera samtidiga program. Dessa redovisas i tabell 5. De olika programkanalerna (befintliga eller planerade) beskrivs genom sändningstiden i tim/vecka, vilken kan ställas mot motsvarande uppgifter i tabell 6 för samtliga länder, där sifferuppgifterna avser tim/år.

Storbritannien är det ledande TV-landet i Europa. BBC-TV började efter kriget 1946 (viss verksamhet hade förekommit 1936—1939), och 1955 introduce-

Tabell 5. Dubbelprogram i TV: vissa länder

Land	P 1 tim/v	Start år	P 2 tim/v	Start år	Anm.
Finland (YLE, Tes)	48	1957	22	1955	Aktuell plan
Frankrike (RTF)	65	1948	25	1964	
Italien (RAI)	80	1952	20	1961	I P 1 skol-TV 35 tim/v
Nederländerna (NTS)	30	1951	18	1964	
Storbritannien (BBC)	70	1946	30	1964	
(ITV)	65	1955			
Västtyskland (ARD)	55 (+15)	1952	10—15	1964	P 3 reg. bildningsprogram
(ZDF)	30	1963			
Österrike (ÖRF)	35		(6)		P 2-försök 3 dgr/v
Sovjetunionen	60		25		P 3 1964; inga detaljer
Japan (NHK)	125		70		P 2 bildningsprogram

Anm. Uppgiften om startår för P 1 avser reguljära, i regel dagliga sändningar, ej försöksprogram.

rades efter en kontroversiell lagstiftning en reklamfinansierad andra programkanal, kallad Independent Television (ITV). Dessa båda program konkurrerar och har därför ungefär samma sändningstid. Innehållet i de båda kanalerna är likartat såtillvida, att båda eftersträvar att ge en fullständig service. Skillnaden ligger främst däri, att programbalansen är mera seriös i BBC-TV, medan underhållning i olika former ges en mera framträdande plats i ITV. Detta gäller i synnerhet på bästa kvällstid. Skillnaden var betydligt större under åren närmast efter 1955, då ITV under de första åren uppvisade stora förluster och satsade hårt på att vinna publikflertalet. Härigenom erövrade ITV ett kraftigt försprång bland den publik som kunde följa båda kanalerna och började göra väldiga vinster, men samtidigt drog man på sig stark kritik för sin programsättning. Senare har ett närmande skett: de båda kanalerna har förskjutit sin programbalans i riktning mot varandra. Detta gäller i synnerhet om ITV sedan 1960, då den s. k. Pilkington-kommittén tillsattes.

En betydande förändring av situationen inträdde våren 1964, då landet fick sitt tredje TV-program, BBC-2. Dess sändningstid var vid starten ca 4 tim/dag eller 30 tim/vecka. Det är alltså ett kvällsprogram men som sådant omfattande. Härigenom får BBC två kanaler att fördela sina resurser på. BBC-1 och BBC-2 avser att vid varje given tidpunkt kontrastera mot och komplettera varandra. BBC-2 är dock totalt sett avgjort mera seriöst än BBC-1 och i synnerhet inriktat på minoriteter. Detta innebär en betydande vidgning av publikens valfrihet. Konkurrenssituationen mellan BBC och ITV har nämligen ofta hindrat någondera kanalen från att medvetet sätta »smalare» program mot samtidigt utsända »breda» inslag i den andra. Sålunda har på lördagseftermiddagar båda kanalerna haft långa sportsändningar (i huvudsak från samma evenemang), och

på lördagskvällarna har enbart lätt underhållning bjudits. BBC-2 erbjuder nu systematiskt inslag av kontrasterande art.

En nyhet har introducerats genom programsättningen i BBC-2. De enskilda kvällarna gavs nämligen en enhetlig prägel, varvid de antingen byggdes upp kring ett dominerande inslag (t. ex. en teaterpjäs) eller kring en serie kortare inslag över samma tema. Sålunda dominerades måndagar av familjeunderhållning (BBC-1 har då seriöst reportage), på tisdagar gavs ren studie- och utbildnings-TV med »kvällsuniversitetet», på onsdagar sändes repriser valda ur hela efterkrigsproduktionen, på torsdagar olika slag av minoritetsprogram, på fredagar samlades olika familjeinriktade inslag kring en mindre krävande pjäs, på lördagar skapades en ren kontrast till sporten i BBC-1 (se ovan), och på söndagar gavs ett litterärt drama och klassisk musik. Programschemat var alltså påfallande »stelt» och regelbundet, något som antogs ge publiken bättre vetskap om vad som sänds och göra det lättare för den nya kanalen att vinna en egen profil. Det sistnämnda är betydelsefullt, då publiken för att ta emot BBC-2 måste skaffa nya mottagare för 625 linjer på UHF-området. Hösten 1964 bröts detta schema upp, utan att dock den totala programbalansen nämnvärt förändrades. Enligt några mening hade därmed ett intressant experiment alltför hastigt övergivits.

Västtyskland har sedan 1961 likaledes två program över hela landet och fick hösten 1964 i några regioner ett tredje. Läget är här väsentligen annorlunda än i Storbritannien. Det första programmet (Deutsches Fernsehen) produceras gemensamt av de regionala radioföretagen, vilka samverkar inom ARD. Detta »gemenskapsprogram» har sändningar på dagtid och kl. 17—18 samt svarar för hela kvällsprogrammet efter kl. 20. Mellan kl. 18 och 20 disponerar däremot de regionala företagen själva sin tid, vilken i regel utnyttjas kl. 18.30—20. Man sänder då dels regionala nyheter och aktualiteter, dels kortare underhållningsinslag sammankopplade med koncentrerade reklamblock. Försommaren 1961 startade ARD ett andra program på kvällstid, men i april 1963 övertogs detta av Zweites Deutsches Fernsehen. ZDF producerar ett rent riksprogram, utan regionala inslag (men med starkt decentraliserad produktion liksom ARD) och koncentrerat till kvällstid. Med början i regel 18.30 sändes första året 25, senare 30 tim/vecka.

Sedan de samverkande ARD-företagen förlorat det andra programmet framfördes planer att starta ett tredje program, vilket skulle utsändas på rent regional basis (på samma sätt som inom ljudradion). Av denna orsak är läget varierande från delstat till delstat. I september 1964 började Bayerischer Rundfunk att utsända ett sådant tredje program, benämnt »Studienprogramm». Flertalet andra ARD-företag är just nu i färd med att följa detta exempel. En viss variation kan uppstå mellan dessa delstatliga program. Följande kan emellertid väntas gälla om de flesta av dem: (1) Programmen sänds endast på kvällstid och under helt kort tid, högst 15 tim/vecka. I några fall avser man inledningsvis att sända endast några dagar i veckan. (2) Innehållet kommer att kon-

centreras till bildande och utbildande inslag, med samhällsinformation och kulturprogram infogade. (3) Materialet kommer i stor utsträckning att utväxlas mellan de olika företagen; samtidiga sändningar i olika regioner blir däremot ovanliga. (4) Reklam kommer ej att förekomma i dessa program.

De två första programmen konkurrerar innehållsmässigt på samma sätt som BBC-1 och ITV i Storbritannien. Båda täcker hela programområdet, och till skillnad från vad fallet är i Storbritannien har båda ungefär samma programbalans (vilken närmast är mera seriös än BBC-1). Ett visst samarbete förekommer dock mellan ARD och ZDF, och man strävar efter att undvika kollisioner och dubbeltäckning. Nyhetstjänsten är dubblerad men tidsmässigt förskjuten. De tredje programmen kommer uppenbarligen inte att fungera som konkurrenter till nuvarande kanaler; inte heller skall de enligt vad som uppges tas till förevändning för ett uttunnande av de kulturella och samhällsinformativa inslagen i ARD-programmet.

Program 1 (ARD) sänds i princip på VHF men med UHF-sändare som komplettering. Program 2 (ZDF) sänds uteslutande på UHF, liksom de regionala tredje program som nu startar.

Italien introducerade ett andra program hösten 1961. Båda programmen produceras av RAI, och någon konkurrenssituation föreligger inte såsom fallet är i de två ovan beskrivna länderna. RAI-1 (Programma Nazionale) har mycket lång sändningstid, främst genom att skol-TV på dagtid har fått en så stor omfattning. RAI-2 (Secondo Programma) är ett rent kvällsprogram, som startade med 15 tim/vecka och fortfarande är ganska kort. Det börjar först kl. 21 (kvällsvanorna är sena i Italien) och fungerar som ett kontrastprogram, men med samma totala programbalans som RAI-1. Ett försök gjordes inledningsvis att göra RAI-2 till ett seriöst och kulturellt program, men detta övergavs snart. Till de svårigheter som alla rent seriösa kanaler har lades den, att RAI-2 sänds på UHF, varför till en början endast få tittare hade ens tekniska möjligheter att följa programmet. Publiken för RAI-2 blev så liten att det ansågs hota programpolitiken, varför man övergick till att fördela »breda» och »smala» inslag likvärdigt på båda programmen. Trots sina insatser för drama och opera och sina inträngande samhällsreportage har italiensk TV likväl en påtagligt »lättare» totalprägel än såväl västtysk TV som BBC-TV. Några planer på ytterligare programkanaler finns inte f. n.

Frankrike introducerade våren 1964 ett andra program, liksom det första producerat av ORTF. ORTF-2 är ett rent kvällsprogram, knappt hälften så långt som det första. Det nya programmet är enligt uppgift helt samordnat med det första. Det är alltså även här frågan om ett rent kontrastprogram utan några konkurrensuppgifter. Om fransk TV gäller allmänt, att programbalansen synes vara relativt påtagligt förskjuten i »lättare» riktning.

Nederländerna startade, trots att sändningstiden i det första programmet ännu är relativt kort, ett andra program hösten 1964. Detta omfattar tills vidare 18 tim/vecka. En orsak till denna tidiga start är givetvis att landet är litet och

mycket flackt, varför man redan med en enda sändare kunnat täcka två tredjedelar av befolkningen.

Österrike utsänder sedan några år på experimentbasis ett andra program från några stationer. Från början bestod dessa sändningar enbart av repriser från det ordinarie programmet, men de är nu på väg att växa ut till ett mera regulärt andra program.

Finland har genom tillfälligheternas spel kommit att få dubbelprogram på VHF i landets sydvästra delar. Stiftelsen för teknikens främjande (TES) i Helsingfors tog nämligen initiativet till provsändningar, innan Yleisradio gick in på denna uppgift. Sedan det senare företaget börjat bygga ut ett sändarnät över landet fick likväl stiftelsen tillstånd att fortsätta sina reklamfinansierade sändningar från en svag sändare i Helsingfors. Till denna kom senare stationer i Tammerfors och Åbo, sammanknutna med länkar, varför företaget (Tesvisio) kom att täcka en stor del av befolkningen i landets sydvästra del. Programmässigt kunde man emellertid inte konkurrera med Yleisradio och dess överlägsna resurser, och reklammedlen sökte sig allt mera markant till den i Yleisradios program inlagda reklamtelevisionen (Mainos-TV) med dess vida större marknad. Den ekonomiska basen rycktes därför undan för Tesvisio, som i november 1963 tvingades att drastiskt skära ned sin verksamhet. Två månader senare köpte Yleisradio in företaget. Ett principbeslut har nu fattats om en fortsatt men långsam utbyggnad av tesvisionätet (på UHF), samtidigt som ett betydande mått av »geografisk konkurrens» mellan vad som nu blir P 1 och P 2 planeras. Samordning blir likväl den överordnade principen. En ingående redogörelse för planen återfinns i bilaga 5.

Sovjetunionen har två riksprogram med en sammanlagd sändningstid av 85 tim/vecka. Ett av dessa program sänds större delen av dagen, det andra är ett rent kvällsprogram. Den exakta fördelningen av tid mellan dessa program liksom det innehållsmässiga samspelet är dock inte bekant. Ett tredje program uppges ha startats i Moskva hösten 1964, som ett rent utbildningsprogram. Uppgifterna gäller Moskva och orter som står i direkt förbindelse med huvudstaden; sammanknytningen av de skilda produktionsorterna pågår alltjämt. Den rent regionala verksamheten synes spela en mycket stor roll. Om TV i Sovjetunionen (liksom i flertalet stater i Österuropa) vet man allmänt, att programbalansen är utpräglat seriös och domineras av dels kulturprogram, dels och framför allt program inom aktualitets- och reportagesektorn, med den inriktning som samhällsformen i dessa länder gör oundviklig. Även bildnings- och utbildningsprogram av olika slag är vanliga.

Beträffande övriga länder i Västeuropa finns följande uppgifter om planerna på ytterligare programkanaler. *Danmark* räknar med att kunna starta ett P 2 mot slutet av 1960-talet, troligen inte långt efter (och delvis under trycket av) ett svenskt andra program. *Norge* torde inte under överskådlig framtid ha ekonomiska möjligheter att dubblera sin TV-verksamhet. *Belgien* tvingas till en mycket omfattande produktion för landets två språkområden, och inga planer

på ytterligare expansion är bekanta. I *Schweiz* har den ansvarige ministern förklarat, att de ekonomiska resurserna inte kommer att möjliggöra dubbelprogram i de enskilda språkområdena under den tid som han kunde överblicka.

För vissa andra länder föreligger också uppgifter. *Östtyskland* har redan i flera år aviserat ett andra program (en omfattande konkurrens om publikintresset mellan västtysk och östtysk TV äger rum på båda sidor om zongränsen), men myndigheterna tycks nu ha beslutat sig för att tills vidare inte ge den redan starkt subventionerade verksamheten de ökade bidrag som detta skulle kräva. *Polen* har offentligt utlovat ett andra program inom kort, men närmare detaljer är inte bekanta. *Tjeckoslovakien* har en så omfattande produktion för sitt enda program, att denna i och för sig skulle kunna förslå för ett parallellprogram.

Fyra utomeuropeiska länder har närmare undersökts. I *Australien, Canada* och *Japan* förekommer en situation lik den brittiska. Ett offentligt företag av »public service»-typ (respektive ABC, CBC och NHK) täcker hela landet. NHK har två mycket långa program; det något kortare andra är av bildningstyp. Därutöver förekommer i dessa länder kommersiella konkurrenter, vilka emellertid till skillnad från vad fallet är i Storbritannien inte söker täcka hela landet med ett riksprogram utan efter amerikanskt mönster i huvudsak arbetar lokalt. Antalet sådana konkurrenter på en ort är högst en i Canada, två eller tre i Australien, och i några fall ännu flera i Japan. Vad slutligen *Förenta staterna* beträffar, skiljer sig dess TV-verksamhet som bekant helt från den europeiska. Här gäller schematiskt, att tre stora programbolag eller »networks» (ABC, CBS och NBC) söker täcka hela landet, och att i runt tal 90 procent av befolkningen nås av deras program. Men dessa riksprogram om 70—80 tim/vecka återutsänds av lokala stationer, vilka ofta själva därtill svarar för 60—70 tim/vecka, varför endast de rena nattimmarna blir programfria. I större städer förekommer därtill rent lokala stationer (utan networkanknytning). I New York finns tre och i Los Angeles fyra sådana på kommersiell basis. Härtill kommer de s. k. educational stations med ett i huvudsak kulturellt och bildande program, av vilka nu närmare ett hundratal finns, därav på några platser två. Endast ett mindre antal stationer arbetar ännu på UHF.

I Sverige och åtskilliga andra länder sänds allt material enbart ut i riksprogram. Det finns emellertid länder där *regionala program* spelar en stor roll. I Storbritannien ger BBC-TV sina sex regioner möjlighet att sända 2—5 tim/vecka, varvid innehållet i regel har en starkt regional prägel. Mot en riksprogramproduktion av ca 3 500 tim/år står sammanlagt ca 1 000 tim/år inom de sex regionerna. ITV arbetar efter en annan grundprincip. Samtliga de programbolag som tillsammans svarar för verksamheten har regionalt avgränsade arbetsområden. Av praktiska skäl åstadkommer man genom samarbete ett riksprogram, vilket i huvudsak produceras av de »fyra stora» bolagen (ABC, AR, ATV och Granada). Men varje bolag har rätt att efter eget gottfinnande avstå från riksprogrammet och sända egna inslag. Detta innebär, att medan program-

tiden för den enskilde tittaren är en aning kortare än från BBC-1 är totalproduktionen inom ITV dubbelt så stor som inom BBC, inte mindre än ca 9 000 tim/år. Av det material som utsänds regionalt är dock en stor del filmer o. dyl. utan anknytning till vederbörande område.

TV-verksamheten i Västtyskland är som nämnts från grunden regional. I program 1 sänds därför vardagar schematiskt (9 × 1,5) ca 15 timmar regionalt, vilket motsvarar ca 5 000 tim/år eller en betydligt större volym än det gemensamt utsända riksprogrammet. När nu tredje program av bildningskaraktär startas regionalt, kommer detta att medföra en ytterligare, kraftig ökning av produktionen. Dock är avsikten att i viss utsträckning använda samma material i olika regioner, ehuru inte i form av samtidig utsändning.

I Frankrike finns en begränsad regional programverksamhet i vissa delar av landet, av samma typ som den som förekommer i ljudradion. Schweiz och Belgien nödgas av språkskäl bygga upp hela programproduktionen regionalt, något som givetvis medför stora merkostnader. Som en rationaliseringsåtgärd sänder därför de tre schweiziska språkområdena ungefär hälften av programmet med gemensam bild men skilda ljudkanaler, medan återstoden produceras helt separat. Språkskäl ligger även bakom den omfattande regionala produktionen i Tjeckoslovakien och Jugoslavien, liksom givetvis i ett mycket stort land som Sovjetunionen. I norra Europa förekommer ännu ingen regional TV-verksamhet.

1.2.6 TV-produktionen: omfattning och källor

För en översiktlig jämförelse mellan olika länders TV-verksamhet är det av största intresse att kunna bestämma omfattningen av den totala programproduktionen, uttryckt i timmar per år. I många fall uppstår stora svårigheter att beräkna denna tid. De siffror som redovisas i tabell 6 avser summan av alla de program, som utsänts över ett helt land och över delar av landet. Där omfattande regional verksamhet förekommer kan det vara mycket svårt att nå fram till en vederhäftig siffra.

Den avgjort största produktionen i Europa uppvisar Storbritannien. Västtyskland kommer lika uppenbart på andra plats. För båda dessa länder gäller, att den regionala produktionsformen (ITV, ARD) är den faktor som driver upp totalvolymen. Endast drygt 6 500 timmar i Storbritannien går ut som riksprogram, liksom 4 500 timmar i Västtyskland. Detta kan ställas emot Italien, som saknar regional produktion men sänder inemot 5 000 tim/år i sina båda riksprogram. Den ryska TV-produktionens omfattning kan inte närmare bedömas, då exakta uppgifter endast föreligger om riksprogrammen.

Av övriga länder i Europa har Belgien, Finland, Frankrike, Schweiz, Tjeckoslovakien och Östtyskland en större produktion än Sverige. Vad gäller Belgien och Schweiz beror detta givetvis på nödvändigheten att förse de skilda språkområdena med egna program. Frankrike har ett stort lands resurser. Tjeckoslovakien har omfattande regional produktion. Östtyskland konkurrerar med Väst-

Tabell 6. TV-produktionens omfattning

Land	Riksprogram tim/år	Reg.-program tim/år	Total tid tim/år		Avser år
Sverige (SR)	2 250	—	2 250		1963/64
Danmark (DSR)	1 450	—	1 450		1962
Finland (YLE)	1 800	—	1 800	2 800	1963
(Tesvisio)	1 000	—	1 000		1963
Norge (NRK)	1 000	—	1 000		1963
Belgien (RTB)	1 900	—	1 900		1963/64
(totalt)	3 800	—	3 800		
Frankrike (RTF)	3 300	700	4 000		1963/64
Irland (RE)	2 200	—	2 200		1963
Italien (RAI)	4 800	—	4 800		1963
Nederländerna (NTS)	1 500	—	1 500		1963
Schweiz (SRG-tyska)	1 400	—	1 400		1962/63
(totalt)	2 600	—	2 600		
Storbritannien (BBC)	3 400	1 200	4 600	13 500	1962/63
(ITV)	3 200	5 800	9 000		
Västtyskland (ARD)	2 800+1 000	5 000	8 800	10 500	1964 (ej P 3)
(ZDF)	1 600		1 600		
Österrike (ÖRF)	2 000		2 000		1963/64
Polen	2 600	—	2 200		1964
Sovjetunionen	4 500	?	?		
Tjeckoslovakien	3 000	1 000	4 000		1964 (skattning)
Ungern	1 500	—	1 500		1963
Östtyskland	3 800	—	3 800		1964
Japan (NHK)	10 000	—	10 000		1962/63

tyskland om miljoner tittare på ömse sidor om zongränsen och anser sig därför nödsakat att upprätthålla en betydande produktion (jfr ljudradion). Mest anmärkningsvärda är onekligen förhållandena i Finland, vilka har berörts ovan. Otvivelaktigt har den tillfällighet, som lät två programföretag arbeta parallellt i sydvästra Finland, genom konkurrensens tryck drivit upp totalproduktionen kraftigt. Att detta stod i dålig samklang med tillgängliga resurser framgick vid Tesvisios ekonomiska sammanbrott i november 1963, sedan företaget en längre tid arbetat med svagare resurser än något annat bekant företag i Europa.

Under den närmaste tiden undergår produktionen i flera länder betydande förändringar. I Finland kan man räkna med att en viss koncentration sker av resurserna, sedan Yleisradio inköpt Tesvisio. De regionala tredje programmen i Västtyskland kan, beroende på hur många regioner som inför dem, hur lång sändningstid man väljer och hur mycket av stoffet man byter inbördes, medföra en ökning av 1 000 till 2 000 tim/år.

För de utomeuropeiska länderna ställer sig varje skattning av totalproduktionen utomordentligt vansklig, på grund av de många lokalt arbetande kommer-

siella stationerna, vilka likväl självfallet inte producerar ett exklusivt eget program. I USA, där man har den avgjort största produktionen i världen, har de två största programbolagen CBS och NBC vardera ungefär 200 lokala stationer anslutna genom kontrakt. Bolagen levererar 10—11 tim/dag av originalprogram, alltså inemot 4 000 tim/år. Lokalstationerna sänder i regel 18—20 tim/dag, varvid de anskaffar mellanskillnaden själva. Men i detta lokala material ingår varje dag långfilmer (biograffilmer) och särskilda för TV producerade och »syndikerade» filmer, vilka under loppet av ett år kanske visas på de flesta av ett network's stationer. Likväl torde många hundra tusen timmar TV-material produceras i Förenta staterna varje år, om man här (som fallet har varit för Europa) medräknar de många spelfilmerna.

Redogörelsen för TV-produktionen i olika länder är inte fullständig utan en analys av produktionens sammansättning. Stora skillnader förekommer nämligen mellan olika länder vad avser programkällorna. Som en ytterlighet står företag som BBC, ORTF och RAI, vilka svarar för 85—90 procent av programtiden genom egen produktion, som en annan ytterlighet de företag i småstater, vilka endast förmår producera 40—50 procent av programtiden själva.

Denna motsättning är emellertid inte alltid identisk med en motsättning mellan inhemska och utländska inslag. Vad gäller de nämnda, stora företagen kan man schematiskt säga att så är fallet, ehuru en liten del av den »främmande produktionen» består av spelfilmer från det egna landet. Likaså måste små länder, som praktiskt taget saknar egen filmindustri, hämta så gott som all hyrfilm utanför landets gränser. Men i Västtyskland förekommer en mycket omfattande s. k. Auftragsproduktion, vilket innebär att fristående företag specialiserar sig på att producera färdiga program för försäljning till TV-företagen. I detta fall ägs ofta dessa fristående produktionsenheter (Bavaria, Studio Hamburg) av ett eller flera av TV-företagen, medan däremot i Förenta staterna det är vanligare att enheter inom filmbranschen specialiserar sig på TV-produktion. Det 1963 startade Zweites Deutsches Fernsehen producerade under sitt första verksamhetsår endast 30—40 procent av sin egen programtid, men av övriga 60—70 procent härrörde den största delen från tyska fria producenter.

Dessa skilda omständigheter har undersökts för ett antal länder, från vilka användbara uppgifter kunnat inhämtas. Dessa länder faller inom tre huvudkategorier: (a) företag som själva producerar största delen av sin programtid, (b) företag som låter en stor del av produktionen ske hos fristående företag men däremot inte i större utsträckning utnyttjar utländskt material, samt (c) företag som producerar hälften eller mindre av sin programtid själva, och som i brist på andra producenter inom landet nödgas fylla programtiden med utländskt material.

I den första kategorien återfinns främst BBC och ITV i Storbritannien, RAI i Italien samt ORTF i Frankrike. Det rör sig här om väl etablerade företag i länder med stora resurser, tillika med en påtaglig nationell självkänsla som utesluter tanken på mera omfattande import av utländskt material. Ur kvalitetssyn-

punkt synes denna starka koncentration på egenproduktion ha varit framgångsrik i Storbritannien och Italien, måhända mindre lyckosam i Frankrike, där emellertid även andra faktorer spelat in.

I den andra kategorien finner vi i Europa endast Västtyskland, men därtill även Förenta staterna. Mellan dessa båda länder består dock en viktig skillnad. De västtyska företagen (särskilt de i ARD samverkande) kontrollerar de facto huvudparten av den fria produktionen; man får därför se arrangemanget som övervägande praktiskt och anpassat till den speciella organisationsformen i landet. I USA däremot, där antalet avnämare för en fri företagare på området kan räknas i många hundratal (jämfört med högst tio i Tyskland), finns verkligen en marknad där man i stor utsträckning arbetar »på spekulation». Det enorma programbehovet torde begränsa riskerna till ett minimum för varje väletablerad producent.

I den tredje kategorien finner vi de flesta av de europeiska småstaternas företag. Mellan dessa föreligger likväl inte oväsentliga gradskillnader. Våra nordiska grannländer hör till denna grupp, liksom Schweiz och Österrike. Dock kan man göra en viss underuppdelning, med hänsyn till att de småstater på kontinenten som ligger inom ett större lands språkområde kan använda direktöverföringar därifrån. Sålunda utnyttjar den österrikiska och i viss mån den tysk-schweiziska televisionen i betydande utsträckning överföringar från Västtyskland. Frankrike spelar en likartad roll för Belgien och i mindre mån Schweiz, vad avser de franska programmen i dessa länder. Våra nordiska grannländer däremot bygger i större utsträckning sin import på filmer, även om Nordvisionen synes på väg att bygga upp ett mera omfattande programutbyte.

Sverige hör väl närmast till den tredje av dessa kategorier, men egenproduktionens andel är dock väsentligt större än i de flesta länder i denna kategori. Sveriges Radio producerar nämligen ca 60 procent av sin egen programtid mot 40—50 procent i de flesta länder i gruppen. Detta sammanfaller också i stort sett med uppdelningen inhemskt—utländskt.

1.2.7 Internationella överföringar: Eurovision och Nordvision

Det systematiska utbytet av program mellan olika länder i Europa sker numera genom de två stora radioorganisationerna, för Västeuropa European Broadcasting Union (EBU) och för Österuropa Organisation Internationale de Radiodiffusion et Télévision (OIRT). Verksamheten benämns Eurovision respektive Intervision. Härtill kommer ett regionalt uppbyggt samarbete mellan länder med närmare kontakter med varandra. Där detta avser två grannländer med det ena som huvudsakligen tagande (t. ex. Belgien i relation till Frankrike) ges det i regel inte någon formell organisation. Däremot förekommer i dag två mera systematiskt uppbyggda utbytesverksamheter mellan länder på mera jämställd fot. Den tidigare av dessa är Nordvisionen, som omfattar radioföretagen i Danmark, Finland, Norge och Sverige. Nyare är Telepool eller den s. k. Alpvi-

sionen, i vilken SRG i Schweiz och ÖRF i Österrike samarbetar med Bayerischer Rundfunk, en av ARD-organisationerna i Västtyskland.

Medan programutbytet i Skandinavien vållar ringa tekniska problem, måste Eurovisionen arbeta med en relativt komplicerad apparat. Verksamheten är fördelad på ett administrativt kontor i Genève och ett tekniskt högkvarter i Bryssel. Genèvekontoret insamlar uppgifter om alla de program, som medlemsländerna är beredda att ställa till förfogande för utbyte, och distribuerar uppgifter härom. Sedan intresserade mottagare anmält sig sammanställs veckoprogram, där varje enskild överföring noggrant beskrivs. Sammankopplingen av de programnät som berörs sköts sedan från Bryssel. En särskild, löpande uppgift utgör det dagliga nyhetsutbytet. Erbjudanden om aktualitetsfilmer lämnas varje dag på förmiddagen. Sedan listan sammanställts och cirkulerat via telex samlar genèvekontoret uppgifter om vilka företag som är intresserade, varefter kl. 17 det tekniska centrum i Bryssel i rask följd kopplar om mellan kanske ett halvdussin skilda inslag, varvid ofta för varje särskilt fall ett nytt land är sändare och en ny grupp av länder mottagare.

Utbytet försvåras tekniskt av att Eurovisionen ännu inte förfogar över ett eget bilddistributionsnät (däremot har man nu egna ljudledningar, vilket särskilt för det tekniska konferensarbetet är av största betydelse). Man får därför i varje särskilt fall förhyra ledningssträckor inom de enskilda länderna av deras teleförvaltningar. Även om detta nästan aldrig stöter på svårigheter i den meningen att ledningarna inte ställs till förfogande, är förfarandet klumpigt och tidsödande. Betalningen sker för varje överföring i förhållande till använd tid och distans. Då flera länder deltar i en överföring delar de kostnaderna enligt en fördelningsnyckel, som tar hänsyn till varierande betalningsförmåga (beräknad efter licensantalet). Skulle emellertid t. ex. Sverige vara intresserat av en överföring från Italien, som de mellanliggande länderna (Schweiz, Västtyskland och Danmark) inte vill utnyttja, måste man ensam bära en betydande kostnad. Avgörandet av vilka program som skall utväxlas kan därför ofta träffas först sedan klarhet vunnits om, hur många länder som vill dela kostnaderna.

Förhandlingar pågår emellertid om att för Eurovisionens räkning permanent förhyra ett distributionsnät. Detta innebär inte att man rent tekniskt nybygger programförbindelsesträckor överallt, utan endast att de olika teleförvaltningarna åtar sig att se till att Eurovisionen ständigt disponerar en genomgående förbindelse, vilken betalas med ett engångsbelopp per år. Detta medför högre initialkostnader för de deltagande länderna, men man kommer dels att vinna ökad smidighet och möjlighet att snabbt få fram aktualiteter, dels också att för samma fasta belopp kunna öka utbytet starkt, varigenom timkostnaden för överföringar kommer att sjunka betydligt. Man bör därför räkna med att i framtiden eurovisionsutbytet dels blir betydligt rörligare och utnyttjas för inslag på kortare varsel, dels också ökas till omfånget. Bland de möjligheter som ett permanent förhyrt nät medger märks också »marknadsföring» av alla de program utan dagsaktualitet som är inspelade på band eller film, och som då kan

visas över hela Europa på morgon- och middagstimmarna för vederbörande programavdelningar.

Det internationella utbytet av program har emellertid att övervinna en rad juridisk-ekonomiska svårigheter. När skådespelare, musiker eller artister medverkar begär de högre ersättning i proportion till det ökade antalet tittare. Detta innebär antingen att det arrangerande företaget får starkt ökade kostnader (något som kan tas igen i det fortsatta utbytet) eller att de mottagande länderna får betala kraftigt tilltagna supplement. För vissa länder och programtyper är detta fullt överkomligt; i andra fall — och detta gäller särskilt program från Storbritannien — stoppas utbytet så gott som helt upp av anspråkens omfattning. Även på sportområdet spelar ersättningskraven ibland en avgörande roll. Varje förutsägelse eller plan för det internationella utbytets framtida utveckling har därför ett moment av osäkerhet. Man måste vara beredd på att förändringar i här nämnda förhållanden till följd av framtida förhandlingar med vederbörande organisationer kan leda till, antingen ett lättande läge och expansion eller en ytterligare åtstramning.

I framtiden kommer väl också programutbyte mellan kontinenter via kommunikationssatelliter att spela en viss roll för programverksamheten. Några svårigheter bör dock framhållas. För det första är det i varje situation, där återutsändningen kan uppskjutas något dygn, vida förmånligare att sända programmet i form av film eller band med jetflyg över t. ex. Atlanten. För det andra innebär tidsskillnaden mellan kontinenterna, att många program kommer vid en olämplig tidpunkt i ett mottagarland: ett sportevenemang i Förenta staterna som äger rum på kvällen kommer till Västeuropa mitt i natten. För det tredje torde satelliterna i första hand komma att utnyttjas för telefontrafik, vilken då kan väntas belägga deras totala kapacitet större delen av dygnet. Hur samspelet mellan denna reguljära verksamhet och plötsligt uppdykande anspråk på TV-överföringar skall utformas kan ännu inte bedömas. Säkert är likväl, att mycket stora händelser av den karaktären att direktsändning är av intresse även på andra kontinenter verkligen kommer att sändas direkt via satellit. I översikter vilka syftar till att bedöma, vilken programtid man i europeisk television kan påräkna från olika käller, synes det dock inte motiverat att sätta upp några siffror för satellitöverföringar. Dessa direktbidrag kommer troligen att, utslagna över en längre period, bli av relativt begränsad omfattning.

1.2.8 Ljudradion

Mönstret av programkanaler i radio är mycket brokigt. En komprimering av tillgängliga uppgifter återfinns i tabell 7. En sådan tabell tränger emellertid oundvikligen samman en rad starkt varierande förhållanden. En kommentar är därför av nöden.

Till en början kan man urskilja fyra huvudtyper av riksprogram efter den tid, under vilken de utsänds: (a) *24-timmarsprogram,* vilka alltså sänds dygnet

Tabell 7. Radioprogram: antal och längd

Land	Antal kv.pr.	Längd enskilda program tim/dag						Anm.
Sverige (SR)	3	P 1	*15*	P 2	*5*	P 3[m)]	*24*	
Danmark (DSR)	3	P 1	*18*	P 2	*6*	P 3[m)]	*14*	
Finland (YLE)	4	Finskt	*16*	Svenskt	*10*			Tillk. två kortare FM-program
Norge (NRK)	1		*13*					
Belgien (RTB)	3	I	*17*	II	*12*	III	*4*	
(totalt 2 språk)	6							RTB+BRT
Frankrike (RTF)	3	I	*24*	II	*18*	III[m)]	*17*	Intill 1964 4 program
Irland (RE)	1		*11*					
Italien (RAI)	3 (5)	Naz	*17,5*	Sec	*23*	Ter	*13*	Trådr. 17[m)]+17[m)]
Nederländerna	2	I	*17*	II	*17*			
Schweiz (SRG-tyska) ..	2	I	*15*	II	*4*			
(totalt 3 språk)	6							3 regioner
Storbritannien (BBC) ..	3	HS	*17*	LP	*17,5*	TP-N3	*5+m*	
Västtyskland (NDR-omr.)	4	NDR-1	*24*	NDR-2	*18*	NDR-3	*4,5*	
		riks-LV	*20*					
Österrike (ÖR)	2 (3)	I	*17*	II	*18,5*	exp.[m)]	*7*	
Polen	3	I	*18*	II	*17*	III	*2,5*	
Tjeckoslovakien	4	I	*19*	II	*6*	tj.	*21*	
		sl.	*19*					
Ungern	3	K	*20*	P	*12*	FM	*4*	
Östtyskland	5	DDR-I	*24*	DDR-II	*14*	BR	*20*	
		BW	*20*	DS	*24*			

Anm. [m)] Rena musikkanaler. I Storbritannien har helt nyligen tredje kanalen förlängts in på dagtid med ren musik.

runt. Sådana finns nu förutom i Sverige i länder som Väst- och Östtyskland, Frankrike och Italien. (b) *Heldagsprogram* som gör uppehåll under hela natten, t. ex. kl. 23—6. De är mycket vanliga; hit hör Sveriges Radios P 1. (c) *Deldagsprogram,* som gör längre uppehåll en eller flera gånger under dagen, såsom skedde med det förutvarande svenska riksprogrammet. (d) *Kvällsprogram,* koncentrerade till den tid då de flesta kan lyssna. Hit hör bl. a. Sveriges Radios P 2.

Av de redovisade länderna har endast Norge och Irland ett enda riksprogram. Kombinationen av ett heldags- och ett kvällsprogram förekom bl. a. i Sverige intill Melodiradions tillkomst. Två kompletta dagsprogram förekommer i flera av de västtyska regionerna. Tre program är numera det vanligaste i Europa, i olika kombinationer. I Frankrike har man nyss koncentrerat verksamheten från fyra till tre program, varvid dock en kanal delas vissa tider på dagen. Italien har fem program, av vilka emellertid blott tre utsänds trådlöst och därför är allmänt tillgängliga. Genom utvidgningarna i flera mindre länder har

treprogramsystemet sedan några år kommit att bli något av västeuropeisk standard.

En mera omfattande produktion än denna förekommer endast i några fall. Frankrike hade som nämnts intill nyligen fyra fullständigt utbyggda program. Italien producerar utöver sina tre eterburna program även två trådradioprogram, vilka endast består av grammofonmusik och blott når några få procent av publiken. Östtyskland framstår som den störste radioproducenten i Europa med sina fem program, och lika många görs i Sovjetunionen, som dock har ett regionalt utsändningssystem om vilket detaljerad information inte står att erhålla. Slutligen måste understrykas att publiken i Västtyskland i realiteten har ett vida större urval än vad den egna regionen producerar. I de centrala delarna av landet kan man normalt höra två eller tre program från den egna regionen, långvågsprogrammet »Deutschlandfunk» som täcker hela landet samt två—tre mellanvågsprogram och FM-program från angränsande regioner.

Programstoffets fördelning på kanaler sker i regel efter ettdera av två system, »växlingsprincipen» och »renodlingsprincipen». Enklast kan dessa beskrivas genom en hänvisning till Sveriges Radios P 1 och P 2 (på kvällstid) före och efter 1960. Under det tidigare arrangemanget hade man samma totala programbalans i båda kanalerna, samma blandning mellan »breda» och »smala» inslag. Efter den 1 oktober 1960 systematiserades innehållet så, att P 1 företrädesvis innehöll »breda» inslag och alltså gavs en lättare karaktär, medan P 2 fick flertalet »smala» inslag och därmed en seriös karaktär. Det är självklart, att en politik av det senare slaget kan genomföras endast när i princip hela publiken kan välja mellan båda programmen.

I Europa i dess helhet tycks de båda systemen vara ungefär lika vanliga. En variant som ofta observeras, t. ex. i de västtyska regioner som har tre program, är att de två första programmen har samma totala balans och endast kontrasterar punktmässigt mot varandra, medan det tredje programmet ges en mera exklusiv prägel. Mera detaljerade uppgifter om programsammansättningen i olika länder är ofta svåra att erhålla.

Till de länder vilka liksom Sverige tillämpar »renodlingsprincipen» hör bl. a. Danmark, Frankrike, Italien, Storbritannien samt veterligen flera av länderna i Österuropa. Här skall en beskrivning lämnas av förhållandena dels i Storbritannien (BBC), varav Italien (RAI) utgör en påfallande trogen kopia, dels i Frankrike (ORTF) under dess intill helt nyligen bestående fyrkanalsystem. Storbritannien (Italien) har dessa tre alternativ:

(1) Home Service (Programma Nazionale) är ett »allmängiltigt» och varierande program med en tydlig koncentration till publiksmakens »mellangrupper». Kanalen bär de viktigaste nyhetssändningarna och politiska programmen.

(2) Light Programme (Secondo Programma) är utpräglat »brett» med lätt musik, underhållning och korta nyheter som huvudinnehåll, dock inte så utpräglat »lätt» och ungdomsbetonat som fallet är med Melodiradion.

(3) Third Programme (Terzo Programma) är ett mycket seriöst kvällsprogram,

inriktat på små lyssnargrupper som önskar krävande föredrag, högklassig musik och teater m. m. På samma kanal sänds, tidigare på kvällen och i Italien även på eftermiddagen, Network Three (Rete Tre) med specialprogram för minoritetsintressen, kurser etc. Den tredje kanalen motsvarar ganska väl vad man i Förenta staterna kallar »educational» radio. — Nyligen började man utnyttja dagtimmarna på den tredje kanalen för ett rent musikprogram, dock av betydligt mera ambitiös art än Melodiradion.

Det franska fyrkanalsystemet såg ut som följer:

(1) »France I» Paris-Inter, ett 24-timmarsprogram som mest bestod av musik. Häri ingick också korta nyheter.

(2) »France II» Régional, ett heldagsprogram som i likhet med France I var utpräglat lätt men endast till mindre del bestod av musik. Häri ingick, förutom omfattande regionala program, en myckenhet sport och producerade underhållningsprogram.

(3) »France III» National, ett heldagsprogram med kulturell-musikalisk inriktning, men likväl inte så »smalt» som BBC Third Programme.

(4) »France IV» Haute-Fidelité, ett rent musikprogram på FM, vilket täckte alla viktigare musikområden med stor plats även för musikaliska minoritetsintressen.

Den omstrukturering som nu har genomförts innebär i första hand att France I och II har sammansmälts. Detta betyder att programbalansen har förskjutits markant i seriös riktning.

Systemet med *regionala program* är mycket ojämnt utvecklat i olika länder. Variationerna har givetvis sin grund i det behov av specialiserad verksamhet som bottnar i ett lands storlek eller olika områdens egenart, och de avser främst kvantitativa förhållanden, såsom storleken hos regionerna, programmängden per region och total produktion av regionalprogram i ett land.

De fyra stora länderna i Västeuropa (Frankrike, Italien, Storbritannien och Västtyskland) har alla ett välutvecklat system av regional ljudradio. Så gott som all västtysk radio är regional, men även enskilda regionföretag som NDR sänder program för underområden i ej oväsentlig omfattning. Av mindre länder har Österrike en mycket omfattande regional produktion, trots att landet är både litet och kulturellt enhetligt. Belgien och Schweiz har naturligt nog sin verksamhet uppdelad på språkregioner. I några stater i Österuropa finns likaledes betydande regional produktion. Detta gäller i synnerhet Jugoslavien, som har ett tiotal kompletta regionala program men inget riksprogram i vanlig mening.

Det bör framhållas, att en rent lokal radioverksamhet av det slag som förekommer i Förenta staterna ännu saknar egentlig motsvarighet i Europa. Ett förslag i denna riktning framlades för några år sedan av BBC. Enligt detta förslag skulle minst hundra tätorter (från 50 000 invånare och större) förses med FM-sändare med rent lokal räckvidd, för omfattande men billig programverksamhet. Vad som i dagens Europa närmast motsvarar sådan lokal radio är väl Radio Bremen, Sender Freies Berlin, de regionala programmen för städer som

Hamburg och Wien, samt vissa regionala program i Frankrike, vilka sänds för t. ex. nordöstra delen av landet men som innehållsmässigt ofta vänder sig till en enskild stad inom regionen.

I Förenta staterna (liksom i Canada och Australien) arbetar de flesta kommersiella stationer på en rent lokal basis. Även helt små samhällen kan då ha lokala sändare med heldagsprogram. Innehållet varierar självfallet med resurserna, men i de flesta fall är det mycket torftigt mätt med europeiska mått, helt dominerat av grammofonmusik. Även i städer som New York och Chicago är de flesta av de dussintals stationerna mycket små företag, medan en typisk småstadsstation kan drivas av tre—fyra personer huvudsakligen med hjälp av ett lager grammofonskivor. Det är här alltså frågan om en helt annan typ av verksamhet än i Europa.

Programtiden per region varierar likaså starkt i Europa. I några speciella fall sänds heldags- eller deldagsprogram i en region. Detta innebär att en egen kanal disponeras. Vanligast är emellertid att de regionala inslagen »bryts in» i ett riksprogram, antingen samtidigt och likformigt över ett helt land (varvid ofta riksprogrammet helt upphör) eller individuellt, varvid alltså riksprogrammet kopplas bort.

Österrike utgör något av ett särfall i Europa med en programtid av 6 tim/dag för varje region. I Storbritannien och Frankrike sänds oftast 3 tim/dag, ehuru i Frankrike variationerna är betydande. I Italien sänds i regel blott 30—45 min/dag. De inomregionala programmen i Västtyskland varierar likaså, och de fyra delområden som NDR i Hamburg täcker erhåller 0,5—1 tim/dag. I Ungern sänds 1 tim/dag, och även Polen och Tjeckoslovakien har ganska stor regional produktion. Den svenska sändningstiden, i genomsnitt 0,5 tim/dag, är relativt låg, men däremot har Sverige gått längre än de flesta andra länder vad gäller att skapa små regioner.

Den totala radioproduktionen i de undersökta länderna framgår av tabell 8. I denna har summan av de regionala programmen adderats till riksprogrammen. De återgivna uppgifterna är av något varierande aktualitet, men då i motsats till televisionen ljudradion inte befinner sig i någon egentlig expansionsperiod har detta inte någon större betydelse. I de fall då det är känt att större utvidgningar har skett de senaste åren, har dessa också kunnat redovisas.

Att få fram helt rättvisande siffror från alla länder är inte möjligt. Vissa företag har en mycket detaljerad och vederhäftig statistik. I andra fall måste man lita till överslagsberäkningar. Likaså bör man eliminera effekten av samsändningar av samma material, såsom när i Sverige P 1 och P 2 samsänder nyheter eller lätt musik. Många uppgifter måste betraktas som ungefärliga och har därför inte givits större precision än vad materialet tål.

Västtyskland är på grund av sin organisationsform den i särklass största programproducenten i Europa, låt vara att tabelluppgiften är starkt avrundad. Lika påtagligt kommer Frankrike på andra plats (före nedskärningen från fyra till tre riksprogram), främst tack vare sin omfattande regionala verksamhet.

Tabell 8. Total radioproduktion

Land	Produktion tim/år	Därav reg.-prod.
Sverige (SR)	17 500	1 500
Danmark (DSR)	12 000	250
Finland (YLE)	14 000	—
Norge (NRK)	6 000	1 500
Belgien (totalt)	22 000	8 000
Frankrike (RTF)	46 000	23 000
Irland (RE)	4 000	—
Italien (RAI)	31 000	12 000
Nederländerna	12 000	—
Schweiz (totalt)	15 000	—
Storbritannien (BBC)	21 000	6 500
Västtyskland (NDR)	23 000	1 300
(totalt)	100 000+	5 000?
Österrike (ÖRF)	24 000	12 500
Polen	31 000	12 000
Tjeckoslovakien	25 000	6 000
Ungern	14 000	2 000
Östtyskland	40 000	3 000

Italien kommer likaså mycket högt, om man medtar trådradiomusiken. Den svenska produktionen är, efter den utvidgning som P 3 inneburit, av samma storleksordning som i en rad andra, mindre länder.

Om flera av de länder, från vilka inga mera preciserade uppgifter föreligger, är bekant att de har en mycket hög produktion. Hit hör Jugoslavien (storleksordningen 50 000 tim/år), Spanien (med omfattande kommersiell och annan sidoverksamhet) samt givetvis Sovjetunionen, ett land som enbart i sin europeiska del har betydande regional programproduktion.

Vid en bedömning av värdena i tabellen ovan bör man hålla i minnet, att lika litet som för TV all radioproduktion är »likvärdig». Utländska inslag spelar visserligen en obetydlig roll i de flesta länder. Men en mycket stor kategori, nämligen grammofonmusik, är vida billigare än övrig produktion genom sina obetydliga anspråk på personal, lokaler och medel. För Sveriges del gäller, att ca halva programtiden härrör från P 3 (Melodiradion, Nattradion), som ju så gott som enbart utgörs av grammofonmusik. Danmark har introducerat en motsvarighet. Omfattande sändningar av lätt musik är visserligen numera normala inslag i radioverksamheten i de flesta länder, men stora företag som BBC och ORTF litar därvid främst till levande musik, dvs. direktsändningar och bandningar från framträdanden av orkestrar, en mycket dyr programform. Däremot är program som »France IV» och Italiens två trådradioprogram baserade på grammofonmusik, liksom för övrigt de nattliga sändningarna i alla de länder där sådana förekommer.

Om ljudradion utanför Europa skall endast påpekas, att programinnehållet i de länder, där radion helt eller delvis drivs kommersiellt och därtill har att konkurrera med en omfattande TV-verksamhet, har blivit starkt uttunnat. Den totala radioproduktionen i Förenta staterna är givetvis, mätt på samma sätt som ovan, oerhört stor. Men större delen av programtiden på de flesta stationer upptas nu av grammofonmusik, och den mera påkostade produktion som en gång skapade radions ställning, och som fortfarande dominerar inom de stora europeiska radioföretagen, är numera sällsynt.

1.2.9 Licensbelopp och licensregler

Aktuella uppgifter om licensbelopp och licensregler har sammanställts i tabell 9. Av denna tabell kan följande slutsatser dragas.

Systemet med en kombinerad licens för radio- och TV-innehav har på senare år alltmer vunnit terräng och är nu det vanliga i Europa. I vissa fall är den enda skillnaden mellan detta system och det i Sverige tillämpade den, att de ytterst få hushåll som enbart innehar TV-mottagare tvingas betala som om de även hade radio, och att uppbörden förenklas och förbilligas. Detta gäller bl. a. Storbritannien och de nordiska länderna. I andra fall medför däremot systemet, att intäkterna från den kombinerade licensen disponeras fritt utan att fördelas i relation till grundbeloppen. Detta gäller bl. a. Västtyskland, där radioföretagen inte har någon skyldighet att använda 24 DM av de 84 DM som den kombinerade licensen betingar för ljudradio, trots att detta är vad en separat radiolicens kostar. Behoven får i stället avgöra fördelningen.

Tabell 9. Licensbelopp och licensregler

Land	Myntslag	Ljudradiolicens	TV-licens	Totalt	Sv. kr.	Index	Bilradio
Sverige	Skr	35	100	135	135	100	B
Danmark	Dkr	35	140 K	140	105: 20	78	B
Finland	Nmk	20	80 K	80	129: 45	96	B
Norge	Nkr	40	165 K	165	119: 80	89	
Belgien	Bfr	204	840	960	100: 10	74	B
Frankrike	NF	25	85 K	85	90: 20	67	B
Irland	£	1/10	5 K	5	72: 60	54	B
Italien	Lire	2 450	12 000 K	12 000	100: 50	74	B
Nederländerna	Fl	12	36	48	69: 15	51	B
Schweiz	Sfr	26	84	110	132: 20	98	
Storbritannien	£	1	4 K	4	58: 10	43	B
Västtyskland	DM	24	84 K	84	109: 80	81	
Österrike	Sch	98	600	698	140: 45	104	B

Anm. Vissa TV-licenser (markerade K) innesluter en radiolicens. Förekomsten av särskild bilradiolicens markeras med B.

Särskild licens för bilradio förekommer i de flesta länder. Endast Norge, Schweiz och Västtyskland har avstått från denna inkomstkälla. Krav på dess avskaffande förekommer allmänt men har inte lett till resultat.

Licenssystemet företer i övrigt vissa oregelbundenheter. Sålunda baseras licensen i regel på hushållets innehav av mottagare utan hänsyn till antalet, men i några länder gäller att en licens utgår för varje mottagare. Vidare förekommer att mottagare uppställda på restauranger o. dyl. betingar högre avgift än hemmottagare, eller att licensbeloppet ställs i relation till rörbestyckningen. I Italien slutligen minskas den kombinerade licensen efter två års TV-innehav från 12 000 till 10 000 lire.

Det kan i sammanhanget påpekas att man i Norge har en andra inkomstkälla av licenskaraktär, nämligen en engångsavgift eller skatt på mottagare, vilken radiohandlaren har att utkräva vid köpet. Denna avgift svarar för en inte oväsentlig del av rundradioverksamhetens intäkter i landet.

Vid jämförelser av licensbeloppens storlek tar man lämpligen som utgångspunkt den sammanlagda radio- och TV-licensen, eller den kombinerade licensen där sådan finns. Relationen mellan radio- och TV-licens uppvisar nämligen stor enhetlighet: i flertalet fall utgör radiolicensen 30 till 40 procent av TV-licensen. I tabellen har licensbeloppet omräknats till svensk valuta och sedan i form av ett index ställts direkt i relation till det svenska beloppet.

Om hänsyn ej tas till det faktiska penningvärdet finner man att den svenska licensen är en av de högsta i Europa. Lägst ligger då Storbritannien och Nederländerna, med 43 respektive 51 procent av det svenska beloppet, högst jämte Sverige Österrike (104 procent) samt Finland och Schweiz.

Riktigare är emellertid att ta hänsyn till de betydande skillnader som råder mellan olika länder vad avser såväl köpkraften som kostnadsnivån. I ett land som Sverige blir kostnaderna höga främst på grund av löneläget, men samtidigt betyder en utgift av 135 kr för ett svenskt hushåll inte mera än ungefär 100 kr i Storbritannien eller 60—70 kr i Italien. Om man tar internationell ekomisk statistik som utgångspunkt, finner man att Sverige snarast ligger under ett europeiskt genomsnitt. På följande sätt kan man nämligen klassificera summan av olika länders radio- och TV-licenser i relation till det svenska beloppet:

Högre licens i	Ungefär samma i	Lägre licens i
Finland	Belgien	Nederländerna
Italien	Danmark	Storbritannien (mycket)
Schweiz	Frankrike	
Österrike (mycket)	Norge	
	Västtyskland	

Om man därtill håller i minnet att licensinkomsterna skall täcka även distributionen av programmen, något som är särskilt kostsamt i ett stort och gles-

befolkat land som Sverige, samt att man i Finland, Italien, Västtyskland och Österrike även förfogar över reklaminkomster, blir det uppenbart att licenstrycket i Sverige i realiteten är ganska lågt.

1.2.10 Intäkter, kostnadsnivå och personal

De resurser som står rundradioverksamheten till buds i skilda länder varierar i första hand med invånarantalet. Fyra länder i Västeuropa, nämligen Frankrike, Italien, Storbritannien och Västtyskland kommer därför att intaga en särställning, låt vara att även inom denna grupp skillnaden är stor mellan Storbritannien med 13 milj. TV-licenser samt Frankrike och Italien med 4—5 milj. Licenserna inbringade 1964 uppskattningsvis, i Västtyskland ca 1 200 mkr, i Storbritannien närmare 800 mkr, i Frankrike omkring 600 mkr och i Italien mellan 450 och 500 mkr. Härtill kommer reklamintäkter. I Storbritannien (ITV) utgjorde dessa 1962 ca 1 000 mkr, medan man för Västtyskland och Italien beräknar 110 mkr (1963) respektive 150 mkr (1962; denna siffra torde nu ha överstigit 200 mkr). Med en lägre löne- och kostnadsnivå erbjuder dessa belopp helt andra möjligheter än vad Sveriges intäkter av knappt 270 mkr under 1963/64 medför.

Sverige befinner sig i gengäld i ett mera gynnsamt läge än de flesta mindre länder i Europa genom sitt i förhållande till befolkningen stora antal TV-licenser. Av våra nordiska grannländer har Danmark mindre än hälften av de svenska intäkterna, och Norge och Finland är ännu svagare ställda. Länder som Belgien och Nederländerna har genom stor TV-spridning och låga distributionskostnader ett relativt gynnsamt läge, medan Schweiz och Österrike är i ett sämre läge. Vad gäller Schweiz har motsatsen mellan programkraven från tre språkregioner och intäkterna från alltför få licenser lett fram till ett beslut att under 1965 införa reklam i syfte att öka resurserna.

Totalutgifterna bestäms dels av verksamhetens omfattning, dels av kostnadsnivån. Vi har sökt nå fram till en rättvisande jämförelse mellan olika länder vad avser kostnadsnivån för televisionen, det avgjort dyrare mediet. Då distributionskostnaderna varierar oerhört från land till land, har det synts riktigt att koncentrera jämförelserna till utgifterna för programproduktionen (med uteslutande även av investeringar). Det enklaste måttet erhålls, om de totala programkostnaderna divideras med antalet programtimmar. Det måste framhållas att det vållar stora svårigheter att erhålla godtagbara och fullt jämförbara siffror från olika länder, emedan redovisningen byggts upp på det sätt varje land själv finner lämpligt. Denna reservation gör det nödvändigt att avstå från att kommentera små skillnader och att endast jämföra storleksordningar.

En rättvisande jämförelse kan emellertid göras blott om hänsyn tas till i första hand skillnaderna i lönenivå. Löner och gager utgör nämligen den utan jämförelse största utgiftsposten för radio- och televisionsverksamhet. En korrigering har gjorts för dessa skillnader i löne- och prisnivå, varefter följande tablå kunnat

uppgöras. Den anger (hela tiden måste uppgifterna tas som runda tal) relationen mellan Sveriges Radios och vissa andra radioföretags kostnader, vad avser enbart TV-produktionen (Sverige = 1):

Billigare än SR	Dyrare än SR
Danmark (0,7—0,8)	Frankrike (2,5—3)
Finland-YLE (0,9—1)	Italien (2—2,5)
Irland (0,2—0,3)	Storbritannien-BBC (2—2,5)
Schweiz (0,3)	Storbritannien-ITV (3—4)
Norge (0,6—0,7)	Västtyskland-ARD (2,5—3) (avser Bayern och Hessen)
	Västtyskland-ZDF (3—3,5)

Ovanstående siffror har satts i relation till uppgifterna ovan om egenproduktionens andel. De övriga nordiska grannländerna litar i betydligt större utsträckning än Sverige till hyrfilm, vilket till stor del förklarar skillnaderna mellan länderna. Kvar står det faktum, att Radio Éireann och SRG (Schweiz) ligger på en avgjort lägre kostnadsnivå än Sveriges Radio. NRK är på väg att höja sin intill nyligen mycket låga nivå, medan skillnaden mellan Sveriges Radio, Danmarks Radio och Yleisradio är oväsentlig, om hänsyn tas till egenproduktionens storlek.

De fyra stora länderna i Västeuropa arbetar alla på en högre kostnadsnivå än Sveriges Radio. Påpekas bör, att den kommersiella televisionen (ITV) i Storbritannien har betydligt större resurser än BBC, och att ZDF valt en mycket hög nivå trots stora ekonomiska svårigheter.

Några användbara uppgifter från Österuropa föreligger inte. Om Förenta staterna skall endast påpekas, att programbolagen (networks) har den troligen högsta kostnadsnivån i världen, men att man här måste göra en omräkning i motsatt riktning för löner och gager för att kunna jämföra med Sverige. Inga direkta siffror kan räknas fram, men man kan antaga att ABC, CBS och NBC regelmässigt arbetar på den kostnadsnivå som ITV och ARD-ZDF mera tillfälligtvis kommer upp till. Sålunda anges 500 000 till 600 000 kr (utan omräkning) som normalkostnad för en programtimma på kvällstid. Detta representerar däremot inte genomsnittsnivån för amerikansk TV-produktion i dess helhet. Den lokala produktionen, som svarar för kanske 90 procent av all programtid, torde ligga på en relativt låg kostnadsnivå även efter europeiska mått.

Det har även synts vara av intresse att undersöka, hur stor personal som sysselsätts av olika radioföretag i relation till deras produktion. Svårigheterna vid en sådan undersökning är betydande. I vissa länder svarar radioföretaget självt för stationerna och har personal anställd för detta ändamål, medan i andra fall uppgiften faller på teleförvaltningen. Att då skilja ut hur många som i det senare fallet direkt sysslar med radio och TV är mycket svårt och får skattas grovt. Bättre har därför synts vara att rensa bort sändarpersonalen från den

förra gruppen av företag. Likartade problem gäller licensuppbörden, där t. ex. ett företag som RAI i Italien har en stor personal för denna speciella uppgift. På ett annat plan tillkommer en ny typ av svårighet: gränsdragningen mellan fast anställd och därför redovisad personal samt s. k. frilansar. I samtliga radioföretag synes frilansar komma till omfattande användning, men det är likväl ovisst om man kan antaga att denna användning är i stort sett likformig. Slutligen anlitar de västtyska företagen, och då i synnerhet ZDF, en myckenhet inhemsk fri produktion. Användbarheten av anförda uppgifter är därför även här begränsad.

En jämförelse mellan Sveriges Radio och andra radioföretag i mindre länder i Europa tycks med dessa reservationer visa, att den svenska personalåtgången inte är större än vad som är »normalt» med hänsyn tagen till produktionens omfattning. Däremot ligger Sverige liksom de flesta andra mindre länder betydligt under i första hand Storbritannien och Västtyskland. Anmärkningsvärt är sålunda, att ZDF tycks ha fyra till fem gånger så många programanställda som Sveriges Radio i förhållande till egenproduktionens omfattning. Även BBC, ITV samt de regionala västtyska företagen har en anmärkningsvärt stor personalåtgång.

Den allmänna slutsats man kan dra av undersökningen är, att det i Europa närmast finns två skilda nivåer för personalåtgång, nämligen å ena sidan den brittisk-tyska, å andra sidan de mindre staternas. Skillnaden mellan dessa båda nivåer är betydande. Inom kretsen av mindre stater framträder däremot inga mera påtagliga differenser, och Sveriges Radios personal är varken anmärkningsvärt stor eller liten.

1.3 Tekniska förutsättningar

1.3.1 Radiovågor

Med radiovågor avser man elektromagnetiska vågor som utbreder sig i rymden med ljusets hastighet, dvs. 300 000 km/sek. Våglängden är beroende av svängningstalet (frekvensen); ju högre svängningstalet är desto kortare är våglängden. Frekvensen anges i enheten Hertz, varvid man betecknar

en svängning	per sekund	som	1	Hz	
ett tusen svängningar	»	»	1	kHz	(kilohertz)
en miljon »	»	»	1	MHz	(megahertz)
en miljard »	»	»	1	GHz	(gigahertz)

Våglängden uttryckt i meter erhålles genom att dividera 300 000 med frekvensen i kilohertz.

Radiovågorna indelas efter frekvensen i vissa områden, av vilka de för den fortsatta framställningen aktuella är följande:

Långvåg	10— 300	kHz	30 000—1 000	meter
Mellanvåg	300—1 605	»	1 000— 187	»
Kortvåg	4— 30	MHz	75— 10	»
Metervåg	30— 300	»	10— 1	»
Decimetervåg	300—3 000	»	1— 0,1	»
Centimetervåg	3— 30	GHz	0,1— 0,01	»

Meter- och decimetervågområdena betecknas vanligen med de engelska termerna Very High Frequency (VHF) respektive Ultra High Frequency (UHF). Tillsammans utgör de ultrakortvågsområdet (UKV).

Radiovågorna på olika frekvenser har avsevärt olika utbredningsegenskaper. Från en *långvågs-* eller *mellanvågssändare* utstrålas radioenergien i alla riktningar. Den del av strålningen som fortplantas längs jordytan — markvågen — avtar i intensitet (fältstyrka) med växande avstånd från antennen. Dämpningen beror på jordytans elektriska egenskaper och på den använda våglängden. Den är t. ex. mångfaldigt större då markvågen utbreder sig över skogs- och berglandskap än över god åkerjord. Den är minst vid utbredning över saltvatten. Den är också avsevärt större för korta radiovågor än för långa.

Den del av strålningen från antennen som går ut mot rymden — rymdvågen — absorberas under dagen i huvudsak av den lägre jonosfären (på 50—90 km

höjd) men reflekteras under natten, då joniseringen i detta skikt upplöses, av högre liggande skikt av jonosfären tillbaka till jordytan. Fältstyrkan av den reflekterande rymdvågen når sitt maximum 200—300 km från sändaren och avtar därefter med växande avstånd. En ljudradiostation på långvågs- eller mellanvågsbandet och med en effekt av 100 kW kan dock i vissa fall bli hörbar på avstånd upp till 2 000 à 3 000 km. Vid ett avstånd av 4 000—5 000 km har rymdvågen i allmänhet försvagats så mycket, att inte ens en station med stor utstrålad energi kan uppfattas. Man har till följd härav kunnat indela världen i regioner, inom vilka frekvenstilldelningen till olika stationer kan göras oberoende av motsvarande tilldelning inom andra regioner (se punkt 1.3.2).

Markvågorna är i allmänhet stabila och undergår inga fältstyrkeförändringar, vilket däremot är fallet med de reflekterade rymdvågorna, beträffande vilka fältstyrkan undergår såväl långsamma som snabba förändringar. Vissa av dessa variationer är dygns- och årstidsbestämda och således långsamma; andra beror på oregelbundna och snabba förändringar i jonosfären. Effekten av sistnämnda förändringar i fältstyrkan (s. k. fading) kan reduceras ifall mottagarapparaterna såsom numera vanligen är fallet är försedda med automatisk volymkontroll. Eftersom markvågen och rymdvågen emellertid har gått olika långa vägar innan de träffar mottagarantennen uppkommer en viss tidsskillnad mellan dem. Om markvågens och rymdvågens fältstyrkevärden är ungefär lika uppkommer ljudförvrängning (distortion) i mottagaren och ljudkvaliteten kan därigenom stundtals bli helt förstörd. När den ena av de två vågorna blir mer än dubbelt så stark som den andra minskar emellertid dessa besvär.

Vid mottagning av enbart markvåg, alltså under dagtid eller nära sändaren, blir mottagningen god och stabil. Detta område kring sändarstationen kallas sändarens primärzon. Utanför denna zon har man den s. k. fadingzonen, där ljudkvaliteten vid mörker kan variera kraftigt på grund av styrkevariationerna hos rymdvågen och där mottagningsresultatet ofta är helt otillfredsställande. Därutanför ligger den s. k. sekundärzonen, där mottagning oftast är möjlig endast under den mörka delen av dygnet. Utanför primärzonen uppträder under mörker dessutom störningar genom reflekterade rymdvågor från andra långt bort belägna stationer som sänder på samma eller närliggande våglängd. Endast på sådana platser där den egna stationens fältstyrka är hundra gånger så stor som summan av de övriga stationernas blir störningarna inte besvärande.

För att förbättra mottagningsförhållandena har man i vårt land liksom i många andra länder utvecklat antennkonstruktionerna i syfte att öka stationernas primärzoner. Ett exempel härpå ges av antennsystemet vid den nya långvågsstationen i Orlunda söder om Motala, som togs i bruk på våren 1962. Det där använda antennsystemet har utvidgat primärzonen så, att den omfattar dubbelt så många lyssnare som förut.

Vid sändningar på *kortvåg* är markvågens räckvidd liten, och rymdvågen absorberas ej på samma sätt av det understa skiktet i jonosfären som vid lägre frekvenser utan reflekteras även under dagen tillbaka till jordytan. Den reflek-

teras sedan åter till jonosfären och tillbaka igen, varför den kan nå mycket långt. Av denna anledning används kortvågen i huvudsak för sändningar från ett land till andra delar av världen. Eftersom tillståndet i jonosfären beror på solstrålningen måste man skifta mellan olika våglängder med hänsyn till såväl tiden på dygnet och årstiden som solfläcksaktiviteten.

För att öka hörbarheten koncentreras den utsända energien i den avsedda riktningen medelst s. k. riktantenner. Öppningsvinkeln på energistrålningen, som beror på riktantennens konstruktion, måste anpassas efter bredden av det geografiska område för vilket programmet är avsett.

I Sverige sker kortvågssändningar till andra länder från två kortvågssändare i Hörby, vilka används för sändningar till såväl utomeuropeiska länder som andra europeiska länder. Över den ena sändaren utsändes också vissa tider varje dag program 1 i svenska riksprogrammet, eftersom man härigenom kan ge lyssnare i den norra delen av landet inom områden, där mottagningsförhållandena på långvåg och mellanvåg är dåliga, möjlighet att i stället ta in programmet på kortvåg. Denna del av landet ligger nämligen till följd av det långa avståndet till Hörby utanför den döda zon som omger varje kortvågsstation.

De *ultrakorta* radiovågorna har egenskaper som i många avseenden liknar ljusvågornas. De fortplantas i normala fall rätlinjigt. De har ringa genomträngningsförmåga, absorberas lätt av porösa ytor och reflekteras lätt mot hårda. Hinder i deras väg såsom berg och höga hus ger upphov till markanta slagskuggor. Sändarens antenn kan jämföras med en ljuskälla, som sänder ljusstrålning i alla riktningar. Genom särskild konstruktion av antennen kan strålningen koncentreras till horisontalplanet, varigenom fältstyrkan längs jordytan förstärkes. Resultatet blir skenbart att stationen sänder med en motsvarande större effekt. Om man t. ex. matar in 10 kW i antennen, kan strålningen längs jordytan genom lämplig antennkonstruktion ökas så att den motsvarar 100 kW inmatad i en antenn utan strålningskoncentration. Fältstyrkan minskar med stigande frekvens, varför sändningar på frekvenser i VHF-området når längre än på frekvenser i UHF-området. Normalt är räckvidden för ultrakortvågsstationer endast 50 —100 km.

Om syftlinjen mellan sändarens och mottagarens antenner är fri från alla hinder kan man i regel räkna med goda mottagningsförhållanden. Bortom horisonten, sett från sändarantennen, blir mottagningen varierande. Antennen träffas där ofta av sådan strålning som genom avböjning i de nedre luftlagren når fram till antennen men också ofta av strålning som reflekterats en eller flera gånger mot bergväggar, hus m. m. Signalens styrka kan under sådana förhållanden variera avsevärt. Vid ljudradiomottagning kan man konstatera en viss ljudförvrängning. Vid TV-mottagning erhåller man dubbelbilder (spökbilder).

Inom ultrakortvågsområdet behöver man endast i mycket ringa mån räkna med reflexioner från något av jonosfärens olika skikt. Sådana kan dock sporadiskt uppträda i VHF-området men däremot praktiskt taget aldrig i UHF-området. Däremot kan inom VHF-området förekomma ett slags rymdvåg på

grund av avböjningar i den lägsta delen av atmosfären, troposfären (upp till 10 km höjd), vilket vid vissa tillfällen, särskilt på eftersommaren och hösten, kan ge exceptionellt stora räckvidder, på upp till 1 000 km.

Eftersom en ultrakortvågsstations räckvidd normalt endast sträcker sig något bortom horisonten blir antennens höjd över omgivande landområde av stor betydelse för försörjningsområdets storlek. Man försöker finna lämpliga höga punkter för stationernas placering. Antennmasterna görs så höga som är praktiskt och ekonomiskt försvarbart. Masthöjder över 350 meter förekommer ytterst sällan. I Sverige är en höjd av 320 meter det vanliga. På mottagningssidan kan man av uppenbara skäl inte så lätt ordna höga antennmaster.

1.3.2 Fördelning av sändningskanaler

Den frekvens eller våglängd som anges för en radiosändare avser den s. k. bärfrekvensen eller bärvågen. Denna skall bära fram de informationer som skall omsättas i mottagaren till exempelvis ljud- eller televisionsprogram. Detta kan ske genom att antingen amplituden (strömstyrkan) hos bärvågen eller frekvensen (våglängden) hos denna ändras i takt med svängningstalet hos den ton som skall utsändas. Det förra systemet kallas amplitudmodulering (AM) och det senare frekvensmodulering (FM). Vid AM beror amplitudens ytterlägen och vid FM svängningens ytterlägen på tonens styrka.

En ljudradiosändares bärvåg skall överföra hela det hörbara tonområdet, vilket i allmänhet ligger mellan 30 och 15 000 Hz (15 kHz). Vid amplitudmodulering, som användes för ljudradio inom lång- och mellanvågsområdena krävs härför ett frekvensband om 15 kHz bredd (sidband) på vardera sidan om bärvågen. Stationens totala frekvensband blir således 30 kHz. Detta frekvensutrymme kallas en sändningskanal, och skillnaden mellan lägsta och högsta frekvens inom kanalen ger kanalbredden. Kanalbredden bör alltså vid AM-stationer vara 30 kHz. Som framgår av vad som senare omnämnes har denna kanalbredd dock i praktiken måst minskas avsevärt. Som jämförelse kan nämnas, att för vanligt tal (telefoni) är kanalbredden 4—6 kHz.

För ljudradioöverföring inom ultrakortvågsområdet använder man i allmänhet frekvensmodulering. Kanalbredden för en FM-sändare blir lika med frekvensavståndet mellan svängningens maximala ytterlägen. Den maximala avvikelsen från bärfrekvensen är vanligen ± 75 kHz. Kanalbredden är alltså 150 kHz.

Televisionen kräver mångdubbelt större kanalbredd. I Europa används fyra olika kanalbredder, i Storbritannien sålunda 5 MHz, i Sverige och övriga europeiska stater utom Frankrike 7 MHz, i Österuropa 8 MHz och i Frankrike 14 MHz. För sändningar inom UHF-området har man däremot enat sig om en kanalbredd av 8 MHz.

Bärfrekvensen ligger vad gäller ljudradiosändningar i regel mitt i kanalen. Vid

TV-sändningar anges två bärfrekvenser, en för bildsändningen och en för ljudsändningen. De båda frekvenserna ligger inom var sin ytterdel av kanalen.

Eftersom man för TV-sändningar i UHF-området har avdelat en kanalbredd av 8 MHz mot i bl. a. Sverige endast 7 MHz i VHF-området skulle det vara möjligt att i det förstnämnda området avdela ett sidband om 1 MHz för andra ändamål, exempelvis för att erhålla fler ljudradiokanaler än som står till buds inom band II i VHF-området. Om denna tanke kan realiseras är dock ovisst; det skulle göra det nödvändigt att utrusta ljudradiomottagarna för ännu ett frekvensområde. Inom detta kan likväl endast en mindre del nyttiggöras för ljudradio. Man får ett stort antal band (vart och ett med flera kanaler) vilka är åtskilda av TV-kanaler med en sju gånger större bredd.

Den starka utvecklingen inom radiokommunikationernas område har medfört en mycket hård konkurrens om sändningskanaler mellan olika slag av radiokommunikationer såsom radiotelegraf- och radiotelefontrafik, sjöfartsradio, luftfartsradio, rundradio (ljudradio och television), radiolänkar, radar, radioastronomi, amatörradiokorrespondens etc. Trots att för närvarande ett frekvensspektrum med en bredd av ungefär 40 GHz kan utnyttjas är efterfrågan på sändningskanaler många gånger större än tillgången. På grund av radiovågornas varierande utbredningsegenskaper inom olika delar av frekvensspektrum (se punkt 1.3.1) har olika slag av trafik förlagts till olika delar av spektrum beroende på vilka avstånd som skall överbryggas eller, vad gäller rundradio, vilka ytor man avser att täcka.

Det är uppenbart att intet land kan lösa sina radiokommunikationsproblem utan att ta hänsyn till vad som sker i andra länder. Det behövs därför en internationell reglering av det tillgängliga utrymmet, vilket sker vid av Internationella teleunionen — International Telecommunication Union (ITU) — anordnade universella och regionala radiokonferenser. De bestämmelser, som för närvarande reglerar tilldelningen av frekvensband för olika ändamål, har sålunda fastställts vid en radiokonferens i Genève 1959. Man har därvid såvitt möjligt sökt åstadkomma likartad uppdelning av spektrum för olika delar av världen. För sådana frekvensområden där stationernas räckvidd är begränsad, såsom långvågs- och mellanvågsbanden samt ultrakortvågsbanden för rundradio, har man kunnat överlämna detaljfördelningen av kanalerna till olika regioner och regionala kanalfördelningskonferenser. För kortvågsområdet och för vissa slag av tjänster inom andra områden har det visat sig nödvändigt med världsomfattande konferenser även för mera detaljerad kanalfördelning.

För den europeiska regionen, som förutom Europa omfattar Nordafrika och Främre Asien, har inom långvågs-, mellanvågs- och ultrakortvågsområdena de i tabell 10 upptagna frekvensbanden avdelats för rundradiosändning.

För internationella kortvågssändningar har avdelats nio olika frekvensband mellan frekvenserna 3,95 och 26,1 MHz. Kanalfördelningen kan för dessa band

Tabell 10. Rundradioband i Europa

	Frekvens	Våglängd i meter	Avsett för
	kHz		
Långvåg	150 — 250	2 000—1 200	Ljudradio
Mellanvåg	525 —1 605	571— 187	»
	MHz		
Ultrakortvåg			
Band I (VHF)	41 — 68	7,3 —4,4	Television (i Österuropa även ljudradio)
» II (VHF)	87,5— 100	3,4 —3,0	Ljudradio (i Österuropa television)
» III (VHF)	174 — 230	1,7 —1,3	Television
» IV (UHF)	470 — 582	0,64—0,52	»
» V (UHF)	582 — 960	0,52—0,31	»

inte göras av regionala konferenser, eftersom såsom förut nämnts dessa sändningar når hela världen.

Den nu gällande europeiska kanalfördelningsplanen för ljudradio inom *långvågs-* och *mellanvågsbanden* upprättades vid en regional konferens i Köpenhamn 1948. Vid denna konferens förelåg mer än 400 rekvisitioner på sändningskanaler. Redan förut var det klart att det låg helt utom möjligheternas gränser att tänka sig en kanalbredd av 30 kHz, vilket vore önskvärt ifall hela det hörbara tonområdet skulle kunna sändas ostört. Man förlade därför kanalerna så att de delvis täckte varandra. Avståndet mellan två bärfrekvenser fastställdes till 9 kHz (i några få fall 8 kHz). De flesta stationer arbetar trots detta med en bandbredd av 20 kHz, vilket motsvarar ett tonomfång upp till 10 kHz, vilket anses ge tillräckligt god ljudkvalitet. Om mottagningsplatsen ligger nära stationen, blir den mottagna signalen så stark, att stationer på grannkanalerna inte förmår göra sig gällande, och mottagningskvaliteten blir under sådana förhållanden fullgod. På större avstånd uppkommer störningar från grannkanalerna, som oftast ger upphov till ett kraxande ljud i högtalaren. För att minska sådana störningar görs mottagaren mer selektiv, dvs. den beskär den mottagna bandbredden, vilket dock medför en försämring av ljudkvaliteten hos det önskade programmet, eftersom tonomfånget reduceras. Dyrare mottagare ger möjlighet till variabel selektivitet och därmed möjlighet att få fullgod ljudkvalitet, när fältstyrkan från den önskade stationen så medger. I allmänhet är emellertid selektiviteten fast och avpassad för mottagning på större avstånd, varför bandbredden blir beskuren och därmed tonomfånget begränsat.

Vid en förläggning av bärfrekvenserna på 9 kHz avstånd från varandra ger det tilldelade frekvensutrymmet för långvåg och mellanvåg inte plats för mer än

15 kanaler inom långvågsområdet och 121 kanaler inom mellanvågsområdet. Alla de i köpenhamnskonferensen deltagande teleadministrationerna önskade givetvis att för sina länders ljudradiodistribution erhålla så många sändningskanaler och tillåtelse att använda så stora sändningseffekter, att landets hela befolkning skulle få god radiomottagning. Med hänsyn till det stora antalet begärda kanaler var det emellertid inte möjligt att tillmötesgå dessa önskemål.

På konferensen uppdelades de tillgängliga kanalerna i tre kategorier: exklusiva kanaler, prima delade kanaler och sekunda delade kanaler. En exklusiv kanal får användas av endast en station inom den europeiska rundradioregionen och skulle således ge möjlighet att täcka stora områden och även ge ostörda mottagningsmöjligheter utanför landets gränser under den mörka delen av dygnet. De prima delade kanalerna innebär att två, högst tre stationer inom regionen delar en kanal. De geografiska avstånden mellan stationerna görs så stora, att mottagningen inom stationernas försörjningsområden — inom såväl sekundärsom primärzonen — under minst 90 procent av sändningstiden blir fri från störningar från övriga stationer på kanalen. Om stationernas sändningseffekter är 100—150 kW krävs att avstånden dem emellan är 2 000—3 000 km. Under resterande 10 procent av sändningstiden måste man räkna med ömsesidiga störningar mellan stationerna. Särskilt under månaderna oktober—november brukar dessa störningar bli besvärande. Med sekunda delade kanaler förstås kanaler, som får utnyttjas av i olika länder belägna större grupper av stationer, s. k. synkrongrupper. Dessa stationer måste ha låg sändningseffekt. Om en sådan grupp av stationer sänder samma program kan man tillåta mindre geografiska avstånd mellan stationerna. Synkronstationernas försörjningsområden blir mycket begränsade på grund av det stora antalet stationer inom grupperna och på grund av delning av kanalerna med andra länders synkrongrupper med stora sammanlagda sändningseffekter. Vid mörker blir radien endast 2—5 km, vid dagsljus kan radien bli två till tre gånger så stor.

För stationer med exklusiva och delade prima kanaler fastställdes vissa maximala effekter. För synkronstationerna har fastställts vissa maximivärden för summan av effekten från samtliga stationer på en och samma frekvens inom varje land. För vissa stationer föreskrevs, att stationen skulle förses med riktantenn för att minska utstrålningen i en viss riktning, där den kunde bli störande för annan station på samma frekvens. Uppförande av ny station eller avsteg från planen i fråga om frekvens, maximieffekt, riktantenn, geografisk belägenhet m. m. skulle enligt planen få göras efter överenskommelse med de länder som är direkt berörda av en sådan förändring.

Redan den plan som uppgjordes i Köpenhamn innebar en hård beskärning av inlämnade önskemål. Under den tid som sedan dess har förflutit har planen i stor utsträckning förlorat sin avsedda verkan genom tillkomsten av en rad stationer utanför planen. I ett särskilt läge befann sig Tyskland, som vid konferensen företräddes av de dåvarande ockupationsmakterna och som tilldelades endast en bråkdel av det tidigare antalet kanaler. På grund av de politiska förhållan-

Tabell 11. Antal långvågs- och mellanvågsstationer

Effekt, kW	Antal namngivna stationer i köpenhamnsplanen	1963 befintliga stationer
1 000	—	3
400—600	3	10
200—300	5	24
100—150	101	138
60— 85	11	12
40— 50	29	36
20— 35	80	118
10— 15	29	63
Summa	258	404

dena har i de båda tyska staterna anordnats stationer med hög effekt, vilka stör en rad grannländer, däribland Sverige.

Om man undantar stationer med en effekt under 10 kW, varmed stationer på synkronkanaler i stort sett bortfaller, uppgår antalet sändare i dag till omkring 400, medan köpenhamnsplanen upptar endast 258. För att undertrycka störningar från andra stationer har man dessutom i andra fall höjt en stations effekt utöver vad som föreskrivits i planen. Det större antalet starka sändare har emellertid ytterligare ökat den totala störningsverkan.

En jämförelse mellan köpenhamnsplanen och faktiskt befintliga sändare återfinns i tabell 11.

Antalet stationer med mindre än 10 kW effekt uppgick 1963 till ca 700.

För lång- och mellanvågsstationer tilldelades Sverige i Köpenhamn 2 exklusiva kanaler för Hörby och Motala, 5 delade prima kanaler och 4 delade sekunda

Tabell 12. Större svenska AM-stationer

Station	Frekvens kHz	Våglängd meter	Sändningseffekt kW
Luleå	182	1 648	10
Motala	191	1 571	600
Sundsvall	593	506	150
Östersund	719	417	150
Stockholm	773	388	150
Göteborg	980	306	150
Hörby	1 178	255	100
Falun	1 223	245	100

kanaler. En station — Östersund — placerades provisoriskt på en för fartygsradiotrafik utnyttjad kanal men har sedermera flyttats till en rundradiokanal, varvid man såsom för övrigt skett också med stationerna i Göteborg, Stockholm och Sundsvall för att undvika störningar på utländska stationer försett stationen med riktantenn, som skärmar av rymdvågen i vissa riktningar. Data för dessa åtta stationer framgår av tabell 12.

Sverige har vidare kunnat anordna 28 synkronstationer med en effekt av 0,06—2 kW, vilka distribuerar program 1, samt 26 synkronstationer med en effekt av 0,075—0,25 kW för program 2. I figur 1 återges en karta över stationerna (jämte trådradioområdena). De heldragna linjerna avser de åtta största stationernas täckningsområden under den mörka delen av dygnet.

Den ovannämnda utvecklingen med anordnande av en rad stationer utanför köpenhamnsplanen har medfört avsevärda försämringar för Sveriges del. Exempelvis har på den för Motala avsedda exklusiva kanalen anordnats såväl en västtysk som en östtysk station, båda med hög effekt. Genom tillkomsten av den nya stationen i Orlunda söder om Motala har störningarna från dessa tyska stationer dock delvis kunnat motverkas. På Östersunds kanal har en amerikansk station i Sydtyskland — Radio Free Europe — anlagts, vilken följts av en rad kraftiga störsändare i Tjeckoslovakien.

Det är alltså inte möjligt att erbjuda hela befolkningen i vårt land god mottagning genom lång- och mellanvågssändare. Aktuella beräkningar visar, att de sändare som distribuerar program 1 kan avlyssnas störningsfritt av ca 80 % av landets befolkning under den ljusa delen av dygnet. När mörkret faller och utländska stationers räckvidd ökas sjunker den svenska täckningen till ca 65 %. De åtta större sändarna (jfr tabell 12) svarar ensamma för 56 respektive 47 % av denna täckning.

De mycket svaga P 2-sändare på mellanvåg, som ursprungligen anordnades med tanke på de delar av landet som skulle få vänta länge på utbyggnaden av FM-nätet, når på dagtid ca 30 % och på kvällstid ca 15 % av befolkningen.

Ultrakortvågsbanden används, såsom förut angivits, för såväl ljudradio som television, varvid man för ljudradio och ljudet i TV använder systemet med frekvensmodulering (FM) i stället för amplitudmodulering (AM). FM-sändningar har som regel högre kvalitet än AM-sändningar. Dels har kanalbredden kunnat göras så stor att man får ett mycket större tonomfång, dels är mottagningen avsevärt mindre utsatt för störningar.

Frekvensmoduleringen kräver mångdubbelt större kanalbredd än amplitudmodulering, men detta förhållande uppvägs av att den kortare räckvidden för radiovågorna på ultrakortvåg gör det möjligt att låta ett stort antal stationer dela samma kanal. De behövliga geografiska avstånden mellan stationerna på en delad kanal blir endast 1/5—1/10 av motsvarande avstånd mellan långvågs- och mellanvågsstationer. Avståndet måste vara större om radiovågorna utbreder sig över vatten än över land. Det kan göras mindre för FM-ljudradio än för TV, vilket beror på att TV-bilden sänds enligt AM-systemet, vilket är betydligt

Figur 1

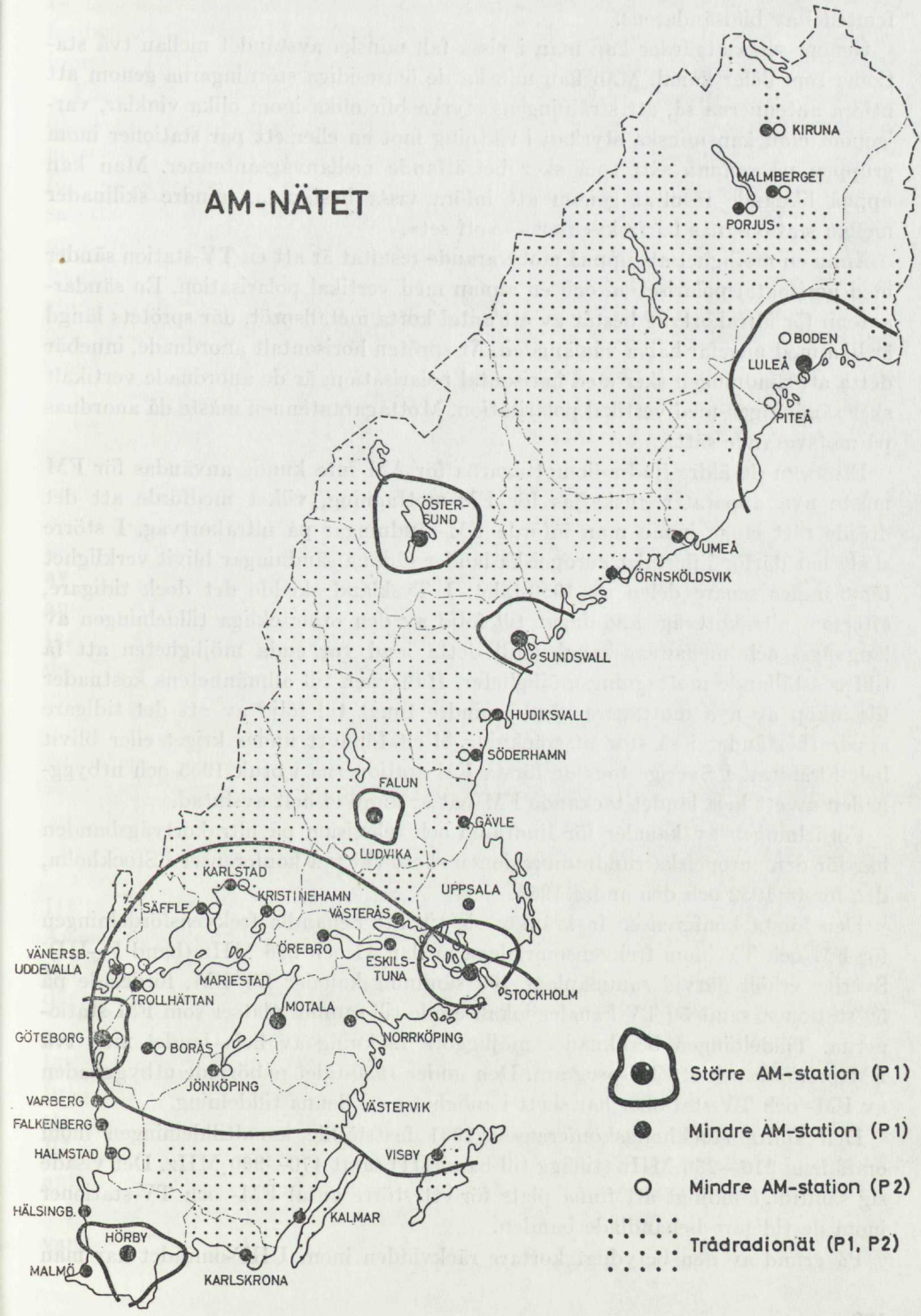

Telestyrelsens Radiobyrå den 20.4.1964

känsligare för störningar än FM. Ljudsändarens effekt är i allmänhet endast en femtedel av bildsändarens.

Genom vissa åtgärder kan man i vissa fall minska avståndet mellan två stationer som delar kanal. Man kan minska de ömsesidiga störningarna genom att utföra antennerna så, att strålningens styrka blir olika inom olika vinklar, varigenom man kan minska styrkan i riktning mot en eller ett par stationer inom gruppen på samma sätt som sker beträffande mellanvågsantenner. Man kan uppnå liknande resultat genom att införa vissa bestämda, mindre skillnader mellan stationernas bärfrekvenser — »off set».

Ännu en möjlighet att uppnå motsvarande resultat är att en TV-station sänder med horisontal polarisation och en annan med vertikal polarisation. En sändarantenn för ultrakortvåg består av ett antal korta metallspröt, där sprötets längd är lika med ungefär halva våglängden. Är spröten horisontalt anordnade, innebär detta att sändningen sker med horisontal polarisation; är de anordnade vertikalt sker sändningen med vertikal polarisation. Mottagarantennen måste då anordnas på motsvarande sätt.

Eftersom de äldre ljudradiomottagarna för AM inte kunde användas för FM måste nya apparater anskaffas för FM-mottagning, vilket medförde att det dröjde rätt länge innan man införde FM-sändningar på ultrakortvåg. I större skala har därför i flertalet europeiska länder sådana sändningar blivit verklighet först under senare delen av 1950-talet. I Tyskland skedde det dock tidigare, eftersom ultrakortvågssändningar till följd av den otillräckliga tilldelningen av långvågs- och mellanvågskanaler till detta land var enda möjligheten att få tillfredsställande mottagningsmöjligheter. Hänsynen till allmänhetens kostnader för inköp av nya mottagare vägde mindre tungt till följd av att det tidigare apparatbeståndet i så stor utsträckning blivit förstört under kriget eller blivit helt föråldrat. I Sverige togs de första FM-stationerna i bruk 1955 och utbyggnaden av ett hela landet täckande FM-nät är ännu ej helt avslutad.

Fördelningen av kanaler för ljudradio och television på ultrakortvågsbanden har för den europeiska rundradioregionen skett vid två konferenser i Stockholm, den första 1952 och den andra 1961.

Den första konferensen inskränkte sig till att behandla frekvensfördelningen för FM och TV inom frekvensområdena mellan 41 och 216 MHz (band I—III). Sverige erhöll därvid sammanlagt 100 sändningskanaler för FM, fördelade på 50 stationer, samt 50 TV-kanaler lokaliserade till samma platser som FM-stationerna. Tilldelningen beräknades möjliggöra täckning av hela landet med två FM-program och ett TV-program. Den under 1950-talet påbörjade utbyggnaden av FM- och TV-stationer har skett i enlighet med denna tilldelning.

Den andra stockholmskonferensen 1961 fastställde kanaltilldelningen inom områdena 216—230 MHz (tillägg till band III) samt 470—960 MHz. Det visade sig samtidigt möjligt att finna plats för ett större antal FM- och TV-stationer inom de tidigare behandlade banden.

På grund av den betydligt kortare räckvidden inom UHF-området har man

inom banden IV och V kunnat tillåta en högre strålningseffekt än inom banden I—III. Härigenom har skillnaden i räckvidd kunnat göras mindre. För Sverige fordras dock för att täcka hela landet ungefär dubbelt så många TV-stationer inom UHF som på VHF.

För Sveriges del innebar den nya planen, att antalet FM-stationer i band II ökades från 50 med var och en två kanaler till 58 med var och en tre kanaler — man fick alltså nu möjlighet att sända tre samtidiga ljudradioprogram i stället för två — och att antalet TV-stationer i band I och III ökades från 50 till 65 samtidigt varmed sändningseffekten fick ökas för sju av de i planen tidigare upptagna stationerna. Man räknar dock för närvarande med att inte behöva bygga fler än 53 av dessa 65 stationer. I band IV och V erhöll Sverige 111 TV-stationer med var och en tre kanaler och därutöver 12 stationer med var och en två kanaler. Den nya frekvensplanen ger sålunda för Sveriges del möjlighet att sända tre samtidiga TV-program (inberäknat det nuvarande) över hela landet och ytterligare ett TV-program över större delen av landet.

De tolv UHF-stationer, som har endast två kanaler, är dock lokaliserade till relativt folkrika trakter. Dessutom har erfarenheten visat, att sändningar från vissa TV-stationer på band I blir så pass svårt störda av utländska stationer, att de måste kompletteras med UHF-sändare. Så har redan skett genom anläggning av en sådan station i Hörby, vars sändningar på UHF-bandet återutsändes av s. k. slavstationer, dvs. stationer som efter förstärkning och omvandling till annan sändningskanal återutsänder från annan starkare station trådlöst mottagen sändning. I detta fall skall återutsändning ske på frekvenser i VHF-bandet, varigenom allmänheten kan få tillfredsställande mottagning på sådana äldre mottagare som inte kan ta emot sändningar på UHF.

Stockholmsplanen innehåller förutom detaljerade bestämmelser om medgiven strålningseffekt, antennhöjd samt huruvida horisontal eller vertikal polarisation skall användas även noggranna geografiska positionsuppgifter. I banden I, II och III får en station placeras högst 25 km från den i planen angivna positionen; i banden IV och V får avvikelsen inte överskrida 15 km.

I planen upptas ej stationer med lägre strålningseffekt än 1 kW i banden I—III och 10 kW i banden IV och V. Som regel är det här fråga om slavstationer. Även om sådana stationer ej namnges i planen måste man innan de etableras rådgöra med teleadministrationerna i de angränsande länder som kan beröras därav.

På många platser inom stationernas nominella täckningsområden blir mottagningen inte fullgod på grund av lokala störningar eller på grund av topografiska förhållanden (skuggor, reflexer m. m.). På sådana platser behövs lokala stationer med relativt låga sändningseffekter för att förbättra mottagningen. Både för FM och i än högre grad för TV byggs därför också slavsändare i stort antal.

I Sverige fanns den 1 juli 1964 46 FM-stationer för ljudradions riksprogram, varav 3 slavstationer. Genom pågående utbyggnad kommer antalet den 1 juli

1965 att ha vuxit till 58, varav 44 större stationer och 14 slavstationer. Härigenom kommer då ca 99 % av befolkningen att få möjlighet till god mottagning över FM. Samtliga hittillsvarande stationer utsänder både program 1 och program 2. År 1962 utrustades fem stationer med en tredje FM-kanal för att kunna sända program 3. Dessa stationer ger en täckning av 45 %. Genom den av 1964 års riksdag på vårt förslag beslutade utbyggnaden av FM-stationer för program 3 kommer antalet sålunda kompletterade stationer att fram till den 1 juli 1965 ha stigit till 15, varigenom i det närmaste 70 % av befolkningen kan höra program 3.

Den 1 juli 1964 fanns 95 TV-stationer, varav 48 slavstationer. Vid denna tidpunkt hade 93 % av befolkningen god mottagning. Fram till den 1 juli 1965 kommer antalet TV-stationer att ha stigit till 115, varav 47 större stationer och 68 slavstationer, med en sammanlagd täckning av 96 %. I figur 2 återfinns kartor över den beräknade omfattningen av sändarnätet (gäller enbart program 1) vid utgången av budgetåren 1964/65 respektive 1969/70. I det senare fallet har dock endast de slavstationer medtagits som beräknas ha blivit anordnade t. o. m. budgetåret 1965/66. Man räknar dock med att ett antal ytterligare sådana stationer kommer att behöva anordnas.

Användningen av sändningskanaler för radiokommunikation av olika slag kan, såsom framgår av den lämnade redogörelsen, inte betraktas som nationella angelägenheter och inte heller som regionala. Ett internationellt frekvensregister och en internationell övervakningsorganisation har därför organiserats inom internationella teleunionen. Denna organisation — International Frequency Registration Board (IFRB) — har bl. a. till uppgift att registrera frekvens-(kanal)tilldelningen samt att lämna teleadministrationerna råd för bästa utnyttjande av tillgängliga kanaler. Den internationella frekvenslistan upptog hösten 1963 omkring en halv miljon frekvensnotifikationer. Antalet registrerade svenska frekvenser för olika radiokommunikationsändamål, alltså inte bara för rundradio, är något över 2 000.

1.3.3 Trådradio

Eftersom några ytterligare kanaler för långvågs- eller mellanvågsstationer med större effekt inte kunde få disponeras tvingades man i Sverige på sin tid att söka andra vägar för att förbättra mottagningsförhållandena. Liksom i en del andra länder beslöt man därför att börja distribuera radioprogrammen även per tråd. Det system, som därvid kommit till användning, är s. k. högfrekvent trådradio. I detta system användes högfrekventa elektromagnetiska vågor, vilkas frekvensområde sammanfaller med ljudradions långvågsområde och som överförs på det ordinarie telefonnätet. Eftersom de följer telefonledningarna strålar de inte ut i rymden. De stör därför inte de trådlösa sändningarna och kan som regel inte heller bli störda av trådlösa stationer. Tillgången till trådradio är inte

Figur 2

TELEVISIONSNÄTET

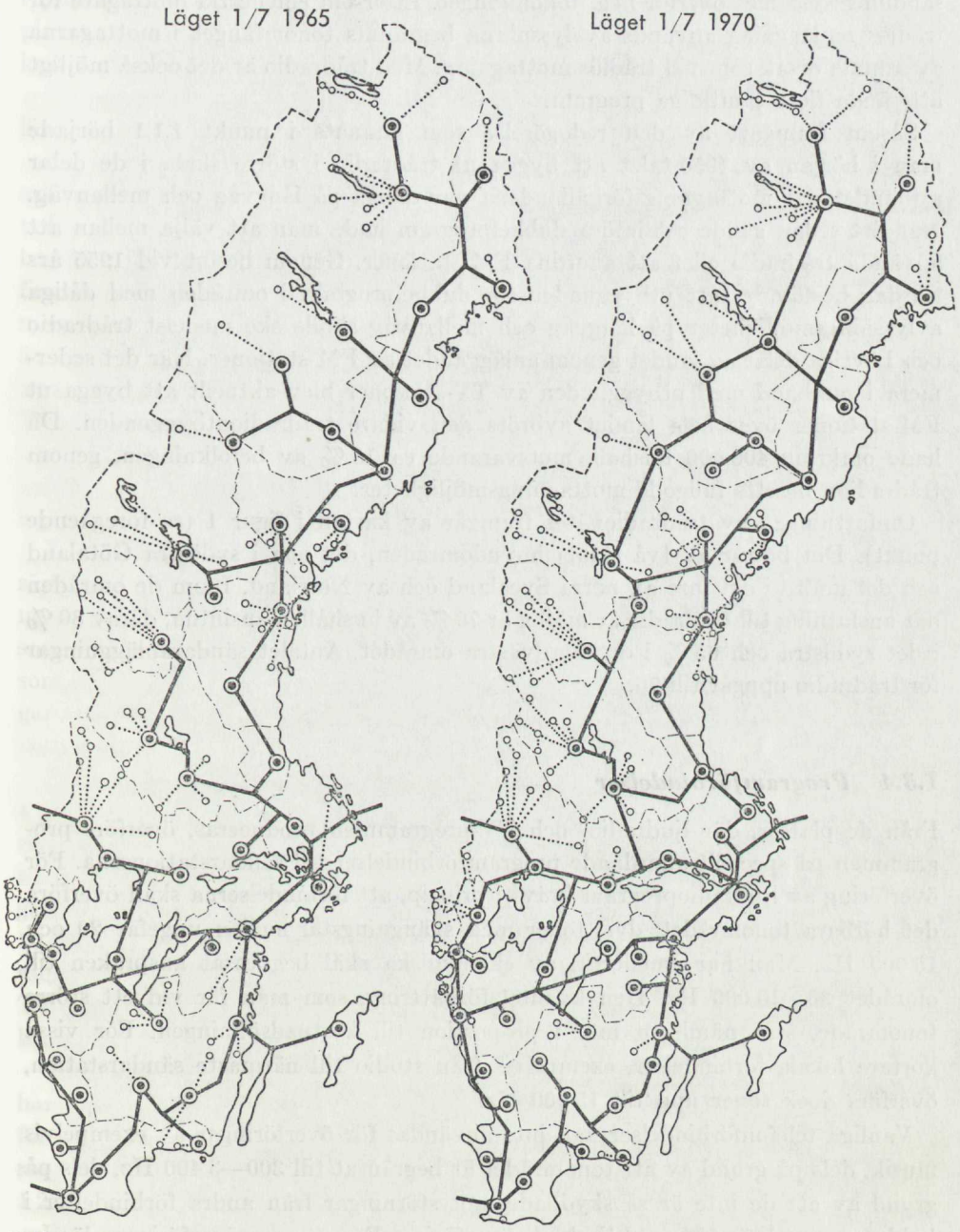

Förklaringar

— Radiolänklinje

..... Programöverföring via relämottagning

◎ Större TV-station med full räckvidd

○ Slavstation

Kungl. Telestyrelsen, Radiobyrån den 15 juni 1964

förbehållen enbart telefonabonnenter, eftersom man från en abonnentledning kan göra flera tiotal trådradioavgreningar till lyssnare som inte är telefonabonnenter. Någon begränsning av kanalbredden behövs inte för trådradion utan sändningssystemet överför hela tonomfånget. Eftersom emellertid mottagare för trådlös mottagning används av lyssnarna begränsas tonomfånget i mottagarna av samma orsak som vid trådlös mottagning. Med trådradio är det också möjligt att sända flera samtidiga program.

Såsom framgått av den redogörelse som lämnats i punkt 1.1.1 började man i början av 1950-talet att bygga ut trådradio i större skala i de delar av landet där mottagningsförhållandena var dåliga på långvåg och mellanvåg. När det sedan gällde att införa dubbelprogram hade man att välja mellan att använda trådradio eller att anordna FM-stationer. Genom beslut vid 1955 års riksdag bestämdes att utbyggnaden för dubbelprogram i områden med dåliga avlyssningsmöjligheter på långvåg och mellanvåg skulle ske medelst trådradio och i övriga delar av landet genom anläggandet av FM-stationer. När det sedermera i samband med utbyggnaden av TV-stationer blev aktuellt att bygga ut FM-stationer över hela landet avbröts den vidare trådradioutbyggnaden. Då hade omkring 400 000 hushåll, motsvarande ca 15 % av befolkningen, genom trådradion beretts fullgoda mottagningsmöjligheter.

Omfattningen av trådradionätet framgår av kartan i figur 1 (se föregående punkt). Det består av två skilda huvudområden, det ena i sydöstra Götaland och det andra i det inre av norra Svealand och av Norrland. Inom de områden där anslutning till trådradio är möjlig är 70 % av hushållen anslutna, därav 80 % i det sydöstra och 65 % i det nordvästra området. Antalet sändaranläggningar för trådradio uppgår till 76.

1.3.4 Programförbindelser

Från de platser, där ljudradio- och TV-programmen produceras, överförs programmen på speciellt anordnade programförbindelser till sändarstationerna. För överföring av ljudradioprogram krävs i princip, att förbindelserna skall överföra det hörbara tonområdet, dvs. toner med svängningstal mellan ungefär 20 och 15 000 Hz. Man har emellertid av ekonomiska skäl begränsat anspråken till området 30—10 000 Hz. Den kvalitetsförbättring, som man får vid ett större tonområde, står nämligen inte i proportion till kostnadsökningen. För vissa kortare lokala förbindelser, exempelvis från studio till närmaste sändarstation, överförs dock toner upp till 15 000 Hz.

Vanliga telefonförbindelser kan inte användas för överföringar av exempelvis musik, dels på grund av att tonområdet är begränsat till 300—3 400 Hz, dels på grund av att de inte är så skyddade mot störningar från andra förbindelser i kablarna som krävs för god ljudradioöverföring. För programöverföringar lägger man därför in särskilda trådpar med avskärmning mot störningar.

Förbindelser behövs inte bara för överföring av programmen till sändarna utan också för överföring av hela program eller delar därav från andra produktionsorter till Stockholm samt från och till Sveriges Radios distriktskontor för de regionala programmen. För överföring av program från tillfälliga upptagningsplatser måste man i viss utsträckning använda vanliga telefonförbindelser, vilket kan vara acceptabelt när det gäller enbart talprogram.

Överföringen av bilddelen i TV-program sker via koaxialkablar eller radiolänkar, på vilka tillräckligt breda frekvensband kan överföras.

En koaxialkabels uppbyggnad skiljer sig från en vanlig telefonkabels huvudsakligen därigenom, att ledarparen består av två koncentriska ledare i stället för två tvinnade koppartrådar. Ett ledarpar i en koaxialkabel kallas en tub. Tuben består av ett böjligt kopparrör och en i rörets centrum löpande koppartråd, som fixeras genom ringformiga isolatorer till rörets centrallinje. Eftersom växelströmmen försvagas (dämpas) under sitt lopp genom ledningen och denna dämpning är större ju högre växelströmmens frekvens är, måste energiförlusten kompenseras genom förstärkare, som kopplas in med jämna mellanrum utefter ledningen. Förstärkaren medger passage för växelströmmen endast i en riktning, varför man för telefoniförbindelser alltid måste ha två tuber. Antalet förstärkare på en kabelsträcka ökas med bredden av det frekvensband som skall överföras. I Sverige utlagda koaxialkablar innehåller två eller tre tubpar.

En radiolänk består av en serie trådlösa sändar- och mottagningsstationer, där sändarantennen koncentrerar radioenergien, som överföres på frekvenser i centimetervågområdet, till ett smalt strålknippe. Detta riktas mot mottagarstationen, som i sin tur förstärker och återutsänder energien till nästa länkstation. Eftersom det vid så höga frekvenser måste finnas fri sikt mellan sändar- och mottagarstationerna placeras antennerna på master eller torn. Avståndet mellan två länkstationer är som regel 40 à 50 km.

De första i Sverige anlagda koaxialkablarna kunde överföra en bandbredd av 4 MHz, vilket medger överföring av 960 telefonförbindelser men ej är helt tillräckligt för överföring av TV-bild, som kräver upp till 5 MHz. Sedan några år håller emellertid ett nytt koaxialsystem på att införas, vilket kan ske även på de gamla tubparen genom att minska avståndet mellan förstärkarstationerna från ca 10 till ca 5 km. Det nya systemet kan överföra en bandbredd av 12 MHz, vilket räcker till 2 700 telefonförbindelser eller till 1 200 telefonförbindelser plus två TV-kanaler, en i vardera riktningen, för bild. Sådana TV-kanaler har inlagts på koaxialkabeln mellan Stockholm och Sundsvall.

De första radiolänklinjerna uppfördes för enbart TV, men i viss utsträckning har man sedermera anordnat eller håller på att anordna gemensamma länklinjer för telefoni och TV. På vissa länklinjer inlägges även kanaler för ljudradio. För radiolänkar krävs ungefär 30 MHz bandbredd för en överföringskapacitet av 1 200—1 800 telefonsamtal eller ett TV-program.

För överföring av TV-program från en ort till en annan tvingades man i det första utbyggnadsstadiet att nöja sig med endast en kanal. För att möjliggöra

sändning också i motsatt riktning, t. ex. från Göteborg och Malmö till Stockholm eller från utlandet till Sverige, gjordes förbindelsen vändbar, så att den kunde användas för sändning i antingen den ena eller den andra riktningen. I längden kan ett sådant system inte vara tillfredsställande. Dels tar det tid att växla riktning, dels föreligger ofta behov av att kunna sända samtidigt i båda riktningarna, såsom då ett program från Stockholm innehåller inslag från annan produktionsort än Stockholm eller då ett eurovisionsinslag skall tas emot för bandning samtidigt som ett annat program sänds. Dessutom måste TV-program oberoende av pågående svenska sändningar kunna befordras genom Sverige mellan å ena sidan den europeiska kontinenten och å andra sidan Finland och Norge eller mellan Finland och Norge. Om det uppstår fel på en kanal måste man också ha möjlighet att koppla om till en annan, felfri kanal i samma länklinje eller, om det uppstår totalavbrott på en länklinje, kunna sända programmen en annan väg än den normala.

Såsom framgår av kartan till vänster i figur 2 består det nuvarande nätet för överföring av TV-program av två huvudstråk mellan Stockholm och Malmö, det ena över Göteborg och det andra längs ostkusten. Från Malmö finns anknytning till Danmark och därmed också till bortom Danmark belägna länder. Från det första stråket utgår i Västergötland en linje till Karlstad och Norge. Från Stockholm finns ett huvudstråk längs kusten upp till Boden och Kiruna och en länklinje till Finland. Från samtliga stråk finns dessutom avgreningar till vid sidan om stråken belägna TV-stationer.

Kartan till höger visar hur man för att skapa reservvägar planerar att komplettera nätet med genomgående linjer från Göteborg väster om Vänern till Karlstad, från Stockholm norr om Mälaren till Örebro och därifrån inne i landet över Borlänge, Östersund, Tåsjö och Arvidsjaur till Gällivare.

Avsikten är också att utöka antalet kanaler på flertalet sträckor. För närvarande finns fyra förbindelser (två enkelriktade i vardera riktningen) på sträckorna Stockholm—Göteborg—Malmö och Sundsvall—Vännäs, tre förbindelser mellan Karlstad och Norge och två förbindelser på avgreningen från det förstnämnda huvudstråket till Karlstad, mellan Stockholm och Uppsala samt från Vännäs norr ut till Kiruna och Haparanda. På övriga sträckor finns endast en enda vändbar förbindelse, vilket vanligen gäller också utgreningarna till vid sidan av huvudstråken belägna TV-stationer. Man planerar att i den mån så ej redan skett få fyra förbindelser på huvudstråken Stockholm—Göteborg—Malmö—Danmark, Karlstad—Norge, Stockholm—Finland, Stockholm—Boden och Sundsvall—Östersund. I övrigt skall man överallt ha två enkelriktade förbindelser, mellan Västervik och Visby dock tre.

Om ett andra program i TV skall införas räknar telestyrelsen med att behöva komplettera länknätet med två enkelriktade förbindelser på samtliga sträckor. Detta betyder alltså, att huvudstråken kommer att få sex i stället för fyra förbindelser och övriga stråk fyra i stället för två förbindelser. De TV-stationer för program 2 på platser, där stationer ej finns förut men där sådana måste anordnas

till följd av den kortare räckvidden för sändningar i UHF-bandet, skulle anslutas med två förbindelser.

Programförbindelsenätet för överföring av ljudradioprogram och för ljudet i TV uppgår till ungefär 40 000 km i kabelnät och till ungefär 6 000 km i radiolänknät. Av förstnämnda 40 000 km utgör omkring en tredjedel moderna förbindelser som medger överföring av frekvensbandet 0,03—10 kHz, under det att återstoden består av äldre förbindelser med ett frekvensband av 0,03—6 à 8 kHz.

Längden av radiolänkförbindelser för TV beräknas den 1 juli 1965 uppgå till ca 4 700 km med sammanlagt ca 11 100 km bildförbindelser och ca 15 000 km förbindelser för ljud.

Överföring av ljudradio- och TV-program mellan olika länder inom de olika kontinenterna sker på samma sätt som inom de enskilda länderna medelst koaxialkablar eller radiolänkar. Däremot har det inte varit möjligt att överföra TV-program mellan olika världsdelar. De koaxialkablar som finns utlagda exempelvis mellan Nordamerika och Europa eller mellan Nordamerika och Australien eller Japan, kan nämligen inte överföra så brett frekvensband, som erfordras för TV-överföringar. Självfallet kan man ej heller på så stora avstånd använda vanliga radiolänkar, eftersom kravet på fri sikt mellan länkstationerna inte kan uppfyllas. Överföringsproblemet har först kunnat lösas genom att placera en länkstation på en i rymden uppskjuten satellit, som befinner sig på sådan höjd att den samtidigt är synlig från båda kontinenterna. Den för förstärkning av signalerna behövliga energien erhålles på satelliten genom s. k. solbatterier.

Utvecklingen på telesatellitområdet har främst drivits fram av det enormt stegrade behovet av telefonförbindelser mellan kontinenterna, främst mellan Nordamerika och Europa, men satellitförbindelser kan också användas för TV-överföringar. Som bekant har också under de senaste åren upprepade lyckade överföringar av TV-program ägt rum via satellit.

Än så länge har det i fråga om telesatelliter varit fråga om försök, vid vilka man har provat två olika system. I det ena använder man satelliter, som på en höjd av ca 36 000 km över ekvatorn kretsar synkront med jordens rotation och därigenom skenbart är stationära. I det andra alternativet använder man icke stationära satelliter på lägre höjd, varierande mellan knappt 1 000 km i vissa lägen till omkring 10 000 km eller enligt vissa planer upp till 20 000 km, vilka satelliter i olika banor kretsar kring jorden, antingen i s. k. okontrollerade banor eller i förutberäknade positioner.

De höga satelliterna (typen Syncom) har den fördelen, att de tack vare sitt teoretiskt fixa läge ställer mindre krav på jordstationernas utrustning för positionskontroll och antenninriktning. Genom sitt höga läge har de också sådan räckvidd, att enbart tre sådana satelliter, utplacerade på lämpligt avstånd från varandra i ekvatorialplanet, beräknas praktiskt taget täcka hela världens behov

av satellitförbindelser. För höghöjdssatelliter krävs å andra sidan kraftigare och dyrbarare utskjutningsrakter än för satelliter avsedda att stanna på lägre höjder.

Låghöjdssatelliter (typen Telstar och Relay) är alltså billigare vad gäller den erforderliga raketstyrkan och erbjuder dessutom fördelen av ett avsevärt kortare överföringsavstånd än synkronsatelliter på 36 000 km höjd. Denna större höjd medför nämligen vid telefonsamtal en svårbemästrad överföringsfördröjning av två gånger 0,266 sekunder på den omkring 80 000 km långa sträckan från jordstation till satellit och därifrån åter till jordstation. De låga satelliterna fordrar å andra sidan en mer komplicerad och dyrbar utrustning på jordstationerna för positionsberäkning och antenninriktning. Vidare måste man ha ett jämförelsevis stort antal sådana satelliter — enligt vissa diskuterade planer 18 till 24 stycken — för att ge tillräcklig täckning såväl geografiskt sett som under dygnets tjugofyra timmar. För satelliter avsedda att placeras i kontrollerad bana tillkommer dessutom en invecklad apparatur för fjärrstyrning.

För handläggningen av frågor rörande globala satellitkommunikationer har träffats två internationella avtal, av vilka det ena avser provisoriska arrangemang för ett världsomspännande kommersiellt telesatellitsystem och inrättandet av en överstatlig styrande interimskommitté med säte i Washington, medan det andra innehåller mer detaljerade regler av kommersiell, ekonomisk och teknisk natur. Till dessa överenskommelser har förutom Förenta staterna anslutit sig flertalet västeuropeiska länder, däribland Sverige, samt dessutom Australien, Japan och Kanada.

Vid en extraordinarie radiokonferens i Genève 1963 har överenskommelse också träffats bl. a. om de frekvenser (inom centimetervågbandet) som skall få användas vid telesatellittrafik.

1.3.5 Radiostereofoni och delade FM-kanaler

Stereofonisk ljudåtergivning, varmed förstås sådan ljudåtergivning som liksom vid direkt lyssnande ger rumsverkan, har redan kommit till användning i grammofon- och bandspelartekniken. Det är emellertid också möjligt att anordna stereofoniska sändningar i ljudradio. Om man i en studio eller en konsertlokal ställer upp två mikrofoner H och V på ett sätt, som motsvarar de mänskliga öronens placering, och via två programförbindelser — en för vardera mikrofonen — överför ljudet till två hörtelefoner, uppfattar man ljudet stereofoniskt, om man med det ena örat avlyssnar den ena ljudkanalen och med det andra örat den andra. Ett sådant stereosystem är dock rätt obekvämt. Man kan emellertid få tillräckligt god stereoverkan genom att ersätta de två hörtelefonerna med två högtalare, som ställs upp med lämpligt inbördes avstånd. Den stereofoniska effekten blir därvid dock beroende på lyssnarens placering i förhållande till högtalarna, på möbleringen i rummet etc. Rummets akustik och reflexionsförhållanden påverkar också resultatet. En verkligt naturtrogen stereofonisk ljudåtergivning kan därför ofta vara svår att uppnå med högtalare.

Det enklaste sättet att åstadkomma stereofoniska sändningar är att använda två radiosändare — en för kanal H och en för kanal V — och på mottagarsidan en mottagare för vardera sändningskanalen. På detta sätt anordnade sändningar har också på försök ägt rum i Sverige under de senaste åren. Metoden har framför allt den nackdelen, att två sändare måste tas i anspråk för utsändningen. Härtill kommer att de lyssnare som bara har en mottagare inte kan få stereoverkan. För att undgå dessa olägenheter har man sökt finna en metod, varigenom man endast behöver använda *en* sändare samt *en* mottagare med två anslutna hörtelefoner eller högtalare.

Flera system, som uppfyller dessa två villkor, har utarbetats i olika länder, men grundprincipen är överallt densamma. Med utnyttjande av FM-systemets stora kanalbredd är det möjligt att sända två program samtidigt på samma kanal. På mottagarsidan fordras en särskild s. k. stereotillsats, som antingen kan användas i kombination med en vanlig FM-mottagare eller — i de fall mottagarapparaten tillverkas för stereosändning — kan vara inbyggd i apparaten. I båda fallen kan mottagaren användas för såväl vanlig mottagning som för stereomottagning. I figur 7, som återfinnes i kapitel 5.3, visas skillnaden mellan det hittills använda provisoriska systemet och det nya systemet.

Systemet kan beskrivas på följande sätt. I studion eller konsertlokalen uppställs som förut två mikrofoner H och V på lämpligt avstånd från varandra. De båda mikrofonerna matar var sin ljudkanal. I en särskild förstärkare blandas sedan de båda kanalerna på så sätt, att man som utgångsresultat får två nya kanaler. Den ena av dessa — monokanalen som brukar betecknas M — består av summan av de båda kanalerna (H + V), under det att den andra — stereokanalen som kallas S — består av skillnaden mellan de båda kanalerna (H — V).

Om ljudkällan befinner sig på samma avstånd från de båda mikrofonerna och om reflexionsförhållandena i lokalen är symmetriska får de båda mikrofonerna samma ljudintryck och kanalen S = H — V blir tyst; de båda ljudintrycken upphäver varandra. Är avståndet olika och reflexionsförhållandena asymmetriska, ger S-kanalen ett bidrag, som ger en uppfattning om ljudkällans läge i förhållande till de båda mikrofonerna.

För distributionen av ett stereoprogram ut till sändarstationerna krävs dubbla programförbindelser. För att resultatet skall bli det avsedda måste de båda programförbindelserna vara praktiskt taget identiskt lika. Kraven på förbindelsernas kvalitet blir något mindre, ifall H- och V-kanalerna konverteras till M och S först på sändarstationen, än om man gör konverteringen redan på studiosidan.

I sändarapparaturen »staplas» de båda kanalerna M och S på varandra och sänds ut samtidigt på radiokanalen. I stereomottagaren sorteras kanalerna isär, varefter de återförs till sina ursprungskanaler. Om man adderar kanalerna M och S får man (H + V) + (H — V) = 2 H. Om man subtraherar dem får man (H + V) — (H — V) = 2 V. Man har på detta sätt återfått ursprungskanalerna. Kanal H matas sedan in i en högtalare och kanal V in i en annan.

I en mottagare utan stereotillsats hör man endast M-kanalen, varvid ljudåtergivningen blir densamma som vid ett vanligt monoprogram.

Den princip, som blivit använd för stereoradio, kan emellertid också utnyttjas för att samtidigt sända två olika radioprogram över samma sändare. Man kan alltså härigenom fördubbla antalet FM-kanaler. Det som sänds på M-kanalen blir tillgängligt på samma sätt som nu, medan det program som sänds på S-kanalen blir »obefintligt» för den som har en vanlig mottagare men blir hörbart om man har en stereotillsats. En sådan kan användas inte bara för att samordna M- och S-kanalerna för stereomottagning utan också för att göra det möjligt att höra enbart på den ena eller den andra av de två FM-kanalerna.

I utlandet synes man inte ha intresserat sig för denna möjlighet att sända två olika program, varför de stereosystem som där används saknar denna möjlighet. Man måste nämligen ställa mycket högre fordringar på sändningssystemet och i viss mån även på mottagarna än vad som behövs enbart för stereo. Det kan inte helt undvikas, att en viss ömsesidig påverkan — överhörning — mellan M- och S-kanalerna kan uppkomma såväl i sändarutrustningarna som i mottagarna. Vid stereosändningar har detta inte så stor betydelse; de båda kanalerna har ju samma program som grund. Vid stereosändning kan denna överhörning få uppgå till 30 procent utan att det irriterar lyssnaren. Vid sändning av två skilda program över de båda kanalerna måste däremot överhörningen begränsas till 0,1 à 0,2 procent.

I Sverige har man dock funnit det vara av intresse att utvinna nya utsändningsmöjligheter genom denna form av kanalklyvning. De tre riksomfattande FM-kanalerna skulle därigenom kunna ökas till sex eller, om man som är rimligt reserverar en dubbelkanal för radiostereofoni, till fem. Vid telestyrelsens radiobyrå har under de senaste åren utvecklats ett system, som av allt att döma löser de ovan nämnda svårigheterna med överhörning. Diskussioner har också pågått med den svenska radioindustrien som förklarat sig intresserad.

Då kostnaden för att omändra FM-sändarna för uppdelning i två kanaler är jämförelsevis blygsam står man i vårt land nu inför möjligheten att på samma gång kunna erbjuda stereofoniska sändningar på en av de tre FM-kanalerna och två helt nya FM-kanaler för monosändning. De senare, vilka vi benämner FM-4 och FM-5, blir tillgängliga för envar som skaffar sig en mottagare med den särskilda stereotillsatsen eller köper en dylik tillsats till sin FM-mottagare.

2 PROGRAMVERKSAMHETENS FÖRUTSÄTTNINGAR

2.1 Publikens vanor och önskemål

En av de viktigaste utgångspunkterna vid planering av radio och television är kännedom om publiken, dess vanor och önskemål. När har olika människor möjlighet att följa programmen? Hur fördelar man sin tid mellan radio och TV? Mellan skilda radiokanaler? Vilka program intresserar olika grupper inom publiken?

Data som belyser publikens vanor och önskemål finns tillgängliga såväl från Sverige som från en rad andra länder. Sveriges Radios publikundersökningar är inte offentliga, men genom överenskommelse med företaget är vi i tillfälle att redovisa en rad forskningsresultat såväl från specialundersökningar som från regelbundet återkommande frekvensmätningar. Vi har själva tagit initiativet till några undersökningar. Däremot har vi valt att avstå från att redovisa data från andra länder, ehuru dessa i flera fall är betydligt mera omfattande och detaljerade än de svenska uppgifterna. De yttre förhållandena varierar nämligen så starkt från land till land, att det inte är möjligt att dra några slutsatser om svenska förhållanden från dessa utländska data.

2.1.1 Levnadsvanor

Svenska folkets levnadsvanor kartlades vid en stor undersökning åren 1956—1958. Denna avsåg att bedöma, vid vilka tider på dygnet olika grupper av befolkningen hade tillfälle att följa radioprogrammen. Tyvärr föreligger ingen motsvarande, direkt för televisionen avpassad undersökning. Det är också ovisst, hur stabila vanorna är över en något längre tid. Nedan redovisade data torde emellertid kunna tjäna som en god approximation även för läget i dag och för båda medierna.

Morgonprogrammens början bestäms av, när ett större antal människor vaknat. Andelen vakna i procent av den vuxna befolkningen vid olika tider på morgonen vissa typiska dagar (värdena avrundade till närmaste femtal procent) framgår av tabell 13.

Bakom dessa totalsiffror döljer sig betydande gruppvariationer. Dessa gäller som väntat främst yrkesgrupper och den därmed sammanhängande faktorn utbildning. Under den tidiga morgonen är sålunda andelen vakna ca 30 % högre bland jordbrukare än inom befolkningen i dess helhet. Variationen inom stadsyrkena framträder indirekt därigenom, att en vintervardag kl. 6.30 ca 70 % av enbart folkskoleutbildade var vakna jämfört med endast 40 % av per-

Tabell 13. Andel vakna på morgonen (procent)

Kl.	Vinter-vardag	Juni-vardag	Juli-vardag	Vinter-söndag
5.30	20	20	20	5 +
6.00	45	50	40	20
6.30	65	65	55	25
7.00	80	85	70	40
7.30	90	90	80	55
8.00	95 +	95	90	70
8.30	< 100	95	90 +	80
9.00	< 100	95 +	95	90

soner med realexamen eller högre utbildning. Vissa åldersskillnader framträder på söndagar: kl. 7.30 är endast 25% inom gruppen 15—25 år vakna, jämfört med 55 % inom gruppen 25—65 år och 70 % av personer över 65 år. På vardagar synes arbetslivet till stor del utjämna dessa skillnader. De är dock ej oväsentliga: kl. 6.30 en vintervardag är 50 % av de yngsta men 70 % inom gruppen 25—65 år vakna.

På motsvarande sätt bestäms kvällsprogrammets slut av den tidpunkt, då större delen av befolkningen gått till sängs. Den procentuella andelen vakna vid olika tidpunkter framgår av tabell 14.

Någon direkt mätning av de nattetid vakna företogs inte, men av en senare utförd undersökning (se punkt 2.1.4) framgår, att dessa uppgår till mindre än 5 % av hela befolkningen.

Gruppvariationerna på kvällstid var i stort desamma som de på morgonen. En vintervardag kl. 22.00 sover 75 % av lantbrukarna men endast 40 % av övriga. Vid samma tidpunkt är 45 % av de folkskoleutbildade men 80 % av personer med realexamen och därutöver vakna. Åldersskillnaderna framträder åter starkast natten lördag—söndag: kl. 23.00 är 75 % av den yngsta gruppen, 45 % av mellangruppen och 25 % av de äldsta vakna.

Tabell 14. Andel vakna på kvällen (procent)

Kl.	Vinter-vardag	Juni-vardag	Vinter-lördag	Vinter-söndag
21.00	85	95	95	85
21.30	70	85	90	70
22.00	65	65	75	60
22.30	30	40	60	40
23.00	20	25	45	25
23.30	10	15	35	15
24.00	5	5	15	5

Dessa siffror bekräftade vad en tidigare, mindre precis undersökning visat, vars resultat Sveriges Radio redan då tog konsekvenserna av. Arbetslivet nödgar alltså hälften eller flera av de yrkesverksamma att gå upp omkring kl. 6 varje morgon, men härav följer också att flertalet har gått till sängs redan kl. 22.30. Avvikelsen i veckoslutsvanorna framträder mycket tydligt. Av största betydelse är också de stora skillnader, som framträder mellan olika grupper. Dessa har sin betydelse genom de markanta skillnader i intresseinriktning, som nedan redovisas mellan samma grupper.

Ett påpekande måste här göras. Man jämför vid publikundersökningar ofta grupper av mycket olika storlek. Därför måste man uppmärksamma, att den tidiga morgonpubliken inte är dominerad av jordbrukare trots dessas särskilt tidiga vanor, och även om den högst utbildade delen av publiken har betydligt senare kvällsvanor än andra (främst genom sina arbetstider) är likväl även vid sena tidpunkter flertalet av de vakna personer med lägre utbildning. Även i det följande måste denna reservation hållas i minnet, då olika stora grupper jämförs.

De hittills redovisade siffrorna avser emellertid endast andelen vakna inom den vuxna befolkningen vid olika tidpunkter. Många av dessa kan uppenbarligen inte följa radioprogrammen. Därför sökte man 1956—1958 ett annat och snävare begrepp, nämligen »potentiell» publik, alltså den del av befolkningen som verkligen har möjlighet att lyssna på radio. I tabell 15 har endast de medtagits, som en vintervardag uppmärksamt kan följa programmen. Personer som kan lyssna »med halvt öra» faller alltså utanför.

Tabell 15. Potentiell radiopublik

Kl.	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
%	20	40	45	40	35	30	40	40	35	35	35	40	50	70	65	60	40	15	5

Medan skillnaderna mellan en vintervardag (ovan) och samma dag på sommaren är små, framträder avvikelser vid veckosluten. En lördag är sålunda antalet potentiella lyssnare på eftermiddagen (mellan 13 och 17) 10 till 15 % högre än ovan. Även på senkvällen är siffrorna högre: kl. 23 kan 30 % och kl. 24 fortfarande 15 % lyssna på radio. På söndagar är däremot antalet potentiella lyssnare avgjort lägre intill kl. 8 på morgonen. Därefter är det högre än en vardag ända till kl. 16, varefter kvällssiffrorna är ungefär desamma som ovan.

Det kanske viktigaste resultatet av denna undersökning är ett mått på skillnaden mellan dagtids- och kvällspubliken för radio: en tredjedel kan lyssna under för- och eftermiddagstimmarna jämfört med två tredjedelar tidigt på kvällen. Skillnaden är betydligt mindre än vad gäller televisionen, vars potentiella publik på dagtid är vida mindre än radions, emedan TV-tittande kräver koncentration och hindrar andra sysslor. Först sedan genomsnittsfamiljen avslutat middagsmålet, i storstäderna alltså omkring kl. 19, stiger den potentiella

TV-publiken till samma nivå som för radio. Under större delen av dagen har man därför att i första hand räkna med en potentiell TV-publik av småbarn, pensionärer, sjuka och andra hemmavarande.

Hur tänjbart begreppet potentiell publik är har emellertid vissa populära TV-program visat. Enligt tabellen ovan skulle kl. 23 högst 15 % kunna lyssna på radio, men TV-serien »Hylands hörna» drog 1962—1963 en publik av 50—60 % av TV-innehavarna vid denna sena tidpunkt. Det måste då också anmärkas, att sådana förändringar av publikvanorna i sin tur tydligen hårt ansträngер levnadsvanorna och därför ger upphov till klagomål över programsättningen.

2.1.2 Publikens möjligheter att ta emot radio- och TV-program

Viss teknisk utrustning fordras för att publiken skall kunna tillgodogöra sig radio- och TV-programmen. De uppgifter som i korthet redovisas nedan var aktuella vintern 1964. I flera viktiga avseenden genomgår mottagarbeståndet snabba förändringar, som gör revisioner av angivna siffror nödvändiga.

Vad först gäller TV uppgick antalet licenser i februari 1965 till 2 000 000. Detta synes innebära, att inemot 73 % av hushållen har mottagare. Eftersom TV-hushållen i genomsnitt är betydligt större än de övriga (i runt tal 3,0 personer mot 2,2) betyder detta, att omkring 80 % av befolkningen kan följa TV-programmen i sina hem. Den årliga tillväxten minskar successivt men uppgår fortfarande till i runt tal 5 % av hushållen, efter att åren omkring 1960 ha motsvarat ca 15 % årligen. Då program 2 i TV avses starta kan man därför räkna med att omkring 85 % av befolkningen kan följa program 1 i hemmen.

Ljudradiomottagningen erbjuder en betydligt mera komplicerad bild. Här måste man för det första skilja mellan tre på olika sätt utstrålade program, för vilkas mottagning viss utrustning erfordras. Av kapitel 1.3 ovan har framgått, att man i så gott som hela landet kan ta emot samtliga program med god kvalitet om man innehar FM-mottagare. Sådan finns emellertid ännu endast i omkring 75 % av hemmen. Övriga är hänvisade till följande möjligheter:

— program 1 över AM-sändare på lång- och mellanvåg, som efter mörkrets inbrott kan tas emot med god kvalitet av 65 % av befolkningen, över trådradio som når 15 % samt slutligen över kortvåg (från Hörby) som i övre Norrland kanske når någon enstaka procent,

— program 2 över svaga AM-sändare på mellanvåg, som i mörker kan tas emot godtagbart endast av 15 % av befolkningen och över trådradio på samma villkor som P 1 ovan,

— program 3 kan endast tas emot via FM.

På ljudradiosidan bör man vidare differentiera mellan tre olika typer av mottagare, vilka skapar skilda lyssnarmöjligheter.

För det första elanslutna mottagare, vilka ännu för tio år sedan var de helt dominerande. Dessa finns i nästan alla hem, eller i drygt 90 % av samtliga. De utrustas nu alltid med FM-band, men det är troligt att en mycket stor del av

beståndet, kanske mer än hälften, har inköpts före 1955 och alltså saknar FM-möjligheter. Trådradio ansluts enbart till dessa större mottagare.

För det andra bärbara, transistorerade och batteridrivna mottagare. Dessa har under de senaste åren dominerat försäljningen och torde nu finnas i hälften av hemmen. Från början såldes många modeller där FM-band av prisskäl uteslöts. Efter tillkomsten av Melodiradion har emellertid så gott som alla bärbara mottagare försetts med FM-band.

För det tredje bilradiomottagare. Antalet bilradiolicenser motsvarar nu ca 25 % av alla personbilar i landet. Som en jämförelse kan nämnas, att 85 % av alla bilar som säljs i Förenta staterna numera är försedda med radiomottagare, och att mer än hälften av alla svenska hushåll nu disponerar personbilar. Eftersom bilradio är en högstandardvara kan man även för Sveriges del räkna med en snabb stegring. Då avstörningen i bilar vållar särskilda svårigheter (och drar stora kostnader) särskilt för FM, synes flertalet bilradiomottagare ännu säljas utan FM-band. För framtiden ligger det uppenbarligen i såväl radioindustriens som dess kunders intresse att detta förhållande ändras.

Spridningen av de olika typerna av mottagare uppvisar vissa ej oväsentliga variationer. Vad gäller TV-mottagare avser den viktigaste skillnaden hushållets storlek: 30—35 % av alla ensamboende, drygt 65 % av hushåll utan barn under 15 år samt 75 % av alla barnfamiljer är TV-innehavare. En viss ortstypsförskjutning märks också, med en TV-spridning av drygt 70 % i storstäder mot drygt 60 % på ren landsbygd, med andra ortstyper däremellan. Äldre har vidare i långt mindre utsträckning än andra tillgång till TV: endast 50 % av personer över 65 år, jämfört med 70 % i gruppen 45—65 år, nära 75 % i gruppen 25—45 år och nära 80 % av dem som är i åldern 13—25 år kan se TV i hemmet. Någon större skillnad vad gäller skolutbildning märks däremot inte: störst är spridningen i gruppen »realexamen» med lägre värden åt ömse håll. — Dessa siffror är inte helt aktuella, något som framgår av att deras medeltal (TV-innehavet i hela befolkningen) understiger de senast uppmätta värdena.

Vad gäller radioinnehav föreligger inte lika exakta siffror. Den allmänna bilden är likartad, med de avvikelser som betingas av att någon radioapparat finns i nästan varje hem, men att i gengäld såväl FM- som i synnerhet bilradiomottagare är vida mindre vanliga än TV-apparater. Särskilt FM-innehavet differentierar starkt mellan å ena sidan yngre, bättre utbildade och storstadsbor och å andra sidan äldre och glesbygdsinvånare. Bilradioinnehavet torde på grund av de relativt höga kostnaderna fortfarande främst vara förbehållet de högre inkomstgrupperna.

2.1.3 Televisionens publik

Från fjorton olika dagar 1963 har en beskrivning av det genomsnittliga publikbeteendet för TV och ljudradio räknats fram. Dessa dagar kan anses typiska för »säsong». Något högre värden uppträder tillfälligtvis t. ex. vid de stora

helgerna, medan naturligt nog sommaren visar lägre publiktal, dock ej någon kraftig nedgång. — Vid vissa redovisningar nedan har omräkning skett till absoluta tal. Därvid har TV-publiken (över 13 år) satts till 4,5 och radiopubliken till 6 miljoner. Procentsiffrorna refererar i regel till TV-innehavarna enbart.

Omkring 80 % av TV-publiken, alltså de personer som har tillgång till TV-mottagare i bostaden, ser i genomsnitt något TV-program varje dag. Anmärkningsvärt är att fortfarande drygt 10 % av den TV-lösa publiken likaså ser TV varje dag. Båda värdena är avsevärt högre på lördagar, då man kan räkna med att i regel inemot 90 % av TV-publiken och 25—30 % av de TV-lösa ser minst ett program. Av TV-innehavarna säger sig 20 % bruka se hela kvällsprogrammet på vardagar, 70 % på lördagar. Söndagar slutligen intar en mellanställning, med en publik som kan närma sig lördagarnas.

TV-ägarna ser i genomsnitt under en vecka en fjärdedel av den totala programtiden under hela dagen. Begränsar man sig till tiden 19.30—22.30 finner man, att genomsnittskonsumtionen är ca 1 timme 20 minuter. Då härvid de som inte alls sett TV är inräknade, betyder det att den faktiska publiken i genomsnitt följer drygt halva programtiden eller 1 timme 35 minuter.

Skillnaderna i tittarvanor mellan olika grupper är inte stora. Mätt efter de två viktigaste variablerna, ålder och utbildning, finner man de värden (avser TV-innehavare) som framgår av tabell 16.

Tabell 16. TV-vanor i olika grupper

Har sett TV	13—24 år 74 %	Folkskola	83 %
en given dag	25—44 år 83 %	Mellangrupp	77 %
	45—64 år 84 %	Realex—högre	75 %
	65—80 år 85 %		
Del av tiden 19.30—22.30 som följts		Folkskola	44 %
		Mellangrupp	40 %
		Realex—högre	37 %

Granskar man så publikens storlek för enskilda program, framstår omedelbart som det viktigaste resultatet den mycket stora skillnaden mellan dagtids- och kvällspublik, med övergången omkring kl. 19. Visserligen sänds i regel andra typer av program på dagtid än på kvällar, men direkta jämförelser kan likväl i viss utsträckning göras. Därjämte observeras en genomgående »avtrappning» av kvällspubliken, som sätter in redan omkring kl. 21. Hur stark denna är kan man inte med full säkerhet bedöma, då programpolitiken nästan genomgående placerar inslag som i och för sig har en »smalare» bas i publikintresset på senare tider, och då enstaka mycket populära program (av typ »Hylands hörna») även på sen kvällstid förmår dra stor publik. Den betydande skillnaden mellan publiken för de två »Aktuellt»-sändningarna 19.30—20.00

och 22.15—22.30 antyder dock ungefär hur stark avtrappningen är. Genomsnittspubliken är nämligen 60—65 % (nära 3 miljoner) för den förra men endast 20—25 % (ca 1 miljon) för den senare sändningen. Med tanke på publikens påvisade stora intresse för rena nyhetsprogram kan dessa värden tas som mått på en »normalt stor TV-publik» vid respektive tidpunkter.

Den minsta publiken uppvisar naturligt nog skol-TV, vars dagsändningar i regel följs av blott någon enstaka procent (några tiotusental) av hela TV-publiken. Skolprogram som sänds i repris kl. 18.30—19.30 (detta sker i regel en dag i veckan) kan dock få en publik om 5—8 % (200 000—400 000).

Barn- och ungdomsprogram sänds likaså nästan alltid utanför »bästa programtid». Inslagen för små barn kl. 9.00 eller 16.30 brukar följas av 2—5 % (100 000—200 000) av hela publiken, medan programmen för något större barn kl. 18.00 kan få siffror som 5—15 %. De populära barn- och familjeserierna på lördagar kl. 19.00 (»Rasmus», »Vi på Saltkråkan» m. fl.) har däremot mycket höga publiktal, av storleksordningen 60 % (2,5—3 miljoner). Nästan hela barnpubliken i åldern 3—9 år följer dessa olika barnprogram. Tonårsprogram kring jazz o. dyl. kl. 19.00 följs i regel av 10—15 % av hela publiken, medan ett söndagsmagasin som »Klubb Lida» tydligen appellerar till familjerna och får miljonpublik.

En särskild ställning intar eftermiddagsrepriserna, vilka sänds måndagar, onsdagar och lördagar kl. 14.00, i regel ca två timmar. Deras publik varierar givetvis starkt med innehållet i det som sänds, men på måndagar och onsdagar ligger den ofta så lågt som några tiotusental för enskilda inslag, och den genomsnittliga publiken ligger vid 1—4 % (50 000—200 000). Högre blir däremot värdena på lördagar, då ju inte bara husmödrar, skiftarbetare och dylika kan följa repriserna. Värden på ca 10 % (en halv miljon) uppnås då ej sällan, med enstaka mycket populära inslag kring 15 %. Detta skulle kunna antyda, att lördagarnas repriser fyller en vida större uppgift än de på vanliga veckodagar placerade.

Det skall emellertid påpekas, att den äldsta gruppen, alltså personer över 65 år, som ju har möjlighet att se TV på dagarna, uppvisar betydligt högre siffror än genomsnittet även för vanliga vardagsrepriser.

Sportreportage förekommer också oftast utanför »bästa kvällstid». Direktsändningar på lördagar och söndagar får här ofta en publik av 25—50 % (1—2 miljoner) av hela TV-publiken, medan program efter det vanliga kvällsprogrammets slut i regel ligger vida lägre. Publiksiffran 50 % för ett konståknings-VM som sändes kl. 22—24 en kväll visar därför, att man här har att göra med en underhållnings- snarare än en idrottspublik.

Söndagsförmiddagarnas gudstjänster har relativt små publiksiffror, mellan 5 och 10 %. Däremot följs andakterna på söndagskvällarna (mellan kl. 18 och 19) ofta av 20—30 % av publiken, alltså 1—1,5 miljon.

Vad så det egentliga kvällsprogrammet (mellan de båda »Aktuellt»-sändningarna) beträffar, uppvisar de olika programtyperna en påfallande regelbun-

denhet: en viss typ av program får nästan alltid samma publikfrekvens. Mest populära är de rent svenska eller samnordiska underhållningsprogrammen, såväl av typen »show» som de mera dramatiskt utformade. Publiksiffrorna varierar här i regel mellan 60 och 80 % (2,5—3,5 miljoner — TV-lösa tittare medräknade upp till 4 miljoner) med ett medelvärde kring 70 %. Dessa inslag sänds emellertid nästan alltid på mest gynnsamma tid, dvs. kl. 20. Därnäst följer vad publikantalet beträffar TV-teater med genomsnittsvärdet 60 %. Utländska underhållningsfilmer (komedier, »Vilda Västern», kriminalfilmer, tecknade filmer etc.) har en påfallande stabil publik om ca 50 % (2—2,5 miljoner).

Av de mera utpräglat seriösa inslagen (bortsett från TV-teatern, vars repertoar ju delvis är av underhållningskaraktär) är dokumentärfilmer (även utländska) och reportage de avgjort mest publikdragande. Deras publiktal ligger vid 35—50 % (1,5—2,5 miljoner). Program om djur och natur ligger högt, liksom reseskildringar, men även rent politiska reportage av typ »Land i jäsning» väcker i det närmaste samma intresse. Mindre publik drar program om samhälle, politik, ekonomi och kultur. Dessa program (debatt, intervjuer, reportage) brukar följas av 20—30 % (1—1,5 miljon) av publiken då de placeras på mera lättillgänglig tid, däremot av kanske bara 5—10 % (250 000—500 000) om de sänds efter senare »Aktuellt», såsom ej sällan är fallet.

Särskilt svårtillgänglig för den stora publiken tycks den seriösa musiken vara. Här sänder TV konserter med orkester- och kammarmusik, solistprogram, opera och balett. Variationen är mycket stor: vissa program med en känd musiker i centrum och på god publiktid har fått höga tal, medan t. ex. utländsk opera på sämre tid får mycket små värden. Genomsnittligt torde den egentliga musikpubliken vara av storleksordningen 10—20 % (0,5—1 miljon), då inte speciellt tillrättalagda program sänds på bästa tid. Detta är ändå en mycket större publik än den som följer ljudradions seriösa musik.

2.1.4 Radiopubliken

Från ovan nämnda undersökningar 1963 hämtas också uppgifter om ljudradions publik. Denna redovisas på två sätt, nämligen dels för hela antalet radioinnehavare, dels för TV-innehavare. De senare utgör numera över 80 % av urvalet i Sveriges Radios på telefonbefolkningen baserade undersökningar (omkring 75 % av hela befolkningen), och eftersom man måste räkna med en fortsatt tillväxt av TV-innehavet intill en inte närmare preciserad mättnadsgräns någonstans vid 90—95 % spridning, är vanorna inom den TV-ägande delen av radiopubliken av största intresse. Redovisningen nedan utgår därför från denna grupp, med icke-TV-ägarnas siffror i några fall inom parentes. Där uppgifterna avser *hela* radiopubliken anges detta uttryckligt.

Sveriges Radio har undersökt radiopubliken dels kl. 6—17, dels kl. 17—24. Under den förra perioden har 60 till 70 % av *hela* publiken någon gång hört radio, därav 50 till 60 % P 1 och 25 till 35 % Melodiradion. Efter kl. 17 har i

runt tal 50 % av samtliga hört radio. Av dessa har omkring 45 % hört P 1, ca 10 % (600 000) P 2 (inklusive Melodiradion på denna kanal före kl. 18.15) och knappt 5 % (250 000—300 000) P 3. Det sistnämnda programmet kan tas emot av ungefär halva publiken, varför siffran schematiskt sett kan fördubblas för full jämförbarhets skull. Samtliga värden är markerat lägre på lördagar.

Under tiden 6—17 hörde alla grupper inom publiken i runt tal 10 % av programtiden eller drygt en timme per person. Under tiden 17—24 var motsvarande tid en halvtimme för TV-innehavare men det dubbla för övriga. Studerar man särskilt perioden 19.30—22.30 (jfr TV ovan) finner man, att TV-publiken då hört radio i genomsnitt endast 10 minuter men den TV-lösa delen av publiken närmare en halvtimme. Det sistnämnda värdet motsvarar 1/6 av programtiden, 3 timmar.

Skillnaden mellan olika grupper är i regel små, på dagtid även vad avser TV-ägare kontra övriga. Det mest påfallande resultatet här är ej oväntat, att Melodiradion och i synnerhet P 3 är utpräglade ungdomsprogram. Den andel som alls lyssnar på Melodiradion en given dag är (i runda tal): under 25 år 50—60 %, mellan 25 och 45 år 30—35 %, mellan 45 och 65 år 15—20 % samt över 65 % knappt 5 %. Kvällsprogrammet P 3 i synnerhet är en nästan renodlad service för den ungdomliga publiken: ca 15 % under 25 år men knappast någon därutöver lyssnar dagligen.

Program 1 har på morgonen (kl. 6—8) en publik på mellan 5 och 20 % (300 000—drygt 1 miljon). Morgonnyheterna kl. 8 hörs av 25 % (nära 2 miljoner), varefter lyssnarfrekvensen går starkt ned på förmiddagen och uppgår till endast några enstaka procent. Kl. 11—12.30 ökar den åter med olika musikinslag till 5—10 %, och förmiddagsnyheterna hörs av ca 15—20 %. Mellan kl. 13 och 17 har så de mera utpräglat seriösa utsändningarna oftast en publik av 1—8 % (50 000—500 000), som dock för populära underhållningsprogram kan vara betydligt större. Alla dessa värden avser totalpubliken.

Kl. 17—17.30 åhörs P 1 av 5—10 % av hela publiken (något lägre andel av TV-publiken). Nyheterna 18.30 följs av 25—30 % av TV-ägarna men av 40—50 % av de TV-lösa. Efter kl. 19 sjunker så kvällspubliken för P 1 till 3—10 % av TV-ägarna, medan övriga har en frekvens av 5—30 % (totalt 200 000—nära 1 miljon). Enstaka inslag kan locka 15 till 30 % av TV-ägarna, medan andra kan stanna vid 1 %. De båda grupperna skiljer sig särskilt på lördagarna, då mycket få TV-ägare men särskilt många TV-lösa lyssnar på radio. De senare nyheterna har en genomsnittspublik av ca 5 % av samtliga (300 000) och därefter följs Melodiradion i P 1 av några få procent av publiken.

Enstaka undantag kan nämnas som särskilt populära radioprogram: referatet av Vasaloppet följdes av 50 % (3 miljoner) i P 1, och den s. k. »Sveriges Bilradio» åhörs på lördagsmiddagarna av 40—50 % av publiken.

Melodiradion når vid varje enskilt tillfälle mycket sällan över 10 % av publiken och har ofta en betydligt lägre frekvens (särskilt tidigt på morgonen). Ett

undantag är inslaget »Det skall vi fira» kl. 12—13, vilket hörs av 15—20 % av hela publiken. Mellan kl. 17 och 18.30 hörs Melodiradion av 3—8 % av publiken, varefter P 3 (endast halva befolkningen) under kvällen endast följs av någon enstaka procent, svarande mot 50 000—100 000 potentiella lyssnare vid full täckning.

Program 2 (den seriösa kanalen på kvällstid) har en mycket liten publik. Då denna får mätas i tiotusental och ofta kanske i tusental ger den sällan utslag i Sveriges Radios undersökningar, med deras ganska små urval. För att få ett säkrare grepp om denna publik kommer därför publikundersökningssektionen i framtiden att årligen genomföra detaljundersökningar med stora urval (ca 5 000 personer) som tillåter en finare analys av dessa grupper.

Beträffande en särskilt viktig programtyp, nämligen den seriösa musiken, kan konstateras att denna är starkt beroende av var i programschemat den placeras in. I P 1 på dagtid eller kvällstid uppnås ofta en publik på flera hundratusen, i P 2 på kvällstid däremot oftast bara några tiotusental.

För Nattradion, alltså sändningarna av lätt musik i P 1 (enbart de åtta stora AM-sändarna) mellan midnatt och kl. 6, har en särskild publikundersökning gjorts genom vår försorg. Denna undersökning visade, att man har att räkna med två delpubliker, nämligen dels nattarbetande och dels »nattugglor», dvs. folk i allmänhet som av olika orsaker är vakna. Den förra gruppen svarar hela natten för en publik av uppskattningsvis 15 000—20 000 personer, vilka i genomsnitt lyssnar 3 timmar per natt. För denna lilla grupp spelar alltså Nattradion en stor roll. »Nattugglorna» är betydligt flera men har andra vanor. En vardagsnatt lyssnar totalt 3 %, en natt mellan lördag och söndag 7 % av den vuxna befolkningen någon gång på radio. Den största publiken uppnås timmen efter midnatt med 2 (4) %. Antalet radiolyssnande »nattugglor» minskar emellertid snabbt mot nattens slut. Man kan därför schematiskt räkna med en total publik av 100 000—150 000 före kl. 1, 50 000—100 000 mellan 1 och 4 men endast några tiotusental mellan 4 och 6. Strax före 6 kommer så de första morgonlyssnarna.

I en särskild undersökning har uppmätts, hur många som över huvud taget har lyssnat på de olika radiokanalerna under tiden 18.15—22.05 (alltså den tid då P 1 ännu pågår, P 2 är helt seriöst och P 3 sänds i delar av landet). Undersökningen avsåg den del av publiken som hade ett fullständigt val, dvs. TV- och FM-ägare inom den del av landet som nås av P 3-sändningarna. Det visade sig, att drygt 30 % lyssnat på P 1, drygt 5 % på P 2 och ca 15 % på P 3. Emellertid sjönk alla dessa värden på lördagar, för P 1 och P 2 måttligt men för P 3 så starkt att nästan ingen mätbar publik kvarstod. Utslaget på hela landet vid fullständig TV—P 3-täckning motsvarar detta i runda tal 2 miljoner för P 1, 300 000 för P 2 och närmare 1 miljon för P 3. Av dessa nära fyra timmar ägnade publiken ca 1 timme 20 minuter åt radiolyssnande, vilket i ren tid mätt fördelade sig ungefär som 35:15:50 på de tre kanalerna. Dessa siffror skiljer sig som synes ej obetydligt från de ovan redovisade.

2.1.5 *Publiken för regionala radioprogram*

Sedan några år förekommer över hela landet en regional programverksamhet i form av aktualitetskvartar, placerade i P 2 18.15—18.30, alltså i övergången från Melodiradion till de seriösa kvällssändningarna. Vid olika reguljära undersökningar har man uppmätt den totala publiken för dessa kvartar till 2—5 %, alltså 100 000—250 000 personer. Emellertid föreligger härutöver vissa direkt på regionalprogrammen inriktade undersökningar.

Vid ett tillfälle under 1961 undersöktes samtidigt Sydkvarten (sänds från Malmö, avser distriktet Skåne—Blekinge), Mellankvarten (från Örebro, avser mälarlänen) och XYZ-kvarten (från Sundsvall, avser Hälsingland samt Västernorrlands och Jämtlands län). Det visade sig, att den publik som kunde höra P 2 och alltså var potentiella regionalprogramlyssnare varierade ganska starkt: i Sydsverige gällde det 64 %, i mälarlänen 72 % och i södra Norrland 84 %. I tabell 17 redovisas uppgifter om de normala lyssnarvanorna.

Tabell 17. Lyssnarfrekvens för regionalkvartar

Hör kvarten	Malmö	Örebro	Sundsvall
— var dag/flera dagar per vecka	22	19	21
— mera sällan	22	9	11
— aldrig	56	72	68
Summa	100 %	100 %	100 %

Uppgifter av detta slag, i vilka en person anger vad han anser vara sitt »normala» beteende, är emellertid notoriskt otillförlitliga. Det visade sig också, att undersökningsdagen endast 3, 3 respektive 2 % faktiskt hade lyssnat på regionalkvarten i de tre områdena. Uppgifterna ovan stämmer också illa överens dels med möjligheterna att höra P 2, dels med senare data som pekar på att intresset är störst i norr. — Däremot tyckte man sig 1961 kunna påvisa, att det i stor utsträckning var Melodiradion som ledde in publiken på regionalkvartarna: publiken fortsatte helt enkelt att lyssna på samma kanal.

En undersökning 1963 över större delen av landet gav mera nyanserade uppgifter om lyssnarvanorna i olika områden, låt vara att antalet intervjuade i vissa områden var litet. Av dem som kunde höra P 2 hade en viss dag ca 10 % hört regionalkvarten i norrlandsdistrikten, 6 % i det småländska distriktet men endast 1—2 % i de kring Stockholm, Göteborg och Norrköping uppbyggda distrikten. En uppgift om 30 % lyssnarfrekvens i Värmland kan däremot knappast tagas för god.

Den hittills viktigaste undersökningen avser ett av Sveriges Radio i oktober 1963 genomfört experiment i Norrbotten (Luleå). Man vidgade då det regionala eftermiddagsprogrammet med 75 minuter och sände från 17 till 18.30, med den

befintliga nyhetskvarten som naturlig avslutning. Härtill kom vissa reguljära inslag, en kort information dagligen 13.00—13.05, sportkrönikor på söndagarna samt varje vecka ett halvtimmesprogram för vardera samer (i huvudsak på svenska) och finskspråkiga.

Under experimentmånaden följdes eftermiddagsblocket i genomsnitt av 20—25 % av hela publiken i Norrbotten. Själva kvarten 18.15—18.30 hade i runt tal 30 % som publik, vilket uppskattningsvis innebar en fördubbling jämfört med publikvanorna kort före denna månad. Informationen 13.00 avlyssnades av 6—8 % och idrottskrönikorna på söndagskvällarna av ca 25 %.

Ombedda att lämna uppgift om sina vanor över en längre tid uppgav drygt 75 %, att de brukar lyssna på Norrbottenskvarten flera gånger per vecka, därav nära 40 % varje dag. Detta ger (jfr reservation ovan) ett mått på överdriften i detta slag av uppgifter, vilket bör föras in som korrigering av de samtidiga uppgifterna om det finskspråkiga Pohjois-Kalotti och Samenytt i tabell 18.

Tabell 18. Lyssnarfrekvens för vissa regionala inslag

Lyssnar i regel	Pohjois	Samenytt
— varje vecka	5	8
— några gånger per månad	7	17
— mera sällan	20	30
— aldrig	68	45
Summa	100 %	100 %

Antalet som lyssnar bör alltså sannolikt skäras ned, om felmarginalen är lika stor här som vid andra uppgifter av detta slag.

Det bör framhållas, att Norrbotten knappast är ett typiskt län vad gäller intresset för regionalradio. Det finns anledning antaga, att det representerar ett maximum av potentiell publik, vilket ju också antyds av den anmärkningsvärda storleken av publiken under experimentmånaden jämfört med riksprogrammens genomsnittspublik.

2.1.6 Publiksmaken

Publikens smak beträffande olika radio- och TV-program är mycket varierande. Detta framgår redan av de frekvenssiffror, som redovisats ovan. Sveriges Radio har emellertid kompletterat dessa med undersökningar, som direkt syftat till att mäta och lokalisera intresset för olika programtyper samt skapa en sammanhängande bild av det mönster av önskemål och tycken som kännetecknar publiken. I första hand utnyttjas här en undersökning från februari 1962.

I tabell 19 redovisas andelen »mycket intresserade» för en rad olika radio-

Tabell 19. »Mycket intresserade» av olika radioprogram (procent)

Programtyp	Samtliga	F	F +	R	S
Lätt musik					
Skivpratarprogram	49	53	55	46	23
Gammal dansmusik	33	47	27	8	8
Operetter	30	25	37	35	37
Modern dansmusik	16	16	18	20	7
Jazz	5	4	2	10	12
Seriös musik					
Orkestermusik	14	8	8	15	48
Operor	9	3	11	15	27
Kammarmusik	9	4	4	16	31
Talad underhållning					
Frågesport	58	61	60	56	46
Annan underhållning	30	36	32	21	6
Reportage, dokumentärt					
Program om naturen	45	50	43	42	27
Reseskildringar	42	43	50	39	31
Utlandsreportage	29	25	30	27	52
Biografi, minnen	24	24	28	24	21
Politiskt					
Samhälle, inrikes, socialt	26	25	29	21	39
Utrikes	23	17	25	23	53
Kulturprogram					
Teater: komedier	41	35	41	52	55
Teater: dramer	30	24	32	40	37
Litterära uppläsningar	21	20	23	23	19
Krönikor o. dyl.	13	9	8	21	34
Övrigt					
Andlig musik och sång	28	39	22	14	5
Gudstjänster, andakter	24	32	16	13	12
Husmorsprogram	20	26	19	11	6

program, sammanförda i grupper. För alla program anges motsvarande värden med de intervjuade fördelade efter utbildning: enbart folkskola (F), viss fortsatt utbildning (F +), realexamen eller motsvarande (R) samt studentexamen eller därutöver (S). De senare data är korrigerade så, att grupperna erhållit gemensamma medelvärden (andelen »mycket intresserade» var nämligen genomgående lägre i grupperna med högre utbildning, varför tendenserna för olika programtyper framträder på ett riktigt sätt först efter denna korrigering).

En liknande sammanställning har gjorts över olika slag av TV-program. Resultaten redovisas i tabell 20 på motsvarande sätt som ovan.

Tabell 20. »Mycket intresserade» av olika TV-program (procent)

Programtyp	Samtliga	F	F +	R	S
Underhållningsprogram					
Frågesport	64	68	63	58	50
Artistprogram	42	45	40	40	35
Kriminalserier	40	38	43	51	28
Vilda Västern-serier	33	38	37	30	5
Film, teater					
TV-teater: komedier	57	54	55	70	60
TV-teater: dramer	49	46	52	59	46
Operetter	29	24	35	35	36
Långfilmer	38	38	40	42	31
Reportage, dokumentärt					
Program om naturen	65	71	66	54	49
Dokumentärfilmer	55	50	61	63	55
Vetenskap, populärvetenskap	24	19	30	30	39
Seriösa program					
Samhälle, politik, socialt	28	27	35	35	36
Utrikes	25	20	25	24	56
Balett	24	23	22	29	27
Seriös musik: solister	21	17	21	27	38
Seriös musik: orkester	14	12	12	15	37
Operor	13	8	13	17	32
Övriga program					
Husmorsprogram	30	37	27	21	14
Gudstjänster, andakter	26	38	16	13	8

Av ovanstående tabeller och tidigare redovisade data kan följande slutsatser dragas:

(a) Program vilkas främsta syfte är att underhålla, vare sig med musik eller tal, intresserar betydligt flera människor än utpräglat seriösa program, såväl kulturella som informativa.

(b) Intresset för seriöst stoff stiger snabbt med tilltagande utbildning hos den enskilde lyssnaren/tittaren.

(c) Intresset för underhållande stoff faller i regel, dock mindre snabbt, med stigande utbildning.

(d) Vissa slag av »lätta» program, i synnerhet jazz, representerar lika utpräglade minoritetsintressen som den mest seriösa musiken.

(e) Dramatiska program (teater liksom även filmer med ett dramatiskt snarare än underhållande innehåll) möter ett mycket stort publikintresse.

(f) Program med faktiskt stoff, alltså nyheter, dokumentärfilmer, reportage, väcker stort intresse inom alla grupper.

(g) Faktiskt stoff kring natur, människor, förhållanden i andra länder o. dyl. intresserar betydligt flera än sociala, politiska och internationella inslag.
(h) Mycket stort intresse möter kombinationen av faktiskt stoff och underhållning, t. ex. i form av frågesport.

Ett annat viktigt resultat som skymtar i tabellerna ovan är, att skillnaderna i intresseinriktning mellan olika utbildningsgrupper är betydligt mindre vad gäller TV än vad gäller radio. Detta innebär rent praktiskt, att många radioprogram har en ganska renodlad publik, medan TV-programmen oftare följs av ett tvärsnitt av befolkningen.

Detta förhållande framgår av i figur 3 redovisade beräkningar av sambandet mellan andelen »mycket intresserade» inom de fyra olika utbildningsgrupperna för ovan angivna programkategorier. (Siffrorna avser produktmomentkorrelationskoefficienten, varvid värdet 1 anger fullständig överensstämmelse och 0 total frånvaro av samband.)

Figur 3. Intressemönster för utbildningsgrupper

Intresset för radioprogram

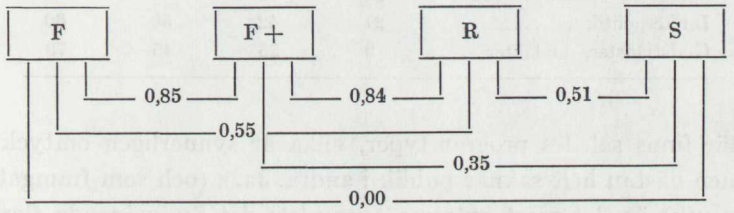

Intresset för TV-program

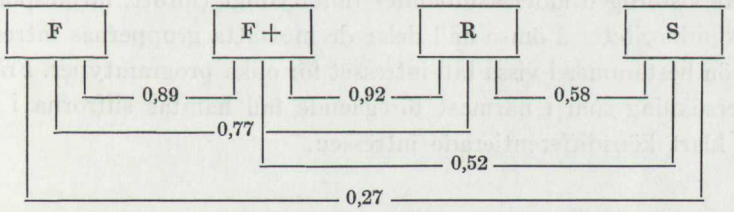

Av dessa siffror framgår, att vid den successiva förskjutningen av intresseinriktning den största skillnaden återfinns mellan de två grupperna till höger. Det är alltså främst på studentexamensnivå, som smaken förändras. Intressant är likväl, att samtliga korrelationer utom en är positiva och ingen negativ. Det är de många fakticitetsprogrammen, som verkar utjämnande. För tretton olika musiktyper i radio (dvs. samtliga utom den inom samtliga utbildningsgrupper impopulära jazzen) uppstår mellan högsta och lägsta gruppen en negativ rangkorrelation, nämligen — 0,37.

I ovanstående tabeller har utbildningen tagits med som differentierande faktor, därför att alla undersökningar (såväl av faktiskt beteende som av uttalad smak) visar att denna faktor är den som främst bestämmer vad som intresserar eller inte intresserar en person.

Även andra faktorer delar emellertid publiken. Från en tidigare, likartad undersökning som avsåg enbart radioprogram hämtar vi uppgifter om procentandelen »intresserade» i olika åldersklasser för programtyper, som skiljer sig just på denna punkt. Av sju klasser har i tabell 21 för överskådlighets skull fyra tagits ut.

Tabell 21. Intresseskillnader mellan åldersgrupper (procent)

Programtyp	15—20 år	25—35 år	45—55 år	65— år
Jazz	79	35	2	1
Modern dansmusik	79	59	15	3
Lätt musik i övrigt	74	81	53	23
Idrottsreferat	60	46	45	19
Kammarmusik	5	6	9	17
Samhälle, socialt	25	53	64	54
Inrikespolitik	21	42	56	60
Gudstjänster, andakter	9	25	45	79

Även här finns således programtyper, vilka är synnerligen omtyckta i vissa grupper men nästan helt saknar publik i andra. Jazz (och som framgått tidigare s. k. popmusik) är det mest extrema exemplet: det övervägande flertalet tonåringar är intresserade men praktiskt taget ingen människa över 40 år. I andra fall åter är visserligen ålderssambandet fullt tydligt (idrott, inrikespolitik) men betydande minoriteter å ömse håll delar de motsatta gruppernas intresse.

Även kön bestämmer i vissa fall intresset för olika programtyper. Från samma radioundersökning som i närmast föregående fall hämtas siffrorna i tabell 22, avseende klart könsdifferentierade intressen.

Tabell 22. Intresseskillnader mellan könen (procent)

Programtyp	Män	Kvinnor
Idrottsreferat	60	24
Utrikespolitik	65	35
Populärvetenskap	30	14
Uppläsningar av lyrik	6	15
Gudstjänster, andakter	32	53
Hus- och hemprogram	13	65

Här är likväl (med undantag för den sistnämnda programtypen) intresseskillnaderna inte så extrema som i vissa av fallen ovan.

Man kan uppenbarligen, vad gäller publikens intresse, urskilja följande huvudtyper av program:

(a) Program med stor publik, som alltså intresserar det stora flertalet tittare eller lyssnare.
(b) Program med medelstor publik, av en sammansättning som närmar sig totalpublikens.
(c) Program med medelstor publik, men med påtaglig förskjutning (i fråga om utbildning, ålder, kön) i förhållande till totalpubliken.
(d) Program, som vänder sig till en liten publik, vilken huvudsakligen rekryteras ur en begränsad del av totalpubliken.

Inom grupperna (c) och (d) finns givetvis olika undergrupper.

Det är i detta sammanhang väsentligt att göra klart för sig, att de flesta program är minoritetsprogram i den meningen, att endast en mindre del av totalpubliken är utpräglat intresserad av dem. Man möter ofta den föreställningen, att olika former av underhållning och lätt musik förenar det stora flertalet till en ganska enhetlig grupp, »den stora publiken», med likartade önskemål beträffande programsättningen, och att häremot står en enda minoritet, närmast de utbildningsmässigt gynnade. Detta är uppenbarligen en oriktig bild. Flertalet lyssnare och tittare sätter visserligen mindre krävande program överst på sin intresselista. Men den inbördes skillnaden mellan t. ex. äldre som tycker om andliga sånger och tonåringar som vill ha »pop» är mycket stor; landsbygds- och stadsbefolkning har ofta mycket olika smak; den utpräglade idrottspubliken är inte särskilt stor osv. Även »den stora publiken» består alltså av en rad delpubliker, av vilka många inte är större än publiken för utpräglat seriösa inslag. De programtyper som verkligen samlar en stor majoritet av starkt intresserade är dels vissa typer av underhållning utan extrem utformning, dels och främst nyhetstjänst, aktualiteter och reportage.

De utpräglat »smala» programmen är inte bara att finna inom den seriösa musiken, litteratur o. dyl. Dit hör också — och detta vet vi även från andra undersökningar än de ovan refererade — jazz, s. k. popmusik för tonåringar, religiösa inslag av annan typ än andakter och andlig musik, hobby- och studieprogram, idrottsreferat från andra än de »folkkära» idrottsgrenarna, samt inte minst vissa nyare slag av underhållning (satir och parodi, »sjuk humor», avancerat bildberättande). Samtidigt finns flera seriösa programtyper som har »bred» anknytning, i synnerhet inom televisionen: dokumentärfilmer om politiska förhållanden i andra länder, många program kring svensk inrikespolitik, dramatik och seriösa långfilmer.

Ytterligare några observationer skall knytas till undersökningarna av publiksmaken. Statistiska data avslöjar allmänna trender men döljer individuella avvikelser. Främst gäller detta motsättningen mellan seriös och förströelseinriktad

smak. Även om intresset för lättare underhållning faller successivt med högre utbildning, är det fortfarande en stor del av den högsta skolningsgruppen som är intresserad av sådana program. Kvalificerade musikprogram har en publik även i de lägre utbildningsgrupperna, och den publiken är stor mätt i absoluta tal på grund av gruppernas dominans inom totalpubliken. Och enskilda intressekombinationer som bryter huvudmönstret är vanliga. Den som främst inriktar sitt TV-tittande på vetenskap kan också vara fotbollsentusiast. Den politiskt och socialt engagerade radiolyssnaren kan därtill älska jazz. Bland gudstjänstpubliken finns många, som även njuter av seriös musik och andra som tycker om satirisk underhållning. Exemplen kan mångfaldigas.

Programkanaler, som ges en relativt enhetlig prägel, får likväl en däremot svarande, enhetlig publik. Detta gäller särskilt ljudradion, och detta av två skäl. Skillnaderna i fråga om smak mellan olika grupper är betydligt mera markanta här än vad gäller televisionen, och det allmänna intresset för radio är betydligt mindre än för TV (många ser i första hand TV och i andra hand ett program, medan man i radio nästan alltid söker programinnehållet). Man har därför att i framtiden — med tre hela dagen innehållsmässigt differentierade kanaler — räkna med tre ganska skarpt åtskilda slag av radiopublik: för P 1 företrädesvis medelålders och äldre personer med genomsnittlig eller lägre utbildning (till sammansättning ej alltför avvikande från rikspubliken för radio), för P 2 en utpräglad »utbildningspublik» med överrepresentation även för äldre grupper och större städer, för P 3 en utpräglat ungdomlig och lägre utbildad publik med ringa fäste på landsbygden (såvitt inte P 3 blir mera allmänt populärinriktat i stället för som hittills ganska tonårspräglat).

Samma material kan ofta placeras i olika kanaler, varvid man dock når olika slag av publik. Ett stycke mera lättillgänglig klassisk musik i P 2 avlyssnas av en normal kvällspublik, kanske 20 000 eller 30 000 personer. I P 1 får inslaget kanske den fem- eller tiodubbla publiken, i P 3 kanske ingen publik alls (starkt negativ reaktion hos de befintliga lyssnarna). I TV slutligen får även seriös musik så länge enkanalsystemet består en publik av minst en halv, kanske en miljon människor. Detta betyder att stycket lättast återfinns av den mest intresserade publiken om det sänds i P 2, når vida längre men också en del mindre intresserade i P 1, går helt förlorat för vanlig musikpublik i P 3 samt når en mycket stor och delvis helt otränad publik i TV.

Slutligen skall erinras om, att lyssnandets och tittandets kvalitet givetvis är minst lika viktig som dess kvantitet. Hur intensivt upplever man ett program? Vad får man ut av det? Är det inte lika värdefullt att sända ett program för en liten publik för vilken det betyder oerhört mycket, som ett annat program för en stor men ganska okoncentrerad eller likgiltig publik? Dessa frågor riktar sig mot några av programskapandets viktigaste realiteter. Sveriges Radio har också på olika vägar sökt studera dem. Den här som i flera andra länder tillgripna metoden är att be publiken bedöma ett inslags kvalitet. Svårigheterna är likväl stora. Ett »uppskattningsindex» kan bli detsamma för ett program som

alla är måttligt nöjda med som för ett, som på samma gång väcker såväl stor förtjusning som starkt missnöje. Och placeringen av ett inslag bestämmer ofta dess publik och därmed bedömningen. Det visar sig t. ex. att ett jazzprogram i TV kl. 19 som inledning till kvällsprogrammet får en publik på mindre än 10 %, vilken ger ett högt uppskattningsindex: man har nått den egentliga jazzpubliken, som är tacksam och entusiastisk. Samma program, lagt t. ex. en söndagskväll då sändning redan pågått i flera timmar och en andakt just avslutats, kan få en flera gånger större publik men också ett vida mera negativt totalomdöme. Det finns då ofta anledning räkna med, att »kärnan» i publiken är lika uppskattande som förut, men att man dessutom råkat få med en stor publik utan förståelse för jazz, vilken reagerar negativt. Detta sätt att mäta blir därför ofta meningslöst. Detsamma gäller om sådana intressemässigt specialiserade programtyper som gudstjänster, sport och — ett extremt fall — den på senare tid introducerade satiriska underhållningen, vilken i exceptionellt hög grad kluvit publiken i ett förbittrat flertal och en entusiastisk minoritet. Här måste tydligen allmänna erfarenheter jämte ett gott omdöme vara programpolitikens ledstjärna. Att undvika en ovidkommande publik, som man endast lyckas reta, kan tydligen vara lika viktigt som att nå ett programs »egentliga publik». Detta uppnår man lättast genom att bjuda alternativ.

2.1.7 Den framtida utvecklingen

Att uttala en mening om hur publikens vanor och önskemål kommer att utvecklas i framtiden är givetvis vanskligt. Emellertid finns det på en rad viktiga punkter anledning att förmoda att förändringar kommer att inträffa. Resonemangen nedan, vilka givetvis måste föras med stor reservation, utgår i första hand från tre faktorer: publikens allmänna vanor och omständigheter, hemmens tillgång till olika typer av mottagare, samt programutbudets förändringar.

Genom arbetstidsförkortningen ökar publikens möjligheter att följa radio- och TV-programmen. Den viktigaste förändringen här avser femdagarsveckan, vilken om några år torde ha blivit allmän i vårt land. Denna kommer måhända att göra fredagskvällen till »en andra lördagskväll» i det allmänna medvetandet. Den kommer att friställa hela lördagen för många typer av program, som människor direkt söker sig till. Men samtidigt kommer allt större grupper att tillbringa långa veckoslut på sommarstugor och liknande platser, varvid man ofta befinner sig utom räckhåll för TV och ibland även för radio.

Närings- och yrkesförskjutningen innebär, att de i jordbruk och industriarbete sysselsatta blir färre relativt och absolut, medan tjänstemännen samt de i handel och service verksamma blir flera. Detta betyder att i framtiden färre har tidiga morgon- och kvällsvanor, och framför allt att publikunderlaget för program på sen kvällstid successivt ökar.

Genom den mycket hastiga stegringen av tillströmningen till högre läroanstalter ökar andelen högre utbildade inom varje årsklass snabbt. Vi har ovan på

en rad punkter haft anledning framhäva de stora skillnader i vanor och smak, som bestäms av den enskildes utbildning. Det finns därför anledning att räkna med en successiv stegring av intresseunderlaget för alla radio- och TV-program av mera krävande art, och då inte minst för radions P 2, under förutsättning att denna kanal omges med tillräcklig publicitet.

Vad beträffar apparatutrustningen kommer TV-expansionen med säkerhet att fortsätta (jfr prognos i avsnitt 7.2.1). Vintern 1965 kan i runt tal 80 % av alla invånare i Sverige följa TV-programmen i sina hem. Ehuru nytillskotten av mottagare och licenser blir successivt färre per år, är takten fortfarande hög. En mättnadsgräns finns givetvis, men denna uppnås säkerligen först vid en 90—95-procentig täckning. Detta innebär att man kan vänta, dels direkt en fortsatt markant ökning av TV-publiken, dels indirekt en viss ytterligare minskning av radiopubliken.

Måhända kan det dock förhålla sig så, att de som dröjt med att anskaffa TV-mottagare i stor utsträckning varit personer, som rent allmänt är mindre intresserade av eller har mindre tid att följa TV-programmen. Förhåller det sig så, betyder det oavsett dessa personers radiointresse att den fortsatta nedgången av den potentiella radiopubliken kan bli mycket obetydlig.

I samma riktning verkar givetvis den fortsatta ökningen av antalet radiomottagare. Den totala faktiska radiotäckningen är över 95 % och torde därmed ha nått mättnadsgränsen. Men det blir numera allt vanligare att hushållen har mer än en mottagare, och ofta har nästan varje familjemedlem på ena eller andra sättet en möjlighet att höra radio. Det kan inte gärna undgå att få vissa praktiska konsekvenser att det blivit så lätt för de flesta att lyssna på radioprogram.

Anskaffningen av nya radioapparater avser främst FM-mottagare, såväl större som i synnerhet bärbara. De flesta apparater som säljs i dag torde vara försedda med FM-band. Ungefär 75 % av alla hushåll beräknades hösten 1964 ha minst en FM-mottagare, en siffra som sannolikt är i stigande. Läggs härtill andra möjligheter (trådradio och lokala AM-sändare på mellanvåg) kan i vart fall på dagtid ca 85 % höra P 2. Likväl återstår då omkring en miljon människor i vårt land, som inte har någon egentlig möjlighet att höra P 2 (nu med Melodiradion). Och de närmare två miljoner som saknar FM-mottagare är i regel hänvisade att höra P 1 på lång- eller mellanvåg, på kvällstid mycket ofta med låg ljudkvalitet. Den fortsatta ökningen av FM-ägandet kan visserligen antas bli relativt långsam, men över en längre period kommer otvivelaktigt den potentiella radiopubliken att ytterligare tillväxa.

Även bilradiomottagarnas antal ökar. I dag har ca 55 % av hushållen egen personbil, och något över 25 % av dessa kan beräknas vara utrustade med radio. Skall man ta konsumtionsmönstret i Förenta staterna som utgångspunkt för en förutsägelse, kan man kanske räkna med (70 % bilägande × 50 % radioutrustning) 35 % totalt bilradioinnehav före utgången av 1960-talet. Eftersom samtidigt en växande del av befolkningen tillbringar en växande del av sin tid i

bil, på resor till och från arbetsplatsen eller fritidsbostaden, blir publikunderlaget för ljudradion här snabbt större, i detta fall utan konkurrens från televisionen.

Vi bör också uppmärksamma den eventuella tillkomsten av stereoradio. Om och när sådana sändningar inleds, kan man räkna med att de får en till en början ganska liten men desto mera trogen publik, som på detta sätt får en typ av upplevelse som televisionen inte kan skänka. Vi får här ett lyssnande, vars kvalitet är lika viktig som dess kvantitet.

Övergår vi så till förändringar orsakade av programutbudet, står givetvis det andra TV-programmet främst i blickpunkten. Såsom detta enligt vårt förslag kommer att utformas, kan man vänta följande viktigare konsekvenser av dess tillkomst:

— Genom att man samtidigt kan tillgodose två skilda smakriktningar kommer ofta den totala TV-publiken vid en given tidpunkt att bli större än nu (dock är den redan nu vid många tillfällen så stor att någon mera betydande ökning inte synes sannolik).

— Genom de två samtidiga programmen kommer den totala TV-publiken att klyvas, på varierande sätt alltefter de två samtidiga utbudens art, varför många inslag inte längre kan väntas erhålla den publik som varit fallet hittills.

— Genom att man samtidigt kan tillgodose olika önskemål kan en viss, ytterligare minskning för ljudradion väntas (dock synes publikundersökningarna allmänt peka på, att de enskilda TV-inslagens art inte längre påverkar relationen mellan radio- och TV-publik vid ett givet tillfälle).

— De publiksiffor som hittills konstaterats för utpräglat »smala» inslag i TV, såsom seriös musik och talprogram om kultur och samhälle, kan väntas bli kraftigt reducerade om dessa program i framtiden kontrasteras emot lättare underhållning i den andra TV-kanalen.

En annan framtida utveckling avser regional- och lokalradions expansion. Då denna avser ett programinnehåll, som erfarenhetsmässigt intresserar de flesta människor starkt, men som inte inom överskådlig framtid kan presenteras i televisionen, kan en mera ambitiös regional verksamhet väntas öka den totala radiopubliken något. Detta gäller inte minst då FM-beståndet växer: detta är nu som svagast just i de befolkningsgrupper (äldre personer, invånare i glesbygd) som kan antas ha det största intresset för dessa programtyper.

Slutligen bör en mera generellt verkande faktor nämnas. Det finns starka skäl att antaga, att den faktiska programproduktionen vilken den än är i viss utsträckning påverkar publiksmaken. Detta sker i första hand genom att intresse väcks för tidigare icke bekanta ting, som förs fram i TV (tidigare radio), i betydligt mindre mån genom att intresset minskar för sådana ting som får en undanskymd plats i radio och TV. Det mest påtagliga exemplet på ett av etermedierna skapat eller kraftigt vidgat intresse gäller idrotten. Vissa »TV-mässiga» idrottsgrenar, i vilka därtill svenska tävlande haft stor framgång, har rönt ett starkt stegrat intresse. Detta gäller bl. a. tennis, ishockey och simning men

även en mindre lättillgänglig gren som skridskolöpning. Att intresset för politiska och samhälleliga frågor allmänt, och för förhållandena i främmande länder i synnerhet, har vidgats genom att radio och TV medvetet givit dessa ämnesområden stor plats, torde likaså vara ostridigt. På underhållningsområdet har en förskjutning skett i riktning från bygdegården mot storstadsrestaurangen, för att välja en förenklad illustration, alltså en utveckling från enklare och mera provinsiella förströelser mot mera internationella och »sofistikerade» varianter. Det i vissa grupper starkt uppdrivna intresset för »pop» och annan lätt musik torde delvis vara skapat just av radio och TV.

Denna etermediernas förmåga att i viss utsträckning själva skapa det intresse de sedan bygger på har sin största praktiska betydelse på det område, som varit och är ett av de mest svårarbetade men också ett av de viktigaste, nämligen det kulturella. För seriös musik, litteratur, balett, opera och konst, samt för krönikor och debatter på dessa områden, har den traditionella publiken alltid och i alla länder varit liten. Det finns emellertid mycket som tyder på att även här radio och TV förmår vidga sin egen bas. Som exempel kan nämnas de för en bredare publik tillrättalagda musikprogram i TV, i vilka kända konstnärer presenterat musik i litet format. Den mera djupgående och bestående effekten av en sådan verksamhet är väl både långsam och begränsad, men den är otvivelaktigt en realitet. Tack vare den antydda vidgningen av den högre skolutbildningens räckvidd kommer denna om man så vill pedagogiska verksamhet att kunna bedrivas under bättre förutsättningar i framtiden.

2.2 Rundfrågor till organisationer m. fl.

Vi har haft att ta ställning till en rad frågor, där allmänna värderingar och omdömen spelar en avgörande roll. Vi har därför ansett det värdefullt att, utan att avvakta det formella remissförfarandet, vända oss till en rad myndigheter, organisationer, folkrörelser och enskilda, vilkas mening om radio och television vi har ansett vara av intresse. I första hand har skriftliga rundfrågor använts, varvid vi särskilt har framhållit de punkter som direktiven angivit såsom betydelsefulla. Även konferenser och direkta kontakter har emellertid förekommit.

Följande undersökningar har genomförts. Vintern 1961 utsändes ett frågeformulär beträffande ljudradion till vissa organisationer och enskilda personer. Sedan vårt uppdrag vidgats till att omfatta även televisionen utsändes ett likartat frågeformulär vintern 1963 till i huvudsak samma organisationer. Vidare inbjöds ett antal kritiker, kulturskribenter och andra intresserade personer till en konferens den 13 mars 1963, varvid diskussionen gällde i huvudsak de frågor som medtagits i frågeformuläret rörande televisionen.

Att deltaga i rundfrågan rörande ljudradion inbjöds 31 organisationer, av vilka följande 22 utnyttjade möjligheten att svara: De Blindas förening, De Vanföras riksförbund, Folkpartiets kvinnoförbund, Folkpartiets ungdomsförbund, Frikyrkliga samarbetskommittén (numera Sveriges frikyrkoråd), Föreningen Norden, Högerns kvinnoförbund, Kommittén för Sveriges förenade kristliga studentrörelser, Musikaliska akademien, Modersmålslärarnas förening, Målsmännens riksförbund, Publicistklubben, Radiotjänstemännens förening, Riksförbundet Landsbygdens folk (RLF), Svenska kyrkans diakonistyrelse, Svenska landsbygdens kvinnoförbund (numera Centerns kvinnoförbund), Svenska landsbygdens ungdomsförbunds riksorganisation (numera Centerns ungdomsförbund), Svenska turisttrafikförbundet, Sveriges förenade studentkårer, Sveriges nykterhetsvänners landsförbund, Sveriges riksidrottsförbund samt Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund. — Statens ungdomsråd, som vid tiden för denna rundfråga nyligen hade organiserats och därför inte inkom med något yttrande, tog våren 1964 kontakt med oss för att vid en muntlig överläggning framföra sina synpunkter.

Att deltaga i rundfrågan rörande televisionen inbjöds 34 organisationer, av vilka 24 utnyttjade den erbjudna möjligheten. Följande organisationer som ej inbjudits eller svarat vid det första tillfället deltog nu: Samverkande bildningsförbunden, Föreningen Sveriges filmproducenter, Sveriges folkpensionärers riksorganisation, Sveriges folkskollärareförbund, folkskollärarinneförbund och små-

skollärareförbund, Sveriges husmodersföreningars riksförbund, Högerns ungdomsförbund, Läroverkslärarnas riksförbund, skolöverstyrelsen, Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund, socialstyrelsen samt Svenska teaterförbundet. Av de organisationer som deltagit vid det första tillfället saknades denna gång följande: De Blindas förening, De Vanföras riksförbund, Folkpartiets kvinnoförbund, Folkpartiets ungdomsförbund, Kommittén för Sveriges förenade kristliga studentrörelser, Modersmålslärarnas förening, Svenska turisttrafikförbundet och Sveriges förenade studentkårer.

Att deltaga i rundfrågan rörande ljudradion inbjöds därtill 97 enskilda personer, av vilka dock endast 38 valde att svara. Dessa var: numera framlidne landshövding Gustaf Andersson, redaktör Annmari Behring, konsulent Lilly Arrhenius-Beyer, landshövding Thorwald Bergquist, professor Karl-Birger Blomdahl, redaktör Tore Borglund, överdirektör C. W. Curtman, professor Ingemar Düring, överläkare Gunnar Edström, lektor Elof Ehnmark, redaktör Sigrid Gillner, direktör Folke Haldén, friherrinnan Gunni Hermelin, studierektor Karl Högemark, direktör Axel Iveroth, författaren Eyvind Johnson, adjunkt Sven Jonsson, fil. mag. Gunlög Järhult, brigadör Torsten Kjäll, direktör Hugo Larsson, fru Ingrid Levin, förre LO-ordföranden August Lindberg, rektor Paul Lindblom, författarinnan Astrid Lindgren, fil. dr John Lindgren, teol. kand. Ester Lutteman, professor Carl-Allan Moberg, författaren Ture Nerman, redaktör Ragnar Oldberg, kyrkoherden Erik Oldeberg, redaktör John Olofsson, pastor Lewi Pethrus, fil lic. Karin Schultz, redaktör Henrik Sjögren, rektor Sven-Arne Stahre, numera framlidne redaktör Gösta A. Svensson, professor Jörgen Westerståhl samt fil. lic. Sven Wilson.

Vid den särskilda konferensen rörande televisionen den 13 mars 1963 (vilken i viss mån avsåg att ersätta ovannämnda skriftliga rundfråga rörande ljudradion, vilken ansågs ha givit alltför låg svarsprocent) deltog följande personer: redaktörerna Olof Alsén, Alvar Alsterdal, Carl-Gustaf Boëthius, Gunnar Bring, Herbert Connor, Roland Ekström, Gunnar Falk, Olof Lindgren, Arne Lindström, Sten Lundgren, Ingvar Orre, Göran Palm, Hemming Sten, Bertil Widerberg och Åsa Wohlin, samt fil. lic. Gunnar Hallingberg och fil. lic. Erland Sundström. Ungefär lika många inbjudna var förhindrade att närvara. Därjämte deltog flertalet av utredningens ledamöter.

Utöver dessa mera systematiska kontakter har vi genom vårt sekretariat överlagt med en rad myndigheter, organisationer och enskilda personer, ofta på dessas eget initiativ. Våra arbetsgrupper har därtill haft en synnerligen omfattande kontaktverksamhet — till dels i form av enkäter — vilken redovisats i anslutning till deras rapporter eller i de kapitel som bygger på deras arbete.

2.2.1 Rundfråga rörande ljudradion

Vid rundfrågan rörande ljudradion använde vi (liksom vid de senare tillfällena) ett frågeformulär, varigenom vi avsåg att samla svaren kring vissa huvud-

punkter och undvika alltför stor spridning. Givetvis lämnades de deltagande organisationerna och personerna full frihet att därtill utveckla sina egna synpunkter, något som också i stor utsträckning skedde. Redovisningen nedan utgår dock i första hand från de huvudpunkter som vi tagit upp.

Det bör påpekas att den följande översikten inte kan, och inte heller söker, ge en fullständig bild av de enskilda organisationernas yttranden. En dylik redovisning skulle bli mycket omfattande och därtill oöverskådlig. I de fall en viss organisation apostroferas sker detta därför att den varit ensam om en synpunkt, eller framfört denna med särskild pregnans. Det bör också ånyo erinras att dessa frågor besvarades för fyra år sedan och att det är oundvikligt att härigenom deras värde i några avseenden begränsas.

Eventuell höjning av radiolicensen. Då vi redan vintern 1961 funnit, att den i de ursprungliga direktiven angivna målsättningen att söka hålla radioverksamhetens utveckling inom ramen för en oförändrad licensavgift skulle bli mycket svår att upprätthålla, ombads deltagarna att uttala sig om det önskvärda i en licenshöjning för att möjliggöra en fortsatt, relativt expansiv radiopolitik. Av de åtta organisationer som tar ställning på denna punkt är sju klart positiva och endast en negativ till tanken på en licenshöjning. Flera framhäver därtill, att licensavgiften i förhållande till vad radion erbjuder måste betraktas som låg. De som inte direkt tar ställning till licensfrågan synes likväl i allmänhet utgå ifrån, att de ekonomiska problemen måste lösas genom en inkomstökning snarare än genom en påtaglig minskning av utgifterna. Av de enskilda tillfrågade ställer sig elva uttalat positiva och fem negativa till en licenshöjning. En synpunkt som återfinns i många andra svar är den, att radion i en tid av allmän standardstegring inte bör behandlas snålt.

Två organisationer och två enskilda personer har direkt kritiserat bilradiolicenserna och föreslagit deras avskaffande eller förbilligande.

Besparingar genom minskning av programtiden. För att genomföra det i ursprungsdirektiven angivna huvudalternativet, oförändrat belopp för ljudradiolicensen, tycktes en minskning av programtiden kunna bli nödvändig. (Observera att frågan ställdes vintern 1961.) Här synes tre organisationer vara beredda att acceptera en sådan minskning: en av dessa använder formuleringen »hellre kortare programtid än lägre kvalitet». Sex organisationer synes vara emot en minskning eller talar rent av för en ökning. På den ena sidan uttalar Svenska landsbygdens ungdomsförbund, att det inte är nödvändigt med två parallella radioprogram under hela dagen. På den andra sidan hävdar Radiotjänstemännens förening, att radion är så fast etablerad som en del av vårt samhälle att programtiden inte bör minskas, samt att en ökning snarare än en minskning av konsumtionsmöjligheterna bör vara det naturliga i överflödssamhället även vad gäller radion. Proportionerna är likartade bland de enskilda deltagarna: sex är i olika hög grad beredda att acceptera en förkortning av sändningstiden, medan tio uttalar sig emot en sådan, likaledes med olika grader av bestämdhet. Bland svaren i den förra kategorien återfinns sådana synpunkter som att sändningarna

kan börja senare och tillåtas ha en eftermiddagspaus, att lång sändningstid synes ha blivit ett självändamål för Sveriges Radio, att tidsminskningar kan övervägas i samband med att TV-program pågår, och att »vi behöver inte underhållas dygnet runt». Av deltagare med motsatt synpunkt anförs bl. a. att inskränkningar inte bör drabba sådana radiomässiga inslag som föredrag, hörspel och musik, att det blir oerhört svårt att välja de tidpunkter då inskränkningar skall ske utan att därvid olika speciella lyssnargrupper blir missgynnade, och att en förkortning av radions programtid är förkastlig emedan just den långa sändningstiden är radions särskilda styrka gentemot televisionen.

Undersökningen har på denna punkt den svagheten, att Melodiradion tillkom under den tid svaren infordrades, varvid några av deltagarna utformade sina svar före, andra åter efter det att denna verksamhet inletts. Då inte så få hävdar att man saklöst kan skära bort mycket av den lätta musiken (låt vara att man inser att detta inte skulle innebära mera betydande besparingar), skulle måhända vid denna tidpunkt fler inom den tillfrågade gruppen ha uttalat sig för en tidsminskning om samtliga svarat efter införandet av Melodiradion. Den häftiga kritik som detta program vid sin start utsattes för av ledar- och kulturskribenter i pressen synes nämligen i stora drag ha varit representativ för tänkesätten inom den grupp, ur vilken de tillfrågade vid vår undersökning hämtats, åtminstone vid den aktuella tiden.

Besparingar på andra vägar än genom förkortning av programtiden. Sju organisationer uttalar sig emot tanken, att man skulle söka uppnå besparingar genom att ersätta dyrare programtyper med billigare. Bland enstaka förslag om besparingar märks tanken att man kan öka proportionen samnordiska program kraftigt, att dyrare underhållningsprogram generellt kan placeras i TV och att Sveriges Radio skulle kunna upplåta programtid till kristna samfund, folkrörelser och andra organisationer, vilka på egen bekostnad men under Sveriges Radios kontroll skulle få göra program (förslag från Högerns kvinnoförbund). Bland svaren från enskilda personer återfinns en rad uppslag beträffande möjligheter att göra besparingar: regionalprogrammen är överflödiga och bör utgå, opera kan flyttas till TV, orkesterkonserter kan delvis ersättas med grammofonmusik, dyrare teater- och underhållningsprogram kan flyttas till TV, antalet repriser kan ökas etc. I motsatt riktning uppmanar däremot flera personer oss att slå vakt om de dyrare programmen, i synnerhet radioteater och regionala program. Svaren uppvisar i sin helhet en mycket splittrad bild. Mest påtagligt synes vara, att många allmänt uttalar sig emot en billigare programproduktion och uppfattar en sådan som ett hot mot radions kvalitet.

Hur fyller radion sin uppgift? De tillfrågade uppmanades också att avge mera allmänna omdömen om det sätt, på vilket radion hittills uppfyllt sina förpliktelser. Vad nyhets- och aktualitetsprogrammen beträffar synes man kunna dra den allmänna slutsatsen att tillfredsställelse råder, dels genom uttalat positiva svar, dels genom frånvaron av omdömen eller kritik.

Vad beträffar information i vidare mening framföres däremot en rad kritiska

synpunkter. I stor utsträckning innebär detta att man anser att det egna arbets- eller intresseområdet presenteras på ett otillfredsställande sätt. Den politiska informationen angrips i flera avseenden: mera neutralitet krävs (Folkpartiets kvinnoförbund), företaget behöver bättre personalresurser och större självständighet gentemot partierna (Folkpartiets ungdomsförbund), friare former och mindre ängslig strävan efter »rättvisa» (d:o), mer information om riksdagen (enskild person). Kontakter och programutformning beträffande utbildnings- och folkbildningsprogram kritiseras av flera deltagare, och olika krav på bättre samhällsinformation framförs. Allmänt gäller, att på detta område, där ju flertalet deltagare är särskilt sakkunniga, en rad värdefulla synpunkter kommit fram, ofta i form av preciserade förslag till förändringar. Det synes dock inte riktigt att ta dessa många synpunkter och anmärkningar som intäkt för, att ett mera allmänt missnöje skulle råda med radions verksamhet på dessa områden.

Vad gäller kulturprogrammen i vid mening är synpunkterna här färre och mindre preciserade, och allmänt positiva omdömen är vanligare. Av de grupper och enskilda som har intresse av att bevaka vissa områden är särskilt musikfolket till freds med radion, medan däremot de kristna grupperna är missnöjda. Från Frikyrkliga samarbetskommittén riktas en bestämd kritik mot de religiösa programmen, vilka anses vara konventionella, inriktade enbart på gudstjänster och andakter och stödda av otillräckliga resurser i synnerhet i fråga om personal.

Differentieringen mellan program 1 och program 2. Ett halvår före undersökningen hade programsättningen i radions båda kanaler på kvällstid ändrats, på så sätt att P 1 givits en genomgående mera underhållande och P 2 en mera seriös karaktär. Vid det aktuella tillfället hade denna politik mötts av stark kritik i pressen. Denna negativa inställning går ett halvår senare klart igen i undersökningssvaren: av organisationerna är sex allmänt negativa till förändringen, medan utom Radiotjänstemännens förening ytterligare endast en är till freds. Bland de enskilda deltagarna står åtta negativa omdömen mot endast tre positiva. Huvudsynpunkten i de kritiska svaren är, att radions folkuppfostrande och kulturspridande uppgift har försvårats, då majoriteten av publiken efter omläggningen kan antas lyssna enbart på program 1. Programuppdelningen antas ha skapat en olycklig, skarp gräns mellan vad som är »lätt» och vad som är seriöst. Den mer eller mindre klart uttalade tanken synes vara, att en relativt stor del av publiken under det tidigare systemet kom i kontakt med mera värdefulla program, vilka de inte spontant skulle uppsöka. Från några håll (däribland Sveriges förenade studentkårer) har påpekats, att vissa grupper av distributionsmässiga skäl ej nås av program 2 och därigenom helt går miste om de mera kvalificerade inslagen. Särskilt har nämnts finlandssvenskarna samt sjukhuspatienter.

Sändningstidens fördelning på olika programtyper. Bland de få organisationer och enskilda som tagit upp denna fråga råder allmänt den meningen, att de lätta programmen tilldelas alltför lång sändningstid och alltför stor andel av medlen. Särskilt skarpa angrepp kommer från vissa enskilda personer, som anser att

»skvalmusik» och underhållning av »typ tjo och tjim» har brett ut sig, och som angriper Sveriges Radio för popularitetskult och för en orimlig »demokratisk» motivering för programsättningen. De som yttrat sig är alltså främst kritiska mot det omfång underhållning och lätt musik ges i programsättningen. Det stora flertalet har gått förbi hela frågan, vilket måhända kan uppfattas som ett tecken på att man finner programavvägningen rimlig. Man bör dock erinra sig, att flertalet svar utformades innan Melodiradion startade.

De egna verksamhets- eller intresseområdena. Om de deltagande organisationerna gäller, att de genomgående koncentrerar sina svar på denna punkt och ibland behandlar den mycket utförligt för att lämna nästan alla andra punkter åsido. Även många av de enskilda har inriktat sig på sina egna särskilda intressen. Genomgående är här, att man vill ha mera programtid för att belysa det egna området. På en rad detaljpunkter synes de med sakkunskap och eftertanke utarbetade förslagen vara väl värda att beakta, men ett utförligare referat av dem synes likväl inte ha sin plats i denna framställning. Dessa förslag faller också i huvudsak inom Sveriges Radios och inte inom vårt kompetensområde.

Regionala och lokala program. Inställningen till dessa program synes genomgående vara mera positiv bland organisationerna än bland de enskilda deltagarna. Två organisationer vill närmast bibehålla den regionala programverksamheten i befintligt skick, medan fem vill att den skall undergå en verklig expansion. Inga negativa synpunkter (krav på inskränkningar) anförs däremot. Mest i detalj går Radiotjänstemännens förening: då intresset varierar starkt mellan olika delar av landet, bör verksamheten vara differentierad även till omfånget. Programledningen i regionen bör ha stor frihet att utforma sina program till såväl tidpunkt som omfång och inriktning. För lokala program i egentlig mening (en verksamhet som hittills saknats i Sverige) synes sex organisationer uttala sig. Frikyrkliga samarbetskommittén framhåller, att sådana program skulle få lyssnarna att på ett nytt sätt uppfatta radion som sin egen, och Svenska landsbygdens ungdomsförbund, som vill att hela landet snarast möjligt skall täckas av lokala program, framhäver vikten av en decentraliserad kulturverksamhet och menar att radion kan vara en spegel för provinsens liv. Två av de enskilda deltagarna vill för sin del slopa de regionala programmen. Sex personer vill i gengäld ge dessa program längre sändningstid, och en av dessa vill därtill, att de enskilda regionerna skall göras mindre än vad de nu är. Till rent lokal radioverksamhet ställer sig fem personer allmänt positiva, medan en annan anser att detta inte kan vara en angelägen uppgift. Allmänt gäller, att något egentligt svar på den allmänna frågan om lokal radio inte har lämnats, därför att de flesta inte kunnat göra sig en föreställning om, vad en sådan verksamhet i praktiken skulle kunna innebära.

Radion i TV-åldern. Frågan på denna punkt har givit upphov till de utförligaste svaren. De båda mediernas produktionstekniska förutsättningar gör dock, att många av de framförda förslagen knappast är genomförbara. Från åtskilliga

håll påpekas radions särskilda fördelar: den kan fortare och lättare än TV sända nyheter, kan lättare lägga om sitt program, och kan ha betydligt längre sändningstid i flera kanaler. Ganska många program är också rent »ljudmässiga». Radion når även en publik som inte kan följa TV: lyssnarsituationen är mera obunden och rörlig. Men man måste också tänka om beträffande vad som är »bästa lyssnartid» och i helt annan utsträckning än hittills lägga kvalificerade program på dagtid. Beträffande samspelet mellan radio och TV finns sympatier för en mera systematisk arbetsfördelning, vilken exemplifieras på olika sätt. En väsentlig tanke, som framförs bl. a. av Folkpartiets ungdomsförbund, Riksförbundet Landsbygdens folk och de kristliga studentrörelserna, är den att radion bör utgå ifrån att den stora publiken söker sig till TV-programmen, och att radion därför bör inrikta sig på minoriteter och specialintressen på ett helt annat sätt än hittills, och på ett annat sätt än vad TV kan göra. Likartade tankegångar återkommer även bland de enskilda personernas svar, vilka i övrigt uppvisar en mycket splittrad bild. Sålunda ställer sig både de som hävdar att TV inte har förändrat radions uppgifter, och de många som anser att radion måste genomgå en betydande omdaning, positiva till radions framtid som självständigt medium. Det påpekas också att de grupper som fortfarande är beroende av radion är numerärt betydande: de som inte har råd att skaffa sig TV, de sjuka, de som hemarbetar under dagen, pensionärer etc. Bland enskilda, mera intressanta synpunkter märks följande: radio och TV bör vänja sig av med att bevaka varandra och härma varandras arbetssätt; underhållningen bör i framtiden övervägande få sitt forum inom TV, de seriösa programmen inom radion; radion bör odla sin stil som en intim konstart »man to man». Den allmänna uppfattningen synes alltså vara, att radion måste undergå förändringar i TV-åldern, att den delvis bör inrikta sig på andra delar av publiken än nu, att programplaneringen måste ta hänsyn till när och vad TV sänder, men att radions omfång och ambitioner inte bör bli mera blygsamma än hittills.

Nya uppgifter för radion. Vi hade väckt frågan, om radion i framtiden skulle kunna tänkas ta upp helt nya uppgifter eller verksamhetsområden. Vissa uppslag av intresse framkom här. De Blindas förening önskar disponera viss radiotid för kontakt med sina medlemmar. Folkpartiets kvinnoförbund för fram tanken att kraftigt utvidga Radioskolan (till flera timmar per dag) med ständiga kurser på olika stadier i alla viktiga främmande språk. Sveriges förenade studentkårer, som är av samma mening, vill samla skol- och utbildningsverksamheten i en särskild kanal, »utbildningsprogrammet». Frikyrkliga samarbetskommittén föreslår helt nya typer av religiösa program. Föreningen Norden vill ha gränsregionala program, t. ex. i samarbete med den finska radion, samt föreslår finskspråkiga program över det svenska riksnätet. Bland förslagen från enskilda personer märks, att arbetsmarknadens organisationer bör få tillfälle att genom radion informera om sin verksamhet och ta kontakt med sina medlemmar.

Decentralisering av programproduktionen. Denna fråga har spontant tagits upp av tre organisationer. De kristliga studentrörelserna hävdar, att Sveriges

Radio nått sitt maximala omfång i Stockholm och att i framtiden en vida större del av produktionen bör förläggas till andra städer. Av Riksförbundet Landsbygdens folk och Svenska landsbygdens ungdomförbund framhålls, att även vid en utbyggnad av regionalprogrammen riksprogrammen bör ha mindre utpräglad huvudstadsprägel än vad fallet är i dag.

2.2.2 *Rundfråga rörande televisionen*

Rundfrågan rörande televisionen genomfördes i princip på samma sätt som den tidigare rörande ljudradion, dock med den skillnaden att denna gång inga enskilda personer inbjöds att deltaga. Motiveringen härför var, att svarsprocenten vid det förra tillfället blivit mycket låg och att de enskilda svaren i regel inriktats på någon enstaka fråga. I stället beslöt vi att inbjuda vissa särskilt intresserade eller engagerade personer till en konferens, för vilken en särskild redogörelse lämnas nedan. Det bör understrykas, att TV-undersökningen ägde rum två år senare än ljudradioundersökningen.

Allmän bedömning av svensk TV. Elva organisationer har tagit tillfället i akt att göra mera allmänna uttalanden om hittillsvarande programverksamhet, av vilka sex i huvudsak är positiva och fem övervägande negativa. En genomgående skillnad är, att de positiva uttalar sig i allmänna ordalag om förutsättningar och resultat i svensk TV, medan de kritiska går mera in i detalj på enskilda områden. Sålunda kommer allmänt uppskattande uttalanden från Samverkande bildningsförbunden, Målsmännens riksförbund och Riksförbundet Landsbygdens folk. På en särskild punkt, nämligen musiken, uttalar sig Musikaliska akademien mycket erkännsamt. Flera av de negativa svaren är starkt begränsade till sin inriktning. Mera generellt hävdar Sveriges frikyrkoråd, att programpolitiken alltför mycket gynnat förströelseinslagen på bekostnad av värdefulla program. Högerns kvinnoförbund anser att sändningstiden är snålt tillmätt, licensavgiften hög och resurserna för programverksamheten otillräckliga. Ett mycket häftigt angrepp görs av Högerns ungdomsförbund, som hävdar att endast kommersiell TV kan lösa rådande problem.

Målsättningen för svensk TV. Vi redovisade här den målsättning, som framträder i de för oss utfärdade TV-direktiven. De flesta av de organisationer som yttrat sig ansluter sig till denna målsättning, många med understrykande av någon viss aspekt av denna eller utvecklande av någon särskild synpunkt. Radiotjänstemännens förening hävdar att förverkligandet av målsättningen i hög grad är en fråga om resurser. Den enda organisation som är kritisk mot målsättningen är Högerns ungdomsförbund: antingen är den en truism, eller också ger den uttryck för en politisk grunduppfattning som förbundet inte kan dela.

Konflikten mellan lång programtid och hög kvalitet. Flera organisationer hävdar helt kort, att kvalitet måste gå före kvantitet och synes närmast mena, att en förlängning av sändningstiden inte är angelägen. Andra utvecklar närmare den synpunkten, att längre sändningstid och ett andra program i och för sig är

värdefulla, men att man inte får nå därhän genom att tunna ut genomsnittskvaliteten hos produktionen. Det mest genomförda resonemanget förs av Sveriges frikyrkoråd, som hävdar att en ökning av programtiden främst bör ske med hänsyn till speciella kategorier inom publiken. Förbättring av de resurser som tilldelas vissa eftersatta programtyper sägs vara viktigare än längre sändningstid. Införandet av program 2 och andra förlängningar av sändningstiden bör användas så, att antalet programtyper vidgas för att ge större valfrihet. Denna utvidgning bör främst avse värdefulla program, som tvingar till engagemang, förmedlar saklig information och är karaktärsfostrande och samhällsuppbyggande.

Programkanaler och total produktion. I valet mellan att skapa ett andra program och att förlänga sändningstiden för P 1 utanför kvällstid föredras allmänt det förra alternativet. Högerns kvinnoförbund talar för en betydande ökning av repriserna, Föreningen Norden för en stor plats åt internordiska program, skolöverstyrelsen för specialinriktade program på dagtid av typ utbildnings-TV samt program för sjuka och handikappade. Publicistklubben anser, att P 2 kan inskränkas till kvällstid men att det då bör ges starkt differentierad karaktär, inriktat helt på den stora publiken. Radiotjänstemännens förening hävdar, att en ökning av valfriheten inte bör få den formen, att det ena programmet blir »lätt» och det andra »tungt».

Fördelningen mellan svenska och utländska inslag. Vi påpekade, att relationen mellan svenska och utländska inslag under de senaste åren varit omkring 60:40 och väckte frågan, om i samband med en utökning av programtiden en förskjutning till exempelvis 50:50 skulle kunna accepteras. Så gott som samtliga organisationer som svarar på denna punkt finner antingen frågan om nationellt ursprung ointressant eller ställer sig positiva till en ökning av den utländska andelen. Endast Teaterförbundet är negativt och hävdar, att många utländska program köps enbart därför att de är billiga. Vissa organisationer finner ett egenvärde i en omfattande utländsk produktion i svensk TV. Högerns kvinnoförbund, som finner proportionen 50:50 motiverad, vill att den amerikanska dominansen i de utländska inslagen skall brytas till förmån för europeiska och andra inslag. Föreningen Norden vill att nordiska program skall betraktas som en mellanform mellan svenska och utländska. Likartade positiva uttalanden görs av Radiotjänstemännens förening, Riksförbundet Landsbygdens folk, skolöverstyrelsen, Socialdemokratiska ungdomsförbundet, Samverkande bildningsförbunden, Centerns ungdomsförbund och Frikyrkorådet. Vissa försiktiga reservationer görs dock, vilka i allmänhet är av samma typ som Samverkande bildningsförbundens: ökningen av utländska inslag får inte avse enkelt förströelsegods.

Decentralisering av produktionen. Nästan alla de organisationer som tagit ställning till denna fråga är positiva till en ökad decentralisering; skeptisk är endast Diakonistyrelsen. Programmässigt anses vinsten bestå i en bättre spegling av närings- och kulturlivet ute i landet. Föreningen Norden framhåller vär-

det av decentralisering för gränsområdena, såsom öresundsregionen och Nordkalotten. Många organisationer framhåller vikten av att de regionala redaktionerna får relativt stor självständighet i förhållande till Stockholm. Betydelsen av lokal filmverksamhet, särskilt för nyhetsinsamlandet, anförs bl. a. av Radiotjänstemännens förening. Långtgående synpunkter framförs av Frikyrkorådet, som kan tänka sig att landsortsredaktionerna blir mer eller mindre självständiga radioföretag i samarbete med Stockholm, samt med rätt att förfoga över viss tid i riksprogrammet. Radiotjänstemännens förening framhåller, att omfattande decentralisering kräver stora resurser, om redaktionerna utanför Stockholm skall få möjlighet att producera fullgoda program. Vidare påpekas, att om en verklig inre konkurrens (se kapitel 2.4) skall uppstå inom Sveriges Radio måste olika orter tävla på lika villkor.

Inre konkurrens och fri produktion. Vi begärde även ståndpunktstaganden till »inre konkurrens» inom Sveriges Radio på huvudorten, alltså i Stockholm, samt till »fri produktion», dvs. mera omfattande bidrag till programverksamheten av helt fristående producenter, vilkas program inköps av Sveriges Radio. Svaren varierar starkt mellan entusiasm och utpräglad skepsis. Föreningen Sveriges filmproducenter är mycket positiv och utvecklar önskvärdheten av att engagera den svenska filmindustrien. Frikyrkorådet talar för inköp av såväl programuppslag som färdiga program samt vill ge olika avdelningar inom Sveriges Radio större inbördes självständighet. Högerns kvinnoförbund däremot tror att det är orealistiskt att vänta sig mer variation och idérikedom genom fria producenter, emedan det är så dyrt att göra TV-program »på spekulation» att ytterst få kan arbeta på det sättet. Radiotjänstemännens förening är i huvudsak skeptisk men tror dock att fri produktion kan ge mera variation. Skolöverstyrelsen vill understryka värdet av att så många kompetenta parter som möjligt, alltså även sådana utanför Sveriges Radios fasta stab, får möjlighet att göra program. Detta kräver att utbildning ordnas även för fristående producenter. Skepsis mot i synnerhet inre konkurrens framförs av Diakonistyrelsen, Centerns ungdomsförbund, Radiotjänstemännens förening och Riksförbundet Landsbygdens folk. Man kritiserar tanken på långt driven konkurrens, som kan leda till slöseri med produktionsmedlen och med stoffet.

Färgtelevisionen. De flesta organisationer som yttrat sig om färg-TV är utpräglat positiva. Sålunda anser Frikyrkorådet, att det är självfallet att utvecklingen mot färg-TV inte bör hållas tillbaka, Föreningen Norden att färg-TV innebär ett stort framsteg, RLF att färg-TV bör införas så snart som de tekniska förutsättningarna uppnåtts, och skolöverstyrelsen att färg-TV kommer att innebära en utomordentligt värdefull tillgång. Mera skeptisk är endast Publicistklubben, som vill uppskjuta ett ställningstagande tills vidare. Såväl Centerns som Högerns ungdomsförbund anser, att införandet av färg-TV inte bör fördröjas med hänvisning till merutgifterna för folkhushållet: publiken bör själv få bestämma om den har råd att bära kostnaderna för apparatinköp. Föreningen Norden hävdar vidare, att planläggningen av färg-TV bör ske i nära

kontakt med övriga nordiska TV-företag, och att införandet bör äga rum ungefär samtidigt i alla nordiska länder. Radiotjänstemännens förening slutligen vill, att man skall följa utvecklingen utanför Sverige och förbereda sig genom forskning, provsändningar och inspelning av film i färg. Man finner dock färg-TV vara mindre angelägen än vissa andra, aktuella TV-uppgifter.

Förhållandet mellan radio och TV. Svaren på denna punkt företer en splittrad bild, vilken inte låter sig sammanfattas i några få meningar. Ingen hävdar emellertid, att de båda medierna bör arbeta helt skilda från varandra eller i konkurrens med varandra. Tanken att de närmast har att komplettera varandra och att erbjuda alternativ till varandra vinner relativt allmän anslutning. Bland de särskilda synpunkterna må följande redovisas närmare. Samverkande bildningsförbunden vill att radion i framtiden skall ge vidgat utrymme för folkbildning, inslag som dock inte bör samlas enbart i detta medium utan även förekomma i TV. Radion bör enligt Högerns kvinnoförbund bl. a. få uppföljande, kompletterande och fördjupande uppgifter vid sidan av TV. Högerns ungdomsförbund vill framhålla, att man inte bör fastställa principiella gränser mellan olika programtyper för deras placering i radio eller i TV.

Tanken på ett samarbete mellan de båda medierna, där TV initierar ett programområde och radion genomför en omfattande uppföljning, återkommer hos flera andra organisationer. Av bl. a. Radiotjänstemännens förening och Socialdemokratiska ungdomsförbundet framhålls, att radion i ökad utsträckning bör inrikta sig på att tillgodose minoriteter och specialintressen. Televisionen kan ju med sin korta sändningstid endast i begränsad utsträckning påtaga sig sådana uppgifter. Radiotjänstemännens förening hävdar vidare, att både radio och TV skulle vinna på en samordning av sin programplanering och ökat direkt samarbete.

Utbildnings-TV. Inte mindre än sjutton organisationer har yttrat sig på denna punkt, många av dem mycket detaljrikt. Allmänt gäller, att de flesta har en positiv grundinställning. Ett enda undantag finns, nämligen Högerns ungdomsförbund, som anser det föreligga en påtaglig risk för missbruk av statskontrollerade massmedier på detta område. De slutsatser som kan dragas begränsas delvis därav, att många organisationer inte dragit en klar gräns mellan skol-TV och andra former av undervisnings-TV, varför många av de positiva uttalandena och förslagen närmast avser vad som ryms inom begreppet skol-TV.

Det mest utförliga svaret har lämnats av skolöverstyrelsen. Styrelsen anser, att två program är en nödvändig förutsättning för att utbildnings-TV skall få verkliga arbetsmöjligheter. Utvecklingen inom forskningens olika områden gör det angeläget, att den del av TV som ägnas åt utbildning får goda resurser. Skol-TV är endast ett första ambitiöst steg i riktning mot en rikt differentierad folkundervisning och upplysning. Den kvalificerade undervisningen i TV kan nå glesbygdens ungdom, och den kan fortbilda och omskola de vuxna i ett ständigt föränderligt samhälle. Utbildnings-TV kan genom sin genomslagskraft och flexibilitet få avgörande betydelse för samhällsutvecklingen. Andra länder har

positiva erfarenheter av universitets-TV. I anslutning härtill kan nämnas, att socialstyrelsen finner att den hittillsvarande, begränsade samhällsorienterande verksamheten lyckats väl, och att ett andra TV-program skulle ge detta arbetsområde avsevärt ökade möjligheter.

Av övriga synpunkter skall följande redovisas. Samverkande bildningsförbunden önskar ett nära samarbete mellan TV och folkbildningsorganisationerna, vilkas erfarenhet bör komma TV till del. Folkskollärareförbunden anser, att radio och TV kan bli betydelsefulla för lärarfortbildningen samt för allmän information om skolan. Folkpensionärernas riksförbund erinrar om, att en miljon pensionärer vill ha regelbundna program om sina särskilda problem. Frikyrkorådet önskar att plats bereds för religiösa program, inte minst för barn. Publicistklubben anser, att det ena av två TV-program bör ägnas åt skol-TV på dagtid och i första hand åt utbildnings-TV för vuxna på kvällstid. RLF erinrar om att många yrkesgrupper och näringsutövare behöver rådgivning och vidareutbildning. Inte minst gäller detta jordbruket, vars struktur gör det svårt att ge aktuell information till jordbrukarna.

Konsumentupplysning. Fyra organisationer är allmänt positiva och förväntar sig här en viktig insats från TV. Skeptiska eller mycket tveksamma är Högerns kvinnoförbund och ungdomsförbund, vilka ser många risker förbundna med konsumentupplysning i TV. De betonar mycket starkt kravet på objektivitet, något som bl. a. kräver lång sändningstid så att hela branscher kan redovisas fullständigt.

Radiotjänstemännens förening framhåller behovet av forskning om publikens situation: hur påverkas dess behov, hur väcks och stimuleras dessa? Man måste veta, vilka slags positiva eller negativa impulser konsumentupplysningen skapar.

Forskning om radio och TV. Fjorton av organisationerna har uttalat sig om sådan forskning, varvid nästan alla framhåller att denna forskning är en ytterligt angelägen uppgift som bör stödjas på olika sätt. Samverkande bildningsförbunden, Diakonistyrelsen och Frikyrkorådet vill alla på något sätt medverka vid denna forskning. Olika organisationer framhäver televisionens inverkan på den enskilde, hemmet och familjen samt på värderingar och attityder. Radiotjänstemännens förening erinrar dock om, att många har onyanserade och överdrivna föreställningar om denna inverkan, och att man likaså gör sig överdrivna förhoppningar om etermediernas möjligheter att träda i utbildningens och opinionsbildningens tjänst. Forskningsområdets storlek påpekas av flera organisationer: det berör sociologi, psykologi, pedagogik, semantik, ekonomi, politik etc. Från flera håll påpekas också, att vunna forskningsresultat fortlöpande bör publiceras.

Kritik av enskilda delar av programverksamheten. Några organisationer har i svaren även medtagit omdömen om enskilda programpunkter eller programtyper. Detta gäller särskilt Socialdemokratiska ungdomsförbundet, vilket med utgångspunkt från organisationens värderingar gör en samlad bedömning av programverksamheten. Man framhåller, att internationella reportage och upp-

lysningsprogram liksom sociala inrikesreportage har mycket stort folkupplysande värde. TV-teatern betecknas som en betydande kulturfaktor. Som direkt olämpliga för barn och ungdom beskrivs de amerikanska importfilmerna, inte bara på grund av inverkan av våldsinslag o. dyl. utan över huvud taget på grund av dessa filmers verklighetsfrämmande miljö. Vidare riktas bestämd kritik mot aktualitetsavdelningen. Man hävdar att »Aktuellt» är ett alltför »lätt» nyhetsprogram, alltför fyllt av perifera frågor och ren kuriosa.

Specialsynpunkter från det egna området. Många organisationer har utförligt redovisat problem från det egna arbetsområdet eller också fört fram värderingar och önskemål, som är för organisationen typiska. Av dessa specialsynpunkter skall följande nämnas.

Såväl Diakonistyrelsen som Frikyrkorådet kritiserar de religiösa programmens omfattning och utformning och anser att de har otillräckliga personalresurser. Föreningen Sveriges filmproducenter talar för en omfattande »fri produktion»; man bör utnyttja den stora fond av kunnande som finns inom filmbolagen. Musikaliska akademien konstaterar, att man sedan sitt svar på ljudradioenkäten två år tidigare blivit mycket mera positiv till möjligheterna att framställa musikprogram i TV. Man tar särskilt fasta på den förstklassiga opera som sänts i svensk TV och önskar en utbyggnad härav. Föreningen Norden framlägger ett mycket omfattande program för nordiskt samarbete på TV-området. Man vill se en mycket kraftig utbytesverksamhet på en rad programområden. Den i pressen framförda tanken, att ett program 2 kan åstadkommas billigt och enkelt genom att i stort sett bli ett nordvisionsprogram återfinns även här. Slutligen erinras om att 150 000 personer i Sverige har finska som modersmål, vilket anses motivera att finskspråkiga program sänds i svensk TV, gärna i samarbete med den finska televisionen. Riksidrottsförbundet konstaterar, att TV är ett effektivt propagandamedel för idrotten, men att inte bara elitidrott utan även breddidrott och ungdomsverksamhet bör stödjas och stimuleras av TV och radio. Tidningarna koncentrerar sig av kommersiella skäl på elitidrotten, något som radio och TV inte är tvingade att göra. Förbundet framför dessutom förslaget att orter, där större idrottsevenemang vilka utsänds i TV äger rum, bör kunna avskärmas.

2.2.3 *Kritikerkonferens rörande TV*

Den konferens för yrkeskritiker och andra med TV-frågor särskilt sysselsatta personer, som vi anordnade den 13 mars 1963, skall sammanfattas relativt kort.

En stor del av överläggningen avsåg den kvantitativa utvecklingen av svensk TV och då särskilt införandet av program 2. Mest kritisk mot expansionsplanerna ställde sig Gunnar Falk, som fruktade att den kvantitativa utveckling som ett program 2 måste kräva skulle medföra en kvalitativ uttunning av sådant slag att den inte kunde accepteras. Tiden vore enligt honom ännu inte mogen för ett andra program, utan detta borde få organiskt växa fram ur program 1

vid en senare tidpunkt. Den motsatta uppfattningen var dock vanligare. Såväl Hemming Sten som Åsa Wohlin menade, att program 2 måste föras fram snarast möjligt, så att publiken erhöll ett alternativ under bästa sändningstid. Flera deltagare underströk, att Sveriges Radios egenproduktion alltfort måste vara ett dominerande inslag i programmet, men att många billiga och värdefulla program kunde tillkomma inom denna sektor. Utvecklingen vad gäller importprogram bedömdes på växlande sätt. Allmänt var man kritisk mot dominansen för amerikanska filmer och hänvisade till andra framstående TV-länder, särskilt de västeuropeiska men även vissa utomeuropeiska. Samtidigt påpekades, att om man valde att bygga upp ett program 2 huvudsakligen av importgods (även om detta var av god kvalitet) kunde detta program få stämpel på sig som en »importkanal», vilket skulle skada det.

En fråga som särskilt intresserade kritikerna var möjligheten att införa ett moment av inre konkurrens inom Sveriges Radio. Flera av dem (Hemming Sten, Olof Alsén och Ingvar Orre) tog upp tanken att ett program 2 skulle kunna organiseras helt självständigt, med två skilda programledningar, eventuellt med ledningen för P 2 placerad i Göteborg. Merkostnaderna för en sådan decentralisering diskuterades, men flera av kritikerna ansåg att det innehållsmässiga värdet av en sådan klyvning skulle kunna motivera även dessa. I motsats härtill anförde bl. a. Göran Palm med stöd av Roland Ekström och Alvar Alsterdal, att man inte kan utgå från som självklart att inre konkurrens alltid är bra. Andra åtgärder vore vida mer väsentliga för att förbättra programkvaliteten. Det vore oriktigt att göra jämförelser med pressen; lika väl kunde man jämföra med bibliotek, skolor m. fl. kulturinstitutioner, vilkas verksamhet ingalunda blir förstenad eller slentrianmässig därför att någon konkurrens inte förekommer. Decentraliseringen togs upp som ett moment av inre konkurrens, varvid det påpekades att verkligt effektiv tävlan mellan programredaktionerna på olika orter i landet endast kunde bli en realitet, om orterna utanför Stockholm fick lika goda resurser som huvudorten. Hittills har de mycket begränsade resurserna i Göteborg och Malmö förhindrat, att man där producerar lika goda program som i Stockholm. Emellertid påpekades det också, att en sådan verkligt betydelsefull decentralisering blir mycket kostnadskrävande.

En diskussion utspann sig även om målsättningen för svensk TV. De flesta deltagare syntes ense om att Sveriges Radio hittills väl motsvarat den målsättning för kvalitet och programinnehåll som kan sägas gälla. En rad svårigheter påpekades dock. Det kan synas oundvikligt, att en formulerad målsättning måste vara mycket svävande. Den rådande fördelningen av programtiden på olika typer av innehåll befanns i allmänhet rimlig, men farhågor framfördes för en förskjutning i riktning mot »lättare» programsättning, och flera deltagare underströk att man inte kunde bygga programpolitiken på genomsnittet av publiksmaken. Erland Sundström påpekade, att den diskussion som fördes i radioutredningens direktiv beträffande TV syntes förutsätta, att enhetlighet råder i dagens svenska samhälle beträffande »samhällets värderingar», men att dagens

kulturliv snarare präglas av splittring, motsägelser och brist på entydighet. Inte ens ett sådant begrepp som förflackning, vilket utpekades i direktiven och även togs upp under kritikerdiskussionen, har samma innebörd för alla.

En bestämd kritik på vissa punkter framfördes av Alvar Alsterdal, som fann att samhällsområdet var illa bevakat i TV, inte minst om man jämför dess sändningstid med vad som tillkommer andra programområden. Han framhöll vikten av att Sveriges Radio rekryterar sin personal på rätt sätt. För närvarande brister det enligt Alsterdal ofta i omdöme och kvalitet hos dem som svarar för programmen. Inte minst gäller detta aktualitetsbevakningen. Viktigare än att anställa fler tjänstemän är att anställa bättre tjänstemän. TV har blivit vårt största massmedium, och det bör då också disponera de bästa krafterna.

En kritik av annat slag framfördes av Gunnar Hallingberg, som hävdade att olika grupper inom Sverige, inte minst folkrörelserna, fann det svårt att komma i kontakt med Sveriges Radio för att framföra sina synpunkter. Den uppfattningen vore allmän, att TV i viss mening verkar förflackande, och att väsentliga saker skjuts undan till förmån för det som den stora publiken kan finna intressant. Ett verkligt behov funnes av ett forum för en »dialog mellan Sveriges Radio och folkrörelserna». Då radionämnden inte kunde fungera på detta sätt, vore det önskvärt att radioutredningen skapade ett sådant forum.

Behovet av variation och öppenhet i programpolitiken framhölls bl. a. av Carl-Gustaf Boëthius. Med exempel från filmbevakningen i TV visade han, hur viktigt det är att man på områden där estetiska eller etiska synpunkter kommer in inte låter en enda person med sina bestämda värderingar ensam svara för de program som sänds. På alla de viktiga områden, där värdegemenskap inte föreligger i det moderna svenska samhället, finns det ingen annan väg för Sveriges Radio än att låta de olika uppfattningarna komma till tals. Alvar Alsterdal anknöt till diskussionen om inre konkurrens och nämnde, att man t. ex. kan anlita mer än en filmkrönikör, mer än en konstbedömare etc. Gunnar Falk påpekade, att redan nu viss konkurrens förekommer mellan olika producenter och att det på ett annat område, nämligen underhållningsprogrammens, är lämpligt att ge redaktionerna i Göteborg och Malmö så goda resurser att de kan tävla med Stockholm på detta område.

2.3 Målsättningar, uppgifter, problem

2.3.1 Etermediernas unika ställning

Radion och televisionen har kommit att få en enastående betydelse i det moderna samhället. Knappast några uppfinningar har så radikalt som etermedierna förändrat förutsättningarna för kommunikationen människor emellan. Efter att först ha mötts med häpnad, entusiasm och misstro blev de snabbt självklara inslag i vardagslivet. Men etermedierna kan vara förvärv på både gott och ont. Deras möjligheter att tjäna samhällets bästa och berika människors liv synes vara lika många som möjligheterna i motsatt riktning. När därför en ny utvecklingsfas för radion och televisionen i Sverige planeras, är det väsentligt att så klart och entydigt som möjligt precisera dessa mediers målsättningar och uppgifter.

Etermedierna har vunnit sin unika ställning i första hand genom tre egenskaper. För det första har de en vida *större räckvidd* än något annat massmedium. Radion når sedan länge praktiskt taget varje människa i vårt land, och dess »täckning» är nästan lika fullständig i en rad andra länder. Televisionen når i dag, via mottagare i hemmen, nära 95 procent av befolkningen i Förenta staterna och omkring 80 procent i Sverige. I de flesta andra TV-länder är täckningen mera begränsad, men tendensen är allestädes densamma: snabb expansion. Etermedierna är alltså redan nu eller blir inom kort en del av det dagliga livet för de flesta människor i det moderna samhället. Endast dagspressen har en räckvidd, som motsvarar radions och televisionens. Och för denna gäller, dels att varje enskild tidning endast når en mindre del av befolkningen, dels att såväl köp- som läsvanorna fungerar så, att stora delar av befolkningen aldrig kommer i kontakt med det som ofta betraktas som pressens huvudinnehåll.

För det andra har radion och i synnerhet televisionen efter vad man tror sig veta en mycket stor *genomslagskraft,* som endast filmens närmar sig. Jämfört med filmen verkar emellertid etermedierna över mycket vidare områden. Förmågan att starkt påverka publiken beror givetvis främst på det talade ordets och den levande bildens åskådlighet och närhet, både i fråga om tid och rum. Men mottagarsituationen torde också vara av betydelse: man lyssnar och ser i sitt eget hem, ofta i kretsen av sina närmaste. Vad radion och televisionen bjuder blir en del av det dagliga livet, inte ett mer eller mindre sällsynt avbrott i den vanliga rutinen.

För det tredje har radion och televisionen i många länder en *auktoritativ ställning,* ja, i mångas ögon har de en halvt officiell karaktär. Till detta bidrar

givetvis i någon mån samma oreflekterade inställning som har givit det tryckta ordet en särskild sanningsprägel: det som skrivs, sägs eller visas på så kvalificerade vägar som press, radio eller TV måste man acceptera. Men viktigare är naturligtvis de båda mediernas yttre ställning i flertalet europeiska länder, däribland Sverige. Dessa medier har ensamrätt och åtnjuter genom en koncession eller en överenskommelse med staten i viss mån officiell sanktion. Samtidigt är de oberoende av statsmakterna i snävare, politisk mening och uppfattas som bärare av en högre, »allmändemokratisk» opartiskhet.

En sista, mera materiell synpunkt av stor vikt bör framhållas i detta sammanhang. Rent distributionsekonomiskt är radion och televisionen oftast de lämpligaste vägarna att förmedla information, kunskaper och upplevelser av olika slag. Detta gäller även vid en jämförelse med andra massmedier, såsom pressen och filmen, men i särskilt hög grad i jämförelse med medier som har en mera begränsad räckvidd. En nyhetsutsändning i radio är mycket billig jämfört med distributionen av dagstidningar till motsvarande publik, och en operaföreställning i TV kan via det internationella länknätet nå tiotals miljoner människor på en gång, medan samma föreställning i scenversion under en säsong kanske skulle ses av några tiotusental människor. De årliga utgifter som radio- och TV-ägare har för mottagare och licenser är mycket ringa, ställda i relation till det programutbud på olika områden som de båda etermedierna erbjuder, och till de kostnader som de skulle ha för att inhämta samma information, samma slag av upplevelser, på andra vägar. Vid varje övervägande rörande radio och television måste man därför ställa denna fråga: är det över huvud taget möjligt att nå samma publik med motsvarande innehåll via andra medier, och vilka blir kostnaderna i båda fallen? Detta slag av jämförelse utfaller nästan alltid emfatiskt till etermediernas fördel. Denna synpunkt kan synas trivial, men den måste i själva verket vara grundläggande vid en bedömning av radions och televisionens framtid.

2.3.2 Radio och TV »i allmänhetens tjänst»

I västerländska demokratier möter man i dag två i princip skilda sätt att uppfatta radions och televisionens roll. I renodlad och tillspetsad form kan skillnaden uttryckas så, att några anser att etermedierna bör fungera enligt den enskilda företagsamhetens principer. Andra åter menar, att de båda medierna bör stå i samhällets tjänst, utan att därför vara en del av statsförvaltningen, och att samhället också bör medverka vid eller svara för organisationen och finansieringen av verksamheten. Praktiskt tillämpad leder den första principen till ett »kommersiellt» radio- och TV-system, ofta med en rad tävlande företag, vilka finansierar sin verksamhet genom reklamintäkter, medan den andra principen i regel leder till ett system med ensamrätt för ett företag, vilket auktoriseras av statsmakterna och ofta även etableras på offentlig väg och finansieras med allmänna medel, i regel i form av särskilda licensavgifter. Med en bekant engelsk term betecknas det senare systemet som »public service broadcasting», här nedan

översatt med »radio och TV i allmänhetens tjänst». De klassiska exemplen på de båda skilda synsätten och deras tillämpning har som bekant varit, å ena sidan Förenta staterna med dess många kommersiella radio- och TV-bolag, å andra sidan Storbritannien med British Broadcasting Corporation (BBC), mönstret för de flesta andra »public service»-företag.

Vad Sverige beträffar har statsmakterna alltid hållit fast vid att radion — och senare även televisionen — skall behandlas som en »public service», en offentlig nyttighet. Denna uppfattning har ännu en gång slagits fast i de av chefen för kommunikationsdepartementet den 16 november 1962 för radioutredningen utfärdade tilläggsdirektiven.

Innebörden av termen »i allmänhetens tjänst» behöver emellertid närmare utvecklas, om dess användning skall vara meningsfull. En radio- och TV-verksamhet av detta slag har till uppgift att tjäna samhällets intressen och publikens önskemål. Principen markeras därav, att staten garanterar radions och televisionens yttre ställning och tar på sig ansvaret för att deras ekonomiska behov blir täckta, utan att den dock inordnar de båda medierna i sin egen verksamhet. Denna princip kräver, att radio- och TV-verksamheten inte är beroende av några som irrelevanta uppfattade sidointressen, varmed man främst åsyftar strävan efter ekonomisk vinst.

Radio och TV verkar *i samhällets intresse* genom att på olika sätt hålla medborgarna väl informerade. Målet är här en allsidig information om det egna landet och om världen i stort, vilken verkligen når fram till alla de vuxna medborgarna, de som bär upp samhällsstyrelsen. Ett väsentligt led i denna information utgör redovisningen av de skilda åsikter, värderingar och meningsriktningar, vilka ingår som en integrerande del av den moderna demokratien. Vi föreställer oss nämligen att en väl fungerande demokrati kräver kunniga medborgare, vilka tar del av opinionsbildningen i samhället och därför kan deltaga i statslivet på ett meningsfullt sätt. Med en viss tillspetsning skulle man kunna säga, att det moderna samhället är så komplicerat, dess sammanhang så svåröverskådliga och vitt förgrenade, att ett demokratiskt styrelseskick förutsätter massmediernas och då i första hand etermediernas medverkan.

Radio och TV har *i publikens intresse* att se till, att så många av dess önskemål som möjligt tillgodoses. Några uttrycker detta på ett förenklat sätt: man skall »ge folk vad de vill ha». Men detta är inte en så entydig målsättning som många föreställer sig. Publiken är inte en enhetlig massa, inte ens om man nonchalerar ett mindretal med mera anspråksfull smak, så som kommersiell radio och TV oftast gör. Närmare eftertanke visar nämligen, att den »stora» publiken består av en mångfald större och mindre grupper, att varje individ kan tillhöra flera av dessa, och att dessa grupptillhörigheter och intressen korsar varandra och växlar på många sätt. Man måste också hålla i minnet, att olika intressen kan vara mer eller mindre centrala för den enskilde, att vad som samlar en stor publik ofta är ett slags »minsta gemensamma nämnare» som därför också är ganska perifer för de flesta som ingår i denna publik, och att det mycket ofta

är just de intressen som den enskilde delar med ett fåtal andra som betyder mest för honom. Därför är det lika viktigt att tillgodose de små publikernas önskemål som att ta hänsyn till de stora publikerna. Därför måste programverksamheten ges så stor variationsbredd som möjligt. Därför — och detta är något centralt för radio och TV i allmänhetens tjänst — får man aldrig låta sig ledas enbart av kvantitativa data om publiken och aldrig låta det vara ett mål i sig att uppnå största möjliga publik, utan ständigt hålla i minnet hur komplex och dynamisk publiksituationen är.

»Public service»-idealet ställer radio och TV inför ett stort ansvar i flera avseenden. Ansvaret gentemot samhället är uppenbart, och vad det innebär torde stå klart efter det ovan förda resonemanget. Ansvaret gentemot publiken innebär något mera komplicerat, eftersom publiken varken har möjlighet att formulera sina krav på ett samlat och entydigt sätt, så som samhället kan göra det, eller att utkräva ett ansvar i den mån etermedierna inte motsvarar vad man väntar sig av dem. Desto viktigare är det då att dessa medier ges en sådan yttre ställning och sådana ekonomiska resurser, att de likväl kommer att arbeta på det sätt som ansvaret gentemot publiken kräver. Men etermedierna anses därutöver i vårt land och i många andra länder ha ansvar i ytterligare andra riktningar: gentemot den andliga odlingen, mot de sköna konsternas utveckling, mot stil och ton i samhället, ja, i vidare mening mot alla de mänskliga värden som kan påverkas av dessa mediers verksamhet. Att närmare utveckla vad dessa former av ansvar bör innebära kan inte göras här. Men det bör slås fast, att även de hör hemma i föreställningen om en radio- och televisionsverksamhet i allmänhetens tjänst.

2.3.3 Radions och televisionens uppgifter i förhållande till andra medier

Radions och televisionens uppgifter brukar ofta sammanfattas som förmedling av information, kulturstoff och underhållning. En sådan definition är uppenbarligen bristfällig, då den ju knappast täcker en rad viktiga områden. Den schematiska uppdelningen tenderar också att överskyla det faktum, att de två stora områdena kultur- och underhållningsprogram inte har någon klar inbördes gräns utan tvärtom går över i varandra, och att båda i en viss mening har samma huvuduppgift, nämligen att skänka upplevelser, låt vara att dessa kan vara av ytterligt olika slag. Det är därför inte lämpligt att normativt söka fastställa, vilka uppgifter etermedierna bör ha. Men för den kommande framställningen är det likväl av värde att rent deskriptivt sammanfatta programverksamheten i ett antal relativt klart bestämda kategorier.

I följande tablå upptas de nuvarande arbetsområdena för den svenska radion och televisionen, jämte några områden som i allt väsentligt hör framtiden till. Avsikten med tablån är i första hand att underlätta diskussionen i betänkandet genom en översiktlig uppställning.

1 Aktuell information

1.1 Nyhetstjänst: bulletiner
1.2 Nyhetstjänst: bakgrund och kommentarer
1.3 Reportage
1.4 Sport

2 Politik och samhälle

2.1 Offentlig debatt allmänt
2.2 Valrörelser
2.3 Samhällsinformation
2.4 Konsumentupplysning

3 Bildning och undervisning

3.1 Allmänbildning: enstaka program
3.2 Folkbildning, systematiska studier
3.3 Undervisning och utbildning: stöd åt skolväsendet
3.4 Undervisning och utbildning: stöd åt universitet m. fl.

4 Religion

4.1 Gudstjänster och andakter
4.2 Debatter, reportage etc.

5 Kulturstoff

5.1 Seriös musik
5.2 Opera, operett, balett
5.3 Teater och seriös film
5.4 Litteratur
5.5 Bildkonst
5.6 Kulturdebatt och kritik

6 Underhållning

6.1 Lätt musik, dansmusik
6.2 Frågesport, artistprogram etc.
6.3 Förströelsefilm, farser etc.

7 Vissa kategoriprogram

7.1 Barn och ungdom
7.2 Husmödrar och andra hemmavarande
7.3 Lantbrukare och andra yrkesgrupper
7.4 Syn- och hörselskadade, språkminoriteter etc.

Radions och televisionens uppgifter måste givetvis ses i relation till andra massmedier, pressen och filmen, och till medier av mera begränsad räckvidd, såsom bokutgivning, folkbildning, teater- och konsertverksamhet. I det moderna samhället försiggår en ständig förmedling av information, upplevelser och åsikter, och de medier som handhar denna förmedling befinner sig i ett oupphörligt samspel med varandra. Direkt, genom att bygga på och dra nytta av varandras verksamhet. Indirekt, genom att nya medier tillkommer och gamla därigenom får en mera underordnad plats, varvid hela den samlade kommunikationsprocessen förändras till omfång, inriktning och karaktär. När det gäller radions och televisionens roll är det tre omständigheter, som särskilt bör framhållas:

(a) I publikens uppfattning av den totala kommunikationsprocessen spelar numera radio och TV en mycket stor, måhända en dominerande roll. Men detta innebär i allt väsentligt inte, att de äldre medierna absolut sett fått sin verksamhetsram beskuren. Tvärtom har flera av dem fortsatt att expandera även efter televisionens genombrott. Sålunda har dagspress och periodisk press nu ett större totalt omfång än någonsin tidigare, och de i och för sig allvarliga struktur-

förändringar som ägt rum kan inte återföras på etermediernas inverkan. Tvärtemot vad många väntat sig synes grammofonindustrien inte ha negativt påverkats av radions omfattande musikverksamhet. De traditionella, till kulturlivet knutna medierna blomstrar nästan alla i välstånds- och utbildningssamhället. Det synes som om endast filmen direkt har drabbats av etermedierna, genom att dess hittillsvarande uppgifter när det gäller att bereda publiken förströelse i stor utsträckning har övertagits av televisionen.

(b) Etermedierna bör inte betraktas som en restfaktor, som bör koncentrera sig på de uppgifter som lämpar sig mindre väl för de äldre medierna. Det finns alltjämt de, som betraktar debatten i pressen som viktigare eller värdefullare än den som förs i radio och TV, och de som anser den levande musiken eller scenteatern som den enda att verkligen räkna med. Men det förhållandet att radio och TV delvis har andra uttrycksmedel än de äldre medierna innebär inte, att de skulle vara vanlottade och hänvisade att arbeta på sämre villkor. Redan storleken av de uppgifter som etermedierna hittills med framgång påtagit sig borde klargöra, att den antydda nedvärderingen är motiverad. Den opinionsbildning, som äger rum i radio och TV inför dess väldiga publik, måste i en demokrati bedömas som lika viktig som den som försiggår i pressen. Radiomusiken och TV-teatern har skapat en vidgad och till stor del ny kulturmiljö, som bör sättas lika högt som den traditionella, geografiskt och socialt vida mera begränsade kulturmiljön. Etermedierna har alltså en egen, självständig uppgift att fylla på de flesta av sina verksamhetsområden. De har all anledning att spela en aktiv roll, att ta initiativ, att väcka och stimulera, med hjälp av sin unika räckvidd och förmåga att nå hela befolkningen.

(c) Vid all samhällsplanering löper man risken att alltför mycket utgå från nuläget, att inte förutse och lämna utrymme för den utveckling som kan komma. Detta gäller i särskilt hög grad om radio och TV. Radion har ännu många outnyttjade möjligheter vilka ryms i dess tekniska egenskaper, dess låga kostnadsnivå och den snabba utvecklingen av det rörliga lyssnandet. Televisionen, som är ett mycket yngre medium, och som genom sitt bredare register förmår ännu mycket mera, befinner sig alltjämt bara i början av sin utveckling. För oss har det därför framstått som ytterligt viktigt att hela tiden hålla fast vid ett dynamiskt perspektiv, och att i den konkreta framtidsplaneringen lämna plats för nya arbetsuppgifter, av vilka några redan är kända, andra blott börjat skönjas, andra åter hittills förblivit helt obeaktade. I detta sammanhang bör uppmärksamheten även riktas på sådana tekniska förändringar som det internationella programutbytet via permanenta radiolänklinjer och satelliter samt införandet av färgtelevision.

Mot bakgrund av dessa synpunkter skall en kortfattad översikt göras över de sju huvudsakliga arbetsområden för radio och TV, som upptagits i tablån ovan.

Vad först gäller *aktuell information* har etermediernas tillkomst medfört en stor förändring för huvuddelen av befolkningen, en relativt liten däremot för dem som grundligt utnyttjar pressen som kunskapskälla. Det är sannolikt att för-

bättringen av vetskapen om vad som sker varit mera påtaglig, ju mera seriösa nyheter man kommer till. Vid tidningsläsning torde många gå förbi politiska, ekonomiska och därmed jämförbara nyheter, vilka man nu genom radio och TV tar del av i inte oväsentlig omfattning. Mest påtaglig synes förändringen ha varit på det internationella området. Kännedomen om förhållandena i andra länder torde, i synnerhet efter televisionens genombrott, ha blivit i mycket hög grad breddad och även fördjupad. Men det finns ingen anledning att antaga, att man redan nu har utnyttjat de fulla möjligheterna av de nya mediernas förmåga att informera. Ökade resurser, nya programformer, tekniska förbättringar, samt på mottagarsidan en bättre skolunderbyggnad, är faktorer som alla torde bilda underlag för en fortsatt utveckling.

På många områden har först radion och sedan televisionen genom direktreportaget medfört en revolutionerande förbättring av publikens möjligheter att ta del av olika evenemang. Ett exempel på detta är sporten: för den idrottsintresserade delen av publiken har etermedierna blivit oumbärliga. Den moderna kommunikationsteknikens förändring av människans vardag är sällan så påtaglig som när miljoner människor i många länder samtidigt kan följa ett världshistoriskt framsteg såsom ett rymdförsök, eller ett stort internationellt idrottsevenemang.

Den *offentliga debatten* i allmänhet, och den politiska debatten i synnerhet, har på senare år i viss mån anpassat sig efter etermediernas arbetssätt. Meningsutbytet i allmänna angelägenheter förs numera ofta samtidigt på två plan med olika stor räckvidd: den traditionella debatten i dagspress och periodisk press har kompletterats av en debatt i radio och TV, vilken på grund av lyssnar- och tittarvanorna når en betydligt större publik. Vissa negativa konsekvenser har detta haft. Tidsbristen för de enskilda programmen gör ofta radio- och TV-debatter schematiska och argumenten förenklade. Mediernas rikskaraktär torde även ha medfört en viss utarmning av den rent lokala debatten. (Utvecklingen av den regionala radioverksamheten kan här medföra en förbättring.) Men fördelarna överväger ändå påtagligt. Det finns nämligen inget skäl att betvivla, att publiken/valmanskårens insikter i politiska sammanhang var vida mindre på den tid debatten främst fördes i tidningsledare samt vid parti- och valmöten. Etermedierna har förmått intressera en betydligt större del av allmänheten för den politiska debatten, något som är särskilt påtagligt under valrörelser.

I framtiden kommer det demokratiska samhället att ställa starkt stegrade krav på radio och TV. Den politiska verksamheten tenderar att bli alltmera komplicerad, de politiska tvistefrågorna i takt därmed allt svårare att ta ställning till. Uppgiften att klargöra och i bästa mening popularisera måste i huvudsak falla på etermedierna. Här blir det inte bara frågan om att vidga programverksamheten på området till omfattning och inriktning, utan också om att beträda delvis nya områden. Samhällsinformation i vidaste mening samt den viktiga specialuppgiften konsumentupplysning måste utvecklas till betydelsefulla arbetsfält. Med denna bedömning har vi därför uppdragit åt särskilda

delegationer att penetrera dessa områden och framlägga förslag, vilka redovisas på särskild plats.

Den insats etermedierna gjort på *bildnings- och undervisningsområdet* har hittills varit blygsam vid sidan av, inte bara verksamheten inom skolor och högre utbildningsanstalter, utan även det fria folkbildningsarbetet, biblioteken m. m. Denna insats har främst avsett skolradio och skol-TV, vissa folkbildningsserier, språkkurser samt givetvis föredrag, reportage o. dyl. inom den allmänna programverksamhetens ram. I stor utsträckning har etermedierna kommit att tjäna som introduktörer genom att — även på ett underhållande sätt — intressera människor för nya kunskapsområden, eller för studier och vetande över huvud taget. Med den kraftiga expansion i olika former som vi nu föreslår, kommer etermedierna att rycka fram i förgrunden på bildningsområdet. De kommer att i starkt vidgad utsträckning ställa sina tekniska resurser till förfogande för såväl traditionella som nyare undervisningsformer, från småskole- till universitetsnivå. De kommer också — och häri ryms den största enskilda förändring av programverksamheten vi föreslår — att skapa en ny och tidsenlig form för frivilligt studie- och folkbildningsarbete, som energiskt utnyttjad genom sina speciella förutsättningar kan komma att medföra en radikal förbättring av detta arbetes möjligheter.

På *religionens* område måste radio och TV av uppenbara skäl spela en mera förmedlande roll. Genom gudstjänster och andakter lämnar man en service åt stora grupper inom publiken, som av olika skäl är förhindrade att själva uppsöka kyrkor och andaktslokaler, eller som föredrar att följa gudstjänstlivet i denna form. Denna uppgift torde i huvudsak ha funnit sin form och sin yttre ram. Däremot finns ett stort och föga utnyttjat programmaterial av annan karaktär inom samma område, i form av debatt, reportage och annan bevakning av vad som sker inom kyrkor och samfund, trosliv och livsåskådning.

Inom nästan hela *kulturlivet* har etermedierna efter hand kommit att få en mycket viktig uppgift. Många av de viktigaste konstformerna presenteras ju i sådana yttre former, att de endast kan nå en begränsad del av befolkningen. I första hand avses härmed geografiska hinder: teater spelas regelbundet endast i ett mindre antal städer, konsertverksamheten är ännu mera koncentrerad, och opera och balett förekommer regelmässigt endast i Stockholm. Men även de psykologiska hindren, vanornas barriärer, är påtagliga realiteter. Många konstformer har av tradition betraktats som »överklassens njutningsmedel» och i sin yttre form gestaltats som sådana, något som utestängt stora grupper från att söka sig till dem. Slutligen skall inte undanhållas det faktum, att det fortfarande är dyrt att besöka konserter, teater- och operaföreställningar, samt att det för de flesta kräver långa resor. De bästa geografiska förutsättningarna har filmen och givetvis litteraturen, men den konstnärligt värdefulla filmen når inte alls så långt som biografkedjornas spridning skulle låta förmoda, och böcker är fortfarande (trots fickböcker och bibliotek) ofta mycket dyra varor.

Av dessa skäl har radio och TV tagit på sig stora uppgifter som kulturför-

medlare. De har visserligen sina begränsningar: den programtid som kan ägnas åt de sköna konsterna är ringa i förhållande till allt det, som man i och för sig skulle vilja presentera; de enskilda programmen blir ofta dyra att producera; etermedierna — i synnerhet då radion — förmår stundom inte göra full rättvisa åt den ursprungliga produkten. Men etermedierna har också förmått utnyttja sina speciella egenskaper för att ur exempelvis teatern utvinna upplevelser, som de traditionella presentationsformerna inte förmådde ge. Och härtill kommer de enastående fördelar som massdistributionen ger: via etermedierna når konstens skapelser ut över hela landet, in i alla hem, till en ringa kostnad och utan att behöva passera samma psykologiska barriärer som förr. Redan har radio och TV gjort banbrytande insatser, särskilt för teatern och musiken. Men nya stora möjligheter väntar. På den tekniska sidan kommer färgen att ge televisionen en helt ny dimension, som just på dessa områden får sin största betydelse, och som för första gången kan låta bildkonsten komma till sin rätt. På publiksidan kommer, om man vågar ställa förhoppningarna högt, den nya skolans estetiska fostran att gradvis undanröja de hinder för förståelsen, som bristande kännedom och fördomar ofta har rest mellan den stora konsten och den stora publiken.

Vad gäller *underhållning* i dess olika former, har etermedierna en stor betydelse även här genom att bryta ned geografiska och ekonomiska hinder. Kostnaderna för att regelbundet besöka biografer, nöjesfält och folkparker, revyer och varietérestauranger, eller för att köpa grammofonskivor, är relativt betydande. Även en geografisk faktor finns. Radio och TV har möjlighet att låta hela publiken ta del av de skickligaste artistprestationerna, de kvickaste författarna, de bästa uppsättningarna i Sverige och andra länder. Bredden, variationen och nivån på den förströelse som står publikflertalet till buds har därför kunnat vidgas och höjas betydligt genom etermediernas tillkomst. Det finns ingen anledning att antaga, att de nu skulle ha uttömt alla sina möjligheter på dessa områden. I detta sammanhang bör man även ge den lätta musikservicen (numera program 3) i radion dess erkännande, trots att den ju ofta kritiserats. Den uppskattning som kommit P 3 till del i vida kretsar visar, att programmet har en väsentlig funktion att fylla vid sidan av de mera påkostade och engagerande inslag, som med nödvändighet kan erbjudas endast i begränsad omfattning.

Vissa *kategorier* inom samhället har särskilda behov av information och förströelse, vilka kan tillfredsställas även av etermedierna. För några av dessa grupper, såsom barn och ungdom samt lantbrukare, finns en programverksamhet med gamla traditioner och erkänd betydelse. För andra åter har radio och TV hittills endast i ringa utsträckning eller inte alls tagits i anspråk. Om några av dessa grupper gäller, att kommersiellt arbetande massmedier visserligen uppmärksammar deras önskemål men på ett ensidigt, ofta mycket otillfredsställande sätt. Andra åter är alltför små för att kunna utgöra grund för ekonomiskt lönande verksamhet. Radio och TV »i allmänhetens tjänst» har både skyldighet och möjlighet att svara för en allsidig programverksamhet för t. ex. barn och ungdom. De har också — och kommer i ännu högre grad i framtiden att få —

möjlighet att ägna sig åt mycket små grupper med särpräglade men starkt uttalade behov. Vi räknar med att de förslag vi framlägger skall komma att medföra betydelsefulla, i vissa fall genomgripande förbättringar för dessa grupper.

2.3.4 Några programpolitiska principer

Den målsättning efter vilken radio och TV arbetar kommer till praktiskt uttryck i programverksamheten. På detta område måste det programproducerande företaget, Sveriges Radio, ha ett mycket stort mått av handlingsfrihet. Även om statsmakterna har bestämda önskemål beträffande programverksamheten i radio och TV, bör dessa inte ges formen av detaljerade riktlinjer för Sveriges Radio. Sådana skulle nämligen inte bara medföra stora praktiska svårigheter utan även allvarligt hota det mått av självständighet, som är en oundgänglig förutsättning för att företaget skall behålla allmänhetens förtroende för dess politiska oberoende och opartiskhet.

Vi vill därför slå fast, att vi varken genom att föra de allmänt hållna resonemang som här följer, eller genom de i avdelningarna 4 och 5 utarbetade förslagen om programverksamhetens praktiska sida, avser att mera detaljerade föreskrifter för Sveriges Radio skall skapas. Däremot är det på sin plats att vi som vår egen mening framlägger och något utvecklar dessa allmänna synpunkter. Om statsmakterna ansluter sig till våra tankegångar, kan dessa få praktisk betydelse genom att Sveriges Radio får säkrare grunder för att bedöma statsmakternas intentioner på rundradioområdet, vartill kommer att radionämnden på motsvarande sätt får bättre möjligheter att bedöma om dessa intentioner förverkligas.

Vi har valt att koncentrera vårt resonemang till tre allmänna frågeställningar. Dessa avser disponeringen av tillgänglig sändningstid för olika uppgifter, samspelet mellan olika samtidigt utsända radio- och TV-program samt förhållandet mellan de båda medierna, över vilka Sveriges Radio disponerar. I nästa punkt kommer sedan vissa tankegångar, som mera direkt anknyter till publikens situation och reaktioner, att tas upp.

Sändningstidens disponering. Vilka typer av program skall sändas i radio och TV, och hur skall den totala sändningstiden fördelas mellan dem? Denna programpolitikens huvudfråga är utomordentligt komplicerad och ömtålig, och vi vill därför begränsa oss till följande synpunkter och uttalanden.

Sändningstidens totala längd bestämmer i hög grad, vad som kan sändas och hur mycket av varje programtyp som ryms. Sålunda är det uppenbart att televisionen under sina första år, då sändningstiden var mycket begränsad, inte hade möjlighet att i nämnvärd utsträckning tillgodose olika minoriteters önskemål, utan att man då i allt väsentligt måste nöja sig med att sända några huvudtyper av »allmänna program». Programverksamheten kom då främst att avse nyhets-

sändningar, aktuellt reportage, teater, filmer och olika slag av underhållningsprogram. Som en allmän regel kan sägas, att ju mer sändningstiden förlängs, desto flera programpunkter med litet publikunderlag kan man inrymma, samtidigt som stommen i verksamheten alltfort utgörs av programtyper av ovan antytt slag.

Vad gäller vilka programtyper som över huvud taget bör förekomma i radio och TV vill vi erinra om det motto, som New York Times har gjort till sitt: »all the news that's fit to print». Den brittiska pilkingtonrapporten om radio och TV (1962) har en liknande tankegång, när den hävdar att etermedierna bör spegla det moderna samhället i all dess mångfald och rikedom. Någon begränsning i vissa riktningar bör enligt denna uppfattning således inte förekomma: det finns inte a priori några områden som det är olämpligt att behandla i radio och television. Det enda kriteriet bör vara att det finns en publik för det som sänds, liten eller stor, och ju längre sändningstiden utsträcks, desto mera generöst kan man erbjuda program för mycket små grupper av intresserade. Vi ansluter oss för vår del principiellt till denna uppfattning, med de reservationer som måste göras för programtyper, vilka kan utöva negativ inverkan eller eljest är oförenliga med god smak. Dessa senare frågor diskuteras nedan under punkt 2.3.6.

Avvägningen mellan olika programtyper inom en given yttre ram är en av de omdömesfrågor, som Sveriges Radio i princip själv bör lösa. Vad som i första hand är allmänintressant och kontroversiellt är givetvis fördelningen mellan »breda» och »smala» inslag, dvs. sådana inslag som har stor resp. liten publik. I viss mån — men långt ifrån generellt — sammanfaller denna uppdelning med en annan, nämligen den mellan »lätta» och »seriösa» inslag.

Vi är av den uppfattningen, att Sveriges Radio hittills i stort sett har löst dessa avvägningsfrågor på ett tillfredsställande sätt. Det kan anmärkas, att under utredningsarbetets gång en kraftig förskjutning ägt rum beträffande ljudradion i och med att Melodiradion och Nattradion infördes. Men detta skedde i samband med en betydande förlängning av sändningstiden, något som — vilket redan påpekats — ändrar förutsättningarna för programsammansättningen. Inte desto mindre fann vi att dessa projekt borde åtföljas av en viss, om än inte lika omfattande, expansion för seriösa program och framlade också förslag härom i vår skrivelse till chefen för kommunikationsdepartementet den 26 juni 1963. Vad televisionen beträffar har liknande kraftiga förändringar inte varit aktuella. Som nedan framgår innebär våra förslag, främst genom tillkomsten av s. k. studie-TV, snarast en förskjutning av programbalansen i seriös riktning.

Den kritik mot programsammansättningen som mera allmänt förekommer kan i huvudsak hänföras till två kategorier. I det ena fallet riktar ledar- och kulturskribenter i pressen samt personer i motsvarande ställning angrepp mot Sveriges Radio och hävdar, att företaget faller undan för oberättigade publikkrav på rena förströelseprogram utan egentligt värde. Man kräver därför, att balansen skall

förskjutas i seriös riktning. Särskilt markerad var detta slag av kritik vid Melodiradions start. I det andra fallet framträder, genom opinionsundersökningar, i pressens insändarspalter och på andra vägar en motsatt kritik, som alltså finner att de svårtillgängliga inslagen får alltför stort utrymme och i stället kräver en »lättare» programsättning. Denna uppfattning torde delas av en stor del av publiken, kanske av ett flertal.

Två kommentarer är här på sin plats. För det första kan man med viss rätt hävda, att dessa båda slag av kritik ömsesidigt eliminerar varandra: vid kompromisser är ofta båda parter mer eller mindre missnöjda, och radions och televisionens programsättning måste alltid i viss mening utgöra en kompromiss mellan olika önskemål. Dessa kan ofta förenklas till en motsats just mellan mer och mindre anspråksfulla segment inom publiken. För det andra måste man konstatera att de intressen Sveriges Radio söker tillfredsställa är så mångskiftande, att det är oundvikligt att stora delar av befolkningen måste stå oförstående eller negativa inför program, vilka avser att tillgodose helt andra publikgrupper. Det måste slås fast, att alla program inte är avsedda för alla tittare och lyssnare, och att den som envisas att följa de flesta program som sänds med nödvändighet måste stöta på inslag som han eller hon inte kan uppskatta.

Den programpolitiska uppfattning som vi företräder innebär, att fördelningen mellan olika programtyper aldrig kan följa en mall, baserad på lyssnar- eller tittarantalet. Sådan är nämligen publiksmakens fördelning, som ovan framgått, att en politik av detta slag skulle leda till att de rena förströelseinslagen blev helt dominerande, och att de mera seriösa eller »smala» inslagen undanträngdes. En sådan politik har varken Sveriges Radio eller något annat radioföretag i Europa (utom de fåtaliga rent kommersiella) ansett riktig. Ett rimligare synsätt är i stället följande: skilda önskemål bör om möjligt alla tillgodoses, på så sätt att varje enskild medlem av totalpubliken finner approximativt lika mycket av intresse i programproduktionen. Denna princip, som givetvis bara kan vara ett mycket ungefärligt rättesnöre, kan exemplifieras på följande sätt. När vårt redan framlagda förslag om en förlängning av radions P 2 har hunnit genomföras, kommer man på eftermiddagarna att ha tillgång till två programkanaler som huvudsakligen sänder grammofonmusik, nämligen P 2 med seriös och P 3 med lätt musik. Man kan antaga, att den publik som alls lyssnar på musik vid denna tid fördelar sig mycket ojämnt, alltså med en stark numerär övervikt för P 3-publiken. Men alla som vill höra på musik får lika mycket att välja på. Detta är tydligen en mycket rimligare princip än att, med hänvisning till publikintressets fördelning, ägna huvuddelen av sändningstiden i såväl P 2 som P 3 åt den lätta musiken.

De problem som dessa motstridiga önskemål ger upphov till är givetvis i första hand problem, skapade av bristsituationer. Med längre sändningstid för båda medierna och flera samtidiga programkanaler har Sveriges Radio lättare att tillgodose mångskiftande och mera speciella önskemål. Önskan att få den egna smaken tillgodosedd bör respekteras. Oviljan att låta andra få något som man

själv inte uppskattar bör Sveriges Radio inte fästa avseende vid. Dragspelsmusiken har sin plats lika väl som madrigalerna.

Största möjliga valfrihet. Grundläggande för programplaneringen bör vidare vara strävan att bereda publiken en valsituation, där ett maximalt antal alternativ får bästa möjliga inbördes placering. Detta ligger delvis inneslutet redan i ovan angivna önskemål, att så många olika ämnen skall behandlas som tillgänglig sändningstid medger.

Vad som hittills sagts kan gälla även för en begränsad produktion, som ligger samlad i en enda kanal (såsom fallet var i svensk radio intill 1955 och ännu är fallet i svensk TV). Men när två eller flera samtidiga program står till förfogande kan publikens valfrihet radikalt förbättras. Detta beror inte bara på att den totala programmängden ökar. Ett nytillkommet program placeras nämligen på den tid som för de flesta lyssnare och tittare är den mest fördelaktiga, alltså kvällstid. På så sätt tillkom radions P 2 och P 3, och som vi nedan framhåller är det självklart att även televisionens P 2 skall börja som ett parallellprogram koncentrerat till »bästa tid». Eftersom en betydligt större publik kan följa radio- och TV-programmen mellan kl. 19 och 22 än vid någon annan tidpunkt på dygnet, innebär tillkomsten av några timmars ytterligare programverksamhet under denna tid parallellt med existerande program en vida större förbättring av valfriheten än samma utökning i form av en förlängning av ett befintligt program till sen kvällstid eller dagtid.

Men skall skapandet av samtidiga programalternativ verkligen medföra den förbättring som här beskrivs, är det av största vikt att man planerar utbudet systematiskt. Därvid medger givetvis ett större antal kanaler bättre möjligheter än vad som kan rymmas inom ett mindre antal. När Sveriges Radio i praktiken under den tid för vilken vi planerar har att räkna med tre radioprogram och två TV-program bör företaget eftersträva, dels att under kvällens lopp i de olika programkanalerna tillfredsställa så många människor som möjligt, dels — och detta är kärnpunkten i resonemanget — att vid varje enskild tidpunkt i de skilda kanalerna söka tillgodose så många olika intresseriktningar som möjligt. Detta är principen om kompletterande eller kontrasterande programsättning, en princip som i en eller annan form har tillämpats av Sveriges Radio alltsedan starten av radions P 2 år 1955, och som likaså tillämpas av flertalet andra radio- och TV-företag i Europa.

Det måste klargöras, att denna princip inte för alla framstår som självklar och att det finns en annan, som också tillämpas i vissa länder. Denna andra princip utsäger, att samtidigt utsända program skall konkurrera med varandra, i praktiken konkurrera om största möjliga publik. I och för sig utesluter detta inte att olikartade program sänds samtidigt, och denna princips anhängare hävdar också att man genom konkurrens uppnår ett särskilt stort mått av valfrihet. Vi anser oss emellertid på grundval av det rikhaltiga material som står till förfogande kunna slå fast, att detta är en felsyn. Erfarenheten visar, att konkurrens

av det slag som bedrivs mellan olika radio- och TV-stationer i Förenta staterna leder till en påtaglig begränsning av de ämnen och programtyper, som tas upp på gynnsam publiktid. I praktiken sänds ofta mycket snarlika program av populär typ samtidigt. Som bekant är det nästan alltid de rent underhållande, utpräglat »lätta» programtyperna som på detta sätt dominerar, medan de fåtaliga mera seriösa inslag som man anser sig ha skyldighet att sända dels placeras på för publiken oförmånliga tider, dels också ofta sänds samtidigt från olika företag. Vi konstaterar alltså, att konkurrens på kommersiell bas tenderar att minska publikens valfrihet. Däremot kan det uppenbarligen vara värdefullt att införa sådana moment av konkurrens i programverksamheten, som innebär att en tävlan i kvalitet uppstår, utan att publikens storlek blir ett kriterium.

Det närmare genomförandet av principen om kompletteringsplanering avser en rad detaljproblem, som utredningen inte anser sig ha anledning att gå in på. Endast en fråga skall tas upp, nämligen vilken av två möjliga huvudprinciper som skall tillämpas. Tillämpade på två program skiljer de sig åt på följande sätt (med en viss schematisering):

»Växlingsprincipen»	*»Renodlingsprincipen»*
(a) Totala innehållet i P 1 och i P 2 (under t. ex. en vecka) likartat.	(a) Totala innehållet i P 1 huvudsakligen »lätt» och i P 2 seriöst eller vice versa.
(b) Vid varje enskild tidpunkt bjuder P 1 och P 2 kontrasterande inslag.	(b) Dito.
(c) Publiken kan vid en viss tidpunkt i regel *inte* veta, vad för typ av inslag som bjuds i ena eller andra kanalen.	(c) Publiken vet i regel vid varje tidpunkt i stora drag, vad som bjuds i vardera kanalen.
(d) Den selektiva delen av publiken växlar ofta kanal för att höra eller se det som mest intresserar.	(d) Den selektiva delen av publiken kan nästan alltid ha samma kanal inkopplad.
(e) Den trögare delen av publiken får höra eller se program som den inte direkt sökt.	(e) Den trögare delen av publiken förlorar nästan all kontakt med stoffet i en kanal (i regel den seriösa).
(f) God information om de enskilda inslagen är viktig.	(f) God information är mindre viktig.
(g) Programplaneringen något osmidig på grund av behovet att ha »kors», då P 1 och P 2 byter inslag samtidigt.	(g) Programplaneringen relativt smidig, då P 1 och P 2 i huvudsak kan planeras skilda från varandra.

I svensk ljudradio tillämpades »växlingsprincipen» från starten av P 2 1955 fram till hösten 1960, då man övergick till »renodlingsprincipen». Motiveringen var i första hand den, att man så länge en stor del av publiken var fysiskt ur stånd att höra P 2 inte kunde koncentrera vissa programtyper dit utan att beröva en del av publiken dessa inslag. 1960 ansågs täckningen av landet vara så god att man ej längre behövde ta sådana hänsyn. Uppenbarligen bedömde Sveriges Radio »renodlingsprincipen» som den bästa, i den situation där man kunde välja.

På denna centrala punkt har vi kommit fram till den uppfattningen, att radion och televisionen är betjänta av skilda metoder. För ljudradions del bör »renodlingssystemet» bestå, medan televisionen efter starten av P 2 bör fungera efter »växlingssystemet». Under de första åren, då P 2-sändarnas täckning är ofullständig, är detta en självklarhet. Även därefter synes emellertid en uppdelning efter detta mönster vara att föredra. Motiveringarna för denna ståndpunkt är i främsta rummet:

(1) Det finns anledning tro att ett givet, mera seriöst eller värdefullt inslag (dessa två egenskaper sammanfaller ju i stor utsträckning) får större publik om det ligger i en blandad kanal än om det är placerat i en rent seriös kanal, även om valmöjlighet mellan två samtidiga program i båda fallen finns. Om man önskar att så många som möjligt bör se det bästa som TV erbjuder, är då »växlingsprincipen» att föredra. Samma argument gäller däremot inte längre för ljudradion, då intresset för denna är mindre och många där torde välja kanal snarare än ett enskilt inslag. Vore dess kanaler blandade i stället för renodlade, skulle kanske många som nu ibland hör på radio helt avstå härifrån hellre än att söka orientera sig om vad som sänds.

(2) Den information som pressen erbjuder gäller nästan helt TV. Det är lätt för publiken att veta vad som bjuds i en eller två TV-kanaler, även om båda är blandade, men svårare vad gäller ljudradion. Härtill kommer att radion med sin längre sändningstid har långt flera enskilda inslag att informera om.

(3) Vi har i kapitel 2.4 tagit ställning till förmån för ett betydande mått av konkurrens mellan de båda TV-kanalerna, utformad på så sätt att i princip alla inslag som produceras utanför Stockholm sammanförs till P 2 och ger denna kanal dess karaktär. Då ju Göteborg, Malmö och andra orter arbetar på de flesta programområden (det främsta undantaget gäller nyheter), har vi med detta beslut bundit oss för »växlingsprincipen».

Dessa och andra, mera perifera skäl anvisar alltså tills vidare en programplanering av renodlingstyp för ljudradion och en växlingsplanering för televisionen. Av de uppräknade skälen vill vi särskilt framhäva det första: det rena förströelsegodsets försprång i kampen om publikens intresse är under alla förhållanden stort; med ett tvåkanalsystem lämnar man alltid två skilda möjligheter; man bör då vidtaga lämpliga åtgärder för att förhindra att en mera ambitiös kanal förvandlas till ett »kulturreservat» för en mindre del av publiken, medan flertalet helt går miste om en stor och betydelsefull produktion.

Det kan synas, som om detta argument underkänner publikflertalets smak och inskränker dess valfrihet. Detta är dock inte fallet. Med fasthållande vid den valfrihetsprincip, som är grundläggande för flerkanalsystemet i såväl radio som TV, tar man endast på ett realistiskt sätt hänsyn till det väl bekanta faktum, att publikflertalet på grund av sin bakgrund och intresseinriktning ofta går miste om det värdefullaste av vad radio och TV har att bjuda. Det pedagogiska inslaget inskränker sig till att man underlättar för den enskilde att komma i kontakt med just detta stoff, som på ett särskilt sätt kan berika hans upplevelser och vidga hans erfarenhet.

Givetvis blir det tredje argumentet ensamt avgörande, då ju ett »renodlingssystem» utesluter varje rimlig form av konkurrens mellan olika programkanaler.

Förhållandet mellan radio och television. Enligt vår mening är det naturligt, att ett programföretag som Sveriges Radio disponerar såväl ljudradio som television som uttrycksmedel. Dessa medier hör naturligen samman, de kompletterar varandra, drar nytta av varandras programmässiga erfarenheter och använder likartad distributionsteknik. Att uppdela programverksamheten för de båda medierna på skilda organisationer förefaller däremot varken lämpligt eller ändamålsenligt.

Sveriges Radio behöver emellertid ha någon uppfattning om, hur statsmakterna önskar att de två medierna skall handhavas i förhållande till varandra. Här finns två huvudmöjligheter, den ena att man såvitt möjligt håller radio och TV åtskilda vad programverksamheten beträffar och i det dagliga arbetet inom vardera mediet bortser från det andras existens, den andra att någon form av samordning, samarbete eller arbetsfördelning kommer till stånd. Rent allmänt synes det vara uppenbart, att den senare vägen är den lämpligare. Den måste emellertid tillämpas med återhållsamhet, om de två mediernas dynamik skall bevaras, deras fria utveckling fortsätta och möjligheter till nyskapande ej förkvävas. Man bör sträva att uppmuntra en renodling hos vardera mediet av dess egenart, dess särskilda förutsättningar, snarare än att snävt avgränsa och reservera arbetsområden för de båda medierna. I övrigt bör följande punkter framhållas:

(1) Publikens intresse är i första hand inriktat på televisionen. Genom att kunna tala till två av våra sinnen där ljudradion bara når ett har televisionen, och kommer sannolikt alltid att ha, den större attraktionskraften. Dess kostnadsnivå är därtill mångdubbelt högre, och större förändringar måste såväl praktiskt som finansiellt planeras och genomföras på lång sikt. Därför bör en samlad planering närmast utgå från televisionens situation och behov, varvid den smidigare och billigare ljudradion till omfång och inriktning anpassar sig till TV-utvecklingen. Denna tankegång har varit bestämmande för vårt arbete.

(2) Föregående punkt bör emellertid inte tillämpas så strikt, att televisionen kan agera utan varje tanke på konsekvenserna för radion. Vissa uppgifter lämpar sig betydligt bättre för radio- än för TV-framställning, och försök att producera motsvarande program i TV slår oftast mindre väl ut. Sådana program

bör televisionen helst lämna radion i okvald besittning av. Likaså bör man undvika att till TV överflytta program som skapats och vunnit framgång i radion, även om de kan produceras också i TV. Man bör med andra ord undvika att utplundra radion och beröva den dess succéer.

(3) Den omständigheten, att ett visst inslag nästan alltid erhåller en flerdubbelt större publik i TV än i radio, måste i vissa fall avgöra i vilket medium det skall produceras. Radion erbjuder längre sändningstid och vida lägre kostnader och i många fall talar även en programtyps karaktär för att den hör hemma i radion. Men när det bedöms som väsentligt att nå en mycket stor publik måste dessa hänsyn vika och inslaget placeras i TV. Detta gäller kanske särskilt olika politiska och samhällsinformativa program, där det är ett medborgerligt intresse att nå en stor publik.

(4) Principen om kontrastplanering, som tillämpas på samtidigt utsända program i radio eller i TV, bör såvitt möjligt även avse förhållandet mellan de båda medierna. Det bör sålunda inte förekomma att nyhetsblock, teater, religiösa inslag etc. sänds samtidigt i såväl en radio- som en TV-kanal. Denna regel kan givetvis inte tillämpas med fullständig konsekvens; i vissa fall (såsom vid valdebatter) är tvärtom samsändning det rätta. Vid grundtanken, att de båda medierna betjänar samma publik och måste ta hänsyn till varandras programplanering, bör man dock hålla fast.

(5) Samverkan på produktionsplanet bör äga rum mellan de båda medierna så långt detta är praktiskt möjligt och inte leder till oformligheter. Sålunda kan gemensamma avdelningar eller redaktioner för nyhetsintagning (som redan existerar), religiösa program, bildande verksamhet etc. visa sig vara lämpliga. Denna fråga behandlas närmare i kapitel 3.3 om Sveriges Radios inre organisation. Även personalutbyte bör kunna förekomma, varvid enskilda tjänstemän används för båda medierna. I mera omfattande utsträckning tycks detta kunna tillämpas endast vid distriktens produktion. Centralt bör samverkan få den formen, att vederbörande avdelningschefer genom direktkontakter »lånar ut» lämpliga medarbetare i den mån arbetet så medger. Motiveringen för detta förfarande är givetvis, att företaget i dess helhet bör göra bästa möjliga bruk av sina medarbetare.

(6) När TV-ägandet blivit mycket spritt blir det naturligt att successivt genomföra en längre gående arbetsfördelning mellan TV och radio än vad fallet är i dag. Vad detta närmare innebär utvecklas nedan, särskilt i kapitel 5.1. Men denna princip måste tillämpas med viktiga begränsningar: (a) På dagtid och även vid vissa andra tider har många personer tillfälle att höra på radioprogram på områden som i princip »hör till» TV. Sådana radioprogram förblir motiverade, då en stor del av deras publik vid samma tid är förhindrad att se TV-program. (b) Vissa grupper av TV-ägare kommer även vid andra tidpunkter än de nämnda att vara avstängda från TV-tittande, t. ex. på grund av resa, sjukdom eller vistelse på en plats där ingen TV-mottagare finns tillgänglig. Denna grupps existens motiverar likaså vissa avsteg från arbetsfördelningsprincipen. (c) Ra-

dions totala sändningstid kommer under den tid som nu kan överblickas att vara betydligt längre än televisionens. Detta innebär, att man inte kan ersätta en viss mängd radioprogram med motsvarande kvantitet TV-program. Längre sändningstid medger ju större variation inom ett programområde. (d) Radion bör, som närmare utvecklas på andra ställen, på grund av sin långa sändningstid, sina billiga produktionsmetoder och sin efterhandsställning i publikintresset ägna sig relativt mycket åt program för minoriteter. Med mera fullständig TV-spridning blir detta något för framtidens radio utmärkande. Dessa program är ofta i och för sig »TV-mässiga», men de måste ändå i regel placeras i ljudradion.

2.3.5 Programmen och publiken

I kapitel 2.1 ovan har vissa resultat från publikundersökningar redovisats. Med dem som utgångspunkt skall här några för programpolitiken allmänt betydelsefulla principer diskuteras.

Publikens anspråk och önskemål. Det är knappast möjligt att söka några riktlinjer för programverksamhetens omfattning hos publikens önskemål. Från en utgångspunkt tycks publiken i de flesta länder vara till freds med det utbud som vid ett visst tillfälle erbjuds, från en annan däremot finns ingen synbar gräns för vad publiken kan vilja ha att välja ibland. Erfarenheten tycks närmast ge vid handen, att varje ökning av programtiden i radio eller TV snabbt skapar nya vanor och förväntningar. Att på försök införa en verksamhet och sedan åter lägga ned den är således en operation, som stöter på mycket stort motstånd. Att avböja en viss utökning är vida lättare.

Sannolikt är de flesta människors inställning den, att de gärna vill ha ett betydligt större utbud inom en eller flera programkategorier, som de själva är starkt intresserade av. Eftersom de är fullt beredda att låta denna ökning kompenseras av nedskärningar av andra program, som de personligen är likgiltiga inför, torde de flesta inte uppleva något starkare behov av flera programkanaler eller lång sändningstid i och för sig. Medan alltså trycket att få flera program på olika områden kommer från publiken, blir det paradoxalt nog Sveriges Radio eller rentav statsmakterna som tar initiativet att öka totalproduktionens omfattning, särskilt genom införande av nya programkanaler. För dem som är medvetna om de många skilda programönskemålen, men som inte kan tillmötesgå dem genom att tillgodose det ena på bekostnad av det andra, blir en allmän expansion den lösning som väljs, i den utsträckning resurserna tillåter.

Mera preciserade är publikens önskemål vad avser programinnehållet. För det första står det genom ovan refererade undersökningar klart, att ett otal önskemål föreligger, och att man på denna grund kan motivera en mycket bred och mångskiftande produktion. För det andra framgår, vilka typer av inslag som olika grupper inom befolkningen önskar höra eller se. Det är då tydligt, att stora grupper i första hand betraktar radio och TV som medier för förströelse,

i andra hand ser dem som källor för viss information, och därutöver knappast väntar eller önskar någonting mera av dem. För andra grupper däremot bjuder etermedierna en väg till upplevelse och kunskaper över ett mycket vidsträckt fält. Vi är övertygade om att Sveriges Radio även i framtiden bör bortse från begränsningen i de förra gruppernas synsätt och låta verksamheten spänna över ett mycket stort område.

Är då alla önskemål berättigade i den meningen att de bör tillgodoses med program? Att hävda detta skulle uppenbarligen kunna leda till orimliga konsekvenser. Vi vill därför göra två avgränsningar, den ena praktisk och den andra principiell. För det första kan inte hur små auditorier som helst begära att få sina önskemål uppfyllda. Kostnaderna för program för ytterligt små grupper, och blockerandet av sändningstid, blir faktorer som till sist sätter gränser för ambitionen att betjäna minoriteter. För det andra finns det typer av inslag som måste avvisas av etiska, estetiska, mentalhygieniska och dylika skäl. Lika litet som grovt pornografiska inslag eller alltför brutala våldsscener tolereras vid offentlig visning av film bör de förekomma i TV — argumenten för återhållsamhet är rentav starkare i det senare fallet, på grund av att TV når in i hemmen och inte kan effektivt barnförbjudas. En begränsad censuruppgift föreligger alltså. Det finns ingen anledning betvivla, att Sveriges Radio såsom hittills skett även framgent skall handha denna uppgift med gott omdöme. De normer företaget därvidlag tillämpar kontrollerar samhället genom radionämnden. En allmän diskussion om dessa problem förs i punkt 2.3.6.

Det är emellertid inte bara vissa inslag av våld m. m. som bör hållas borta från programmen, trots att de kan ge tillfredsställelse åt större eller mindre grupper inom publiken. Vissa estetiska minimikrav bör också upprätthållas. Det torde visserligen stå klart för alla, att de pretentioner på konstnärlig standard som regelmässigt tillämpas beträffande de seriösa konstformerna inte kan överföras till sådana programsektorer som underhållning och lätt musik. Allting måste bedömas efter sin art, varje programavdelning nå fram till sina normer. Men detta får inte innebära en radions och televisionens självuppgivelse på förströelseområdet. Begreppet god smak är relevant även här, och i den goda smakens namn bör någon form av estetisk slaggutrensning förekomma. Därtill bör man vid den allmänna avvägningen inom detta område eftersträva att föra fram det till form och innehåll bättre godset. En sådan strävan bör vara angelägen för varje radio- och TV-företag med ansvarskänsla och självaktning, då ju publikens flertal ägnar huvuddelen av sitt intresse åt just dessa programområden.

De ofta framförda önskemålen om goda program för barn och ungdom måste bedömas som synnerligen angelägna. Radion och televisionen har här en uppgift, som är förenad med ett ansvar av alldeles särskilt slag. Mycket av den förströelse som nöjesindustrien och kommersiella massmedier erbjuder barn och unga människor är direkt olämpligt, ännu mycket mera likgiltigt eller mindervärdigt. Det stora intresset för radio och TV i alla grupper ger dessa medier en

möjlighet att erbjuda någonting bättre. Det är fråga om ett svårt arbetsområde: vuxna måste lära sig att finna en våglängd som når fram till de unga, och varje slag av pekpinnar måste undvikas. Men uppgiften är också stimulerande: den unga publiken har många intressen, som radio och TV har goda förutsättningar att tillgodose. Barn har en stor vetgirighet, ett väldigt informationsbehov, och de är en tacksam publik. Tonåringar har en stark känsla för öppenhet och ärlighet, och de kräver och uppskattar äkthet i det som bjuds. Många programförsök för dessa grupper har misslyckats. Men framgångarna — från sagor och lekar för treåringar till TV-klubbar för tonåringar — har visat vad etermedierna kan uträtta. Och verksamheten bör inte begränsas till underhållning i olika former. Program som ger information eller engagerar ungdom i positiv och ideell aktivitet, gärna i samverkan med ungdomsorganisationerna, har likaså en stor uppgift att fylla. Att en allvarligt menad insats för dessa grupper kräver relativt mycket programtid är uppenbart: under uppväxtåren förändras både mognadsgrad och intressen snabbt, och det gäller i varje enskilt fall att slå an den ton som är den rätta för den grupp man vill nå.

Radio och TV i publikens liv. Såväl publikundersökningar som mera personliga och kvalitativa erfarenheter visar, att radio och TV har kommit att betyda oerhört mycket för många människor. Detta uppfattas ofta som ett torftighetstecken: många »kan inte ta sig något bättre före än att tillbringa kvällarna framför TV-apparaten». Detta är dock säkerligen en felsyn. För de flesta av de människor, som ägnar relativt mycket av sin tid åt att lyssna på radio eller se på TV, har dessa medier medfört ett berikande av livet, en breddning av upplevelserna, en vidgning av kunskaperna och en allmän stimulans. Man möter därför ofta uttryck för stor uppskattning och tacksamhet. För dessa personer har den tid som ägnas åt radio och TV mera sällan tagits från sådana sysselsättningar som bokläsning, studier, hobbyverksamhet, föreningsengagemang o. dyl. Vissa negativa konsekvenser har det stora radio- och TV-intresset givetvis medfört, men för de flesta människor gäller helt visst, att den förändring som radiolyssnande och TV-tittande har inneburit måste bedömas som något positivt.

Utnyttjandet av radio och TV varierar emellertid mycket starkt mellan olika personer, olika hem och även olika grupper av människor. Bostadsort och därmed tillgång till alternativa sysselsättningar, tyngande arbete eller lång fritid, frivilliga uppgifter och engagemang samt intressen på andra områden avgör hur mycket tid, som den enskilde anser sig kunna ägna åt radio och TV. På detta sätt blir alltså etermedierna något mycket viktigt i många människors liv, medan de för andra blir umbärliga ting, som man utnyttjar endast i ringa utsträckning.

Grupper med stor konsumtion av radio och TV tycks också visa låg selektivitet. Man kan sitta framför TV-apparaten och se hela kvällsprogrammet (varvid missnöjesreaktioner uppkommer när mera speciella program presenteras). På dagen kan radioapparaten vara påslagen hela tiden, medan den eller de som förmodas lyssna i regel har sin uppmärksamhet koncentrerad på något annat.

Radioprogrammet bildar då en »ljudkuliss», en uppgift för vilken Melodiradion är väl ägnad (samtidigt står P 1 till buds för dem som verkligen lyssnar aktivt). Bland dem som har en något mindre men likafullt stor och icke-selektiv konsumtion torde det vara vanligt, att man slår på radio- eller TV-apparaten på måfå för att se vad som försiggår. I länder med flera TV-program, och då framför allt Förenta staterna, synes det vara vanligt med ett planlöst sökande mellan kanalerna efter något som kan falla tittaren i smaken.

Annorlunda torde det förhålla sig med den publik som har liten konsumtion. Det rör sig här ofta om människor som sätter högt värde på sin fritid, och som inte är beredda att offra den för planlöst sökande eller för att se eller höra program som inte engagerar dem särskilt. Dessa människor väljer med hjälp av det tryckta programmet ut just det som särskilt intresserar dem, ofta ganska lång tid i förväg.

Vid planeringen av programverksamheten måste Sveriges Radio ta hänsyn till dessa fakta och söka tillgodose publikgrupper med olika vanor. Den programplanering som föreslås för TV — med två program — tar särskilt sikte på de icke-selektiva. Med tanke på dem som begränsar sitt lyssnande och tittande behöver också informationen kring programverksamheten förbättras. I denna uppgift har Sveriges Radio föga hjälp av dagspressen, vars voluminösa bevakning främst gäller de inslag som minst intresserar den selektiva delen av publiken. Planeringen av ljudradions kanaler med genomgående karaktärsskillnader är ett led i denna strävan att underlätta publikens orientering. På TV-sidan motsvaras detta närmast av ett relativt fast veckoschema, som de flesta kan väntas känna till.

Behovet av helhetssyn. I det föregående har ofta en schematisk indelning av programstoffet gjorts efter vad som är mer eller mindre lättillgängligt, mer eller mindre innehållsmässigt värdefullt. Det ligger nära till hands att göra en motsvarande indelning av publiken. Naturligtvis återger en sådan schematisering en verklighet, som kommer fram vid alla publikundersökningar. Men det ligger en fara i att alltför starkt betona dessa förhållanden och räkna med »vattentäta skott» inom programverksamheten och bland publiken. Särskilt gäller detta underhållningsprogram kontra seriösa kulturinslag. Man får lätt uppfattningen att verksamheten bör sönderfalla i två klart särskiljbara uppgifter: att tillhandahålla »lätta» eller »breda» program för ett flertal inom publiken, och att skapa seriösa eller »smala» program för ett anspråksfullt mindretal.

En sådan förenklad uppfattning bör undvikas. Strävan bör i stället vara att tillhandahålla hela publiken såväl kulturstoff (och kvalificerad information) som förströelse. Även människor med anspråksfull smak känner nämligen behov av avkopplande program — och söker också sådana, ehuru de ofta reagerar negativt mot vad etermedierna bjuder inom denna genre. Även det flertal som i regel har mindre aktivt intresse av seriös musik, god teater etc. kan finna rika upplevelser på dessa områden — och söker dem också, men endast i ringa ut-

sträckning. Det vore därför mycket olyckligt, om radion och televisionen uppdelar publiken i helt skilda klasser och reser murar mellan olika slag av program. I stället bör man medvetet söka bereda alla grupper tillgång till alla slag av program. Naturligtvis kan inte varje enskilt inslag utformas med tanke på en sådan politik, kanske inte ens ett flertal av programmen inom huvudkategorierna kultur och underhållning. Men även om de flesta underhållningsprogram skapas med tanke på en mycket stor publik bör en del av dem göras så, att de kan tillfredsställa även en mera fordrande smak (vilket vissa internationellt uppmärksammade inslag i TV-underhållningen lyckats med). Även om popularisering av kulturstoffet bjuder många vanskligheter och många inslag över huvud taget inte bör utsättas för försök i denna riktning, bör man likväl oupphörligt sträva efter att göra det lättare för flertalet av lyssnarna och tittarna att ta del av det bästa som radio och TV har att bjuda (något som hittills främst radio- och TV-teatern har förmått göra). Utformningen av det enskilda programmet, yttre presentation samt kompositionen av programkanalerna spelar här alla en viktig roll. Sveriges Radio har redan gjort vissa förtjänstfulla försök i denna riktning, men vi vill likväl understryka den utomordentliga vikten av att man, i ett samhälle av alltmer växande fritid, angriper detta grundproblem och finner mera tillfredsställande lösningar.

Program för minoriteter. Som minoritetsprogram kan två skilda typer av inslag betecknas. Ehuru gränsen dem emellan inte är helt klar och entydig är det lämpligt att hålla de två typerna isär. Å ena sidan kan man avse »allmänna program», vilka i och för sig vänder sig till hela publiken, men som av olika skäl ändå intresserar endast ett fåtal. Hit hör som mest typiska inslag högklassig seriös musik och andra kulturprogram. Om den allmänna smaknivån utvecklas, skulle därigenom automatiskt publiksiffrorna för dessa program stiga och de skulle upphöra att i denna mening vara minoritetsprogram. Å andra sidan kan man avse »kategoriprogram», vilka redan genom sin inriktning vänder sig till endast en del av befolkningen. Denna kan vara en stor del, såsom husmödrarna, de fackligt organiserade eller de religiöst intresserade, eller en liten del, såsom de finskspråkiga eller de blinda. Problematiken avser främst denna senare typ av program och då särskilt dem, som vänder sig till helt små kategorier.

Av vårt resonemang ovan följer, att det är en väsentlig uppgift för radion och televisionen att skapa program för minoriteter. Hittillsvarande programpraxis har främst uppmärksammat den förra typen av program, alltså de som inriktas på kulturinslag o. dyl. Dessa program har ofta relativt liten publik men hör tveklöst hemma bland de »allmänna» programmen. Deras berättigande har aldrig på allvar ifrågasatts, och de bör inte minst genom förlängningen av radions P 2 och tillkomsten av ett andra TV-program få ännu bättre arbetsvillkor i framtiden. Den senare typen av minoritetsprogram, alltså program som vänder sig till avgränsade kategorier, har däremot hittills givits relativt ringa utrymme. Ett brett och omväxlande utbud av sådana program kan betjäna hela befolk-

ningen, ty vi tillhör alla någon minoritet, men till skillnad från de »allmänna» programmen tillfredsställer varje enskilt inslag med nödvändighet endast mindre grupper.

Om båda typerna av minoritetsprogram gäller, att starka skäl talar för att »radio och TV i allmänhetens tjänst» bör bereda dem så stort utrymme som möjligt. Det moderna samhället uppvisar en kluvenhet vad gäller de små grupperna, de speciella intressena, de avvikande värderingarna och beteendena. Å ena sidan ryms inom detta samhälle en mångfald av variationer och särdrag, å andra sidan verkar starka krafter — och då inte minst massmedierna — i riktning mot en allt starkare likformighet i beteende och värderingar. I många länder är väl splittringen, bristen på gemensamma värderingar och synsätt, ett svårt problem. I ett litet och homogent land som Sverige torde emellertid faran av en alltför stor likformighet vara större än faran av splittring. Vårt samhälle har därför intresse av att den mångfald och variation som finns bevaras och stärks. Det kan ibland synas vara i massmediernas natur att bli uniformitetens främsta pådrivare. Ibland är det av ekonomisk nödvändighet som de anser sig tvingade att tjäna likformigheten. »Radio och TV i allmänhetens tjänst», som inte arbetar under denna nödvändighet, bör verka i den motsatta riktningen. De bör med ökad sändningstid i större utsträckning än hittills ge plats för olika slag av minoritetsprogram. I vidare mening hör givetvis all regional och lokal programverksamhet till minoritetsprogrammen, och den expansion av dessa programformer som vi föreslår motiveras också i första hand på ensartat sätt.

2.3.6 Påverkan på beteende, normer och värderingar

I debatten om etermedierna har man särskilt uppmärksammat frågan om dessas förmåga att påverka sin publik i olika avseenden. Man har frågat sig, om enskilda människors och hela gruppers normer och beteende kan förändras av vad de upplever såsom radio- och TV-publik. Riskerna för en negativ eller nedbrytande inverkan på värderingar som anses önskvärda eller riktiga har dragits fram, liksom möjligheterna att skapa eller förstärka önskvärda beteenden och normer. Diskussionen har ofta koncentrerats till barn, ungdom och i övrigt lättpåverkade personer.

Det råder bland allmänheten en stark övertygelse om radions och televisionens, liksom om övriga massmediers, förmåga att påverka individer och miljöer. På allmänna grunder eller utifrån enskilda erfarenheter kan en sådan uppfattning synas motiverad. Vi har emellertid mycket begränsad tillgång till de säkra kunskaper, som endast vetenskaplig forskning kan ge. De resultat som en begynnande massmedieforskning har kommit fram till pekar visserligen närmast på, att förväntningarna och farhågorna inför etermediernas omedelbara verkan har varit överdrivna, men man kan inte bortse ifrån, att vi praktiskt taget ingenting vet om deras inverkan på längre sikt.

Forskningen talar nämligen om tre former av påverkan eller effekt, av vilka

den *omedelbara* torde vara den minst betydelsefulla. Det händer alltså sällan, att ett bestämt program utlöser en våldshandling hos en labil tonåring. Den *samlade effekten,* dvs. följden på längre sikt av ett ständigt upprepande av samma mönster, är däremot ännu föga bekant. De flesta undersökningar av etermedierna synes peka på, att det är *förstärkningseffekten* som dominerar. Det är vida lättare för massmedierna att förstärka redan befintliga värderingar och beteendemönster hos individen — goda lika väl som dåliga — än att förändra dem i någon riktning.

I den offentliga debatten har särskilt frågan om våldet som inslag i radio- och TV-program ägnats stor uppmärksamhet, både i vetenskapliga undersökningar och annan argumentering, såsom i pilkingtonrapporten. Man har ifrågasatt, om etermedierna medverkat till den ökning av ungdomsbrottsligheten, som i såväl Sverige som andra länder är ett av vår tids allvarligaste sociala problem. Inte minst har man betonat faran för långsiktiga skadeverkningar genom att barn och ungdom bibringas en benägenhet att acceptera en värld, där våldet är något normalt och alldagligt.

Diskussionen har emellertid även gällt vissa andra problem med anknytning till normbildning och beteende, kanske särskilt bland ungdom. Det har gällt alkoholvanor, tobaksrökning, sexuella förhållanden, relationer inom familjen, personlig stil och hyfsning innefattande bl. a. bruket av svordomar. Många förutsätter här, att ett kopierande av beteenden i filmer och teaterpjäser äger rum. Ibland menar man att risker föreligger att de unga alltför tidigt lägger sig till med vanor som hör hemma i de vuxnas värld, i andra fall anser man att normer och beteenden, som under alla förhållanden icke är önskvärda, på detta sätt kan spridas via radio och TV. Man har även uppmärksammat utformningen av reportage, debattprogram och dylikt. Sådana inslag antas ibland kunna få en bestämd effekt, genom att den reportagemässiga belysningen av faktiska förhållanden eller urvalet av deltagare i en debatt medvetet eller omedvetet blir tendentiösa.

Den viktigaste konkreta slutsats som kan dragas här är, att forskningen på dessa områden behöver stödjas. Endast säkerställda forskningsresultat kan av olika meningsriktningar godtagas som underlag för den framtida utformningen av programpolitiken. Men sådan forskning kan endast småningom tillföra oss ett större mått av säker kunskap. De som har ansvaret för radio och TV kan inte intill dess lämna hela detta problemkomplex åsido. Man måste i stället redan i dagens läge vara beredd att intaga en provisorisk ståndpunkt och att handla på grundval av denna. Som pilkingtonrapporten påpekar bör denna ståndpunkt vara, att radion och i synnerhet televisionen verkligen har en betydande inverkan på sin publik. Det finns två starka skäl härför. För det första talar våra egna, personliga erfarenheter för att en påverkan faktiskt föreligger: i en rad mera ytliga och harmlösa avseenden kopierar mångas beteende, inte minst barns och ungdoms, företeelser i massmedierna och då särskilt i TV. För det andra vore det uppenbarligen olyckligt om de för etermedierna ansvariga

handlade som om ingen påverkan förekom, om det senare skulle visa sig att så verkligen är fallet, medan i motsatt fall ingen verklig skada sker.

Radio och TV möter emellertid stora svårigheter, när det gäller att utforma program med tanke på önskvärda normer och värderingar. I vissa avseenden kan inställningen hos de allra flesta vara entydig: våld bedömes utpräglat negativt av alla civiliserade människor, och det blir då en självklar tillämpning att svensk TV inte skall visa inslag som förhärligar råhet och brutalitet. På andra områden kan däremot värderingarna skära sig skarpt. Detta gäller t. ex. alkohol- och sexualfrågorna. I båda dessa fall kan värderingar och faktiskt beteende inom det svenska folket uttryckas på det sättet, att relativt små minoriteter på ömse sidor hävdar och tillämpar, å ena sidan en hämnings- och ansvarslös njutning eller utlevelse, å andra sidan en strikt eller negativ linje. Flertalet däremot uttrycker sitt gillande av, eller tillämpar i vart fall i sitt dagliga liv, beteenden som ligger mellan dessa ytterligheter. Från vissa grupper — vilka utgår från antagandet om etermediernas stora förmåga att påverka — riktas bestämda krav, att radio och TV skall tjäna den strängare uppfattningen, i dessa fall alltså närmast helnykterhet respektive sexuell avhållsamhet utanför äktenskapet. Dessa normer skall dels läras in i sammanhang där så kan ske, dels gynnas i debattprogram och dylika inslag, dels slutligen i vart fall inte skadas genom val av filmer, teaterpjäser och andra förströende eller konstnärliga inslag. Dessa anspråk motarbetas beslutsamt av grupper med avvikande värderingar. Här dras också stora principfrågor om objektivitetsbegreppet i radio och TV (vilket diskuteras närmare nedan) liksom om den konstnärliga friheten in.

De motsättningar som här uppenbaras har ofta en geografisk eller tidsmässig dimension. Det kan gälla generationsmotsättningar, där de som i dag är unga har valt andra vägar än sina föräldrar. Det kan gälla »strömningar i tiden», vilka haussas av vissa storstadstidningar men har ringa genklang ute i landet och kanske framstår som utpräglat främmande i en landsortsmiljö. Ibland påstås en konflikt föreligga mellan frisinne och tolerans å ena, trånga konventioner och intolerans å andra sidan. Andra åter kan om samma slag av motsättning mena, att den ställer en stram, ansvarsfull livsstil mot slapphet och hållningslöshet. Ofta nog härrör dessa skilda bedömningar från starkt engagerade mindre grupper å ömse sidor, medan en diffus men för båda parters värderingar likgiltig majoritet står däremellan.

Sveriges Radio måste i dessa frågor avgöra, vad dess ansvar för etermedierna med ensamrätt skall innebära i det enskilda fallet. Många väntar sig, att radio och TV skall »ställa sig i de goda och uppbyggande krafternas tjänst» och arbeta i samförstånd med hem och skola för bestämda syften. Rimligt som ett sådant anspråk kan synas vara är det likväl inte problemfritt. Ansvaret gentemot hemmen och deras fostrande strävan kan ibland synas peka i en riktning, kravet att inte ta ställning mellan stridande meningar kan i ett annat fall synas vara det viktigaste. Avgörande synes därför böra vara, huruvida det i ett visst fall kan sägas föreligga en huvudlinje inom den ansvariga opinionen i landet

eller ej. Där så är fallet, bör Sveriges Radio ha skyldighet att främja denna linje och stödja de strävanden den representerar, låt vara utan att framträda som en direkt fostrare, med moraliserande pekpinne som måste stöta bort många. Här kan som ett exempel framföras det numera allmänt omfattade kravet på punktnykterhet, t. ex. absolut avhållsamhet från sprit för ungdomar, i trafiken samt i arbetslivet. Ingen ansvarig opinion bestrider riktigheten av dessa normer, och Sveriges Radio bör därför klart och tydligt hävda dem i olika sammanhang. Men detta exempel kan föras vidare. Vissa grupper ställer ett bestämt krav på helnykterhet i alla livets situationer, men detta krav avböjs av det stora flertalet i landet. Sveriges Radio kan alltså inte ställa sig i den renodlade nykterhetspropagandans tjänst utan måste i fråga om kravet på absolutism inta en närmast neutral ståndpunkt. Paralleller kan sedan dras på en rad andra områden.

Om Sveriges Radio sålunda inte kan ställa sig i de minoriteters tjänst, vilkas normer är strängare eller mera personligt krävande än det stora flertalets, bör företaget likväl på olika sätt klart ta ställning mot vad som måste anses som ett oförsvarligt socialt beteende. Berusning och andra former av ansvarslös alkoholkonsumtion får inte framställas som något komiskt eller positivt; promiskuitet eller någon annan hänsynslös sexualuppfattning får inte lanseras som ett fängslande evangelium; råhet, lymmelaktighet och andra former av grov stillöshet får inte skildras som naturliga eller välmotiverade ungdomsreaktioner osv. Dessa bestämda krav kan i enskilda fall behöva mildras, då t. ex. en konstnärligt högklassig skildring i dramatisk form eller ett aktivt samhällsreportage kräver det. I gengäld bör de desto starkare tillämpas i underhållningsprogram och liknande sammanhang, och givetvis i alla för barn och ungdom direkt avsedda program. Kraven på stil och hyfsning, på ett om man så vill gott socialt beteende, bör rent allmänt hävdas vid utformningen av programmen.

Den goda smaken blir f. ö. ofta det bästa rättesnöret, då frågan gäller vad som skall och inte skall sändas. Det finns mycket i det samhälle som radio och TV skall spegla, eller i de filmer, pjäser och andra produkter som står till dessa mediers förfogande, som bör rensas bort helt enkelt därför att det är dumt, tarvligt, vulgärt eller motbjudande. Även på ett mycket enkelt och elementärt plan kan etermedierna bidraga till hyfsning, god ton och goda seder människor emellan. Här torde i vart fall inverkan på barn och ungdom vara påtaglig: om drumlighet, fräckhet, framfusighet och egoism framställs som roande eller rent av berömvärt (»tufft») har man anledning att antaga, att detta synsätt anammas av en stor del av den ungdomliga publiken.

En grupp av värderingar måste betraktas separat: de allmänt demokratiska. Här kan etermedierna aldrig vara neutrala. Lika väl som den politiska demokratien antas vara överlägsen andra system, måste sådana ting som tolerans, hänsyn till minoriteter, respekt för människovärdet och för det fria ordet självklart hävdas och där så är motiverat klart framställas som ideal. Omvänt måste rasfördomar, klasshögfärd och nationell chauvinism liksom många andra utslag av dumhet

och antidemokratiska attityder bekämpas på olika sätt. Detta problemkomplex berör såväl de etiska normer och beteendefrågor som ovan diskuterats som politik och andra samhällsfrågor, vilka behandlas under följande punkt. Hur gränsen mellan neutralitet och ställningstagande bör dragas av ett radioföretag i en demokrati uttrycktes en gång på detta sätt av en hög tjänsteman inom BBC: »The BBC must always be neutral between right and left, but it can never be neutral between right and wrong». Med tillbörlig ödmjukhet inför den egna förmågan att urskilja vad som är rätt och orätt bör denna maxim kunna tillämpas även av Sveriges Radio.

2.3.7 *Politik, samhälle, samtid*

Utgångspunkten för Sveriges Radios verksamhet på det politiska området är kraven på saklighet, neutralitet, objektivitet. Det heter i radions publiceringsregler, att kravet på opartiskhet är av fundamental betydelse med hänsyn till Sveriges Radios monopolställning. Opartiskhet blir därmed »en huvudregel för all programverksamhet och en nödvändig förutsättning för att allmänhetens förtroende för Sveriges Radio skall kunna bevaras». Dessa krav får sådana yttre uttryck som lika fördelning av sändningstiden mellan de politiska partierna under valrörelser, balansering av deltagarna i debatter, rätten till genmäle för angripen part etc., liksom förbud för Sveriges Radio att framföra en egen mening på det sätt som en tidning gör. I sina huvuddrag är dessa principer allmänt bekanta och på ett tillfredsställande sätt genomförda.

Genom att radio och TV dels har en mycket stor räckvidd, dels ger de skilda politiska partierna (med den begränsning som i praxis nu gäller) likvärdiga möjligheter att nå väljarna, bidrar etermedierna verksamt till att utjämna de olikheter i fråga om propagandaresurser, som härrör från dagspressens ojämna fördelning på åsiktsriktningar liksom av olikheten i ekonomiska resurser. I etermedierna kan likaledes särmeningar inom de stora partierna och nybildade åsiktsriktningar få värdefulla möjligheter att komma till tals. Härtill kommer, att framträdanden i radio och TV i regel inte belastar partier eller meningsriktningar med några kostnader. Allt detta är av största värde för den moderna demokratien.

Strävan att iakttaga objektivitet och opartiskhet är emellertid inte tillräcklig som riktpunkt för programverksamheten på det politiska området i vidare mening. Den debatt, som har förts under de senaste åren, har påvisat en rad problem som i vissa fall synes göra en fullständig opartiskhet omöjlig. Sålunda kan det göras gällande om nästan varje omstridd fråga, att enbart den omständigheten att publicitet uppstår omkring den tenderar att gynna en viss part eller meningsriktning gentemot någon annan. Detta gäller även om de enskilda inslagen i denna publicitet, däribland i radio och TV, är fullt sakliga och korrekta. Inte heller kan det förnekas, att det får stor praktisk betydelse om en viss fråga behandlas upprepade gånger på bästa sändningstid under en viss period eller

endast berörs i förbigående. Sveriges Radio kan inte dra sig ur detta dilemma genom att i bestämda enskilda frågor avstå från bevakning eller inskränka denna till ett minimum, då ju den uteblivna eller begränsade publiciteten i sin tur får en viss effekt. Endast genom att helt lämna de partipolitiskt kontroversiella frågorna åt sitt öde (bortsett från de rena valprogrammen) skulle Sveriges Radio med framgång kunna hoppas att undvika denna problematik. En sådan lösning är emellertid utesluten: det ansvar radion och televisionen har för samhällsinformation och opinionsbildning pekar tvärtom i riktning mot ett starkare engagemang än det hittillsvarande i frågor av detta slag. Någon enkel lösning på problemet om opartiskhet finns sålunda inte. Sveriges Radio måste i stället ständigt tillse, att dess totala verksamhet över en längre tid inom det politiska området inte tenderar att gynna någon meningsriktning framför andra. Man måste sålunda av företaget kräva, att det alltfort rekryterar sina politiska medarbetare med omsorg, och att dessa avstår från att aktivt deltaga i partipolitisk verksamhet.

Etermediernas uppgift på samhällsområdet anges ibland vara att spegla vad som händer i politik och samhälle, utan att själva ta ställning. Detta är i och för sig en riktig målsättning. Tolkas den emellertid så, att etermedierna endast skall spegla de frågor som de politiska partierna anser värda att föra fram till diskussion, innebär detta en orimlig begränsning. Stora politiska frågor blir tid efter annan »höjda över partierna», vilket innebär att man i riksdagssammanhang söker undvika öppna meningsbrytningar. Ibland framträder kritik eller avvikande meningar inom större partier, vilka inte kan komma fram t. ex. i valdebatter. Vid andra tillfällen kan det synas, som om partierna och de offentliga myndigheterna närmast genom förbiseende eller allmän brist på intresse lämnar vissa frågor åt sitt öde. Sveriges Radio kan inte åtaga sig att i dessa avseenden låta partiernas bedömning vara den avgörande. Tvärtom kan det göras gällande, att det är särskilt viktigt att etermedierna bedriver en aktiv journalistik på dessa områden, anordnar debatt även i ämnen där riksdagen föredrar att uppvisa yttre enighet, återger minoritetsmeningar inom partierna, och för fram i rampljuset frågor som kan synas väsentliga även om de inte uppmärksammas i de vanliga politiska sammanhangen.

Bevakning av samhällsfrågor och anordnande av debatter kan i vissa fall bli till »samhällskritik». Termen täcker en kritisk granskning inte bara av offentliga organ utan även av företag, intresseorganisationer, ideella rörelser m. m. En mera systematisk verksamhet av detta slag har först under de senaste åren växt fram inom svensk radio och TV. Den har givit upphov till livliga diskussioner och utsatts för många angrepp. Många menar uppenbarligen, att det inte är någon uppgift för Sveriges Radio att aktivt och självständigt belysa problem på ett sätt, som kan innebära kritik av samhällets eller partipolitikens sätt att fungera i olika avseenden. Denna restriktiva inställning är emellertid inte förenlig med en allsidig belysning av samhällsproblemen. Sveriges Radio måste ha rätt att

på eget initiativ och eget ansvar ta upp till behandling frågor, som man bedömer såsom angelägna. Genom praxis, och på grund av etermediernas särskilda ställning, kan det rentav hävdas att det föreligger en skyldighet för Sveriges Radio i detta avseende. Självfallet måste man noga tillse, att man inte härvid kommer att ta ställning till förmån för vissa meningsriktningar. Uppgiften är helt enkelt att dra fram en viss verklighet, att presentera existerande problem, att rikta uppmärksamheten på frågor som varit mindre kända eller förblivit utanför den tidigare diskussionen.

Denna speglande och samhällskritiska verksamhet kommer ofta in på områden, vilka inte har med den reguljära partipolitiken att göra, men som likväl hör hemma på det offentliga området. Bland frågor av dessa slag, vilka varit aktuella under de senaste åren, kan nämnas följande: rättssäkerhet, förhållandet mellan myndigheter och enskilda människor, möjligheten att kontrollera rättskipande och andra myndigheter; hemmets och familjens ställning, kvinnans roll i samhället, likalön och andra jämlikhetsfrågor; Sveriges internationella ansvar, mottagande av flyktingar och andra utlänningar i vårt land, ekonomiska insatser för u-länderna, engagemang i olika internationella samarbetssträvanden; inställning till och formella relationer med länder med andra regimer än vår egen, bedömning av förändringar i de kommunistiska länderna, de nya regimerna i Afrika och Asien, samt sådana företeelser som Sydafrika. Frågor som rör landets ekonomi, näringslivets utveckling och förhållanden samt arbetsmarknaden hör, i den mån de inte är partipolitiskt kontroversiella, självfallet också hemma på detta område.

I några fall tangerar frågor som dessa den vanliga partipolitiken, varvid de givetvis måste behandlas enligt de förutsättningar som ovan antytts. Men även där så inte är fallet tenderar frågor av detta slag att väcka stort intresse och ge upphov till starka motsättningar. I några fall företräds den avvikande meningen av en liten minoritet (försvar för Sydafrika, kritik av FN-politiken i Kongo). I andra fall är meningarna starkt delade, såsom i den aktuella kvinnodebatten.

I vissa av dessa frågor framträder en viss inställning som tämligen självklar ur allmändemokratisk synpunkt, eller är eljest den allmänt omfattade. Att Sveriges Radio vid sin bevakning av sådana frågor närmast utgår från denna uppfattning, såsom har skett rörande Sydafrika eller de nya staterna i Afrika och Asien, är ganska självfallet.

På andra områden kan förhållandena uttryckas så, att det officiella samhället och myndigheterna har en viss politik, låt vara att denna kanske saknar brett stöd inom befolkningen. Som exempel kan anges inställningen till uppfostringsfrågor, ungdomsbrottslighet, mentalsjuka eller rasminoriteter såsom zigenare. Här föreligger ofta en direkt konflikt mellan en mera tidsenlig eller vidsynt uppfattning, med stark förankring inom alla politiska riktningar, och en mera trångsynt och fördömande inställning som kan vara mycket vanlig inom befolkningen. På dylika områden har Sveriges Radio tydligen till uppgift att i viss mening

framträda som företrädare för »det officiella Sverige», att alltså verka för större upplysning, vidsynthet och tolerans.

De senaste årens debatt i kvinnofrågan kan användas för att belysa en något annan problemställning. Här möts en om man så vill modern attityd, vilken tills vidare sannolikt endast omfattas av ett mindretal, och en mera traditionell eller konservativ inställning. Frågan har inga partipolitiska anknytningar men engagerar häftigt de flesta människor. Ehuru opartiskhet mellan de stridande meningarna är den självklara riktpunkten, är det oundvikligt att Sveriges Radio genom sitt sätt att angripa problemen och genom att över huvud taget grundligt belysa dem i någon mån kommer att gynna den omprövande, den mera förändringsvilliga eller radikala riktningen. En sådan effekt uppstår ju i viss mening alltid, då invanda mönster tas upp till granskning och debatt, och måste alltså accepteras som en konsekvens av en allsidig radio- och TV-debatt. Däremot kan det inte vara en uppgift för Sveriges Radio att aktivt och medvetet uppträda som »legitimerad radikal». Etermediernas genomslagskraft är alltför stor för att på detta sätt ställas till förfogande för — som oundvikligen blir fallet — ett litet antal medarbetare inom Sveriges Radio.

På områden som berör ekonomi, förvaltning, näringsliv och arbetsmarknad är problemen ofta av ett annat slag. Där kan radio- eller TV-reportern framträda, såsom företrädde han närmast den vanlige medborgaren, konsumenten, medlemmen gentemot myndigheten, producenten, ledningen för den stora organisationen. Detta har visat sig vara en fruktbar utgångspunkt för undersökningar och debatter. Men i sak kan givetvis inte radio och TV ha till uppgift att ta ställning för de många mot de få, för konsumenterna mot producenterna, för medlemmarna mot förbundsstyrelserna. Det är nyhetskravet, allmänhetens rätt att få veta, som radio och TV måste företräda gentemot de många intressen, som vill begränsa informationen och hindra insynen. Här företräder etermedierna i eminent grad ett allmänintresse, nämligen kravet på fakta och genomlysning. Att detta allmänintresse ofta kommer i konflikt med olika parters intressen är oundvikligt. Ett fackförbund som för fram anmärkningsvärda lönekrav, en branschorganisation som söker begränsa konkurrensen, ett serviceföretag som gör ett dåligt arbete, ett samhällsföretag i monopolställning som synes vara ineffektivt, en myndighet som har fattat ett egendomligt beslut, alla dessa kommer i en ofördelaktig dager när radio och TV riktar sin uppmärksamhet mot dem. Att så är fallet, och att man på många håll därför energiskt söker förhindra eller i efterhand kritiserar det uppsökande reportaget, får inte utgöra hinder för att detta fortsätter. Sveriges Radio har i huvudsak väl löst dessa problem, och företaget bör därför gå vidare på den inslagna vägen.

Den aktivitet som radion och televisionen på senare år har utvecklat på dessa områden har aktualiserat frågorna om eterjournalistikens etik. Debatten har gällt inte bara förmodade avvikelser från kravet på objektivitet och opartiskhet, utan också sådana ting som i vad mån man får eller bör kritisera enskilda personer, vilken innebörd krav på replikrätt eller rätt till företräde i en debatt skall

ha, eller om program kan få göras när viss part avböjer att medverka. Sveriges Radio har i dessa avseenden på senare år sökt sig fram till en mycket liberal praxis, därvid understödd av statens officiella kontrollorgan, radionämnden. Vid flera tillfällen, när anmärkningar riktats mot Sveriges Radio, har radionämnden i entydiga uttalanden understött den praxis som utvecklats. Denna innebär bl. a. att kraven på partsrepresentation och replikrätt inte nödvändigt måste innebära, att olika parter måste vara företrädda i ett och samma program, utan att det är tillräckligt om möjlighet att svara på likvärdiga villkor bereds inom kort tid efter ett första program. Likaså har det klart fastslagits, att det faktum att ett parti, en part eller en person vägrar deltaga i ett program, och att därför en viss åsikt inte blir företrädd, inte får hindra att dessa program sänds. Genom denna inställning har möjligheterna att bedriva en aktiv och informerande eterjournalistik avsevärt förbättrats.

Vad gäller frågan om i vilken utsträckning namngivna personer skall få kritiseras eller angripas i radio eller TV, har likaså praxis blivit utpräglat liberal. Man är numera medveten om att hänsyn till den eller de enskilda som skulle drabbas av kritik i ett program alltid måste vägas mot hänsynen till de faktorer, som anses göra kritiken befogad. Det kan ofta sägas vara en större hänsynslöshet att avstå från ett samhällskritiskt inslag som hade kunnat bidraga till att rätta till svåra missförhållanden, än att genomföra programmet och därvid rikta skarp kritik mot bestämda personer. Givetvis måste man dock göra en åtskillnad mellan privatpersoner och sådana personer som yrkesmässigt, eller genom sin offentliga ställning, måste anses ha att framträda inför allmänheten. I det förra fallet kan det finnas skäl att iakttaga särskild återhållsamhet.

Det uppsökande reportaget och därmed jämförbara samhällskritiska program måste vara inriktade på att ge allmänheten saklig information om väsentligheter. Radions och televisionens medarbetare bör generellt undvika att genom taktlös eller kränkande behandling av enskilda personer eller intressen skapa ett motsatsförhållande mellan programföretaget och dem som omnämns eller intervjuas i programmen. En intervjuteknik som bygger på insinuanta frågor eller på försök att genom överraskning framlocka oöverlagda yttranden av de personer, som ställt sig till förfogande som medverkande i ett program, kan inte accepteras. Om valet av intervjuobjekt präglas mera av lust att ställa ut uppseendeväckande och sensationella synpunkter till allmänhetens beskådande än av strävan att förmedla väsentlig kunskap i kontroversiella frågor, uppstår likaledes ofta en snedvridning av det samhällskritiska reportagets syfte. Det är därför enligt vår mening angeläget, att inte anställda och tillfälligt medverkande i radio och TV genom sensationssökande effekter eller en missriktad metodik motverkar den värdefulla och delvis unika uppgift, som etermedierna har att fylla i samhällskritiska sammanhang.

2.3.8 Religion och livsåskådning

Sveriges Radio har i både radio och TV berett permanent utrymme för religionsutövning inom olika samfund, varvid man sökt iakttaga en rimlig fördelning mellan dessa. Gudstjänsttid ställs sålunda till förfogande för de flesta samfund, men inte för vissa ytterlighetsgrupper. Den yttre formen är oftast den, att man förmedlar en vanlig gudstjänst eller anordnar en tillrättalagd andakt för personer, som av olika skäl inte kan eller önskar besöka vanliga gudstjänstlokaler.

Klagomål har ofta framförts från samfundens företrädare över en alltför knappt tillmätt tid i fråga om gudstjänster och därmed besläktade program. Man har härvid pekat på den stora grupp av lyssnare, som är intresserad av de religiösa programmen, samtidigt som man hänvisat till den förlängning av programtiden som ägt rum, särskilt i samband med Melodiradions införande. Beträffande det senare argumentet vill vi framhålla, att den åt olika program tillmätta tiden naturligtvis influeras av den totala tillgången på programtid, men att den i ännu högre grad bestäms av programmens egen natur. Tidsmängden för olika program kan inte vara statisk utan blir föremål för återkommande prövning. En ökad total programtid kan å andra sidan inte automatiskt medföra en likformig förlängning av tidsmängden för de olika programtyperna.

Företrädare för icke religiösa livsåskådningar klagar å sin sida över att de inte bereds utrymme i radioprogrammen för framförande av dessa åskådningar. Frånvaron av sådana program — vilka bl. a. skulle utgöra en motvikt till de religiösa — grundar sig emellertid på att ingen verksamhet jämförbar med den religiösa bedrivs på dessa områden. Sveriges Radio har på eget initiativ delvis sökt tillgodose här berörda önskemål genom sådana inslag som »Vardagsmorgon».

Att spegla och aktivt föra en debatt i religiösa och andra livsåskådningsfrågor måste vara en väsentlig uppgift för radio och TV. Skall den lösas väl ställer detta givetvis krav i rent yttre avseenden, på programtid, medarbetare och andra resurser. Men här lurar ofta fallgropar, om man av okunnighet eller i en strävan att ge färg åt en debatt i första hand litar till personer som företräder extrema meningar, eller om man koncentrerar nyhets- och reportagebevakning till ytterlighetsgrupper och konflikter.

Området för religiositet och livsåskådning är så allvarligt, betydelsefullt och ömtåligt, att det måste handhas med omdöme och återhållsamhet. Någon underhållningssynpunkt får därför inte inverka på utformningen. Av största vikt är att i meningsutbyten om skilda livsåskådningar de medverkande visar sådan takt, att starkt intoleranta, hånfulla eller bigotta utfall mot oliktänkande inte förekommer, liksom att kränkande uttalanden mot religiösa värden eller andra livsåskådningar inte tolereras. I sak skarpa meningsutbyten får heller inte medföra, att man visar missaktning mot religiösa symboler eller andra uttryck för livsåskådningar.

2.3.9 Etermedierna och samhället

Att radio och television ställs i allmänhetens och samhällets tjänst innebär inte, att de båda medierna utan vidare ställer sig till förfogande vare sig för publikens alla smakriktningar eller för varje myndigheternas önskemål. I ett demokratiskt samhälle måste det vara ett grundkrav, att en radio- och televisionsverksamhet med ensamrätt upprätthåller en viss distans såväl till publikens krav som till myndigheter av olika slag. Inom ramen för generellt utformade regler, och med hjälp av medel som ställs till förfogande utan särskilda detaljanvisningar, har därför Sveriges Radio att efter eget omdöme och på eget ansvar utforma programverksamheten.

I förhållande till samhällets olika organ bör givetvis radio och TV ofta vara beredda att göra bestämda insatser. Det finns många slag av meddelanden, information och uppmaningar som samhället kan vilja rikta till medborgarna, varvid radio och TV kan vara de lämpligaste medierna. Ett exempel härpå är information och propaganda inför övergången till högertrafik. Frågan om dylikt utnyttjande av etermedierna i samhällets tjänst berörs närmare i kapitel 6.1 om samhällsinformation i trängre mening.

Folkrörelser, samfund och andra ideella grupper, näringsliv och korporationer väntar sig ofta mycket av radio och TV. Det kan röra sig om en allmän önskan att få publicitet, att helt enkelt bli uppmärksammad i de medier de flesta följer, men också om strävan att få nå ut med mera speciella budskap. I synnerhet de ideella organisationerna har därtill en allmän önskan att deras värderingar på olika sätt skall få komma till uttryck i eller rent av allmänt prägla programverksamheten. Sveriges Radio har här en mycket ömtålig ställning. Mycket lätt kan man råka ut för att isolera sig alltför mycket från de grupper som dock tillsammans i viss mening utgör det moderna Sverige, att sitta i ett elfenbenstorn mitt i det moderna samhället, men risken att bli alltför tillmötesgående mot olika önskemål är lika påtaglig.

Det rör sig här i stor utsträckning om kontakt- och kommunikationsproblem, där det viktiga är att Sveriges Radio inger förtroende för sin beredvillighet att lyssna till olika synpunkter. Företaget bör, genom att inrätta olika kontaktorgan och genom att bereda chefstjänstemännen tid och tillfälle att möta företrädare för olika grupper, sträva att skapa ett sådant förtroende.

Var gränserna för sådant tillmötesgående bör dras är ofta lätt att fastställa, t. ex. vad gäller förhållandet till näringslivet. Svårare problem kan uppstå i synnerhet när det gäller folkrörelser eller andra grupper med ideella strävanden, då dessa inte önskar direkta tjänster utan mera allmänt strävar efter att influera programverksamheten. Här bör man generellt hänvisa till organ såsom det föreslagna programrådet men i övrigt hålla fast vid att programpolitiken är företagets ensak. I annat fall framkommer lätt krav på bestämda program, på viss balans i programtiden mellan olika grupper eller synpunkter, ja rentav på personalrekrytering så att olika grupper blir »representerade» i Sveriges Radio. De

organisatoriska förändringar som föreslås i avdelning 3 har utformats med tanke på att möjliggöra och underlätta rimliga kontakter med folkrörelser och andra grupper, utan att dessa vinner ett otillbörligt inflytande på den löpande verksamheten.

De vilkas synpunkter ofta blir obeaktade i detta mönster av kontakter är de anonyma lyssnarna och tittarna, alltså publiken i allmänhet. Kanske är de flesta inom publiken i en eller annan egenskap företrädda av de många rörelser eller organisationer som strävar att påverka Sveriges Radio, men inte i egenskap av enskilda konsumenter av radio- eller TV-program. De olika påtryckningsgrupperna är i regel inte intresserade av den huvuddel av programverksamheten, vars syfte är att allmänt förströ eller berika publiken utan att meddela bestämd information eller skapa bestämda attityder. Försök att anordna lyssnarkonferenser gjordes för länge sedan av dåvarande Radiotjänst, men detta kan knappast sägas vara en rationell metod att lära känna publikens önskemål. Här måste i stället de moderna publikundersökningarna med deras vetenskapligt utmejslade teknik komma till användning. I kapitel 2.1 har en redogörelse lämnats för vissa huvudresultat som nåtts på dessa vägar, och tidigare i detta kapitel har vi dragit vissa slutsatser av detta material. Men det är önskvärt att man från de rena frekvensmätningar, som hittills dominerat, orienterar sig mot undersökningsmetoder som ger djupare kunskaper om publikens sammansättning, vanor och attityder. Sålunda bör man med användning av s. k. panelteknik kunna nå fram till något som kan kallas en dialog mellan producent och publik.

Det ideala förhållandet mellan Sveriges Radio och dess publik skulle kunna uttryckas så, att företaget lär känna publikens vanor och önskemål så långt i detalj som möjligt är och alltid betraktar dessa som en huvudfaktor vid programpolitikens utformning. Däremot får de aldrig bli den bestämmande faktorn som slår ut andra hänsyn: det rena räknandet av antalet lyssnare eller tittare kan aldrig få avgöra programsammansättningen. Det är för en publik av individer med växlande bakgrund, förutsättningar och önskemål som Sveriges Radio skall utforma sina program, inte för en anonym massa med starkt schematiserade egenskaper.

Etermedierna har genom sin starka ställning i det moderna samhället möjlighet till stora positiva insatser, men i samma mån möter de svårigheter och löper risker att trampa fel. De kan bli för självmedvetna och egenmäktiga och se sig själva som »en stat i staten», men de kan också genom passivitet och rädsla för kritik försitta många möjligheter. De kan frestas att bli Rösten, när deras uppgift bör vara att släppa fram röster. De kan lätt komma att framstå som storstadsföreteelser, likgiltiga för eller i värsta fall negativa mot skeenden och värderingar i övriga delar av landet. Men de kan också tillfredsställa sin publik genom att vara provinsiella, nationellt inkrökta och fridsamma, när det vore mera angeläget att vända blickarna utåt och spegla en ny värld i vardande, att oroa, att visa på problem och konflikter.

Det är därför av största vikt, att radion och televisionen har en klar och rimlig föreställning om, vilken deras plats och uppgift skall vara i det svenska samhället, i en samtid av snabb förändring och utveckling. De måste ha klart för sig, att en spegling av verkligheten sådan den just nu är eller synes vara inte är nog, att de tröghetskrafter som bromsar angelägen omprövning och nödvändiga förändringar är starka, och att etermedierna inte har att till varje pris slå vakt om gamla, beprövade mönster och konventioner. De bör i stället vara öppna, prövande, intresserade av det nya, i ordets bästa mening respektlösa, utan att därför bli stillösa.

Men radions och televisionens roll måste trots allt begränsas till att skapa underlag för det demokratiska samhällets debatt, kritik och omprövning. Genom att informera om förhållandena i Sverige och andra länder, genom att analysera svåra problemkomplex, genom att ställa frågor, ge plats för kritik och anordna debatt fyller Sveriges Radio sin uppgift i det större sammanhanget. Men någon självständig, skapande roll kan ett samhällsföretag med ensamrätt aldrig tilläggas. Det kan låta många stämmor höras men kan inte ha någon egen stämma. Det kan driva opinionsbildning men aldrig bestämda opinioner. Det kan fylla en viktig uppgift i samhällsliv och statsliv, men det kan aldrig själv bli en statsmakt. Dessa begränsningar måste respekteras. De lämnar likväl åt Sveriges Radio en av de viktigaste uppgifterna i vårt samhälle.

2.4 Inre konkurrens, decentralisering m. m.

2.4.1 Behovet av inre konkurrens

De senaste årens debatt om radion och televisionen i Sverige har i mycket rört sig om fördelar och nackdelar hos det system, där ett enda företag svarar för programverksamheten i landet. De som kritiserar detta system hävdar vanligen, att man ur publikens synpunkt skulle uppnå bättre resultat genom ett system med »konkurrens i etern». Enligt denna uppfattning skulle man inom radio och TV, på ungefär samma sätt som vad gäller industriell produktion, genom att tillåta olika företag att tävla om publikens/konsumenternas bevågenhet stimulera till, eller framtvinga, en konkurrens som skulle ge en bättre programproduktion som resultat. Systemet med ensamrätt eller »monopol i etern» antas däremot medföra stora risker för att de programansvariga inte gör sitt bästa, slår sig till ro med beprövade former, underlåter att ta hänsyn till kritik och missnöje från publikens sida.

I kapitel 2.3 har vi i korthet redovisat de viktigaste motargumenten gentemot denna uppfattning. I tilläggsdirektiven av den 16 november 1962 har departementschefen utförligt utvecklat samma tankegång, och hans slutsats är att en övergång till ett system med konkurrerande programföretag inte bör övervägas. Samtidigt har han emellertid framhållit, att ett starkt behov föreligger av stimulans i programarbetet i form av »inre konkurrens» i olika former. Vi delar uppfattningen att det nuvarande systemet i och för sig kan få vissa av de negativa konsekvenser som kritikerna talar om. Vi har därför i samband med studieresor till andra länder och vid överläggningar med ett stort antal tjänstemän inom Sveriges Radio diskuterat, på vilka vägar programverksamheten inom ramen för systemet med ensamrätt skulle kunna stimuleras. I detta kapitel redovisar vi våra överväganden rörande »inre konkurrens» i olika avseenden.

Vi vill erinra om att det viktigaste argumentet mot »konkurrens i etern» är, att en dylik tävlan så gott som oundvikligen utvecklar sig till en tävlan att vinna största möjliga publik. Erfarenheterna från de länder som tillämpar dylika system visar, att detta oftast blir till förfång för programverksamheten. Särskilt skapas svårigheter för programföretagen att uppfylla de åligganden de måste anses ha gentemot den mera anspråksfulla delen av publiken och gentemot kulturlivet; programverksamheten blir ensidig och begränsad till ämnesvalet i stället för omväxlande och mångfasetterad. Där flera samtidiga program utsänds, tenderar dessa att likna varandra och alltså erbjuda föga tillfredsställ-

lande alternativ, medan i stället det rimliga vore att genom kontrasterande eller kompletterande programsättning erbjuda så stor valfrihet som möjligt. Vi vill alltså slå fast, att varje åtgärd i syfte att skapa inre konkurrens inom Sveriges Radios ram måste utformas så att man undviker dessa konsekvenser. I parallella programkanaler får aldrig lika ställas mot lika, utan målet måste vara att vid varje tidpunkt erbjuda program för skilda smakriktningar.

Ytterligare en linje i kritiken mot »etermonopolet» bör uppmärksammas. Det finns nämligen de som hävdar att Sveriges Radios ensamrätt medför faror för den fria debatten och opinionsbildningen. Genom att ansvaret för en rad viktiga programbeslut ligger hos en enda grupp av personer, hur omdömesgilla och opartiska dessa än må vara, riskerar man enligt denna meningsriktning alltid en begränsning av de aspekter som tas upp, de synpunkter som befinns värda att uppmärksamma. En variant på denna kritik går ut på att man inom ett företag med ensamrätt av rädsla för att stöta sig med skilda meningsriktningar skulle undvika kontroversiella och väsentliga frågor, för att i stället hålla sig till det allmängiltiga och likgiltiga.

En kritik av detta slag är enligt vår mening i huvudsak ogrundad, och erfarenheten pekar på många punkter i helt annan riktning. Det kan likafullt inte bestridas att det system som valts för Sveriges del kan medföra vissa faror av antytt slag, även om den ständiga granskningen i offentlighetens ljus av Sveriges Radios programpolitik begränsar dessa faror. Man kan inte heller bortse från den rent psykologiska betydelsen av hur rundradiosystemet är utformat. För många framstår otvivelaktigt en samling av programansvaret på en enda hand som stötande, oavsett om de hittillsvarande erfarenheterna varit negativa eller ej. Vi tillmäter alltså även detta slag av kritik en viss betydelse, och i de följande förslagen har vi sökt att framhäva sådana moment som synes ägnade att förhindra en koncentration av ansvaret för programfrågor av detta slag på ett fåtal händer.

När vi i det följande först summerar ett antal utvecklingslinjer som vi funnit särskilt intressanta och sedan närmare diskuterar dessa, sker det mot bakgrunden av en mera vidsträckt och nyanserad uppfattning om vad »inre konkurrens» är eller bör vara än vad som kan synas ligga i själva termen. Den direkta tävlan om att prestera goda (dvs. högt uppskattade eller populära) program är relevant och förtjänar att framhållas på många områden, såsom underhållning i vidaste mening. Men därtill kommer som en minst lika viktig aspekt spridningen av ansvar och avgörande i programfrågor inom det stora företaget, självständigheten för enskilda programavdelningar eller producenter. Vi tillmäter detta den största betydelse såväl för arbetsglädje och arbetsresultat inom Sveriges Radio som för opinionsbildningens frihet och för mångsidigheten inom etermedierna.

Vad gäller konkreta åtgärder eller yttre arrangemang, som kan befrämja »inre konkurrens» och självständighet inom Sveriges Radio, har följande sex möjligheter befunnits mest intressanta:

(1) I skilda sammanhang har två möjligheter diskuterats att organisera dub-

belprogramsystemet inom televisionen. Den ena innebär att de båda framtida programkanalerna i betydande utsträckning blir självständiga inom Sveriges Radios ram, alltså får var sin ledning och i princip också skilda produktionsenheter. De båda kanalerna skulle därigenom i sin helhet tävla med varandra.

(2) Den andra möjligheten bygger på en omfattande decentralisering av programverksamheten, varvid alla de egenproducerade inslag som härrör från Stockholm skulle samlas i den ena och de som kommer från övriga orter i den andra kanalen. Ett betydande mått av självständighet skulle lämnas de enskilda programenheterna på olika orter. Däremot skulle de båda kanalerna totalt sett samordnas med varandra, inte minst i syfte att uppnå en viss arbetsfördelning och en rimlig placering av det utländska gods, som även i framtiden kommer att svara för en betydande del av programtiden.

(3) Även bortsett från förekomsten av parallella programkanaler inom radio och TV finns utrymme för tävlan mellan olika enheter inom Sveriges Radio. Inom många programavdelningar är det nämligen både möjligt och önskvärt att fördela ansvaret för de enskilda inslagen på olika händer. Detta sker lättast om de inslag som en viss avdelning producerar fördelas på ett antal serier, med gemensam överrubrik och helst också en i huvudsak enhetlig yttre form. Dessa serier bör löpa samtidigt och växelvis under ett verksamhetsår, och personalen inom avdelningen fördelas (individuellt eller i arbetslag) på de olika serierna i stället för att användas än för den ena och än för den andra. Väsentligt är då givetvis att den eller de som svarar för en viss serie lämnas största möjliga självständighet vid programmens utformning.

(4) Betydande vinster kan uppnås genom en allmän decentralisering i programproduktionen, även bortsett från placeringen av program i skilda kanaler. Såväl publik som kritik görs medvetna om från vilken ort ett viss inslag kommer, och beröm eller kritik återfaller på produktionsorten liksom på det enskilda programmet. Det mått av »lokalpatriotism» som de ansvarigas ansträngningar ger uttryck för bör i detta fall uppfattas som något positivt. Väsentligt är här givetvis, att de skilda produktionsorterna erhåller likvärdiga resurser för att kunna tävla på lika villkor, och att man inte sprider uppgifterna mer än vad det på varje ort tillgängliga programunderlaget tål.

(5) Programverksamheten bör även kunna stimuleras av att enskilda personer eller företag inom landet men utanför Sveriges Radios ram producerar program, som sedan inköps och används av Sveriges Radio. När det gäller sådana program som kan åstadkommas av enskilda personer — frilansar — har detta förekommit redan länge, ehuru det mindre ofta uppmärksammats utåt. I synnerhet på TV-området förutsätter emellertid självständig programproduktion relativt fast etablerade enheter, något som tidigare inte förekommit i vårt land men väl däremot i andra länder. För denna företeelse har vi valt benämningen »fri produktion».

(6) Av vad som redan sagts framgår, att de anordningar som vidtas för att stimulera en inre tävlan måste bli påtagliga inåt och uppmärksammade utåt om

de skall få önskad effekt. Inom Sveriges Radio måste de medverkande identifiera sig med sin kanal eller sin programserie, något som främst förutsätter att de regelmässigt används av vissa enheter men inte av andra. Gentemot publiken är »marknadsföringen» av de vidtagna åtgärderna av avgörande betydelse. En ursprungsbeteckning måste åsättas det enskilda programmet, programserien eller programkanalen, så att publik och kritik aldrig kan sväva i tvivelsmål om vem som har ansvaret för en bestämd programprodukt. Sålunda kan inslag från en viss ort identifieras med hjälp av en särskild skylt och en fanfar. Ett framhävande av de enskilda personerna bakom ett program är ofta besvärande. Men kanalen, produktionsorten eller arbetsgruppen måste utmärkas, om begreppet »inre konkurrens» skall få någon mening.

2.4.2 Förhållandet mellan televisionens P 1 och P 2

I den hittillsvarande diskussionen har två bestämda förslag till »inre konkurrens» särskilt framhållits, vilka båda utgår från att televisionens programkanaler efter starten av ett P 2 i någon mening skall konkurrera med varandra. Liknande uppslag har även framförts till oss i samband med våra enkäter och vår s. k. kritikerkonferens (se kapitel 2.2). I båda fallen gäller att totalinnehållet i de båda TV-kanalerna på kvällstid måste fördelas enligt »växlingsprincipen»; endast därigenom kan de två kanalernas prestationer jämföras med varandra. Ljudradions tre programkanaler är däremot samordnade under en enda programdirektör, vilken fastställer innehållet i samtliga kanaler. Eftersom den innehållsmässiga fördelningen är uppbyggd efter »renodlingsprincipen» kan någon konkurrens i egentlig mening inte förekomma mellan de tre kanalerna, och någon sådan eftersträvas inte heller.

En »inre konkurrens» mellan två programkanaler kan åstadkommas på många sätt. Vi har valt att systematiskt utveckla två principiellt klara och inbördes olika alternativ. Som ett komplement till dessa hänvisas till bilaga 5, i vilken en fyllig redogörelse lämnas för hur Finlands Rundradio avser att lösa motsvarande problem. Den finländska planen, vilken inte kunnat utarbetas lika förutsättningslöst som våra två alternativ, kan i många hänseenden sägas utgöra en blandform mellan dessa.

Det första av de båda alternativ som redovisas i figur 4 benämns *kanalkonkurrens*. Enligt detta skulle man eftersträva att låta de båda kanalerna i sin helhet tävla med varandra, vilket i sin tur förutsätter skilda programledningar. En sådan uppdelning eller boskillnad mellan de båda kanalerna kan drivas mer eller mindre långt. Som en begränsad variant kunde man tänka sig, att det närmast under televisionens programdirektör skulle finnas två programredaktörer eller redaktioner, vilka gavs relativt betydande självständighet när det gällde att sammanställa material för vardera kanalen. Men programdirektören skulle relativt ingående övervaka den arbetsfördelning som sålunda uppstod. Vidare

Figur 4. Två alternativ för inre konkurrens i TV

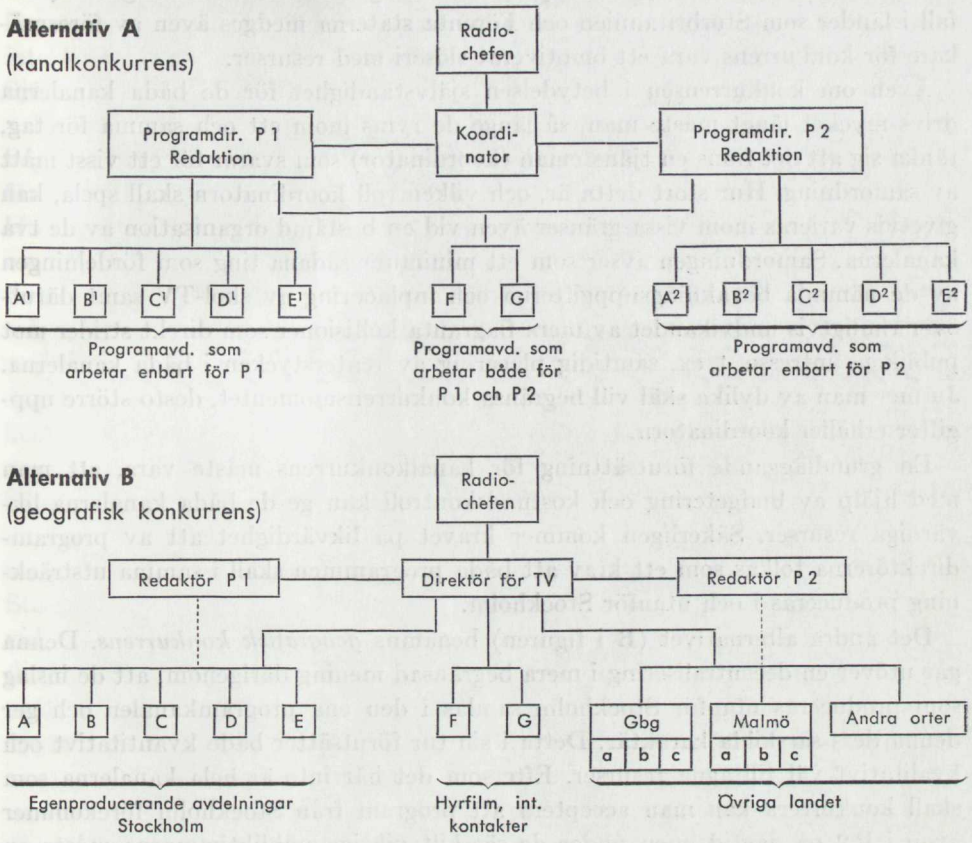

kunde man (främst av ekonomiska skäl) välja att hålla samman programavdelningarna och endast tillse att enskilda medarbetare ställde samman program för enbart P 1 eller P 2.

Vi har emellertid funnit det vara mera intressant och klarläggande att redovisa ett alternativ, som konsekvent byggts upp på principen om två såvitt möjligt åtskilda programkanaler. Detta innebär då (jfr alt. A i figuren) att självständigt arbetande programdirektörer med egna staber står i spetsen för kanalerna, att flertalet programavdelningar arbetar endera för P 1 eller för P 2 (och att alltså de flesta av de nuvarande avdelningarna klyvs eller dubbleras) samt att sådana funktioner som nyhetstjänst, ackvisition av hyrfilm och intag av utländska överföringar sker separat för vardera kanalen. Vidare måste enligt detta alternativ förutsättas att de båda kanalerna var för sig disponerar produktionstekniska faciliteter, att alltså den nuvarande tekniska avdelningen klyvs. Begränsningar av konkurrensprincipen måste dock tänkas för skol-TV och vissa liknande uppgifter, kanske också i fråga om bevakningen av sport och allmänna

evenemang. I det senare fallet avser ju referatet en enda händelse vilken inte kan anordnas eller kontrolleras av programföretaget. Dubbelbevakningen i dylika fall i länder som Storbritannien och Förenta staterna medges även av förespråkare för konkurrens vara ett omotiverat slöseri med resurser.

Även om konkurrensen i betydelsen självständighet för de båda kanalerna drivs mycket långt måste man, så länge de ryms inom ett och samma företag, tänka sig att det finns en tjänsteman (koordinator) som svarar för ett visst mått av samordning. Hur stort detta är, och vilken roll koordinatorn skall spela, kan givetvis varieras inom vissa gränser även vid en bestämd organisation av de två kanalerna. Samordningen avser som ett minimum sådana ting som fördelningen av de nämnda bevakningsuppgifterna och inplacering av skol-TV samt därutöver rimligtvis undvikandet av mera flagranta kollisioner som direkt strider mot publikens intresse, t. ex. samtidig placering av teaterstycken i båda kanalerna. Ju mer man av dylika skäl vill begränsa konkurrensmomentet, desto större uppgifter erhåller koordinatorn.

En grundläggande förutsättning för kanalkonkurrens måste vara, att man med hjälp av budgetering och kostnadskontroll kan ge de båda kanalerna likvärdiga resurser. Säkerligen kommer kravet på likvärdighet att av programdirektörerna tolkas som ett krav att båda programmen skall i samma utsträckning produceras i och utanför Stockholm.

Det andra alternativet (B i figuren) benämns *geografisk konkurrens*. Denna går utöver en decentralisering i mera begränsad mening därigenom, att de inslag som produceras utanför Stockholm samlas i den ena programkanalen och ger denna dess särskilda karaktär. Detta i sin tur förutsätter både kvantitativt och kvalitativt väl tilltagna resurser. Eftersom det här inte är hela kanalerna som skall konkurrera kan man acceptera att program från Stockholm förekommer även i P 2 på dagtid, men under de särskilt viktiga publiktimmarna måste en lika stor andel egenproduktion i båda kanalerna komma från respektive Stockholm och övriga orter och därtill produceras på likvärdiga villkor. Det är då förutsatt att de ansvariga på varje ort arbetar med ett mycket stort mått av självständighet när det gäller att realisera programmen, sedan väl det schema gjorts upp som fördelar uppgifterna och tillförsäkrar publiken en väl avvägd produktion. Även avdelningarna i Stockholm bör få arbeta relativt självständigt, varför programdirektörens funktioner enligt detta alternativ blir utpräglat administrativa. Vi benämner honom därför »direktör för televisionen».

Det bör framhållas att det vid alternativ B inte finns någon ansvarig chef som har ett primärt intresse av att en hel programkanal — P 1 eller P 2 — framstår som populär och framgångsrik; det finns över huvud taget ingen chef för någondera kanalen. Den inre konkurrensen avser i stället de många skilda produktionsenheterna, programavdelningarna i Stockholm samt distriktskontoren, men även mindre arbetslag och enskilda producenter på en viss ort. Som en metod att utforma P 1 versus P 2 innebär alternativet helt enkelt att man i avsikt att ge vardera kanalen en distinkt profil tillgriper den i och för sig nära till

hands liggande geografiska fördelningen av olika inslag. — Detta i sin tur medför att man under de två-tre första åren av program 2, då de av oss i kapitel 4.2 föreslagna produktionsresurserna för i första hand Göteborg och Malmö ännu inte kommit till stånd, måste komponera P 2-kanalen på ett delvis annat sätt. Självständigheten för olika enheter kan givetvis tillämpas redan tidigare.

Program 2 får inte uppfattas som en »provinskanal» enligt detta alternativ, begränsad till lokala frågor och lokala talanger. Tvärtom bör det vara naturligt för de stora enheterna i Göteborg och Malmö, som kvantitativt bär upp P 2, att eftersträva allmängiltighet i sitt ämnesval, att ta upp rikspolitiska frågor även om det innebär programarbete i Stockholm, att söka vilka medverkande de önskar etc. Båda kanalerna arbetar alltså över hela registret av programformer och ämnesområden.

I alternativ B kan man systematiskt tillgodose behovet av arbetsfördelning på dagtid, avseende sådana stående uppgifter som utbildnings- och studie-TV. Inte heller överföringar från utlandet och inhemska referat av idrott och andra evenemang, vilka TV inte själv arrangerar utan endast bevakar, görs till föremål för konkurrens. Man kan alltså låta den ena kanalen förmedla en idrottsöverföring medan i den andra utsänds lektioner. Hyrfilm och liknande ej egenproducerat material kan fördelas centralt (men man kan ge filmredaktörer för P 1 och P 2 i Stockholm och Göteborg rätt att låta sina skilda synpunkter komma till uttryck vid valet av filmer, förutsatt att tvister om samma film eller serie slits av TV-direktören).

Konkurrensen avser alltså egenproduktionen på »bästa tid», och effekten uppnås inte genom att man manövrerar hela kanalerna mot varandra utan genom att de enskilda orterna lämnas stor självständighet. Program 1 och 2 blir närmast ramar för en rad sinsemellan oberoende avdelningschefer och distriktschefer. Program 2 blir därvid dels den kanal där den samlade »provinsen» hävdar sig gentemot huvudstaden, dels också plattformen för dessa skilda orters inbördes tävlan. Någon koordinator behövs inte i detta fall, eftersom det finns en gemensam TV-direktör. Däremot bör denne biträdas av en redaktör för vardera kanalen, vilken är kontaktman för de avdelningar som förser kanalen med material. Det kan visa sig praktiskt att rent lokalmässigt låta kontaktmannen för P 2 befinna sig i Stockholm (i direkt kontakt med sin kollega och med TV-direktören) men han bör då vara en »ambassadör» för distrikten, måhända rekryterad växelvis från Göteborg och Malmö. TV-direktören och redaktörerna sammanställer med utgångspunkt från förslag från de olika producerande enheterna ett programschema, som undviker kollisioner och syftar till största möjliga valfrihet för publiken.

En tävlan enligt alt. A blir naturligtvis mer fullständig i den meningen, att man dels använder även hyrfilm och andra icke egenproducerade inslag i försöken att »slå ut» medkanalen, dels manövrerar den allmänna programsättningen i samma syfte. Härav följer å andra sidan, att alt. B tillåter betydligt mera samordning med tanke på publikens valsituation. Man kommer i detta alternativ

också ifrån svårigheten att kanalerna knappast kan konkurrera vid vissa tider, om sådana uppgifter som t. ex. skol-TV och studie-TV skall kunna lösas tillfredsställande.

Argumenten till förmån för »inre konkurrens» i olika avseenden har redovisats ovan. Vid en närmare granskning av de två här närmare utarbetade alternativen bör följande ytterligare argument i olika riktningar anföras.

(1) Även om båda TV-kanalerna finansieras centralt inom företaget och med licensmedel, och alltså inte för sina resurser är beroende av publikens storlek, synes det likväl nästan oundvikligt att en konkurrens av detta slag i första hand kommer att gälla just publikfrekvensen. Den »tävlan om kvalitet» som vi finner vara det väsentliga är svår att omsätta i handfast verklighet, för det första därför att det alltid är svårt att avgöra i vilken riktning publikens och kritikens reaktioner kan anses gå, för det andra därför att det är nästan oundvikligt att den uppmätta publikens storlek i längden slår igenom som en betydligt starkare faktor än varje form av kvalitetsuppskattning. I synnerhet då ju båda programkanalerna i princip har samma målsättning torde publikfrekvensen under längre tid i praktiken bli det avgörande måttet på hur de lyckas. Riskerna med en konkurrens om publikens storlek har diskuterats i kapitel 2.3. Denna konkurrens kan också komma att gå ut över viljan till experiment, till förnyelse i programskapandet och satsning på det oprövade och ovanliga.

Detta argument drabbar konkurrens i allmänhet och alltså i viss mening båda alternativen. En väsentlig skillnad finns dock. I alt. A kan de två programdirektörerna drivas till försök att i själva programschemat särskilt gynna populära inslag (varvid konflikter med koordinatorn och radiochefen regelmässigt torde uppstå). I alt. B däremot ligger kontrollen över programschemat hos en enda TV-direktör som för sin del är ointresserad av de båda kanalernas inbördes popularitet, och som därför kan fördela skilda uppgifter med hänsyn till olika publikgruppers berättigade önskemål. Det är i detta alternativ vida lättare att tillgodose sådana speciella men utomordentligt angelägna uppgifter som studie-TV (jfr kapitel 8.3).

(2) För närvarande har de enskilda programavdelningarna och producenterna inom Sveriges Radio ett väsentligt mått av självständighet. Programuppslag kommer nästan alltid nedifrån, och sedan ett allmänt godkännande givits får vederbörande också under stor frihet utveckla programmen. Det är nästan oundvikligt att en kanalkonkurrens mellan P 1 och P 2 skulle få samma konsekvenser som tävlan mellan skilda programföretag har fått i utlandet, dvs. en stark koncentration av besluträtten hos programdirektörerna och deras staber. I sin vällovliga strävan att nå bästa möjliga resultat (i praktiken nästan alltid största möjliga publik) för sin kanal skulle de i detalj övervaka vad de enskilda medarbetarna gör, och den nuvarande decentraliseringen inom programföretaget skulle alltså ersättas med en långtgående centralisering, låt vara på två händer. En

dylik utveckling kan naturligtvis bedömas på olika sätt. För vår del skulle vi finna den olycklig.

I alt. B finns det mellan den för båda kanalerna gemensamme direktören och de enskilda produktionsenheterna i Stockholm och ute på fältet ingen instans, som har ett eget intresse av tävlan. Det finns ingen chef eller annan instans som företräder P 1 och P 2 som sådana (utom de relativt underordnade redaktörerna), utan ansvaret är fördelat på programavdelningarna i Stockholm samt på två större och en rad mindre produktionscentra ute i landet. Detta alternativ avser att skapa en i förhållande till nuläget *ökad* decentralisering inom programföretagets ram, såväl geografiskt som inom stockholmsorganisationen. Det underlättar dessutom en vidgad ansvarsspridning *inom* de enskilda avdelningarna av det slag som ovan diskuterats.

(3) Den som i likhet med oss finner en geografisk decentralisering önskvärd måste ta intryck av de följder som kanalkonkurrens på kommersiell basis fått i länder som Storbritannien och Förenta staterna. Inom den brittiska ITV-kanalen dominerar de fyra stora programbolagen (ABC, AR, ATV och Granada) från London, Birmingham och Manchester helt. De elva mindre bolagen, baserade på efter våra mått stora städer, förekommer ytterst sällan i riksprogrammet. I Förenta staterna har konkurrensen mellan ABC, CBS och NBC efter hand koncentrerat produktionen till New York och Hollywood, och en så stor stad som Chicago som tidigare spelade en stor roll för riksprogrammen har slagits ut.

I Sverige måste man räkna med att två i sin helhet tävlande riksprogram i TV skulle eftersträva att placera en så stor del av sin produktion som möjligt i Stockholm. Kraven på produktionsteknisk förenkling och direkt övervakning från programdirektörernas sida skulle verka i denna riktning, liksom sådana programfaktorer som att man vill hålla sig till beprövade artister för att inte ta risken av publikbortfall. Att bedömningen av programstoff och medverkande kan vara en annan ute i landet torde härvidlag spela en underordnad roll.

(4) På det politiska och likartade områden kan måhända Sveriges Radios dubbla ansvar, att på samma gång visa opartiskhet och saklighet samt ägna sig åt en orädd bevakning av kontroversiella men viktiga områden, komma i fara. Konkurrens mellan kanaler eller programorter kan rubba balansen mellan dessa hänsyn i två riktningar. Den enskilde producenten kan i strävan efter framgång välja sensationsbetonade programformer, eller lämna den ena sidan av en viktig fråga obelyst i den vaga förhoppningen att den andra kanalen eller någon annan ort skall återställa balansen. Men erfarenheten från utlandet pekar också på att risken att stöta sig med partier och intressegrupper i samhället och därigenom förlora popularitet — eller möjlighet att fortsättningsvis göra program — kan leda till överdriven försiktighet, varvid ämnen som verkligen borde belysas undviks därför att man inte vill irritera delar av publiken.

(5) Det är på allmänna grunder önskvärt att bevakningen av politiska och kulturella frågor, samhällsinformation och offentlig debatt fungerar på så sätt att alla viktigare frågor tas upp, att program i samma ämne inte kolliderar och

att samtidigt kontroversiella ämnen blir belysta från olika utgångspunkter. Dessa syften kan otvivelaktigt lättast nås genom en stark central kontroll över hela programproduktionen. I frånvaro av en sådan — på grund av kanalkonkurrensen i alt. A eller decentraliseringen i alt. B — riskerar man att vissa ämnen som antas intressera publiken, eller som helt enkelt fångat producenterna, förekommer i båda kanalerna, medan andra faller åt sidan. Man kan också — om ingen eller föga samordning förekommer — få debatter i samma ämne på samma dag eller mycket nära varandra, med kanske samma allmänna synpunkter företrädda.

Även om denna kritik drabbar båda alternativen vinner man genom alt. B flera fördelar. Medan de självständigt arbetande enheterna i och utanför Stockholm svarar för uppslagen till och genomförandet av programmen, kan TV-direktören med hjälp av de två kanalredaktörerna tillse att den totala verksamheten på området blir välplanerad. Härtill kommer att debatten i Stockholm inte nödvändigt avspeglar den i hela landet, även om TV-producenter i huvudstaden ofta synes tro detta, och att förtroendet för mediets agerande på opinionsbildningens område torde bli större om man kommer bort från stockholmsdominansen i valet av ämnen, medverkande och infallsvinklar.

(6) I den offentliga debatten har ett huvudargument till förmån för kanalkonkurrens — och givetvis för helt självständiga programföretag — gentemot ett centraliserat system varit, att man i en demokrati bör undvika att betydande inflytande inom opinionsbildningens område koncentreras på en hand. Det får alltså inom ett så viktigt massmedium som televisionen inte vara så att en person, eller en grupp av samverkande personer, avgör vilka frågor som skall tas upp och vilka som skall medverka och yttra sig. Detta argument måste tillmätas stor vikt.

Det förtjänar då att påpekas att man torde uppnå detta mål ännu säkrare med geografisk konkurrens, eftersom man där får fler än två självständigt arbetande enheter som svarar för program av denna typ. Därtill minskas — som vi redan påpekat — frestelsen att i syfte att vinna popularitet för en hel kanal hålla sig till vissa ämnen och vissa medverkande, liksom den ensidighet som kan ligga i en gemensam utsiktspunkt från huvudstadens horisont.

(7) På en rad programområden måste en mycket besvärande dragkamp uppstå mellan de båda kanalerna enligt alt. A. Detta kan gälla eftertraktad hyrfilm från utlandet, rätten att bevaka särskilt intressanta idrottsevenemang, engagemang av de fåtaliga verkligt goda underhållningsartister som finns i landet, frågan om vilken kanal som skall tilldelas de skickligaste — eller populäraste — av Sveriges Radios egna programtjänstemän etc. Här måste en rad fördelnings- och kompetenstvister ideligen slitas, något som ger koordinatorn en utslagsgivande ställning i många fall.

I alt. B begränsas denna typ av tvister i huvudsak till att gälla sådana utomstående medverkande som kan deltaga i inspelningar på mer än en plats. På varje enskild ort arbetar programenheterna för samma kanal och tävlar inte med

varandra. Fördelning av främmande produktion samt av bevakningen av mer eller mindre attraktiva evenemang görs centralt av direktören i de fall där inte geografiska omständigheter placerar ansvaret.

(8) Fördelningen av befogenheter och ansvar inom Sveriges Radio kan bli mycket svårhanterlig enligt alt. A. Ju mera konsekvent man genomför klyvningen eller dubbleringen, desto lättare undviker man givetvis dessa svårigheter. Redan ganska måttliga krav på samordning av programschemat i publikens intresse måste dock ge koordinatorn en betydelsefull och därmed utsatt ställning gentemot de två programdirektörerna. Blir han underordnad dessa kan de i sina respektive kanalers intressen åstadkomma ett utbud som illa motsvarar publikens behov av valmöjligheter; blir han för att undvika detta ställd på samma nivå kan ständigt kompetenstvister uppstå.

Om man för att hålla tillbaka kostnadsökningen och bättre utnyttja begränsade resurser avstår från att dubblera en rad programavdelningar och den tekniska tjänsten, uppstår enligt alt. A i gengäld onaturliga befälsförhållanden inom organisationen. Chefen för en programavdelning eller den som svarar för tekniska faciliteter slits åt två håll av skilda men likställda överordnade, vilka därtill kan frestas att gå förbi honom för att direkt knyta till sin kanal hans skickligaste medarbetare.

Ingen motsvarighet till dessa problem uppstår enligt alt. B. Redaktörerna för de två kanalerna är underordnade tjänstemän (på lägre nivå än avdelnings- och distriktscheferna) och har ingen besluträtt.

(9) Det synes även vara tveksamt, om det system för arbetsfördelning mellan de båda kanalerna som vi i kapitel 4.1 föreslår skola gälla intill kl. 20 kan upprätthållas vid en konkurrens enligt alt. A. Programdirektörerna för P 1 och P 2 måste ha en naturlig ambition att tävla med varandra under så stor del av dagen som möjligt, och tilldelas de helt olika uppgifter — som därtill ur publiksynpunkt ingalunda är likvärdiga — kan detta påverka såväl den allmänna bilden av de två kanalerna som deras möjligheter att hålla kvar publiken på bästa kvällstid. Säkerligen kommer ett starkt tryck att uppstå att utsträcka konkurrensen över hela dagen. Därigenom skulle inte minst den väsentliga inriktningen på studie- och utbildningsuppgifter komma i fara.

Dessa farhågor är helt irrelevanta vad avser alt. B, då det här inte finns någon instans som svarar för en hel kanal, och då samtliga produktionsorter avses bidraga till de mera speciella uppgifter som placeras på dagtid och tidig kvällstid.

(10) En programfråga av stort principiellt intresse avser nyhetstjänsten. Den skulle enligt alt. A vara dubblerad, kanske enligt västtyskt mönster med ett nyhetsblock i P 1 kl. 19 och ett i P 2 kl. 19.30. Enligt alt. B skulle enbart P 1 (baserat på Stockholm) innehålla nyheter.

Det hävdas ofta att konkurrens på detta område leder till bättre resultat. Huruvida så verkligen är fallet är svårt att leda i bevis. Ofta menar man olika ting med »bättre» resultat. Kanske kan konkurrens å ena sidan göra presentationen mera genomarbetad, snärtigare, mera njutbar rent programmässigt (lik-

som givetvis produktionen blir dyrare). Men å andra sidan kan det visa sig publikmässigt lönande att inrikta sig på sensationella och triviala ting snarare än på en seriös nyhetsbevakning.

Den som är angelägen om att etermedierna skall ha mer än en väg att utforma nyheterna bör inte heller tappa bort ljudradion från resonemanget. Av uppenbara skäl måste de två medier som Sveriges Radio disponerar över utforma sina nyhetsprogram var för sig och på de skilda sätt som mediernas karaktär betingar. Inom televisionen skulle däremot två parallella nyhetsprogram i mycket bli varandra lika: exakt samma nyhetsfilm från Eurovisionen, så gott som samma idrottsbilder låt vara från två olika kameror, bilder från samma presskonferens med en aktuell person etc.

(11) Av största betydelse för en bedömning måste hänsyn till kostnaderna vara. Ehuru det är omöjligt att närmare beräkna hur mycket en mera omfattande kanalkonkurrens mellan P 1 och P 2 skulle kosta jämfört med en fullständig samordning, står det likväl klart att betydande fördyringar måste uppstå. Nyhetstjänstens dubblering erbjuder det mest påtagliga exemplet: för att producera i stort sett samma program måste såväl reporterstaben inom landet som utlandskorrespondenterna fördubblas. Särskilt dyrt blir det givetvis att t. ex. sända ut två helikoptrar i stället för en för att filma ett havererat fartyg. Klyvningen av den tekniska tjänsten torde likaså visa sig synnerligen oekonomisk. Härtill kommer hela den personal som är sysselsatt med den centrala ledningen för de båda kanalerna. Vidare kommer givetvis ett starkt tryck att uppstå från medverkande, inte minst då från dem som engageras mera tillfälligt. Med erfarenheter från utlandet för ögonen vågar vi påstå att gagekostnaderna kommer att skjuta kraftigt i höjden. Då det är uppenbart att televisionens ekonomi på längre sikt ger anledning till bekymmer finns det anledning att betrakta detta starka tryck i fördyrande riktning synnerligen allvarligt.

Vad gäller alt. B bör i princip fördyringar kunna undvikas jämfört med en produktion i centraliserade former. En omfattande decentralisering kan visserligen — i vart fall utanför Göteborg och Malmö — medföra något högre kostnader per programtimma än en starkare koncentration av verksamheten till i första hand Stockholm, men detta torde ligga inom den ekonomiska långtidskalkylens felmarginal.

(12) Det vill slutligen synas som om alt. A om det en gång har införts knappast kan modifieras, i den mån erfarenheterna ger vid handen att så skulle vara önskvärt. Detta skulle i vart fall kräva ingrepp av en sådan art att det torde vara så gott som omöjligt att genomföra dem. Sannolikt erbjuder alt. B härvidlag betydligt större handlingsfrihet i framtiden, främst därför att den grundläggande organisationen inom Sveriges Radio enligt detta förslag ändras ganska litet jämfört med nuläget. De väsentligaste förändringarna är att enheterna utanför Stockholm växer mycket snabbt, samt att befogenhetsfördelningen i fråga om det aktiva programskapandet förskjuts i riktning mot de enskilda avdelningarna och distrikten.

Vid en *sammanfattning* av dessa skilda typer av invändningar finner vi, att avgörande skäl talar mot en kanalkonkurrens enligt alternativ A. Vi har i kapitel 2.3 allmänt anslutit oss till tanken att ett system med ensamrätt ger betydande fördelar framför en renodlad konkurrenssituation. Att mot denna bakgrund söka »bygga in» en tävlan mellan två programkanaler inom Sveriges Radio, när detta enligt vad vi har påvisat skulle medföra en rad stora nackdelar, kan inte motiveras. Vad man förlorar i fråga om ensamrättens många väsentliga fördelar uppvägs inte på långt när av de vinster konkurrensen kan ge.

Men genomgången av skilda argument har påvisat, att det råder stora skillnader mellan alternativen med kanalkonkurrens och geografisk konkurrens. I det senare fallet synes man kunna bevara de flesta av de fördelar i form av stimulans o. dyl. som ett mått av konkurrens kan antas ge, och samtidigt slå vakt om ensamrättens förmåga att garantera samordning och variation, genom att den administrativa kontrollen samlas på en hand. Särskilt vill vi framhålla det betydande mått av självständighet för enskilda programenheter som alternativ B medför, och som vi för vår del vill se som ett minst lika stort värde som inre konkurrens i snävare mening.

Vi förordar därför det ovan redovisade alternativet B. Detta förutsätter emellertid att Sveriges Radio gör en likvärdig fördelning mellan Stockholm och övriga orter, så att inte de mest intressanta uppgifterna inom egenproduktionen — eller de mest attraktiva främmande inslagen — förbehålls program 1. Det dagliga arbetet med att bringa de två kanalerna i samspel med varandra åvilar de båda programredaktörerna. Den ene av dessa är i ständig kontakt med de producerande avdelningarna i Stockholm, medan den andre är »övriga Sveriges» kontaktman och därtill svarar för den löpande samordningen mellan enheterna ute i landet.

I detta system bör man söka föra in så mycket som möjligt av den »seriekonkurrens», som vi redovisade som punkt 3 i punkt 2.4.1. Praktiskt innebär detta att de avdelningar som har att svara för program relativt ofta fördelar dessa på olika serier med skilda rubriker och skilda ansvariga, eller grupper av ansvariga. För att ta ett exempel kan man varje söndagseftermiddag i P 1 (medan P 2 sänder sport) ha ett politiskt magasin, vilket växelvis sammanställs av skilda producenter och där skilda uppsättningar av kommentatorer eller debattörer med olika intressen och värderingar medverkar. Vad man härmed motarbetar är dels de enskilda programmens anonymitet, dels samlandet av mer kontroll och ansvar på en hand än vad programarbetet och samordningen gör nödvändigt.

Vi har fört ett relativt utförligt resonemang kring detta spörsmål, emedan det framstår som centralt för den svenska televisionens (och i tillämpliga delar också ljudradions) framtid. Detta innebär givetvis inte att vi kunnat uttömma alla synpunkter, ej heller att samtliga de argument som måste tillmätas betydelse talar för det ena och mot det andra av de redovisade alternativen. Även det av oss förordade alt. B rymmer svårigheter, kanske främst genom den långtgående

decentralisering som vi medvetet har förordat. Det *kan* komma att visa sig att en starkare central ledning många gånger skulle vara önskvärd. Frågan blir då om man för att i dessa stycken uppnå förbättringar skall vidga de centrala instansernas befogenheter, eller om man likväl sätter sådant värde på en mycket långtgående befogenhetsspridning att man är redo att acceptera även nackdelarna med denna. Under alla förhållanden kan man förutse att erfarenheterna av ett system, som ännu inte tillämpats i Sverige och som har få motsvarigheter i andra länder, kommer att leda till successiva modifikationer.

Vi vill emellertid understryka, att de två teoretiskt renodlade alternativ som vi har diskuterat uppvisar så grundläggande olikheter att de knappast med fördel kan föras samman i en »kompromiss». Det system som nu förutses för den finländska televisionen (se bilaga 5) kan måhända uppfattas som ett mellanting mellan våra båda alternativ. Men bortsett från att det har måst upplinjeras i en situation där man redan haft en rad förutsättningar givna och nödgats anpassa sig till även relativt ogynnsamma villkor, torde det av redogörelsen i bilagan framgå vilka svårigheter som sammansmältningen av skilda element medför och i synnerhet hur man i en rad avseenden söker undvika den rena kanalkonkurrensens nackdelar. Några jämbördiga kanaler kan det med de givna resurserna knappast bli tal om i Finland.

2.4.3 Decentralisering

En decentralisering av programverksamheten har emellertid uppgifter att fylla även utöver inre konkurrens. De två huvudargumenten för decentralisering är uppenbara och obestridliga. Det måste alltid vara en strävan för radio och TV att söka tillvarata de resurser i fråga om medverkande, idéer och programinnehåll som finns tillgängliga. I ett litet land som Sverige blir detta särskilt viktigt. Endast genom decentralisering kan man väl utnyttja de möjligheter som finns ute i landet. Det är likaså nödvändigt att disponera sådana resurser för bevakning av aktualiteter och andra viktiga händelser utanför Stockholm, att man verkligen kan åstadkomma en likvärdig täckning av landet och undvika den slagsida gentemot händelser i huvudstaden, som så ofta gjort sig märkbar. Då huvuddelen av produktionen alltid måste ske i den eller de största städerna, finns det en verklig fara för att etermedierna blir stockholms- eller storstadsbetonade. En eldsvåda i Stockholm tycks alltid vara en mycket större nyhet än en eldsvåda i en småstad, en teaterpremiär i Stockholm är alltid ett evenemang men inte alltid en i Malmö, debatten i stockholmspressen framställs ofta som representativ för opinionsbildningen i landet i dess helhet osv. Mot sådana snedvridningar måste Sveriges Radio vara på sin vakt.

Det kan emellertid inte vara någon uppgift för Sveriges Radio att ge medverkande eller händelser utanför Stockholm en större plats än vad deras förmåga, eller egenintresse, motiverar. Schematiskt sett kan man uttrycka saken så, att decentraliseringen skall möjliggöra att likvärdiga normer kan tillämpas

vid urvalet av artister och andra medverkande, och att nyhetsvärderingen av skilda händelser blir densamma oavsett var händelserna inträffar. Detta kommer även framgent att ge ett försteg åt storstäderna och då i synnerhet Stockholm, därför att mycket av det betydelsefulla i landet måste inträffa i huvudstaden, och därför att ett starkt »sug» drar konstnärer och artister av olika slag mot huvudstaden och de möjligheter den erbjuder. Att huvuddelen av programproduktionen på en lång rad områden alltid kommer att kvarligga i Stockholm är därför uppenbart.

Men inte minst på sistnämnda punkt finns det anledning att uppmärksamma, på vilket sätt etermedierna själva kan spela en aktiv roll beträffande fördelningen av artister och liknande grupper inom landet. En huvudorsak till den starka koncentration av skådespelare, musiker o. dyl. till Stockholm som nu observeras är givetvis att ojämförligt fler arbetstillfällen erbjuds i huvudstaden. På vissa områden kan inte ens så stora städer som Göteborg och Malmö erbjuda likvärdiga villkor. Men radio och TV är själva arbetsgivare, som i framtiden kommer att spela en ännu större roll än nu för många grupper av tänkbara medverkande. Om Sveriges Radios distriktskontor i Göteborg och Malmö får svara för en relativt stor del av produktionen av musik, teater och underhållningsprogram i radio och i synnerhet i TV, innebär detta i och för sig en förändring av de arbetsmarknadsmässiga förutsättningarna. Det starka »suget» mot Stockholm reduceras då, och etermedierna skapar åt sig själva ett bättre underlag för sin verksamhet på andra orter. Avvägningen mellan produktion i Stockholm och på andra orter vad det gäller program av denna typ kan alltså inte enbart göras med utgångspunkt från den nuvarande balansen i fråga om tillgången på artister, utan hänsyn måste tas till de förutsättningar som kommer att råda i framtiden, och som Sveriges Radio till en del själv kan skapa.

Hänsyn till resurser och kostnadshänsyn allmänt måste få väga tungt, då man närmare preciserar den framtida decentraliseringens omfattning. Tillgången på TV-studior är ett exempel på detta. På andra orter än Stockholm, Göteborg och Malmö är möjligheterna att anordna teaterföreställningar och större underhållningsprogram för TV-ändamål inte sådana att man effektivt kan utnyttja en s. k. livestudio. När ensembler eller artister på sådana orter skall medverka blir det billigare att använda OB- eller filmteknik. I Göteborg och Malmö däremot finns det behov av relativt stora produktionscentra, och det blir då mest ekonomiskt att ge dessa en viss minimistorlek, så att deras produktion kan hållas vid samma kostnadsnivå som gäller i Stockholm. Erfarenheten visar nämligen att kostnaderna på dessa orter tenderar att bli högre därför att man vid nuvarande, begränsade liveproduktion inte kan utnyttja resurserna fullt rationellt.

Om vi alltså allmänt utgår från att kostnadshänsyn skall spela en betydande roll, kvarstår likväl att det i vissa fall är nödvändigt med decentralisering även då denna medför kostnadsökningar. Detta gäller i första hand alla de åtgärder som avser att möjliggöra en fullgod bevakning av vad som händer ute i landet. Det är en oavvislig skyldighet för Sveriges Radio att genom en väl utbyggd

distriktsorganisation möjliggöra att såväl nyhetstjänsten som bevakningen av politik, kulturliv, religion och livsåskådning samt opinionsbildning i övrigt blir fullgod. Det måste givetvis också vara stimulerande för kultur- och artistlivet på en ort att emellanåt få uppvisa sina bästa produkter inför hela landet och inte blott inför publiken i ett mindre område.

Det är inte lämpligt att år för år i detalj söka föreskriva, hur programproduktionen på olika områden bör fördelas mellan Stockholm och andra orter. Vad gäller ljudradion finner vi den balans, som man genom åren har kommit fram till och som numera tillämpas, fullt rimlig. På TV-området har vi haft anledning att framlägga detaljerade förslag till utbyggnad av produktionsresurserna, i första hand genom anordnande av studiolokaler och arbetsplatser för filmteam på en rad orter i landet. Den balans som uppstår vid fullt utnyttjande av dessa lokaler innebär en väsentlig förskjutning bort från den hittillsvarande dominansen för Stockholm.

2.4.4 Fri produktion

Vi finner det i princip önskvärt att självständigt arbetande svenska producenter får sälja vissa program till Sveriges Radio. Vi tror att detta kan verka stimulerande och att det samtidigt på ett smidigt sätt kan avlasta trycket på personal och faciliteter inom Sveriges Radio. Något monopol på själva produktionen av program bör inte eftersträvas för Sveriges Radios del. Vissa människor kan finna det mer naturligt att arbeta självständigt, eller i mindre företag, och i sin egen takt eller efter sina egna förutsättningar. Många gånger har också sådana mindre enheter lättare att uppdriva och utnyttja lokaler, som för Sveriges Radios del skulle bli svåra att infoga i produktionen. Det måste även för programföretaget vara en fördel att inte behöva fast anställa alla de medverkande, som behövs för att åstadkomma en god programproduktion. Rent allmänt finner vi det önskvärt att man söker hålla nere antalet fast anställda och erhålla en inte oväsentlig del av produktionen, dels från kontraktsengagerade personer eller frilansar, dels också från helt fristående producenter.

Inför framtiden har den fria produktionen sin största betydelse för televisionen. Medan denna spelar en mycket stor roll i länder som Förenta staterna och Västtyskland har den i Sverige hittills haft sin största betydelse vad avser frilansfotografer, som arbetar individuellt. Dessa har svarat för många värdefulla bidrag, vilka emellertid inte fått någon större omfattning och knappast spelat någon roll för »inre konkurrens» eller liknande strävanden inom Sveriges Radio. Vidare har ett samarbete från tid till annan kommit till stånd mellan Sveriges Radio och enskilda filmbolag, då det har gällt att spela in någon större serie för vilken programföretaget inte haft tillräckliga resurser.

Våren 1964 tillkom emellertid det första svenska företag som direkt specialiserade sig på produktion av egentliga TV-program. Detta företag avser att producera reguljära TV-program för försäljning såväl till Sveriges Radio som till

utlandet. Dess existensmöjligheter beror emellertid främst av ett gott samarbete med Sveriges Radio. Skulle detta företag lyckas väl, kan man på längre sikt tänka sig att ytterligare verksamhet av detta slag blir aktuell. I mycket stor utsträckning blir det givetvis en praktisk och ekonomisk fråga, i vad mån Sveriges Radio väljer att själv genomföra programuppslag eller överlåter dem åt en utomstående »fri producent». Vi vill dock anföra några mera principiella reflexioner på denna punkt.

Även om den stimulerande effekten av ett antal fria produktionsföretag enligt vår mening ofta har överskattats, finns det ingen anledning att förneka det värde deras förekomst kan ha. Sveriges Radio kan visserligen välja mellan att använda eller avböja deras produkter, men en mera generellt avvisande attityd från programföretagets sida är knappast hållbar i ett läge, där de självständiga enheterna kan erbjuda såväl producenter som medverkande av högsta klass. På de relativt få områden där de fria producenterna har sitt naturliga verksamhetsfält måste såväl publik och kritiker som Sveriges Radios egna programavdelningar vara medvetna om att en form av tävlan förekommer, och denna måste i stort sett uppfattas som ett sundhetstecken. Vad man bestämt måste undvika är en osund dragkamp om personal (även teknisk personal) och attraktiva artister, vilken kan driva upp kostnadsnivån till förfång för alla parter och begränsa Sveriges Radios villighet och möjlighet att utnyttja produkter från fristående företag på TV-området.

Tillkomsten av självständiga företag med egna studior etc. kan innebära att de totala produktionsresurserna för TV-verksamheten i Sverige ökar. Rent allmänt borde det därför vara till fördel för en snabbt expanderande svensk TV-verksamhet att ha tillgång till dylika »fria producenter». Särskilt inför starten av ett program 2 och av en mera omfattande bildnings- och undervisningsverksamhet i TV, med ty åtföljande starkt stegrade krav på produktionen, måste dylika extra tillskott framstå som värdefulla.

Erfarenheter från utlandet tyder emellertid på att det är olämpligt om en mera betydande del av den inhemska produktionen löper via sådana »fria producenter». Visserligen tycks det inte för överskådlig tid framåt bli aktuellt med en dylik utveckling i Sverige, men vi vill likväl understryka att det är önskvärt att Sveriges Radio inte bara kontrollerar utan själv genomför huvuddelen av sin programproduktion.

Det står givetvis en »fri producent» fritt att fullfölja en produktion och erbjuda ett färdigt resultat till programföretaget. Helt bortsett från de ekonomiska villkor som då kan bli aktuella är emellertid en dylik försäljningssituation i regel mindre lycklig från båda parters synpunkt. Programföretaget nödgas välja mellan att köpa en produkt som kanske inte helt överensstämmer med de egna intentionerna eller också avstå från ett på mera allmänna grunder önskvärt tillskott, medan producenten riskerar att inte få avsättning för sin vara. Det naturliga är därför att samråd äger rum på ett tidigt stadium, och att överenskommelse träffas innan inspelningen startar. Under detta samråd bör givetvis även

priset för det färdiga programmet diskuteras. Det bör vara en självklar målsättning, att Sveriges Radio inte skall betala mera för sådana program än vad de skulle kosta för företaget självt att producera dem (med hänsyn tagen till alla fasta kostnader) och att t. o. m. eftersträva lägre priser just med tanke på att de »fria producenterna» inte belastas med en rad av de grundkostnader som Sveriges Radio måste påtaga sig. Direkta jämförelser av kostnaderna för likvärdiga program, inte minst vad avser den tekniska sidan, bör även kunna bli en värdefull kontroll av effektiviteten hos både Sveriges Radio och de självständiga företagen.

Ur ett stort programföretags synpunkt kan det vara bekvämt att ha tillgång till »fria producenter» vid varje enskilt tillfälle, då man skulle behöva hjälp med en enskild produktion. Då emellertid Sveriges Radio är den ende avnämaren inom landet är det knappast troligt att »fria producenter» kan existera längre tid på sådana relativt osäkra villkor. Antingen måste Sveriges Radio bestämma sig för att mera systematiskt utnyttja dem, räkna med deras alster som ett normalt och bestämt inslag i sin verksamhet och lämna dem uppgifter på relativt lång sikt och med en viss regelbundenhet. Eller också måste programföretaget klargöra att man inte är beredd att göra sådana åtaganden gentemot de »fria producenterna», varefter dessa får dra konsekvenserna för egen del. Då det i det senare fallet kan bli mycket svårt för dessa att över huvud taget upprätthålla en verksamhet, och då införandet av ett andra program och av omfattande bildnings- och undervisningsverksamhet kommer att medföra mycket stora anspråk på produktionsresurserna, vill vi rent allmänt uttala vår förhoppning att det skall bli möjligt att uppnå ett arrangemang, som gör det möjligt att i framtiden dra nytta av den extra kapacitet i fråga om personliga förutsättningar och materiella resurser som de »fria producenterna» representerar.

Den fria produktionen har sina naturliga arbetsområden, och det finns ingen anledning att närmare föreskriva var den bör och inte bör utnyttjas. Vi vill dock som vår mening framhålla, att Sveriges Radio ensam bör ta det fulla ansvaret inte bara på nyhets- och aktualitetsområdena utan över huvud taget på alla områden som har med debatt och opinionsbildning att göra. Företagets ansvar är i dessa avseenden så stort, att man inte bör lämna ifrån sig ens en del därav. Den största betydelsen av fri produktion måste därför avse sådana områden som underhållning, teater, filmade programserier, barn- och ungdomsprogram etc. Det bör emellertid även undersökas om inte undervisnings- och utbildningsprogram av skilda slag liksom sådana studieprogram som förutses i kapitel 8.3 i väsentlig utsträckning bör kunna överlåtas på fria producenter.

2.4.5 Sveriges Radios nyhetstjänst och TT

En särskild fråga som vi har övervägt avser förhållandet mellan Sveriges Radio och Tidningarnas Telegrambyrå beträffande nyhetstjänsten i radio. Av ålder har TT haft ansvaret för de viktigaste nyhetsbulletinerna i ljudradion, vilket

innebär att företaget svarar både för sammanställning och uppläsning av dessa. Sedan Sveriges Radio dels har introducerat ett stort antal egna nyhetsbulletiner i ljudradion, dels ensam tagit ansvaret för nyhetstjänsten i televisionen, har detta arrangemang ifrågasatts. Man har därvid kunnat andraga exempel från en rad andra länder där programföretagen har det fulla ansvaret för nyhetstjänsten, principiella skäl, samt exempel på friktioner mellan Sveriges Radio och TT.

För att närmare utreda denna fråga har vi tillsatt en särskild arbetsgrupp, bestående av ledamoten av utredningen riksdagsledamoten Lisa Mattson, programdirektör Nils-Olof Franzén i Sveriges Radio samt kanslichefen Stig Persson. Gruppen har kommit till den slutsatsen, att någon besparing inte skulle stå att vinna genom att Sveriges Radio övertog nyhetstjänsten. Personalförstärkningar måste givetvis genomföras på nyhetsredaktionen, medan kostnaderna för företagets abonnemang hos TT inte skulle minska i den utsträckning som skillnaden mellan nuvarande tjänster och ett rent »tidningsabonnemang» motsvarar. TT anser nämligen att dess nuvarande ansvar för de viktigaste nyhetsbulletinerna i ljudradion har ett så stort good will-värde, att detta i och för sig bör kompenseras ekonomiskt.

Vi finner för vår del ingen anledning att yrka på en förändring av nuvarande förhållanden. Det bör i stället ankomma på Sveriges Radio att, i ljuset av framtida erfarenheter och beräkningar, ta ställning till om man önskar en förändring och i så fall genom förhandlingar med TT lösa denna fråga.

3 KONSTITUTIONELLA OCH ORGANISATORISKA FRÅGOR

3.1 Förhållandet mellan staten och rundradioverksamheten

3.1.1 Huvudmannaskapet för rundradion

Såsom framhållits i inledningen till kapitel 2.3 intar radion och televisionen en i flera avseenden unik ställning i det nutida samhällslivet. Vi vill i detta sammanhang särskilt understryka etermediernas enastående betydelse för information och opinionsbildning. Samtidigt begränsar tekniska och ekonomiska förhållanden förutsättningarna för deras verksamhet på ett sådant sätt, att man i Sverige liksom i en rad andra länder har funnit det vara riktigt att förbehålla den allmänna programverksamheten åt ett enda företag. Etermedierna hör därmed de facto hemma inom den offentliga sektorn. Men de bör samtidigt intaga en självständig ställning gentemot statsmakterna och den reguljära statsförvaltningen. Denna självständighet gäller i första hand programverksamheten, för vilken statsmakterna endast bör fastställa allmänna principer. Men den bör också avse den ekonomiska förvaltningen inom den yttre ram för verksamhetens omfattning som uppdragits av statsmakterna. Dessa omständigheter talar enligt vår mening för att man bör tillskapa de yttre former för rundradioverksamheten, som är bäst ägnade att garantera självständighet och effektivitet. Därvid bör man inte anse sig bunden vare sig av nuvarande ordning eller av sådana administrativa former, vilka tillämpas för statsförvaltning i vanlig mening eller för statlig affärsrörelse.

Rundradioverksamheten i Sverige är uppdelad på två *sidoordnade* parter, Sveriges Radio och televerket, av vilka Sveriges Radio ombesörjer programproduktionen och televerket anläggning och drift av distributionsnät samt inkassering och förvaltning av licensmedel. Dessutom svarar byggnadsstyrelsen för uppförande av permanenta radio- och TV-hus. Enär Sveriges Radio och televerket är sidoordnade i förhållande till varandra, kommer det slutliga avgörandet i fråga om fördelningen av licensmedel på programproduktion, på investeringar i distributionsanläggningar och i radio och TV-hus samt på driftkostnader för distributionen att åvila kommunikationsdepartementet. Detta tjänstgör följaktligen i praktiken som samordnande instans för hela verksamheten. Kungl. Maj:t tar ställning till den mera långsiktiga planeringen för rundradioverksamheten på basis av förslag framlagda av från tid efter annan särskilt tillsatta utredningar, av vilka vår utredning är den senaste.

Vissa frågor avgörs inte slutgiltigt av Kungl. Maj:t utan hänskjuts till riksdagen. Till dessa frågor hör fastställandet av licensavgifternas storlek och beslut rörande investeringar i distributionsanläggningar samt i radio- och TV-hus.

Vi har ansett oss böra överväga, huruvida man skulle kunna nå fram till en sådan ordning, att det under Kungl. Maj:t fanns *en huvudman* för den samlade rundradioverksamheten. Ett ytterligare incitament att söka en sådan lösning har uppkommit i och med att vi beslutat föreslå införandet av s. k. särskild rundradio (se kapitel 3.5), för vilken en administrativ ordning måste nyskapas. I det följande redogör vi för olika alternativ vad gäller en sådan huvudman.

Ett sätt att erhålla en enda huvudman för hela rundradioverksamheten skulle givetvis vara att anförtro denna uppgift åt en av de nu sidoställda parterna, telestyrelsen eller Sveriges Radio. Att ge denna funktion åt telestyrelsen synes emellertid inte böra komma i fråga. Att låta Sveriges Radio bli en del av televerket får anses uteslutet, eftersom programverksamhet ej gärna kan bedrivas i de bundna former som gäller för statsförvaltningen, även om det såsom i detta fall är fråga om ett affärsdrivande verk. Man måste följaktligen förutsätta att programverksamheten skall omhänderhas av ett utanför den vanliga statsförvaltningen stående organ.

Ur rent formell synpunkt skulle detta måhända inte hindra att telestyrelsen fungerade såsom huvudman för hela verksamheten. Det finns inom statsförvaltningen redan nu exempel på att ett statligt verk är huvudman för ett aktiebolag (vars aktier i regel helt ägs av staten). Detta system tillämpas emellertid endast då en del av vederbörande verks naturliga arbetsuppgifter av särskilda skäl ansetts böra bedrivas i aktiebolagsform. Programverksamhet för rundradio kan emellertid inte betraktas såsom någon naturlig uppgift för televerket. Härtill kommer, att inom rundradioverksamheten programproduktionen måste anses vara den primära och distributionen av programmen den sekundära arbetsuppgiften. Om det alltså skulle gälla att göra antingen televerket eller Sveriges Radio till huvudman för hela verksamheten, vore det mera naturligt att ge uppdraget åt Sveriges Radio. I flera andra länder har också programföretaget en sådan ställning därigenom att det självt har hand om anläggning och drift av sändare (i några få länder dessutom av programförbindelser).

Enligt vår uppfattning bör emellertid ingen principiell ändring göras i nuvarande arbetsfördelning mellan Sveriges Radio och televerket. Mot att överföra distributionen från televerket till Sveriges Radio talar nämligen flera skäl. Vad beträffar programförbindelserna är det inte möjligt att flytta över sådana förbindelser som ingår i med telefoni gemensamma anläggningar, vilket gäller ljud- och bildförbindelserna i telefonkablar och vissa av de stora stråken av radiolänkar. Beträffande sändarna är det i många fall omöjligt att isolera dem från televerkets övriga anläggningar. Sändarstationerna är i stor utsträckning kombinerade med radiolänkstationer, vilka till en del samtidigt är avsedda för både telefoni och television samt inrymmer anläggningar även för kommersiell radiotelefoni- och radiotelegrafitrafik, för s. k. abonnemangsradio, för luftfartsradio m. m. Det är otvivelaktigt också så, att televerket har större förutsättningar än Sveriges Radio skulle ha att på ett ekonomiskt sätt ombesörja anläggning och drift inklusive underhåll av sändarna, eftersom man har en över hela

landet utbyggd organisation för ändamålet, som samtidigt har hand om även andra slag av radioanläggningar. Ett ytterligare skäl mot en uppdelning på två huvudmän av de radioanläggningar som nu handhas av televerket är, att detta måste leda till mindre rationellt utnyttjande av de alltför få tekniker som finns i landet. Det är sålunda från både ekonomiska och praktisk-organisatoriska synpunkter lämpligast att televerket också i fortsättningen har hand om distributionsnäten för ljudradio och television.

Inom parentes må nämnas, att såväl 1933 och 1943 års rundradioutredningar som 1951 års televisionsutredning tog ställning till förmån för ett bibehållande av telestyrelsen såsom det ansvariga organet för distributionen av rundradioprogrammen. 1962 års riksdagsrevisorer, som omnämnts i inledningen, sade sig i sitt uttalande om rundradions ekonomiska förvaltning likaledes utgå från att distributionen av sändningarna även i framtiden skulle ombesörjas av televerket.

Förutom anläggning och drift av programförbindelser omhänderhar televerket också uppbörden av licensavgifter, kontrollen av att licens har lösts för mottagningsapparat (licensinventering) samt avstörningsverksamheten.

Ej heller i fråga om uppbörden av licensavgifter är det påkallat att ändra nuvarande arbetsfördelning. Licensuppbörd genom televerket bör nämligen bli billigare än genom Sveriges Radio, eftersom vid det i hög grad mekaniserade uppbördsarbetet samma maskinpark utnyttjas både för licensrörelsen och för faktureringen av telefonräkningar. Det må nämnas, att i flertalet andra länder i Västeuropa licensuppbörden likaledes ombesörjes av vederbörande lands post- och teleförvaltning.

Licensinventeringen bör av naturliga skäl ombesörjas av samma instans som har hand om licensuppbörden.

Vidare ombesörjer televerket som redan nämnts undersökningar av störningar vid mottagning av radio- och TV-program och vidtar åtgärder för avstörning av olika störningskällor. Enligt medgivande av Kungl. Maj:t får årligen vissa belopp användas för anskaffande och uppsättande av störningsskydd. Som exempel på verksamhetens omfattning kan nämnas att den under 1963/64 omfattade ca 11 000 fall, varav ungefär 7 000 avsåg störningar vid TV-mottagning. Verksamheten är av sådan art att den bör handhas av televerket.

3.1.2 Frågan om ett nytt organ, »radiofullmäktige»

Eftersom alltså varken Sveriges Radio eller televerket bör göras till huvudman för hela rundradioverksamheten har vi övervägt möjligheten att skapa ett nytt organ, som skulle överta samordnings- och budgetuppgifter och dessutom ta på sig den mera inträngande långtidsplanering, som hittills ej skett annat än genom tid efter annan tillsatta statliga utredningar.

Vi har utgått från att ett sådant organ, om det över huvud taget skall tillskapas, i så många frågor som möjligt måste vara en slutinstans med befogenhet att självständigt besluta i olika ärenden. Eljest skulle man enbart skapa en

mellaninstans, som på ett olyckligt sätt skulle betunga och försena handläggningen av de ärenden som måste föras upp till Kungl. Maj:t. och i förekommande fall riksdagen. Om vidsträckta beslutsbefogenheter skall ges det nya organet måste man förutsätta, att det ges en utformning som skapar förtroende för dess handläggning av olika frågor. Vi har därför vid våra överväganden utgått från att det nya organet skulle behöva utformas som en fullmäktigeförsamling, som utses av riksdagen efter gängse proportionella principer och som ges sådan storlek, att alla viktigare politiska riktningar inryms däri och att därjämte en avspegling av folkrörelser och organisationsliv blir möjlig. Efter dessa riktlinjer har ett detaljerat alternativ utarbetats inom vårt sekretariat. Såsom arbetsnamn på det av oss diskuterade organet har vi använt benämningen *radiofullmäktige*.

Det är emellertid inte tänkbart att låta radiofullmäktige besluta i samtliga de frågor, som nu avgörs av riksdagen. Denna bör liksom nu fatta beslut om storleken av licensavgifterna. Därav följer också indirekt att riksdagen måste ta ställning till större förändringar i verksamhetens omfattning, då valet mellan olika tänkbara nivåer för avgifterna bestämmer hur stor den ekonomiska ramen för rundradioverksamheten blir (låt vara att endast få åtgärder är av den storleksordningen att licensbeslut blir direkt avgörande). Självklart kan radiofullmäktige inte heller besluta om storleken av de anslag på riksstaten, som f. n. anvisas till vissa delar av rundradioverksamheten, exempelvis för den till utlandet riktade upplysningsverksamheten och för skolprogrammen. Däremot har vi förutsatt, att Kungl. Maj:t och riksdagen till radiofullmäktige skulle delegera besluträtten i fråga om dispositionen av licensmedlen för driftkostnader och investeringar.

Med dessa förutsättningar skulle radiofullmäktiges uppgifter och befogenheter bli:

(1) Att svara för långtidsplaneringen för den allmänna rundradioverksamheten.

(2) Att handha förvaltningen av licensmedlen samt besluta om den årliga medelstilldelningen till Sveriges Radio och televerket för drift- och investeringskostnader.

(3) Att varje år utarbeta och framlägga en flerårig, »rullande» finansplan (jfr punkt 3.1.3).

(4) Att avge framställningar till Kungl. Maj:t när behov av licenshöjning anses föreligga.

(5) Att godkänna överenskommelser mellan Sveriges Radio och olika myndigheter beträffande utbildnings-TV (jfr kapitel 8.2) och andra uppgifter, som ej finansieras med licensmedel.

(6) Att till Kungl. Maj:t eller direkt till vederbörande myndighet anmäla det årliga medelsbehovet för utlandsverksamhet, skolprogram och andra uppgifter, som Sveriges Radio själv handhar men som skall finansieras med särskilda riksstatsanslag.

(7) Att samordna Sveriges Radios och televerkets verksamhet.

(8) Att avge en årsredogörelse för rundradioverksamheten.

(9) Att avge remissutlåtanden i rundradiofrågor.

(10) Att — i anslutning till förslag i kapitel 3.5 — fungera som huvudman för den särskilda rundradion. Därvid skulle fullmäktige in pleno fatta viktigare principiella beslut, medan en mindre nämnd som fullmäktige utsåg inom sig svarade för löpande beslut.

Vidare skulle man kunna tänka sig att överlämna åt radiofullmäktige att utse det programråd som föreslås i kapitel 3.2.

Radiofullmäktige måste givetvis utrustas med ett kansli, som förbereder de ärenden som skall föreläggas fullmäktige och som kan utföra de utredningsarbeten som behövs för den fortlöpande långtidsplaneringen av rundradioverksamheten på Sveriges Radios och televerkets arbetsområden. Kansliet skulle också sköta den löpande handläggningen av frågor rörande särskild rundradio.

Till förmån för det organisationsalternativ, i vilket radiofullmäktige intar nyckelställningen, har under våra överläggningar anförts i huvudsak följande fyra skäl.

(a) Man skulle komma ifrån det hittillsvarande systemet att Kungl. Maj:t — och då givetvis i första hand kommunikationsdepartementet — måste ta relativt ingående befattning med rundradions ekonomi, i synnerhet vid den årliga budgetprövningen. Detta har varit en betungande uppgift för departementet, och det har av många på allmänna grunder uppfattats som oriktigt.

(b) Man skulle erhålla ett samlat grepp över hela rundradioområdet, särskilt angeläget vid en tidpunkt då detta kraftigt vidgas genom tillkomsten av särskild rundradio. Med en enda huvudman skulle större administrativ klarhet uppnås och en medveten och långsiktig politik från samhällets sida kunna utvecklas.

(c) Man skulle få ett organ för långsiktig planering som i viss mening utgjorde en permanent radioutredning, skilt från den löpande rundradioverksamheten, i stånd att ta upp stora, principiellt väsentliga frågor.

(d) Principiella motiveringar kan anses tala för att varken det allmänna rundradioföretaget — med ensamrätt och därför i en utsatt ställning — eller den särskilda rundradion normalt bör befinna sig i direktkontakt med regeringen. Enligt detta synsätt vore det riktigare att för ändamålet tillskapa ett samhälleligt organ med bredast möjliga förankring, vilket blir beslutande instans i de flesta frågor.

Vid våra ytterligare övervägande rörande frågan att inrätta ett huvudorgan för rundradioverksamheten har dock flertalet av oss stannat för den slutsatsen, att övervägande skäl talar emot ett sådant organ. Även om Kungl. Maj:t och riksdagen skulle vara villiga att delegera befogenheter i den utsträckning som vi angivit, skulle det nya organet fortfarande bli en tyngande och försenande mellaninstans vid behandlingen av de ärenden, som under alla förhållanden måste föras upp till Kungl. Maj:t. Detta gäller sålunda de riksstatsanslag, som anvisas

för vissa delar av rundradioverksamheten, och även de större förändringar i verksamhetens omfattning som kräver ändring av licensbeloppen. Vi har ej heller känt oss övertygade om att en fullmäktigeförsamling, som inte gärna kan sammanträda mer än några få gånger om året, kan bli i stånd att tränga in i frågor om budget och långtidsplanering. Risk föreligger därmed för att det kommer att bli fullmäktiges kansli i stället för fullmäktige själva, som de facto kommer att avgöra ärendena. Det synes också föreligga risk för att radiofullmäktige och dess kansli efter hand skulle kunna utvecklas till att dubblera styrelserna för Sveriges Radio och televerket. Dessutom har vi inte kunnat undgå att ta hänsyn till att fullmäktigeinstitutionen kommer att dra rätt betydande kostnader, som ytterligare ökar belastningen på licensmedlen.

Vi har därför ansett det vara bättre att föreslå andra och mera begränsade åtgärder, avsedda att avhjälpa de olägenheter som avsaknaden av ett gemensamt huvudorgan för rundradioverksamheten kan medföra. I sådant syfte framlägger vi i det följande vissa förslag till bättre samordning i fråga om Sveriges Radios och telestyrelsens budgetförslag och långtidsplanering m. m. Vi föreslår också större befogenheter framför allt för Sveriges Radio på det ekonomiska området och vad avser byggnadsverksamheten. Vi förutsätter vidare att större utvidgningar och omläggningar av rundradioverksamheten, som normalt aktualiseras endast med flera års mellanrum, liksom tidigare skall kunna övervägas och utredas av särskilda av Kungl. Maj:t tillsatta kommittéer. Vad speciellt gäller den särskilda rundradion föreslår vi i det följande, att man för handläggningen av i samband därmed stående frågor skall inrätta en särskild nämnd på några få personer. Den löpande handläggningen av dessa frågor kan för övrigt inte utföras av en fullmäktigeförsamling, och även besluträtten skulle i stor utsträckning av denna få delegeras till den ovan beskrivna, mindre fullmäktigenämnden.

Andra tilltänkta uppgifter för radiofullmäktige än befogenheten att besluta om tilldelningen av licensmedel kan inte i och för sig anses vara av sådan art och vikt, att de kan motivera inrättandet av ett nytt organ. Förvaltningen av licensmedel synes utan olägenhet liksom nu kunna uppdras åt telestyrelsen, och utarbetandet av en årsredogörelse för rundradioverksamheten bör kunna utföras av Sveriges Radio och telestyrelsen i samarbete. Någon egentlig olägenhet av att Kungl. Maj:t måste infordra yttranden från såväl Sveriges Radio som telestyrelsen i frågor som rör bådas verksamhet kan knappast föreligga. Båda skulle ju i alla fall behöva yttra sig till radiofullmäktige, och Kungl. Maj:t kan när så är motiverat begära att yttrande skall avges efter samråd mellan de båda styrelserna.

3.1.3 Budgetsystem för rundradioverksamheten

För närvarande fattar riksdagen varje år beslut om investeringar i distributionsanläggningar samt i radio- och TV-hus, under det att den av Kungl. Maj:t

förutsatta storleken av Sveriges Radios och televerkets driftkostnader visserligen meddelas riksdagen men definitivt fastställs av Kungl. Maj:t först omedelbart före samma budgetårs början. Samtliga beslut avser enbart det närmast följande budgetåret, dock med det undantaget att riksdagen beträffande televerkets investeringar i under utbyggnad varande nät (för närvarande det tredje FM-nätet samt TV-nätet) lämnar beställningsbemyndigande också för de fyra budgetår som följer närmast efter det aktuella budgetåret. Numera har också större frihet beretts Sveriges Radio i fråga om inköp av inventarier, i det att departementschefen i 1964 års statsverksproposition uttalat att »hinder inte synes möta för Sveriges Radios styrelse att utan särskilt bemyndigande binda sig för utbetalningar under kommande budgetår för olika ändamål till belopp, som kan rymmas inom en total medelsanvisning till bolaget av samma storlek som den vid det aktuella tillfället senast fastställda. Därest bolaget för någon tidsperiod skulle behöva binda sig i större utsträckning än vad som sålunda angivits, torde bolaget böra underställa frågan härom Kungl. Maj:ts prövning och därvid framlägga närmare utredning i ärendet».

I statsverkspropositionen lämnar Kungl. Maj:t som regel uppgifter även om beräknade intäkter och kostnader för ljudradio- respektive televisionsverksamheten under de fyra budgetår, som följer efter det i statsverkspropositionen aktuella budgetåret. Dessa beräkningar är dock delvis mycket schematiska. De är inte bindande för statsmakterna och ger följaktligen ej heller Sveriges Radio eller telestyrelsen frihet att i större utsträckning än ovan angivits handla inom ramen för de gjorda beräkningarna.

Särskilt från Sveriges Radios sida har starkt framhävts olägenheterna av den bundenhet som uppstår genom de för varje budgetår för sig fastställda maximibeloppen för inköp av inventarier och för driftkostnader. Denna bundenhet anses i hög grad försvåra en effektiv och ekonomisk långtidsplanering, särskilt på investerings- och personalsidan, liksom även en anpassning till utgifter som vid budgetens uppgörande inte kunnat förutses men som likväl är ofrånkomliga.

Också enligt vår uppfattning bör ytterligare åtgärder kunna vidtagas för att bereda Sveriges Radio större rörelsefrihet i fråga om ej blott investeringar utan även driftkostnader. Detta innebär givetvis inte att vi skulle anse, att man ej skulle behöva fastställa maximibelopp för driftkostnaderna. De krav som ställs på programföretaget dels från allmänhet och press, dels från företagets egna ambitiösa producenter, är så starka att en gräns måste fastställas, som normalt inte får överskridas. Man måste därför alltid räkna med att även sådana önskemål om utgiftsökningar, som i och för sig är välmotiverade, inte kan tillgodoses inom ramen för den ofrånkomliga begränsning av kostnaderna för verksamheten, som anges av de under en längre tidsperiod tillgängliga licensmedlen. Även för televerkets del är en sådan begränsning självklar.

Vad vi föreslår är därför att nuvarande ettårsbudget skall ersättas med en flerårig *finansplan,* och att förskjutningar mellan de i denna plan upptagna budgetåren under vissa förutsättningar skall vara medgivna. Genom en sådan

ordning skulle de för rundradioverksamheten ansvariga få större möjligheter att lägga upp sin verksamhet på längre sikt utan att vara bundna av nödvändigheten att under alla förhållanden tillse, att kostnaderna för varje särskilt år håller sig inom ramen för det för detta år fastställda maximibeloppet.

Finansplanen, som endast skall omfatta den del av verksamheten som finansieras med licensmedel, bör omfatta förslagsvis tre år, varvid det första året utgörs av den för närmast följande budgetår gällande årsbudgeten. Finansplanen skall för varje år kompletteras med intäkter och kostnader för ytterligare ett år, så att man oavbrutet kan arbeta efter en rullande treårsplan. Beställningsbemyndiganden för telestyrelsen bör dock liksom nu få avse fem år vad gäller långsiktiga utbyggnadsprojekt.

Finansplanen skall upptaga följande huvudrubriker. Intäkter, saldo och fond redovisas därvid gemensamt, medan driftkostnader bortsett från licensrörelsen för ljudradio och TV redovisas var för sig (se kapitel 7.1):

Beräknade intäkter:	licensavgifter övriga intäkter för Sveriges Radio övriga intäkter för televerket
Investeringar:	uppförande av radio- och TV-hus anläggning av sändare och programförbindelser
Driftkostnader	
Sveriges Radio:	inköp av inventarier byggnadsverksamhet (inredningar) programkostnader
Televerket:	drift av sändare och programförbindelser licensrörelsen

Över- eller underskott (saldo)

Vid varje budgetårs slut beräknad behållning av licensmedel (fond)

Vad beträffar de hittillsvarande prognoserna har vi observerat, att Sveriges Radio utför dem på annat sätt än telestyrelsen och byggnadsstyrelsen. Sveriges Radio räknar med en erfarenhetsmässigt kalkylerad stegring av löner och andra kostnader, under det att telestyrelsen och byggnadsstyrelsen i överensstämmelse med av finansdepartementet meddelade direktiv räknar med den kostnadsnivå som gäller då beräkningarna görs (dock vad gäller telestyrelsen med tillägg för redan kända framtida kostnadsstegringar, t. ex. genom flerårsavtal med de anställda). Sakligt sett finns givetvis skäl för Sveriges Radios tillvägagångssätt. Särskilt vid beräkningar på tre års sikt kan ju skillnaden mellan beräkningar i fast kostnadsläge och med t. ex. fem procents årlig kostnadsstegring bli betydande. Å andra sidan blir varje antagande om framtida kostnadsstegringar ovisst. Vidare bör man erinra om att det för de flesta projekt är lättare att

bedöma kostnaderna jämfört med väntade resultat i det kostnadsläge som vid ett visst tillfälle råder. De ökningar som uppkommer genom en successiv kostnadsstegring under ett antal år tenderar att skymma undan de sakliga förändringar, som ändock är det väsentliga. Då ett enhetligt beräkningssätt framstår som synnerligen önskvärt, förordar vi därför att även Sveriges Radio framdeles utför sina långsiktiga beräkningar i ett fast kostnadsläge.

Finansplanen skall innehålla uppgifter om vad som för den aktuella perioden förutsätts i fråga om antal programkanaler, total sändningstid, höjning av programkvaliteten (medeltimkostnaden), anskaffning av inventarier för nya studior, uppförande av radio- och TV-hus, anläggning av nya sändare och programförbindelser samt de uppgifter i övrigt som har betydelse i sammanhanget. Självklart hör hit också frågor om införande av ny teknik, t. ex. färg-TV och stereofoni. Vi vill understryka att förslaget till finansplan skall baseras på detaljerade kostnadsberäkningar beträffande de förändringar i verksamheten, som föreslås i finansplanen. Det är sålunda inte tillräckligt med en schematisk framskrivning av beloppen, exempelvis genom att för varje år öka kostnaderna med ett mer eller mindre godtyckligt valt procenttal.

I planen skall dessutom anges, vid vilken tidpunkt de ackumulerade överskotten av licensmedel har förbrukats och licenshöjning synes bli nödvändig. Detta motsvarar den sista av de obligatoriska uppgifterna i finansplanen. Då emellertid systemet med beräkningar i fast kostnadsläge på tre års sikt medför stora divergenser i förhållande till det reella utfallet blir det nödvändigt att i kommentaren till finansplanen ange, vid vilken tidigare tidpunkt än den som siffermässigt framräknats fonden sannolikt kommer att vara förbrukad.

Eftersom förslaget till finansplan enligt vad som ovan nämnts bygger på det aktuella kostnadsläget, förutsätts att Kungl. Maj:t efter framställning från Sveriges Radio och telestyrelsen före ingången av varje budgetår räknar upp de i finansplanen för detta år upptagna beloppen med hänsyn till sådana kostnadsstegringar, som blivit kända först efter det att förslaget ursprungligen uppgjordes.

Sedan finansplanen blivit fastställd av Kungl. Maj:t, skall Sveriges Radio och telestyrelsen var för sig äga frihet att i fråga om investeringar och driftkostnader besluta om utgifter inom ramen för den i planen angivna omfattningen av verksamheten. De skall dessutom ha rätt att flytta utgifter från ett år till ett annat, om detta visar sig lämpligt eller nödvändigt. Såsom exempel på sådana överflyttningar som bör tillåtas kan nämnas betalning för beställd materiel, för vilken räkning ej erhålles under det budgetår som förutsatts i finansplanen, byggnadskostnader för radio- och TV-hus som förskjuts i förhållande till den i finansplanen beräknade medelsförbrukningen under olika budgetår, anläggningskostnader för i planen upptagna sändare och programförbindelser som det med hänsyn till tillgången på arbetskraft eller andra omständigheter visar sig möjligt att tidigarelägga eller nödvändigt att senarelägga i förhållande till finansplanen etc. Sådana förskjutningar får dock inte som konsekvens leda till att man

avviker från de grundläggande förutsättningar, på vilka finansplanen är byggd. Man får sålunda inte utan Kungl. Maj:ts tillstånd tidigarelägga införandet av en viss typ av program eller en ny teknik (såsom färg-TV), som sedan medför en bestående höjning av kostnadsnivån.

Om ett i planen upptaget belopp något år underskrids till följd av en under närmast föregående punkt nämnd förskjutning av betalningarna, skall alltså motsvarande belopp få användas under följande år.

Sveriges Radio eller telestyrelsen skall sålunda inte ha rätt att besluta om utvidgningar eller omläggningar av verksamheten, som kommer att medföra en i planen ej förutsedd ökning av kostnaderna. Om sådan utvidgning eller omläggning skulle bli aktuell, eller om på någon punkt kostnaderna av annat skäl beräknas bli högre än de förutsedda, skall i första hand undersökas om motsvarande besparingar kan göras på andra punkter. Därest detta ej visar sig möjligt, skall framställning göras om höjning av i finansplanen upptagna belopp. Som regel skall sådan framställning ske i samband med den nämnda årliga kompletteringen av finansplanen med ytterligare ett år. Om tidpunkten härför inte kan avvaktas skall separat framställning i ärendet göras. Detta förutsätts dock komma i fråga endast i undantagsfall. Sveriges Radio eller telestyrelsen skall givetvis inte ha rätt att fatta beslut, som i förväg binder Kungl. Maj:ts och riksdagens handlingsfrihet.

Samråd mellan Sveriges Radio och telestyrelsen i fråga om deras respektive budgeter sker för närvarande på följande sätt. Först informerar tjänstemän på ekonomiavdelningarna inom Sveriges Radio och telestyrelsens radiobyrå varandra om vilka kostnader man beräknar för nästföljande budgetår. Därefter översänder telestyrelsen, som f. n. har i uppdrag att lämna Kungl. Maj:t en sammanställning av beräknade intäkter och kostnader samt en beräkning av licensinkomsterna, under första hälften av augusti månad till Sveriges Radio ett förslagskoncept till sin blivande skrivelse till Kungl. Maj:t. I denna skall dessutom eventuella meningsskiljaktigheter mellan Sveriges Radio och telestyrelsen särskilt redovisas.

Med de förslag som vi i det föregående framlagt måste samråd mellan Sveriges Radio och telestyrelsen ske, inte blott som nu i fråga om rundradiobudgeten för det närmaste budgetåret utan för en hel treårsperiod. Vid utarbetandet av finansplanen måste hänsyn också tas till vad den kommer att innebära i fråga om den erforderliga storleken av licensavgifterna. Det är därför enligt vår uppfattning nödvändigt att bygga ut det nuvarande samrådsförfarandet, vilket förslagsvis skulle ske på följande sätt.

Inom såväl Sveriges Radio som televerket skall finnas en planeringsgrupp (se punkt 3.3.3). Det bör åligga cheferna för de båda grupperna att i sitt arbete hålla nära kontakt med varandra, vilket i den utsträckning som befinns nödvändig bör ske vid gemensamma sammanträden. Sedan planeringsgrupperna utarbetat förslag till finansplan skall detta förslag föreläggas dels radiochefen, dels chefen för telestyrelsens radiobyrå för granskning och föredragning inför respek-

tive styrelser. Förslaget skall därefter — efter eventuella, av båda parterna godkända ändringar — insändas gemensamt av Sveriges Radio och telestyrelsen till Kungl. Maj:t. Sveriges Radio och telestyrelsen insänder dessutom var för sig specialmotiveringar för sina äskanden.

Om delade meningar uppstår mellan Sveriges Radio och telestyrelsen torde dessa som regel göra sig gällande redan på planeringsstadiet. Det bör i sådana fall åligga de båda styrelserna att var för sig utse någon eller några representanter, som får i uppdrag att gemensamt söka komma fram till en för båda parter godtagbar kompromiss. Om detta ej lyckas skall de avvikande meningarna redovisas i den gemensamma skrivelsen till Kungl. Maj:t. Genom att, såsom vi föreslår i punkt 3.2.3 av nästföljande kapitel, förutom radiochefen även en representant för telestyrelsen skall närvara vid Sveriges Radios styrelsesammanträden med rätt att delta i överläggningarna, torde man dock kunna räkna med att de båda parternas synpunkter och önskemål som regel skall kunna samordnas på ett tidigt stadium.

3.1.4 Samordning av Sveriges Radios och televerkets verksamhet på det tekniska området

Bestämmelser rörande uppdelning och samordning mellan televerket och Sveriges Radio av den tekniska rundradioverksamheten har senast utfärdats av Kungl. Maj:t den 15 maj 1959. Enligt dessa bestämmelser skall det för att underlätta samordningen finnas en samarbetsdelegation, som består av två av televerket och två av Sveriges Radio utsedda personer.

Eventuellt uppkommande meningsskiljaktigheter rörande tillämpningen i praktiken av de utav Kungl. Maj:t utfärdade bestämmelserna bör i första hand behandlas av den redan existerande samarbetsdelegationen. Om man inte där kan komma överens förutsätter vi, att Sveriges Radios styrelse och telestyrelsen gemensamt skall söka åstadkomma en för båda parter godtagbar lösning. Genom den nyssnämnda, av oss föreslagna konstruktionen av Sveriges Radios styrelse, torde förutsättningar också finnas för att även tekniska samordningsproblem skall kunna lösas på ett tillfredsställande sätt.

Sveriges Radio har hos oss hemställt om vissa justeringar i gränsdragningen mellan televerkets och Sveriges Radios ansvarsområden. Enligt nuvarande bestämmelser hänförs nämligen överföringar inom Sverige av programkomponenter mellan Sveriges Radios produktionsställen (programuppsamling) till distributionen, och kostnaderna för sådana överföringar belastar televerkets andel av licensbudgeten. För att få ett omedelbart ekonomiskt incitament till hushållning med ledningsresurser i detta avseende har Sveriges Radio funnit det angeläget att kostnaderna för dessa överföringar bestrids av företaget och önskar därför, att överföringarna i fråga måtte hänföras till produktionen av program. I sammanhanget har Sveriges Radio framfört önskemål om viss ändring av arbetsformerna när det gäller överföringar till och från utlandet.

På vår begäran har parterna haft överläggningar i dessa frågor och därvid i princip enats om vissa ändringar i den nu gällande gränsdragningen.

Sålunda skall framdeles produktion i princip omfatta samtliga led fram till det moment, då programmet vid ett produktionsställe överlämnas till televerket för överföring till sändarna. Jämfört med dagens förhållanden innebär detta den ändringen, att programuppsamling för av Sveriges Radio producerade program skall räknas till produktionen och ej till distributionen. Sveriges Radio skall emellertid alltjämt anlita televerket för dessa överföringar, varvid dock televerket skall inta ställningen som entreprenör och fortlöpande debitera Sveriges Radio dessa överföringar enligt särskilda regler, varom överenskommelse skall träffas mellan företagen. Undantag från skyldigheten att anlita televerket skall kunna ske för vissa närmare specificerade slag av överföringar, för vilka Sveriges Radio skall svara med egna resurser.

De påtalade oklara förhållanden som råder beträffande kontaktvägarna i samband med utländska överföringar är huvudsakligen beroende av att den tekniska uppbyggnaden är baserad på de förhållanden som rådde innan den tekniska verksamheten delades mellan Sveriges Radio och televerket. När nya produktions- och distributionsanläggningar i Stockholm tas i bruk kommer en gränsdragning mellan företagen avsevärt att underlättas, vilken i största möjliga utsträckning överensstämmer med den som i internationellt samarbete vanligen förutsättes gälla mellan rundradioföretag och teleadministration. Närmare föreskrifter i detta avseende torde dock behöva utarbetas.

Parterna har i samråd tillsatt en arbetsgrupp, som skall utreda vissa detaljspörsmål i anledning av ovanstående samt utarbeta förslag till nya bestämmelser om uppdelning och samordning mellan televerket och Sveriges Radio av den tekniska rundradioverksamheten och till tillämpningsföreskrifter för dessa.

3.1.5 Överflyttning av byggnadsärenden till Sveriges Radio

Enligt nu gällande ordning skall radio- och TV-hus projekteras och uppföras genom byggnadsstyrelsens försorg. Investeringsanslag till husen anvisas efter förslag från byggnadsstyrelsen på statens allmänna fastighetsfond. Medel till husbyggnaderna erhåller byggnadsstyrelsen genom rekvisition av licensmedel från telestyrelsen, varigenom kostnaderna omedelbart blir helt avskrivna.

Erfarenheten har visat, att det har fordrats och fortfarande krävs onormalt lång tid att få radio- och TV-hus uppförda. Detta medför så stora olägenheter för programproduktionen, att det enligt vår uppfattning är nödvändigt att få en ändring till stånd. Vi föreslår därför att Sveriges Radio själv får hand om projektering och byggande av radio- och TV-hus.

Mot en sådan ordning har byggnadsstyrelsen i remissutlåtande över riksdagens revisorers uttalande om rundradions ekonomiska förvaltning, där även denna sak berördes (Riksdagens revisorers berättelse över 1962 års granskning,

del II, sid. 102) anfört, att enligt av riksdagen godkända riktlinjer statliga husbyggnadsprojekt av större omfattning bör ledas och utföras av byggnadsstyrelsen, såvida inte i det enskilda fallet starka särskilda skäl talar däremot. Husbyggnadsuppgifterna avseende radio och TV har emellertid ej ansetts höra till undantagen. Enligt byggnadsstyrelsens uppfattning måste också den mest ändamålsenliga och rationella lösningen vara, att styrelsen handhar byggnadsverksamheten för radio och television. Eftersom denna verksamhet på grund av sin omfattning och speciella karaktär bedömts ställa krav på särskilda organisatoriska anordningar, varvid även samarbetet med Sveriges Radio bör särskilt beaktas, har inom styrelsen organiserats en särskild arbetsgrupp för ändamålet. Därmed har frågan enligt byggnadsstyrelsens uppfattning tills vidare fått en tillfredsställande lösning, vilken även i stort sett torde tillgodose Sveriges Radios intressen.

I motsats till vad byggnadsstyrelsen anfört vill vi dock hävda, att det i detta fall verkligen finns starka skäl som talar för ett avsteg från principen att statliga husbyggnadsföretag skall ledas och utföras av byggnadsstyrelsen. Dessa skäl är — förutom att byggnadsfrågorna har så stor anknytning till Sveriges Radios huvuduppgift, att de utgör en integrerande del av verksamheten — att det i detta fall gäller byggnader som närmast har karaktär av industribyggnader. De saknar motsvarighet inom statsförvaltningen, all sakkunskap på området finns hos Sveriges Radio, och granskning av utomstående myndigheter kan därför inte baseras på någon utanför Sveriges Radio tillgänglig inhemsk expertis. Den utomordentligt långa tid, som med nuvarande ordning förflyter efter det att lokalförteckning blivit uppgjord till dess husen blir färdiga, medför uppenbara olägenheter. Dels försvåras en smidig planering och utveckling av programverksamheten, dels uppstår liksom vid alla förseningar ej oväsentliga fördyringar.

En överflyttning av projekteringsarbetet från byggnadsstyrelsen till Sveriges Radio kommer inte i och för sig att medföra behov av någon större personalförstärkning hos Sveriges Radio, eftersom projekteringsarbetet även med byggnadsstyrelsen som huvudman utförs av vederbörande arkitektfirma och av konsulterande firmor. Av naturliga skäl är därvid också redan nu Sveriges Radio inkopplad. Även själva byggnadsarbetet utförs på entreprenad. Däremot måste Sveriges Radio överta de kontakter med entreprenadfirmorna som byggnadsstyrelsen nu svarar för, liksom även kontrollen av kostnadsberäkningarna och byggnadsarbetet. Sveriges Radio bör givetvis endast bygga upp så stor organisation, som utöver den nuvarande blir erforderlig för dessa förmedlande och kontrollerande uppgifter.

De treåriga finansplanerna medför även för byggnadsverksamheten fördelar genom att projekt kan redovisas successivt och första gången på tre års sikt. En treårsplan innehåller *dels* för det i tiden närmaste året definitiva beslut om medelsanvisning för byggnadsändamål, *dels* också preliminära beslut om projekt under de två därpå följande åren. I denna arbetsgång kan såväl sakprövningen som beviljandet av projekteringstillstånd infogas.

I och för sig borde sammanförandet av statliga byggnadsuppgifter till byggnadsstyrelsen medföra rationaliseringsvinster, som alltså i viss mån skulle gå förlorade om Sveriges Radio själv får hand om projekterings- och byggnadsuppgifter. Bortsett från att denna vinst är osäker i fråga om så högt specialiserade lokaler som t. ex. TV-studior, kan man i motsatt riktning redovisa de vinster som görs genom att man slopar den omgång via byggnadsstyrelsen, som för närvarande sker. Denna medför en arbetsbelastning för både Sveriges Radio och byggnadsstyrelsen, vilken förefaller föga rationell och som medför delat ansvar, dubbelarbete och svårigheter då byggnader skall tas i bruk. Vi vill för vår del särskilt framhålla, att nuvarande ordning lätt medför att varken Sveriges Radio eller byggnadsstyrelsen känner sig ha det fulla ansvaret för att tillräckliga ekonomiska hänsyn tas vid projekteringen av husen. Med det förslag till förändring av Sveriges Radios styrelse till en verklig företagsstyrelse, som vi framlägger i punkt 3.2.3, bör garantier också skapas för att styrelsen för Sveriges Radio skall ta sådana ekonomiska hänsyn.

Vi vill i detta sammanhang erinra om att 1960 års byggnadsstyrelseutredning i sitt slutbetänkande (SOU 1962: 37) uttalat, att utredningen funnit det vara självklart att utgå från den allmänna målsättningen, att statens byggnader skall anförtros kompetenta och effektivt arbetande organ för tillgodoseende av höga fackmässiga krav i fråga om byggnadslösningar och god byggekonomi. För att bl. a. detta krav skall tillgodoses bör byggnadsuppgifterna vara av sådan art och ha sådan stadigvarande volym, att de inom vederbörande organisation erforderliga fackmännen kan sysselsättas effektivt. Vidare bör byggnadsfrågorna ha så nära anknytning till organisationens huvuduppgift, att de med tillräcklig styrka kan bli framförda i verksledningen.

Med hänsyn till den omfattande byggnadsverksamhet som ännu återstår för Sveriges Radios räkning, och det intima sambandet mellan byggnadsfrågorna och programverksamheten, bör den av byggnadsstyrelseutredningen angivna målsättningen kunna bli helt tillgodosedd även om Sveriges Radio skulle få hand om projektering och byggande av radio- och TV-hus. Detta skall givetvis inte utesluta, att Sveriges Radio i erforderlig utsträckning söker samråd med byggnadsstyrelsen. Sådant samråd är självklart i de fall då i statens ägo befintlig tomtmark kan komma i fråga för husen, men det erfordras också för den arkitektoniska utformningen och anpassningen av husen i stadsmiljön, när dessa liksom fallet är i Stockholm och i viss mån även i Göteborg skall uppföras i ett ur miljösynpunkt känsligt område.

Även förvaltningen och skötseln av radio- och TV-husen bör anförtros Sveriges Radio, som dock även därvidlag vid behov bör söka samråd med byggnadsstyrelsen såsom den centrala statsmyndigheten på bl. a. fastighetsförvaltningens område.

Om uppförande och förvaltning av radio- och TV-hus anförtros åt Sveriges Radio är det naturligt att även låta företaget få äganderätten till husen. Detta förutsätter dock att Sveriges Radio inte förblir ett privatägt aktiebolag. Om

däremot staten skulle få aktiemajoriteten i bolaget, eller om Sveriges Radio såsom vi i följande kapitel rekommenderar förvandlas till en av staten och de nuvarande intressenterna bildad stiftelse, synes ingenting hindra att äganderätten överlämnas till företaget. Vi förutsätter emellertid att, om äganderätten till husen överlämnas till Sveriges Radio, av staten ägd tomtmark på vilken radio- och TV-hus är eller blir uppförda inte skall betalas med licensmedel. Om hinder skulle möta att överföra värdet av sådan mark till stiftelsen genom en rent bokföringsmässig kapitalöverföring från statens allmänna fastighetsfond, skulle tomtvärdet kunna bokföras i statens allmänna fastighetsfond och tomtmarken utarrenderas till Sveriges Radio mot en nominell arrendeavgift.

Såsom ett alternativ till att överflytta äganderätten till radio- och TV-husen till Sveriges Radio skulle man kunna tänka sig att dessa hus visserligen projekteras, byggs och förvaltas av Sveriges Radio, men att de bokförs på en separat delfond i statens allmänna fastighetsfond, för vilken Sveriges Radio redovisar till byggnadsstyrelsen.

3.1.6 Ekonomisk årsredogörelse för rundradioverksamheten

I den av Sveriges Radios styrelse och verkställande direktör avgivna årsredovisningen med årsbokslut och revisionsberättelse lämnas också en kortfattad, sammanfattande redogörelse för såväl programverksamheten som distributionen. Mer utförliga och detaljerade uppgifter lämnas om programverksamheten i Sveriges Radios årsbok och om distributionen i den i Sveriges officiella statistik ingående publikationen Televerket.

Textavdelningen till Sveriges Radios årsredovisning synes i huvudsak kunna fylla uppgiften att lämna en kortfattad, sammanfattande redogörelse för hela rundradioverksamheten. De uppgifter som lämnas beträffande distributionsnätet torde dock behöva utvidgas, så att man lämnar uppgifter inte blott om läget vid verksamhetsårets slut utan även om viktigare, under året inträffade förändringar.

Härutöver har det emellertid förefallit oss vara önskvärt, att det också skall finnas en sammanfattande ekonomisk redovisning för hela rundradioverksamheten, omfattande alla intäkter och kostnader och rörelsens samtliga tillgångar och skulder. En sådan sammanfattning bör lämpligen utarbetas i samråd mellan Sveriges Radio och telestyrelsen och undertecknas av båda. Redovisningen av intäkter och kostnader bör ske enligt den uppställning, som vi i punkt 3.1.3 angivit för finansplanen, och bör dessutom lämna separata uppgifter för de delar av verksamheten som finansieras med särskilda riksstatsanslag eller direkt av någon myndighet. Beträffande tillgångar och skulder skall redovisningen självklart omfatta även radio- och TV-husen, varom för närvarande inga uppgifter publiceras.

Vad speciellt beträffar tillgångar och skulder bokförs dessa för närvarande av

telestyrelsen och byggnadsstyrelsen så, att anläggningskostnaderna är upptagna på tillgångssidan, under det att avskrivningar redovisas såsom till värdeminskningskonto avsatta belopp. Sveriges Radios investeringar i byggnader av barracktyp samt i studioutrustningar redovisas däremot på tillgångssidan med en minnespost av en krona för vardera gruppen av tillgångar. För att få likformighet med redovisningen av tillgångar och skulder i övrigt synes Sveriges Radio i stället böra redovisa bruttovärdet av sina byggnader och inventarier på tillgångssidan och motsvarande belopp såsom värdeminskningskonto på skuldsidan. Härvid bör dock iakttagas, att endast mera varaktiga barackbyggnader medtas och endast sådana inventarier som har större värde och som ej kan betraktas som förbrukningsmateriel. Vid utrangering skall tillgångar och värdeminskningskonto nedskrivas med det bokförda värdet av utrangerade byggnader och inventarier.

3.1.7 Radionämnden

I ett den 4 april 1963 avgivet remissyttrande i anledning av en till Kungl. Maj:t inkommen skrivelse avseende radionämndens ställning och arbetsformer föreslog vi vissa ändringar i nämndens instruktion. Med beaktande härav utfärdade Kungl. Maj:t den 31 maj 1963 en ny instruktion för nämnden. Vi åtog oss samtidigt att återkomma med en mera genomgripande omarbetning av nämndens instruktion, i den mån detta vid närmare prövning befanns motiverat.

Radionämnden var från början till stor del inriktad på att framföra synpunkter och värderingar vad avser programverksamheten allmänt. Efter hand har emellertid nämndens arbete alltmer kommit att bestå av ställningstaganden till anmärkningar mot enskilda program, vilka i regel inlämnats av allmänheten. Det var till dels denna utveckling, som föranledde 1963 års instruktionsändringar.

Inför framtiden påverkas radionämndens ställning av följande av oss föreslagna förändringar:

(1) Den särskilda rundradion — se kapitel 3.5 — kommer till och skall i granskningshänseende underställas radionämnden på i princip samma sätt som Sveriges Radio, låt vara att de normer som skall tillämpas inte är identiska.

(2) Genom denna dubbla funktion måste varje anordning, som till synes gör radionämnden till ett organ inom eller för Sveriges Radio, upphöra. Detta gäller främst sådana yttre ting som att programföretaget svarar för radionämndens kanslihjälp och dess kostnader.

(3) Det av oss i punkt 3.2.4 föreslagna programrådet kommer att få till uppgift att med ledningen för Sveriges Radio diskutera de allmänna riktlinjerna för programverksamheten. Rådet övertar därigenom, delvis från den nuvarande styrelsen för Sveriges Radio men delvis också från radionämnden, uppgiften att framföra allmänna synpunkter och önskemål på programverksamheten, vartill

bl. a. hör att yttra sig om sådana regler för programmen allmänt och för särskilda programfrågor, som Sveriges Radio kan utarbeta (och som det tillkommer radiochefen ensam att fastställa). Nämnden skall däremot behålla uppgiften att pröva huruvida sådana programregler överensstämmer med stadgarna för Sveriges Radio.

Radionämnden *förlorar* alltså mera allmänna uppgifter vad avser programpolitiken till programrådet, vilket samtidigt genom sin storlek och sammansättning tar på sig de brett representativa uppgifter som radionämnden genom sin nuvarande storlek (24 ledamöter) kan anses ha. Nämnden *erhåller* däremot en ny uppgift gentemot den särskilda rundradion.

Dessa förändringar pekar på att radionämnden i framtiden både till sammansättning och funktion bör renodlas som en opinionsnämnd. Den har visserligen inte heller nu rätt att ta del av, eller lämna råd om, det löpande programarbetet, men den bör i framtiden vara skild även från mera allmänna överväganden om hur programpolitiken *borde vara*. I stället bör den helt koncentrera sig på ställningstaganden till om de program som faktiskt sänds *överensstämmer* med de regler och föreskrifter, som kan gälla, eller med vedertagen publicistisk sed. Givetvis kan uttalanden av radionämnden få prejudicerande inverkan för framtida program.

Av denna orsak bör radionämndens storlek minskas till förslagsvis sju ledamöter. Av dessa bör minst en vara jurist med långvarig erfarenhet.

Vi framlägger i bilaga 3 förslag till ny instruktion för radionämnden. Vi har där sökt precisera de förändringar av nämndens arbetsområde och uppgifter, som ovan diskuterats. För att förtydliga texten vill vi ytterligare anföra följande:

(a) De normer, vilkas efterlevnad nämnden har att pröva, är de av oss i kapitel 3.2 för Sveriges Radio föreslagna stadgarna — ett flertal paragrafer torde därvid äga relevans — och med anledning därav utfärdade regler för programverksamheten, för den särskilda rundradion den författning som kommer att utfärdas, jämte härtill fogade, av Kungl. Maj:t eller sändningsnämnden utfärdade föreskrifter. Därjämte har nämnden att, i de fall där ett direkt brott mot gällande bestämmelser inte har ifrågasatts, även pröva om ett program genom omdömeslöshet eller smaklöshet utformats på ett sätt, som är ägnat att skada rundradions anseende.

(b) Radionämnden skall inte övervaka eventuella brott mot bestämmelsen, att endast viss begränsad tid inom särskild rundradio får användas för »allmänna program». Denna uppgift åvilar det administrativa organet, sändningsnämnden.

(c) Radionämnden må kunna kopplas in då tvist uppstår, om »reklamförbudet» för allmän och särskild rundradio överträtts eller ej. I praktiken kommer detta att gälla gränsfall inom särskild rundradio, medan entydiga fall torde kunna handläggas direkt av sändningsnämnden.

(d) Formuleringarna om överläggning med företrädare för Sveriges Radio har ändrats och parallellställts med vad som gäller för särskild rundradio (såväl

sändningsnämnden som enskilda tillståndsinnehavare). Man inbjuder alltså vissa personer för att inhämta deras synpunkter i ett ärende men »samråder» inte med dem. 1963 års ändring, som möjliggör att enskild anmälare får företräde för radionämnden, kvarstår.

(e) Det har inte minst med tanke på tillkomsten av särskild rundradio ansetts nödvändigt att påpeka, att jäv kan föreligga för ledamot av radionämnden.

(f) Radionämnden får i framtiden själv svara för sitt kansliarbete. Dess kostnader fördelas av Kungl. Maj:t på dels ett särskilt anslag av licensmedel, dels medel från särskild rundradio.

3.2 Sveriges Radios konstitutionella förhållanden

3.2.1 Skattskyldigheten för Sveriges Radio

Vi har av flera skäl funnit det vara påkallat att föreslå en ändring av företagsformen för Sveriges Radio. Innan vi ingår på en närmare redogörelse för våra förslag härvidlag vill vi först ta upp den därmed delvis sammanhängande frågan om företagets skattskyldighet. Sveriges Radio belastas nämligen för närvarande med olika skatter som vi har funnit vara både omotiverade och olämpliga.

(1) Enligt gällande bolagsordning skall aktieägarna erhålla 5 procents utdelning på sina aktier. Aktiekapitalet utgör 1,08 mkr och den årliga utdelningen uppgår följaktligen till 54 000 kr. För att detta belopp skall kunna utdelas, måste ett så mycket större belopp tas upp som skattepliktig inkomst, att det efter avdrag av skatt till stat och kommun återstår 54 000 kr. Den skatt, som måste erläggas för att utdelning skall kunna ske, uppgår till ungefär samma belopp som utdelningen eller omkring 50 000 kr. Detta belopp måste alltså tas från de licensmedel som tilldelas bolaget.

(2) Allvarligare ur ekonomisk synpunkt skulle bli, om Sveriges Radio också skulle behöva betala kommunal inkomstskatt för grundbelopp på fastighet. Denna fråga har aktualiserats sedan taxeringsnämnden i Stockholm har ansett att sådan skatt bör erläggas för Radiohuset. En process härom pågår, varvid kammarrätten har bifallit stadens talan och ärendet har förts vidare till regeringsrätten. Skulle dylik skattskyldighet bestå i framtiden kan den årliga avbränningen på licensmedel komma att bli av storleksordningen 1 mkr, om hänsyn tages till de värden som de planerade radio- och TV-husen i landet kommer att representera.

(3) Sveriges Radio har erhållit besked om att de licensmedel som företaget tilldelas är att betrakta som skattepliktig inkomst. Visserligen motsvaras i regel den årliga tilldelningen av lika höga avdragsgilla kostnader, men skulle t. ex. på grund av försenade materielleveranser ett överskott uppstå har föreskrivits att Sveriges Radio skall betala tillbaka de medel det gäller till televerket. Eljest blir beloppet skattepliktig inkomst. Denna ordning medför emellertid lätt vissa mindre önskvärda konsekvenser. Sålunda kan den leda till slöseri, om man inom de olika avdelningarna i företaget får den föreställningen, att det gäller att förbruka tilldelade medel före budgetårets slut, oavsett om programverksamheten kräver detta eller ej. En sådan inställning ligger så mycket närmare till hands som de belopp, som under ett budgetår inte tagits i anspråk, för närvarande inte automatiskt ånyo ställs till Sveriges Radios förfogande.

Någon motsvarande skattskyldighet för ej ianspråktagna licensmedel eller för fastigheter föreligger inte för televerkets del, eftersom verket är undantaget från skattskyldighet enligt kommunalskattelagen samt enligt förordningen om statlig inkomstskatt. En närmare redogörelse för de villkor, som i skattehänseende gäller för Sveriges Radio, återfinns i bilaga 4.

Enligt vår mening kan starka skäl anföras för att Sveriges Radio skall befrias från skattskyldighet i samma utsträckning som televerket. Dessa skäl är i huvudsak följande.

För det första förefaller det vara irrationellt och inkonsekvent, att licensmedel skall beskattas när det gäller programproduktionen men inte när det gäller distributionen av programmen. Att Sveriges Radio till skillnad mot televerket är skattepliktig beror inte på att programverksamheten skulle ha en mera affärsmässig inriktning utan enbart på överväganden av icke ekonomisk natur. Det har nämligen befunnits lämpligt att ge programföretaget en i förhållande till staten självständig rättslig ställning, ehuru det helt finansieras med licensmedel.

För det andra driver Sveriges Radio ett av staten skapat monopol, som finansieras genom av staten pålagda och upptagna licensavgifter, vilka är att jämställa med en skatt. Det kan därvid erinras om att när AB Tipstjänst på sin tid erhöll skattefrihet motiverades detta med att man inte skulle lägga skatt på skatten. Motsvarande resonemang kan med visst fog föras även för Sveriges Radios del, särskilt när det gäller beskattning av medel som inte förbrukats vid budgetårets utgång.

För det tredje bedriver Sveriges Radio inte någon rörelse i egentlig mening, eftersom verksamheten inte har vinstsyfte och inte heller finansieras med reklaminkomster. Verksamheten gäller i stor utsträckning kultur- och samhällsfrågor samt undervisning och utbildning. Med de förslag som vi framlägger i avdelning 8 kommer verksamheten på dessa områden för övrigt att ytterligare utvidgas. Genom frånvaron av vinstsyfte och inriktningen i övrigt kommer Sveriges Radio till sin karaktär nära sådana stiftelser, undervisningsverk och andra kulturinstitutioner som för närvarande åtnjuter skattefrihet.

För det fjärde är redan eller kommer snart nog tillgången på licensmedel att bli så knapp, att det är i högsta grad angeläget att undvika de inte oväsentliga avbränningar på dessa medel, som ökade skattebetalningar skulle medföra.

Vi vill alltså för vår del föreslå, att Sveriges Radio skall befrias från skattskyldighet i den utsträckning som vi ovan angivit. Frågan om skattebefrielse sammanhänger emellertid nära med själva företagsformen för Sveriges Radio, som vi behandlar i nästföljande punkt, och vi återkommer därför där till frågan.

3.2.2 Förändring av Sveriges Radio till stiftelse

Såsom framgått av den i kapitel 1.1 lämnade redogörelsen för 1933 års rundradioutrednings förslag och den därpå följande riksdagsbehandlingen av förslaget år 1935, framstod det redan då som ett allvarligt diskuterat alternativ att om-

bilda dåvarande Radiotjänst till ett statligt aktiebolag. Förslaget härom bifölls emellertid inte av riksdagen, som nöjde sig med att besluta att staten skulle tillsätta majoriteten av bolagets styrelse samt två av bolagets tre revisorer. Denna ordning har sedan bestått. Situationen är alltså i dag den, att staten har det avgörande inflytandet i Sveriges Radios styrelse utan att själv äga några aktier i bolaget. Givetvis har aktieägarna ensamma besluträtt vid bolagsstämman, men dennas funktioner har blivit beskurna i förhållande till vad som avses i aktiebolagslagen.

Det kan enligt vår mening inte betraktas som tillfredsställande, att bolagsstämman skall bevilja ansvarsfrihet för den majoritet av styrelseledamöter som den själv inte har tillsatt, och att den ej äger utse mer än en av bolagets tre revisorer. En utväg att komma till rätta med denna anomali skulle uppenbarligen vara att låta statens faktiska inflytande på bolagets förvaltning komma till uttryck i ägarförhållandet, genom att staten också innehar majoriteten av aktierna. Detta skulle kunna ordnas så, att man ökar bolagets aktiekapital från nuvarande 1,08 mkr till exempelvis 2,20 mkr, varvid staten skulle teckna samtliga nytillkommande aktier. Aktierna borde emitteras till en kurs av 120 procent, så att omedelbart en reservfond av samma procentuella storlek som för närvarande erhålls.

Ehuru en ombildning av Sveriges Radio till halvstatligt aktiebolag skulle råda bot på vissa mindre tillfredsställande förhållanden, som har samband med att bolaget för närvarande helt ägs av privata intressenter, kan vissa invändningar riktas mot förslaget.

En första invändning är att detta förslag kan komma att uppfattas som en åtgärd för att öka statens inflytande över programverksamheten. I sak är visserligen denna farhåga ogrundad, eftersom statens aktieteckning enbart avser att låta aktiefördelningen avspegla statens redan nu existerande inflytande på bolagets förvaltning, men från psykologiska synpunkter kan invändningen dock tillmätas en viss tyngd, eftersom man inte bör ge ens ett sken av att staten skulle dirigera den löpande programverksamheten.

En andra, mera vägande invändning är, att aktiebolagsformen — det må gälla ett helt privatägt eller ett halv- eller helstatligt aktiebolag — framstår som mindre lämplig för ett företag med Sveriges Radios uppgifter. Aktiebolagslagen består till övervägande del av bestämmelser avsedda att trygga de olika andelsägarnas ställning i olika lägen, vilka bestämmelser vad beträffar Sveriges Radio antingen är överflödiga eller innebär en onödig administrativ belastning. I sammanhanget bör också observeras, att Sveriges Radio till skillnad från vad som i allmänhet gäller för aktiebolag ej drivs med vinstsyfte.

En tredje invändning är att det sannolikt blir svårare att få den av oss föreslagna skattefriheten för Sveriges Radio genomförd, så länge företaget är konstruerat som ett aktiebolag.

Vi har av dessa skäl övervägt, huruvida aktiebolagsformen skulle kunna utbytas mot någon annan företagsform. Att låta verksamheten bedrivas i form

av ett vanligt statligt verk anser vi vara helt uteslutet. Mot detta talar att Sveriges Radio skall — inom ramen för av statsmakterna uppdragna allmänna riktlinjer — bedriva en av staten obunden programverksamhet, vilket förutsätter friare former än de som ett statligt verk arbetar under. Av liknande skäl är affärsverksformen olämplig.

Vi har däremot närmare studerat den nya organisationsform för affärsverken — »tredje formen» — som har aktualiserats i olika sammanhang de senaste åren. Närmast har man därvid till förebild haft *public corporations* i Storbritannien, av vilka BBC är en. Även de västtyska radioföretagen har såsom »Anstalte des öffentlichen Rechts» en liknande ställning. Det rör sig alltså här om självständiga rättssubjekt på det offentliga området. Denna i Sverige hittills ej tillämpade form har många tilltalande egenskaper. Det visar sig emellertid att man inte kan komma ifrån vissa för svensk förvaltningsrätt utmärkande regler, som även ett sådant företag måste vara underkastat. Tjänstemännen skulle arbeta under ämbetsansvar, besvär skulle kunna anföras över beslut inom företaget, och en rad inom företaget upprättade handlingar skulle vara offentliga. Det är uppenbart att dylika villkor inte kan tillämpas för ett rundradioföretag. Frågan om de anställdas ansvar har hos Sveriges Radio en helt annan karaktär än inom statsförvaltningen. Den löses lämpligen genom åtgärder av det slag som kan föranledas av genomförda och pågående utredningar om radions juridiska ansvar, samt genom det klagoförfarande som sker hos radionämnden.

Sveriges Radio måste alltså även framdeles ha privaträttslig status. Vi har då funnit det vara både möjligt och lämpligt att ombilda företaget till en *stiftelse*. Därigenom understryker man ytterligare att programverksamheten är en hela samhällets angelägenhet och kommer samtidigt ifrån bundenheten vid aktiebolagslagen. För stiftelseformen talar också att Sveriges Radios verksamhet ej bedrivs i vinstsyfte, vilket är naturligt för en stiftelse men knappast för ett aktiebolag. Det är vidare karakteristiskt för en stiftelse att medel utifrån kontinuerligt anslås — i detta fall licensmedel — för att främja ett bestämt ändamål. Slutligen är det mera naturligt att en stiftelse åtnjuter skattefrihet än att ett aktiebolag gör det.

Ombildning till stiftelse behöver i och för sig inte medföra någon ändring i nuvarande förhållande, att folkrörelser, näringsliv och press är intressenter i företaget. Tvärtom kan skäl anföras för att man även i fortsättningen skall låta dessa viktiga grupper inom samhället bli representerade i Sveriges Radio. Vi har i detta sammanhang övervägt, huruvida man skulle kräva att dessa intressenter till en grundfond för stiftelsen skulle tillskjuta ett belopp, motsvarande deras tidigare insatser i form av aktieteckning. Emellertid skulle därvid den skillnaden inträda gentemot nu gällande förhållanden, att intressenterna ej längre skulle erhålla någon utdelning på de av dem insatta beloppen. Det har förefallit oss vara mindre tilltalande att från stiftelsen utesluta dem bland de nuvarande intressenterna, som ej har råd att avstå från sådan utdelning. Vårt förslag innebär därför, att de nuvarande aktierna skall inlösas av staten i överensstämmelse

med bestämmelserna i § 16 av gällande bolagsordning. Något anslag på riksstaten eller av licensmedel behöver inte anvisas för ändamålet, eftersom ett mot aktiekapitalet svarande belopp är innestående på särskild bankräkning. Sveriges Radios övriga tillgångar och skulder bör överflyttas till stiftelsen.

För stiftelsen skall utfärdas *stadgar*, vilka inrymmer tillämpliga bestämmelser i dels den nuvarande överenskommelsen mellan staten och Sveriges Radio angående rundradions programverksamhet, dels den nuvarande bolagsordningen för Sveriges Radio. Förslag till stadgar för stiftelsen har utarbetats av vår expert, professor Svante Bergström, och återfinns jämte motiveringar i bilaga 1.

Med hänsyn till de betydelsefulla uppgifter, som rundradioverksamheten skall fylla vid krig och krigsfara, skall liksom nu en överenskommelse finnas mellan staten och Sveriges Radio. Förslag till en dylik överenskommelse återfinns i bilaga 1 c.

För utformningen av den utav oss föreslagna skattebefrielsen för stiftelsen Sveriges Radio hänvisas till bilaga 4.

3.2.3 Sveriges Radios styrelse

Såsom framgår av den historiska redogörelsen i kapitel 1.1 ökades antalet styrelseledamöter i Sveriges Radio i samband med införandet av televisionen från sju ordinarie ledamöter och sex suppleanter till elva ordinarie ledamöter och tio suppleanter. Av dessa utser Kungl. Maj:t ordföranden samt fem ordinarie ledamöter och fem suppleanter, under det att aktieägarna utser fem ordinarie ledamöter och fem suppleanter.

Enligt den för Sveriges Radio gällande arbetsordningen skall styrelsen besluta i följande ärenden:

(a) viktigare frågor rörande bolagets ekonomi, såsom statförslag och årsredovisning, samt rörande bolagets inre organisation,

(b) långtidsplaner för rundradioverksamheten,

(c) viktigare administrativa frågor, såsom avtalsfrågor av principiell betydelse, inrättande och indragning av högre chefstjänster samt anställande och entledigande av sådana befattningshavare,

(d) avgivande av viktigare officiella yttranden och skrivelser,

(e) ändringar i överenskommelsen mellan staten och Sveriges Radio angående programverksamheten samt ändringar i arbetsordning och förslag till ändringar i bolagsordning.

Styrelsen utser utom eller inom sig bolagets verkställande direktör (radiochefen), som tre gånger om året skall lämna styrelsen redogörelse för programplaner.

Mot den nuvarande utformningen av styrelsen för Sveriges Radio måste riktas den anmärkningen, att den inte kan sägas vara en effektivt arbetande bolagsstyrelse. Därtill är antalet ledamöter alldeles för stort. Detta gäller redan de ordinarie ledamöterna, men situationen blir än mer otillfredsställande om man

inbegriper även suppleanterna, vilka enligt praxis kallas till alla sammanträden. Dessutom sker urvalet av styrelseledamöter knappast med tillräckligt beaktande av att styrelsens huvudsakliga arbetsuppgifter ligger på det ekonomiska och administrativa planet.

Följden av att antalet ledamöter är ohanterligt stort har blivit, att styrelsen inom sig har måst utse ett arbetsutskott (förvaltningsutskott), som består av styrelsens ordförande samt tre av de utav Kungl. Maj:t och tre av de utav bolagsstämman utsedda ledamöterna. Arbetsutskottet sammanträder en gång i månaden, under det att hela styrelsen kallas till sammanträde minst fyra gånger om året.

Det stora antalet ledamöter i styrelsen torde i första hand ha motiverats av önskemålet att bereda olika intressegrupper i samhället möjlighet att genom råd och förslag påverka programverksamheten, vilket i första hand kan ske i samband med de redogörelser för densamma, som radiochefen tre gånger om året lämnar styrelsen. Detta i och för sig välmotiverade önskemål synes emellertid bättre kunna tillgodoses genom att man inrättar ett för sådan rådgivning särskilt avsett programråd. Vi framlägger därför senare i detta kapitel ett förslag av denna innebörd (punkt 3.2.4). Härigenom skulle antalet styrelseledamöter kunna inskränkas så att styrelsen kan bli ett effektivt förvaltningsorgan, vilket liksom det nuvarande arbetsutskottet bör sammanträda minst en gång i månaden. Den nya, mindre styrelsen skulle ägna sig åt skötseln av bolaget i ekonomiskt och administrativt hänseende.

Liksom nu bör gälla, att radiochefen och inte styrelsen skall besluta i programfrågor. Jämfört med nuvarande förhållanden bör därför styrelsen i stort sett upphöra att ta befattning med allmänna programfrågor. Med hänsyn till det ansvar som styrelsen har för den ekonomiska skötseln av företaget, bör det givetvis dock tillkomma densamma att ta ställning till särskilt dyrbara former av programproduktion. Även i några andra, speciella fall måste styrelsen kunna behandla programfrågor; sålunda bör uttalanden av radionämnden föredras i styrelsen.

För att få en effektivt arbetande företagsstyrelse föreslår vi, att antalet ledamöter minskas till sju personer, dvs. detsamma som i det nuvarande arbetsutskottet. Av dessa sju bör Kungl. Maj:t utse ordförande och tre ledamöter och de tre privata intressegrupperna vardera en. På ledamöterna av styrelsen måste ställas kravet att de skall äga administrativ och företagsekonomisk erfarenhet och kunnighet samt, vilket inte är minst viktigt, att vederbörande verkligen är beredda att ägna tid åt företagets skötsel. Framför allt måste styrelsens ordförande vara i stånd att fortlöpande följa verksamheten. För varje ledamot utom ordföranden skall utses en personlig suppleant som vid förfall för ledamot, men endast då, kallas till styrelsens sammanträden.

För att redan på ett tidigt stadium säkerställa nödvändigt samråd mellan Sveriges Radio och telestyrelsen bör radiochefen samt en av telestyrelsen utsedd högre tjänsteman närvara vid styrelsens sammanträden. Är de inte utsedda

till ledamöter av styrelsen skall de — eller vid förfall för dem deras för detta uppdrag utsedda ställföreträdare — ändå närvara vid sammanträden när ärendets natur så påfordrar, med rätt att delta i överläggningarna och att till protokollet anteckna sin mening.

Styrelsen skall vara beslutmässig, då mer än hälften av styrelsens ledamöter och, när ärendets natur så kräver, radiochefen och telestyrelsens representant är närvarande.

Eftersom man vid en stiftelse är obunden av aktiebolagslagen kan styrelseledamöter och suppleanter utses för längre tid än ett år i sänder. Tiden bör dock begränsas till exempelvis fyra år. Omval efter utgången av fyraårsperioden bör kunna ske.

3.2.4 Inrättande av ett programråd

Sveriges Radios ställning såsom det enda allmänna rundradioföretaget i landet, med uppgift att i sin programverksamhet vända sig till den stora allmänheten och tillgodose olika intresseriktningar, gör det angeläget att företaget har en bred förankring inom befolkningen. Hittills har man sökt tillgodose detta krav genom att ge olika intressegrupper representation i bolagets styrelse. Såsom vi i föregående punkt framhållit, har styrelsen emellertid till följd härav dels fått ett alltför stort antal ledamöter, dels också fått en sammansättning som inte i tillräcklig grad tillgodoser behovet av ekonomisk och administrativ sakkunskap. Vi har föreslagit, att man för att få en effektivt arbetande företagsstyrelse skall minska antalet ledamöter till högst sju personer, vilka främst besitter administrativ och företagsekonomisk erfarenhet och kunnighet. Genomförs detta förslag kommer styrelsen inte längre att fylla uppgiften att företräda olika intresseriktningar i samhället. Vi föreslår därför att man inrättar ett *programråd,* som skall kunna förmedla olika meningsriktningars synpunkter och önskemål i fråga om programmens sammansättning och utformning.

Programrådet bör göras relativt stort. Antalet ledamöter föreslås därför bli 21 eller samma antal som i den nuvarande styrelsen, om suppleanterna i denna medräknas. Rådet skulle ha tre ordinarie sammanträden om året, varvid radiochefen skulle lämna en orientering om programplanerna för den kommande perioden. Vid rådets sammanträden skulle förutom radiochefen närvara bl. a. programdirektörerna för TV och ljudradio. Även extra sammanträden skulle kunna inkallas.

Ett programråd av denna typ bör inte bli en del av Sveriges Radios organisation och kan därför inte erhålla några beslutande funktioner i företaget. Dess huvuduppgift blir att diskutera riktlinjerna för programverksamheten, med en inriktning på allmänna snarare än speciella spörsmål.

Förutom de överläggningar som uppkommer i anslutning till radiochefens föredragningar och av enskilda ledamöter väckta ärenden bör programrådet beredas tillfälle att yttra sig över förslag till nya eller omarbetade regler för

programverksamheten. Dylika gäller nu dels för verksamheten allmänt, dels för vissa särskilt viktiga områden. De fastställs av radiochefen, men deras karaktär av allmänt hållna rättesnören inte minst i omdömesfrågor gör det naturligt att inhämta programrådets mening om dem.

De redogörelser för programplanerna, som radiochefen enligt nuvarande arbetsordning har att lämna styrelsen, skulle sålunda i framtiden lämnas till programrådet. Detta skall givetvis inte hindra, att radiochefen också håller styrelsen underrättad om programplanerna. Framför allt måste detta, såsom vi tidigare framhållit, ske i fråga om särskilt dyrbara programproduktioner.

Eftersom det förefaller vara lämpligt att programrådet utses av annan instans än Sveriges Radio själv, föreslår vi att ledamöterna i rådet skall utses av Kungl. Maj:t. Därvid bör tillses att olika områden av samhällslivet blir representerade på lämpligt sätt. Exempel på sådana områden är arbetsmarknad, filmkonst, folkrörelser, fritidssysselsättningar, hälsovård, musikliv, näringsliv, press, religion, teater, ungdomsverksamhet, utbildning och vetenskap. Lämpliga institutioner och organisationer, som är verksamma på dessa områden, bör beredas tillfälle att föreslå ledamöter av programrådet. Det bör därvid förutsättas, att vederbörande institution eller organisation inte nödvändigtvis skall föreslå någon hos sig anställd person, utan att man allmänt utpekar någon som anses särskilt lämpad för uppgiften. Givetvis måste man på betydelsefulla områden lämna en rad skilda organisationer och rörelser tillfälle att lämna förslag.

Kungl. Maj:t har rätt att avvika från framlagda förslag och kan därför även utse pesoner, som ej föreslagits av någon organisation men som anses lämpliga. Detta gäller framför allt den person, som skall utses till programrådets ordförande.

Kostnaderna för programrådet kan beräknas till ca 30 000 kr om året. Förslag till instruktion för programrådet återfinns i bilaga 2.

En särskild fråga blir hur gränsdragningen skall göras mellan arbetsuppgifterna för *programrådet* och *radionämnden*. Enligt sin instruktion har den sistnämnda för närvarande till uppgift att pröva, huruvida programverksamheten i stort handhas i enlighet med bestämmelserna i överenskommelsen mellan staten och Sveriges Radio, samt att behandla inkomna klagomål över utsända program. Däremot skall nämnden inte ta befattning med det löpande arbetet för programmens anordnande och sammansättning. I praktiken har nämndens huvuduppgift blivit att i efterhand granska programverksamheten, men även principdiskussioner förekommer, och nämnden gör ibland uttalanden om vad som allmänt bör gälla på ett programområde.

Vi har övervägt möjligheten att sammanslå de uppgifter som avser programrådet och radionämnden hos ett enda organ men funnit detta olämpligt. Riktigare är att renodla de två skilda funktioner det närmast är fråga om, nämligen å ena sidan rådgivning och allmänna synpunkter på programverksamheten, å andra sidan en efterhandsgranskning (av såväl Sveriges Radio som den kommande särskilda rundradion) av »domstolsmässig» art. Denna uppdelning och

arbetsfördelning bör komma till uttryck i såväl instruktionen för, som sammansättningen av, de två organen. Detta innebär att de mera allmänna ställningstaganden av normerande karaktär som tid efter annan förekommer i radionämnden i framtiden blir en programrådets sak, medan radionämnden — som samtidigt radikalt minskas till storleken — blir en renodlad opinionsnämnd. De närmare förslagen beträffande radionämnden har redovisats i punkt 3.1.7.

Programrådets huvuduppgift blir alltså att vara ett forum, där olika grupper genom särskilt kunniga och intresserade företrädare får tillfälle att framföra synpunkter och önskemål beträffande den framtida programverksamheten. Men Sveriges Radio behöver därutöver ofta vid uppläggningen av olika programserier eller enstaka program rådfråga experter, vilka kan utses med tanke på det behov som föreligger i det enskilda fallet. Sådan rådfrågning sker givetvis redan nu. För vissa ämnesområden har Sveriges Radio emellertid funnit sig behöva ett mera kontinuerligt samarbete och har därför organiserat ett antal permanenta *rådgivande programkommittéer*. Sådana kommittéer finns för närvarande för folkbildning, skolundervisning, lantbruk, sjuk- och hälsovård, religion, musik och den till utlandet riktade upplysningsverksamheten om svenska förhållanden. Dessutom finns en kommitté för hjälpverksamhet (Radiohjälpen) och en kommitté för forskning i samband med företagets publikundersökningar. — I partipolitiska frågor sker samråd med de politiska partierna på så sätt, att inför valrörelser Sveriges Radio först rådgör med partisekreterarna och därefter med partiledarna.

För dessa uppgifter är programrådet uppenbarligen inte lämpat, då det inte kan erbjuda den specialiserade sakkunskap som behövs på mera begränsade områden, där den rådgivning som krävs ofta avser den detaljerade utformningen av programmen, och då rådet sammanträder endast tre à fyra gånger om året. Sveriges Radios styrelse bör därför även i fortsättningen tillsätta dylika programkommittéer, när behov därav har visat sig föreligga. Dessförinnan bör dock kontakt ha tagits med institutioner och sammanslutningar som är verksamma på berörda ämnesområden, för att få förslag på lämpliga personer. I flertalet fall kommer därvid även statliga organ i fråga. Styrelsen är givetvis oförhindrad att därvid vända sig till personer som är medlemmar i programrådet, liksom också att ta med personer som inte har anknytning till någon speciell institution eller sammanslutning, men som har ådagalagt sådant intresse för ifrågavarande ämnesområde, att det är värdefullt att tillföra den rådgivande verksamheten deras speciella kapacitet.

3.3 Sveriges Radios inre organisation

3.3.1 Nuvarande förhållanden

Vi har funnit det lämpligt att, dels som en bakgrund till våra förslag beträffande skilda punkter i Sveriges Radios inre organisation, dels också som en allmän information, kortfattat redogöra för nuvarande förhållanden. Vi hänvisar därvid till figur 5, vari ett förenklat organisationsschema återges.

Den nuvarande styrelsen (bestående av elva ordinarie ledamöter och tio suppleanter) är i första hand ett ekonomiskt och administrativt organ, men i princip kan även programfrågor avhandlas. Denna stora styrelse sammanträder 8—10 gånger varje år. För att handlägga vissa och förbereda andra ärenden har inom den utsetts ett arbetsutskott om sju ledamöter, vilket sammanträder omkring 12 gånger per år.

Radiochefen, som också har ställningen som verkställande direktör i Sveriges Radio AB, leder arbetet inom företaget och har därvid ett direkt ansvar för programfrågorna. Under styrelsen beslutar radiochefen ensam, men han biträds av två betydelsefulla interna organ. Administrativa ärenden behandlas i *direktionen,* som sammanträder en gång i veckan. I denna ingår för närvarande cheferna för de olika verksamhetsgrenarna ljudradio, television, teknik, ekonomi, personaladministration och förlagsrörelse. Programärenden behandlas i *radiochefens programkollegium,* som likaså sammanträder en gång i veckan. Häri ingår de två programdirektörerna, vissa avdelnings- och redaktionschefer m. fl. Inom kollegiet behandlas främst mera kontroversiella programfrågor samt frågor rörande samordning och allmän planering. En gång i månaden utvidgas kretsen till s. k. stort programkollegium, då principiella frågor liksom publikundersökningarnas resultat diskuteras.

Inom det *centrala kansliet* har sammanförts en rad för företaget gemensamma enheter, ställda direkt under radiochefens ledning. Inom detta märks radiochefens kansli, vars chef även är styrelsens och direktionens sekreterare, och vari ingår företagets jurister samt tjänstemän för handläggning av beredskapsärenden. Hit hör vidare centralredaktionen som är ett serviceorgan på nyhetsområdet för radions och televisionens programavdelningar, samt distriktscentralen som utgör det centrala kontaktorganet för de nuvarande tio distriktskontoren inklusive de ombud eller kontaktmän som finns på ett hundratal platser över hela landet.

Ljudradion leds av en programdirektör, som vid samordningen och den långsiktiga planeringen av programverksamheten biträds av en central program-

Figur 5. Sveriges Radios organisation

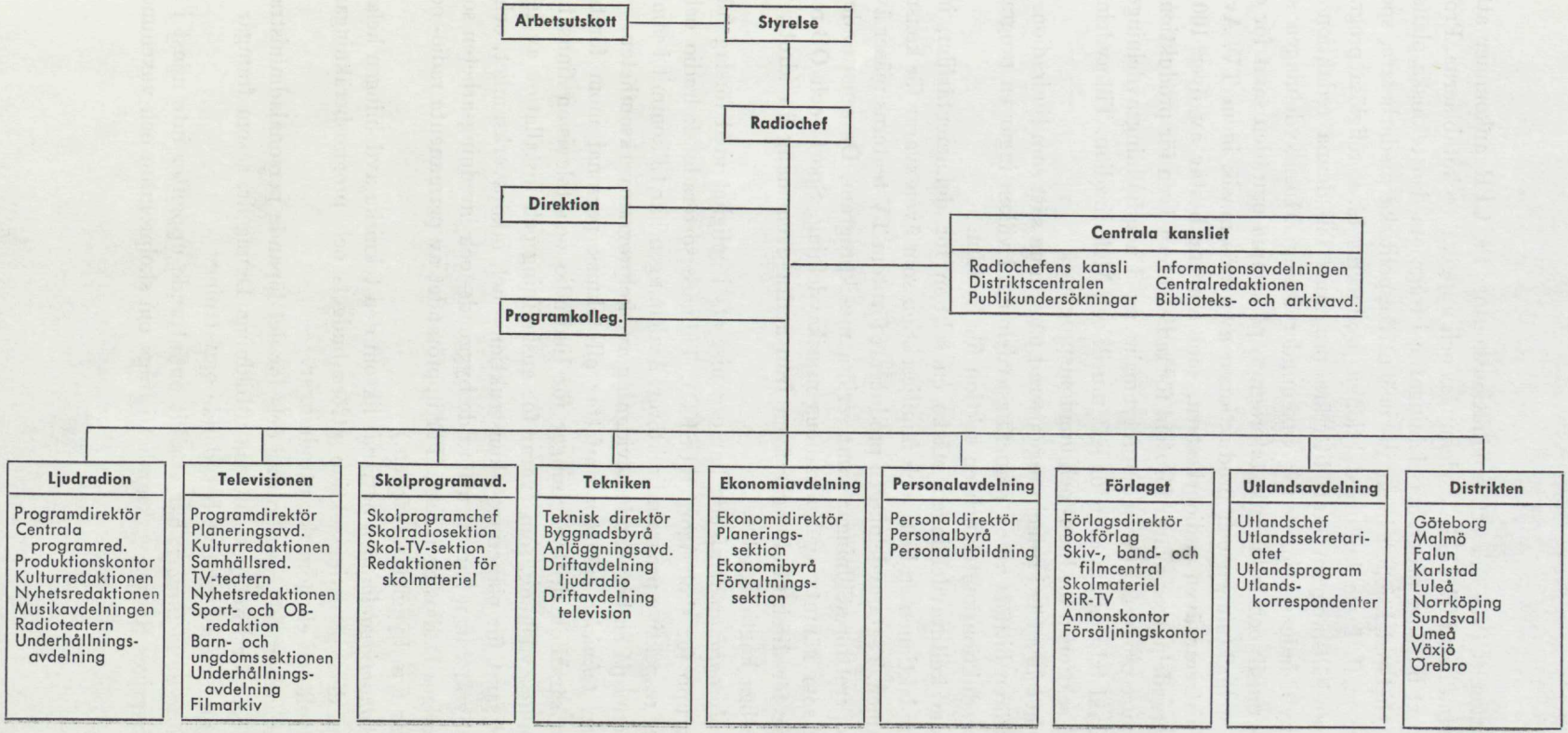

redaktion (CPR) och ett produktionskontor. På CPR ankommer att insamla programförslag från olika avdelningar och uppgöra veckotablåerna. Produktionskontoret biträder programavdelningarna i fråga om den tekniska planeringen.

I nyhetsredaktionen ingår in- och utrikespolitiska medarbetare, sportmedarbetare m. fl. Inom kulturredaktionen produceras bl. a. religiösa program, hem- och samhällsprogram samt litterära program. Till denna redaktion hör även den nybildade sektionen för vuxenundervisning. Musikavdelningen svarar för seriös musik och folkmusik, talprogram på samma områden samt för den musikaliska inriktningen och produktionen av seriös musik inom TV. Avdelningen administrerar även radioorkestern, som numera består av över 100 musiker. Teateravdelningen svarar förutom för radioteatern även för produktion av inslag i feature-program, skolradioprogram m. m. Underhållningsavdelningen svarar för såväl talprogram som för lätt musik och Melodiradion. Till avdelningen hör också sektionen för barn- och ungdomsprogram.

Televisionen är i princip organiserad på samma sätt som ljudradion. Programdirektören biträds av en planeringsavdelning, i vilken ingår en programsektion, ett produktionskontor och en sektion för hyrfilm.

Inom kulturavdelningen märks en sektion för dokumentärfilm, inom samhällsredaktionen en hem- och familjesektion som även svarar för konsumentprogrammen. Teateravdelningen producerar förutom TV-teaterns pjäser även opera- och operettföreställningar samt seriösa musikprogram. De senare administreras dock som nämnts av ljudradions musikavdelning. Sport- och OB-redaktionen svarar för direktsändningar även från andra evenemang än idrott, t. ex. från offentliga högtidligheter.

Skolprogramavdelningen har organiserats i enlighet med förslag från vår arbetsgrupp för skolfrågor (RUSKO). Tidigare sorterade skolradio och skol-TV under respektive programdirektörer. Avdelningen har tillkommit i samband med planerna på en betydande utvidgning av skolprogramverksamheten.

Den *tekniska tjänsten* omfattar all teknisk personal inom företaget. Förutom särskilda driftavdelningar för ljudradio och television finns här en anläggningsavdelning, som svarar för anskaffning och installation av teknisk materiel samt för planerings-, konstruktions- och inköpsverksamhet, och en byggnadsbyrå, vilken har att utföra de byggnads- och inredningsarbeten som bedrivs i Sveriges Radios egen regi. (För uppförandet av permanenta radio- och TV-hus svarar f. n. byggnadsstyrelsen.)

Ekonomiavdelningen betjänar liksom den tekniska avdelningen hela företaget. Inom dess planeringssektion utförs budget- och prognosberäkningar, budgetkontroll och ekonomiska utredningar.

Personalavdelningen svarar dels för det löpande personaladministrativa arbetet, dels för företagets interna utbildning. Denna är, såsom framgår av kapitel 3.4, numera av relativt betydande omfattning.

Förlagsavdelningen har erhållit omfattande uppgifter inte minst i anslutning till Sveriges Radios verksamhet i fråga om skolprogram och vuxenundervisning.

Dessa programuppgifter är beroende av utgivningen av såväl kurslitteratur och annat studiematerial som av grammofonskivor, ljudband och filmer.

Inom *utlandsavdelningen* har, på förslag av vår arbetsgrupp för Sveriges Radios utlandsverksamhet, sammanförts dels utlandssekreteriatet och dels sektionen för utlandsprogram. Det förra handhar alla företagets internationella kontakter, medan den senare producerar radioprogram för svenska och utländska lyssnare i andra länder, utsända via kortvåg eller distribuerade i form av programband. Avdelningen producerar även TV-program för distribution till utländska företag.

De tio *distriktskontoren* har till uppgift, dels att förse ljudradions och televisionens riksprogram med inslag, dels att (enbart för ljudradio) producera regionala och lokala program. Ombud och kontaktmän inom varje distrikt bidrar med material och inslag. Distriktsorganisationen är underställd radiochefen, men i programhänseende samarbetar man direkt med vederbörande programavdelningar. Ibland lämnar dessa uppdrag till distrikten, ibland tar de senare initiativet och sänder in förslag. Fr. o. m. den 1 juli 1965 skall för televisionen den ordningen gälla, att planeringsavdelningen centralt fördelar resurserna och meddelar programavdelningarna vilka produktioner som skall placeras på distrikten. Detta är ett försök att mera effektivt utnyttja resurserna utanför Stockholm. Åtgärden ligger i så måtto i linje med våra förslag, att distrikten erhåller garanti för att ett visst antal produktioner får utföras av dem och att medel härtill står till förfogande.

Det bör understrykas att *radionämnden* inte är Sveriges Radios organ, och att den därför inte kan återges i någon organisationsplan över företaget.

3.3.2 Konsekvenser av våra förslag

En rad av de förslag som vi framlagt i olika kapitel får konsekvenser även för Sveriges Radios inre organisation. Då de i regel utförligt beskrivits i vederbörande kapitel, skall de här endast kortfattat redovisas i den ordning som svarar mot betänkandets disposition.

(1) Vi har i kapitel 2.4 framlagt förslag om att televisionens programverksamhet efter starten av P 2 skall baseras på principen om »geografisk konkurrens», samt att även i övrigt olika åtgärder i syfte att uppnå »inre konkurrens» skall vidtagas. Detta får betydande konsekvenser för Sveriges Radios inre organisation. Vi har velat lämna en relativt omfattande redogörelse för dessa konsekvenser. Denna återfinns i slutet av detta avsnitt efter de numrerade punkterna.

(2) I kapitel 3.1 har vi föreslagit att Sveriges Radio från byggnadsstyrelsen skall överta uppgiften att uppföra nya radio- och TV-hus. Vi anser emellertid inte att detta skall medföra krav på någon större förstärkning av byggnadsbyrån inom den tekniska avdelningen, emedan Sveriges Radio på samma sätt som

byggnadsstyrelsen i huvudsak bör anlita konsulter och entreprenörer för dylika företag.

(3) I samband med omvandlingen av Sveriges Radio till en stiftelse har vi i kapitel 3.2 föreslagit att den nuvarande företagsstyrelsen skall minskas kraftigt. Antalet ordinarie ledamöter föreslås sålunda minska från elva till sju, och suppleant avses i framtiden endast få närvara vid förfall för ordinarie ledamot, varigenom antalet ledamöter som normalt har rätt att närvara vid sammanträdena minskar från tjugoen till sju. Vidare blir styrelsens uppgifter i framtiden mer renodlat administrativa och ekonomiska, och dess befattning med programfrågor begränsas i huvudsak till de kostnadsmässiga aspekterna.

(4) Sedan såväl styrelsens som radionämndens uppgifter preciserats och inskränkts, har vi i kapitel 3.2 föreslagit inrättandet av ett programråd. Detta hör *inte* hemma inom företagets egen organisation men det bör likväl redovisas här, emedan det påverkar inte minst styrelsens ställning och arbete och emedan Sveriges Radio föreslås svara för dess kansli.

(5) De synpunkter vi i kapitel 3.4 framför på den interna utbildningen medför i och för sig inga krav på förändringar av den nuvarande organisationen. Rent kvantitativt torde emellertid behovet av nyutbildning öka mycket starkt, inte minst inför starten av ett P 2 i televisionen. Detta kan måhända få konsekvenser för personalavdelningens del.

(6) I kapitel 4.2 föreslår vi, att även andra distriktskontor än de i Göteborg och Malmö skall få betydande uppgifter vad avser programproduktionen för TV. Även bortsett från de principiella bevekelsegrunder som diskuterats i kapitel 2.4 måste den föreslagna utökningen av distriktens uppgifter och därmed deras personal medföra en mera självständig ställning.

(7) Vid planeringen av regionalradions framtid i kapitel 5.2 har vi funnit att den nuvarande distriktsindelningen bör överses. Särskilda distriktskontor bör organiseras i Stockholm och Visby för de två områden som hittills inte täckts av en egentlig distriktsverksamhet. Vidare bör det västra distriktet delas och ett nytt västgötadistrikt skapas med huvudort förslagsvis i Borås.

(8) Vi förordar i kapitel 6.3 — efter förslag av vår arbetsgrupp för konsumentupplysning — att den starkt utökade produktionen av konsumentprogram i TV ombesörjs av en fristående sektion inom samhällsredaktionen.

(9) De nuvarande skolprogrammen utgör som framgår av kapitel 8.2 endast början till en mycket omfattande verksamhet benämnd utbildningsradio-TV. Skulle Sveriges Radio i större utsträckning få till uppgift att producera dylika program (och inte endast att inplacera dem i sitt sändningsschema), torde det naturliga bli att överlämna denna uppgift till den nuvarande skolprogramavdelningen. Om emellertid de samlade arbetsuppgifterna blir mycket stora, synes det oss riktigare att ombilda avdelningen och låta skolprogrammen utgöra en sektion inom denna, medan andra sektioner kan komma att skapas t. ex. för universitetsundervisning

(10) Vad gäller de delvis nya programkategorier som vi i kapitel 8.3 diskuterar under beteckningen studieradio och studie-TV, har vår arbetsgrupp RUFUS stannat för att de inte bör sammanföras under en för radio och TV gemensam avdelning. Inom ljudradion blir det den nuvarande sektionen för vuxenundervisning som får ansvaret, medan vi för TV föreslår att en helt ny avdelning inrättas, benämnd »TV-högskolan». Det är likväl uppenbart att denna typ av verksamhet på något sätt måste samordnas såväl med skolprogrammen som med andra former av utbildningsradio-TV. Detta kan lämpligen ske genom en inom företaget upprättad samarbetsgrupp, i vilken alla berörda chefer ingår. Vi vill också hålla den möjligheten öppen, att man i framtiden kan finna det rationellt att genomföra mer långtgående samordningsåtgärder.

(11) I kapitel 9.4 rörande forskningsfrågor föreslår vi, att biblioteks- och arkivavdelningen inom det centrala kansliet skall erhålla förbättrade resurser att biträda forskare på radio- och TV-området. För detta ändamål bör bl. a. en särskild befattning inrättas.

Televisionens organisation undergår mycket omfattande förändringar enligt de förslag som vi skisserat i kapitel 2.4. Vår huvudtanke är den, att å ena sidan själva planeringen och det administrativa programansvaret skall vara samlade på en hand, medan å andra sidan ansvaret för det aktiva programskapandet i mesta möjliga mån decentraliseras, såväl inom organisationen i Stockholm som geografiskt över hela landet.

Det bör även i framtiden finnas en gemensam direktör för hela TV-verksamheten, vars roll enligt förslaget främst blir av administrativ natur. Benämningen programdirektör blir därigenom inte längre helt adekvat. Med hjälp av två redaktioner — en för vardera programkanalen — skall han svara för att programschemat i stort och därmed utbudet till publiken utmärks av samordning, kontinuitet, konsekvens och programbalans såväl inom som mellan de två kanalerna. Det mera omedelbara ansvaret för produktionen av programmen skall däremot åvila, för P 1 avdelningscheferna i Stockholm och för P 2 distriktscheferna ute i landet. Dessa skall i princip ha samma självständighet i förhållande till direktören, som alltså har samma besluträtt beträffande båda kanalerna.

I Göteborg och Malmö, vilka orter avses svara för flertalet svenska inslag i P 2, synes vissa programsektioner böra etableras. De kan förslagsvis täcka följande områden: (a) samhälls- och kulturfrågor, (b) teater, (c) underhållning, (d) skol-TV och studie-TV, (e) sport och annan OB-verksamhet, i den mån OB-enheter stationeras på dessa platser. Vid andra distriktskontor torde en underorganisation bli aktuell endast i den mån de får relativt omfattande uppgifter. Sålunda kan det i Umeå bli aktuellt med sektioner dels för skol-TV och studie-TV, dels för OB-program. Genom att de centrala organen — direktören och de två redaktionerna — huvudsakligen har programadministrativa uppgifter, medan initiativ, idéskapande och utformning av programmen ankommer på

relativt små enheter, bör goda förutsättningar finnas för en effektiv direkt arbetsledning utan onödig byråkratisk omgång. Härtill bidrar det starkt vidgade ekonomiska ansvaret för de mindre enheterna (se vårt separata förslag i punkt 3.3.3).

I figur 4 i kapitel 2.4 redovisas en organisationsplan för televisionen enligt det av oss utarbetade förslaget (figurens alternativ B).

Då vi är mycket angelägna om att så mycket som möjligt av initiativet i programskapandet skall ligga hos de enskilda cheferna, och då samtidigt ingen av dessa har ansvaret för mer än en begränsad programtid i en kanal, måste uppenbarligen flera gånger per år en omfattande programkonferens el. dyl. sammankallas. Till denna bör avdelnings- och distriktscheferna kallas, förberedda med de programförslag som utarbetats inom deras respektive enheter. Så långt möjligt bör man genom överläggningar söka nå fram till en rimlig fördelning av arbetsuppgifterna. Alternativet till detta månhända relativt omständliga förfaringssätt vore uppenbarligen en betydande koncentration av besluträtten till TV-direktören och under honom de två kanalredaktionerna, något som emellertid skulle stå i strid med våra allmänna intentioner.

De principiella resonemang som vi fört i kapitel 2.4 gäller givetvis även ljudradion, låt vara att ett effektivt genomförande av våra förslag av uppenbara skäl blir särskilt viktigt vad avser televisionen. Då vi emellertid inte har velat framhålla »konkurrens» i mera egentlig mening såsom väsentlig för ljudradion, blir det i stället närmast de olika produktionsenheternas självständighet vid det egentliga programskapandet som här träder i förgrunden. Vi vill här erinra om de framgångar som ljudradion vunnit t. ex. genom de självständigt arbetande producenter som stått bakom serier som »Tidsspegeln» på det seriösa området och »Mosebacke Monarki» inom underhållningen. Också i framtiden kommer ljudradions totala produktion på de centrala programområdena att vara så stor, att det är lika rimligt här liksom inom televisionen att låta enskilda programtjänstemän eller mindre arbetsgrupper med ett relativt stort mått av självständighet svara för serier av program.

Även beträffande förhållandet mellan distriktsorganisationen och de olika programavdelningarna i Stockholm gäller vad vi anfört om televisionen. Det system som innebär att de centrala avdelningarna lämnar ut mycket noggrant bestämda uppdrag till enskilda distrikt, efter en bedömning av vad som lämpligen kan göras i huvudstaden och på andra orter, är knappast ägnat att stimulera distrikten i deras arbete. Som ett exempel bland många på värdet av att ett distrikt över en längre period självständigt får handha en väsentlig programserie vill vi nämna programpunkten »Naturen och vi» i P 1 på söndagsmiddagarna.

3.3.3 Några särskilda organisationsfrågor

Utöver vad som aktualiseras genom förslag i andra kapitel vill vi diskutera vissa ytterligare organisationsfrågor, vilka vi har ansett vara väsentliga.

(1) Inom Sveriges Radio finns en befattning som radiochefens ställföreträdare, vilken innehas av någon av direktionens medlemmar. Det är alltså inte fråga om någon självständig tjänst.

Radiochefens uppgift är synnerligen krävande, dels genom att ett ovanligt stort antal enheter är direkt underställda honom, dels genom att han i en rad skilda sammanhang skall representera företaget. Enligt vår uppfattning föreligger behov av en högre tjänsteman som avlastar radiochefen en del av hans arbetsbörda, kanske särskilt med avseende på den långsiktiga planeringen. Vi föreslår därför att en särskild befattning som biträdande radiochef inrättas.

(2) Radiochefen förordnas på en tid av fem år. För övriga tjänstemän inom Sverige har däremot regeln varit att de utses tills vidare, dvs. på obestämd tid. Vi är emellertid av den uppfattningen, att de skäl som motiverar visstidsförordnande för radiochefen även gäller för de tjänstemän som i ledande befattning har att svara för programpolitiken. Genom vårt förslag om relativt långtgående ansvarsspridning inom företaget berör detta inte bara de nuvarande programdirektörerna och biträdande programdirektörerna utan även avdelningscheferna i Stockholm samt distriktscheferna. Vi föreslår därför att innehavare av dessa befattningar förordnas på en tid av varje gång högst fem år.

(3) Vi har uppmärksammat behovet av mera allmän och långsiktig planering inom Sveriges Radio. Erfarenheten visar, att de tjänstemän som är sysselsatta med löpande administrativt arbete inte kan frigöras tillräckligt mycket för att på ett effektivt sätt ägna sig åt utvecklings- och planeringsuppgifter av större omfattning. Vi föreslår därför att det inrättas en planeringsgrupp inom Sveriges Radio, vilken bör inordnas i centrala kansliet. En ledamot av direktionen, förslagsvis biträdande radiochefen, bör vara gruppens chef. Samrådet mellan gruppens tjänstemän och cheferna för olika verksamhetsgrenar kan ske i olika former, t. ex. kommittéer med gruppens chef som ordförande.

Planerings- och utvecklingsgruppen skall stå till förfogande för alla de särskilda utredningsuppdrag som den med löpande administration sysselsatta personalen inte har tid att utföra. Det åligger planeringschefen att utan särskilda direktiv se till att man inom gruppen följer de internationella facktidskrifterna och facklitteraturen, skaffar in uppgifter direkt från andra företag, håller kontakt med problematiken inom de olika avdelningarna och kontinuerligt bedömer gällande planer och den långsiktiga utvecklingen. En av gruppens uppgifter blir givetvis att ha fortlöpande kontakt med telestyrelsen i frågor som avser finansplaner och sändarnätens utbyggnad.

(4) Sveriges Radio har nu nått en sådan storlek, att det är motiverat att ha en eller flera organisations- och rationaliseringsspecialister. Genom deras arbete bör man dels kunna uppnå ej oväsentliga besparingar, dels också underlätta den

interna administrationen. Vi har i vår skrivelse av den 26 juni 1963 angående ljudradion föreslagit att i det centrala kansliet skall ingå en eller flera dylika specialister. Dessa bör självfallet samarbeta med den under punkt (3) nämnda planeringsgruppen.

(5) Frågan om hur radion och televisionen inom programföretagets ram bäst bör samordna sin verksamhet har ofta diskuterats. Vi har utvecklat våra principiella synpunkter därvidlag i kapitel 2.3. Det synes oss uppenbart att ett samarbete bör äga rum vad gäller programplaneringen, så att kollisioner kan undvikas och en för publiken lämplig arbetsfördelning uppnås. Något organ för detta ändamål finns ännu inte, och vi finner det angeläget att det kommer till stånd.

Inom olika rundradioföretag förekommer mer eller mindre långtgående samarbete, varvid ofta en och samma avdelning svarar för program inom båda medierna. Det mest typiska exemplet i Sveriges Radios nuvarande organisation utgör skolprogramavdelningen, men på vissa mindre områden, såsom de religiösa programmen, föreligger i princip samma situation. Vi har också redovisat att ljudradions musikavdelning i väsentliga avseenden svarar för musikprogrammen i TV.

Bland de argument som anförts *för* en mer långtgående samordning märks givetvis publiksynpunkterna. Det ligger i publikens intresse att Sveriges Radio kan utnyttja de lämpligaste personerna för program, oavsett var de formellt är placerade. Kunskaper om sakinnehållet i ett planerat program är ofta av mer utslagsgivande betydelse än teknisk erfarenhet av ettdera mediet. Publiken bör kunna kräva, att de trots allt relativt fåtaliga specialister som finns på olika områden verkligen används rationellt, dvs. inom båda medierna.

Detta sker redan i viss utsträckning, men det förfarande för inbördes utlåning (»rekvisition») som nu förekommer är komplicerat och skapar viss irritation. Om i stället två avdelningar på ett visst fackområde vore samordnade eller rent av sammanslagna, skulle en smidig personal- och arbetsfördelning mera allmänt kunna äga rum. Det har även antagits att vissa besparingar skulle uppnås vid en sammanslagning av programavdelningar, t. ex. genom en mera systematisk arbetsfördelning.

Emellertid har även starka skäl anförts *mot* mera långtgående samordning eller sammanslagning av avdelningar. Administrationen av mycket stora enheter kan bli besvärlig och avdelningens verksamhet sönderryckt och svåröverskådlig. Vi har ju i den allmänna planeringen för »inre konkurrens» i stället strävat efter så små enheter som möjligt i det löpande arbetet. Det förtjänar också nämnas, att när man inom Danmarks Radio år 1964 beslöt övergå från gemensamma till uppdelade programavdelningar, detta bl. a. motiverades med negativa erfarenheter i organisatoriskt avseende.

Även programpolitiska argument gentemot beslutkoncentration inom Sveriges Radio är relevanta. Det har rent allmänt hävdats, att de nackdelar som Sveriges Radios ensamrätt anses medföra inte bör ytterligare markeras genom att på en

rad programområden de två medierna står under samme chef. Detta synes givetvis särskilt betydelsefullt på de områden som har med opinionsbildning att göra. Det är däremot mera tveksamt i vad mån man kan räkna med en stimulerande »konkurrens» direkt mellan ljudradion och televisionen utanför vissa bestämda områden, såsom nyhetsförmedlingen. Här torde i regel en arbetsfördelning ligga mer i publikens intresse.

Vi har funnit dessa problem vara av den arten, att de principiellt bör handläggas av Sveriges Radio själv. Vi har därför bortsett från skol- och utbildningsområdet inte velat lämna några bestämda rekommendationer. Dock vill vi understryka, att problematiken ter sig helt olika på programområden där man har att på bästa sätt bevaka ett gemensamt material (såsom offentliga evenemang, idrott eller religiös verksamhet) jämfört med de områden där man inom företaget själv producerar program. I det förra fallet synes starka praktiska skäl tala för en långtgående samordning eller rent av en organisatorisk sammanslagning. I det senare fallet har man däremot att räkna med väsentliga negativa konsekvenser vid en beskärning av de skilda programavdelningarnas självständighet. På områden som har med opinionsbildning att göra tillkommer principiella argument av enligt vår mening avgörande slag, som talar emot sammanslagningar i större enheter.

I detta sammanhang vill vi framföra den uppfattningen, att det skulle vara till fördel såväl för de båda medierna som för enskilda medarbetare, om programpersonalen inte alltför definitivt knöts till endera ljudradion eller televisionen. Av uppenbara skäl har televisionen engagerat relativt många medarbetare som tidigare arbetat inom ljudradion, medan övergång i motsatt riktning sällan har förekommit. Liksom vi önskar att man så ofta och så lätt som möjligt skall kunna låna kunniga medarbetare från det ena mediet till det andra, vore det helt visst lyckligt om programpersonal på en mera långsiktig basis växlade mellan motsvarande programavdelningar inom ljudradion och televisionen. Detsamma gäller Stockholm gentemot övriga produktionsorter. Den hittills i hög grad enkelriktade övergången i riktning mot huvudstaden bör kunna följas av en mera normal trafik i båda riktningarna, när våra förslag till utbyggnad av produktionsresurserna i distrikten genomförts. — Liknande tankar har framförts av vår arbetsgrupp för konsumentupplysning (SOU 1964: 54).

(6) På ett bestämt område, nämligen nyhetsprogrammen, har en intern utredning företagits inom Sveriges Radio (1958) av möjligheten att sammanslå ljudradions och televisionens produktionsenheter. Man kunde här bl. a. peka på BBC, som har en gemensam nyhetsavdelning under ledning av en programdirektör. Uppenbara praktiska skäl syntes tala *för* en samordning eller sammanslagning, såsom att man arbetade med samma råmaterial för nyhetskommunikéer och kommentarer, antingen sändningarna skedde i ljudradio eller TV. Detta material kom från TT och andra nyhetsbyråer, från företagets egna korrespondenter i Sverige och utlandet etc. Andra argument som framdrogs till förmån för en samordning var den mycket stora betydelse som nyhetsprogrammen

måste tillmätas. De måste framstå som auktoritativa och tillförlitliga, och därför borde en enhetlig policy tillämpas för ljudradions och televisionens nyhetstjänster.

Skäl anfördes även *mot* tanken på en gemensam organisation för nyhetstjänsten. Det främsta av argumenten ansågs vara att ljudradion och televisionen är två helt olika medier som fritt borde få utvecklas vid sidan av och oberoende av varandra. Det var framför allt utvecklingen av aktualitetstjänsten inom televisionen man därvidlag tänkte på, eftersom ljudradion haft mer än 30 år på sig att finna sin form på detta viktiga område. Det anfördes att det nu kunde vara olyckligt att samordna televisionens verksamhet med de redan etablerade formerna inom ljudradion. Televisionen borde helt självständigt få finna sina egna uttrycksformer och normer även i fråga om aktualitetstjänsten. Detta utvecklingsarbete syntes bäst bedrivas inom samma organisation som televisionens övriga programverksamhet och inte i en fristående nyhetsavdelning.

Utredningsmännen inom Sveriges Radio fäste stort avseende vid dessa argument och vägde dem gentemot de skäl som talade för en gemensam nyhetstjänst. Majoritetens slutsats blev dock att någon form av gemensam nyhetstjänst för ljudradio och TV vore den mest ändamålsenliga ordningen för Sveriges Radio. I det huvudalternativ för nyhetstjänsten som utredningen föreslog hade kraven på en gentemot ljudradion obunden utveckling av televisionens nyhetstjänst tillgodosetts i så måtto, att man inom en gemensam nyhetstjänsts ram skulle etablera en särskild TV-redaktion och en särskild radioredaktion, vilka var för sig med utgångspunkt från det gemensamma råmaterialet skulle producera aktualitetsprogram för respektive medium i stort sett oberoende av varandra. — Sveriges Radios styrelse beslöt dock att enligt ett av radiochefen framlagt förslag införa en mindre långt gående samordning än vad två av de tre utredningsmännen förordat.

Som en följd av denna utredning tillskapades centralredaktionen, vilken svarar för nyhetsintag såväl för företagets egna kommunikéer i ljudradion som för televisionens nyhetsprogram. Programarbetet i övrigt är uppdelat på de båda medierna, men man kan likväl nå relativt långt i riktning mot samordning och en gemensam policy genom radiochefens programkollegium samt genom de korta, dagliga nyhetskonferenser som äger rum under radiochefens direkta ledning. Huvudsyftet med de sistnämnda är att garantera att företagets publiceringsregler följs i båda medierna.

Vi har tagit upp frågan om nyhetsprogrammens samordning men funnit att vi i rådande läge inte kan eller bör föreslå några förändringar. Själva vill vi peka på det programmässiga värdet av att två avdelningar, som har att presentera i princip samma stoff på skilda tekniska vägar, får arbeta självständigt i de senare stadierna av arbetet.

(7) Samarbetet mellan de programproducerande enheterna och den tekniska tjänsten är en mycket viktig fråga. Särskilt för televisionen, vars kostnadsnivå är hög, är det viktigt att studior, OB-enheter och teknisk personal kan utnyttjas

rationellt. Huruvida detta bäst kan ske genom ett enda produktionskontor som kan ha en samlad överblick, eller genom flera kontor som mera i detalj kan tränga in i de enskilda avdelningarnas behov och arbetssätt, kan diskuteras. Problemets kärna gäller emellertid kostnadsredovisningen för varje enskild produktion. Hittills har man exempelvis för vederbörande avdelning inom televisionen endast redovisat de direkta programkostnaderna, medan varken den fasta personalens löner och övriga omkostnader eller den tekniska driftens kostnader kunnat fördelas. Vi har funnit denna ordning otillfredsställande. I punkt 4.5.2 diskuteras de ekonomiska aspekterna på denna fråga.

Sveriges Radio söker nu genom en intern utredning nå fram till ett system, varigenom man kan fördela de fullständiga kostnaderna på varje enskild produktion. Härigenom bör det kunna bli möjligt att tilldela de enskilda avdelningscheferna i Stockholm, respektive distriktscheferna på övriga orter, ekonomiska ramar för varje budgetår, inom vilka de sedan kan arbeta relativt självständigt. När man nått därhän kan det måhända visa sig lämpligare att överflytta en del av de uppgifter, som nu centraliserats till produktionskontoren för ljudradio och TV, till de enskilda avdelningarna och till distrikten. Det blir då närmast de arbetsuppgifter som de nuvarande administrativa assistenterna fyller som blir utökade. Mellan de enskilda programavdelningarna, som lämnar sina beställningar på studior och andra faciliteter, och de tekniska driftenheterna, som har att ställa sina resurser till förfogande, behövs då kanske endast ett mindre organ för sammanställning av de olika avdelningarnas önskemål. En dylik ordning skulle bli ett starkt stöd för den ökade självständighet för programavdelningarna och distrikten, som vi föreslagit.

Mot en uppdelning av det administrativa ansvaret talar givetvis kravet på samordning, inte minst av ekonomiska skäl, direkt under direktören för TV. Detta väsentliga önskemål torde dock kunna uppfyllas på den väg som nyss beskrivits, dvs. genom ett mindre, centralt placerat organ, särskilt om man där har tillgång till mera utvecklade administrativa metoder.

(8) I kapitel 2.4 och senare har vi som en viktig programpolitisk åtgärd föreslagit en relativt långtgående uppdelning av programansvaret inom de enskilda avdelningarna. Tanken är schematiskt uttryckt den, att då t. ex. underhållningsavdelningarna för ljudradio och television i Stockholm har att svara för en relativt stor produktion varje vecka eller månad, de enskilda uppgifterna med fördel kan fördelas på enskilda producenter eller arbetslag (team), vilka får svara för serier av program under ett betydande eget ansvar och under relativt lång tid. Medan givetvis den administrativa och ekonomiska kontrollen från avdelningens sida måste vara relativt strikt, skulle man på detta sätt kunna komma bort från en alltför stark sammanhållning av programproduktionen vad avser idéer samt val av medverkande, stil- och smakriktningar etc.

Väsentligt för att denna form av »inre konkurrens» skall lyckas är att såväl publiken som programtjänstemännen själva identifierar vissa program eller programserier med bestämda producenter och medverkande. Det är av detta skäl

uteslutet att avdelningschefen fritt förfogar över sin personal i den meningen att var och en kan sättas in med kort varsel på varje uppgift som behöver arbetskraft. Givetvis kan man inte gå så långt som att formellt organisera de skilda arbetsgrupperna inom en avdelnings eller en redaktions ram. De bör emellertid hållas samman under minst en säsong, och man bör eftersträva att så långt verksamheten tillåter skapa och bibehålla en »profil» som avser såväl programserien som de för denna ansvariga.

På de områden där debatt och opinionsbildning är väsentliga, såsom i samhälls- och kulturprogram, är det framför allt de enskilda producenternas eller arbetsgruppernas inbördes självständighet som träder i förgrunden. Här, liksom vad gäller det mera utpräglade konkurrensmomentet på andra områden, måste det ankomma på ljudradio- och TV-direktörerna och ytterst på radiochefen att tillse, att det mått av självständigt ansvar som man beslutat att tillämpa verkligen blir en realitet och inte beskärs i rationaliseringens namn. De hänsyn som kostnadsnivån och kraven på en rimlig samordning förutsätter måste tas i betraktande *innan* en plan för intern arbetsfördelning fastställts, så att de inte blir till argument för ett beskärande i efterhand av denna självständighet.

3.4 Personalfrågor

3.4.1 Anställningspolitik, arbetsmarknad

Sveriges Radio är den ende arbetsgivaren i sitt slag inom Sverige. Tillkomsten av särskild rundradio kommer att något förändra läget, i synnerhet på den tekniska sidan, även om väl antalet teknikertjänster där kommer att bli relativt begränsat. För programtjänstemän och administratörer erbjuds däremot endast en karriär inom landet. Detta får vissa konsekvenser, vilka måste tas med i bilden när man planerar utbildning, principer för anställningspolitik m. m.

Men i vidare mening arbetar Sveriges Radio på ett fält, där arbetsmarknaden inkluderar en rad andra arbetsgivare, och de som av en eller annan anledning lämnat programföretaget kan söka sig till dessa. Vad de nyhetsinriktade tjänsterna beträffar intar givetvis dagspressen den främsta platsen, men man bör även peka på såväl nyhetsbyråer som periodisk press. Inom kultursektorn tillkommer och framhålls särskilt sådan verksamhet som kulturtidskrifter och annan kulturjournalistik, bokförlag, verksamhet inom universiteten m. m. På det mera konstnärliga området har man givetvis att räkna med filmbranschen, teatern och den reguljära konsertverksamheten. Något liknande gäller om underhållningssektorn. Många anställda befinner sig praktiskt taget i samma läge oberoende av arbetsgivare (som fallet är med radioorkestern) medan andra hela tiden samtidigt arbetar för Sveriges Radio och andra uppdragsgivare (skådespelare som samtidigt deltar i filminspelningar eller uppträder på teater, artister som växelvis framträder i olika medier, andra konstnärer med alternativa engagemang).

För den mer utpräglade programpersonalen, som i teknisk mening är högt utbildad för att producera radio- och TV-program, är situationen delvis en annan. De särskilda färdigheter som man med åren förvärvat kan man inte utnyttja någon annanstans än inom Sveriges Radio (bortsett från den begränsade möjlighet, som verksamheten som fri producent innebär). Den utländska marknaden erbjuder härvidlag för de flesta inget alternativ. För just denna personal är alltså Sveriges Radio den ende tänkbare arbetsgivaren, något som på samma gång ger programföretaget en stark ställning och ett utpräglat ansvar. Vad den specialiserade utbildningen beträffar kan denna knappast äga rum utanför Sveriges Radio, då väl ingen vill genomgå en sådan utbildning utan att vara garanterad anställning inom företaget. Den nuvarande formen att personer anställs på allmänna meriter och därefter specialutbildas inom företaget synes därför oundviklig.

En viktig fråga gäller, i vilken utsträckning man som programproducenter vid sidan av yngre personer som »lärs upp» inom företaget även skall eftersträva att anställa personer med relativt lång erfarenhet på andra områden och följaktligen med relativt höga löneanspråk. Det kan även rent ekonomiskt vara motiverat att engagera personer av det senare slaget. Erfarenheten visar nämligen att t. ex. en tränad journalist kan uträtta betydligt mera än en nybörjare inom samma tidsrymd. Den tid som åtgår för den senare för att förbereda program genom inläsning av materialet, förfrågningar och ett planlöst sökande efter medverkande är vida längre än den som en erfaren medarbetare behöver, som på förhand behärskar programområdet och vet var han skall söka fakta och programdeltagare. — Det har emellertid visat sig, att många som skolats inom ett annat medium har svårt att anpassa sig till arbetssättet inom radio-TV och ibland oavsett erbjudna villkor inte vill ställa sig till förfogande.

De personer som arbetar för Sveriges Radio faller i huvudsak inom tre kategorier: (a) fast anställda vilka kan räkna med trygghet i tjänsten och endast avskedas vid tjänstefel eller dylikt, (b) kontraktsanställda, vilka träffat överenskommelse med företaget att medverka viss tid, t. ex. ett eller några år, (c) frilansar, dvs. personer som antingen vid sidan om annan sysselsättning eller utan någon fast anställning arbetar uppdrag för uppdrag för Sveriges Radio. Till den senare kategorien hör bl. a. många medarbetare i provinsen.

Det har ofta diskuterats, om det skulle vara till fördel för företaget att begränsa antalet fast anställda till förmån i första hand för kontraktsanställda men även för frilansar. Detta gäller uppenbarligen varken den tekniska tjänsten eller den administrativa personalen, där såväl företagets arbetssätt som gängse regler på arbetsmarknaden gör det naturligt att fast anställa den personal man behöver. På den programproducerande sidan däremot synes skäl tala för att man söker begränsa den fasta medarbetarstaben. Rent ekonomiska hänsyn talar till en början härför. Då personalkostnaderna spelar en avgörande roll för radio-TV-budgeten är varje begränsning av den i och för sig ofrånkomliga personalökningen angelägen. Programorganisationen bör vara flexibel och varje enskild avdelning inte fast engagera flera än de med säkerhet behöver på längre sikt, varför marginalinsatserna så långt möjligt bör ske genom icke fast anställd personal.

Hänsyn måste också tagas till de särskilda krav som Sveriges Radio måste ställa vid rekryteringen. Varje företag strävar att finna den lämpligaste personalen, men etermediernas betydelse och Sveriges Radios ställning gör det i detta fall särskilt angeläget att undvika misstag vid anställning av programpersonal. Enligt vår mening bör man i första hand söka lösa dessa problem genom att ha en betryggande provtjänstgöring, efter vilken företaget skall ha fullständig frihet att avböja fast anställning. Under denna tidrymd bör det vara möjligt att sålla ut dem som inte lämpar sig för radio- eller TV-tjänstgöring. Alternativt kan programpersonal till en början erbjudas t. ex. ettårskontrakt, ett system som enligt vad vi erfarit tillämpats med framgång. Det väsentliga är dock inte de

yttre formerna utan att man verkligen tillvaratar möjligheten till en noggrann prövning inom berörda kategorier.

Men man har också att räkna med det allmänna problemet att enskilda människors skapande förmåga, deras idéer och deras möjligheter att förnya sig, efter hand sinar. Detta gäller främst ett totalt sett mindre antal programtjänstemän, där verksamheten som sådan kan suga ut vederbörande på relativt kort tid. Det kan därför vara en direkt fördel att en person tjänstgör endast ett visst antal år i direkt programarbete för att därefter övergå till annan sysselsättning. Många kan också vara beredda att acceptera några års skapande arbete inom radio eller TV som ett avgränsat led i sin verksamhet snarare än som början till en lång karriär. Här kommer i första hand kontraktsanställningen in i bilden. TV-teaterns fasta ensemble tjänstgör sålunda i regel blott ett eller två år, och även inom samhälls- och kultursektorn har en snabb omsättning av programansvariga förekommit.

Ett särskilt problem rör den formella rekryteringen eller tillsättningsförfarandet vad gäller programpersonalen. Sveriges Radio är i dessa avseenden mycket noga bevakad, dels emedan en karriär inom radio och TV för många framstår som synnerligen eftersträvansvärd, dels emedan Sveriges Radio som enda programföretag i landet har en nyckelställning i opinionsbildningen. Dess rekrytering till programavdelningar som sysslar med politik m. m. bevakas därför mycket noggrant.

Det var tidigare en utbredd uppfattning, att rekryteringen av producenter — i synnerhet yngre och utan större tidigare erfarenhet — hade en relativt slumpartad karaktär. Det gjordes ibland gällande att personliga förbindelser med redan anställda personer skulle jämna vägen in i företaget, eller att en kort tid som vikarie på ett mera formlöst sätt efter hand övergick i fast anställning. Sveriges Radio har emellertid på senare tid systematiskt utannonserat tjänster som medarbetare (även vikarier). Även om givetvis vederbörande programavdelning måste ha ett avgörande inflytande på vilka som anställs — det rör sig om små arbetsenheter, där en nyanställd måste kunna flyta in i en miljö — är det angeläget, att anställningsförfarandet på detta sätt blir formaliserat och att sökande kan känna, att deras meriter vägs gentemot andras på ett tillfredsställande sätt.

Vad gäller högre nivåer, från redaktions- och avdelningschefer och uppåt, sker rekrytering såväl inom företaget som genom att personer hämtas utifrån. Denna blandade rekrytering är förvisso den lyckligaste. De som arbetar inom företaget måste känna, att de har rimliga möjligheter att avancera även till ledande poster, men samtidigt får det inte bli så att var och en som vill göra en betydelsefull insats inom radio och TV måste »börja från botten» inom företaget. Det måste alltid finnas möjlighet att hämta förstklassiga personer utifrån och sätta in dem direkt i ledande ställning. Angeläget är, att man verkligen utannonserar tjänster på så höga nivåer som möjligt till allmän ansökan. Detta bör

alltså gälla inte bara rena programproducenter utan även chefer för redaktioner och avdelningar.

Vad gäller Sveriges Radios ställning som »monopolföretag» blir denna särskilt känslig på områden som har med opinionsbildning att göra, alltså politik, religion och livsåskådning, kulturdebatt m. m.

Företaget har här den svåra uppgiften att svara för en ingående och oförskräckt belysning av kontroversiella frågor, samtidigt som det måste möta höga krav på saklighet och opartiskhet. Det tryck som intresserade parter av naturliga skäl utövar för att få sina synpunkter tillgodosedda kan ibland ta formen av anspråk på »proportionell» rekrytering eller andra, lika orimliga krav. Givetvis är det väsentliga inte vilka åsikter Sveriges Radios medarbetare kan hysa som privatmänniskor, utan att de svarar för en programverksamhet som präglas av opartiskhet. Men det är ofrånkomligt att ett radioföretag med ensamrätt utsätts för närgången bevakning på dessa områden, liksom att dess lokalisering i storstadsmiljö och dess anknytning (genom direkt rekrytering och tillfälliga medverkande) till opinionsbildning och värderingar inom relativt snäva storstadskretsar kan skapa en viss misstänksamhet hos många. Det blir därför särskilt angeläget att för de programavdelningar det här gäller tillämpa den ovan beskrivna praxis som avser ett formaliserat rekryteringsförfarande etc.

En bestämd kritik har riktats mot att viktiga befattningar som t. ex. intervjuare och kommentatorer i radio och TV anförtrotts mycket unga personer, vilka uppenbarligen har alltför begränsad erfarenhet. Detta skiljer sig från praxis i de flesta andra radioföretag. Det är inte ägnat att öka allmänhetens förtroende för rundradion, om känsliga uppgifter där det personliga omdömet spelar en stor roll anförtros åt personer som inte är och inte heller synes vara vuxna sin uppgift. Detta berör såväl frågor om »skjutjärnsjournalistik» som om politisk och annan åskådningsmässig opartiskhet, vilka båda förut diskuterats. Sveriges Radio bör därför eftersträva att i dylika sammanhang — alltså främst då den medverkande »syns» utåt — söka använda personer som uppnått en viss grad av mognad, och som har en betydande kunnighet, erfarenhet och vederhäftighet.

3.4.2 Löne- och anställningspolitik

Sveriges Radio har hittills valt att sköta sina egna avtalsförhandlingar. Detta vållar uppenbara svårigheter. Starka personalorganisationer pressar på från olika håll med bestämda krav. Det har därför framförts propåer från olika håll att Sveriges Radio skulle anförtro sin förhandlingsverksamhet åt antingen statens avtalsnämnd eller någon arbetsgivareorganisation.

Vi har övervägt detta och kommit till den uppfattningen, att en statlig anknytning knappast kan vara det lämpliga, då ju Sveriges Radios självständiga ställning i förhållande till statsförvaltningen ytterligare markeras genom vårt förslag att omvandla företaget till en privaträttslig stiftelse. Det är inte heller

lyckligt att ett rundradioföretag anförtror sig åt förhandlare, vilka är fast bundna vid det statliga löneplanstänkandet. Därför synes en privat arbetsgivareorganisation närmast komma i fråga. Vi kan givetvis inte lämna Sveriges Radio någon bestämd rekommendation på denna punkt men uttalar dock som vår mening, att företaget bör vara angeläget att skaffa sig den stadga i avtalshänseende som anslutning till en arbetsgivareorganisation eller dess förhandlingsverksamhet skulle medföra. — På orkesterområdet samordnar statens avtalsnämnd på Kungl. Maj:ts uppdrag alla förhandlingar för de stora orkestrarna i Stockholm och Göteborg, däribland även Radioorkestern.

I fråga om lönepolitiken allmänt måste företaget givetvis sträva efter att iakttaga den återhållsamhet, som möjliggör en god hushållning med licensmedel. Att visa anmärkningsvärd generositet med motiveringen att man har tillgång till licensmedel som är specialdestinerade för radio och TV kan inte komma i fråga. Däremot behöver företaget vissa riktmärken när det gäller relationen till andra, alternativa arbetsmarknader. Vad gäller nyhetsmedarbetare och liknande personal konkurrerar man ju med dagspress och periodisk press, vad avser artister och skådespelare med teatrar, film och nöjesliv, vad gäller administration med både statlig och privat tjänst etc. Sveriges Radio befinner sig numera i det läget att man kan konkurrera på relativt förmånliga villkor med de flesta av dessa alternativa arbetsgivare. Företaget erbjuder ju också i jämförelse med flera av dessa bättre yttre villkor. Så t. ex. kan skådespelare spela in pjäser (bandning) på dagtid, medan de vid scenarbete måste räkna med att spela så gott som varje kväll i veckan. Även radioorkesterns medlemmar har förmånliga tjänstgöringsförhållanden.

Sveriges Radios lönesättning har tidigare baserats på en informell löneplan, vilken innebar att i princip anställda i samma tjänsteställning inom olika avdelningar hade samma lön, och att den som avancerade på ett bestämt sätt inom företaget fick motsvarande löneökningar. Ett sådant system har alla de nackdelar och fördelar som en offentlig löneplan har. Man har emellertid numera frångått denna lönesättningsmetod till förmån för en i princip individuell lönesättning efter mönster av enskilda företag. Detta har sin främsta betydelse när det gäller att engagera eller kvarhålla särskilt framstående programtjänstemän, vilka inte har någon fallenhet eller önskan att ägna sig åt administrativt arbete. För att uppnå detta kanske man måste erbjuda dem personliga lönetillägg. Om sådana avvikelser ansågs uteslutna finge man avstå från vissa särskilt framstående personer, eller också ta del av deras produkter endast via s. k. fri produktion. Sveriges Radio synes ha löst dessa problem på ett lyckligt sätt.

3.4.3 Utbildningsfrågor

Sveriges Radio bedriver numera en relativt omfattande intern utbildning. Denna har sina längsta traditioner och sin största omfattning på den tekniska sidan, där man i allmänhet får räkna med att de nyanställda saknar de nödvändiga kunskaperna. I vissa fall har man kunnat rekrytera personal från filmbranschen, såsom filmfotografer, sminkörer och dylikt. Möjligheterna att förvärva färdigutbildad personal från den allmänna marknaden är numera i stort sett förbrukade, och även på detta område måste man räkna med ett fullständigt utbildningsprogram inom radioföretagets ram. Under verksamhetsåret 1963/64 anordnades fyra kurser i filmteknik, nio i ljudradioteknik och femton i TV-teknik. Dessa kurser kunde variera från några få timmar (kortfattade orienteringskurser) till en treårig kurs för filmklippare. Antalet deltagare var inom filmteknik 50, inom ljudradioteknik 58 och inom TV-teknik ett 100-tal.

Inom den allmänna personalutbildningen var verksamheten betydligt mera begränsad. Under året anordnades tio introduktionskurser för sammanlagt ca 300 nyanställda. Vidare anordnades två längre kurser för TV-producenter med sammanlagt ca 70 deltagare samt en kurs för 10 skol-TV-producenter. Härtill kom kurser anordnade för journalistinstituten i Stockholm och Göteborg samt en rad kurser för personalen, vilka endast perifert berörde deras egentliga yrkesverksamhet (såsom t. ex. språkkurser).

Sveriges Radio drar även nytta av den utbildning som äger rum vid journalistinstituten (allmän utbildning för journalister, vilka dock vid anställning inom företaget även måste specialutbildas). Indirekt drar man givetvis nytta av förutvarande intern utbildning vid landets teatrar och inom filmbranschen, vilket i framtiden kommer att motsvaras av de nya skolorna för scenisk utbildning samt i någon mån av det nya filminstitutet (som dock har en mycket begränsad kapacitet och inriktas på några få toppkrafter). På detta senare område arbetar också en särskild utredning, vilken söker finna ett samlat grepp på utbildningen för teater, film, radio, television och anslutande medier. Vi har varit i kontakt med denna utredning och fått besked om, att det ännu är relativt ovisst vilka förslag den kan komma att lägga fram. Det vill dock synas, som om man främst vill ta fasta på behovet av en mera allmän grundutbildning över hela fältet av konstnärliga medier, varför man på varje specialområde — och således även radio och TV — måste ta vid med mera direkt yrkesutbildning av de mera allmänt skolade (men därför också allmänt användbara) personer som genomgått en dylik grundutbildning.

Ett annat förslag som framförts i debatten har varit, att de nordiska länderna gemensamt skulle organisera utbildning på ljudradio- och TV-området. Med tanke på det kraftiga nyanställningsbehov som samtliga länders radioföretag torde komma att få under kommande år och de stora resurser som krävs för en fullgod utbildning, skulle måhända ett sådant arrangemang visa sig ekonomiskt gynnsamt. Försök har redan gjorts vad gäller skol-TV-producenter, man byter

undervisningsmaterial och inventerar för närvarande behovet av specialkurser för mycket små grupper, t. ex. videobandpersonal. Vad gäller utbildning i allmänhet torde dock språksvårigheterna bli betydande, vartill kommer att traktamentskostnader m. m. gör det ovisst om nämnvärda besparingar står att uppnå.

Vi vill för vår del avstå från att lämna direkta rekommendationer beträffande det sätt på vilket utbildningen i framtiden bör organiseras. Mot en enkel och schematisk lösning talar en rad omständigheter: det rör sig om en rad grupper med mycket divergerande förkunskaper och uppgifter, på område efter område förekommer en arbetsmarknad som delas mellan Sveriges Radio och skiftande alternativa arbetsgivare, det är ovisst till vilka resultat den särskilt tillsatta kommittén skall komma, och de ekonomiska konsekvenserna av de olika utbildningsalternativen är inte utredda. Härtill kommer, att den särskilda rundradion torde kräva viss, i första hand teknisk, personal. Vi är dock av den uppfattningen, att Sveriges Radio allt framgent behöver svara för en relativt omfattande intern utbildning av såväl programtjänstemän som teknisk personal. Då företaget på en rad områden är den ende avnämaren i Sverige, skulle en helt fristående utbildning skapa betydande svårigheter. Antingen skulle en rad personer med ett verkligt intresse för radio och TV underkasta sig en i vissa fall omfattande utbildning för att därefter riskera att inte få någon anställning, eller också skulle Sveriges Radio i sin anställningspolitik bindas att antaga personer som genomgått sådan utbildning framför andra, som saknar denna utbildning men kanske visat större personliga förutsättningar. Systemet att anställa på mera allmänna grunder och sedan utbilda internt förefaller därför överlägset.

Starten av televisionens program 2 medför ett stort, sammanträngt utbildningsbehov. Särskilt gäller detta den programpersonal, som måste vara redo att ta ansvaret för en kraftig ökning av egenproduktionen. Åtgärder måste vidtagas för att anställa och utbilda den personal som krävs. Medel måste anvisas för detta ändamål redan för budgetåret 1966/67, om starten av P 2 skall kunna äga rum på våren 1968.

En särskild ställning intar musikskolan på Edsbergs slott i Sollentuna, vilken Sveriges Radio sedan några år tillbaka driver. På skolan förekommer undervisning i piano-, violin- och violoncellspel samt ensemblespel. Skolans föreståndare är tonsättaren Sven-Erik Bäck, och som lärare har några av Europas förnämsta solister engagerats. Skolan har för närvarande 24 elever, och dessa stannar i regel två eller tre år vid skolan.

Edsbergsskolan erbjuder betydande fördelar. Den utgör ett värdefullt komplement till den större men också mer schematiskt arbetande musikhögskolan, och dess nivå kan anpassas mera efter elevernas individuella förutsättningar. De anställningsvillkor som erbjuds gör det möjligt att utnyttja lärare, vilka inte är villiga eller i stånd att ta fast anställning vid musikhögskolan. De tillbringar nu sammanlagt några månader varje år på Edsberg, varefter deras verksamhet följs upp av biträdande lärare. Något tvång att ta anställning vid Sveriges Radio efter genomgången utbildning föreligger inte, men en betydande del av eleverna

går likväl den vägen. Rent allmänt har givetvis Sveriges Radio glädje av varje värdefullt nytillskott till den svenska musikermarknaden.

Skolan drar för närvarande en årskostnad av omkring 230 000 kr, vilket i betraktande av den kulturvårdande gärning den innebär inte är ett anmärkningsvärt högt belopp. Likväl måste en verksamhet av detta slag sägas falla utanför ett radioföretags normala uppgifter. Den har närmast uppkommit, därför att ett bestämt behov förelåg som ingen annan var beredd eller var i stånd att tillgodose. Skulle därför överläggningar ge vid handen, att intresse föreligger från musikhögskolans del att överta ansvaret för utbildningen på Edsberg, skulle vi finna en sådan lösning lycklig. Vi vill emellertid understryka, att detta inte bör få till följd att de värden på lärar- och elevsidan som edsbergsskolan har inneburit försvinner.

3.5 Särskild rundradio

3.5.1 Förutsättningar

Vi har i kapitel 1.3 redovisat, vilka möjligheter Sverige har att inom ramen för gällande internationella överenskommelser samt under rådande tekniska förhållanden finna utsändningsmöjligheter för ljudradio- och televisionsprogram. Dessa möjligheter sammanfattar vi nu på följande sätt, med angivande av vilket bruk som görs eller kommer att göras av dem.

Ljudradio-AM (långvåg, mellanvåg och kortvåg):

(1) Mellanvåg och långvåg: stationer för P 1. Om i en framtid utsändningen av Sveriges Radios program koncentreras till FM, skulle de mindre av dessa stationer friställas eller nedläggas.

(2) Mellanvåg: stationer med låg effekt för P 2. Har vida mindre betydelse än P 1-stationerna. Kan likaså friställas för andra ändamål.

(3) Kortvåg: sändningar till utlandet. Skall bestå.

Ljudradio-FM (ultrakortvåg):

(4) Nuvarande FM-nät med tre kanaler per station. Används i utbyggt skick för P 1, P 2 och P 3.

(5) Möjlighet att genom »klyvning» av dessa FM-kanaler erhålla ytterligare tre kanaler per station. En av dessa bör reserveras för stereofoniska sändningar (kapitel 5.3). De två övriga — av oss betecknade FM-4 och FM-5 — kan användas för andra ändamål.

(6) Möjlighet att på vissa orter anordna FM-stationer, i regel med låg effekt och begränsad räckvidd.

(7) Möjlighet att i framtiden — härom råder osäkerhet — utnyttja de s. k. sidbanden inom UHF-kanalerna för ljudradio.

Televisionen:

(1) VHF-området, band I och III. Används för nuvarande TV-program (P 1).

(2) UHF-området, band IV och V. Rymmer tre kanaler på flertalet stationer, två på några. Den första av dessa kanaler skall användas för det planerade P 2, den andra reserveras för under 1970-talet förutsedda behov, främst av undervisningsart (jfr kapitlen 4.1 och 8.2). Vidare måste vid vissa stationer den tredje kanalen användas för att sända P 1, nämligen i de fall där stationer inom

band I störs från utlandet. Detta lämnar emellertid flertalet stationers tredje kanal outnyttjad.

(3) Möjlighet att inom samtliga band anordna stationer med låg effekt och begränsad räckvidd — en parallell till ljudradions fall (2) och (6) ovan.

Av denna inventering framgår, att antalet utsändningsmöjligheter inte oväsentligt överstiger Sveriges Radios förutsedda behov.

Denna iakttagelse kan sammanställas med en rad önskemål, som har framträtt under utredningsarbetets gång, och som till stor del också har redovisats i den offentliga debatten under senare år. De flesta av dessa önskemål avser speciella uppgifter och klart avgränsade grupper inom publiken. Allmänt gäller, att vad som eftersträvas på dessa områden tillsammantaget markerar ett synnerligen omfattande behov av programtid, och att detta dessutom ofta är av sådan karaktär att det svårligen kan förenas med den allmänna målsättningen för Sveriges Radios verksamhet.

Det viktigaste av dessa områden är bildningsverksamhet i olika former. Här avses först radio- och TV-program, avsedda att ingå i och understödja undervisningen inom olika skolformer. Erfarenheten har visat, att radio och TV i många sammanhang är utomordentliga hjälpmedel för undervisningen. Hittills har radio och TV främst prövats inom grundskolan. Men även gymnasier, universitet, kvällsgymnasier, folkhögskolor, korrespondensundervisning och en rad specialiserade utbildningsformer kan dra nytta av radio och TV som teknik. Det är lätt att inse, att alla dessa skilda utbildningsformer på olika nivåer och med olika ämnen svårligen kan få sina önskemål tillgodosedda inom ramen för Sveriges Radios program.

Det finns emellertid även en rad viktiga bildningsuppgifter, som inte är anknutna till formaliserad undervisning. Vi kan här erinra om folkbildningen i alla dess former, sådan den i dag bedrivs av en rad organisationer i Sverige. Närmast med målsättningen att berika den enskildes liv och vidga hans horisonter fullgör en sådan bildningsverksamhet en mycket väsentlig uppgift.

Det nutida Sverige har på ett avgörande sätt präglats av folkrörelserna. Men dessa möter i dag många kontakt- och kommunikationsproblem. Radio och TV tycks genom sin räckvidd kunna lösa många av dessa problem. När man vill utnyttja Sveriges Radio för detta ändamål möter emellertid två mycket stora svårigheter. För det första är den tid som kan ställas till förfogande för folkrörelser, samfund och andra grupper av uppenbara skäl starkt begränsad. För det andra måste Sveriges Radio iakttaga mycket stor återhållsamhet när det gäller grupper med bestämda värderingar och syften. Pingströrelsens uppoffringar för Ibra Radio är ett exempel på, att en sådan grupp anser sig ha ett mycket starkt behov att självständigt få disponera tid i radio för att nå ut med ett bestämt budskap. Detta behov kan uppenbarligen blott med svårighet eller inte alls tillgodoses inom Sveriges Radios ram.

Även de rena intresseorganisationerna har kontaktproblem. För deras del

gäller det i första hand att informera medlemmarna exempelvis om lönerörelser, jordbruksförhandlingar, konfliktsituationer och aktuella arbetsuppgifter. Men även här finns en önskan om kontakt utåt, alltså presentation av organisationen inför allmänheten i stort och motiveringar för dess handlande och ställningstaganden. Denna verksamhet stöter, vad gäller Sveriges Radio, på samma svårigheter som i föregående fall.

Av denna kortfattade översikt, där åtskilliga mera speciella uppgifter och önskemål förbigåtts, framgår klart två ting. För det första är radio och TV utomordentligt väl lämpade att fullgöra dessa olika uppgifter. För det andra är de totala anspråken på programtid så stora, att det är uppenbart att endast en mindre del därav kan tillgodoses av Sveriges Radio. Flertalet av dessa önskemål har hittills förblivit obeaktade. Skälen härtill är många, men bristande intresse från Sveriges Radio har knappast varit det avgörande. Det är i första hand de tekniska svårigheterna, alltså frånvaron av särskilda utsändningsmöjligheter, som har satt en gräns.

3.5.2 Skapande av särskild rundradio

Vi har alltså kunnat påvisa, å ena sidan tillgång på en rad skilda utsändningsmöjligheter för radio och TV vilka inte kommer att tas i anspråk för Sveriges Radios verksamhet, å andra sidan en rad angelägna önskemål och uppgifter, vilka hittills inte kunnat tillgodoses. Under sådana förhållanden kan det inte vara rimligt att låta de tekniska möjligheterna ligga oanvända.

Givetvis finns det i och för sig många, som skulle vilja utnyttja de nya kanalerna. Vi kan emellertid inte tillstyrka att kommersiella intressen får hand om dessa. Detta skulle ju dels stå direkt i strid med statsmakternas intentioner, sådana dessa framgår av utredningsdirektiven, dels också innebära att man offrade en rad ur samhällets synpunkt mera väsentliga önskemål.

Det är därför enligt vår mening uppenbart, att det är de ovan redovisade behoven av särskild programverksamhet som bör tillgodoses, då man tar i anspråk de nya tekniska möjligheterna. Detta skulle i och för sig kunna ske inom Sveriges Radios ram, genom att företaget administrativt blir ansvarigt för dessa uppgifter men behandlar dem på annat sätt än den allmänna programverksamheten. Starka skäl synes emellertid tala mot en sådan anordning. Sveriges Radio har ju att verka i samhällets och allmänhetens tjänst som ett opartiskt instrument, medan en rad av de önskemål som ovan beskrivits härrör från grupper med mycket bestämda egna strävanden. Det synes också, som om ofta nog de i vederbörande verksamhet direkt engagerade vore bättre skickade att utforma programverksamheten på egen hand.

Det rimligaste synes därför vara, att man gör en generell distinktion mellan två skilda rundradiobegrepp. Å ena sidan har man *allmän rundradio,* alltså en programverksamhet som i huvudsak är avsedd för publiken i dess helhet, och som spänner över de flesta tänkbara programområden. Den allmänna rund-

radion bör i enlighet med de målsättningar som gäller för radio och TV i vårt land — och som ånyo fastslagits i våra direktiv — vara förbehållen Sveriges Radio med ensamrätt. Å andra sidan bör man introducera *särskild rundradio* som ett samlande begrepp, vilket täcker alla de mera specialiserade verksamheter som inte ryms inom Sveriges Radios ram. Det förutsätts då, att den särskilda rundradion inte ägnar sig åt vad som kan beskrivas som allmän programverksamhet, såsom vanliga nyhetsprogram, musik, teater, allmänreportage eller dylikt. Uppenbarligen måste verksamheten finansieras av vederbörande grupper själva. Huvudinriktningen är klart angiven: den särskilda rundradion skapas främst för att tillgodose utbildningens och undervisningens behov samt de skilda önskemålen från folkrörelser och organisationer.

Vi föreslår alltså att de radio- och televisionskanaler, som Sveriges Radio inte kommer att ha behov av, tas i anspråk för en rundradioverksamhet av helt ny karaktär. Dess utmärkande drag är, att ansvaret för vad som produceras och utsänds vilar på var och en av de många tänkbara tillståndsinnehavarna enskilt, att programinnehållet är speciellt snarare än allmänt, och att man i princip vänder sig till klart avgränsade eller definierade grupper. När denna verksamhet i dess många skiftande former kommer i gång, introduceras därmed ett helt nytt moment i den svenska rundradion. Vid sidan av Sveriges Radio, som hittills haft ensamrätt till alla eterburna utsändningar av rundradiokaraktär i vårt land, kommer undervisningsmyndigheter, organisationer och andra grupper att få tillfälle att — helt på eget ansvar — utnyttja radio och TV som teknik för skilda ändamål.

Om sålunda »etermonopolet» i snävare mening upphävs, betyder detta inte att de målsättningar som varit vägledande för statsmakterna vid deras beslut att hålla fast vid Sveriges Radios ensamrätt därmed också uppges. På det område som vi valt att benämna allmän rundradio kvarstår nämligen denna ensamrätt, med de motiveringar som anförts bl. a. i de för vår utredning den 16 november 1962 utfärdade tilläggsdirektiven. Den särskilda rundradion kommer att skilja sig från Sveriges Radios programverksamhet på en rad väsentliga punkter. Den uppbär inte några egna inkomster från programmen och har därigenom mycket begränsade resurser; sändningarna inriktas i varje enskilt fall på bestämda syften eller arbetsområden, även om totalt sett en ganska mångskiftande verksamhet kan bli resultatet; de intressenter som sänder är alla sådana som primärt vänder sig till klart avgränsade, mindre grupper inom publiken, ofta mycket små grupper; de riksomfattande ljudradioprogrammen kan endast tas emot med apparater försedda med en tillsatsutrustning, vilken under ganska lång tid rimligtvis endast kommer att anskaffas av dem som är speciellt intresserade av att följa vissa program.

Betydelsen av den särskilda rundradion som något nytt bör därför inte underskattas. Främst faller givetvis den kvantitativa förändringen i ögonen: även om många av de program som kan komma att utsändas i särskild rundradio haft sin motsvarighet redan tidigare, kommer den tid som står till deras förfo-

gande i framtiden att mångfaldigas, och för sådana uppgifter som intern kommunikation inom en organisation kan först nu rundradion som teknik utnyttjas. På bildnings- och undervisningsområdet kommer sannolikt med tiden många undervisningsformer, många fack och discipliner att i hög grad anpassa sin verksamhet till de möjligheter, som radio och TV erbjuder.

Vi vill dock särskilt framhålla den betydelse som den särskilda rundradion får för folkrörelserna och det fria organisationsväsendet i vårt land. Dessa kommer att få helt andra möjligheter än förut att hålla kontakt med sina medlemmar, informera dem och på olika vägar underlätta den interna opinionsbildningen. Den särskilda rundradion blir inte bara en betydligt billigare väg att nå medlemmarna än t. ex. ett medlemsblad utan sannolikt också — i många fall — mer attraktiv. Den kommer därför att radikalt förbättra kommunikationsmöjligheterna för folkrörelser och organisationer i Sverige.

Den särskilda rundradion bör uppenbarligen organiseras under samhällets överinseende. Myndigheter, organisationer och andra som önskar utnyttja de nya möjligheterna måste på något sätt auktoriseras, och ett förfarande för återkallande av sändningsrätt måste också finnas. Vidare måste en förbindelse skapas mellan den tekniska verksamheten och programproduktionen. Tillgången på kanaler är inte sådan, att någon myndighet eller organisation kan få disponera ett riksomfattande sändarnät för egen del, utan det måste bli fråga om att fördela programtiden på de givna kanalerna mellan de olika intressenterna. Den naturliga lösningen är då, att televerket upprättar och driver de olika sändarna och att envar som utnyttjar dessa — vare sig detta sker på riksomfattande basis eller lokalt — betalar en avgift för att täcka televerkets omkostnader. Därtill måste vederbörande givetvis själv svara för programproduktionen.

Statsmakternas intentioner synes kräva, att verksamheten inte får finansieras genom reklammeddelanden eller försäljning av programtid. Ett reklamförbud fyller också den nödvändiga funktionen att förhindra, att tillståndsinnehavarna i en strävan att vinna största möjliga lyssnarunderlag för reklaminslagen i sina sändningar och därmed öka inkomsterna av dessa alltmer inriktar dessa på allmängods, varigenom det egentliga syftet med den särskilda rundradion skulle förfuskas.

På rent lokal basis synes det vara möjligt att medge, att en myndighet i vissa fall själv driver en station. Vad vi här har i åtanke är möjligheten att anordna universitetsstationer, där alla de högre läroanstalter som finns i staden i fråga tillsammans kan utnyttja en TV- eller radiostation på heltid. Det kan då vara rimligt att medge att tillståndsinnehavaren själv anordnar och driver stationen, om teknisk sakkunskap finnes. Televerket bör dock, där vederbörande så önskar, mot ersättning kunna anordna och driva även en sådan station. Andra rent lokala stationer, vilka gemensamt utnyttjas av t. ex. ortens organisationer, måste däremot drivas i televerkets regi.

En grundförutsättning för den särskilda rundradion är, att de som utnyttjar

dess sändningstid själva svarar för vad som sänds — även juridiskt — och hur det kommer till stånd. Tillstånd att utsända program måste därför beviljas på allmänna grunder och kan endast förvägras i exceptionella fall. Givetvis kan det återkallas om de erbjudna rättigheterna missbrukas, men inom en relativt vid ram av allmänna föreskrifter måste var och en ha möjlighet att själv bestämma form och innehåll för sina sändningar. Likaså måste var och en ta det fulla ekonomiska ansvaret: för rätten att utnyttja sändarnätet eller delar av detta måste en avgift utgå, som till fullo täcker samtliga kostnader, och sammanställning och produktion av program blir helt och hållet vederbörandes ensak.

De behov och önskemål som den särskilda rundradion söker tillgodose gäller uppenbarligen såväl riksomfattande som regionala och lokala sändningar. Av tekniska skäl kommer inte något riksomfattande TV-nät att stå till förfogande. På TV-sidan kan därför endast ett antal lokala stationer ifrågakomma (vilka om så befinnes lämpligt givetvis kan sammankopplas). I praktiken är det främst universitetsstationer som kan väntas komma till stånd — kostnadsskäl torde utesluta annan verksamhet. På ljudradioområdet däremot är möjligheterna många. För utsändningar över hela landet kan de två nya nät användas, som uppstår genom »klyvningen» av de nuvarande FM-kanalerna. Dessa nät kan i sin tur delas upp regionalt efter samma principer som nu sker för Sveriges Radio. Men man kan också utnyttja enstaka stationer inom näten för lokala utsändningar, med den betydande räckvidd som en FM-station med full effekt dock har. Härtill kommer, att på relativt många orter lokala radiostationer med låg effekt men av traditionell typ kan anordnas, i de största städerna måhända mer än en. Dessa stationer kan dock i regel endast täcka själva tätorten. Då Sverige inte kommer att utnyttja alla de kanaltilldelningar på FM-bandet som stockholmsplanen av 1961 medger, kan det i några städer också bli möjligt att anordna FM-stationer med relativt hög effekt och större räckvidd.

Hur många lokala TV- och radiostationer som kan anordnas totalt eller på en given ort kan ännu inte med säkerhet bedömas. Bortsett från de TV-stationer som utnyttjar internationellt tilldelade UHF-kanaler måste man nämligen antingen flytta kanalerna från anvisad ort (detta gäller såväl TV som FM) eller helt utanför schemat inrätta stationer med låg effekt. I båda dessa fall krävs medgivande av grannländerna. Rent allmänt torde läget emellertid vara följande. På *mellanvåg* står det Sverige fritt att överflytta nuvarande, mycket svaga sändare för program 2 till särskild rundradio om statsmakterna så skulle finna för gott. I princip kan man förfara på samma sätt med de mindre P 1-sändarna (jfr kapitel 5.4), men detta blir i så fall aktuellt endast på något längre sikt. På *FM-bandet* (radio) torde man på några få orter (Stockholm, Göteborg) kunna inrymma två eller högst tre stationer, medan man i ytterligare ett antal städer kan anordna en station. Svårigheter uppstår särskilt i närheten av grannländer, vilket medför begränsningar främst för Skånes del. På *UHF-banden* (TV) torde det vara möjligt att för några få orter (som inte ligger nära ett grannland) förvärva ytterligare någon kanal genom överflyttning, varvid man dock bör räkna

med nedsatt effekt. Med bestämda reservationer för vad närmare undersökningar och förhandlingar med grannländerna kan leda till, skulle måhända följande lokala utsändningsmöjligheter komma att stå till förfogande omkring 1970:

I Stockholm, Göteborg och ytterligare någon stad:	En mycket svag MV-sändare (radio). Två svaga FM-sändare (radio). En reguljär UHF-sändare (TV). En flyttad, svagare UHF-sändare (TV).
I universitetsstäder:	En svag sändare, AM-FM (radio). En reguljär eller flyttad UHF-sändare (TV).
I ett antal andra städer:	En svag sändare, AM-FM (radio).

Härtill kommer som nämnts de lokala utsändningsmöjligheter, som de båda nya FM-näten (FM-4 och FM-5) erbjuder, då de delas upp.

3.5.3 Formell organisation

Då den särskilda rundradion innebär en avsevärd förändring i förhållande till allt som tidigare har förekommit i Sverige på detta område, synes det nödvändigt att den etableras genom riksdagsbeslut. De grundläggande reglerna kommer att återfinnas i den radiolag, för vilken redogörs i kapitel 3.6. Huruvida det härutöver krävs lagstiftning, eller om Kungl. Maj:t på grundval av ett mera allmänt formulerat beslut bör utforma de närmare bestämmelserna i särskild författning, har vi inte tagit ställning till. Då detaljutformningen av bestämmelserna på detta nya område torde kräva avsevärd tid, och då det i detta fall synes särskilt angeläget att avvakta remissinstansernas svar, har vi avstått från att själva framlägga förslag till lag- eller författningstext. Vi har i stället i denna och följande punkt mera allmänt utvecklat, på vilket sätt den särskilda rundradion enligt vår mening bör utformas.

Statsmakterna tar befattning med den särskilda rundradion främst i två avseenden. Först måste givetvis riksdagen fatta principbeslut och riksdagen eller Kungl. Maj:t fastställa närmare bestämmelser. Televerket får därefter i uppdrag att anordna de nödvändiga sändningstekniska faciliteterna (detta kommer givetvis att ske successivt). De belopp som krävs härför måste inledningsvis anvisas av riksdagen, för att senare förräntas och amorteras genom den löpande verksamheten.

Därefter måste beslut fattas om vilka grupper och myndigheter som skall få tillstånd att utnyttja särskild rundradio. Detta senare slag av beslut, tillståndsgivning och eventuella återkallanden av sändningstillstånd, kan knappast placeras annat än hos Kungl. Maj:t. Skulle ett underordnat organ anförtros avgöranden i frågor av detta slag, finge man nämligen räkna med att varje beslut

som ginge emot en bestämd grupp överklagades, varför likväl ett slutgiltigt beslut måste fattas av Kungl. Maj:t.

Statsmakternas befattning med den särskilda rundradion bör emellertid i princip begränsas till dessa två slag av beslut. De argument som enligt vår mening talar för en delegering av beslutsrätten i olika frågor rörande Sveriges Radio och dess verksamhet gäller nämligen uppenbarligen med ännu större kraft särskild rundradio. Att dess löpande angelägenheter skulle handläggas t. ex. inom Kungl. Maj:ts kansli är inte bara praktiskt orimligt utan skulle också helt strida mot principen om självständighet för dem som utnyttjar den särskilda rundradion. Följaktligen krävs ett särskilt statligt organ, vilket bör inrättas i samband med den lagstiftning varigenom den särskilda rundradion etableras, och som därefter med ett mycket stort mått av självständighet handlägger de löpande ärendena kring denna.

Detta organ skulle i och för sig kunna vara telestyrelsen, emedan uppenbarligen flertalet av de ärenden som aktualiseras kommer att beröra sändarnäten och sändningsmöjligheterna. Det är självfallet att televerket skall handha den tekniska sidan av verksamheten, då ju denna i mycket stor utsträckning skall utnyttja faciliteter som televerket redan har anordnat, och då televerket även i de fall då någon myndighet får tillstånd att upprätta en lokal station för eget bruk måste övervaka att detta sker i enlighet med gällande internationella överenskommelser m. m. Men mellan frågorna om lämnande och återkallande av tillstånd å ena sidan och den löpande förvaltningen av de tekniska sändningsmöjligheterna å den andra sidan ryms frågor av stor betydelse, för vilkas handläggning telestyrelsen synes vara mindre lämpad. Det gäller här fördelningen av eftertraktad sändningstid mellan de olika intressenter, som erhåller tillstånd att hyra programtid av televerket. Skulle efter hand efterfrågan på sändningstid starkt överstiga tillgången, kommer denna fördelning att ske under mycket starkt tryck. Men även innan så blir fallet måste man räkna med, att vissa tider av dygnet eller veckan är betydligt mera eftertraktade än andra, och att turordnings- och andra fördelningsproblem kontinuerligt måste lösas. Telestyrelsen in pleno kan knappast avgöra frågor av denna art, och det är uppenbarligen nödvändigt att anförtro deras handläggning åt för ändamålet särskilt utsedda förtroendemän, då ju i utpräglad grad värderingar spelar in.

Här synes följaktligen ett behov föreligga av ett lekmannaorgan, vilket tar ansvaret för de avgöranden som här antytts. Ett sådant organ bör även bereda de frågor, som senare skall avgöras av statsmakterna. Sålunda bör organet behandla alla frågor om beviljande och återkallande av tillstånd och föreslå Kungl. Maj:t vilka beslut som bör fattas. Detta organ måste vara helt skilt från allt som berör Sveriges Radio. Då det måste sammanträda relativt ofta och äga grundlig kännedom om sitt mångskiftande arbetsområde måste dess storlek begränsas. Det synes lämpligt att det består av tre till fem personer, däribland minst en framstående jurist. Man bör vidare undvika att utse personer som är anställda av, eller eljest intar en formellt ledande ställning i, de organisationer

som kan komma att förhyra sändningstid, då just fördelningen av eftertraktad tid blir organets viktigaste och mest känsliga uppgift.

Uppgiften att utse ett dylikt organ synes endast kunna anförtros åt Kungl. Maj:t. Det enda tänkbara alternativet, nämligen att överlåta denna uppgift på radionämnden, torde förfalla emedan denna själv — enligt de förslag som nedan framläggs — tillsammans med det nya organet är inkopplad på handläggningen av ärenden rörande kontroll av verksamheten och återkallande av tillstånd. En sammanblandning av uppgifterna och en minskning av det nya organets nödvändiga auktoritet torde bli följden, om det utses av radionämnden. Härtill kommer, att personvalet för ett litet organ av detta slag lättare sker genom Kungl. Maj:t än inom ett annat, representativt organ.

Det nya organet föreslås få namnet *sändningsnämnden*. Det måste ha ett kansli som handlägger de många löpande ärendena rörande förhyrning av programtid. När småningom anspråken på lokal och regional förhyrning blir omfattande, och i synnerhet då scheman skall uppgöras för rent lokala stationer, torde det visa sig opraktiskt att handlägga sådana ärenden i Stockholm. Sändningsnämnden får då utvidga sitt kansli med ombud ute i landet, vilka måhända arbets- och lokalmässigt kan infogas i televerkets platsorganisation, även om de sorterar direkt under nämnden i Stockholm.

Av såväl praktiska som principiella skäl synes det lämpligt, att telestyrelsen övertar så många uppgifter som möjligt beträffande det löpande arbetet med särskild rundradio. Sålunda bör alla ekonomiska mellanhavanden löpa direkt mellan den som hyr programtid och uthyraren, televerket. En fråga som sändningsnämnden och telestyrelsen i samråd måste avgöra avser fastställandet av avgifterna för viss sändningstid. Under ett verksamhetsår måste telestyrelsen totalt ta in hyresbelopp motsvarande kostnaden för de två FM-näten och för de lokala stationerna, men detta kan ske på olika sätt. Då det i detta fall inte är fråga om licensmedel och då televerket som ett affärsdrivande verk har att uppvisa visst ekonomiskt resultat, måste telestyrelsen ensam bära det formella ansvaret för fastställandet av avgifterna. Detta bör emellertid i varje enskilt fall ske först efter sändningsnämndens hörande och om möjligt med dess godkännande.

I ett avseende måste televerkets instruktioner vara entydiga. Skulle på grund av kabelbrott el. dyl. tillfälligtvis den situationen uppstå att det inte är möjligt att distribuera såväl den särskilda rundradions sändningar som Sveriges Radios program, äger givetvis de senare företräde. Vi räknar emellertid med att den särskilda rundradion (FM-4 och FM-5) i stor utsträckning skall utnyttja vanliga telefonförbindelser, då inga krav på »programkvalitet» för t. ex. seriös musik föreligger, och detta gör dylika kollisioner högst osannolika.

Ytterligare ett organ måste befatta sig med den särskilda rundradion, nämligen radionämnden. Vi har i kapitel 3.1 föreslagit, att radionämnden i framtiden ännu mera utpräglat än nu skall vara ett organ specialiserat på uppgiften att efterhandsgranska Sveriges Radios program för att utröna, om deras innehåll

och utformning står i överensstämmelse med överenskommelsen mellan staten och Sveriges Radio (i framtiden stadgarna för stiftelsen Sveriges Radio). I praktiken kommer nämnden liksom nu oftast att agera efter anmärkningar som riktas mot radioföretaget, alltså som en »klagomur». De regler och föreskrifter som gäller för utnyttjandet av programtid i särskild rundradio kan givetvis inte vara identiska med dem som gäller för Sveriges Radio. Så t. ex. bortfaller här kravet på opartiskhet. Men själva principen att tillståndet att utnyttja särskild rundradio är en rättighet, som får utnyttjas endast på bestämda villkor, kvarstår likväl. Radionämnden får därför vad gäller särskild rundradio en övervakningsuppgift som blir analog, ehuru inte identisk, med den som avser Sveriges Radio. Det närmare förfarandet vid denna efterhandskontroll behandlas i nästföljande punkt.

3.5.4 Tillståndsgivning och kontroll

Vare sig det gäller att hyra programtid på de två riksomfattande FM-kanalerna eller att på lokal basis bedriva sändningar måste var och en, som vill utnyttja den särskilda rundradions möjligheter, begära tillstånd därtill av Kungl. Maj:t. Ansökan om sådant tillstånd bör underkastas en förberedande behandling av sändningsnämnden, som därvid skall ge telestyrelsen tillfälle att yttra sig om de tekniska möjligheterna.

I princip bör varje bona fide-grupp på de områden, för vilka särskild rundradio i första hand skapats, erhålla tillstånd. Härmed avses för det första statliga, kommunala och halvoffentliga myndigheter och organ, vilka verkar på utbildnings- och undervisningsområdet eller eljest har ett direkt behov att utnyttja radio och TV för information, kunskapsspridning el. dyl. För det andra avses folkrörelser och organisationer med en principiell målsättning av ideell, religiös, politisk eller liknande art. Tillstånd bör inte få utdelas till enskilda personer. Inte heller bör företag eller organisationer ifrågakomma, vilkas verksamhet helt eller till övervägande delen består av affärsverksamhet i vinstsyfte. Med denna formulering har vi velat markera att kooperativa rörelser, ekonomisk föreningsrörelse utan vinstsyfte, stiftelser och andra former för ekonomisk verksamhet inte bör utestängas från särskild rundradio, annat än vad gäller försäljnings- och reklamsidan av deras verksamhet. Då avsikten är att dra gränsen skarpt gentemot kommersiella företag i vanlig mening är det däremot viktigt, att man vid granskningen av ansökningar noggrant undersöker, vem eller vilka som är faktiska huvudmän eller intressenter bakom de grupper som söker sändningstillstånd.

En grundtanke är att endast redan existerande grupper och organisationer, vilka har ett bestämt syfte utan samband med rundradiosändningar, skall kunna erhålla tillstånd. Sammanslutningar bildade enbart för att anordna dylika sändningar kan alltså inte accepteras. Ett undantag måste dock kunna göras där ett antal mindre organisationer, vilka var för sig skulle vara berättigade att erhålla

tillstånd, väljer att bilda ett samarbetsorgan för att anordna sändningar i särskild rundradio.

Det kan ifrågasättas, om några grupper (bortsett från dem som diskvalificeras genom att ha ett vinstsyfte) a priori skall kunna nekas tillstånd, eller om man i stället i praktiken skall utlämna tillstånd så gott som automatiskt och först i efterhand, via möjligheten att återkalla sådana tillstånd, skall ta ställning till tveksamma fall. Den senare principen är onekligen tilltalande, särskilt med tanke på syftet att genom särskild rundradio skapa radikalt förbättrade kommunikationer via etermedierna. Emellertid skulle denna princip kunna leda till absurda konsekvenser. För att ta exempel kan det inte anses rimligt att nazistiska grupper, vilkas öppet uttalade syfte är att verka i antisemitisk riktning, eller extatiska helbrägdagörelsesekter, i vilkas förkunnelse misstro mot läkekonsten är en viktig del, skall kunna få tillstånd. Här bör en avgränsning kunna ske genom tillämpning på förhand av på andra områden redan förekommande begränsningar gentemot i det ena fallet hets mot folkgrupp, i det andra fallet hälsofarlig verksamhet. En sådan begränsning av den grundläggande principen att alla som därom ansöker bör få tillstånd att använda särskild rundradio bör dels utestänga endast ytterligt få grupper, av det slag som ovan antyddes, dels också kunna tillämpas relativt entydigt.

Vad gäller rent lokala stationer kan, som redan påpekats, i några fall tillståndet vidgas till att avse rätten att själv äga och driva stationen. Denna möjlighet synes dock böra begränsas till universitet eller motsvarande myndighet, eventuellt ett samarbetsorgan mellan skilda institutioner på undervisningsområdet. I övriga fall — detta gäller främst det inte oväsentliga antal radiostationer med lokal räckvidd som kan komma att anordnas — kvarstår televerket som huvudman och ansvarigt för driften, medan sändningsnämnden genom ett lokalombud svarar för fördelningen av programtiden. Det synes här vara lämpligt att tillståndet för en riksorganisation att deltaga i särskild rundradio över det landsomfattande FM-5-nätet skils från tillståndet för lokalavdelningar av samma organisation att deltaga i verksamheten från en viss station. Denna åtskillnad blir av betydelse framför allt då ett tillstånd missbrukats och skall återkallas.

Det i några sammanhang framförda kravet att enskilda organisationer själva skulle få bli huvudmän för lokala radiostationer avvisar vi. På de flesta orter där sådana stationer kan ifrågakomma kan endast en anordnas, i några fall kanske två. Att då ge en enda grupp huvudmannaskapet för en dylik station vore orimligt, emedan intresset för lokala sändningar måste antas vara mycket allmänt.

Sedan tillstånd lämnats har i princip vederbörande rätt till samma frihet att låta åsikter föras fram som nu Sveriges Radio, varjämte givetvis kraven på opartiskhet bortfaller. De begränsningar som blir nödvändiga synes i första hand vara desamma som gäller för Sveriges Radio. Vad gäller särskild rundradio är det givetvis varje enskild tillståndsinnehavare som uppbär det juridiska ansvaret. I analogi med vad som gäller för Sveriges Radio bör det sålunda inte vara

tillåtet att välja en starkt utmanande eller anstötlig yttre form för att uttrycka olika åsikter, inte heller att förhåna eller förfölja grupper eller personer med annan tro, åskådning eller livsstil.

Det kan ifrågasättas, huruvida den önskvärda distinktionen mellan allmän rundradio (Sveriges Radios verksamhet) och särskild rundradio kräver, att begränsningar införs på de områden som kan kallas allmän programverksamhet, såsom nyhetstjänst, underhållning, kulturprogram och liknande. Denna fråga torde i de flesta fall finna sin naturliga lösning genom de ekonomiska realiteterna, då ju den särskilda rundradion inte ger sina utövare några som helst inkomster. Så gott som all allmän programverksamhet är mycket kostnadskrävande, till skillnad från de rena talprogram som vi i första hand haft i tankarna när vi utarbetat förslagen kring särskild rundradio. Ehuru en inramning med »musiksnuttar» och enstaka mera förströelsebetonade inslag väl ofta kan komma att användas för att göra en sändning mera attraktiv, finns det ingen anledning att antaga att flertalet grupper skulle ha intresse av att ta på sig mycket stora kostnader för att på ljudradioområdet, där den totala publiken redan är begränsad, söka konkurrera med Sveriges Radios vida överlägsna resurser och tekniskt bättre möjligheter att nå publiken.

Problemet kan emellertid likväl komma att aktualiseras, om organisationer som är synnerligen angelägna att nå en vidare allmänhet också disponerar över stora resurser. De kan då, låt vara inom ramen för den begränsade sändningstid som de tilldelas, inrymma synnerligen påkostade inslag för att locka åhörare. På opinionsbildningens område skulle en sådan utveckling kunna omintetgöra de strävanden som ligger däri, att lika mycket tid ställs till alla tävlande riktningars förfogande. Då ju grundtanken med särskild rundradio är, att man för sådana syften som Sveriges Radio inte kan bereda plats för skall kunna utnyttja radio och TV som teknik, bör en bestämd gräns sättas mot en sådan utveckling. Detta förestavas mindre av en omtanke om Sveriges Radios ensamrätt vad avser allmän rundradio än av en önskan att slå vakt om den särskilda rundradion, sådan den ursprungligen är tänkt. Därför bör i varje tillstånd som utfärdas av Kungl. Maj:t klart anges, att huvuddelen av den tid som vederbörande förhyr skall användas för de ändamål som angivits i ansökningshandlingen. Begreppet »huvuddel» kan då fixeras att avse t. ex. 75 procent. Det får ankomma på sändningsnämnden att övervaka denna regel och att erinra dem som påtagligt avviker från vad som stipulerats, att ett återkallande av tillståndet kan bli aktuellt om man inte fortsättningsvis iakttar gränsen mellan särskild och allmän rundradio.

Den av statsmakterna fastslagna principen att etermedierna inte skall få användas för kommersiell verksamhet i någon form bör som nämnts gälla även för särskild rundradio. I sin enklaste form innebär detta, att ingen får finansiera sin verksamhet genom annonsering eller andra former av reklam. Men eftersom frestelsen att kringgå ett sådant schematiskt förbud i vissa fall kan vara stor, måste gränsen för vad som är tillåten verksamhet preciseras. I förbudet mot

reklamfinansiering måste ingå, att det inte är tillåtet att låta någon som inte själv kan erhålla tillstånd att utnyttja särskild rundradio (t. ex. ett företag) producera, eller bekosta produktionen av, enskilda program och att i programmet omnämna detta förhållande (en form av »sponsoring»). Organisationer som har såväl ideell som kommersiell målsättning (såsom Kooperativa förbundet, jordbrukets ekonomiska föreningsrörelse) måste vidare noggrant begränsa sin programverksamhet till den ideella sidan av sitt arbete eller till interna organisatoriska förhållanden. Det blir alltså tillåtet att informera om arbetssätt och marknadsvillkor för organisationen, däremot inte att diskutera salufördа varor.

Många rent ideella organisationer bedriver viss ekonomisk verksamhet i form av tidningsorgan, försäljningar och andra arrangemang etc. Det är naturligt att sådana organisationer vill använda sin programtid till att omnämna dylika arrangemang, lika väl som vanliga sammanträden, kurser och konferenser m. m. Därvid bör gälla, att det är tillåtet att i form av omnämnanden tala för rena medlemsblad och andra publikationer, som är knutna till den egentliga medlemskadern. Det bör vidare i princip vara tillåtet att omnämna arrangemang med vissa ekonomiska inslag som är avsedda för de egna medlemmarna, men däremot inte utåtriktade och i allmänt kassaförstärkande syfte anordnade arrangemang. Att upprätthålla dessa distinktioner blir givetvis en av sändningsnämndens (och i kritiska fall radionämndens) viktigaste uppgifter.

En av de viktigaste grunderna för särskild rundradio är den att politisk propaganda i princip är tillåten. Det får emellertid inte bli så, att de riktningar som har stora resurser kan få köpa sig ett försteg framför de övriga. Därför bör politiska organisationer inom skilda riktningar (partier, kvinnoförbund, ungdomsförbund) få hyra maximalt samma tid, och detta maximum bör beräknas så att de parallellt arbetande organisationerna kan bedömas ha möjligheter att utnyttja sin kvot. Därvid får de fyra stora rikspartierna tagas som norm. — Det bör i detta sammanhang understrykas, att den relativa betydelsen av politisk propaganda i den särskilda rundradions båda FM-kanaler måste bli ganska ringa. Helt visst kommer även i framtiden Sveriges Radios politiska program, och då i synnerhet de som förekommer i de båda TV-kanalerna, att vara de utan jämförelse viktigaste formerna för opinionspåverkan via etermedierna.

Av principerna att tillstånd skall beviljas för rätten att deltaga i särskild rundradio, och att vissa regler gäller för vad som får sändas och inte sändas, följer också att det måste finnas en procedur för att faktiskt kontrollera vad som sänds och i vissa fall återkalla sändningstillståndet. Denna procedur bör innefatta såväl sändningsnämnden som radionämnden och föra fram till Kungl. Maj:t, som ju ursprungligen har beviljat tillståndet. Sändningsnämnden måste kopplas in som det organ, vilket har det administrativa ansvaret för den särskilda rundradion, medan radionämnden måste ta befattning med dessa ärenden såsom ansvarig för efterhandskontrollen av de allmänna regler som gäller för den särskilda rundradion.

Man kan givetvis räkna med att anmärkningar från utomstående kan komma

att riktas mot inslag i särskild rundradio lika väl som mot Sveriges Radios program. Till sådana anmärkningar tar radionämnden ställning. Skulle radionämnden finna att fog föreligger för anmärkning överlämnas meddelande härom till sändningsnämnden, som kan besluta om varning, eventuellt suspension på kortare tid av rätten att använda särskild rundradio. Skulle radionämnden avvisa anmärkningen, kan ärendet naturligtvis av den klagande föras vidare till sändningsnämnden, vilken emellertid vid sin bedömning givetvis kommer att ta hänsyn till radionämndens uppfattning.

Sändningsnämnden bör vidare i samverkan med telestyrelsen själv anordna viss kontroll av den särskilda rundradioverksamheten. För att över huvud taget möjliggöra kontroll måste alla sändningar spelas in på band, vilket lämpligen sker genom televerkets och dess rundradiocentralers försorg. Lämpligt kan vara, att sådana band bevaras under en månad och därefter används på nytt om dessförinnan inga anmärkningar inkommit. Sändningsnämndens kansli bör även rutinmässigt göra stickprov i efterhand i dessa bandinspelningar. Skulle därvid oegentligheter uppmärksammas, översänds de av sändningsnämnden till radionämnden för behandling på samma sätt som ovan angivits.

Sådan förseelse som anses kunna motivera att tillståndet att använda särskild rundradio återkallas behandlas i samma ordning som mindre anmärkningar. Detta innebär att radionämndens mening under alla förhållanden inhämtas. Sändningsnämnden däremot måste, vare sig det gäller en anmärkning utifrån eller något fel som det egna kansliet uppdagat, ha möjlighet att oavsett radionämndens ståndpunktstagande själv ta ställning till, huruvida anledning föreligger att återkalla tillstånd eller ej. Sändningsnämnden kan då i särskild skrivelse till Kungl. Maj:t föreslå att tillståndet upphävs. Om den som sålunda förlorat sitt tillstånd senare ansöker om att återfå detta, bör Kungl. Maj:t ha rätt att fritt pröva, hur sannolikt det är att inga nya övertramp skall äga rum.

Formellt måste givetvis Kungl. Maj:t ha rätt att besluta om återkallande av tillstånd, även om sändningsnämnden är av den meningen att sådant återkallande inte är aktuellt och därför inte för en fråga vidare. I praktiken är det däremot svårt att tänka sig att Kungl. Maj:t skulle kunna ta ställning till ett ärende, som sändningsnämnden för sin del finner inte bör föras vidare.

3.5.5 Löpande verksamhet

Det ligger i den särskilda rundradions natur att den får utveckla sig efter sina egna förutsättningar. Eftersom det här är fråga om en helt ny typ av verksamhet utan några parallellfall vare sig i eller utanför Sverige, är det svårt att förutsäga exakt hur den kommer att utvecklas. För att något konkretisera våra förslag vill vi emellertid beskriva, hur vi föreställer oss att den löpande verksamheten inom den särskilda rundradion kommer att te sig.

En myndighet eller organisation, som har kommit till den uppfattningen att den skulle ha nytta av att utnyttja den särskilda rundradion för sina ändamål,

börjar med att inlämna ansökan om tillstånd till Kungl. Maj:t. Sedan detta tillstånd beviljats, beräknar man ungefär hur mycket programtid under ett visst år man kommer att kunna ha råd med, med hänsyn tagen till kostnaderna såväl för programproduktion som för näthyra. Vid dessa beräkningar tar man givetvis också hänsyn till hur mycket tid det är sannolikt att man kommer att få hyra, i den mån konkurrensen härom är stark. På denna punkt kan sändningsnämndens kansli lämna upplysningar. Sedan man på detta sätt dimensionerat och inriktat sin verksamhet anställer eller avdelar man några ansvariga inom organisationen samt försäkrar sig om produktionsresurser genom att själv anordna en studio (om man räknar med mycket omfattande verksamhet), genom att överenskomma med andra att dela bruket av en studio eller genom att träffa uppgörelse med någon organisation el. dyl. som på kommersiell basis driver studior för programinspelningar. (Även Sveriges Radio bör ha rätt att på detta sätt hyra ut överskottskapacitet, t. ex. i vissa provinsstudior.) Därefter inlämnar man ansökan till sändningsnämnden (till dess kansli i Stockholm eller dess lokalombud) om att få hyra bestämda programtider. När den totala verksamheten fått större omfattning får man räkna med att sådana önskemål regelmässigt måste underkastas viss överarbetning för att kunna passa in i ett större schema. Organisationen meddelar sedan via medlemstidning eller på liknande vägar internt vilka program som kommer att sändas. Det kan också komma att visa sig, att dagspressen är intresserad av att var och en på sin ort avtrycka det »program» som sammanställs genom förhyrandet av tid hos sändningsnämnden.

Televerket å sin sida skall, sedan principbeslut om inrättande av särskild rundradio fattats, genomföra de tekniska förändringar eller anordningar som blir nödvändiga. Vidare måste verket tillse, att de olika studior som kommer att användas för direktsändning sätts i förbindelse med rundradiocentralerna för att möjliggöra inmatning av program såväl centralt som regionalt och lokalt. Eftersom televerkets ansvar börjar vid rundradiocentralen måste man tydligen i kostnaderna för en studio räkna in programförbindelsen från studion till närmaste rundradiocentral.

I några fall kommer tillstånd att beviljas en enda huvudman för anordnande av rent lokala stationer, i första hand universitets-TV-stationer. De ansvariga myndigheterna kan då komma att uppdraga åt televerket att anlägga och eventuellt även tekniskt driva dessa stationer. Här träffas överenskommelse i varje enskilt fall, varvid televerket givetvis har att ta hänsyn till sin kapacitet men i princip bör sträva efter att tillmötesgå önskemålen. Vad gäller de lokala radiostationer som efter hand kan bli aktuella torde televerket på ett mycket enkelt sätt kunna anordna dessa.

Vid verksamhetens start kan telestyrelsen finna det lämpligt att enbart utrusta ett av de nya riksnäten (FM-4) och där inrymma alla önskemål som uppkommer. När sedan de totala anspråken stiger, anordnas även FM-5. Vi förutsätter därvid att FM-4 avdelas för bildnings- och undervisningsändamål inklusive folkbildningsverksamhet. Denna schematiska fördelning bör dock inte hind-

ra att man t. ex. varje söndag fördelar båda näten lokalt för att tillmötesgå önskemål om lokal utsändning av gudstjänster, om sådana önskemål visar sig bli mycket vanliga. Så länge efterfrågan på tid underskrider tillgången, blir det också naturligt att sändningsnämnden strävar att sammanföra de begärda sändningarna till slutna block snarare än att sprida dem över hela dagen, något som givetvis skulle öka kostnaderna.

Tekniskt sett står det givetvis var och en fritt att använda direktsändning eller att spela in sina program på band. Det sistnämnda förfarandet har dock många fördelar. Man kan göra inspelningarna i mycket enkla studior, som inte behöver vara förbundna med rundradiocentraler medelst programledningar och därför blir billigare i drift. Banden kan då översändas till närmaste rundradiocentral för uppspelning. Vidare behöver man aldrig riskera att ett program klipps av när den förhyrda sändningstiden tar slut, en risk som man alltid måste ta vid direktutsändning.

Sändningsnämnden måste efter hand utforma viss praxis eller vissa allmänna regler för, hur sändningstiden bäst skall utnyttjas i synnerhet inom FM-5. Det är sannolikt att konkurrensen om sändningstiden blir svårast här, då man ju inte på samma sätt som då det gäller bildnings- och undervisningsverksamhet kan utnyttja dagtid utan för största möjliga effekt är hänvisad till en relativt kort period på kvällarna. Tiden kl. 18—22 behöver därför sannolikt fördelas efter kvoterings- och rotationsprinciper såväl mellan som inom olika kategorier av förhyrare. Sålunda måste de veckotimmar som totalt står till förfogande inom detta tidspass schematiskt fördelas mellan sådana grupper som intresseorganisationer, trossamfund, politiska meningsriktningar etc. Inom ramen för den kvot som sålunda fastställts för en kategori måste sedan en så vitt möjligt rättvis och rimlig fördelning äga rum mellan enskilda grupper. Medan detta kan ske på för alla igenkännliga och rimliga grunder t. ex. vad gäller politiska riktningar, kan svåra avvägningsproblem uppkomma på andra områden. Det är inte minst av detta skäl som det är väsentligt att ett lekmannaorgan med betydande auktoritet får ansvaret för fördelningen.

Skulle efter hand antalet lokala radiostationer, vilka utnyttjas av en rad skilda organisationer, bli stort, uppstår liknande fördelningsproblem för dessa. Då sändningsnämnden omöjligt kan ägna mycket tid åt varje enskild konfliktsituation torde det här bli nödvändigt att, med ledning av de erfarenheter som vinns, utfärda vissa allmänna föreskrifter eller tumregler för fördelningen, vilka sedan relativt självständigt kan tillämpas av lokalombuden.

3.5.6 Den särskilda rundradions ekonomi

De grundläggande principerna för den särskilda rundradions ekonomi är två. Televerkets kostnader för själva utsändningen skall täckas till fullo, enligt de beräkningsgrunder som nedan preciseras. De egentliga programkostnaderna blir så höga eller så låga som varje tillståndsinnehavare själv finner motiverat.

Under initialskedet måste televerket påtaga sig vissa investeringskostnader som inte kan täckas av löpande intäkter. Två FM-nät skall förses med viss utrustning, vissa studior skall förbindas med rundradiocentraler, lokala stationer skall anordnas etc. För dessa ändamål måste riksdagen anvisa särskilda medel på telestyrelsens anslag för teleanläggningar m. m. Därefter har styrelsen att vid beräkningen av sina hyror tillse, att dessa medel förräntas och amorteras.

Det bör i sammanhanget uppmärksammas, att den särskilda rundradion kommer att utnyttja en rad anordningar som redan utförts med licensmedel för den allmänna rundradions räkning. De rena marginalkostnaderna blir i många fall obetydliga. Men det vore uppenbarligen oriktigt att låta den särskilda rundradion »åka snålskjuts» på redan gjorda investeringar. I stället bör sådana beräkningsgrunder tillämpas, att den särskilda rundradion i varje enskilt fall belastas med den andel av de totala (såväl förut gjorda som av ändamålet föranledda) kostnaderna, som motsvarar dess andel av utnyttjandet, dvs. av drifttiden för varje anläggning. Vidare måste givetvis sändningsnämndens administrationskostnader täckas, liksom en del av radionämndens kostnader.

I det följande redovisar vi vissa beräkningar av dels investeringskostnader, dels driftkostnader, för de två riksomfattande FM-näten, för lokala radiostationer samt — med stora reservationer — för lokala TV-stationer, tänkta för universitetsändamål. De tekniska kostnaderna kan beräknas med relativt tillfredsställande precision, medan däremot varje antagande om programkostnaderna av redan angivna skäl måste uppfattas som synnerligen ungefärligt. Någon beräkning av de kostnader som avser sändningsnämnden och radionämnden har inte gjorts, dels emedan dessa i sammanhanget blir små, dels emedan fördelningen mellan de många skilda formerna för särskild rundradio inte nu kan beräknas.

De riksomfattande FM-näten. Televerkets kostnader är av tre slag. I rörliga kostnader innefattas driften av tre kompletta FM-nät med ca 150 ordinarie sändare och lika många reservsändare. Innevarande år kan dessa kostnader beräknas till totalt ca 155 kr/tim eller 52 kr/tim för varje enskilt nät. Ledningskostnaderna kan, som ett genomsnitt för hela landet, beräknas till något över 105 kr/år och km. Om man schematiskt antar att det krävs ledningar av en längd av 6 000 km för att förse stationer inom ett FM-nät med program skulle detta motsvara en årskostnad per nät av ca 635 000 kr. Slutligen tillkommer fasta kostnader i övrigt, dvs. stationsanläggningarna (där givetvis flertalet investeringar redan är gjorda), del av televerkets administration etc. Den andel av de fasta kostnader av detta slag som skall belasta FM-näten beräknas vid slutet av 1960-talet (men i dagens kostnadsläge) komma att uppgå till ca 15 mkr, eller 5 mkr/år och nät. De i sammanhanget obetydliga investeringar som inledningsvis måste göras har inräknats i dessa belopp.

Uppenbarligen kommer timkostnaderna för förhyrning av de två nya FM-näten att bli starkt beroende av hur lång uthyrningstid som blir aktuell. Medan den minsta posten — de rörliga driftkostnaderna — stiger med ökad uthyrningstid, sjunker de båda andra markant. Vi har valt att göra tre antaganden, näm-

ligen att man i genomsnitt kommer att hyra ut de båda FM-näten 4, 7 eller 10 tim/dag, vilket motsvarar i runt tal 1 500, 2 500 eller 3 500 tim/år. Detta skulle omkring 1970 innebära, att den särskilda rundradion svarar för 19, 28 eller 35 procent av den totala drifttiden på vartdera av de två FM-nät, i vilken den genom den tekniska »klyvningen» ingår. Av tabell 23 framgår, vilka timkostnaderna då skulle bli, uttryckt i dagens kostnadsläge.

Tabell 23. Hyreskostnad för FM-4 och FM-5

Uthyrning	Rörl. kostn.	Ledn.kostn.	Fasta kostn.	Totalt
1 500 tim/år	10 kr/tim	425 kr/tim	635 kr/tim	1 070 kr/tim
2 500 »	15 »	255 »	560 »	830 »
3 500 »	20 »	180 »	500 »	700 »

Då ju skilda tider på dygnet och under veckan torde bli olika begärliga ur förhyrarnas synpunkt, kan det visa sig motiverat att tillämpa olika taxor vid skilda tider, kring de medelvärden som anges ovan. Härigenom skulle man uppnå ett bättre utnyttjande av sändaranläggningarna, en längre total sändningstid (och därmed lägre kostnader för alla) och ett mindre starkt tryck på de mest begärliga tiderna. Det måste tydligen ankomma på telestyrelsen att besluta om sådana variationer, men detta bör givetvis ske efter överläggningar med sändningsnämnden.

Man kan också utföra vissa beräkningar av kostnaderna för regional och lokal förhyrning, varvid man i princip slår ut totalkostnaderna för hela riket på samtliga ingående stationer (och vid rena lokalsändningar begränsar ledningskostnaderna till att avse förbindelsen mellan rundradiocentralen och sändaren) och vid regionala sändningar räknar samman de stationer som ingår i regionen. Emellertid uppkommer här ett principiellt problem. Ur televerkets synpunkt är det lika dyrt — eller billigt — att driva en station i det inre av Norrland som i Stockholm, men däremot når man mångdubbelt flera människor i det senare fallet. Det kan därför vara motiverat — även här måste beslutet ankomma på telestyrelsen — att kring ett medelvärde för hela riket variera kostnaderna med hänsyn till antalet personer inom varje stations täckningsområde. För enskilda stationer kan man räkna med en medeltimkostnad av ca 15 kr, för en region omfattande fem stationer i runt tal 60 kr plus ledningskostnader, vilka ju kan variera avsevärt. Detta betyder, att man kan välja att ha en variation från säg 5 kr/tim för Gotland (Visby) och några få andra områden till säg 50 kr/tim för storstadsstationerna, med motsvarande variationer för hela regioner.

Lokala radiostationer. Kostnaderna för dylika kommer att bli beroende av en rad skilda faktorer, såsom möjligheterna att tekniskt utnyttja (och dela kostnaderna för) televerkets redan befintliga anläggningar samt givetvis de krav man har på teknisk standard i olika avseenden.

Skulle helt separata FM-stationer upprättas, av i stort sett samma kvalitet som de nuvarande men med lägre effekt, kan dessa beräknas dra en anläggnings-

kostnad av omkring 500 000 kr och årliga driftkostnader av 20 000 kr. Häri är då medräknat en separat mast för 200 000 kr. Det är emellertid synnerligen ovisst om det med hänsyn till luftfarten m. m. verkligen kommer att tillåtas några sådana master. Om antennen anordnas direkt ovanpå ett vattentorn eller ett höghus blir räckvidden starkt begränsad, men i städer med begränsad ytvidd och öppen topografi kan detta vara tillräckligt. Kan däremot televerkets nuvarande FM-stationer utnyttjas, blir de rena marginalkostnaderna för sändare, montering av antenn m. m. av storleksordningen 100 000 kr och de årliga driftkostnaderna mellan 5 000 och 10 000 kr. Givetvis måste tillståndsinnehavaren i detta fall betala en viss del av redan gjorda investeringar.

Vid en omräkning av dessa belopp i årliga driftkostnader för förvandling till timhyror kan man välja att antaga dels 2 000 och dels 3 000 timmars årlig förhyrning. Beräknar man därtill avskrivning på tio år av utförda investeringar finner man att timkostnaden kommer att röra sig om 35 respektive 23 kr vid egen anläggning, men om högst 15 respektive 10 kr vid andel i televerkets lokalstation (inklusive andel av tidigare investeringar). Skulle man överta en av de befintliga, svaga AM-sändarna för program 2 torde timkostnaden bli av samma storleksordning som i sistnämnda fall.

Lokala TV-stationer. I vissa städer kan universitetsstationer anknyta till televerkets anläggningar, varvid man erhåller en engångskostnad om ca 500 000 kr och årliga driftkostnader av 50 000 kr, vartill givetvis kommer andel i redan gjorda investeringar. I något fall (Umeå) måste däremot en särskild station anordnas till en kostnad (vid en masthöjd om 75 m och en effekt om 20 kW) av 1 mkr och en driftkostnad av 100 000 kr/år.

Studio- och programkostnader. Att inreda en liten radiostudio till den standard som Sveriges Radio fordrar kostar i dag runt 100 000 kr, inklusive såväl teleteknik som byggnadsinredningar. Avstår man från de mest avancerade tekniska detaljerna, kan man emellertid bringa ned denna kostnad till hälften eller rentav därunder. Härtill kommer årshyran för den yta som krävs, kanske 60—70 m^2, samt personalkostnader. För två anställda (en tekniker och en kontorsanställd) torde löner och sociala förmåner uppgå till ca 70 000 kr/år. Med tioårig avskrivning och en utnyttjandegrad av 2 000 (3 000) programtimmar blir studiokostnaderna ungefär 40 (27) kr/tim.

Vad gäller TV-studior kan variationerna bli mycket stora. För undervisningsändamål kan man nöja sig med en enda kamerakedja, enkel elektronisk utrustning i övrigt och få tekniska finesser, och man kan ha en helt liten studio. Exempel på dylika saknas inom Sverige. Däremot har Sveriges Radio uppgivit utrustnings- och inredningskostnader för två studior av den standard företaget självt skulle kunna använda som följer:

(a) Yta 70 m^2, biutrymmen 120 m^2, en kamerakedja, fyra mans betjäning, investeringar 650 000 kr, drift 100 000 kr/år plus sociala förmåner för teknikerna, samt lokalhyra, totalt i runt tal 220 000 kr/år vid tioårig avskrivning.

(b) Yta 100 m^2, biutrymmen 145 m^2, två kamerakedjor, fem mans betjäning,

investeringar 825 000 kr, drift 125 000 kr/år plus sociala förmåner för teknikerna samt lokalhyra, totalt ca 275 000 kr/år.

Om kostnaderna för det egentliga programarbetet — i radio och television — kan man göra olika antaganden. Skall man producera program i den mening som Sveriges Radio gör och honorera de medverkande efter samma normer, får man räkna med timkostnader upp emot 500 eller 1 000 kr för radioprogram. Bortsett från stora riksorganisationer med betydande resurser kan man dock förmoda att detta sällan blir fallet. Kanske är det riktigare att i stället fråga, hur många personer som behöver särskilt anställas (eller hur stor andel i lönen för vissa för andra ändamål anställda, som delvis används här) för den produktion, som organisationen planerar. Variationsmöjligheterna är här mycket stora. Mindre organisationer, som hyr begränsad tid, torde väl i huvudsak kunna lita till frivilliga krafter.

Vad man på TV-sidan främst har att räkna med är särskilt utformade lektioner, för vilka fast anställda lärare utnyttjas. Här kan man välja att direkt »flytta ut» en normal lektion i etern, eller att göra ungefär samma utsändning som om man hade använt sluten-krets-TV inom en institution. Man kan också, med tanke på att en bredare allmänhet då och då kan tänkas bevaka vad som sänds, vilja lägga ned betydligt mera arbete på den yttre utformningen. Dessa problem diskuteras närmare i kapitel 8.2 om s. k. utbildnings-TV.

Allmän bedömning. Av ovanstående beräkningar och skattningar kan vissa slutsatser dragas. Om sålunda en viss organisation vill hyra en halvtimme två dagar i veckan över FM-5-nätet för att nå alla sina medlemmar, och om man är beredd att satsa relativt mycket på utformningen av dessa program, kan timkostnaden komma att bli av storleksordningen 2 000 kr och den totala årskostnaden 100 000 kr. En lokalavdelning av samma organisation kan däremot hyra samma programtid över sin lokala FM-station och totalt (inklusive produktion) stanna vid en kostnad av endast tiondelen av detta belopp. För t. ex. en församling som en gång i veckan utsänder en gudstjänst lokalt men i övrigt inte har några önskemål kan detta kanske medföra en kostnad av 1 000 eller 2 000 kr/år.

Kostnaderna för lokala TV-utsändningar blir av helt annan storleksordning, men de måste bedömas på andra grunder då det här torde bli frågan om undervisningsverksamhet som finansieras av särskilda statsanslag. Säkerligen kan kalkyler i detta fall uppvisa, att de indirekta besparingar man gör genom TV-undervisningen väl uppväger dess kostnader. Denna problematik diskuteras närmare i kapitel 8.2.

Vårt allmänna omdöme blir, att den särskilda rundradion erbjuder intresserade organisationer och myndigheter en anmärkningsvärt billig kanal för att nå medlemmar och andra. Mot bakgrund av de resurser som svenska folkrörelser, intresseorganisationer och andra grupper disponerar räknar vi med, att de flesta kommer att finna de villkor som bjuds synnerligen lockande. Det finns därför anledning att räkna med ett starkt intresse för den särskilda rundradion.

3.6 Lagstiftning om begreppen radio och rundradio

Under vårt arbete har vi kommit in på frågan huruvida behov föreligger av ny lagstiftning på radions och rundradions områden. Den författningstext som nu gäller är 1946 års lag om radioanläggningar, vilken enbart behandlar rätten att inneha sändnings- och mottagningsanläggningar för trådlösa radiosändningar. Den problematik som möjligheterna att överföra ljudradio- och televisionsprogram på tråd medför berörs inte alls av lagen. Den har emellertid blivit aktuell genom en rad företeelser som de berörda myndigheterna måst ta ställning till under de senaste åren.

Samtidigt har utarbetandet av våra förslag beträffande särskild rundradio väckt frågan, om inte sådana begrepp som rundradio och programverksamhet behöver definieras och regleras lagstiftningsvägen. Det internationella begreppet rundradio (broadcasting, service de radiodiffusion) återfinns f. n. inte i någon svensk författning. Vad som ännu för några år sedan var ett okomplicerat och lättöverskådligt område kommer dels genom de nämnda trådsändningarna, dels genom tillkomsten av särskild rundradio att radikalt förändras och bli synnerligen skiftande. I första hand har därför ett behov synts föreligga att få till stånd en »ramlag» som i stora drag reglerar hela området, trådlösa liksom trådbundna sändningar, allmän liksom särskild programverksamhet. Med en sådan lag som utgångspunkt kan sedan ytterligare författningar komma till stånd.

Under de senaste åren har en rad nya former för överförande per tråd av information till radio- eller TV-mottagare blivit aktuella. Enligt gällande lagstiftning skall tillstånd inhämtas av Kungl. Maj:t eller telestyrelsen för varje överföring med högfrekventa radiovågor, vare sig den utnyttjar en televerket tillhörig ledning eller förbindelser i enskild ägo. Detta har lett till ett antal ansökningar, medan man med visshet vet att i andra fall tillstånd inte begärts trots att viss verksamhet fallit inom det föreskrivna området.

Det har i några fall varit fråga om företeelser som påtagligt ligger på gränsen till vad man menar med rundradio (bortsett från att enligt internationell definition endast trådlösa sändningar kan vara rundradio), medan det i andra fall rört sig om mycket speciella former av information. Följande exempel kan anföras, vilka alla har viss saklig betydelse:

(1) Anordnande av mindre TV-studio i ett nybyggt bostadsområde samt anknytning till hushållens mottagare via centralantenn. I bl. a. ett område i

Malmö och två i Stockholms södra förorter har man här överfört dels enkla program, dels förhyrda filmer, dels slutligen information om butikerna i området och rena annonser.

(2) Överföring av gudstjänster från frikyrkolokal till ålderdomshem tillhörigt församlingen i fråga, och till enskilda medlemmar som är förhindrade att besöka gudstjänstlokalen.

(3) Anordnande av lätt musik och viss underhållning för patienterna vid de kommunala sjukhusen i Stockholm via trådradio.

(4) Uppställande av TV-mottagare på travbana, ombord på passagerarfartyg i kusttrafik samt i varuhus. Man förmedlar dels aktuell information (om totalisatorspelet, om båtfärden, om varuhuset), dels »allmänna inslag» av förströelsekaraktär, dels också annonser.

(5) Anordnande av s. k. sluten-krets-TV-anläggningar för undervisningsändamål liksom inom industrier. I dessa fall torde i regel tillstånd inte ha sökts.

En lång rad liknande fall har förekommit. I anslutning härtill kan man erinra om den s. k. abonnemangsradion, driven av televerket, som bl. a. utnyttjas av konsumentkooperationen för att på kanaler som inte används för rundradio utsända prisnoteringar och liknande upplysningar till de enskilda butikerna. Det finns också telefonservice i skilda delar av landet som kan avse ett ganska allmänt innehåll, såsom aktuella nyheter.

Vissa av dessa nya tekniska metoder kan tydligen innebära att man kommer rundradiobegreppet ganska nära innehållsmässigt. Genom att undan för undan bevilja tillstånd för mera ambitiösa projekt riskerar myndigheterna måhända att komma därhän att det principiellt fasthållna förbudet mot en fristående, kommersiellt finansierad programverksamhet har genombrutits. Det mest påtagliga exemplet på dessa risker avser den TV-verksamhet som äger rum i ett stort, nybyggt bostadsområde i centrala Malmö, vilken nu når ca 5 000 personer. Den har en inte oväsentlig omfattning och finansieras genom annonser. Kostnaderna har emellertid befunnits vara alltför höga, varför arrangörerna uttalat önskemål om att få göra anknytningar (via särskilda ledningar i gatunätet) till en rad andra, nyare bostadsområden med centralantenn. Man har beräknat att sändningarna skulle kunna bli självbärande om de nådde några tiotusental personer. Men därmed skulle också en betydande del av Malmös befolkning nås av ett kommersiellt, trådbundet TV-program av i huvudsak allmän art.

En annan sida av problemet rör kravet att tillstånd skall utfärdas av Kungl. Maj:t eller telestyrelsen för *alla* högfrekventa sändningar över tråd, oavsett ändamålet. Detta innebär, oaktat kravet i vissa fall åsidosatts, en stor och ofta sakligt omotiverad arbetsbörda för telestyrelsen. Tydligen bör sådana företeelser som sluten-krets-TV inom ett universitet eller en industri under alla förhållanden få förekomma och särskilt tillstånd inte krävas. Gränsen mellan vad som i någon mening behöver regleras och vad som bör kunna få utvecklas fritt kan måhända uttryckas så, att tillstånd bör krävas så snart *en större allmänhet* i någon mening kan följa utsändningarna. Detta begrepp kan givetvis inte definieras exakt.

Men de kunder som dagligen strömmar genom ett antal varuhus hör, liksom invånarna i ett större antal bostadsområden i en storstad, rimligtvis till »en större allmänhet»: de är många till antalet och har ingenting gemensamt i förhållande till det program som de blir i tillfälle att följa.

För att bringa klarhet i förhållandena på detta område tillsatte Kungl. Maj:t år 1962 en särskild utredningsman, professorn i civilrätt Svante Bergström, Uppsala. Hans uppdrag var att med utgångspunkt från 1946 års lag om radioanläggningar m. m. utreda de rättsliga spörsmål, som de nya trådsändningsmöjligheterna aktualiserat. Bergström engagerades sedermera som expert även av radioutredningen, främst med anledning av det förestående arbetet med att utarbeta en ny företagsform för Sveriges Radio. Det visade sig emellertid att införandet av särskild rundradio krävde förändringar i gällande lagstiftning, så omfattande att det syntes ligga nära till hands att utarbeta en helt ny lag som allmänt reglerar de framtida villkoren för rundradioverksamhet i Sverige.

Under vårt samarbete kom vi till slutsatsen att de båda utredningsuppdragen kunde och borde samordnas vad gällde frågor om rundradiobegreppet. Inom vårt sekretariat hade ett förslag skisserats till en »allmän rundradiolag» avseende de villkor som skulle gälla Sveriges Radio och den särskilda rundradion, dels gemensamt och dels var för sig. Bergström hade för sin del uppmärksammat, att 1946 års lag måste överarbetas med tanke på de många nya företeelser, som motiverat hans särskilda utredningsuppdrag. Vi erfor även att 1960 års ellagstiftningsutredning, vilken upptagit till prövning en radiostörningslag, därvid kommit in på vissa allmänna radiofrågor.

Vi har nu med Bergström överenskommit om följande arbetsuppdelning. De frågor som aktualiserats genom förslagen om särskild rundradio är av sådan vidd att en totalrevision av 1946 års lag har synts nödvändig. Bergström har genom förfrågan hos kommunikationsdepartementet erhållit besked om att han kan tolka sina direktiv så att de även omfattar en dylik revision.

Bergström har inför oss redovisat ett förslag till en helt nyskriven radiolag, skisserat efter ingående överläggningar med vårt sekretariat. De särskilda synpunkter, som från vår sida kan vara angelägna, har därigenom kunnat beaktas. Det råder alltså full samstämmighet mellan de båda utredningarna vad avser innehållet i den kommande radiolagen, liksom om de huvudsakliga motiven för denna. Bergström avser att framlägga sitt betänkande med det slutliga utkastet till lagtext i maj eller juni detta år, varför det torde bli möjligt att låta remissinstanserna ta ställning till det i ett sammanhang med vårt eget betänkande.

Vi har med Bergström diskuterat möjligheten att inrycka hans betänkande i dess helhet (dess omfång har uppskattats till 50—60 sidor) inom ramen för vårt, då nu våra synpunkter sammanfallit i så stor utsträckning. Emot detta har emellertid två skäl talat: vårt eget tidsschema skulle försenas, och förslaget till radiolag torde komma bättre till sin rätt i ett separat, mindre betänkande.

Utmärkande för den nya lagstiftningen är, att man nu går utöver den gällande lagens anknytning till den tekniska utsändningen och även reglerar frågan om

rätten att bedriva programverksamhet, något som ju faller inom vårt kompetensområde. Den nya lagen är alltså avsedd att vara en grundläggande »ramlag» för hela radioområdet. Enligt den nya lagen krävs (liksom nu) tillstånd för all radiosändning. Begreppet rundradio definieras som sådana radiosändningar som är avsedda att mottagas direkt av en större allmänhet. Detta innebär inte att man måste räkna med en i absoluta tal stor publik, utan att man väljer sådana kanaler etc. att alla de som innehar vanliga radio- eller TV-mottagare *om de så önskar* kan följa sändningarna. En uppdelning görs därefter mellan allmän och särskild programverksamhet för rundradio, varvid fastslås att rätten att bedriva allmän programverksamhet tillkommer ett enda programföretag, som Konungen efter riksdagens bemyndigande därtill utser.

Det problem som de trådbundna sändningarna utgör löses på så sätt, att de inte anses utgöra men däremot jämställs med rundradio, i den mån de avser program och riktar sig till en större allmänhet. Tillstånd krävs alltså i dessa fall men däremot ej då man inte sänder program eller når blott en begränsad grupp. Då oklarhet kan råda i många fall föreskrivs särskilt, att man kan begära ett utlåtande från Kungl. Maj:t om huruvida en viss typ av sändning som man överväger att påbörja är av den art att den är tillåten eller ej. Rättsläget blir alltså det att sändningar vilkas innehåll är att hänföra till allmän programverksamhet (såsom de i Malmö) *inte* kräver tillstånd så länge de når en mindre krets men över huvud taget *inte tillåts* om de når en större allmänhet. För trådsändningar som motsvarar särskild rundradio skall tillstånd sökas när de kan nå en större allmänhet (vilket ytterligt sällan torde bli fallet).

Några kvantitativa eller andra gränser, som avgör vad som i fråga om trådbundna sändningar skall avses med »en större allmänhet», anges inte i lagtexten. I motiven anges vissa riktlinjer för den praxis, som kommer att utvecklas genom Kungl. Maj:ts ställningstaganden i enskilda fall. Helt allmänt gäller dock, att flera kriterier måste tillämpas samtidigt vid bestämningen av »en större allmänhet». Eleverna på en universitetsinstitution, de anställda på en arbetsplats, medlemmarna i en lokal församling, patienter och personal på ett sjukhus, hyresgäster i ett bostadshus eller ett kvarter utgör inte en sådan allmänhet. Samlar man däremot människor i större enheter som inte har något påtagligt gemensamt ändrar sändningen småningom karaktär. I det anförda fallet, som avsåg flera stadsdelar i Malmö, skulle man uppenbarligen nå fram till »en större allmänhet».

Som redan har anförts i kapitel 3.5 har vi inte sökt utarbeta någon författningstext avseende den särskilda rundradion, utöver de mycket kortfattade bestämmelser som införts i den nya radiolagen. Lämpligt synes i stället vara att man inom kommunikationsdepartementet, sedan remissvaren för de båda betänkandena föreligger, utarbetar texten till den eller de författningar som krävs. Därmed skulle den särskilda rundradion juridiskt regleras genom följande dokument: (1) Den nya radiolagen; (2) Författning om särskild rundradio; (3) Omarbetad instruktion för radionämnden (se bilaga 3).

4 TELEVISIONEN

4.1 Televisionens programverksamhet

4.1.1 Verksamheten intill 1964

Den reguljära programverksamheten i svensk television började hösten 1956. Under de första åren präglades den av improvisationer och oregelbundenhet. Sålunda var under flera år onsdagarna sändningsfria, i första hand emedan det totala programmaterialet inte ansågs förslå för en fullständig programvecka. Man hade börjat med att sända i genomsnitt två timmar per dag, och denna volym ökades under de första åren endast långsamt. Från 1960 tillät emellertid resurserna en snabbare expansion. Den genomsnittliga programtiden per vecka framgår av tabell 24.

Tabell 24. Programtiden i TV 1957—1964

1957/58	16,5	tim/vecka	850	tim/år
1958/59	18,0	»	930	»
1959/60	19,5	»	1 010	»
1960/61	24,0	»	1 250	»
1961/62	28,0	»	1 460	»
1962/63	37,5	»	1 950	»
1963/64	43,5	»	2 270	»

Den snabba utvecklingen under de senaste åren förklaras till stor del av två nytillkomna verksamheter, nämligen dels skol-TV, dels de särskilda eftermiddagsrepriserna. De senare började stegvis byggas upp under 1962/63 och har ej ens under 1963/64 nått full avsedd omfattning. Redovisas för de senaste åren skol-TV (inklusive repriser) samt allmänna repriser för sig, framträder utvecklingen tydligare, såsom framgår av tabell 25.

Tabell 25. Uppdelning efter produktionssätt (tim/vecka)

Budgetår	Egen prod.	Främmande prod.	Repriser	Skol-TV	Totalt
1959/60	11,5	7,0	1,0	—	19,5
1960/61	11,5	11,0	1,0	0,5	24,0
1961/62	14,0	11,0	1,0	2,0	28,0
1962/63	18,3	12,3	4,6	2,2	37,4
1963/64	19,4	15,0	6,6	2,6	43,6

Under 1963/64 påverkade en artiststrejk produktionen, varvid de »tunga» programmen till stor del föll bort och ersattes med dels tekniskt enklare svenska inslag, dels utländska program. Sveriges Radio lät i viss mån ökad kvantitet ersätta bortfallen kvalitet. Hade strejken inte inträffat, torde därför den sista radens värden snarare ha blivit ungefär 20 — 14 — 6 —2,5.

En innehållsmässig analys av programverksamheten 1962/63 redovisas i tabell 26.

Tabell 26. Fördelning av programminnehållet 1962/63

Aktuellt, reportage	»Aktuellt» m. m.	17,5	
	Sport	7,0	24,5 %
Seriöst, kulturellt	Tal m. m.	21,5	
	Teater, musik	6,0	
	Seriös film	9,0	36,5 %
Förströelse	Underhållning	12,8	
	Film	15,7	
	Barn och ungdom	10,5	39,0 %

Vid beräkningen i tabell 26 har skol-TV (6 % av totaltiden) samt meddelanden och »hallå» uteslutits. Som framgår av tabellen uppvisar programbalansen en klar övervikt för fakticiteter — såväl kring nuet som mera allmänt informativa — samt för seriösa och anspråksfulla inslag i övrigt. Naturligtvis är inte delkategorierna helt entydiga: vissa teaterpjäser kan vara av utpräglad underhållningskaraktär, medan ju några av filmerna i den senare klassen (sammansatt av biograffilmer och s. k. seriefilmer) kan vara utpräglat seriösa. Vissa ungdomsprogram har likaså en mera allvarlig syftning. Likväl torde översikten ge en relativt god bild av den allmänna programsammansättningen.

Programmet koncentreras till kvällarnas »bästa sändningstid», och inom tiden 18—23 återfinns närmare två tredjedelar av den totala programtiden. Stickprov avseende två sexveckorsperioder under 1964, den ena under februari—mars och den andra under november—december (ingendera omfattande större helger) visade att kvällstiden var utnyttjad i följande grad:

	Febr.—mars	Nov.—dec.
18.00—19.00	38 %	65 %
19.00—19.30	85 %	95 %
19.30—22.30	100 %	100 %
22.30—23.00	45 %	49 %

Detta innebär, med användning av senhöstens siffror, att av programveckans 35 timmar på kvällstid endast 4,5 ännu är outnyttjade, och att därav närmare 2 timmar avser tiden efter 22.30. Något större utrymme för ytterligare expansion på lämplig kvällstid finns sålunda inte längre.

Före kl. 18 sänds på vardagar i regel endast tre slags program: skol-TV, program för mindre barn samt eftermiddagsrepriser. Skol-TV hade en omfattning av 4 timmar 40 minuter under vinterperioden och av i det närmaste 6 timmar under höstperioden. Småbarnsprogram sändes regelbundet tre à fyra gånger, i regel 20 minuter varje gång. Slutligen förekom på måndagar, onsdagar och lördagar ett tvåtimmarsblock med repriser från den närmast föregående tidens kvällsprogram, i regel kl. 14—16. Övriga dagtidsprogram var främst koncentrerade till veckosluten med sporten som dominerande inslag (denna uppvisar starka säsongvariationer men förekom i relativt normal utsträckning under båda de undersökta perioderna). Härtill kommer gudstjänster samt vissa större direktöverföringar (som exempel kan nämnas Nordiska rådet i februari och de två nobelfestligheterna i december).

På kvällstid inryms mellan kl. 18 och 19 främst program för större barn och för ungdom samt vissa repriser ur skol-TV-repertoaren. Det egentliga kvällsprogrammet börjar nu nästan alltid kl. 19. Slutligen förekommer emellanåt överdrag efter kl. 23, i form av en sen långfilm, ett idrottsreferat i inspelat skick el. dyl.

Den fördelade programtiden under de två undersökta perioderna var i genomsnitt per vecka:

	Febr.—mars	Nov.—dec.
Dagtid, skol-TV	4,7 tim	6,0 tim
» barnprogram	1,1 »	1,3 »
» allm. program	3,5 »	3,2 »
» reprisblock	6,2 »	5,9 »
Kvällstid (18—23)	28,2 »	30,7 »
Överdrag efter 23	0,9 »	0,6 »
Totalt	44,6 tim	47,7 tim

Vissa värden i dessa stickprov är mindre representativa för hela året. Sålunda sänds skol-TV endast under 30 veckor, varför de angivna värdena utslagna på helt år motsvarar 2,7 respektive 3,5 tim/vecka. Direktsändningar på dagtid varierar likaså. Dock var årsgenomsnittet för verksamhetsåret 1963/64 som redan framgått 43,6 tim/vecka, varför vinterstickprovet ger en god bild av verksamheten.

4.1.2 Programutvecklingen allmänt

När det gäller att planera den framtida utvecklingen av televisionens programverksamhet, alltså närmast dess omfattning och ungefärliga inriktning under tioårsperioden intill 1975, har vi närmast haft att utgå från, eller ta hänsyn till, följande synpunkter eller önskemål.

(1) I våra tilläggsdirektiv har ett bestämt förord givits för ett andra program.

Motiveringen härför är att man tillgodoser publiken vida bättre genom att erbjuda samtidiga alternativ vid de tidpunkter då de flesta kan följa programmen, dvs. främst på tidig kvällstid, än genom en motsvarande förlängning av nuvarande program på dagtid och sen kvällstid. Av detta uttalande framgår indirekt, att departementschefen utgår från att en väsentlig ökning av den totala programtiden skall komma till stånd.

(2) Sveriges Radio har sedan utredningsarbetets början undvikit att själv utarbeta några närmare framtidsplaner, under hänvisning till att våra förslag måste bli de som närmast kommer att bestämma utvecklingen. Företaget har tidigare (i skrivelse till oss före tilläggsdirektivens utfärdande) angivit en plan för programtidens utveckling, vilken dock närmast innebar att man med fasthållande av dåvarande fördelning mellan olika programkategorier förutsade en rätlinjig och likformig expansion. Detta var alltså inte någon genomarbetad plan, och något program 2 var inte medtaget. Även Sveriges Radio har emellertid såväl vid detta tillfälle som senare tveklöst uttalat sig för dubbelprogrammets allmänna önskvärdhet. Vid våra fortsatta överläggningar har radiochefen och andra berörda tjänstemän utgått från den uppfattningen, att företaget har en rad skilda programuppgifter att lösa, som fordrar en betydligt större yttre ram än den nuvarande.

(3) För att vidga underlaget för en skälighetsbedömning har vi ägnat stort intresse åt TV-verksamheten i andra länder, främst i de med Sverige i fråga om resurser jämförbara. Som framgår av kapitel 1.2 kan man i de flesta länder iaktta en snabb expansion av verksamheten, särskilt genom tillkomsten av nya programkanaler. I några länder har därvid det första programmet kommit att få betydande längd (60—70 tim/vecka) innan ett andra program kunnat starta, men det är likväl uppenbart att parallellsändning redan på ett tidigare stadium allmänt föredras. En strävan att hålla igen expansionen, eller en allmän önskan att nöja sig med att inom ramen för en enda kanal utveckla programverksamheten, kan endast iakttagas i några mindre länder, där bristande resurser eller särskilda svårigheter (Norge, Schweiz) föreligger.

(4) Vad gäller »publikens krav» har vi i kapitel 2.3 haft anledning göra den reflexionen, att den enskilde tittaren i regel inte kräver mer programtid totalt sett men väl däremot en expansion för de programtyper, som han eller hon främst är intresserad av. Ur statsmakternas eller radioföretagets synpunkt blir emellertid detta detsamma som ett samlat krav på längre sändningstid. Särskilt måste man här beakta de många grupper med mera särpräglade intressen, vilka tillgodoses med program som flertalet är mer eller mindre likgiltiga inför.

(5) På en rad enskilda programområden synes väl motiverade önskemål om längre sändningstid föreligga från såväl publikens som programföretagets sida. Barnprogram sänds nu i relativt ringa utsträckning och är i regel korta; det är angeläget att de blir såväl flera som längre. I detta fall disponeras dagtid, och ingen parallellsändning blir nödvändig. Däremot måste i dag en rad programinslag under de kvällstimmar som utgör »bästa tid» göras mycket korta för att

man skall kunna tillgodose skilda önskemål. Debatter, kulturmagasin och politisk bevakning klipps ofta ned i korta pass, och direktsändningar från idrottsevenemang blir relativt sällsynta emedan de annars tar upp alltför stor plats: en enda ishockeymatch kräver 2 timmar av bästa kvällstid, till förfång för alla dem som inte är intresserade. Här är behovet av ett dubbelprogram uppenbart.

(6) Några ledande kritiker och andra intresserade personer har i den allmänna debatten och även direkt till oss framhållit, att det vore riktigare att inom ramen för en i princip oförändrad sändningstid (och ett enda program) satsa på en kvalitetshöjning och alltså låta en större medelstilldelning betyda starkt ökade resurser per programtimma. Man har därvid bl. a. anfört, att ett litet land som Sverige har begränsad tillgång på talanger, och att en expansion på »begåvningskrävande» programområden måste medföra en uttunning och en standardsänkning.

Invändningar av detta slag träffar ett betydelsefullt problem, men de håller likväl inte streck. Det är enligt vår mening möjligt att genomföra en fortsatt, låt vara begränsad kvalitetshöjning i form av ökad medelstilldelning per programtimma (*efter det* hänsyn tagits till löne- och prisnivåns höjning) även under den expansion som nedan föreslås. Det är också främst på ett enda, låt vara för den stora publiken väsentligt område, som bristen på goda manusförfattare och medverkande är påtaglig, nämligen vad gäller underhållningsprogrammen. På de flesta andra områden har vi kunnat konstatera att olika publikgrupper förväntar en utvidgad verksamhet, samtidigt som programavdelningarna kan påvisa att de måste lämna många väsentliga uppgifter, många intressanta uppslag, många centrala ämnen åsido på grund av den snäva yttre ram de arbetar inom. En vidgad ram skulle alltså på flertalet programområden medföra en standardhöjning i den meningen att bevakningen bleve mera fullständig, variationen större, tillvaratagandet av uppslag och av kvalificerade medverkande bättre.

Efter att ha övervägt dessa olika synpunkter har vi inte tvekat att välja en framtidsplanering, som siktar till en betydande expansion av den totala programtiden, och som främst begränsas av ekonomiska hänsyn samt av nödvändigheten att (med undantag för det år ett program 2 startar) begränsa sig till successiva utökningar i relativt små steg. Hur snabb denna expansion bör vara är givetvis i utpräglad grad en bedömningsfråga. Vi har därför, med tanke på att vår allmänna planering går fram till 1975, valt att för denna tidpunkt närmare utarbeta tre alternativ (se tabell 27). Det blir här givetvis fråga om runda tal och schematiska planer, och valet mellan olika alternativ bör enligt vår mening främst fattas som ett val av expansionstakt. De sakliga skälen för en längre programtid måste nämligen enligt vår mening även efter 1975 väntas motivera och leda till ökning av sändningstiden, i vart fall om man vid denna tidpunkt befinner sig avsevärt under vårt högsta alternativ.

Det står klart, att en expansion av denna omfattning mycket snart måste ta

formen av övergång till dubbelprogram. Av det ovan redovisade sändningsschemat för typiska veckor hösten 1964 framgår, att vid en programvolym av ca 45 tim/vecka endast 4,5 timmar återstår outnyttjade under tiden 18—23 samtliga dagar. En expansion av ungefär samma takt som från 1960 och framåt skulle alltså på ett eller två år helt fylla ut denna kvällstid. Även om en rad värdefulla och efterfrågade programtyper kan placeras på annan tid, måste en expansion före kl. 18 (utom i viss mån på lördagar och söndagar) eller efter kl. 23 innebära, att publikens stora flertal inte kan ta del av dessa inslag. En sådan expansion avsedd för bestämda minoriteter är i och för sig berättigad, och mera detaljerade planer i detta avseende framläggs nedan. Men önskar man i större utsträckning tillmötesgå publikflertalets krav på en mera omfattande och rikare varierad programverksamhet, kan detta endast ske genom införande av ett andra program på bästa tid. Förutom att detta ökar programutbudet till den stora publiken, medger det fyra väsentliga vinster.

För det första förbättras publikens valfrihet radikalt. Hittills har valet mellan olika typer av program måst ske i tidsföljd, varvid de som vid en given tidpunkt allmänt önskat se ett TV-program men inte haft intresse för det just då utsända inslaget inte kunnat erbjudas något. Två parallellt utsända program, vilka inte konkurrerar med varandra utan kompletterar varandra, kan tillgodose två skilda smakriktningar samtidigt.

För det andra följer av vad som redan sagts, att man får bättre möjligheter att på bästa sändningstid över huvud taget bereda plats för »smala» program. Hittills har dilemmat varit, att man med sådana program inte kunnat tillgodose publikflertalet. Den avvägning som måst göras har inneburit, att man stundom har fått en efter TV-förhållanden relativt liten publik som ändå till stor del saknat förståelse för ett visst program, stundom har nödgats avstå från att realisera värdefulla programmöjligheter med tanke på publikflertalets önskemål. Två samtidiga program möjliggör alltså större variation i programsättningen och mera hänsyn till minoritetsintressen. Då vi ofta kunnat uppvisa hur publiksmaken varierar mellan »breda» och »smala» program, bör man uppenbarligen som grundregel ha att ett »brett» och ett »smalt» program bör utsändas samtidigt. Två »breda» program skulle ofta konkurrera om samma publik, medan man med två »smala» program skulle lämna en stor publik oförsörjd. (Detta är givetvis ett starkt förenklat resonemang.)

För det tredje får man med två program bättre möjlighet att tillgodose det avgjort viktigaste av de mera speciella önskemål som framförs beträffande programutvecklingen, nämligen det som avser bildnings- och undervisningsverksamhet. Vi anser oss genom tillkomsten av ett program 2 kunna bereda betydande utrymme främst för s. k. studie-TV. De program som här planeras vänder sig till särskilt intresserade grupper inom den allmänna publiken, och man är därför hänvisad till kvällstid samt till dagtid under veckosluten. Denna programverksamhet är likväl av så kvalificerad natur, att den svårligen kan beredas plats om inte samtidiga alternativ erbjuds.

För det fjärde kan själva programsättningen förbättras. På dagtid kan man samla fasta inslag såsom skol-TV och annan utbildnings-TV, barnprogram och repriser i en kanal och hålla den andra öppen för internationella överföringar, riksdagsdebatter etc. På kvällstid kan man ge plats åt långa idrottsreferat, debatter »utan streck» och dylika inslag och samtidigt tillgodose helt andra intressen. Man blir rent allmänt mindre bunden till korta programpunkter (och uppnår därmed, vid sidan av de rena programvärdena, vissa besparingar). Det blir lättare att ta emot med kort varsel erbjudna inslag utifrån, liksom över huvud taget att improvisera i programschemat: de viktigare av de på förhand planerade inslagen kan ju alltid ligga kvar, det hastigt aktualiserade kan sändas i den andra kanalen.

Dessa olika argument till förmån för dubbelprogram visar klart, att de två samtidiga programmen inte bör konkurrera med varandra i den meningen, att de strävar efter att vinna största möjliga publik. En sådan tävlan, vilken så gott som automatiskt uppkommer där två skilda program produceras av olika huvudmän, leder nämligen erfarenhetsmässigt icke till de ovan beskrivna resultaten. I strävan att finna »breda» program begränsas variationen, undviks placeringen av ett »smalt» program i en kanal mot ett »brett» i en annan, och missgynnas på olika sätt minoritetsintressen. Bildnings- och undervisningsuppgifterna skjuts undan. Möjligheterna till flexibel programsättning och improvisationer begränsas. De former av konkurrens som kan anses stimulerande måste därför vara sådana att de inte förbinds med tävlan om publikens storlek. Tvärtom bör den programledning som har ansvaret för balansen mellan de två kanalerna ha en klar uppfattning om, vilken fördelning av publiken som vid varje tidpunkt är sannolik eller önskvärd.

Den argumentering som ovan åberopats kan givetvis gälla flera än två samtidiga program. Inom ljudradion har den fört till ett treprogramsystem. På längre sikt kan man givetvis tänka sig ett större antal programkanaler även inom televisionen. Under den tid för vilken vi planerar, alltså intill mitten av 1970-talet, sätter dock tillgängliga resurser en gräns vid två samtidiga program. Man bör emellertid räkna med, att efter hand ett tryck uppkommer från åtminstone två riktningar, vilket tenderar att spränga ramen för det tvåprogramsystem som vi planerar. Dels är det troligt att anspråken på bildnings- och undervisningsverksamhet undan för undan ökar, och att den tid som kan ställas till förfogande i två programkanaler vid sidan av de allmänna programmen småningom blir otillräcklig. Dels torde utbudet av intresseväckande och kvalitativt högtstående utländska program, såväl överföringar som filmer och bandinspelningar, komma att växa snabbt. Men som vi senare framhåller är det inte önskvärt, att balansen mellan svenska och utländska inslag i de allmänna programmen förskjuts markant i riktning mot flera utländska program. Detta betyder, att man för de allmänna programmen måste avstå från mycket värdefullt material, vilket skulle kunnat påräkna en intresserad publik i Sverige. Det kan därför bli aktuellt att vid en senare tidpunkt (och i den mån de mot slutet av 1970-

talet tillgängliga resurserna förslår) placera sådana utländska inslag tillsammans med utbildnings-TV i en tredje sändningskanal. Denna skulle då inte ges karaktären av ett svenskt riksprogram utan av en särskild service åt olika grupper inom publiken. Vi föreslår, att den tredje av de sändningskanaler som Sverige disponerar reserveras för detta ändamål.

4.1.3 Program 2: programmaterial, start och utveckling

Tidpunkten för starten av ett andra program bestäms av tre faktorer: produktionsfaciliteter, sändarnät och programmaterial. De två förstnämnda faktorerna redovisas närmare i kapitlen 4.2 och 4.3. Av resonemanget i det följande framgår, att den kvantitativa målsättningen innebär en ökning av egenproduktionen för vilken i första hand ett antal nya TV-studior krävs. Dessa kan erhållas då etapp I av TV-huset färdigställts, men de skulle även kunna inredas i de av Sveriges Radio inköpta lokalerna vid S:t Eriksmässan i Stockholm. Ett annat mål, att redan från början göra det nya programmet tillgängligt för ett flertal inom publiken, innebär att sändare måste täcka alla de större befolkningskoncentrationerna inom landet. Som nedan närmare uppvisas, innebär uppställandet av dessa två mål att program 2 inte torde kunna starta förrän under andra hälften av budgetåret 1967/68.

Vi har eftersträvat en så tidig start som möjligt för den nya programkanalen. Emellertid har omständigheter som vi inte kunnat påverka medfört i vissa fall betydande förseningar. Sålunda har uppförandet av TV-huset dragit ut avsevärt på tiden, och till de nya studior som kan erhållas i S:t Eriksmässan erhåller Sveriges Radio tillträde först hösten 1970. Slutligen har man att ta hänsyn till de långa leveranstiderna för sändarutrustningar till televerket.

Vad gäller programmaterialets omfång har man redan nu nått så långt, att någon nämnvärd ytterligare ökning av program 1 på gynnsam kvällstid (18—23) inte kan ske. Vissa smärre förlängningar, vilka fyller ut luckor i sändningsschemat på mycket tidig och mycket sen kvällstid samt ökar de rena dagtidssändningarna, kan givetvis genomföras. Bättre är dock att under några år i stort sett avstå från att öka sändningstiden för att möjliggöra, att program 2 redan från starten kan få en relativt betydande omfattning.

Hur lång sändningstid bör program 2 ha? Starka skäl talar för att man redan från starten strävar att erbjuda ett alternativ under de kvällstimmar, då den största publiken finns tillgänglig. Härmed avses tiden mellan de båda »Aktuellt»-sändningarna i program 1, alltså mellan 20.00 och 22.15. Schematiskt innebär detta ett programomfång om 15 tim/vecka. En mindre volym, t. ex. sändning endast vissa veckodagar eller endast 1—1,5 tim/dag, skulle kunna medföra att program 2 inte framstod som en självständig verksamhet och som den stora förbättring det är avsett att vara, utan enbart som ett bihang till det första programmet. Detta skulle stå i dålig samklang med såväl publikens berättigade förväntningar som de mycket stora investeringskostnaderna.

I avsnitt 4.1.4 skall närmare redovisas, hur detta nytillskott kan erhållas från olika programkällor. Grundläggande är, att man inte bör flytta över programtid från P 1 till P 2. Detta skulle ju innebära en orättvisa mot dem, som får vänta på det nya programmet. Med en obetydlig utökning av P 1 intill 1967 kan man alltså schematiskt räkna med, att programtiden vid starten av P 2 skall motsvara (45 + 15) 60 tim/vecka i de båda kanalerna. Härutöver sänds studie-TV (5 tim/vecka) samt skol-TV och andra former av utbildnings-TV. Då originalprogrammen i studie-TV sänds i P 2 t. ex. vardagar 19.30—20 får den nya kanalen en längd av i genomsnitt 2,5 tim/dag.

Vad gäller samspelet mellan P 1 och P 2 måste två ting vara grundläggande. Å ena sidan bör P 2 så långt möjligt framstå som ett värdefullt nytillskott, som ett verkligt alternativ till P 1, som en programkanal med egen karaktär eller egen profil. Ett P 2 som betraktas som något sekundärt eller mindre intressant, och som därför attraherar endast en mindre del av den publik som kan välja mellan båda programmen, skulle illa svara mot de betydande merutgifter det betingar. Å andra sidan kommer under hela introduktionsskedet en viss del av den totala TV-publiken att kunna ta emot endast P 1, nämligen dels de som ännu inte nåtts av det nya sändarnätet, dels de som ännu inte skaffat mottagare med UHF-tillsats. Varje åtgärd som innebär att denna del av publiken går miste om något verkligt väsentligt måste uppfattas som en orättvisa. Den viktigaste motåtgärden under introduktionsskedet blir därför, att särskilt värdefulla eller särskilt populära inslag i P 2 sänds i repris i P 1 vid tidpunkter då publikflertalet kan se dem, alltså antingen på kvällstid eller på lördagseftermiddagar.

På längre sikt behöver man inte ta hänsyn av detta slag. Tre eller fyra år efter starten bör ett läge ha uppnåtts, där en mera systematisk differentiering blir möjlig. Följande åtgärder träder därvid i förgrunden.

(1) Vi har i kapitel 2.3 angivit en rad skäl, varför man inte såsom fallet är inom ljudradion bör bygga upp en innehållsmässig boskillnad enligt »renodlingsprincipen» mellan de båda kanalerna. Visserligen avvisar vi (i kapitel 2.4) tanken på att P 1 och P 2 skall konkurrera med varandra över hela linjen och under skilda ledningar, men vi föreslår i stället den formen att i princip alla svenska inslag som produceras utanför Stockholm skall placeras i P 2 och därmed ge kanalen dess särskilda profil. Detta utesluter »renodlingsprincipen».

Denna geografiska differentiering kan dock inte tillämpas förrän Göteborg och Malmö erhållit nya studiolokaler och därmed satts i stånd att svara för merparten av de icke importerade inslagen i P 2. Detta inträffar omkring 1971.

(2) Ett stort antal inslag som produceras i (eller administreras från) Stockholm utgör delar av en fortgående produktion eller led i serier. Detta gäller nyhetsprogram och magasin för kulturbevakning likaväl som utländska filmserier. Alla dylika program bör placeras i endera P 1 eller P 2 (givetvis måste hyrfilm o. dyl. förekomma i ungefär samma utsträckning i båda kanalerna) men inte flyttas fram och tillbaka mellan dem. På detta sätt får de båda programmen utöver den rent geografiska profilen även karaktär av de serier på skilda

områden, som hör hemma inom dem. (Att eftermiddagsrepriserna förblir samlade i P 1 torde inte ändra detta.)

Vid fördelningen av löpande serier och andra program på de båda kanalerna (där inte produktionsorten omedelbart anger vart något skall föras) måste givetvis iakttagas att de totalt sett får likvärdiga inslag: de mera attraktiva programmen får inte förbehållas den ena kanalen. Under de första åren kan några särskilt värdefulla — och gärna nyintroducerade — programserier ge P 2 större prestige, samtidigt som de genom t. ex. lördagsmiddagsrepriser i P 1 senare blir tillgängliga även för dem som inte kan ta emot P 2.

(3) Det bör även vara möjligt att uppnå en viss, låt vara begränsad differentiering vad avser programschemat. Denna kan då utgå från att P 1 ensamt bär nyhetsprogrammet »Aktuellt» och därmed får sitt kvällsschema mera fast inrutat än P 2. En något större flexibilitet, framför allt beträffande kvällens sista programpunkt som inte behöver ha en på förhand närmare preciserad längd, kan därmed bli till ett egenvärde hos P 2. Detta kan t. ex. gälla idrottsöverföringar, debatter »utan streck» och underhållningsprogram av typ »Hylands hörna», vilka behöver gott om tid för att utveckla sina speciella egenskaper.

På dagtid bör en systematisk schemateknisk skillnad upprätthållas på så sätt, att alla fasta inslag (skol-TV, barn- och husmorsprogram, allmänna eftermiddagsrepriser) samlas i den ena kanalen, förslagsvis P 1, medan man håller den andra kanalen, förslagsvis P 2, öppen för att kunna ta emot de i framtiden allt flera internationella överföringarna, återutsändningar från riksdagen och från offentliga evenemang etc. På tidig kvällstid (kl. 18—20) bör P 2 anförtros det »studieblock» som föreslås i kapitel 8.3, medan P 1 med ungdomsprogram, konsumentupplysning m. m. samt »Aktuellt» svarar för den allmänna programverksamheten. Den parallella sändningen av alternativprogram börjar efter »Aktuellt» kl. 20.

Från utgångsläget omedelbart efter starten av program 2 bör en fortsatt expansion äga rum, vilken avser båda kanalerna. I första hand bör givetvis ett mera fullständigt utnyttjande av tiden 18—23 eftersträvas, främst genom utbyggnad av P 2, men det finns också angelägna uppgifter på andra tider, t. ex. barnprogram. Att uppgöra mera bindande planer år för år är på ett område som televisionen mycket vanskligt, men behovet av en viss konkretion och framför allt av ett underlag för kostnadsberäkningar har likväl ansetts motivera sådana utvecklingsplaner. Med tanke på de höga kostnader som programproduktion inom televisionen drar har vi valt att utarbeta tre skilda alternativ, vilka redovisas i tabell 27 och senare även vid kostnadsberäkningarna i kapitel 4.5. Det måste givetvis bli fråga om schematiseringar, vilka dock alla utgår från en total programtid av ca 65 tim/vecka då P 2 startar. Därefter förutses en årlig expansion av respektive 3, 5 och 7 tim/vecka fram till 85, 100 och 115 tim/vecka vad avser det sista året inom vår planeringsperiod, 1974/75. I de angivna värdena ingår alla repriser och den föreslagna nya verksamhetsformen studie-TV (vilken

Tabell 27. Tre alternativ för programtiden intill 1975 (tim/vecka)

1965/66	43	43	43	Beräknad tid
1966/67	45	45	45	Förslag
1967/68	64	65	66	Efter starten av P 2
1968/69	67	70	73	
1969/70	70	75	80	
1970/71	73	80	87	
1971/72	76	85	94	
1972/73	79	90	101	
1973/74	82	95	108	
1974/75	85	100	115	

bör finansieras med licensmedel), däremot ej skol-TV eller de nya former av utbildnings-TV som kan ifrågakomma (vilka bör finansieras med statsmedel).

Sannolikt kommer det under relativt lång tid att anses vara riktigt att låta programtiden successivt öka, och det slutår vi använder bör därför inte uppfattas som den tidpunkt då man når en »platå». Programtidens längd måste avvägas mellan å ena sidan de många skilda önskemål som bäst tillgodoses av ett rikt varierat utbud, å andra sidan bedömningen av hur stora resurser man är villig att ställa till televisionens förfogande. Värdena i tabell 27 kan lämpligen sättas i samband med redovisningen i tabellerna 5 och 6 om vad som i dag (eller, rättare, senast redovisade år) gäller för andra länder. Även i dessa har man givetvis att räkna med en fortsatt expansion i de flesta fall.

För att ge en mera konkret bild av vilket utbud den enskilde tittaren erhåller vid en viss programvolym har vi i tabell 28 närmare beskrivit, hur programschemat kan te sig enligt det mellersta av de ovan angivna alternativen, dels kort efter starten av P 2 och dels omkring 1975. Givetvis kan en och samma programtid fördelas på olika sätt, och vi söker inte heller föreskriva hur Sveriges Radio skall disponera programtiden när denna nått en viss volym. Tabell 28 ger emellertid uttryck för vad vi anser vara ett väl balanserat schema, inriktat på de tider då den största publiken kan följa programmen. Vad avser den huvudsakliga dispositionen under de tre tidspassen före kl. 18, mellan 18 och 20 samt efter kl. 20 varje dag är schemat dock att fatta som ett bestämt förslag från vår sida.

70-timmarsplanen baseras på det programmaterial som enligt tabell 29 kommer att stå till förfogande året efter P 2-straten. Av planen torde framgå att man vid en programvolym av 70 tim/vecka långtifrån utnyttjar ens den utpräglat gynnsamma sändningstiden efter kl. 18.

I 100-timmarsläget utgår vi från att all programtid kl. 18—23 utnyttjas i båda kanalerna. Överdrag efter kl. 23 kommer givetvis att uppstå liksom nu sker, men de blir mera sporadiska och medräknas inte i kalkylerna. Härutöver bjuder *program 1* på dagtid 10 tim/vecka för barn- och husmorsprogram, totalt 6 tim/vecka eftermiddagsrepriser som nu, gudstjänst varje söndag samt andra

Tabell 28. Två programscheman för TV

(repriser kursiverade)

		70 tim.		100 tim.	
Program 1					
Måndag—fredag	Barn- och husmorsprogram etc.	4,0	*3,0*	10,0	*2,0*
(8—18)	Plats för skol-TV, annan utb. TV redovisas ej	x	x	x	x
(18—22.30)	Allmänna program	19,0	*2,0*	21,5	*1,0*
(22.30—23)	Studie-TV		*1,0*		*2,5*
Lördag (8—13)	Studie-TV		*(3,0) 2,0*		*(5,0) 3,5*
(14—18)	Stora veckoreprisen		*4,0*		*4,0*
(18—23)	Allmänna program	5,0		5,0	
Söndag (11—12)	Gudstjänst	1,0		1,0	
(13.30—16)	Studie-TV				*2,5*
(16—22.30)	Allmänna program	5,0	*1,0*	6,5	
	Program 1 totalt	34,0	*13,0*	44,0	*15,5*
Program 2					
Måndag—fredag	Allmänna program (riksdagen, internationella överföringar etc)	1,0		3,0	
(8—18)					
(18—20)	Studie-TV	(4,0) 3,0		(10,0) 8,5	
(20—23)	Allmänna program	11,0		14,0	*1,0*
Lördag—söndag	Allmänna program (idrott, internationella				
(8—18)	överföringar etc)	2,0		4,0	
(18—20)	Allmänna program (kulturblock)	1,0		4,0	
(20—23)	Allmänna program	5,0		6,0	
	Program 2 totalt	23,0		39,5	*1,0*

söndagsprogram från kl. 16. Bortsett från vissa repriser av studie-TV slutar P 1 22.30 varje kväll utom på lördag. *Program 2* har disponerats för studie-TV varje vardag kl. 18—20. Av den totala tiden 10 tim/vecka (vilken i sin helhet ges i repris i P 1) avser emellertid 1,5 timmar s. k. utbildnings-TV, alltså sändningar som är jämställda med skol-TV och därför inte redovisas i kostnadskalkyler eller andra summeringar. De allmänna kvällsprogrammen slutar oregelbundet (ofta med sändningar av på förhand mera obestämd längd) men i genomsnitt antas kl. 23 utgöra slutpunkten. Hur mycket programtid som faktiskt blir aktuell på dagtid kan knappast förutsägas. Det bör understrykas att t. ex. långa riksdagsreferat med hjälp av några fasta och fjärrmanövrerade kameror drar mycket obetydliga kostnader, och att man likaså i framtiden torde kunna utnyttja en rad internationella överföringar till i huvudsak fasta kostnader, såsom den gemensamma årshyran för eurovisionsnätet. Genom att mycket schematiskt antaga 1 tim/dag som årsgenomsnitt har man emellertid ett värde, som vad gäller kostnadskalkyler kan föras in i mera generella överslagsberäkningar.

Vill man föreställa sig hur 115 tim/vecka kan placeras in i två program kan man — efter mönster av de stora TV-länderna — tänka sig regelbundna sändningar till 23.30 på kvällarna, mer omfattande referat av idrott och större evene-

mang, fler utländska överföringar samt slutligen mera utbyggda dagtidssändningar. I schemat för 100 tim/vecka har antagits 2 tim/dag för originalprogram före kl. 18 för alla skilda grupper av hemmavarande — barn, husmödrar, pensionärer, sjuka etc. För dessa grupper kan uppenbarligen en mera omfattande produktion vara väl motiverad. Det är dock tydligt att man med 115 tim/vecka nått gränsen för vad som rimligen kan placeras i två program, och att en överflyttning av visst material till ett tredje program på kvällstid vore den riktiga vidare utvecklingen. Detta kan emellertid inte bli aktuellt under tiden intill 1975, och det synes i viss utsträckning kollidera med de mera speciella syften, för vilka vi ovan uttalat oss vad gäller den tredje sändningskanalens framtida utnyttjande.

En rad skilda önskemål skall uppfyllas inom ramen för den för varje år givna programtiden. Ju längre denna tid är, desto fler intressen kan tillgodoses. Vi har gjort en (av uppenbara skäl relativt schematisk) bedömning av de krav, som vi anser att man bör kunna ställa på programverksamheten under de närmaste tio åren, jämförda med de ramar som de tre redovisade alternativen erbjuder. Givetvis kan man därvid inom ett och samma alternativ skapa ett bättre utbud vid en senare tidpunkt än i periodens början. Det står likväl klart, att man inom 85-timmarsalternativets ram får svårigheter att över huvud taget intill 1975 genomföra de åtaganden som vi finner önskvärda. Vad gäller 115-timmarsalternativet finner vi att detta — ehuru givetvis på allmänna grunder eftersträvansvärt — dels av ekonomiska skäl (redovisade i kapitel 7.2) och dels mot bakgrund av de angivna synpunkterna på programschemat innebär en väl hård anspänning. Det blir därför närmast 100-timmarsalternativet, som vi i det följande lägger till grund för planeringen.

4.1.4 Produktionskategorier

Televisionsprogrammen indelas i regel med avseende på ursprung och produktionssätt i följande sju huvudkategorier:

I	Sveriges Radios egenproduktion:		från studio
II	»	»	» från OB-enheter
III	»	»	» filminspelningar
IV	Främmande produktion:		överföringar från utlandet
V	»	»	hyrfilm (biograffilm, TV-film)
VI	»	»	svensk »fri» produktion
VII	Repriser (av samtliga kategorier ovan)		

De här tillämpade indelningsgrunderna är principiellt inte helt entydiga, emedan de i viss utsträckning blandar produktionsteknik och ursprung. Vad gäller *egenproduktionen* är uppdelningen rent teknisk. Med elektronisk utrustning (TV-kameror och kontrollrum) arbetar man antingen i särskilt uppförda studior

eller från rörliga s. k. OB-enheter, vilka transporteras i bussar (OB = Outside Broadcasting) och kan användas såväl utomhus som inomhus. Inspelningar med vanlig filmkamera kan äga rum antingen i särskilda studior eller på vilken plats som helst. Den *främmande produktionen* däremot är i första hand indelad efter det sätt på vilket programmen kommer Sveriges Radio till handa. Med överföringar menas program (direktsändningar, bandinspelningar eller filmade inslag) som överförs via de internationella länknäten eller via satelliter. Under den stora kategorien hyrfilm ryms vanliga långfilmer och andra filmer som från början producerats för biografvisning, direkt för försäljning till TV-företag producerade filmer (vilka ofta serieframställs) samt slutligen av andra radioföretag producerade filmer, som tillställs Sveriges Radio i utbyte. Med *»fri» produktion* avses slutligen inspelningar på film eller videoband, utförda av svenska filmbolag eller andra företag och inköpta av Sveriges Radio för visning. Repriser kan i praktiken betraktas som en relativt enhetlig kategori, då de oavsett den ursprungliga produktionstekniken och producenten utsänds på ungefär samma sätt av Sveriges Radio.

I praktiken blandas ofta olika kategorier i en och samma programpunkt. En sändning som »Aktuellt» utgår sålunda direkt från studio, men den innehåller regelmässigt såväl egna filmreportage och tidigare på dagen i studion bandinspelade inslag som överföringar (bandade) och med post översända filmer från utlandet.

För den långsiktiga planeringen är det av den största betydelse, att den för såväl slutåret 1974/75 som för mellanliggande år avsedda programtiden fördelas på dessa sju produktionskategorier. Endast härigenom kan behovet av studior och andra produktionsresurser, av personal samt teknisk utrustning mätas. Även kostnadsberäkningarna är helt beroende av en dylik fördelning, då den inhemska produktionen som framgår av kapitel 4.5 i genomsnitt är sju gånger dyrare än de utländska inslagen per programtimme. I tabell 29 redovisas en detaljerad plan för tiden intill 1975 (med början de två senast slutredovisade åren samt innevarande år). I denna tabell har repriserna uppdelats på eftermiddagsblock respektive inslag i kvällsprogrammet. Vidare redovisas studie-TV separat. För studie-TV har vi gjort det antagandet, att två tredjedelar av programtiden skall produceras i studio och återstoden på film.

Om redovisningen skall följande påpekas. Som studiotid räknas endast den del av program som sänts direkt från studio och alltså inte t. ex. filminslagen i ett nyhetsprogram. De allmänna repriserna bygger på såväl egenproduktion som främmande produktion i de ungefärliga proportionerna 2: 1. Varken skol-TV eller annan studie-TV redovisas, emedan det här är fråga om sändningar som ej betalas med licensmedel. I det för studie-TV ovan föreslagna »blocket» i P 2 ingår utbildnings-TV med 0,5 tim/vecka 1966—1968, 1,0 tim/vecka 1968—1970 och därefter 1,5 tim/vecka. Om dessa tal adderas till kolumn 12 erhålls den totala omfattningen av P 2-blocket varje år. Samtliga värden är slutligen årsgenomsnitt utom vad avser studie-TV, där en säsong om 38 veckor är förutsedd.

Tabell 29. Programproduktionens utveckling (tim/vecka)

	SR egenproduktion				Främmande produktion				Allm. repriser			Studie-TV[1]			Totalt		
	Studio	OB	Film	S:a	Överf.	Film	Fri pr.	S:a	Dag	Kväll	S:a	Orig.	Repr.	S:a	Orig.	Repr.	S:a
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
1962/63	10,7	2,6	5,0	18,3	4,4	7,9	—	12,3	3,7	0,9	4,6	—	—	—	30,6	4,6	35,2
1963/64	10,0	4,0	5,4	19,4	4,5	10,5	—	15,0	5,6	1,0	6,6	—	—	—	34,4	6,6	41,0
1964/65	11,0	3,0	6,0	20,0	5,0	9,5	0,5	15,0	6,0	1,0	7,0	—	—	—	35,0	7,0	42,0
1965/66	11,5	3,0	6,0	20,5	5,5	9,5	0,5	15,5	6,0	1,0	7,0	—	—	—	36,0	7,0	43,0
1966/67	12,0	3,0	6,0	21,0	5,5	10,0	0,5	16,0	6,0	1,0	7,0	0,5	0,5	1,0	37,5	7,5	45,0
1967/68	16,5	3,5	7,5	27,5	7,5	13,5	1,5	22,5	7,0	3,0	10,0	2,5	2,5	5,0	52,5	12,5	65,0
1968/69	18,0	4,0	8,0	30,0	8,5	14,0	1,5	24,0	7,0	3,0	10,0	3,0	3,0	6,0	57,0	13,0	70,0
1969/70	19,0	4,5	9,0	32,5	9,0	14,5	2,0	25,5	6,5	2,5	9,0	4,0	4,0	8,0	62,0	13,0	75,0
1970/71	21,5	5,0	9,5	36,0	9,0	15,0	2,0	26,0	6,5	2,5	9,0	4,5	4,5	9,0	66,5	13,5	80,0
1971/72	23,5	5,5	10,0	39,0	9,0	15,5	2,5	27,0	6,0	2,0	8,0	5,5	5,5	11,0	71,5	13,5	85,0
1972/73	24,0	6,0	11,0	41,0	9,5	16,0	2,5	28,0	6,0	2,0	8,0	6,5	6,5	13,0	75,5	14,5	90,0
1973/74	25,0	6,0	12,0	43,0	9,5	16,5	3,0	29,0	6,0	2,0	8,0	7,5	7,5	15,0	79,5	15,5	95,0
1974/75	26,0	6,0	13,0	45,0	10,0	17,0	3,0	30,0	6,0	2,0	8,0	8,5	8,5	17,0	83,5	16,5	100,0

Anm. Samtliga värden är årsgenomsnitt (helårsvärden beräknas × 52) utom studie-TV, som avser studiesäsong (helårsvärden beräknas × 38).

[1] Exklusive skol-TV och övrig utbildnings-TV.

Tabell 30. Utbildnings-TV (tim/vecka)

År	Skol-TV			Annan utbildnings-TV		Totalt
	Exakt	Utjämnat	Repriser	Dagtid	P 2 18—20	
1963/64	1,6	1,5	2,5	—	—	4,0
1964/65	1,7	1,5	3,0	—	—	4,5
1965/66	2,1	2,0	3,5	—	—	5,5
1966/67	2,9	3,0	5,0	2,5	0,5	11,0
1967/68	3,2	3,0	5,5	7,5	0,5	16,5
1968/69	3,4	3,5	4,0	12,0	1,0	20,5
1969/70	3,6	3,5	2,0	19,0	1,0	25,5
1970/71	3,9	4,0	—	23,5	1,5	29,0
1971/72	4,2	4,0	—	26,0	1,5	31,5
1972/73	4,5	4,5	—	28,5	1,5	34,5
1973/74	4,8	4,5	—	31,0	1,5	37,0
1974/75	5,0	5,0	—	33,5	1,5	40,0

Anm. För skol-TV har använts siffror från RUSKO t. o. m. 1969/70, därefter jämna framskrivningar.

I programschemat skall vidare inpassas såväl skol-TV som annan utbildnings-TV på dagtid (vartill kommer ovannämnda inslag av utbildnings-TV i kvällsblocket i P 2). De detaljerade förslagen återfinns i kapitel 8.2. Vi redovisar i tabell 30 relativt preciserade värden för skol-TV, för övrig utbildnings-TV endast en mycket ungefärlig skattning. Då denna verksamhet finansieras av undervisningsmyndigheterna, då tillgången på programtid är god, och då det är svårt att förutsäga hur de nya möjligheter som här öppnas kommer att utnyttjas, får dessa förutsägelser uppfattas som mycket ungefärliga. Programtiden är beräknad per 30 veckor för skol-TV och per 38 veckor för annan utbildnings-TV.

De olika produktionskategoriernas andel i programtiden kan givetvis varieras. Frågan om programbalansen kan bedömas såväl principiellt som praktiskt. Principiella synpunkter kan läggas på fördelningen mellan svenska och utländska inslag, eller mellan Sveriges Radios egenproduktion och främmande produktion (dessa två uppdelningar sammanfaller inte helt, då såväl vissa biograffilmer som kategorien »fri» produktion är svenska till sitt ursprung). Som framgått av kapitel 1.2 intar den svenska televisionen en mellanställning i Europa vad gäller den totala programbalansen. De stora länderna, vilkas radioföretag har betydligt större resurser i förhållande till programtiden än vad Sveriges Radio har eller kan väntas få, eftersträvar i allmänhet en egenproduktion om 80—90 % (vad gäller Västtyskland ersätts en betydande del därav av inhemsk »fri» produktion). I små länder är en egenproduktion av 40—50 % vanlig. För Sveriges Radios del har motsvarande siffra på senare år legat vid 60—65 %, om de allmänna repriserna medräknas.

Att avgöra vilken som är den lyckligaste balansen låter sig inte göra med hjälp av utländska erfarenheter. I de stora länderna är man övertygad om, att publi-

ken inte skulle acceptera någon nämnvärd andel utländska inslag, medan något större missnöje över de utländska inslagen inte rapporteras från de mindre länderna. Det torde emellertid inte kunna bestridas, att publiken rent allmänt föredrar svenska framför utländska inslag, låt vara att bland de senare finns åtskilliga av de mest populära enskilda programtyperna. Mot bakgrund av hittillsvarande erfarenheter, skilda anspråk på programtidens ökning samt de stora skillnaderna i kostnader mellan svenska och utländska inslag kan det därför vara rimligt att för den tid vår planering avser ange den målsättningen, att andelen svenska inslag inte bör sjunka under 60 à 65 % av originalprogramtiden (studie-TV oräknad). Enligt tabell 29 uppgår andelen innevarande år till drygt 58 %, vid starten av P 2 till ungefär detsamma för att sedan stiga till 64 % år 1974/75. Därav svarar Sveriges Radios egenproduktion för 55 % (1967/68) respektive 60 % (1974/75).

Givetvis hade även studie-TV — som sänds på gynnsam programtid — kunnat medräknas och då bidragit till att kraftigt höja andelen svenska inslag. Men dels är det svårt att säkert veta hur många utländska inslag respektive fri svensk produktion som kan komma att uppträda inom dessa nya programtyper, dels skulle man i så fall även kunna medtaga effekten av den ovissa mängd av rent svensk utbildnings-TV, som efter hand kommer att bli en omfattande beståndsdel av P 1-kanalens totala sändningstid, men som i regel inte i någon rimlig mening kommer att utgöras av program.

Utöver denna allmänna synpunkt måste emellertid planerna utarbetas med hänsyn tagen till vad som för varje enskild produktionskategori är möjligt och önskvärt. De tre slag av hänsyn som man då främst måste ta är: för det första vilken utveckling som tillgången på personal, lokaler och andra faciliteter medger, för det andra vad som för varje programtyp är förenligt med kraven på kvalitet och rimligt intresse för publiken, för det tredje kostnadsnivån och därmed konsekvenserna för den totala kostnadsramen.

Behovet av personal, lokaler och andra faciliteter ger en relativt stor stelhet åt egenproduktionen. I en viss given situation vad gäller yttre resurser kan därför större förändringar i produktionsvolymen endast genomföras till priset av radikala förändringar i programinnehåll eller kvalitet, vilka emellertid av olika skäl inte är önskvärda. Den expansion av egenproduktionen vi i vår planering eftersträvar måste därför systematiskt underbyggas i nämnda avseenden: nyanställning och utbildning av personal, investeringar i nya produktionslokaler etc. Dessa problem behandlas i kapitlen 4.2 och 4.5.

Den från utlandet hämtade produktionen har däremot en mycket stor rörlighet. Redan nu utnyttjar Sveriges Radio endast en mindre del av det tillgängliga internationella utbudet, såväl av överföringar som av hyrfilm. Eftersom utbudet inom dessa kategorier väntas fortsätta att stiga snabbt i takt med ökad produktion i andra länder och förbättrade överföringsmöjligheter (permanent länknät för Eurovisionen, kommunikationssatelliter) finns här en källa till ökningar av programtiden, som kan tillgripas med kort varsel. Vad slutligen gäller

den svenska »fria» produktionen, vilken hittills varit av mycket obetydlig omfattning, torde denna intaga en mellanställning. Den som vill uppträda som egen företagare på området torde ha större möjligheter att snabbt skaffa produktionsresurser än vad Sveriges Radio har.

Varje programuppslag eller erbjudet program måste bedömas utifrån frågorna: är det bra nog att visas i svensk TV? kan det tänkas intressera tillräckligt många? (inom hela publiken eller en bestämd grupp). Båda dessa hänsyn pekar i regel på att svenska inslag bör föredras. Sveriges Radio har såväl direkt (vid egenproduktion) som indirekt (vid »fri» produktion) möjlighet att bestämma utformning och eftersträva kvalitet, och man kan lättare ta hänsyn till vad publiken kan väntas vara intresserad av. Det utländska utbudet är mycket ojämnt. En stor del av det torde sakna varje intresse för en svensk publik, och mycket är dessutom av undermålig kvalitet. Inom egenproduktionen gäller allmänt, att man i regel kan uppnå mera avslipade produkter i specialutrustade studior eller genom bearbetning av filmer, medan OB-tekniken har sina ofrånkomliga begränsningar. Vid internationella överföringar tar man ibland emot ett program på vinst och förlust och får först i efterhand veta dess kvalitet, medan översända filmer och bandinspelningar kan granskas i förväg.

Kostnadsnivån analyseras i detalj i kapitel 4.5. Rent allmänt gäller, att svenska inslag genomsnittligt är sju gånger dyrare än importerade, och att »fri» produktion är lika dyr som motsvarande inslag producerade av Sveriges Radio. Överföringar är rent tekniskt allra billigast, men de kan ofta fördyras av särskilda ersättningar. Hyrfilm har en mycket enhetlig, låg prisnivå. OB-utsändningar är i regel den billigaste typen av egenproduktion, i synnerhet om man effektivt kan utnyttja dessa rörliga enheter. Egna filminspelningar slutligen blir jämte genomarbetade studioproduktioner de dyraste programtyperna. Jämförelsevis billiga blir många studioprogram som inte repeteras och som kräver ringa dekor (såsom debatter), dyra däremot sådana »blandade» program där inslag från studio och film arbetas samman. Det är alltså tydligt, att de ur publikens synpunkt eller på kvalitetsmässiga grunder värdefullaste programtyperna ofta också är de dyraste. En slutlig avvägning blir därför resultatet av denna spänning mellan vad som programmässigt är önskvärt och vad som kostnadsmässigt är möjligt.

I tabell 29 har programverksamheten framskrivits till 1975 för samtliga kategorier. Tabellen avser huvudalternativet, vilket för slutåret motsvarar en sändningstid av 100 tim/vecka. Ett särskilt påpekande måste göras i anslutning till tabellen. Under 1963/64 medförde en artiststrejk en förskjutning de enskilda produktionskategorierna emellan, varvid bortfallet av studioprogram kompenserades genom import. De fortsatta beräkningarna är givetvis gjorda som om denna rubbning inte hade inträffat.

Ovan har den målsättningen angivits, att program 2 vid starten skall omfatta ca 15 tim/vecka. Denna kraftiga engångshöjning erhålls som framgår av tabell 29 på följande sätt:

(1) Sveriges Radios studioproduktion ökar med 4,5 tim/vecka genom tillkomsten av TV-huset i Stockholm.

(2) OB-sändningar och egna filminspelningar ökar med 0,5 respektive 1,5 tim/vecka under det första P 2-året.

(3) Överföringar från utlandet ökas med 2 och hyrfilmer med 3,5 tim/vecka.

(4) För den fria produktionen förutses en ökning om 1 tim/vecka.

(5) Slutligen ökas kvällsrepriserna från 1 till 3 tim/vecka genom den föreslagna återutsändningen av de viktigaste P 2-inslagen i P 1 inom några dagar.

Den för budgetåret 1967/68 förutsedda ökningen av totalproduktionen med 20 tim/vecka består, förutom av de sålunda för P 2 redovisade 15 timmarna, av ytterligare 1 timma för eftermiddagsrepriser samt av fyra timmar för studie-TV. Totalt svarar sålunda olika repriser för 5 av de 20 timmar som ökningen omfattar.

De värden som anges i tabell 29 för varje enskilt år är givetvis mycket ungefärliga: ingen kan på lång sikt planera eller förutsäga omfattningen av enskilda produktionskategorier med något högre mått av precision. Tabellvärdena bör därför uppfattas som framskrivningar, avsedda att visa hur en i viss takt genomförd utbyggnad av den sammanlagda programproduktionen kan underbyggas inom varje enskild kategori. Bakom de enskilda värdena för den i tabellen presenterade programplanen ligger emellertid noggranna överväganden av såväl materiella som kvalitativa förutsättningar för en expansion. Vad egenproduktionen beträffar återfinns dessa överväganden i kapitel 4.2.

Vad gäller olika slag av främmande produktion har det ansetts önskvärt att undvika ett alltför starkt beroende av filmimporten. Efter P 2-starten ökar därför hyrfilmen endast långsamt. Härigenom möjliggörs en inte oväsentlig höjning av filmens kvalitet, då det utbud ur vilket urvalet sker torde fortsätta att utvecklas såväl kvalitativt som kvantitativt. Underlaget för de vidgade överföringarna (en fördubbling från nuläget till slutåret 1974/75) är i stor utsträckning Nordvisionen. För såväl Danmark och Norge som de svenskspråkiga programmen i Finland kan nämligen en betydande utveckling med starkt förbättrade resurser väntas. De förbättringar som tillkomsten av ett permanent länknät för Eurovisionen och av telekommunikationssatelliter kommer att medföra kan väntas bli betydande vad gäller innehållet i det som sänds, men vi har försiktigtvis inte velat räkna med att man från dessa källor skall erhålla en mera anmärkningsvärd ökning av programvolymen. Bättre är då att verkligheten får visa, att man från utlandet kan erhålla och utnyttja mera än vad vi har upptagit. Den »fria» produktionen slutligen väntas inte få större omfattning under den tid som överblickas, emedan Sverige har relativt begränsad tillgång på producenter och artister, och emedan endast en avnämare finns inom landet.

Reprisverksamheten antas även i framtiden komma att vara uppdelad på dag- och kvällstid. Vad gäller dagrepriserna ökar å ena sidan det totala underlaget i form av originalprogram på kvällarna kraftigt, men å andra sidan har publikin-

tresset på vanliga vardagar varit mycket svagt. Det synes därför riktigt att i första hand koncentrera denna verksamhet till lördagarna, då en större publik kan följa repriserna. På kvällstid används för närvarande endast få repriser, men från starten av program 2 blir det motiverat att vidga denna verksamhet med tanke på den politik som saknar UHF-mottagningsmöjlighet. Dessa kvällsrepriser kan sedan, då P 2-nätet täcker hela landet, åter minskas. Då emellertid ett växande förråd av något äldre, intresseväckande program kommer att stå till förfogande, kan en volym av 2 tim/vecka anses motiverad även på längre sikt.

4.1.5 Programinnehållet

Om den innehållsmässiga disponeringen av sändningstiden har Sveriges Radio i princip att ensam besluta, i enlighet med de riktlinjer som ryms i överenskommelsen med staten. Utan att direkt föreskriva hur företaget bör utnyttja den successivt utökade programtiden vill vi likväl anföra vissa allmänna synpunkter på programinnehållet i framtiden, med särskild hänsyn till de nya möjligheter som dubbelprogrammet kommer att ge. Vi koncentrerar oss därvid till (i anslutning till den översikt som gjorts i kapitel 2.3) några programområden, där en expansion synes särskilt angelägen. Vi utgår nämligen från, att en betydande förlängning av den totala sändningstiden — särskilt genom införande av ett program 2 — inte bör medföra en likformig expansion på alla programområden. Vissa programtyper är måhända över huvud taget inte betjänta av någon utökning, medan andra måste bedömas som eftersatta och därför ges företräde, när den totala yttre ramen vidgas.

Vad gäller *aktuell information* vill vi gärna framhålla direktreportaget som den mest genuina av alla TV-uppgifter. Användningen av direktsändningar har hittills ofta fått begränsas på grund av den långa programtid som krävs när redigering inte kan ske, eller på grund av kollision med andra önskemål inom ramen för en enda programkanal. I framtiden bör stora internationella evenemang (via länknät och satelliter), politiska och andra offentliga händelser i Sverige samt givetvis alla de sportevenemang, som ekonomiskt ligger inom räckhåll, kunna tillvaratas på ett bättre sätt tack vare dubbelprogrammet. Att flertalet av dessa programtyper i förhållande till sändningstidens längd är relativt billiga utgör ytterligare ett skäl för att satsa kraftigt på dem.

Inom huvudområdet *politik och samhälle* finns två sektorer, vilka i framtiden bör ges särskilt goda arbetsmöjligheter och därmed också en tillräcklig tidsram. Vi syftar här på dels den allmänna samhällsinformationen, dels konsumentupplysningen. Dessa områden har framhållits i våra tilläggsdirektiv, och de har inom utredningen behandlats av särskilda arbetsgrupper. De närmare förslagen redovisas i kapitlen 6.1 och 6.3. Vad gäller debatter på olika områden kräver dessa i regel relativt mycket tid, och ambitionen att låta TV vara ett ledande debattforum kolliderar därför ofta med andra programönskemål. Genom dubbelpro-

grammet kan man lättare anordna debatter med tillräcklig yttre ram, utan att gå in på sen kvällstid då endast ett fåtal kan följa programmen.

Ingen enskild uppgift skjuts fram starkare i vår framtidsplanering än den som avser *bildning och undervisning*. Enligt vår mening bör man garantera en rejält tilltagen yttre ram för de mångskiftande uppgifter, som ryms under denna rubrik. Vi har i detta kapitel schematiskt angivit, och i kapitlen 8.2 och 8.3 i detalj utvecklat, på vilket sätt utbildnings-TV och studie-TV bör beredas plats i framtiden.

På så gott som hela *kulturområdet* — musik, teater, bildkonst, debatt och kritik — har mycket bestämda önskemål om förbättrade resurser och längre programtid framförts i den offentliga debatten. Då ju televisionen är vårt i särklass viktigaste kulturmedium vad gäller förmågan att nå människor, kan det berättigade i dessa önskemål inte nog kraftigt understrykas. Emellertid rör det sig här oftast om programtyper som är dyra att producera, och som därtill så gott som alltid kräver tillgång till bästa programtid för att uppnå sina syften. De på allmänna grunder synnerligen starkt motiverade önskemålen om expansion måste därför avvägas såväl mot de ekonomiska resurserna som mot tillgången på programtid på kvällarna. Det av oss föreslagna »blocket» i P 2 på lördagar och söndagar (kapitel 8.3) är avsett att underlätta utvecklingen av dessa programtyper genom att bereda en väsentlig del av dem en bestämd plats i programschemat.

Underhållningen är givetvis ett område, på vilket publikflertalet har stora förväntningar. Det vore därför önskvärt att dess nuvarande andel av den lämpligaste publiktiden schematiskt sett kunde bibehållas. På grund av att mycket stora kvalitetsproblem gör sig märkbara på detta område — beträffande såväl svenska program som importgods — är dock en höjning av den genomsnittliga kvaliteten en minst lika viktig uppgift som den kvantitativa utvecklingen. Då det internationella utbudet kan väntas växa kraftigt, bör det vara möjligt att genom en hård sovring och en viss begränsning av expansionstakten genomföra en sådan kvalitetshöjning. Vad gäller svensk underhållning bör publikens förväntningar tillgodoses i den utsträckning resurserna och kvalitetskravet medger.

Vi vill slutligen framhålla att programtyper för särskilda publikkategorier framstår som en angelägen uppgift, på grunder som diskuterats i kapitel 2.3. Synnerligen viktiga är härvidlag program för *barn och ungdom*. Eftersom ju mognadsgrad och intresseinriktning mycket snabbt förändras under uppväxtåren, är det nödvändigt att erbjuda en rad för de olika åldersgrupperna speciellt utformade program, om man verkligen vill nå den yngre publiken. Den väsentliga utökning av programmen på dagtid som föreslagits tidigare i detta kapitel bör därjämte i särskilt hög grad ta sikte på de publikgrupper, som normalt vistas i hemmet på dagarna.

4.2 Produktionsmetoder och lokalbehov

Emedan televisionens produktionsmetoder ställer stora anspråk på yttre resurser, måste planer på en omfattande expansion av programverksamheten underbyggas av motsvarande planer, avsedda att successivt ställa de lokaler och andra faciliteter till Sveriges Radios förfogande, som programproduktionen kräver. Analysen i detta kapitel utgår från den plan för sändningstidens utveckling som framlagts i föregående kapitel, och som fört fram till huvudalternativet 100 tim/vecka år 1974/75. Skulle i stället lägre eller högre alternativ väljas, får man i proportion härtill förändra behovsberäkningarna.

4.2.1 Studioproduktion

Tyngdpunkten i Sveriges Radios egenproduktion utgörs av de program som produceras i studio med elektronkameror, s. k. livestudior. (Beteckningen »live» används oavsett om man sänder direkt eller går omvägen via videoband.) Filmstudior behandlas under punkt 4.2.3. Företaget har hittills i huvudsak kunnat sörja för sitt behov av studior genom att omändra befintliga, för annat ändamål uppförda lokaler, något som f. ö. varit det vanliga även i andra länder. I Göteborg har en provisorisk monteringshall tjänstgjort som studio. Möjligheterna att anordna lämpliga lokaler som TV-studior torde nu i stort sett vara uttömda i Stockholm, med undantag av de utställningslokaler för S:t Eriksmässan som Sveriges Radio har förvärvat och kommer att disponera från den 1 november 1970. Inte heller provisorier erbjuder någon lösning av de framtida lokalproblemen. Det genom program 2 och andra planer snabbt växande studiobehovet måste alltså tillgodoses genom nybyggnader. Detta gäller såväl Stockholm som Göteborg och Malmö, de orter där hittills studioproduktion förekommit.

Det måste i detta sammanhang framhållas, att det knappast är en framkomlig väg att söka efter enstaka, eventuellt omändringsbara lokaler på vitt skilda platser inom t. ex. Stor-Stockholm för att utnyttja dem för TV-produktion. En sådan stark spridning av produktionen hade intill Radiohusets tillkomst framtvingats på ljudradiosidan och befanns där vara mycket svårbemästrad. Vad gäller TV skulle ännu större svårigheter uppstå. Redan den splittring på tre viktigare produktionscentra inom samma stadsdel som nu måste accepteras (Radiohusets tomt, A 1 och S:t Eriksmässan) är olycklig men kan inte undvikas.

Kravet på nybyggnader medför samtidigt stora kostnader. För att få fram t. ex. två studior i ett nybygge måste man påtaga sig flerfaldigt högre kostnader

än om man, som fallet främst varit vid A 1, inom en och samma befintliga anläggning kan inreda studior. Vi har emellertid inte kunnat finna att nybyggnadsförfarandet kan undvikas och har därvid inriktat oss på att söka begränsa behovet av studior och att ange vägar att hålla kostnaderna för dessa nere. I detta syfte har vi också valt att utgå från, att samtliga nu befintliga TV-studior (utom provisoriet i Göteborg) skall bibehållas; ursprungligen hade planerna varit att betrakta hela anläggningen vid A 1 som ett provisorium som skulle ersättas med särskilt uppförda, permanenta studior.

Vid planeringen har vi måst utgå från, att en bestämd andel av en bestämd totalproduktion skall härröra från studior. Vi hänvisar till tabell 29 i föregående kapitel. Redan häri ligger givetvis en relativt obunden bedömning, då ju sammansättningen av programtiden kan varieras inom vissa gränser. Vi har emellertid haft två relativt uppenbara utgångspunkter: andelen egenproduktion skall efter en ofrånkomlig men ringa sänkning åren kring P 2-starten återta sin förutvarande nivå; den inbördes fördelningen på studio, OB och film förblir ungefär oförändrad. I det senare fallet har vi stött oss på en i samarbete med Sveriges Radio utförd genomgång av de produktionstekniska förutsättningarna för våra planer för expansion på olika programområden.

Frågan hur många studior som behövs för att tillhandahålla en viss programtid har noggrant undersökts. Den kan uttryckas sålunda: hur många programtimmar per vecka kan ett antal studior i genomsnitt producera? Genomsnittsberäkningen är nödvändig, enär en studio som enbart används för repetitionsdryga teaterstycken givetvis får vida lägre produktivitet än en studio som enbart sänder orepeterade debatter o. dyl. Men härmed är också sagt, att varje genomsnittsberäkning måste utgå från en viss total programsammansättning. Skulle man t. ex. som i Förenta staterna introducera en mängd billiga dagtidsprogram, i serier över hela veckan med inslag om en—två timmar varje dag, med fast dekor och enkelt innehåll, skulle givetvis det använda medeltalet kunna höjas högst avsevärt utan att därför vare sig studiornas egenskaper förändrats eller arbetsmetoderna rationaliserats. Vi har därför valt att utgå från hittillsvarande erfarenheter i Sverige och jämförbara europeiska länder samt från antagandet, att den totala programsammansättningen i stort sett förblir oförändrad (med de smärre förskjutningar som diskuterats i kapitel 4.1). Ur produktivitetssynpunkt inverkar dock vissa av våra förslag gynnsamt, såsom att man med dubbelprogram kan kosta på sig att låta många enskilda inslag bli längre än nu, och att en betydande del av totalproduktionen kommer att avse studie-TV och liknande programformer, vilka genom serieproduktion kan komma till stånd mera rationellt.

En bestämd studio används dagligen för sändning av »Aktuellt» och vissa liknande inslag. Dess produktion blir därigenom mycket stor och kan dessutom snabbt ökas, om t. ex. antalet nyhetssändningar blir större. Vi har därför för den planerade nyhetsstudion i det kommande TV-huset framlagt en separat beräkning, baserad på den sannolika programtiden. För övriga studior har vi fun-

nit, att man hittills kunnat räkna med en kapacitet av 1,5—2 tim/vecka i Stockholm, 1 tim/vecka i Malmö och 0,5 tim/vecka i Göteborg. I de senare fallen är det lilla formatet på verksamheten ett hinder och en större total produktion en förutsättning för bättre produktivitet; i Göteborg är därtill själva den provisoriska studion klart olämplig.

En internationell översikt har givit oss grund för att antaga, att de för Stockholm beräknade medelvärdena är representativa för europeisk TV. Genom ett mycket hårt nattskiftsarbete och en fabriksmässig, mycket stor totalproduktion har BBC lyckats nå upp till i runt tal 3 tim/vecka i sitt nya Television Centre, något som vi inte finner möjligt för svensk del. I Västtyskland, där de regionala ambitionerna och resurserna är stora, är produktiviteten ofta mycket låg, eller rättare sagt bearbetningstiden vid inspelningar mycket lång.

Vi har valt att för framtiden utgå från 2 tim/vecka som normal kapacitet för en studio i Stockholm, 1,5 tim/vecka i Göteborg och Malmö sedan nybyggen kommit till stånd på dessa platser. I särskilda fall avviker vi från dessa värden: de två stora studior som inryms i TV-husets etapp I bör t. ex. kunna nå upp till 2,5 tim/vecka. Vidare gäller, att man under kortare perioder då studiotillgången inte svarar mot behovet tillfälligt kan pressa ut mer programtid ur studior som används för olika talprogram, särskilt då av typ skol-TV och studie-TV.

De studior som nu finns, är under uppförande eller har diskuterats under utredningsarbetets gång, är följande:

I Stockholm:

(1) Nuvarande anläggning vid A 1, studio A, B och H. Dessa har en yta av 300—400 m^2 och är i stort sett likvärdiga. Om de efter TV-husets färdigställande en kortare tid kan friställas för renovering bör de under överskådlig tid kunna fungera med en kapacitet av (3 × 2) *6 tim/vecka.*

Vid A 1 har innevarande år även anordnats en mindre studio J, främst avsedd för utbildningsbehov. Då dessa behov växer i framtiden räknar vi inte med denna studio i produktionssammanhang.

(2) Studio G vid A 1, numera kombinerad med f. d. filmstudio F till en s. k. pendelstudio (G/F) med endast en elektronisk utrustning men möjlighet att växla mellan två mindre lokaler om drygt 100 m^2. Härifrån sänds f. n. »Aktuellt» m. fl. nyhetsprogram. Efter TV-husets tillkomst placeras här smärre talprogram. Med koncentration till studie-TV bör pendelstudion, i takt med denna programtyps tillväxt, kunna öka sin kapacitet intill *3 tim/vecka.*

(3) Cirkus, studio C, används för sändningar med publik, musikprogram o. dyl. I behov av renovering men på grund av sitt läge och sin speciella användning mycket värdefull. Kapacitet ca *1 tim/vecka.*

(4) TV-husets första etapp, studior om 1 000 och 600 m^2 yta, här benämnda D och E. Dessa antas inledningsvis kunna åstadkomma samma produktion som äldre studior men bör senare, vid rationell arbetsplanering och visst studioarbete i dubbelskift, kunna ha en kapacitet av (2 × 2,5) *5 tim/vecka.*

(5) TV-husets etapp I, särskild nyhetsstudio benämnd K. Kapacitet helt beroende av mängden av sändningar som förläggs hit. Mot bakgrund av våra programförslag sätts *5 tim/vecka,* vari då inte inräknas den del av aktualitetssändningar som består av filminserat o. dyl.

(6) TV-husets etapp II, i vilken enligt vår mening tre studior kan inrymmas. De benämns L, M och N. Även dessa kan endast tas i bruk successivt under en intrimningsperiod, men deras sammanlagda kapacitet beräknar vi som något över (3 × 2) eller *6,5 tim/vecka.*

(7) S:t Eriksmässan. Hit kan förutom dekorverkstäder m. fl. funktioner förläggas några studior, som uppbyggs inom den nuvarande utställningshallens skal. Här räknar vi med två studior om 400—600 m², benämnda O och P. De bör antas ha normalkapacitet eller (2 × 2) *4 tim/vecka.*

I Göteborg:

(8) Nuvarande provisorium måste snarast ersättas med ett bättre, i avvaktan på att det starkt försenade radio- och TV-huset skall bli färdigt. Utan att ha vetskap om någon bestämd lokal antar vi kapaciteten *1 tim/vecka* och använder beteckningen studio Q.

(9) Planerat radio-TV-hus, större studio om 600 m² plus nyhetsstudio, benämnda R och S. Då vi nedan under punkt 4.2.4 föreslår, att den av Sveriges Radio föreslagna andra etappen kommer till stånd så gott som i ett sammanhang med den första, tillägger vi här en studio om 350 m², benämnd T. Om man utnyttjar nyhetsstudion även för smärre talprogram — politik, debatter, viss studie-TV — bör hela anläggningen ha en kapacitet av (skattat) *4,5 tim/vecka.*

I Malmö:

(10) Nuvarande studio, av oss här benämnd U. Det rör sig egentligen om två stora radiostudior, belägna över varandra och utnyttjade i pendelproduktion (jfr punkt 2 ovan). Kapaciteten synes dock endast vara *1 tim/vecka.* När en ny studio tillkommer, upphör pendelproduktionen och endast den ena lokalen används.

(11) En av Sveriges Radio föreslagen ny studio, på ett nytt område, benämnd W. Tillsammans med den kvarvarande studion i nuvarande byggnad bör den ge Malmö en kapacitet av 3 tim/vecka, och dess egen kapacitet kan alltså redovisas som *2 tim/vecka.*

Av tabell 31 framgår vilka år de olika studiorna kan tas i bruk (låt vara ej med full kapacitet från början). Mot totalkapaciteten har ställts behovet av studioproduktion, sådant det framgått av tabell 29 i föregående kapitel. Därvid har antagits, att dels 2/3 av studie-TV enligt kolumn 12, dels 2/3 av skol-TV och den del av utbildnings-TV som inryms i kvällsblocket av studie-TV (jfr tabell 30), skall produceras i studio. Däremot har ej någon utbildnings-TV utöver den som ryms inom kvällsblocket av studie-TV medtagits. Vid beräkningen av stu-

Tabell 31. Studiotillgång och studiobehov

Studio	66/67	67/68	68/69	69/70	70/71	71/72	72/73	73/74	74/75
A, B, H	6,0	5,0	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0
G/F	(5,0)	2,0	2,0	2,5	2,5	2,5	3,0	3,0	3,0
C	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
D, E	—	4,0	4,5	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0
K	—	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0
L, M, N	—	—	—	—	—	—	3,5	5.5	6,5
O, P	—	—	—	—	—	1,5	3,5	4,0	4,0
Q	1,0	1,0	1,0	1,0	—	—	—	—	—
R, S, T	—	—	—	—	2,5	4,0	4,5	4,5	4,5
U	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
W	—	—	1,0	1,5	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0
Summa	14,0	19,0	21,5	23,0	25,0	28,0	33,5	36,0	38,0
Behov enligt kap. 4.1	13,5	19,0	21,0	22,5	25,5	28,5	29,5	31,0	33,0
Över/underskott:	+ 0,5	± 0	+ 0,5	+ 0,5	— 0,5	— 0,5	+ 4,0	+ 5,0	+ 5,0

diobehov har antagits, att medan sändningarna begränsas till en del av året produktionen av studie- och utbildnings-TV pågår hela året.

Av denna tabell framgår, att en mycket god överensstämmelse mellan tillgång och efterfrågan på studiokapacitet har kunnat uppnås genom våra beräkningar. Detta gäller emellertid inte de tre sista åren, då en markant överkapacitet uppstår. Denna kan föras tillbaka på två i stora drag likvärdiga byggnadsprojekt i Stockholm, nämligen etapp II av TV-huset och de två förutsedda studiorna i S:t Eriksmässan. Uppenbarligen måste man eliminera, eller kanske rättare senarelägga, ettdera av dessa två projekt, för att vid den planering som senare kommer att ske för perioden efter 1975 ånyo ta upp till prövning, vilka studior som behövs och var.

Enligt vår mening bör det naturliga vara att senarelägga etapp II av TV-huset. Det är nämligen betydligt kostsammare att nybygga studior än att vidtaga anordningar inom skalet av en befintlig byggnad. Däremot bör den av Kungl. Maj:t i årets statsverksproposition föreslagna pålningen för etapp II komma till stånd. Skulle den uppskjutas till dess etapp I tagits i bruk, skulle den medföra svåra störningar för produktionen. Det vållar inga svårigheter att låta pålverket vila även under relativt lång tid; det tar ingen skada därav.

Genom avdraget av den kapacitet som redovisats för etapp II uppstår under det allra sista året ett underskott om 1,5 tim/vecka. På så lång sikt som det här gäller, och med möjlighet att öka kapaciteten t. ex. i Göteborg och Malmö utöver det i tabellen tillämpade värdet 1,5 timme per vecka och studio, föranleder denna diskrepans inga åtgärder.

Av tabell 31 framgår likväl, att Sveriges Radio inte kommer att ha möjlighet

att åtaga sig någon produktion för utbildnings-TV (se tabell 30) utöver dels skol-TV, dels de kortare inslag som skall rymmas inom blocket för studie-TV. Förutsättningarna är därvid dels att 100-timmarsalternativet väljs för programtidens utveckling, dels att etapp II av TV-huset inte kommer till stånd före 1975. Önskar myndigheterna att Sveriges Radio på uppdrag av t. ex. skolöverstyrelsen eller universitetskanslersämbetet åtar sig sådan produktion, förutsätter detta uppenbarligen att ytterligare studior kan komma till stånd. Dessa belastar inte Sveriges Radio med kostnader, då ju all utbildnings-TV (däri även skol-TV och de i studie-TV inlagda programmen) skall betalas av beställaren eller av direkta statsanslag, varvid givetvis Sveriges Radio skall ha ersättning för studiokostnaderna.

Vi har även mera allmänt prövat frågan om *decentralisering* av studioproduktionen, då ju denna utgör kärnan i programverksamheten och därmed starkast berörs av de målsättningar, som vi framlagt i kapitel 2.4. Det har från många håll rests anspråk på att studior skall anordnas även i andra än de tre största städerna, för att på detta sätt utnyttja ett programunderlag i form av teater, underhållning, politisk debatt o. dyl. Hittills har Sveriges Radio inte planerat några sådana anläggningar, med undantag för att det nya radio-TV-huset i Luleå utrustats med en kombinerad radio-TV-studio om 80 m^2 med en enda kamerakedja, vilken kan användas för intervjuer o. dyl. kortare inslag men alltså inte utgör en TV-studio i egentlig mening. Man avser att ge samtliga övriga filmcentraler samma utrustning, och sådana bör enligt företaget upprättas vid alla distriktskontor, dvs. i nuvarande läge på ytterligare sju orter.

På allmänna grunder kan det synas önskvärt att sprida liveproduktionen så mycket som möjligt över landet. Även en enda livestudio är emellertid kostnadskrävande att anlägga, utrusta och driva. Detta gäller i synnerhet om den verkligen skall kunna sända teater o. dyl. program, för vilka krävs en yta av 300—400 m^2, fyra kamerakedjor och omfattande belysningsanordningar, dekorverkstäder m. fl. serviceutrymmen till en investeringskostnad av 15 snarare än 10 mkr. Ett fullständigt tekniskt team om inemot 20 personer jämte dekorpersonal om 10—15 man, till en årskostnad av kanske 1 mkr, måste hållas fullt sysselsatt. Vi måste då ställa frågan, om det någonstans utanför de tre största städerna finns programunderlag för en så omfattande produktion som en livestudio kräver. Vårt svar måste bli att så knappast är fallet under den tid vi har att överblicka.

I den mån det i Norrköping, Örebro, Luleå eller liknande städer finns underlag för underhållningsprogram, enstaka teaterföreställningar och andra genomarbetade programtyper står tre andra produktionsvägar till buds. Man kan sedan »torrepetionerna» avslutats förflytta de medverkande till en stad med livestudio för kamerarepetitioner och inspelning; man kan med hjälp av en OB-enhet spela in i en tillfälligt förhyrd lokal som medger nödvändig ljussättning och dekor; man kan filma utomhus, i särskild studio eller i annan lämplig lokal. Med tanke

på de höga anläggningskostnaderna för en livestudio och personalkostnaderna för ett liveteam måste dessa metoder föredras.

Däremot är det givetvis lyckligt om de lokala byggherrarna vid uppförandet av nya teatrar, idrottshallar o. dyl. med tanke på TV-inspelningar samråder med Sveriges Radio om mera begränsade åtgärder, såsom anordnande av kabeltrummor, samt om utförandet av golvytor och belysning. Erfarenheten får sedan ge vid handen vilket programutbyte man på dessa vägar kan erhålla med hjälp av OB och film. I tabell 32 har den programvolym som på detta sätt kan komma till stånd inrymts inom vad som redovisas för OB- och filmproduktion från andra orter än de tre största städerna. Antalet program per år och ort måste alltså antas bli begränsat, men tillsammans kan dessa program bidraga till att skänka P 2 dess särskilda profil.

Det har härutöver ifrågasatts om man inte skulle kunna utnyttja stadsteaterscener, aulor etc. för en mera omfattande produktion av »studioprogram utan studio» med hjälp av OB-enheter. Man skulle alltså i relativt stor skala sända underhållningsprogram, teaterpjäser etc. från olika städer runt om i landet. Detta förutsätter omfattande inredningsarbeten och fasta inventarier i de lokaler det gäller och skulle kräva en mycket svårhanterlig planering för att utnyttja den tekniska personalen. Härtill kommer att programunderlaget i de städer som åsyftas knappast förslår för mer än några få program per år. Tanken är alltså inte realistisk.

I motsats härtill står behovet av decentraliserad liveproduktion i Göteborg och Malmö. Våra förslag till en effektiv inre konkurrens, baserad på en geografisk uppdelning med all icke-stockholmsproduktion i P 2, står och faller med att de två största städerna ges tillräckliga resurser. Skälen är många. För det första kan inte P 2 få den geografiska prägel som eftersträvas, om inte fyra—fem studior står till förfogande med en total kapacitet om 7—8 tim/vecka. För det andra blir produktionen i dessa städer betydligt mera rationell, om man vid planeringen kan utnyttja mer än en studio och hålla studioteamet sysselsatt på ett håll medan kulissbygge m. m. försiggår i en annan studio. För det tredje kan inte någon verklig kvalitetskonkurrens uppstå mellan P 1 och P 2, så länge resurserna i Stockholm, Göteborg och Malmö inte är likvärdiga. Detta avgörande, programpolitiska argument kan framföras i förvissning om att det dels i Göteborg, dels i området Malmö-Lund-Hälsingborg finns ett tillräckligt programunderlag för en produktion av här avsedd omfattning. Flera teatrar, egna lyriska scener, flera symfoniorkestrar, två universitet och en rad specialhögskolor svarar för att så är fallet. Den kärnproduktion för kvällarnas P 2 som Göteborg och Malmö kan svara för kompletteras så på ett utmärkt sätt av filmproduktion och viss OB-produktion från övriga distrikt.

Skulle man välja ett lägre alternativ för programtidens utveckling behövs under tiden fram till 1975 inte samtliga här redovisade studior. Vid en eventuell nedskärning av utbyggnadsprogrammet bör man i tur och ordning »bakifrån räknat» vidtaga följande åtgärder:

(1) Studio C (Cirkus) i Stockholm kan utgå sedan den särskilda musikstudion för kombinerat radio-TV-bruk färdigställts. Intill dess så skett saknas ett fullgott alternativ vad avser studio som kan ta stor publik.

(2) Studio A i Stockholm kan nedläggas.

(3) Man kan välja att i S:t Eriksmässan t. v. inreda endast en studio. Driften i denna torde dock bli oekonomisk.

Vi kan däremot under inga förhållanden tillstyrka nedskärningar av projekten i Göteborg och Malmö, då detta skulle rycka undan grunden för den inre konkurrens, vilken vi betraktar som nödvändig för televisionens framtida utveckling.

4.2.2 OB-produktion

En viktig del av programbevakningen i TV utförs med s. k. OB-enheter, alltså TV-kameror med kontrollrum m. m. placerade i bussar, vilka används var som helst utanför studior. Offentliga evenemang, riksdagsdebatter, gudstjänster och i synnerhet idrott av olika slag kan endast bevakas på detta sätt. Rent allmänt måste man antaga, att även denna produktionsform skall expandera i framtiden: de programområden den svarar för har stor saklig betydelse och/eller stark publikanknytning.

För att uppnå en viss bevakning krävs ett visst antal OB-enheter: de kan behöva sättas in på flera skilda platser samma dag, de kan tillfälligt behöva slås samman för att täcka ett evenemang för vilket de fyra kamerorna i en enda enhet är otillräckliga, och de förflyttar sig relativt långsamt från en plats till en annan. För närvarande har Sveriges Radio fyra av dessa enheter, varav en är gammal och av dålig kvalitet, medan en nyanskaffad arbetar med endast två kameror. Det senare är i många fall tillräckligt och gör hela enheten mindre: en enda buss mot förut tre. Denna mindre enhet har kostat ca 700 000 kr jämfört med 1 350 000 kr för en stor enhet. Man kan också, på platser där direktinkoppling på sändarnätet och därmed direktsändning är omöjligt, göra inspelningar med en särskild videobandspelarbuss som inköpts för 800 000 kr.

Frågan om antalet OB-enheter är inte oväsentlig. Å ena sidan vill man av programskäl ha tillräckligt många för att kunna lösa alla problem då evenemang inträffar samtidigt, å andra sidan drar de anskaffnings- och underhållskostnader och står ofta outnyttjade. (Detta gäller den tekniska utrustningen. Den personal som betjänar dem tjänstgör även som studioteam, och det för kostnaderna viktigaste är att personalen sysselsätts till fullo.) Samtidigt har företag som BBC och RAI (Italien) ett 25-tal OB-enheter vardera. Ett problem skapas av vårt lands stora yta, som medför långa körtider och leder till anspråk på decentraliserad placering. Detta har tidigare försökts, med en för Göteborg och Malmö gemensam enhet. Såväl kravet på ständig service som planeringshänsyn ledde emellertid till, att denna enhet återfördes till Stockholm.

Vi finner följande punkter väsentliga vad gäller OB-verksamhetens framtida utveckling:

(1) Antalet enheter måste givetvis småningom öka, även om vi inte är beredda att ange några exakta tal. Skulle man därvid slå ut kostnaderna för t. ex. tre ytterligare enheter om totalt kanske (1,35 + 0,7 + 0,7) 2,8 mkr över en normal teknisk avskrivningsperiod blir det uppenbart, att kostnadskonsekvenserna av en viss, begränsad överkapacitet inte blir stora, om nämligen endast bussarna men inte deras personal då och då är sysslolösa. Vi förutsätter dock, att man vid nyanskaffning så långt detta är möjligt väljer tvåkameraenheter, och att man på sätt som beskrivs i kapitel 4.4 anskaffar minst två enheter för färgsändningar. Även de s. k. roving eyes, enkameraenheter i en snabb mindre bil eller bärbara kameror, borde prövas.

(2) Skall hela landet kunna bevakas måste körtiderna vara rimliga. OB-bussar håller låg hastighet. Skall programunderlaget i Norrland kunna tillvaratagas effektivt synes det bli ofrånkomligt med en OB-enhet stationerad i Umeå, som bör bli TV-tekniskt centrum för landsdelen. På samma sätt vill vi tänka oss en enhet i Malmö, måhända i pendelsamverkan med Göteborg. Då den av oss föreslagna »geografiska konkurrensen» är beroende av tillgången på OB-enheter utanför Stockholm, bör det övervägas att ge dessa två enheter prioritet vid anskaffningen efter starten av program 2.

(3) I utlandet förekommer inte sällan, att man använder OB-enheter för att »göra studioprogram utan studio». Man parkerar t. ex. bussarna utanför en teater eller en aula och sänder sådana program som inte kräver omfattande dekor och komplicerade belysnings- och kameraföringsteknik, debatt- och talprogram men även tekniskt enkel underhållning. Dylika program har förekommit även i Sverige, så t. ex. »Fråga Lund» vid de tillfällen detta program sänds från Lund. En annan speciell användning av OB har gällt intervjuer med »gärningsmän» och andra personer, där det yttre förfarandet varit så okomplicerat att man inte behövt filmkamerornas rörlighet. I samband med OB-besök på en ort har man då i den intervjuades egen miljö kunnat göra värdefulla inspelningar.

Detta förfarande innebär en form av »decentralisering» och bör alltså främst avse de utanför Stockholm stationerade enheterna, med planering och ansvarig programpersonal placerad i t. ex. Malmö och Umeå. Man bör dock göra sig realistiska föreställningar om omfånget och arten av de program som på detta sätt kan åstadkommas.

Vi har under punkt 4.2.1 utförligt diskuterat frågan om huruvida och i vilken utsträckning man på detta sätt skulle kunna åstadkomma jämväl mera komplicerade produktioner, såsom teater och underhållning. Även om det givetvis är önskvärt att Sveriges Radio prövar sig fram även på denna väg måste man göra klart för sig att OB-enheternas uppgift primärt är en annan, nämligen direktreportaget.

Vi föreställer oss att Sveriges Radio, genom att inrätta en central planeringsenhet för OB-tekniken som står i förbindelse med alla programavdelningar och inte som nu är knuten främst till idrottsreportaget, skulle kunna utnyttja sina

OB-enheter mera effektivt på en rad skilda områden. Med utgångspunkt från sådan bevakning som måste äga rum (idrottstävlingar, allmänna evenemang och gudstjänster är ju kända långt i förväg) bör man kunna bygga upp resplaner som kan nyttiggöra OB-enheterna så långt programmaterialet tillåter. En dylik turnéverksamhet borde därtill kunna tillföra Sveriges Radio betydande goodwill-värden. Sålunda borde ett populärt program som »Hylands hörna», som till det yttre är enkelt att producera och som i mycket bygger på amatörers medverkan, kunna cirkulera från stad till stad. Medan några programansvariga tillbringar tiden från den ena veckan till den andra i »nästa stad» för att färdigställa programinnehållet kan själva OB-enheten göra andra inspelningar på vägen mellan de två orterna. Även om dessa turnerande OB-enheter och deras programmän kommer från några få huvudorter, borde en sådan verksamhet likafullt bidraga till en värdefull decentralisering.

(4) Genom tillkomsten av dubbelprogram torde OB-enheterna kunna göras mera produktiva i den meningen, att det blir möjligt att återutsända en rad evenemang, som man tills vidare helt måst avstå från att bevaka eller också tvingats återge i hårt beskuret skick, därför att andra programuppgifter konkurrerat om tiden. Sådana inslag eller förlängningar av inslag medför därtill mycket ringa merkostnader. En betydligt fylligare riksdagsbevakning i P 2 när alternativa program bjuds i P 1, direktsändningar från kongresser och referat av sådana idrottsevenemang som pågår mycket lång tid, blir möjliga till en låg kostnad per programtimma. I vår planering i kapitel 4.1 har vi emellertid inte i full utsträckning vågat medräkna programtid för en sålunda starkt vidgad OB-bevakning, delvis emedan den måste bli mycket ojämn från tid till annan, delvis emedan det är svårt att närmare förutse hur den kan komma att fungera i en radikalt förändrad, allmän programsituation.

4.2.3 Egen filmproduktion

Sveriges Radios egen filminspelningsverksamhet täcker de flesta programområden. Särskilt bör uppmärksammas den roll den spelar för reportage av alla slag samt för kortare inslag (inserat) i en rad andra programtyper, från »Aktuellt» till skol-TV. Filmarbetet äger, bortsett från själva inspelningarna som ju kan ske var som helst, rum inte bara i de tre storstäderna utan även i flera av distrikten — i princip i alla. Härtill kommer att åtskilliga frilansfotografer utnyttjas över hela landet, främst för att bevaka rent nyhetsmaterial. Det är emellertid endast i Stockholm som man kan genomföra en fullständig bearbetning, dvs. färdigställa en verklig film för visning och även sända ut den över nätet. I Göteborg, Malmö och Luleå kan kortare nyhetsinslag framkallas och utsändas med kommentar talad separat eller med ljud på ett särskilt band, som körs synkront.

Av de moment som ingår i filmframställningen är framkallningen samt utsändningen av rent teknisk art och kan i och för sig centraliseras till Stockholm,

om detta är ekonomiskt motiverat, utom vad gäller nyhetsfilm som skall fram under loppet av en dag. Därför arbetar man redan nu, och planerar inför framtiden, på skilda linjer vad gäller nyhetsinslag som i princip skall göras på distriktskontoren — i s. k. filmcentraler — och sändas därifrån, och annan film som nu färdigställs i och sänds från Stockholm.

Filmproduktion skiljer sig från liveproduktion (i studio och med OB) på flera sätt, som är viktiga inte minst med tanke på att de olika metoderna ofta kan användas alternativt för samma uppgift. Medan en livesändning kräver ett stort uppbåd av utrustning och personal och därför är relativt svårhanterlig kräver filminspelningen bara några få personer och relativt smidig utrustning. Man kan jämföra t. ex. en OB-enhet med tunga TV-kameror på massiva stativ och ett 20-tal tekniker med en bärbar filmkamera och en teknisk enhet (filmteam) om tre eller fyra man, vartill i båda fallen kommer programpersonal. Men såväl inspelningen som efterarbetet kräver i gengäld vida längre tid vad gäller film. Såväl vid direktsändning som vid bandning är programmet helt färdigt efter själva inspelningen, medan filmen däremot skall framkallas, negativklippas, kopieras, finklippas, förses med ljud och effekter (mixning) etc. Av dessa skäl blir en filmproduktion ibland något dyrare än motsvarande liveproduktion. Emot detta måste man erinra om att på en given ort en kraftig tröskeleffekt uppstår om man vill livesända: en studio måste byggas och utrustas, ett helt team anställas etc. och ett programunderlag av 1—2 tim/vecka måste utnyttjas. Filmverksamhet kan byggas upp i små steg, motsvarande utrustning och personal för ett team med en utveckling av produktionen i lika små steg. På orter med liten total produktion blir därför filmarbete ekonomiskt det enda möjliga.

Sveriges Radio räknar med två slag av filmteam, för nyhetsändamål med tre man och för andra ändamål (dokumentärteam) med fyra man. Härtill kommer programpersonal. Det finns just nu tjugo team i Stockholm, av vilka sex nyhetsteam för »Aktuellt», och hela den tekniska filmpersonalen består av 215 personer inklusive framkallare, klippare etc. I Göteborg och Malmö finns vardera tre team (därav två fyramanna), i Luleå två (därav ett fyramanna) och i Karlstad, Sundsvall och Örebro vardera ett nyhetsteam. Vid andra distriktskontor finns möjlighet att vid tillfälle sammansätta ett filmteam. I hela landet finns vidare omkring 85 frilansfotografer som arbetar för företaget.

I Göteborg, Malmö och Luleå finns *filmcentraler*. En sådan har som ett minimum (a) ett fast nyhetsteam, (b) två tekniker för framkallning m. m., (c) filmscanner för uppspelning av film, och (d) teleteknisk möjlighet att sända film direkt i riksprogrammet. Med tillägg av ett dokumentärteam om fyra man, tre programmän och någon kontorspersonal sysselsätter en mera utbyggd filmcentral ca 15 personer. Annan film än nyhetsinslag framkallas och mixas i Stockholm, klipps däremot på orten.

Filmstudio med fullständig belysning och tyngre inomhuskameror finns enbart i Stockholm, men Sveriges Radio har med tanke på skol-TV m. m. övervägt att anordna en dylik även i Umeå och på så sätt göra staden till ett TV-centrum

för Norrland. I anslutning härtill har man tänkt sig att förlägga en mera fullständig teknisk enhet, en s. k. *centralmixer*, som likaså t. v. endast finns i Stockholm. Innebörden av detta är, att all film skall kunna produceras på platsen. Det är inte programmässigt nödvändigt men däremot fullt möjligt att ha såväl framkallning som slutlig utsändning på samma ort; det väsentliga är att hela arbetet med klipppning och mixning sker på den ort producenten är bosatt. I dagens läge måste oftast filmer som görs utanför Stockholm färdigställas i huvudstaden, varvid producenten reser dit och leder arbetet. Detta drar givetvis betydande rese- och traktamentskostnader. En centralmixer enbart sysselsätter fyra personer. Skall produktionen i en filmstudio vara effektiv krävs därutöver ca 25 personer, i proportionen 6 programtjänstemän och 19 tekniker.

Sveriges Radios planer för verksamheten utanför Stockholm avser en filmcentral vid varje distriktskontor, varigenom nyhetsfilm skulle kunna sändas från samtliga distrikt utöver dem som redan nu har denna möjlighet (detta innebär i nuläget ytterligare sju, enligt våra förslag i kapitel 5.2 nio distrikt). Vidare vill man ge samtliga filmcentraler den möjlighet som nu finns i Luleå, en kombinerad radio-TV-studio med en enda kamerakedja, varigenom man kan sända intervjuer och andra enklare talinslag direkt från distrikten. Totalkostnaden för dessa ändamål är i runt tal 600 000 kr, vad avser inventarier. Härtill kommer lokalkostnader (se punkt 4.2.4). För filmstudion i Umeå beräknas en byggkostnad av 750 000 kr plus inventarier för 350 000 kr. För centralmixern beräknas på motsvarande sätt 350 000 kr plus 600 000 kr. Årskostnaderna (inklusive personal) blir i mycket runda tal 700 000 kr för en filmcentral med två team och härutöver ca 2 mkr för en filmstudio och 300 000 kr för en centralmixer.

Vår bedömning av den framtida utvecklingen av filmverksamheten är följande. Såväl de rena filmprogrammen (dokumentärfilmer, sociala reportage, barnfilmer etc.) som inseraten i andra program spelar en avgörande roll för produktionens kvalitet. Den torftighet som utmärker TV i de länder, vilkas resurser är starkt begränsade, kan till stor del hänföras till att man inte kan använda film i nämnvärd utsträckning. Vi planerar därför en successiv utökning även av filmverksamheten, och som framgår av tabell 29 i kapitel 4.1 föreslår vi att denna skall ske i samma takt som vad gäller liveproduktionen. Då däremot varje enskilt steg i utbyggnaden (anställning av personal, anordnande av lokaler och inköp av utrustning för ett enskilt teams arbete) är litet och drar begränsade kostnader har vi inte funnit anledning att, på sätt som skett i fråga om studioproduktionen, uppgöra en plan för hur många enheter av skilda slag som behövs vid bestämda tidpunkter. Detta gäller de tre största städerna. Vad beträffar filmcentralerna torde dessa, om de skall kunna svara för sin andel av produktionen för P 2, behöva tre till fyra filmteam som ett genomsnitt omkring eller kort efter 1970.

Starka skäl talar för en betydande allmän decentralisering: användningen av P 2 som ett konkurrensmoment baserat på geografisk tävlan, kravet att landet skall täckas vad avser händelser och medverkande etc. Vi har emellertid också

funnit, att liveproduktionen av kostnadsskäl måste koncentreras till de tre största städerna under den tid vi överblickar. Samtidigt finns ett stort behov av film inte minst på områden som studie-TV och utbildnings-TV (med skol-TV som hittills mest kända inslag), barnprogram, samhällsinformation etc. En stor del av detta behov bör kunna täckas utanför Stockholm, Göteborg och Malmö.

Vad gäller den allmänna bevakningen av landet vill vi emellertid framhålla, att det viktiga är att hela landet blir täckt, inte att vart och ett av Sveriges Radios distriktskontor har samma produktionsresurser. Det rör sig om en geografisk rörlighetsfråga: man måste på ett rimligt sätt kunna komma till platser, göra inspelning och återvända för efterarbete. Kan man täcka hela Norrland från de tre distriktskontoren i Luleå, Umeå och Sundsvall är det uppenbarligen inte nödvändigt att där två orter ligger varandra så nära som Stockholm och Norrköping, Örebro och Karlstad, Göteborg och Borås, båda har egna filmcentraler.

Vi föreslår därför att filmcentraler jämte enkla TV-kameraanläggningar (vilka ömsesidigt kompletterar varandra) anordnas förutom i Luleå även i Falun, Sundsvall, Umeå, Växjö och Örebro. Vi kan däremot inte finna att det skulle krävas filmcentraler i Borås, Karlstad, Norrköping och Visby. Även på dessa orter bör givetvis filmteam finnas.

Den föreslagna filmstudion och centralmixern i Umeå tillstyrker vi, inte minst med tanke på det betydande behovet av program för studie-TV och utbildnings-TV i framtiden och det programunderlag som universitetet innebär. Men man bör även kunna spela in vissa andra typer av inslag, såsom dramatiska och underhållningsprogram. Det bör även undersökas, om det i framtiden blir ekonomiskt mer fördelaktigt att anordna centralmixers i Göteborg och Malmö än att låta filmproducenterna på dessa orter resa till Stockholm för att färdigställa sina program (som nu sker för större produktioner). Det rör sig i detta fall om en ren kostnadsfråga. Däremot kan vi inte se att det behövs filmstudior i någon av dessa två städer. De bör främst koncentrera sig på liveproduktion, även om givetvis också deras filmarbete bör tillåtas expandera i framtiden. Uppstår behov av filminspelning i studio bör tid kunna inrymmas i de livestudior som har föreslagits i dessa städer.

Mot bakgrund av nuvarande fördelning av egenproduktionen, med en mycket stark koncentration till Stockholm, kan det måhända ifrågasättas om verkligen de övriga produktionsorterna tillsammans kommer att kunna svara för ett program 2 på kvällstid. Vi vill därför med tabell 32 exemplifiera, hur man vid fullt genomförd utbyggnad i början av 1970-talet på orterna utanför Stockholm kan sammansätta produktionen för program 2.

Denna tabell redovisar P 2 under den egentliga kvällstiden, alltså kl. 20—23 eller 21 tim/vecka, varav enligt tabell 28 1 timma skall utgöras av repriser. Mellan kl. 18 och 20 sänds studie-TV och under veckosluten »kulturblock», varvid Stockholm svarar för huvuddelen av produktionen men distrikten kommer in i väsentlig mån. De svarar också för en del sändningar på dagtid, dels barnpro-

Tabell 32. Produktionen för P 2 på kvällstid (tim/vecka)

Ort/källa	Studio	OB	Film	Ej egenpr.	Summa
Göteborg	3,5		1,0		4,5
Malmö	2,0	0,5	1,0		3,5
Umeå		0,5	0,5		1,0
Övriga distrikt			2,0		2,0
Fri produktion				1,5	1,5
Utländska inslag				7,5	7,5
Totalt	5,5	1,0	4,5	9,0	20,0

gram o. dyl. i P 1 och dels idrottsöverföringar och andra OB-inslag från de delar av landet som inte bevakas från Stockholm. Totalt kan man beräkna att distrikten utöver vad som anges i tabell 32 svarar för 2—3 tim/vecka för studie-TV samt för ungefär lika lång programtid i övrigt.

Som framgår av tabellen bör distrikten kunna svara för hela egenproduktionen på kvällstid utan att detta uttömmer deras kapacitet, samtidigt som andelen utländska inslag hålls vid den för hela verksamheten valda nivån och den fria produktionen delas lika mellan P 1 och P 2. Av de mindre distrikten med filmcentraler väntas sålunda att de skall svara för 20 tim/år (jämte några program på annan tid), till allra största delen med hjälp av film. Med i genomsnitt tre till fyra filmteam per ort bör detta vara en fullt rimlig uppgift, något som den hittillsvarande verksamheten i Luleå bekräftar. — De »studioprogram utan studio» som diskuterats under punkt 4.2.1 redovisas här på OB-enheterna i Malmö och Umeå.

4.2.4 Vissa viktigare anläggningsfrågor

När det gäller större anläggningar för liveproduktion, vilka drar betydande investeringskostnader, har vi undersökt två vägar att uppnå rationaliseringar, i ena fallet genom en förenkling eller om man så vill sänkning av kvalitetsanspråken, i det andra fallet genom ett annat förfarande vid själva byggandet.

Tekniker och producenter kräver i regel att TV-studior skall ges höggradig ljudisolering, förses med utvecklade belysningsanläggningar, ha möjlighet att ta in alla slags dekor etc. Dessa krav baseras på vissa programtyper, där t. ex. en bandning som misslyckas på grund av ljudstörningar och måste tas om kostar mycket pengar. Men sådana anspråk avser endast vissa program, såsom teater, större underhållningsprogram o. dyl. De är irrelevanta i en rad andra fall, där man arbetar med enkla yttre medel och få medverkande. Vi vill för vår del införa en distinktion mellan »tung» och »lätt» produktion och på motsvarande sätt mellan olika studior. I viss mån svarar detta mot ett val mellan stora och små studior, låt vara att allmänna kvalitetskrav och utrymmeskrav inte helt sammanfaller.

Med tanke på de mycket höga kostnaderna för nyanläggningar har vi funnit det önskvärt, att endast de studior som verkligen kan fullt sysselsättas med »tung» produktion också byggs och utrustas till motsvarande standard. Eftersom detta blir respektive måste bli fallet med studio D och E i TV-huset i Stockholm och med studio R i Göteborg, föreslår vi därför att den ena studion vid S:t Eriksmässan samt studio T i Göteborg byggs som »lätta» studior. De besparingar vi därmed anser oss uppnå har inkalkylerats i kapitel 4.5.

Vi har också noterat, att nuvarande byggnadssätt med inkopplande av Sveriges Radio och byggnadsstyrelsen som delvis sidoordnande instanser, den formella omgång som statlig byggenskap kräver och den oklara delning av ansvaret som nu föreligger samverkar till att starkt försena alla nybyggen samt både härigenom och på andra sätt ökar kostnaderna. Vi har därför i kapitel 3.1 föreslagit att Sveriges Radio själv skall få överta ansvaret för sina nybyggen. Men vi har också uppmärksammat en annan möjlighet, nämligen att Sveriges Radio träffar överenskommelse med en enskild byggherre, som uppför ett hus av industrityp med hänsyn till programföretagets önskemål, hyr ut det för viss tid men också bevarar möjligheten att därefter omändra det för annat bruk. På detta sätt har Sveriges Radios hus i Malmö centrum kommit till stånd, liksom den lilla men ändamålsenliga anläggningen i Luleå.

Fördelarna med ett dylikt förfaringssätt är uppenbara. Snabbheten är den viktigaste: från den tidpunkt då en formell klarsignal lämnas till dess en studioanläggning kan tas i bruk torde man kunna nedbringa tidsåtgången med mellan 25 och 50 procent.

Vidare behöver man inte betala ett engångsbelopp för investering enligt principen om omedelbar avskrivning utan kan i stället betala hyra, som i sin tur vad gäller själva huskroppen givetvis kan baseras på en mycket lång användningstid. Skall Sveriges Radio använda en dylik byggnad i tio eller tjugo år men huskroppen vara fullgod för t. ex. industriändamål i femtio år, kan detta få stora besparingar till följd under en kostnadsperiod om tio år.

Likafullt är det på allmänna grunder önskvärt, att Sveriges Radio äger sina egna hus (bortsett från rena provisorier) och disponerar fritt över dem för omändringsarbeten m. m. och med full besittningsrätt på obegränsad tid. Vi kan därför inte förorda alternativet »privat byggherre» annat än för provisorier eller där den enda lämpliga tomten inte står till förfogande på andra villkor, och vi anser bestämt att den bör undvikas vad gäller så stora anläggningar som radio-TV-huset i Göteborg. Denna bedömning görs emellertid mot bakgrund av vårt förslag att Sveriges Radio skall överta ansvaret för sin egen byggnadsverksamhet. Skulle detta förslag inte realiseras, kan det i fler fall bli aktuellt att lösa besvärliga nybyggnadsproblem genom att företaget blir hyresgäst hos annan byggherre, med vilken en förmånlig uppgörelse kan träffas.

De byggnadsprojekt, som nu är aktuella och som vi formellt har att ta ställning till, har vi bedömt på följande sätt.

Stockholm, TV-huset. En första etapp av TV-huset är under uppförande och

beräknas bli tagen i bruk till starten av program 2 under 1967/68. Den omfattar studior om 1 000 och 600 m² samt en nyhetsstudio. Vad gäller den andra etappen har vi funnit att denna inte torde behövas under den period för vilken vi har att planera. Det finns likväl anledning att räkna med att den kommer till stånd på ett senare stadium av televisionens framtida utveckling, måhända som en följd av nödvändigheten att lämna vissa nuvarande studior. Den tänkta huskroppen synes då böra inrymma tre studior om 400—600 m², varav en eller två kan utföras som »lätta» studior.

Stockholm, musikstudio. Detta projekt avser ursprungligen ljudradion och diskuteras närmare i kapitel 5.4. Sveriges Radio avser emellertid numera att till denna studio förlägga vissa TV-program med en större publik. Vi har valt att inte inräkna denna studio i kapacitetsberäkningarna ovan, då det inte nu är möjligt att närmare beräkna fördelningen mellan ljudradio och TV vad avser utnyttjandet av musikstudion. Uppskattningsvis kommer man under ett arbetsår att i genomsnitt kunna erhålla mindre än 0,5 tim/vecka därifrån. Vi beräknar att studion tas i bruk budgetåret 1969/70.

Stockholm, S:t Eriksmässan. Genom överenskommelse våren 1964 har Sveriges Radio förvärvat S:t Eriksmässans utställningshall vid Storängsbotten med tillträde hösten 1970. Hit avser företaget att förlägga mobil film, transporttjänst, utbildning, OB-verksamhet m. m. Kapaciteten är emellertid sådan, att det är möjligt att inreda även några TV-studior inom den stora hallens skal, jämte repetitionslokaler.

Sedan vi funnit det lämpligt att föreslå en senareläggning av den andra etappen av TV-huset står det klart, att man i utställningshallen bör bygga in två relativt stora produktionsstudior, med förslagsvis 400—600 m² golvyta. En tidigare diskuterad möjlighet att specialisera lokalerna vid S:t Eriksmässan för studie-TV och vissa former av utbildnings-TV (främst skol-TV) förfaller därmed. Dessa verksamheter bör i stället placeras inom A 1, där särskilt dubbelstudion G/F synes väl ägnad för en rad mindre produktioner.

Stockholm, kontorslokaler. Den kraftiga expansionen av TV-verksamheten, särskilt genom starten av program 2, gör det nödvändigt att avsevärt utöka Sveriges Radios personal. De nu tillgängliga kontorsutrymmena förslår inte på något sätt härför. Den personal som direkt tjänstgör vid A 1 torde även i fortsättningen kunna inrymmas i låt vara relativt provisoriska lokaler därstädes, och vissa kontor kommer också att inrymmas i TV-huset, dock närmast för aktualitetstjänsten. Vidare torde det inte vålla några svårigheter att — till dels genom uppförande av baracker — inrymma en stor del av den personal som skall arbeta vid S:t Eriksmässan i direkt anslutning till studiolokalerna.

Likväl kvarstår ett mycket stort rumsbehov. Önskvärt vore att utrymme kunde beredas för kontor på eller i anslutning till radiohustomten. Vi har därvid uppmärksammat, att byggnadsstyrelsen i samband med inventeringar av den statliga förvaltningens totala lokalbehov inom Stor-Stockholm diskuterat, huruvida Försvarets forskningsanstalt i sin helhet borde lokaliseras till Järvafältet.

Skulle en dylik plan komma till utförande, bör Sveriges Radio i första hand ifrågakomma för att överta det kontorskomplex, som nyligen uppförts i kvarteret Garnisonen intill Radiohuset. Härigenom skulle lokalfrågan kunna lösas utan ett nybygge.

Skulle emellertid denna möjlighet inte yppa sig, vill vi för vår del ansluta oss till den av Sveriges Radio framförda tanken att ett kontorshus skulle uppföras på Radiohusets tomt, längs Oxenstiernsgatan och sträckande sig från TV-huset första etapp ungefär halvvägs ned mot Radiohusets kontorsdel. Hänsyn till stadsbilden och risken för överexploatering av tomten måste emellertid spela en viktig roll vid den slutliga bedömningen av denna byggnadsfråga, varför det måhända vid närmare granskning kan befinnas nödvändigt att välja en annan lösning.

Stockholm, framtiden. Det finns ingen anledning att antaga, att utvecklingen på TV-området skulle avstanna omkring 1975 eller vid den senare tidpunkt, då de av oss föreslagna utbyggnaderna blivit genomförda. Därför måste redan nu mark reserveras eller andra åtgärder vidtagas för att garantera Sveriges Radios framtida expansionsmöjligheter. Vi noterar därvid med beklagande, att den tomt som valts för Radiohuset ur denna synpunkt är alltför liten och i och med hittills diskuterade projekt blir fullbebyggd. Ytterligare mark måste därför reserveras för Sveriges Radios räkning, och då det är synnerligen önskvärt att en fortsatt geografisk splittring av verksamheten undviks vill vi föreslå att man koncentrerar sig till Ladugårdsgärde. Härvid synes det ännu obebyggda område som vetter direkt mot radiohustomten i första hand böra komma i fråga, men man bör även undersöka möjligheterna att uppnå geografiska utvidgningar i anslutning till antingen A 1 eller S:t Eriksmässan.

Göteborg, radio- och TV-hus. De arbetsförhållanden som f. n. erbjuds televisionen i Göteborg är synnerligen otillfredsställande. Man utnyttjar för inspelningar en provisorisk barack om 180 m^2, avsedd att ingå som monteringshall i ett framtida, större projekt. Dess kapacitet är mycket låg, inte minst emedan dekorbygge o. dyl. måste försiggå i själva studion. Därtill kommer att arbetet i lokalen måste upphöra (och måhända själva byggnaden tas bort) när arbetet på det permanenta radio-TV-huset kommer i gång. Vi förordar därför, att Sveriges Radio för de cirka fem år som kommer att förlöpa innan detta hus kan tas i bruk anskaffar ett annat och mera ändamålsenligt provisorium. Detta får dock inte motivera, att inte hela det projekt som vi förordar kommer till stånd.

Vi har vid två tillfällen beretts tillfälle att yttra oss över planerna för ett permanent radio-TV-hus i Göteborg. Vi har därvid den 9 maj 1963 kraftigt tillstyrkt att detta hus kommer till stånd snarast möjligt och den 9 juni 1964 anfört vissa synpunkter på de kostnadsberäkningar, som en särskilt tillsatt arbetsgrupp utfört. Vår bedömning är nu att behovet blivit om möjligt ännu mera angeläget, sedan hela projektet ytterligare försenats och samtidigt behovet av en betydande decentralisering kopplats in som ett avgörande moment i den strävan efter inre konkurrens inom televisionen, som vi i kapitel 2.4 funnit angelägen. Av dessa

skäl vill vi nu förorda, att den andra större studio (studio T, om 350 m²) som Sveriges Radio föreslagit uppförs så gott som omedelbart efter den första studion (R, om 600 m²) och nyhetsstudion S, vilka tillsammans med ljudradio- och kontorsdelen utgör etapp I. Härigenom bör de två etapperna kunna tas i bruk under budgetåret 1970/71 och 1971/72.

På ett tidigt stadium av våra undersökningar om göteborgshuset yppades farhågor, att den tomt som staden ställt till förfogande inte skulle tillåta någon framtida expansion. Detta skulle vara olyckligt av samma skäl som nämnts beträffande Stockholm. Nu har vi erfarit, dels att staden medgivit en uträtning av gränserna för tomten som avsevärt ökat dess yta, dels att en angränsande tomt, som skiljs från den nuvarande endast av en mindre körväg, inte kommer att tas i anspråk för andra ändamål. Skulle i en framtid ytterligare utbyggnader bli aktuella i Göteborg torde därför denna tomt kunna påräknas.

Malmö, vissa projekt. I Malmö inryms sedan år 1959 Sveriges Radios verksamhet i ett centralt beläget hus, som en enskild byggherre uppfört i enlighet med företagets specifikationer och därefter uthyrt på viss tid. Som livestudior används nu två lika stora radio-TV-studior om 330 m², belägna över varandra, med en enda kontrollrumsenhet och därför i s. k. pendelbruk. Kapaciteten är emellertid på grund av bristen på biutrymmen otillfredsställande, i synnerhet med tanke på framtiden, vartill kommer att ljudradions behov blivit undanträngda genom nuvarande, provisoriska arrangemang.

Vi har erfarit, att Sveriges Radio förhandlat med en annan enskild företagare om ett uppförande av en friliggande byggnad på en tomt som inom kort skall exploateras i stadens ytterområde, men som likväl har goda förbindelser med centrum. Här som i Göteborg vore det givetvis bäst att hålla samman hela verksamheten. Att överge i och för sig utmärkta och rymliga produktionslokaler i stadens centrum, som man kan disponera under lång tid, för ett större nybygge, kan vi emellertid av ekonomiska skäl inte tillstyrka. Däremot skulle det med tanke på det snabbt växande programbehovet vara synnerligen önskvärt, om man i ett dylikt nybygge kunde erhålla en studio om ca 600 m², plats för ytterligare filmarbete samt för en framtida OB-enhet. Att den föreslagna tomten dessutom på lång sikt kan användas för expansion och/eller en överflyttning av hela verksamheten är ytterligare en fördel. Vi föreslår därför att detta projekt kommer till stånd, något som med tanke på de föreslagna formerna bör kunna ske redan under budgetåret 1968/69.

Övriga distrikt. För distriktskontoret i Luleå har en enskild byggherre låtit uppföra en friliggande byggnad av enkelt men ändamålsenligt utförande, i vilken den nya filmcentralen beretts utrymme. Liknande projekt är under diskussion i Sundsvall, Umeå och Örebro. Man räknar med att en dylik byggnad i denna typ av städer bör kunna erhållas för en kostnad av 2,5 mkr, eller motsvarande hyresbelopp om den uppförs av enskild byggherre. På TV faller en andel av 2 mkr. I Falun och Växjö kan filmcentraler inrymmas i nyligen förhyrda lokaler till en kostnad av 300 000 kr.

Enligt det förord vi ovan avgivit för filmcentraler skulle dessa kunna bli aktuella i (utöver nuvarande orter) Falun, Sundsvall, Umeå, Växjö och Örebro. Detta skulle motsvara en lokalkostnad av runt 6,5 mkr, vartill kommer inventarier om tillhopa kanske 5 mkr. Denna kostnad bör alltså upptagas under perioden 1966—1970.

4.2.5 Främmande produktion

Program från andra radioföretag kommer Sveriges Radio till handa i form av överföringar på länklinjer, eller genom att videoband eller film översänds. Med det samarbete som benämns Eurovision och Nordvision avser man ofta endast det förstnämnda (*internationella överföringar*), men postutbyte av videoband förekommer i mycket stor utsträckning. Även en del av det övriga programutbytet organiseras på en dylik multilateral basis, medan man i andra fall främst tar kontakt direkt mellan två länder.

Värdet av de internationella inslagen behöver knappast understrykas. Särskilt bör framhållas direktsändningar från utlandet av större evenemang och av sport men också producerade program samt det dagliga nyhetsutbytet. Inom Eurovisionen har man sedan länge diskuterat möjligheten att erhålla ett permanent bildöverföringsnät, som alltså skulle stå till organisationens förfogande utan särskilt varsel och till ett engångspris per år oavsett användningstiden. För ett land som Sverige, vilket för en väsentlig del av sin programtid är beroende av överföringar, skulle uppenbarligen ett sådant länknät medföra betydande förbättringar.

Tre aspekter träder därvid i förgrunden. För det första kan man på ett vida friare sätt utnyttja erbjudanden utifrån när man vet att man för ett givet år redan har betalat ledningskostnaderna i en post. Detta gäller särskilt långa transmissioner, t. ex. från ett idrottsarrangemang i Sydeuropa då mellanliggande länder inte är intresserade och då Sverige hittills ensamt måst ta på sig kostnaderna. För det andra torde det bli möjligt att uppnå en helt annan flexibilitet och snabbhet i nyhetsutbytet, om man inte som nu är bunden till en anmälningstidpunkt kl. 12 och en fast utsändningstid kl. 17 (som ju måste förhandsbeställas) utan kan sända ut aktuella nyheter hela kvällen. Med ett dubbelprogramsystem blir det också enklare att tillvarata och genom vissa omläggningar passa in icke förhandsannonserade inslag. För det tredje kan det tidsödande och svåra arbetet att spåra upp och bedöma andras program och marknadsföra sina egna starkt förenklas. I stället för ett oupphörligt resande blir det möjligt att under de dagtimmar, då inga direktöverföringar äger rum, från land efter land sända ut sådana program som kan intressera den internationella marknaden. Efter bandning kan vederbörande avdelningschefer i olika länder fatta sina beslut och återutsända den inspelade versionen (om man är belåten med kvaliteten) eller begära t. ex. originalfilmen.

Vad gäller *hyrfilmer* i övrigt träder dels biograf- eller långfilmerna, dels de massproducerade seriefilmerna i förgrunden. Kvaliteten på utbudet i dess helhet är ganska låg, och de företag som vill eftersträva att endast utnyttja det bästa måste ägna mycken tid åt bevakning och förhandlingar. Det är också kvalitetsbedömningar som gör att vi på detta område föreslår en mindre snabb expansion än för programverksamheten i övrigt.

Det *nordiska samarbetet* bör kunna utvecklas avsevärt, såväl inom Nordvisionens direkta programutbyte som i andra former. Det är naturligtvis rationellt att fyra länder använder samma underhållningsprogram som en lördagskväll kan roa hela Norden. På detta sätt kan man både satsa betydande resurser och uppnå en kostnadssänkning för varje enskilt land, genom att produktionsuppgifterna roterar. Men vi vill därutöver ta fasta på uppslag i diskussionen av något annat slag. Det borde vara möjligt för de nordiska radioföretagen att dela kostnaderna för en mera utbyggd internationell bevakning, där Sverige f. n. är avsevärt bättre ställt än de andra länderna. Skall man göra t. ex. en serie filmreportage från det nya Afrika kan en gemensam expedition utrustas. I den mån man vill att reportrar skall synas i bild (vilket i regel inte är nödvändigt eller önskvärt) kan en man från varje land medfölja för denna uppgift. Själva produktionen måste givetvis samplaneras men kostnaderna kan fördelas på fyra företag i stället för ett.

Vi har också uppmärksammat det samarbete som numera bedrivs mellan radioföretagen i Österrike, Schweiz och Bayern (Telepool). Detta avser inte bara direkt programutbyte utan just gemensamma inspelningar samt inte minst gemensamt handlande utåt på filmområdet, både vid förvärv och avsättning av filmer. Vi skulle gärna se, att Sveriges Radio tillsammans med sina nordiska grannorganisationer undersökte möjligheterna att på detta sätt rationalisera kontakterna med t. ex. de amerikanska företag som utbjuder seriefilm och långfilm, och att man likaså kunde tänka sig att upprätta en gemensam försäljningsorganisation för den internationella marknaden vad avser de egna produkter, som kan intressera en internationell publik.

Den s. k. *fria produktionen* slutligen har diskuterats ur principiella aspekter i kapitel 2.4. Vi har även räknat med den som en produktionsmässig tillgång i tabell 29 ovan. Givetvis är det omöjligt att med något mått av säkerhet föreslå eller förutse, att så och så många timmar skall produceras av enskilda företag om tio år. Vi har emellertid med siffran 3 tim/vecka för 1975 velat ange, vilken ungefärlig omfattning vi dels i mycket runda tal kan antaga som sannolik, dels själva skulle finna vara en rimlig andel. Då är två ting att märka. För det första blir måhända denna fria produktion koncentrerad till vissa programområden såsom teater, balett och olika slags underhållning, varför relationen mellan egenproduktion och fri produktion just på dessa områden blir sådan att direkta jämförelser vad avser kostnader, produktionsmetoder och resultat blir möjliga. För det andra förutser vi, och finner även önskvärt, att en viss del av såväl studie-TV som utbildnings-TV kommer att placeras hos fria producenter. Detta

gäller i synnerhet de nya formerna av utbildnings-TV, om anspråken på sådan skulle bli omfattande. Inte ens om samtliga av oss föreslagna projekt kommer till stånd förfogar Sveriges Radio över det antal studior som skulle krävas för någon nämnvärd nyproduktion av utbildnings-TV utöver skol-TV.

Vi tror att användningen av viss fri produktion kan vara till nytta, inte minst genom den tävlan i fråga om rationella arbetsmetoder och kostnadsnedpressning som kan komma till stånd. Men Sveriges Radio måste kräva att få se hela kalkylen över ett enskilt företags kostnader innan man betalar ett visst pris. Genom att ha tillgång till mycket billiga lokaler när Sveriges Radio måste nybygga, och genom att undgå alla de gemensamma utgifter som ett företag av Sveriges Radios storlek måste ha, kan ett litet enskilt företag starta i ett mera gynnsamt utgångsläge. Sveriges Radio har därför ingen anledning att acceptera till synes likvärdiga kostnader, som innebär att den enskilde producenten kan göra stora vinster eller locka över personal som utbildats inom Sveriges Radio genom att erbjuda avsevärt bättre ekonomiska villkor.

I Västtyskland fungerar de fria producenterna i stor utsträckning som dotterföretag till ett eller flera av de regionala radioföretagen. Sålunda är Studio Hamburg en ren avläggare till Norddeutscher Rundfunk, i ett arrangemang som passar båda parter. Sveriges Radio bör i sina framtida relationer med fria producenter vara öppen för den möjligheten, att närmare band kan knytas som å ena sidan innebär mera bestämda åtaganden från det större företaget, å andra sidan ger det bättre insyn och möjlighet att få sina synpunkter och önskemål beaktade.

4.3 Distributionsnätet

Såsom nämnts i kapitel 2.3 har Sverige, genom den överenskommelse som träffades vid våglängdskonferensen i Stockholm 1961, inom VHF-banden erhållit kanaler för 65 stationer med vardera *en* sändningskanal inom frekvensområdena 41—68 MHz och 174—230 MHz (band I och III), varigenom hela landet kan täckas med ett TV-program. Inom UHF-banden erhölls inom frekvensområdet 470—960 MHz (band IV och V) kanaler för 123 stationer, därav *tre* kanaler vid 111 stationer och *två* kanaler vid 12 stationer. Härigenom kan hela landet täckas med ytterligare två program. Den tredje UHF-kanalen kan däremot inte utnyttjas för ett riksprogram, dels emedan de tolv felande stationerna återfinns i relativt folkrika områden i södra och mellersta Sverige, dels emedan vissa UHF-kanaler måste utnyttjas för att möjliggöra tillfredsställande mottagning av det nuvarande första riksprogrammet inom vissa områden, som försörjs av stationer inom band I, där störningar från utländska stationer numera gör sig starkt märkbara.

Utöver de i stockholmsplanen upptagna, större stationerna kan varje land under vissa förutsättningar anordna stationer med mycket låg effekt och därmed också mycket begränsad räckvidd. Genom sådana stationer blir det möjligt att försörja mindre områden, som av topografiska eller andra skäl inte får tillfredsställande mottagning från en större station. Dessa svaga stationer anordnas vanligen som slavstationer, dvs. stationer som efter förstärkning och omvandling till annan frekvens utsänder från annan starkare TV-station trådlöst mottagen sändning.

Utbyggnaden av sändare för det nuvarande första TV-programmet sker på VHF-banden, varvid man dock räknar med att inte behöva utnyttja flera än 53 av de i frekvensplanen upptagna 65 stationerna, vartill beräknas komma något mer än 100 slavstationer med låg effekt. Utbyggnaden beräknas den 1 juli 1965 ha fortskridit så långt, att 47 större stationer och 68 slavstationer blivit anlagda. Härigenom skulle 96 % av befolkningen ha erhållit fullgod mottagning. Efter utbyggnad av återstående åtta större stationer samt av ytterligare slavsändare räknar man med att ha nått fullständig täckning, varmed i praktiken avses fullgod mottagning för drygt 99 % av befolkningen.

Såsom vi i det föregående framhållit, bör de två första kanalerna vid framtida UHF-stationer reserveras för Sveriges Radios behov. Ett andra TV-program av allmän natur skall enligt vårt förslag börja utsändas under 1967/68, medan ett tredje program inriktat på undervisning (och med betydande utländska in-

slag) torde bli aktuellt först efter den tid, för vilken vi planerar. I kapitel 3.5 har vi föreslagit, att kanaler inom det ofullständiga tredje UHF-nätet skall utnyttjas för universitets-TV-stationer inom särskild rundradio.

Radiovågorna inom UHF-området har betydligt kortare räckvidd än inom VHF-området. Trots att de enskilda stationerna tillåts ha en mångfaldigt högre strålningseffekt (betecknas internationellt med ERP = Effective Radiated Power) — för de starkaste stationerna är effekten sålunda 1 000 kW jämfört med 100 kW inom VHF-området — krävs ungefär dubbelt så många stationer för att sända ut ett riksprogram över UHF-kanalerna som fallet är på VHF-kanalerna. Stockholmsplanen förutser sålunda som redan nämnts ett behov av 123 stationer, varav 58 med en strålningseffekt av 1 000 kW, 32 med en effekt av 200 kW och 33 med en effekt av 20 kW.

På vår begäran har telestyrelsen uppgjort en preliminär plan för utbyggnad av ett hela landet täckande UHF-nät för ett andra TV-program. Utbyggnadsplanen omfattar i första hand de 123 större stationer som upptagits i stockholmsplanen. Då praktiska erfarenheter ännu saknas beträffande UHF-sändarnas räckvidder vid olika topografiska förhållanden, räknar man tills vidare med att samtliga 123 stationer med en effekt av 1 000, 200 eller 20 kW måste byggas ut till de angivna strålningseffekterna. De 33 stationerna med en effekt av 20 kW skulle därvid som regel kunna utföras som slavstationer. För att erhålla fullständig täckning av landet har man räknat med att dessutom behöva anordna ytterligare ett stort antal slavstationer med låg effekt. Sistnämnda utbyggnad blir dock beroende av de erfarenheter, som successivt kommer att erhållas beträffande de större UHF-stationernas täckningsförmåga.

Utbyggnadsplanen har uppgjorts på så sätt, att redan från början största möjliga del av TV-publiken skall kunna följa det nya programmet. En station inom ett av landets tättbefolkade områden försörjer en mångdubbelt större publik än en av de många stationer, som krävs för att täcka glesbygderna. Medan betydligt över hundra större stationer (och ett ännu större antal slavsändare) krävs för att täcka hela landet, kan man även inom UHF-banden nå halva befolkningen med endast något tiotal stationer. Vi har ansett det viktigt att nå största möjliga publik redan vid starten av program 2.

UHF-stationerna kommer att uppföras dels i anslutning till de för program 1 redan etablerade VHF-stationerna, dels såsom helt nya anläggningar. Av de 90 största UHF-stationerna kommer 53 att dela stationsbyggnad, mast, kraftförsörjning m. m. med befintliga VHF-stationer. För att snabbt uppnå största möjliga täckning är avsikten att i första hand förse flertalet av de redan befintliga större VHF-stationerna med UHF-utrustning. Härigenom vinnes också den fördelen, att man kan utnyttja befintliga programförbindelser för att uppnå större geografisk spridning än som på sin tid var möjligt vid utbyggnaden av VHF-stationerna, då man ju måste tränga fram successivt från Stockholm och nådde övre Norrland relativt sent. Det har nu ansetts riktigt att genom att

Tabell 33. Utbyggnad av TV-stationer för program 2

Tidpunkt	Antal under budgetåret utbyggda stationer		Ackumulerat antal stationer		Procent täckta invånare efter full utbyggnad	till att börja med dock
	större[1]	slav-	större[1]	slav-		
30.6.1967	8	3	8	3		
30.6.1968	12	13	20	16	62	70
30.6.1969	13	14	33	30	75	84
30.6.1970	12	21	45	51	84	—
30.6.1971	14	24	59	75	92	—
30.6.1972	13	15	72	90	96	—
30.6.1973	8	15	80	105	97	—
30.6.1974	6	15	86	120	98	—
30.6.1975	4	15	90	135	99	—
30.6.1976	—	15	90	150	99 +	—
30.6.1977	—	15	90	165	99 +	—
30.6.1978	—	10	90	175	99 +	—
Summa	90	175[2]	90	175	99 +	—

[1] Stationer med en effect av 1 000 och 200 kW.
[2] Därav 33 med en effekt av 20 kW och 142 med en effekt av under 10 kW.

förflytta sig längs de radiolänklinjer, som täcker hela landet, redan på ett tidigt stadium ge de tättbefolkade norrländska kustområdena tillgång till program 2.

Den uppgjorda planen redovisas i tabell 33 i sammandrag, i bilaga 6 i detalj med uppgifter om varje föreslagen station. Av kartorna i figur 6 framgår vidare de olika stationernas täckningsområden vid utgången av budgetåren närmast efter P 2-starten.

Kartornas mörkare och ljusare områden motsvarar fullgod respektive godtagbar mottagning. Endast befolkningen inom den förra kategorien har redovisats i den vänstra kolumnen för »procent täckta» i tabell 33. Emellertid bestäms en TV- eller radiostations räckvidd inte bara av dess effekt och andra egenskaper utan också av störningar från andra stationer som arbetar på samma kanal. De täckningsområden som televerket räknar med, och som ligger till grund för gränsdragningen för de mörkare ytorna, baseras på förekomsten av alla de stationer på olika kanaler som stockholmsplanen för UHF-området förutser. Under det första utbyggnadsskedet kommer emellertid endast en eller några få stationer att arbeta på varje kanal, med mindre störningar och större räckvidd som följd. Av denna anledning har vi för de första åren angivit två värden för den väntade täckningen, först den efter vanliga normer beräknade och därefter den mera omfattande täckning som man har anledning att vänta på grund av de gynnsamma omständigheterna under dessa första år.

Program 2 kommer alltså vid starten under senvintern eller våren 1968 att kunna mottagas av inemot två tredjedelar av befolkningen enligt den högre

Tabell 6 a

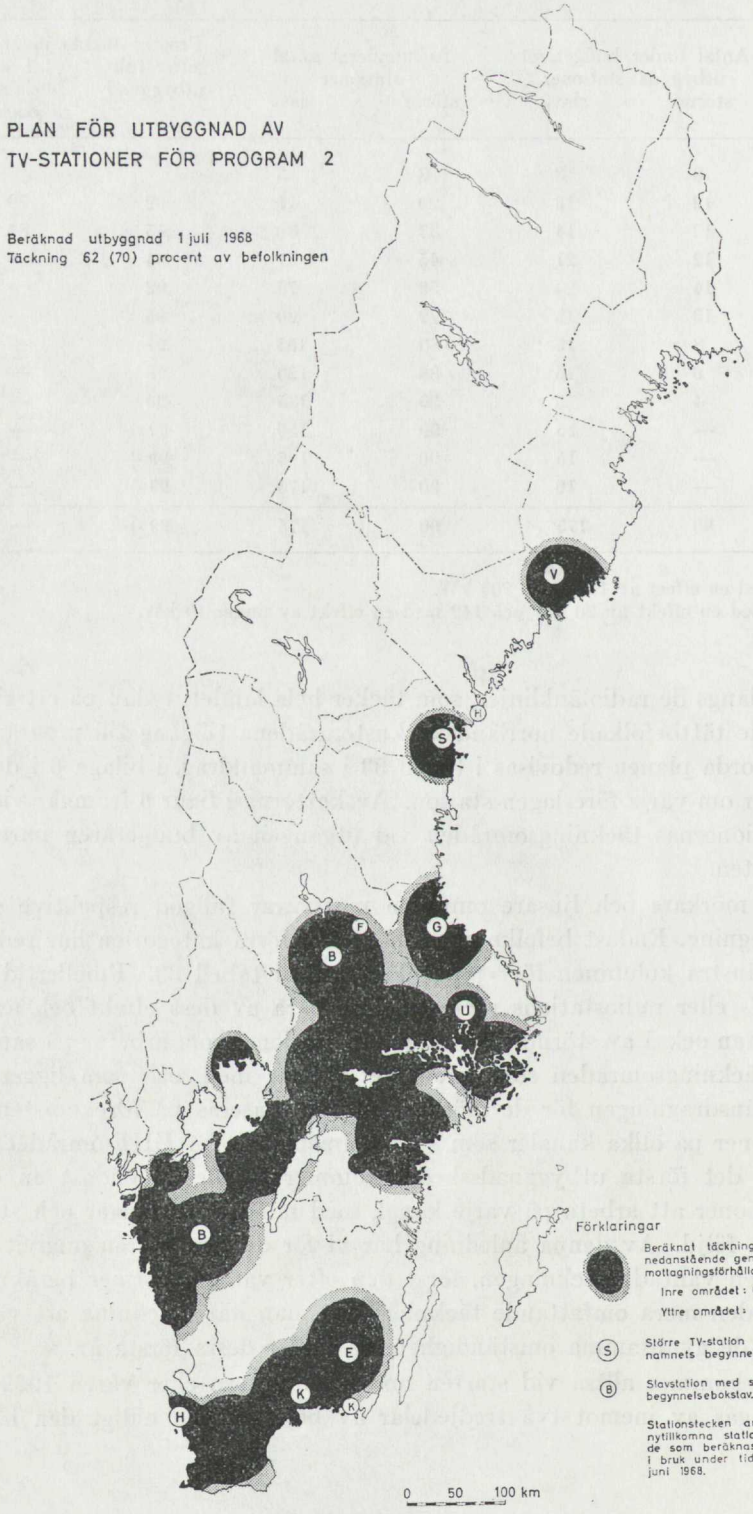
PLAN FÖR UTBYGGNAD AV
TV-STATIONER FÖR PROGRAM 2
Beräknad utbyggnad 1 juli 1968
Täckning 62 (70) procent av befolkningen
V
S
F
G
B
U
B
E
K
K
H
Förklaringar
Beräknat täckningsområde med nedanstående genomsnittliga mottagningsförhållanden.
Inre området: God mottagning.
Yttre området: Möjlig mottagning.
Större TV-station med stationsnamnets begynnelsebokstav.
Slavstation med stationsnamnets begynnelsebokstav.
Stationstecken anges endast för nytillkomna stationer, d.v.s. för de som beräknas kunna tagas i bruk under tiden nov. 1967-juni 1968.
0 50 100 km

Tabell 6 b

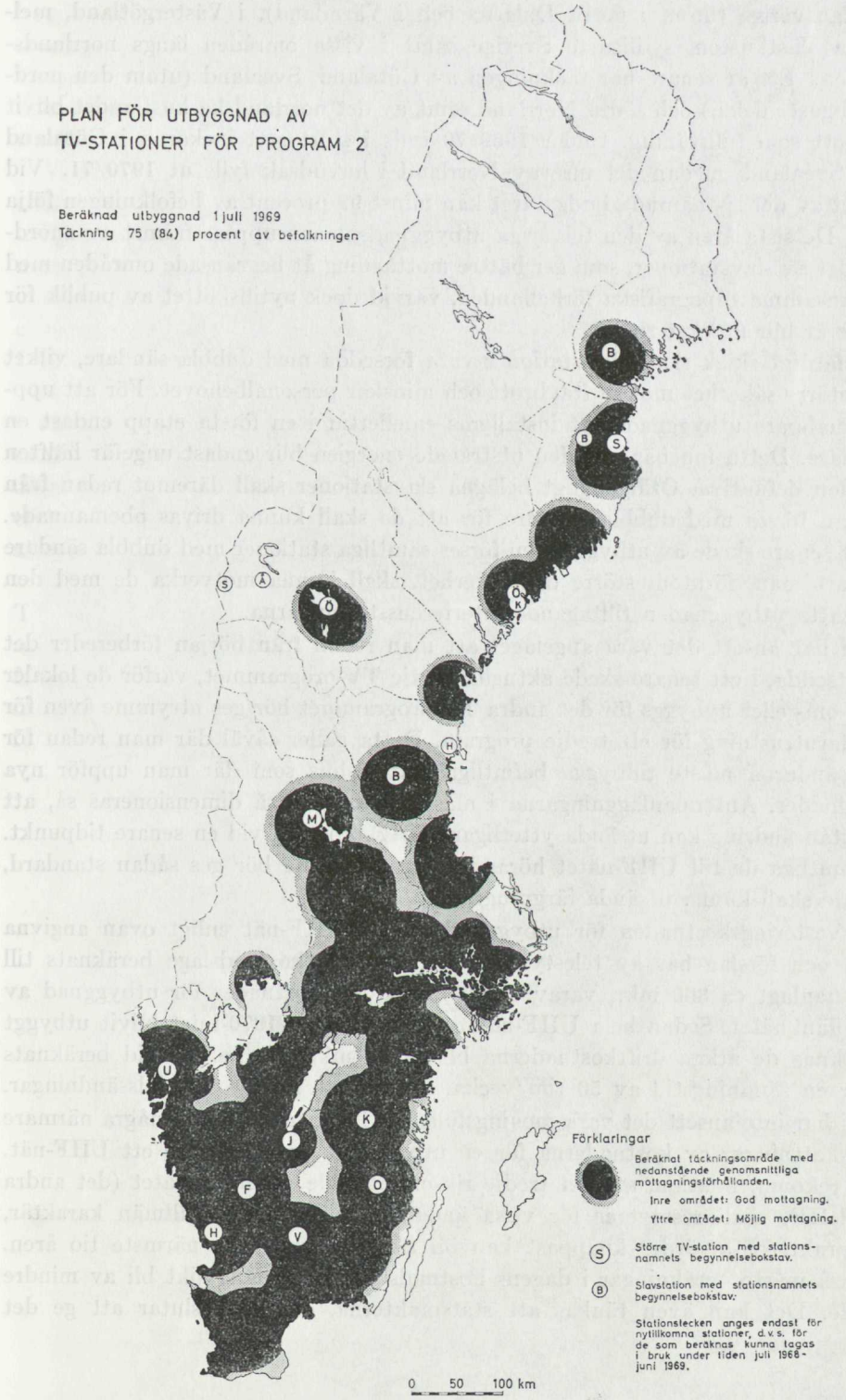
PLAN FÖR UTBYGGNAD AV
TV-STATIONER FÖR PROGRAM 2
Beräknad utbyggnad 1 juli 1969
Täckning 75 (84) procent av befolkningen
B
B
S
S
Ö
K
H
B
M
U
J
K
F
O
H
V
Förklaringar
Beräknat täckningsområde med nedanstående genomsnittliga mottagningsförhållanden.
Inre området: God mottagning.
Yttre området: Möjlig mottagning.
Större TV-station med stationsnamnets begynnelsebokstav.
Slavstation med stationsnamnets begynnelsebokstav.
Stationstecken anges endast för nytillkomna stationer, d.v.s. för de som beräknas kunna tagas i bruk under tiden juli 1968 - juni 1969.
0 50 100 km

beräkningsmetoden. Programmet kommer att kunna ses i så gott som hela Mellansverige (utom i norra Dalarna och i Värmland), i Västergötland, mellersta Västkusten, sydligaste Sverige samt i vissa områden längs norrlandskusten. Ett år senare har täckningen av Götaland, Svealand (utom den nordvästligaste delen) och södra Norrland samt av det norrländska kustlandet blivit så gott som fullständig. Under 1969/70 fylls i stort sett luckorna i Götaland och Svealand, medan det inre av Norrland i huvudsak fylls ut 1970/71. Vid slutet av det sistnämnda budgetåret kan minst 92 procent av befolkningen följa P 2. De sista åren av den tolvåriga utbyggnadsplanen upptas främst av anordnandet av slavstationer, som ger bättre mottagning åt begränsade områden med ogynnsamma topografiska förhållanden, varvid dock nytillskottet av publik för varje år blir mycket ringa.

I färdigt skick skall alla stationer vara försedda med dubbla sändare, vilket ger större säkerhet mot driftavbrott och minskar personalbehovet. För att uppnå snabbare utbyggnadstakt installeras emellertid i en första etapp endast en sändare. Detta innebär, att den utstrålade energien blir endast ungefär hälften av den definitiva. Otillgängligt belägna slavstationer skall däremot redan från början förses med dubbla sändare för att de skall kunna drivas obemannade. I ett senare skede av utbyggnaden förses samtliga stationer med dubbla sändare för att man, förutom större driftsäkerhet, skall kunna motverka de med den fortsatta utbyggnaden tilltagande interferensstörningarna.

Vi har ansett det vara angeläget att man redan från början förbereder det förutsedda, i ett senare skede aktuella tredje TV-programmet, varför de lokaler som om- eller nybyggs för det andra TV-programmet bör ges utrymme även för sändarutrustning för ett tredje program. Detta gäller såväl där man redan för P 2-sändarna måste tillbygga befintliga stationshus som där man uppför nya byggnader. Antennanläggningarna i masterna bör också dimensioneras så, att de utan ändring kan utsända ytterligare UHF-program vid en senare tidpunkt.

Samtliga de till UHF-nätet hörande utrustningarna bör ges sådan standard, att de skall kunna utsända färgprogram.

Investeringskostnaden för utbyggnad av ett UHF-nät enligt ovan angivna plan och förslag har av telestyrelsen i nuvarande kostnadsläge beräknats till sammanlagt ca 360 mkr, varav ca 60 mkr utgör kostnader för utbyggnad av radiolänknätet. Sedan hela UHF-nätet vid mitten av 1970-talet blivit utbyggt beräknas de årliga driftkostnaderna bli ca 30 mkr. De har därvid beräknats efter en sändningstid av 50 tim/vecka, inberäknat tid för testbildssändningar.

Vi har inte ansett det vara meningsfullt att i dagens läge göra några närmare uppskattningar av kostnaderna för en utbyggnad av ytterligare ett UHF-nät. Vår rekommendation, att det tredje riksomfattande sändningsnätet (det andra på UHF) skall reserveras för vissa ändamål, är enbart av allmän karaktär, då praktiska åtgärder knappast kan bli aktuella under de närmste tio åren. Likaså måste beräkningar i dagens kostnadsläge på så lång sikt bli av mindre värde. Det kan även tänkas att statsmakterna, om de beslutar att ge det

tredje nätet relativt avgränsade uppgifter, avstår från att bygga ut det i glesbygderna. Schematiskt sett skulle man nämligen kunna inbespara 3/4 av investeringskostnaderna samtidigt som man likväl når 3/4 av befolkningen. Det förtjänar emellertid nämnas, att enligt en mycket ungefärlig beräkning inom telestyrelsen en fullständig utbyggnad av ännu ett sändningsnät på UHF skulle medföra investeringar av storleksordningen 150 mkr.

Vi vill framhålla, att en utbyggnad av ett sändarnät för program 2 i den takt som ovan föreslagits förutsätter en mycket snabb behandling av ärendet i dess tidigare stadier. Televerket är nämligen beroende av leveranser av utländsk materiel för sändarna med relativt långa leveranstider. Hittills har telestyrelsen endast via de årliga anslagsäskandena inför statsverkspropositionen begärt och erhållit tillstånd att för utförande av undersökningar rörande räckvidden av UHF-sändningar beställa två UHF-sändare. Om det av oss föreslagna tidsschemat skall kunna genomföras, måste telestyrelsen därför i tillräckligt god tid erhålla bemyndigande att beställa sändare för de stationer som enligt planen skall tas i bruk vid starten av program 2. Varje försening av ett sådant bemyndigande medför antingen motsvarande senareläggning av starten av program 2 eller en betydligt mindre täckning av publiken vid starten, något som vi på allmänna grunder finner vara angeläget att undvika.

För mottagning av sändningar på UHF-banden krävs särskild utrustning. De TV-apparater, som numera finns i handeln, är också som regel försedda med sådan utrustning. Man torde kunna räkna med att uppskattningsvis ungefär en femtedel av det nuvarande beståndet av TV-apparater består av mottagare med UHF-band. Äldre apparater kan kompletteras med en särskild UHF-tillsats för en kostnad som ej överstiger 200 kr.

4.4 Färgtelevision

4.4.1 Valet av tekniskt system

TV-bilder i färg kan framställas på olika sätt. Tre skilda system har i dag utexperimenterats, vilka alla ger ett fullt tillfredsställande resultat. Dessa är: *NTSC,* det system som använts i Förenta staterna sedan 1954; *PAL,* en tysk variant på detta system; samt *Secam,* ett franskt system baserat på en något avvikande princip.

I hela Europa råder enighet om, att man bör införa samma tekniska system i alla länder för att underlätta fritt utbyte av program över gränserna. I denna fråga samverkar de båda radioorganisationerna, Västereuropas EBU och Östeuropas OIRT. Av de tre systemen är NTSC och PAL så likartade, att man med hjälp av en omvandlare (som BBC redan konstruerat) kan byta program mellan dem. Secam skiljer sig däremot så mycket från de två andra systemen, att transformeringar kommer att stöta på mycket stora svårigheter. Vad som sagts gäller inom Europa; vid överföringar från Förenta staterna (via satellit) tillkommer problemen med skilda linjetal och annan bildväxlingstakt. Direktöverföringar av färgprogram mellan Europa och Amerika kan här komma att stöta på ett avgörande hinder.

I Storbritannien begärde BBC att få inleda sändningar i färg redan 1960. Man hade då anpassat NTSC-systemet för eget bruk och uppnått fullt tillfredsställande kvalitet. Starten uppsköts emellertid i avvaktan på övergång till den kontinentala 625-linjersbilden, och under tiden har de båda andra färg-TV-systemen framkommit. Alla länder i Europa väntar nu på ett val mellan dessa tre, ett val som kommer att träffas inom de nationella teleförvaltningarnas samarbetsorgan, CCIR. Det formella beslutet kan dröja i flera år, men i realiteten kommer valet att avgöras av en expertkommitté, vars rekommendationer med säkerhet inte kommer att frångås. Denna kommitté har sedan början av 1963 bedrivit intensiva studier. Vid ett sammanträde i april 1965 väntas det definitiva beslutet komma att fattas inom kommittén.

Det bör i detta sammanhang påpekas, att samtliga tre system givetvis är omvänt kompatibla. Detta innebär att man i vanliga mottagare kan se färgprogrammen ehuru i svart-vitt, liksom att man i färgmottagare kan se vanliga svart-vita program. Detta förhållande tillåter en mjuk övergång till »färgåldern»: ingen tittare går miste om något program vad innehållet beträffar.

4.4.2 Färg-TV i andra länder

Reguljära färgsändningar började i Förenta staterna 1954, ett år efter det att den statliga regleringskommissionen FCC hade fastställt det av Radio Corporation of America (RCA) utarbetade och av National Television System Committee (NTSC) godkända systemet. Sedan 1954 har färgsändningar i huvudsak förekommit inom ett av de tre riksomfattande programbolagen (networks), nämligen det av RCA kontrollerade NBC. Volymen av färgprogram har ökats undan för undan: 1962 producerade NBC 1 900 timmar färgprogram, vilket svarade mot ca 55 % av networkproduktionen och ca 30 % av den genomsnittliga NBC-stationens sändningstid. En viss ytterligare ökning har nu skett: 1963 sändes 2 200 timmar, och på kvällstid dominerade färgprogrammen markant med 70 % av programtiden. De två andra programbolagen (CBS och ABC) har hittills förhållit sig mera tveksamma och gör endast mera sporadiska färgprogram. De har dock nödiga resurser och är beredda att även de ge sig in på detta område i större skala, när det inom kort blir kommersiellt lönsamt. Även många självständiga lokala stationer satsar nu påtagligt på färgprogram, och några producerar ännu mera än NBC eller ca 2 500 tim/år.

Amerikansk färg-TV har haft svåra läroår. Tekniskt fick den mycket dåligt rykte under de första åren. Detta torde ha berott på att medan NTSC-systemet var färdiguttänkt i princip och elektroniskt oantastligt, var varken kameraröret eller mottagarens bildrör färdigutvecklade. Här återstod därför 1954 ett omfattande tekniskt arbete inom industrien, vilket endast var halvfärdigt när man började med offentliga sändningar. Detta ledde bl. a. till att färgförskjutningar blev vanliga, att mottagarna blev mycket svåra att ställa in för vanliga människor, och att reparationsvolymen blev onormalt stor. Ljusnivån var likaså alltför svag, något som övervanns först genom en nykonstruktion 1961. Det dåliga rykte som färg-TV erhöll genom sin alltför tidiga start har sedan varit svårt att övervinna. Sedan några år synes emellertid bildrören vara fullgoda och mottagarna relativt lättskötta, och apparatförsäljningen har nu tagit fart. Enligt senaste uppgifter finns omkring 3 miljoner färgmottagare i de närmare 50 miljoner TV-hushållen i Förenta staterna. Försäljningen under 1964 väntas uppgå till 1,5 miljoner apparater.

Sedan några år förekommer reguljära färgsändningar även i Japan. Trots att TV har en mycket stark ställning i detta land, är dock antalet färgmottagare mycket ringa, enligt uppgift knappt 15 000. De synes huvudsakligen förekomma på allmänna platser: kaféer o. dyl. Huvudorsaken är givetvis, att en färgmottagare är alltför dyr för ett genomsnittshushåll. Produktionen av färgprogram anges dock ha en icke obetydlig omfattning. I Sovjetunionen förekommer enligt uppgift försökssändningar i Moskva sedan flera år, men dessa har ännu inte givits reguljär karaktär.

I Storbritannien avser BBC att introducera färg-TV i sitt andra program, sannolikt 1966. Man säger sig räkna med att till en början sända endast ett par

timmar varje vecka. (Erfarenheterna från USA talar dock emot en mycket begränsad programvolym.) Vilken utvecklingstakten blir vet man ännu inte, men man vill inte binda sig för en kraftigare expansion förrän man fått mera konkreta erfarenheter. Färg-TV kommer emellertid synbarligen att vara en reguljär del av TV-verksamheten i landet inom ett till två år.

Övriga länder i Europa har ännu inte tillkännagivit några definitiva planer. Följande är dock bekant. Västtyskland är det land som närmast Storbritannien ligger längst framme i TV-utvecklingen. Man har också en mycket stor inhemsk radioindustri, vilken givetvis både har intresse av och resurser för att satsa på en utveckling av färg-TV. Det uppges nu, att västtysk TV kommer att introducera färgsändningar i större skala 1967 eller 1968, alltså ett à två år efter deras start i Storbritannien. Även Nederländerna kan komma att starta tidigt, då ju Philips, en av världens största radioindustrier, ligger inom landet. Distributionen vållar heller inga problem inom detta lilla land. I Italien yppas intresse för färg-TV, utan att man därför vågar lämna några mera exakta uppgifter om när man kan tänkas starta, medan den i många avseenden hårt ansatta franska televisionen månhända tvingas vänta några år. Lägger man härtill vissa öststater, i första hand Östtyskland och Tjeckoslovakien, finns det anledning att räkna med att omkring 1968 åtminstone en handfull av de viktigare TV-länderna i Europa har introducerat färgsändningar.

4.4.3 Problem i Sverige

För distribution av färgsändningar behöver man i princip ingen annan utrustning än den som ett befintligt sändarnät har. I praktiken måste detta emellertid vara av viss kvalitet, vilket kan innebära att man i länder med gammal och klen utrustning kan tvingas byta ut vissa sändare. I Sverige finns det anledning att räkna med, att en viss upptrimning av nätet är allt som krävs. BBC har beräknat, att kostnaderna för en sådan upptrimning skall uppgå till högst 5 % av de ursprungliga investeringskostnaderna. NBC anger en maximikostnad av 10 000 dollar per VHF-station, vilket procentuellt motsvarar ett ännu lägre belopp. Omsatt efter svenska förhållanden skulle detta innebära, att de större stationerna inom VHF-nätet (för program 1) skulle kunna trimmas upp för en kostnad som ligger mellan 5 och 10 mkr. Härtill kommer emellertid slavstationerna. Dessa kan i nuvarande utförande inte återge färgsändningar. Det är även sannolikt, att slavstationer för färg behövs på vissa platser, där mottagningen i svart-vitt kan ske från en avlägsen, större station. Här bör en synkronisering ske med uppförandet av slavstationer för UHF-banden, alltså för program 2. Driftkostnaderna för sändarnätet torde bli mycket obetydligt eller inte alls förhöjda genom tillkomsten av färgsändningar.

För programproduktionen krävs inventarier av i princip annat slag än för svart-vit produktion. Vad först studioprogram beträffar, måste en studio som skall användas för färg-TV i vissa avseenden ha särskild utrustning. Detta gäller

främst kamerakedjorna och övrig elektronisk utrustning, vilka i princip måste ha tredubbla »grundelement» (en elektronisk enhet för varje grundfärg). Vidare räknar man med ett behov av kraftigare belysning och därav följande ökat ventilationsbehov. Den snabba förbättringen av färg-TV-kamerornas känslighet har emellertid medfört, att man inte längre räknar med de enorma belysningsbehov (med ty åtföljande krav på väldiga fläktanordningar) som ännu för några år sedan omnämndes. Det sades tidigare, att om man kunde utrusta en svartvit studio för 1 mkr skulle man för motsvarande färgstudio behöva 3 till 5 mkr. Sannolikt blir relationerna i verkligheten betydligt mera gynnsamma. NBC anger som sin erfarenhet relationen 1 till 2,4 för kamerakedjor och kontrollrum, 1 till 2,0 för belysning och ventilation samt 1 till 1,8 för den kompletta studion.

Vid OB-sändningar måste givetvis ånyo den elektroniska utrustningen bli tredubblad. En OB-enhet för färg-TV kan enligt NBC beräknas bli 2 till 2,5 gånger dyrare än en vanlig OB-enhet.

Vad beträffar TV-film krävs i första hand, att man använder en dyrare råvara. Fördyringen avser även framkallningen. Vidare måste scanners för visning av färgfilm inköpas. Fördyringen blir särskilt stor på filmsidan: NBC räknar med att de rena materielkostnaderna (råfilm, framkallning) ökar i runt tal 2 till 2,5 gånger. Dessa poster är dock endast en mindre del av totalkostnaden för en film; mindre ju dyrare hela inspelningen är. För ett avsnitt av »Bröderna Cartwright» ökar färgen totalkostnaden med 10—15 %, vid en nivå av 120 000 dollar. Här gäller också, att själva inspelningarna kan bli mera omständliga genom kravet på noggrann färgbehandling. En scanner för färg-TV är vidare 2,5 gånger dyrare än en vanlig scanner (NBC). Slutligen måste den centrala tekniska utrustningen (såsom programkontrollen) samt en rad verkstadsfunktioner kompletteras för färg. Några exakta belopp härför har inte angivits.

I en framtid kan man kanske tänka sig, att en dominerande del av TV-produktionen äger rum i färg. Under ett inledningsskede kan sannolikt endast en mindre del av programmet (kanske hälften av kvällsprogrammet) sändas i färg. Vissa bestämda kategorier bör då främst komma i fråga. Följande torde särskilt märkas:

(a) *Hyrfilmer.* Åtskilliga av de filmer som redan nu visas i TV är inspelade i färg. Detta gäller vissa biograffilmer men i första hand de många för TV specialproducerade amerikanska filmerna. Genom att färg-TV fortsätter att expandera i Förenta staterna och dessutom en betydande produktion inleds i Europa kan man räkna med, att utbudet av sådana färgfilmer ökar.

(b) *Viss egen film.* Det faller sig naturligt, att en stor del av Sveriges Radios egen produktion av film görs i färg. I första hand gäller detta natur- och resefilmer, men även barnfilmer, många undervisande inslag och vissa reportage kan med fördel inspelas i färg. Redan nu har man med tanke på kommande färg-TV gjort vissa sådana inspelningar.

(c) *OB-utsändningar* av sport o. dyl. Eftersom de yttre arrangemangen vid OB-sändningar ofta är enkla, kan man mycket lätt göra färgsändningar sedan väl

särskilda OB-enheter för färg anskaffats. Sport är givetvis särskilt tacksamt, men även mera pompösa offentliga tillställningar lämpar sig väl. Än så länge är dock ramen för OB i färg trängre än för OB i svart-vitt, beroende på behovet av stark och jämn ljustillgång.

(d) *Teater, opera, balett* och dylika konstnärliga produktioner, liksom många typer av *underhållning*. Dessa programkategorier lämpar sig i och för sig bra för färg, men de måste göras i studio och blir dyra. Här kan man kanske räkna med en viss import från de ledande TV-länderna i Europa, varvid Eurovisionen får som viktig uppgift att förmedla färgprogram länderna emellan. Men Sveriges Radio bör givetvis själv söka göra åtskilliga av dessa program. Sannolikt kommer dock förhållandet mellan publik, efterfrågan och kapacitet inom Sveriges Radio att länge förbli sådant, att man får rikta in en stor del av importen från Eurovisionen just på färgprogram.

(e) *Studie- och utbildnings-TV*. Som pedagogiskt hjälpmedel är färgen ofta oumbärlig. Detta gäller givetvis om undervisning i medicin, kemi, botanik, geologi och liknande ämnen, där demonstrationen av objekt eller förlopp blir direkt beskuren när verklighetens färger ersätts av gråskalans nyanser. Men även för grafiska framställningar, kartor, filmtekniska demonstrationer av invecklade sammanhang m. m. är det av stort värde att kunna illustrera med färg. Mot bakgrund av de omfattande förslag vi framlägger beträffande studie-TV är det särskilt angeläget, att denna nya tekniska möjlighet står till förfogande i framtiden.

Självfallet kommer möjligheten att göra enskilda program i färg att ha stor betydelse även för andra områden, såsom konsumentupplysning (med varudemonstrationer), vetenskaps- och industrireportage etc. Det är dock angeläget att framhålla att det mervärde färgen ger varierar mycket mellan olika programområden, och att det därför är önskvärt att de resurser som anskaffas för färgsändningar koncentreras till de områden, där de har särskilda förutsättningar att göra nytta.

4.4.4 Introduktionsfrågor, kostnader och allmän bedömning

Starten i Sverige torde väl tidigast kunna äga rum ca ett år efter det BBC startat. Det kan emellertid visa sig klokt att invänta även tyska erfarenheter och möjligheter till direkt programimport från Västtyskland. I så fall skulle en start budgetåret 1968/69 komma i fråga. Givetvis kan statsmakterna välja att uppskjuta introduktionen så länge man finner detta lämpligt. Här har endast angivits den tidpunkt, som synes förenlig med den tekniska och programmässiga utvecklingen i Europa.

Introduktionen av färg-TV måste planeras med hänsyn till såväl den apparatköpande allmänheten som radioindustrien. Många människor kommer att ha svårt att överblicka, hur de skall ställa sig till köp av en vanlig UHF-mottagare för P 2 eller en färg-TV-mottagare (de senare kommer givetvis alla att vara utrustade för UHF). Den som skall placera ett relativt stort belopp i en färg-

mottagare vill veta relativt noga, när program i färg kommer, och hur många och vilka typer av färgprogram han kan vänta sig att få se under de första åren. Det är därför ett rimligt krav från allmänheten, att statsmakterna fattar beslut om införande av färg-TV med flera års varsel. Även Sveriges Radio och telestyrelsen behöver givetvis tid för anskaffande av apparatur m. m. Särskilt klart bör anges tidssammanhanget mellan starten av P 2 och starten av färgsändningar, så att inte hushållen köper nya UHF-mottagare något eller några år innan de kommer att vilja anskaffa färgmottagare.

Väljer man att — som vi föreslagit — låta P 2 starta vårsäsongen 1968, och om vår provisoriska rekommendation att färg-TV kan starta omkring ett år senare inte rubbas av händelser utomlands, kan man räkna med att såväl svenska som utländska färgmottagare (med UHF) finns på marknaden när P 2 startar. De många hushåll som inte redan har UHF-mottagare, och som räknar med att vara intresserade av såväl P 2 som de kommande färgsändningarna, kan då skaffa dessa mottagare, i vetskap om att det inom ett år kommer att finnas även färgprogram att ta emot. Startar man däremot P 2 utan att ha klart angivit när färgprogram skall starta, riskerar man att lura många hushåll till felinvesteringar.

Även radioindustrien har ett legitimt intresse av att få långt varsel, för att kunna planera sin produktion och import. Industrien behöver även ha någon vetskap om, vilket programutbud som är att vänta, för att kunna uppskatta den kommande efterfrågan på mottagare.

Det synes klokt att räkna med att man bör starta i inte alltför liten skala. I annat fall drar man på sig kostnader över licenserna, utan att något nämnvärt antal licensbetalare finner det motiverat att skaffa de dyrare mottagarna. Man bör därför inledningsvis sända t. ex. 8 till 10 tim/vecka. Denna volym bör utan större svårighet kunna uppnås med huvudsaklig hjälp av hyrfilm, OB-sändningar och program utifrån. Den kostnadskrävande egenproduktionen (studio- och filmproduktion) kan väl vid starten endast få begränsad omfattning, säg 1—2 tim/vecka. Rimligt är att sedan räkna med en stadig expansion med några timmar i veckan varje år fram till mitten av 1970-talet, varvid i första hand egenproduktionen vidgas. En mycket stor programvolym redan från starten skulle däremot kunna leda till en alltför brant stegring av efterfrågan, med rubbningar av marknaden, serviceproblem och andra olägenheter för såväl publiken som radioindustrien.

Tekniskt sett är det lika lätt att sända färg-TV över P 1-nätet som över det kommande P 2-nätet. Olika skäl kan synas tala för att man till en början bör inrikta sig på färgsändningar enbart över P 1-nätet. Principen om »geografisk konkurrens» kräver emellertid likvärdighet även i detta avseende. Färgsändningar måste av detta skäl förekomma även i P 2. UHF-nätet erhåller också redan från början utan särskild merkostnad »färgstandard».

Kostnadskalkylerna för färg-TV måste givetvis bli ungefärliga. Man bör utgå från att man har att göra med merkostnader, då situationen ju principiellt är

den, att viss produktion som tidigare utförts i svart-vitt i stället skall göras i färg. Följande poster uppträder därvid och kan skattas (jfr ovan) på ungefär följande sätt:

(1) Upprustning av P 1-nätet. Engångskostnad uppskattningsvis 10 mkr, vartill kommer viss kontinuerlig ombyggnad av slavstationer.

(2) Förhöjd driftkostnad för P 1-nätet. Inga uppgifter står att få, men sannolikt kommer merkostnaden att bli mycket obetydlig. För att erhålla en siffra kan kostnaden sättas till 0,5 mkr/år.

(3) Om Sveriges Radio de första åren nöjer sig med t. ex. fyra studior för färg, kan man sätta merkostnaden för deras utrustning till ca 6 mkr. Någon kostnad för studiorna som sådana bör inte upptagas, då motsvarande lokaler i annat fall skulle producera svart-vita program. Av dessa studior bör två anordnas i Stockholm och en i vardera Göteborg och Malmö (studio D, E, R och W).

(4) Anskaffning av OB-enheter. Eftersom de flesta OB-program i princip torde bli mera lyckade i färg än i svart-vitt, och eftersom Sveriges Radio torde behöva flera OB-enheter under senare delen av 1960-talet, kan det vara klokt att räkna med att minst två sådana enheter relativt snart anskaffas med färgutrustning, varav en för P 2 stationerad i Malmö. Kostnad uppskattningsvis 2,5 mkr per styck, därav merkostnad för färg 1,5 mkr.

(5) Anskaffning av scanners och videobandspelare. Fördyringsfaktor enligt NBC 2,5 respektive 1,3. Merkostnad för två anläggningar av vardera slaget 1,0 respektive 0,5 mkr.

(6) Viss central teknisk utrustning. För att markera en storleksordning sätts denna post till 2 mkr.

(7) Merkostnader för programproduktionen. Dessa är i princip av tre slag. För det första förbrukning, service m. m. för teknisk utrustning, där den dyrare färgutrustningen slår igenom. Bortsett från kostnaderna för film blir beloppen dock både absolut och relativt sett begränsade. För det andra dekor, kostymer m. m. som skall avstämmas i färgskalor. Detta avser dock enbart studioproduktioner och vissa enstaka filminspelningar. För det tredje den rent »artistiska» merkostnad, som uppkommer i den mån de för programmet ansvariga vill lägga ner möda och tid på att få allt att stämma väl rent färgmässigt utöver andra önskemål. Kostnaderna på den sistnämnda punkten kan variera oerhört, beroende på vilka ambitioner de ansvariga har. NBC meddelar här, att deras erfarenhet är att man måste uppnå en grundlig »indoktrinering» av producenter, dekoratörer m. fl. och skapa disciplin gentemot obegränsade ambitioner genom att koncentrera ansvaret för färgkvaliteten hos en eller två personer — man måste förhindra att alla möjliga inblandade sinkar inspelningen genom olika krav på färgen. NBC menar att man »i princip» inte borde räkna med förhöjda kostnader för färg vad avser ren programproduktion. Inte minst med tanke på de två första slagen av merkostnader räknar man dock med en generell förhöjning av 20 % för studioproduktion, lägre för OB och film. För Sveriges del synes en generell fördyringsfaktor av 20 % kunna användas. I denna faktor ingår sådana

ting som väntan på solsken vid en filminspelning (viktigare för färgfilm än för svart-vit film), något fler tekniker i studion för att handha den klumpigare apparaturen, mera omsorg vid dekormålning och kostymanskaffning etc. Ett överslag visar då, att om man ett givet år sänder 10 tim/vecka eller 500 tim/år och de ordinarie driftkostnaderna då är uppe i 50 000 kr/tim, får man en årlig merkostnad av (500 × 10 000) 5 mkr.

Ett samlat överslag över merkostnaderna för färg-TV under dess fem första arbetsår ger då vid handen ungefär följande. Hela tiden antas som baskostnad motsvarande utrustning, programproduktion etc. för svart-vitt; någon särskild nyanskaffning eller förlängd programproduktion med anledning av införandet av färg-TV antas inte ske.

Tabell 34. Merkostnader för färg-TV (mkr)

Delpost	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	S:a
Upprustning av sändarnät	10,0	1,0	1,0	1,0	1,0	14,0
Drift av sändarnät	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	2,5
Utrustning av studior (4)	3,0	1,5	1,5	—	—	6,0
OB-enheter (2)	1,5	—	1,5	—	—	3,0
Videobandspelare (2)	0,5	—	—	—	—	0,5
Scanners (2)	1,0	—	—	—	—	1,0
Central utrustning	2,0	—	—	—	—	2,0
Programproduktion	4,0	5,0	6,0	7,0	8,0	30,0
Summa	22,5	8,0	10,5	8,5	9,5	59,0

Denna mycket grova kalkyl (i vilken för enkelhets skull investerings- och inventariekostnader inte har tidigarelagts såsom ju måste ske) anger en storleksordning för merutgifterna av 60 mkr. I genomsnitt per år under denna femårsperiod får man alltså en fördyring om ca 12 mkr. Utslaget på i genomsnitt 2,5 miljoner licensbetalare innebär detta ungefär 5 kr per licens och år. Under »år 5» sänds flera timmars färgprogram dagligen, i huvudsak på kvällen.

Den helt dominerande utgiftsposten vid introduktionen av färg-TV avser allmänhetens inköp av mottagare. Ehuru denna kostnad inte redovisas i våra budgetberäkningar, har den så stor samhällsekonomisk betydelse att den likväl bör diskuteras något.

Under 1968/69 — den tidpunkt för införande av färg-TV som ovan antagits — kommer i runt tal 2,3 miljoner hushåll att äga TV-mottagare för svart-vitt. Det är sannolikt att någon gång i framtiden, då köpkraften är vida högre än nu, och då största delen av en starkt utvidgad programproduktion sänds i färg, flertalet hushåll kommer att ha färgmottagare. Det är däremot synnerligen svårt att förutsäga, i vilken takt apparatanskaffningen kommer att ske under de första åren. Olika faktorer tycks tala för att expansionen kan bli relativt långsam. En är

givetvis den amerikanska erfarenheten, en annan apparatkostnaden, en tredje och betydelsefull faktor den omständigheten att ingen går miste om *innehållet* i något program genom att avstå från att köpa en ny mottagare. Å andra sidan har vi att räkna med, att till skillnad mot vad fallet var i Förenta staterna under 1950-talet de saluförda mottagarna kommer att vara av hög kvalitet och lätta att sköta, liksom att sändningarna tekniskt kommer att vara förstklassiga. Likaså kommer en procentuellt vida högre andel av den totala sändningstiden att utgöras av färgprogram än vad fallet var — och för övrigt ännu är — i Förenta staterna. Med kännedom om svenska hushålls konsumtionsvanor och den väntade köpkraften vid slutet av 1960-talet kan man också vänta sig ett betydande, på själva den tekniska nyheten inriktat intresse.

Några prognoser som förtjänar namnet låter sig alltså inte uppgöra för närvarande. För att man skall kunna bilda sig en uppfattning om, av vilken storleksordning hushållens utgifter för apparatinköp kan komma att bli, har emellertid i tabell 35 två skilda antaganden beträffande antalet köpta färgmottagare utförts i form av årsserier. I det ena fallet förutsätts en ganska långsam utveckling under tiden intill 1975, i det senare ett betydligt starkare intresse.

Tabell 35. Två antaganden om färg-TV-marknaden

År	Alt. 1	Alt. 2
1967/68	5 000	10 000
1968/69	25 000	50 000
1969/70	40 000	90 000
1970/71	60 000	140 000
1971/72	80 000	180 000
1972/73	90 000	220 000
1973/74	100 000	260 000
1974/75	100 000	300 000
Ackumulerat	500 000	1 250 000

Antagandena innebär, att under färgprogrammens första sju år (med några strököp redan året innan) totalt 20 respektive 50 % av beräknade 2,5 miljoner TV-hushåll skall ha skaffat sig färgmottagare. Om man för att markera osäkerheten i skattningen för de båda antagandena sätter genomsnittspriset för en mottagare (i dagens penningvärde) till 2 000 respektive 3 000 kronor, blir de totala kostnaderna i det förra fallet 1 000 till 1 500 mkr, i det senare fallet 2 500 till 3 750 mkr. Fördelat på en åttaårsperiod motsvarar detta någonting mellan 125 och 470 mkr/år. Det bör erinras om att inköpen av TV-mottagare för svart-vitt under åren omkring 1960 representerade en påtagligt högre andel av bruttonationalprodukten än vad det *högsta* av dessa olika antaganden om färg-TV motsvarar. Man behöver alltså inte befara några nämnvärda störningar för vare sig det långsiktiga sparandet eller mera angelägen enskild konsumtion.

Den svenska radioindustrien torde vara i stånd att täcka en stor del av denna efterfrågan, i det lägsta fallet säkerligen större delen därav.

Avgörande för ställningstagandet till om och när man bör införa färg-TV i Sverige är givetvis, om program i färg är så mycket mera givande för de enskilda tittarna att de är beredda att betala merkostnaderna. Dessa kommer att uppgå till ett obetydligt belopp via licensen, medan den stora utgiften avser mottagare och antenn i hemmet. Själva mottagaren torde komma att i dagens prisläge kosta 2 000 à 3 000 kr, beroende på utförande. Vidare krävs mycket stabila antenner. Det vore ju meningslöst att producera program i färg, om endast ett försvinnande fåtal av licensbetalarna köpte färgmottagare.

I angelägenhetsfrågan måste var och en själv fatta ståndpunkt. Vi har haft vissa möjligheter att bedöma försök under laboratorieförhållanden i Sverige, och våra sekreterare har mera grundligt kunnat studera färg-TV under goda mottagningsförhållanden i London och New York. Deras uppfattning var den, att kvaliteten var fullt godtagbar (i London mycket bra), och att de flesta inslag i färg var vida mer njutbara än vad de skulle ha varit i svart-vitt. Särskilt drastisk blev kontrasten mellan två sida vid sida uppställda TV-mottagare som visade samma program, det ena i färg och det andra i svart-vitt. Vår egen bedömning är alltså avgjort positiv.

På vissa, betydelsefulla programområden medför tydligen tillkomsten av färg en så avsevärd förbättring, att man frestas tala om en helt ny dimension för TV. Detta gäller i första hand följande områden: (1) Sådan teater, opera och balett där dräkter och dekor spelar en stor roll. (2) Filmer i naturmiljö, såväl spelfilm (Wild West och annan) som naturreportage och dokumentära filmer. (3) Sport och andra OB-sändningar, särskilt i solsken eller i god elektrisk belysning. (4) Tecknade filmer, såväl för pedagogiskt bruk som för ren underhållning. (5) En rad moment i undervisningsprogram. — Däremot föreställer vi oss att nyhetsprogram, debatter, teater och film av typ »social realism», samt alla de andra program där talet är huvudsaken, har ringa eller intet att vinna på tillkomsten av färg.

4.5 Kostnadsberäkningar

4.5.1 Retrospektiva kostnadsundersökningar

Televisionsbudgetens utveckling under åren 1960/61—1965/66 framgår av tabell 36. Däri anges under (a) den för Sveriges Radio anvisade budgeten (1965/66 enligt statsverkspropositionen) samt dess årliga procentuella ökning. Under (b) redovisas den årliga, i efterhand uträknade eller förutsedda programtiden. I båda fallen har skol-TV frånräknats. Timkostnaden beräknas sedan under (c).

För att erhålla en mera rättvisande bild av utvecklingen har operationen gjorts om, med frångragande på kostnadssidan av inventarieanskaffningen och med omräknande på programsidan av repriserna till en sjättedel av motsvarande ordinarie sändningstid (med tanke på deras snabba ökning de senaste åren och deras låga kostnader). Som synes förändrar detta ej oväsentligt bilden.

Under en femårsperiod har alltså den ekonomiska ramen (i nominellt penningvärde) mer än tredubblats medan programtiden i det närmaste fördubblats. Timkostnaden har därigenom stigit till omkring den dubbla, i det fall man räknar ned programtiden för repriserna.

Tabell 36. TV-kostnaderna (Sveriges Radio) 1960—1966 (mkr)

		1960/61	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66
(a) SR:s budget, exkl. skol-TV och utlandsverksamhet	mkr	34,4	46,7	67,3	82,5	98,5	107,9
	ökning %	+24 %	+36 %	+44 %	+23 %	+19 %	+10 %
(b) Sändningstid, exkl. skol-TV (Repr = 1/1)	tim/år	1 223	1 363	1 837	2 135	2 184	2 236
	ökning %	+21 %	+11 %	+35 %	+16 %	+ 2 %	+ 2 %
(c) Timkostnad $\left(\frac{a}{b}\right)$	kr/tim	28 100	34 300	36 600	38 600	45 100	48 300
	ökning %	+ 2 %	+22 %	+ 7 %	+ 6 %	+17 %	+ 7 %
(d) SR:s budget enl. (a) exkl. invent. o. inredn.	mkr	28,1	37,0	54,5	68,6	83,4	92,5
	ökning %	+50 %	+32 %	+47 %	+26 %	+22 %	+11 %
(e) Sändn. tid exkl. skol-TV (Repr = 1/6)	tim/år	1 180	1 322	1 639	1 850	1 881	1 933
	ökning %	+22 %	+12 %	+24 %	+13 %	+ 2 %	+ 3 %
(f) Timkostnad $\left(\frac{d}{e}\right)$	kr/tim	23 800	28 000	33 300	37 100	44 300	47 900
	ökning %	+23 %	+18 %	+19 %	+12 %	+20 %	+ 8 %

Anm. 1964/65 beräknade värden, 1965/66 preliminär budget. För 1964/65 tillkommer en post om 3,0 mkr för inköp av filmarkiv.

Utvecklingen har som synes varit relativt ojämn, med en snabb expansion av budgeten främst 1961—1963 och av programtiden år 1962/63. De medel som stått till förfogande per programtimma har därigenom enligt beräkning (f) ökat med mellan 8 och omkring 20 % per år. Medan den sistnämnda siffran ger plats för betydande standardhöjningar motsvarar den förra — som angivits för nästkommande budgetår — utöver de just nu mycket snabba löne- och kostnadsökningarna ett mycket litet utrymme för andra ändamål.

Vi har även i samarbete med Sveriges Radio utfört vissa undersökningar av kostnaderna dels för olika produktionsmetoder, dels för olika typer av program. Som produktionsmetoder har vi då liksom i kapitel 4.1 upptagit å ena sidan filmning, å andra sidan elektronisk produktion uppdelad i studio — med »Aktuellt»-programmen separerade — och OB (outside broadcasting).

Sveriges Radios hittillsvarande redovisningsmetodik har inte möjliggjort exakta beräkningar av timkostnader för olika metoder eller olika programtyper. För att få en bakgrund för våra bedömningar har vi därför nödgats göra specialundersökningar i form av punktgenomgångar av vissa perioder eller vissa frågeställningar. Några resultat redovisas i tabell 37. Vad som i denna undersökning kunnat beräknas och kostnadsfördelas är alla de egentliga driftkostnaderna men däremot inte utgifterna för inventarier och inredningar, dvs. vi har fördelat ca 57 mkr av en totalbudget om ca 70 mkr. Utnyttjandet av investeringar (dvs. del av kapitalkostnaderna för studior, teknisk utrustning m. m.) redovisas alltså inte i tabellen. I detta fall är skol-TV medtagen.

Huvudgruppen »främmande produktion» uppvisar ytterlighetsvärdena. Hyrfilm och överföringar hör till de billigaste sändningarna, medan det vi kallat fri produktion hör till de dyraste. Den sistnämnda typen består huvudsakligen av projekt som beställts från fristående producenter eller företag, oftast i form av film, men under det senaste året därjämte i form av elektronisk produktion. I den här redovisade undersökningen finns endast ett fåtal dylika produktioner (filmserier) medtagna, varför kostnadsuppgiften ej kan tas till intäkt för slutsatsen att fri produktion i och för sig — programtyp för programtyp — skulle vara dyrare än egenproduktion. Hur det förhåller sig härmed vet man ännu inte med säkerhet. Kortare filmer inspelade av frilansar — i denna uppställning förda till egenproduktionen — synes vara förhållandevis billiga, studioproduktion och större filmuppgifter sannolikt dyrare än genomsnittet för respektive kategori. Typen »fri produktion» ligger därigenom f. n. i en kostnadsklass som betydligt överskrider medelkostnaderna för egenproduktion och närmast motsvarar de dyraste programmen inom egenproduktionen, särskilt när — liksom här — hänsyn endast kunnat tagas till en del av de indirekta och fasta kostnaderna inom Sveriges Radio. En av orsakerna härtill är att företaget valt att beställa och ej själv producera större filmserier av typ »Saltkråkan», vilka alltid blir dyrbara oavsett vem som gör dem. Dylik utläggningsproduktion blir dock i allmänhet — trots de höga faktiska kostnaderna — ekonomiskt lönsam, emedan de grundinvesteringar som Sveriges Radio skulle få påtaga sig om samma produktion skulle göras av

Tabell 37. Timkostnader i TV 1962/63

Produktionsmetod eller ursprung	Sänd tid timmar	Totalkostnad kr	Timkostnad kr
Egen produktion			
Studio (utom Aktuellt)	347	20 398 000	58 800
Aktuellt	227	5 593 000	24 600
OB	134	7 547 000	56 300
Film	219	13 683 000	62 500
Summa egenproduktion (utom skol-TV och repriser)	927	47 200 000	50 900
Främmande produktion			
Överföringar: Eurovision, Nordvision m. m.	251	2 100 000	8 400
Hyrfilm	409	2 600 000	6 350
»Fri produktion»	9	1 600 000	177 800
Summa främmande produktion	669	6 300 000	9 400
Repriser (utom skol-TV)	241	1 500 000	6 200
Skol-TV			
Studio i original	20	1 000 000	50 000
Film i original	20	1 100 000	55 000
Repriser	72	100 000	1 400
Summa skol-TV	112	2 200 000	19 600
Totalt	1 949	57 200 000	29 350

företaget självt skulle bli så höga, att andra mer nödvändiga investeringar finge anstå.

Av Sveriges Radios egen produktion är skillnaden genomsnittligt inte så stor mellan de två huvudsakliga produktionssätten studio och film. Elektronisk produktion blir dock något (ca 5 %) billigare. Detta gäller även OB-produktion, som blir ytterligare några procent billigare per sänd timme. Aktuellt-sändningarna blir genomsnittligt avgjort billigast per sänd tidsenhet, eftersom en stor del utgöres av uppläsning med relativt ringa produktionskostnad. Sannolikt är dessa sändningar nu relativt sett betydligt dyrare än vid undersökningstillfället.

Totalsumman för anskaffning av tekniska inventarier under nioårsperioden 1954/55—1962/63, dvs. fram till det år för vilket beräkningarna i det föregående utförts, uppgår till ca 30 mkr. — För det därpå följande året 1963/64 investerades för drygt 9 mkr, alltså totalt under en tioårsperiod ca 40 mkr.

Om man tar hänsyn till den del av de tekniska investeringskostnaderna som bör belasta var och en av produktionsmetoderna, blir kostnaden per sänd timme följande (avser beräkningsåret 1962/63):

Studio (exkl. Aktuellt) ...	ca 59 000	+ ca 3 000	= ca 62 000	kr/tim
Aktuellt	ca 25 000	+ ca 3 000	= ca 28 000	kr/tim
OB	ca 56 000	+ ca 6 000	= ca 62 000	kr/tim
Film	ca 63 000	+ ca 3 000	= ca 66 000	kr/tim

Våra undersökningar beträffande timkostnaderna för olika produktionsmetoder har alltså givit vid handen att filmproduktionen tenderar att bli något dyrare än elektronisk produktion. Skillnaden uppgår dock endast till några få procent, och man måste också räkna med en viss felmarginal. Med denna undersökningsmetod har vi alltså inte kunnat fastställa några större skillnader mellan olika metoder för egenproduktion.

Andra faktorer än de ekonomiska blir i regel avgörande för valet av produktionsmetod, i första hand ämnet för programmet. Om man av ekonomiska skäl inte kan använda en viss teknik för en viss programidé, får man ofta avstå från sitt uppslag och i stället göra ett annat program. I det helt dominerande antalet produktioner kan sålunda de olika metoderna inte ersätta varandra. Vissa program kan endast göras i studio, och då är elektronisk produktion i många sammanhang självklar både av kvalitetsskäl och kostnadsskäl. Andra program kan endast göras utomhus, i autentisk miljö eller av annat skäl på en avlägsen plats. Då är i flertalet fall film den naturligaste metoden, oftast av programmässiga men stundom även av tekniska skäl. Teoretiskt skulle här OB-metoden kunna användas som alternativ till filmning, men programkaraktären kräver ofta filmteknikens möjligheter, bl. a. till efterredigering. Däremot är OB-metoden den självklara när det gäller att direkt återge någonting, t. ex. att direktsända evenemang av typ sport, högmässa eller offentlig högtidlighet.

I vissa fall kan emellertid ett och samma program alternativt göras med alla tre huvudmetoderna, eller med en kombination av dessa. Vi har från Sveriges Radio erhållit en kalkyl som avser ett 30-minutersprogram av typ »Gärningsman», alltså en relativt påkostad intervju. Med sex olika produktionsmetoder, och med en fördelning av kostnaderna på direkta (medverkande, resor och traktamenten, dekor, materiel) och indirekta (personal, studio, OB-bussar, annan utrustning) blir resultatet (siffrorna avser innevarande år):

	Direkt	Indirekt	Summa
Studio	2 500	20 070	22 570
Studio + film	3 200	23 280	26 480
OB på orten	2 000	11 050	13 050
OB på annan ort	2 700	13 000	15 700
Film på orten	4 800	12 500	17 300
Film på annan ort	6 900	12 500	19 400

Här har den väsentliga förbättringen i beräkningsmetoden skett att kostnaderna för i studio investerade medel kunnat medtagas. De representerar för

halvannan studiodag 7 800 kr. Genom denna stora post kastas alltså ordningen om mellan de tre tillvägagångssätten vad gäller deras relativa kostsamhet. Mot bakgrund av dessa uppgifter (vilka för direkt jämförelse endast kan avse vissa programtyper) och de förut nämnda kan vi sammanfatta några centrala iakttagelser sålunda:

(1) Studioproduktion blir i och för sig alltid dyr genom de stora belopp som investerats i byggnaderna. Detta kommer att gälla ännu mera utpräglat i framtiden, när man måste lita till nybyggen och inte som nu kan använda omändrade lokaler av annan typ.

(2) OB-produktion kan bli särskilt billig genom frånvaron av studiokostnader å ena sidan, stora efterarbetningskostnader (film) å den andra. En förutsättning är dock att enheterna utnyttjas effektivt.

(3) Filmens längre inspelningstid, som bl. a. innebär gager och ersättningar till de medverkande under relativt lång tid, samt den långa redigeringstiden medför att de totala kostnaderna blir höga. I produktioner där exteriörtagningar överväger är filmning dock bl. a. på grund av sin rörlighet oftast det enda möjliga framställningssättet.

(4) Att för bestämda program omväxlande och blandat använda två olika produktionsmetoder (film- *och* elektronproduktion) ställer sig i allmänhet betydligt dyrare än att utnyttja endast en metod. Bl. a. blir förberedelsetiden och de därmed förknippade kostnaderna (initialkostnaderna) dubbla. En användning av två metoder samtidigt för ett program har också visat sig medföra att produktionsresurser låses och därmed undanhålles annan programverksamhet, varigenom företaget tvingas hålla större resurser än nödvändigt.

Vi har även sökt genom fördelning dels av direkt till ett visst program hänförliga kostnader, dels av s. k. indirekta kostnader söka bestämma den relativa kostnadsnivån för olika programtyper. Vi vill betona att det hittillsvarande budgetsystemet gör en tillfredsställande beräkning vansklig. Våra försök att inringa kostnaderna för de olika avdelningarnas verksamhet — utan att investeringskostnader kunnat medräknas — har givit följande resultat.

Till de mycket dyra produktionerna (över 100 000 kr/tim) hör den egna teaterverksamheten, program med hel orkester, flertalet »stora» underhållningsprogram (shower). Hit hör som nämnts också utlagda större filmproduktioner och elektroniska produktioner.

Till de relativt dyra (100 000 — 50 000 kr/tim) programmen hör dokumentärfilmer, vissa egna kulturfilmer, naturfilmer, underhållning i studio, skol-TV, kulturmagasin, nyhetskrönikor och bakgrundsprogram producerade av nyhetsavdelningen.

Program som håller sig kring medelkostnaden (50 000 — 30 000 kr/tim) för all TV-produktion är bl. a. korta (egna) barnfilmer, vissa kulturmagasin och viss kulturfilm, sportspegeln, samt »underhållningsreportage».

Bland program som genomsnittligt håller sig under medelkostnaderna (30 000

—20 000 kr/tim) märks Aktuellt, vissa barnprogram i studio, dokumentärfilmer samt reportage som utförs av fria producenter, sport om man bortser från ersättningar till berörda förbund, kulturprogram med OB-teknik samt andakter i studio.

Program som drar särskilt låga kostnader (under 20 000 kr/tim) är hyrfilm inklusive hyrd dokumentärfilm, debatter och intervjuer, filmkrönikor, gudstjänster samt flertalet barnprogram i studio.

Till den sistnämnda kostnadsgruppen hör för närvarande flertalet överföringar från såväl Eurovisionen som Nordvisionen. En fördyring kan dock här väntas (av program med medverkande, ej reportage o. dyl.) genom att utbytet i framtiden sannolikt kommer att ske på kommersiell basis.

Våra undersökningar om kostnadsförhållandena för TV-produktionen har således inte blott givit vid handen, att det inte genomgående är ett visst produktionssätt som är dyrast, utan även visat att det inte är vissa programavdelningar som ständigt representerar det högsta kostnadsläget (de högsta timkostnaderna) för sina program. Ett undantag härvidlag är dock teateravdelningen. Generellt gäller emellertid att var och en av produktionsmetoderna kan användas för såväl mycket dyra som mycket billiga program. Det är främst ämnesvalet samt programmets karaktär, innehåll och krav på originalitet, finess och precision som är avgörande. Därtill kommer de variationer som betingas av den enskilde producentens individuella ambitioner. Särskilt betydelsefullt är i vissa program, t. ex. dokumentär- och nyhetsprogram, kravet att »finnas på platsen» samt kravet att föra in publiken i en viss miljö. Detta kan beröra praktiskt taget samtliga programavdelningar och samtliga produktionssätt. En sådan produktion kan alltså bli dyr, vare sig det rör sig om studio, OB eller film.

Även kvalitetsaspekter kan läggas på de produktionstekniska frågorna. En rad sakligt väsentliga eller högt uppskattade programområden kan sålunda endast bevakas genom film, t. ex. samhällsinformation, dokumentär- och naturprogram. Likaså innebär det ofta en betydande förbättring av ett studioprogram om inslag av film (s. k. inserat) kan förekomma. Omvänt lider ofta OB-program av en viss torftighet, genom att man varken har studions stora resurser i form av dekor, belysning etc. eller filmens smidighet och möjligheter till efterbearbetning. Det råder alltså i en ganska påtaglig mening ett samband mellan hög kvalitet (vad gäller produktionsmetoder) och höga kostnader.

För investeringar i distributionsanläggningar (televerket) samt radio- och TV-hus (hittills byggnadsstyrelsen) redovisas kostnaderna under den senaste femårsperioden i tabell 38. Där återfinns också driftkostnaderna för televerket, utslagna per programtimma. Dessa belopp läggs alltså till Sveriges Radios kostnader, när man vill erhålla en uppfattning om totalkostnaderna, vilket framför allt har intresse vid internationella jämförelser.

Vi har även insamlat material rörande kostnadsnivån inom utländska radioföretag för att därigenom erhålla någon form av oberoende måttstock på Sveriges

Tabell 38. Investeringar samt televerkets driftkostnader

Budgetår	Investeringar		Televerkets driftkostnader[1]	
	distributions-anläggn. mkr	radio- och TV-hus[2] mkr	belopp mkr	per programtimma kr
1960/61	13,2	0,4	15,0	12 000
1961/62	13,2	7,4	19,8	13 552
1962/63	23,3	3,6	19,6	10 051
1963/64	26,4	7,6	22,1	10 351
1964/65	20,5	14,7	24,0	10 989
1965/66	18,8	13,5	26,0	11 628

[1] Fr. o. m. 1963/64 exkl. skol-TV.
[2] Televisionens andel.

Radios prestationer. Uppgifterna har redovisats i avsnitt 1.2.10. Varje internationell jämförelse stöter emellertid på mycket stora svårigheter, dels på grund av skilda redovisningsmetoder, dels på grund av väsentliga skillnader i fråga om programmens sammansättning, ländernas löne- och kostnadsnivåer etc. Det är därför med bestämda reservationer som vi i korthet sammanfattar vår bedömning eller uppfattning på denna punkt.

Mellan de ekonomiskt bäst och sämst rustade företagen i Europa råder mycket stora skillnader i arbetsteknik och programsammansättning, skillnader som för publiken framträder på ett påtagligt sätt. I ett västeuropeiskt sammanhang har svensk TV en kostnadsnivå per programtimme som ligger närmare den i flertalet mindre stater (såsom våra nordiska grannar) än den i de stora företagen, efter korrigering för de i 1.2.10 nämnda faktorerna. Frågan är då vilken motprestation publiken/licensbetalarna erhåller.

Kvalitetsbedömningar i subjektiv mening är givetvis väsentliga för den enskilde men kan knappast göras av en statlig utredning. Vi har visserligen noterat en rad positiva omdömen om svensk TV i många länder, men vi finner det riktigast att begränsa oss till sådana kvalitetsegenskaper som kan mätas: andelen egenproduktion, förekomsten av egna filminspelningar, möjligheten till rimliga repetitionstider i studio etc. Vi har här observerat en tendens som torde gälla på många områden: har resurserna per programtimma väl nått en någorlunda rimlig nivå medför successivt ökade insatser allt mindre och mindre reella vinster i fråga om programmens kvalitet. Lagen om avtagande avkastning gäller på ett påtagligt sätt inom mycket av TV-produktionen.

Mot bakgrund av dessa omständigheter har vi kommit till den uppfattningen, att den svenska TV-publiken i förhållande till de resurser som står till förfogande får ett tillfredsställande programutbud. Svensk TV kan visserligen av naturliga skäl inte mäta sig med t. ex. västtysk eller brittisk, men skillnaderna sedda ur

publikens synvinkel är dock vida mindre än skillnaderna i resurser eller kostnadsnivå. Jämfört med de flesta mindre länder i Europa hävdar sig svensk TV mycket väl.

4.5.2 Faktorer som påverkar framtidsutvecklingen

De många faktorer som medverkar till att driva upp kostnadsnivån inom TV-produktionen sammanfattas i ett mera allmänt hållet resonemang under (a) nedan. Frågan i vad mån våra förslag till »inre konkurrens» kan få liknande konsekvenser diskuteras separat under (b).

(a) *Allmänna, kostnadshöjande faktorer.* Inom televisionsverksamheten måste man allmänt räkna med att en rad faktorer verkar i kostnadshöjande riktning. Den hittillsvarande erfarenheten från Sverige liksom från andra länder pekar på att de flesta av dessa faktorer ständigt kommer att vara tillstädes och att man därför realistiskt måste bereda plats för dem. Samtidigt finns det naturligtvis all anledning att vaka över att de hålls tillbaka.

Ett radioföretag som genom ett växande antal licenser eller på annat sätt får förstärkta resurser möts genast av krav på högre ersättningar för en och samma service. Eurovisionsländerna delar de gemensamma kostnaderna enligt den s. k. Rossi-skalan, som anger varje företags andel med ledning av licensantalet. Utländska filmuthyrare begär betydligt högre pris för en och samma amerikanska seriefilm från Sveriges Radio än från t. ex. Yleisradio i Finland. Artistorganisationer menar att de bör få del av växande resurser genom gagehöjningar utöver reguljära årliga höjningar.

Det finns också ett inre tryck av konstnärlig och journalistisk art, främst bottnande i ambitioner hos producenterna, vilka ständigt kräver större resurser för programarbetet. Detta är naturligt och riktigt från vederbörandes egen synpunkt men kan givetvis, om det slår igenom över hela linjen, leda till mycket kraftiga höjningar av kostnadsnivån. Dessa ambitioner härrör ofta från jämförelser med vad som presteras i andra länder, jämförelser som görs inte bara av producenterna själva utan av TV-journalister och av publiken. Under de första TV-åren satsade man främst på att bygga ut sändarnätet för att snabbt täcka hela landet, och detta medförde en »eftersläpning» av programstandarden jämfört med distributionen, vilken man sedan sökte ta igen under de första åren av 1960-talet. De mycket kraftiga reella höjningar (utöver den s. k. automatiken) som blev möjliga dessa år har fört upp produktionen på en annan och ur företagets synpunkt mer tillfredsställande nivå. Men man kan såsom utomstående betraktare inte frigöra sig från den tanken att ett radioföretags, och då i synnerhet de enskilda medarbetarnas ambitioner ständigt växer i takt med tillgängliga resurser, att för att parafrasera professor Parkinson »kostnadskraven växer tills de tar i anspråk tillgängliga medel». Ett mottryck, en generellt bromsande faktor, måste därför finnas.

Det finns naturligtvis »rena» kostnadsökningar som inte direkt knyts till en

bedömning av vad rundradioföretaget har råd att betala. Sålunda väntas Sveriges Radios kostnader för deltagandet i Eurovisionen gå upp, om och när förhandlingarna om ett permanent förhyrt bildöverföringsnät slutförts. Av liknande art är de kostnader som ny teknik medför, t. ex. tillkomsten av färg-TV, men även mindre nyheter.

Vi måste alltså räkna med att man även under tiden intill 1975 måste ge plats för årliga kostnadshöjningar av de slag som diskuterats. De kan för enkelhets skull benämnas standard- eller kvalitetshöjningar, ehuru givetvis en god skådespelare inte blir bättre därför att ett nytt och för honom förmånligare avtal träffats. Men vi anser att den årliga höjningen för dessa skilda ändamål bör kunna bli lägre än under de närmast förflutna åren, emedan man då som vi redan anfört berett Sveriges Radio utrymme för en kraftig och välmotiverad lyftning av den allmänna kostnadsnivån per programtimma, som nu fört upp verksamheten på ett i flertalet avseenden rimligt plan.

Det är inte möjligt att i detalj förutse vilka skilda anspråk som kan komma att uppstå och beräkna utrymme för dem. Endast för den största och avgjort viktigaste posten, nämligen införandet av färg-TV, har vi i kapitel 4.4 gjort särberäkningar. I övrigt har vi funnit det riktigaste vara att för varje år räkna fram en klumpsumma, inom vilken dessa skilda typer av kostnads- eller kvalitetshöjningar bör kunna rymmas. Detta påslag beräknas som en procentsats av samtliga för Sveriges Radio på andra vägar framräknade kostnader. Hur stort det bör vara kan ytterst endast bli en omdömesfråga. Vi har, med tanke på att den allra största delen av verksamheten är bunden i sådana tekniska och personalkostnader som inte berörs av de nämnda ökningarna, funnit att man på längre sikt och sedan P 2 väl startat kan begränsa detta årliga påslag till 3 %. Dessförinnan bör man dock under två år anknyta till utvecklingen under den senaste femårsperioden och räkna med 5 respektive 4 %. I praktiken avser påslaget främst posten direkta programkostnader, men även personalkostnader (en ökning av personalen på en sakligt viktig avdelning) samt inventarier och inredningar kan givetvis få del av de höjningar som angivits. Vi avser alltså att Sveriges Radio under varje givet år skönsmässigt skall få disponera en klumpsumma av angiven storleksordning för de ändamål som man då kan finna lämpliga.

(b) *Kostnader till följd av »inre konkurrens»*. Vi har i kapitel 2.4 framlagt förslag till åtgärder för att stimulera en »inre konkurrens» inom Sveriges Radio, särskilt med tanke på TV-produktionen efter starten av ett andra program. Konsekvenserna har dragits i kapitel 4.2 där behovet av produktionsresurser redovisas.

Det av oss avvisade alternativet med långtgående »kanalkonkurrens» mellan P 1 och P 2 i TV skulle otvivelaktigt dels medföra omedelbara kostnadsökningar (för två direktörer med staber och för dubblerade program- och tekniska avdelningar i Stockholm), dels också på längre sikt skapa ett starkare allmänt tryck på kostnaderna. Vi menar däremot att det av oss förordade alternativet, jämte övriga åtgärder för att skapa större självständighet i programarbetet, i princip

inte skall behöva medföra ökade kostnader jämfört med ett helt centraliserat system. Visserligen krävs under direktören för TV två redaktörer med några medhjälpare, men det rör sig här om så få tjänster att de ryms inom det allmänna personalbehovet. Ute i landet har vi för de viktigaste enheterna — Göteborg och Malmö — föreslagit en sådan storlek att studiorna (till skillnad mot vad nu är fallet) blir effektivt utnyttjade. På övriga orter föreslår vi främst filmverksamhet, där de olika enheterna (team) är så små att de inte påverkas av det ena eller det andra organisationsalternativet. Vad den allmänna effekten av »ambitionskonkurrens» beträffar förutsätter vi att särskilda kostnadsstegringar skall kunna undvikas, dels genom den förbättrade kostnadsredovisning som vi diskuterar nedan, dels genom att den oundvikliga byråkratiseringen inom ett stort företag tack vare våra förslag bör kunna hållas i schack. Vi kalkylerar därför inte med några särskilda belopp för att täcka våra förslag utöver de kostnader som beräknats direkt på själva produktionsomfånget.

Vi har vidare undersökt en rad möjligheter att hålla tillbaka kostnadsstegringarna och uppnå rationaliseringar eller besparingar. Nedan redovisas de viktigaste av dessa punkter, däribland även några där vi kommit fram till negativa resultat men som likväl spelat en sådan roll i den allmänna debatten eller i våra prövningar att vi ansett oss böra redovisa dem.

(a) Ökad andel utländska inslag. Inom utredningen har frågan väckts, vilka konsekvenser av ekonomisk art som skulle uppstå om man omfördelade de två huvudsakliga programtyperna svensk och utländsk produktion. Gränsen bör inte dras vid Sveriges Radios egenproduktion, då s. k. fri svensk produktion ligger i samma kostnadsklass som denna och därför även från här aktuella aspekter hör till svensk produktion.

Man skulle utan tvekan kunna uppnå besparingar om man inom en viss ram för programtiden sänkte andelen svenska inslag till förmån för utländska. Schematiskt sett drar nämligen en programtimma av svenskt ursprung sju gånger högre kostnader än motsvarande tid för utländska inslag. Detta gäller vid den fördelning på skilda programtyper inom svensk och utländsk produktion var för sig som gällt under de första åren av 1960-talet.

Effekten av en dylik förskjutning framgår av följande beräkning, där man antar att den svenska produktionen svarar för antingen (a) 60 % eller (b) 50 % av den totala programtiden:

(a)	60 × 7	420	(b)	50 × 7	350
	40 × 1	40		50 × 1	50
	Summa	460		Summa	400

Då 400 utgör 87 % av 460 finner man, att denna omfördelning grovt taget sänker genomsnittskostnaden för en given programtid med 13 %. Vissa omständigheter gör det sannolikt att flera av de mest utnyttjade utländska inslagen i

framtiden kommer att fördyras något snabbare än de svenska, varför man schematiskt kan utgå från ett förbilligande om 10 % vid nämnda operation. En sänkning av andelen svenska inslag från 60 % ända ned till 40 % skulle på samma sätt medföra en besparing av ca 20 %.

Vi har jämfört effekten av dylika omfördelningar med följden av sänkningar av den totala programtiden och funnit, att kostnaderna för vårt huvudalternativ (100-timmarsalternativet) med 50 % svenska inslag är så gott som desamma som för vårt 85-timmarsalternativ med 60 % svenska inslag, varför i stort sett samma beräkningar av behovet av licensintäkter kan tillämpas. Motsvarande gäller grovt räknat för vårt 115-timmarsalternativ med fördelningen 50—50, jämfört med vårt 100-timmarsalternativ med fördelningen 60 % svenskt och 40 % utländskt.

En sänkning av andelen svenska inslag kommer emellertid i konflikt med värderingar och önskemål, som vi tidigare har redovisat. Även om publiken inte föredrar varje svenskt inslag framom ett utländskt, vet vi att den i allmänhet föredrar svenska program. Vi har också funnit att huvudparten av de programuppgifter som vi anser angelägna förutsätter svensk produktion. Det vore därför motiverat att i stället för en sänkning eftersträva en inte oväsentlig *höjning* av den svenska andelen av programtiden. Det är främst i vetskap om de ekonomiska konsekvenserna härav som vi i kapitel 4.1 har avstått från att eftersträva annat än en mycket begränsad sådan höjning.

En helt annan fråga är om man som en ren marginalökning av sändningstiden vill ta in fler utländska inslag till begränsade kostnader. Man kan t. ex. mena att programtiden 18—23 bör byggas upp med den av oss föreslagna fördelningen, men att man dels på dagtid och dels på sen kvällstid bör söka förvärva fler utländska inslag till låga kostnader. Härigenom skulle de av oss förordade proportionerna gälla på bästa publiktid men förändras något totalt sett, samtidigt som marginalkostnaderna för tillskotten blir små. Detta är i princip något helt annat än en kostnadsmässigt betingad omfördelning svenskt-utländskt och kan naturligtvis i och för sig vara motiverat, om utbudet av goda och intresseväckande utländska inslag växer och om den givna ekonomiska ramen tillåter. Särskilt vad gäller överföringar över eurovisionsnätet kan detta komma att inträffa.

(b) Ökad andel program till låg kostnad. Våra förslag i kapitel 4.1 och på andra ställen innebär att vissa programtyper som i och för sig har en lägre timkostnad än den genomsnittliga relativt sett blir vanligare i framtiden, dvs. de föreslås expandera snabbare än andra typer. Detta medför att medeltimkostnaden sjunker.

Vad som här åsyftas är inte någon standardsänkning, alltså ett ersättande av mera värdefulla eller högkvalitativa program med enklare. Det är helt enkelt så att olika programtyper har olika höga genomsnittliga kostnader, medan man inom varje kategori kan tala om bättre och sämre, mer eller mindre påkostade program. Bland de programtyper som i framtiden bör förekomma oftare (rela-

tivt sett) än i dag märks främst studie-TV, där själva produktionssättet pressar ned kostnaderna, samt barnprogram och direktöverföringar. De två sistnämnda programtyperna förekommer i regel utanför bästa kvällstid men medtas givetvis i totalvärdena för programvolymen.

Orsaken till att vissa slag av program kan göras till lägre kostnader är i första hand att själva produktionsapparaten utnyttjas under kortare tid: beläggning av studio, användning av team och OB-enheter o. dyl. I de nämnda fallen betyder massproduktion och därav följande rationalisering mest i fråga om studie-TV, medan mindre långt drivna krav på studiorepetitioner sänker kostnaderna för barnprogram.

Även för de utländska programmen har resonemanget sin tillämpning. Genom det permanent förhyrda eurovisionsnätet, samt de ökade möjligheter att placera överföringar som dubbelprogrammet ger, kan man inom ramen för en fast årskostnad utnyttja Eurovisionen mer än nu även relativt sett. Därtill kommer de förbättrade möjligheterna till nordiskt utbyte. Svenska program används redan nu i betydande utsträckning av grannländerna. Vi själva kan i framtiden betydligt mer än nu utnyttja rätten att på utbytesbasis sända i första hand finländska och norska inslag. Detta möjliggörs av den norska televisionens utbyggnad samt av den betydligt större volym av svenskspråkiga program som kommer att produceras i Finland.

Inom Sveriges Radios egenproduktion vill vi, i anknytning till vad som ovan sagts men som en delvis självständig punkt, framhålla utnyttjandet av OB-enheter. Det framgår av kostnadsredovisningar att OB-tekniken ofta är den billigaste när det gäller att göra ett och samma program, bl. a. emedan man undgår de dryga fasta kostnaderna för en studio eller den omfattande efterbearbetningen av film. Det är visserligen svårt att uppnå en sådan planering att dessa enheter verkligen blir effektivt utnyttjade, men vi räknar likväl med att den större totala omfattningen av denna produktionsform och det självständiga manövrerandet av utom Stockholm placerade enheter (för program 2) skall verka i denna riktning.

Utöver OB-program av mera traditionellt slag — sport, gudstjänster o. dyl. — synes särskilt två slag av program kunna produceras på detta sätt. Det gäller vissa typer av underhållning och talprogram, i båda fallen gärna inför ett auditorium. Program som »Fråga Lund» och »Hylands Hörna» kan med fördel göras på detta sätt, liksom debatter med publik samt intervjuer, samtal och soaréer under studioliknande förhållanden.

(c) Ökning av programpunkternas längd. Sveriges Radio har de senaste åren strävat att på kvällstid förkorta de enskilda programpunkternas längd, för att inom den tid som är den för publiken gynnsammaste kunna tillgodose skilda intressen och önskemål. Detta är en naturlig strävan då den ram som enkanalsystemet erbjuder börjar kännas trång. När man får tillgång till två parallella programkanaler är det däremot inte givet att nuvarande genomsnittslängd för de enskilda inslagen behöver bevaras. I efterföljande uppställning visas hur en

och samma kvällsprogramtid om 15 tim/vecka kan fördelas i ett respektive två program (siffrorna är i båda fallen hypotetiska):

Programlängd min	Antal inslag	Tid tim	Antal inslag	Tid tim
15	6	1,5	8	2
30	8	4	12	6
45	6	4,5	12	9
60	5	5	13	13
Summa	25	15	45	30

I samband med en fördubbling av programtiden (motsvarar kvällstid 20—22) från 15 till 30 tim/vecka då P 2 startar har man enligt tablån ökat antalet inslag från 25 till 45 i stället för till 50. Detta innebär en minskning jämfört med en viss given programtid av antalet inslag med 10 %, en förlängning av den genomsnittliga längden hos inslagen från 36 till 40 minuter och — uppskattningsvis — en minskning av de totala kostnaderna av storleksordningen 5 %.

Ännu lättare är det att förlänga inslag på dagtid, i första hand barnprogram. Det spelar ur planeringssynpunkt ingen roll om ett dylikt program pågår 20 eller 40 minuter. Kostnaderna ökar däremot inte med 100 % utan snarare med 50 %. Då här inte föreligger någon konkurrens med andra programönskemål, och då erfarenheterna inte minst från amerikansk TV pekar på att barnprogram kan göras längre än de nu är i Sverige, har vi i de allmänna kalkylerna räknat med att detta skall ske.

(d) Användning av repriser. Repriser är betydligt billigare än motsvarande originalsändningar. Kostnaderna beror på vad som tillkommer för en sändning utöver de tekniska kostnaderna (videobandmaskin eller filmscanner, personal härför, central teknik) i form av tillägg på gager m. m. Regeln är att artister och skådespelare erhåller 50 % av det ursprungliga gaget för repriser. Någon motsvarighet härtill förekommer inte där Sveriges Radios egen personal har svarat för programmet.

De flesta TV-länder strävar att hålla nere reprisernas antal till förmån för originalsändningar. Rent allmänt måste detta vara riktigt. Vi har emellertid utöver kostnadssynpunkter funnit två argument tala för att vissa program ges i repris: en stor del av publiken kan inte se program på kvällarna och har alltså nytta av eftermiddagsrepriser; åren efter P 2-starten blir det angeläget att bereda dem som inte nåtts av P 2 möjlighet att relativt snart se de bästa P 2-programmen i repris i P 1.

Av dessa skäl har vi föreslagit fortsatta eftermiddagsrepriser i P 1, vilka har koncentrerats till lördagar emedan publikundersökningarna visat att ganska få har glädje av sändningarna andra veckodagar. Vi har också särskilt åren efter

P 2-starten ökat antalet kvällsrepriser (i P 1 från P 2). På längre sikt innebär däremot vår kalkyl i tabell 29 en successiv minskning av andelen repriser. Detta innebär att vi avböjer att av besparingsskäl utfylla någon större del av kvällsprogramtiden med repriser. (Däremot kan man senare i viss utsträckning finna utrymme för fler dagtidsrepriser, om detta skulle anses motiverat t. ex. av det starkt ökade utbudet av originalprogram.)

(e) Ökat utnyttjande av studiolokaler. Vi har även utfört en undersökning av möjligheterna att utnyttja studiolokaler med tillhörande utrustning mer intensivt än för närvarande. Tanken är att ett införande av skiftarbete för vissa grupper av personalen skall kunna inbespara en eller flera studior under prognosperioden.

Undersökningen har i sammanfattning givit följande resultat. Vinsten, som helt ligger på kapitalsidan, blir inte ens teoretiskt anmärkningsvärt stor. Det nominella vinstbeloppet kommer i praktiken att decimeras betydligt, främst genom högre ersättning för arbete på obekväm arbetstid, men även på grund av krav på beredskap för oväntade situationer vilket innebär att reservkapacitet måste stå till buds (för vilken man eljest kunnat räkna med kvällstid), svårigheter att med vissa arbetsgrupper i verksamhet på sena kvällar och tidiga morgnar planera så att arbetet blir 100-procentigt effektivt för alla berörda personalgrupper etc. — Även arbetarskyddslagens tillämpning liksom vissa nu ingångna avtal gör att gränserna för användning av nattskift är relativt snäva.

Möjligheten till högre studioutnyttjande bör dock kunna tas till vara i marginalsituationer, dvs. i varje läge där en utökning av produktionen krävs. Då kan antingen en ny studio byggas som minst motsvarar, men ofta överskrider det nya kapacitetskravet, eller de gamla studioresurserna utnyttjas intensivare. Den senare möjligheten anser vi i första hand böra ifrågakomma.

Ett ökat studioutnyttjande i marginalsammanhang bör alltså kunna avhjälpa den bristsituation som enligt kapitel 4.2 kommer att råda under delar av den period som vi planerar för. — Det bör också erinras om att resonemang av liknande slag föranlett oss att för de två stora studiorna i etapp I av TV-huset i Stockholm räkna med vardera 2,5 och för andra större studior 2,0 tim/vecka i stället för de 1,5 tim/vecka och studio som är genomsnitt för de nuvarande studiorna. Därigenom har i praktiken en inbesparing kunnat ske av en större studio för »tyngre» produktion till en kostnad av 15—20 mkr, inklusive inventarier. Dylika beräkningar har också bidragit till vår bedömning, att etapp II av TV-huset i Stockholm kan anstå till efter mitten av 1970-talet (enligt vårt huvudalternativ).

Vi anser dock att frågan bör bevakas av Sveriges Radio och möjligheten av en ökad volym skiftarbete hållas öppen.

(f) Ökad delegering av ekonomiskt ansvar och ökat kostnadsmedvetande. Sveriges Radios nuvarande redovisnings- och budgeteringssystem har i sina grunddrag varit oförändrat sedan 1956/57 men har successivt påbyggts när nya aktiviteter tillkommit och utvecklats. Allt eftersom företaget växt och ökade

krav ställts på information och planering har brister i systemet blivit uppenbara. Särskilt må framhållas att det inte ger en fullständig bild av kostnaderna för de olika produktionerna, eftersom någon fullständig kostnadsfördelning ej tillämpas. Kostnadsansvaret är ej heller konsekvent utformat på sådant sätt att kostnaderna för en viss åtgärd drabbar den ansvarsenhet, som fattar beslut om åtgärden.

Cheferna för programavdelningarna känner sålunda i princip endast ansvar för de s. k. direkta kostnaderna (gager, rekvisita etc.). Systemet för kalkylering fyller alltså inte funktionen att ange alla de kostnader som en produktion i verkligheten belastar företaget med. De i veckokalkylerna upptagna summorna blir av relativt begränsat värde och motsvaras i själva verket av betydligt högre belopp (jfr exemplet i punkt 4.5.1 om programmet »Gärningsman»). — Vecko- eller månadstablåer och framför allt halvårsbudgeter bör i stället syfta till att cheferna för programavdelningarna skall bära ett vittgående ekonomiskt ansvar och ständigt anlägga ekonomiska aspekter på programarbetet.

Huvudtanken är således att avdelningscheferna skall känna ansvar för alla de kostnader som de genom sitt handlande kan *påverka*. Dit hör förutom de kostnader som ligger inom Sveriges Radios budget (personalkostnader för respektive avdelning samt studioutnyttjande, i den mån det berör inventarier och inredningar) även vissa som nu ligger utanför företagets budget. Cheferna bör sålunda känna ansvar även för en viss del av avskrivningskostnaderna, eftersom alla medel för TV-verksamheten finansieras från samma källa, licensmedlen. Detta syftar främst på utnyttjandet av studior, vilka drar höga kapitalkostnader.

Om tilldelningen av studiotid vid planeringen i vissa fall blir alltför generös, nödgas man kanske bygga fler studior än som vore erforderligt vid en mer stram planering. (Sannolikt blir dock inte resultatet att fler studior byggs utan att övriga TV-program inte blir så bra som eljest vore möjligt.) Om man sålunda betraktar verksamheten från Sveriges Radios synpunkt betyder en minskning av studiotiden för ett visst program att ledig tid kan disponeras av en annan avdelning eller eventuellt av samma avdelning för ett annat program. Om resurserna på detta sätt används optimalt, kan såväl kvantitet som kvalitet höjas med i stort sett oförändrade resurser.

Nästa led i detta resonemang avser att finna vägar för balanseringen på lång sikt av faktorerna personal — materiel — studior — tilldelade programmedel. Målet måste vara att liksom vid industriproduktion uppnå ett s. k. harmoniskt förhållande mellan de olika produktionsfaktorerna. En studio som står tom innebär slöseri lika väl som ett team utan studio. I dagens läge synes flaskhalsen vara tilldelade programmedel, medan studiorna har en viss reservkapacitet (som kan utnyttjas vid P 2-starten om planeringen blir stramare).

Bland de poster som inte gärna kan medtagas i en budget för avdelningarna märks andelen av företagets gemensamma kostnader. Dessa kan ju en enskild avdelningschef rimligen inte påverka. Detsamma gäller *på kort sikt* den egna fasta programpersonalen på avdelningen och de fasta avtalen (för t. ex. musik).

Vissa avtal bör emellertid avdelningscheferna kunna påverka på längre sikt (t. ex. sportavtal), varför de bör medtagas när kalkyler och/eller budget uppgörs för längre perioder. En avdelningschef skall alltså själv kunna finna, att han kan sluta avtal med annan part om fler program om han t. ex. avstår från att anställa ytterligare en producent. Allmänt bör posten fast personal i större utsträckning kunna vägas mot de rörliga, direkta programkostnaderna. Likaså bör en avdelningschef som genom effektivt studioutnyttjande sparar in på tilldelade medel (hans avdelning skall påföras de fulla kostnaderna för tid i studio) i stället kunna få disponera sålunda friställda medel till att förvärva eftertraktade men också dyrare medverkande eller till att anställa nya medarbetare.

Underlaget för kostnadsanalyser och kostnadskontroll är således i vissa avseenden otillfredsställande. Genom den år 1964/65 införda skattemedelsfinansieringen av skol- och utlandsprogram har det nuvarande systemets ohanterlighet för självkostnadsberäkningar kommit att framstå mycket klart. Utvecklingen av marknaden för fristående produktionsföretag och serviceföretag av olika slag liksom en ökande verksamhet med inköp och försäljning av TV-program från och till utlandet har vidare lett till ett behov inom Sveriges Radio att få ett säkrare grepp om kostnaderna för olika moment i produktionen.

Nya och skärpta krav kommer under de närmaste åren att ställas på Sveriges Radios ekonomiskt-administrativa system på grund av dels verksamhetens allmänna expansion, dels de förändringar som vi föreslår på olika områden.

Ett genomförande av våra förslag om »inre konkurrens» kommer sålunda att ställa särskilda krav på budgeterings- och redovisningssystemet. Därvid kräver fördelningen av ekonomiskt ansvar och ekonomiska befogenheter mellan centralorganisationen och distrikten speciell uppmärksamhet. Om Sveriges Radio får överta ansvaret från byggnadsstyrelsen för permanenta husbyggnader (jfr punkt 3.1.5) uppkommer nya spörsmål i samband med redovisning och budget. I sammanhanget kan också nämnas de förslag till finansplaner för rundradiorörelsen (flerårsbudgetering) som vi lägger fram i punkt 3.1.3.

För att söka komma till rätta med här redovisade svagheter i företagets redovisnings- och budgeteringssystem och lägga grunden till ett system som bättre motsvarar de krav som kommer att ställas därpå, har Sveriges Radios styrelse i januari 1965 tillsatt en utredning, bestående av specialister inom företaget och konsulter utifrån.

Huvudsyftet med den anbefallda översynen skall vara att skapa ett ekonomiskt-administrativt system, som möjliggör för företagsledningen att utöva styrning och kontroll av verksamheten i stort, och som innefattar ett rapportsystem som automatiskt och snabbt ger fortlöpande information om utvecklingen i ekonomiskt avseende inom olika delar av företaget. Det skall vidare i högre grad än nuvarande system möjliggöra en avvägning av kostnad mot nytta och verksamt bidraga till ett starkare kostnadsmedvetande inom alla delar av företaget.

De målsättningar som angivits i styrelsens beslut är i första hand dessa:

(a) Ekonomiskt ansvar och ekonomiska befogenheter skall i all rimlig omfattning delegeras till kostnadsansvarsenheter under direktionsnivå.

(b) Kostnadsansvarsenhet bör belastas med alla de kostnader som påverkas genom enhetens åtgärder. Även inventarie- och lokalkostnader bör beaktas vid kostnadsfördelningen.

(c) Förbättrade möjligheter bör skapas att studera effektiviteten såväl avdelningsvis som för varje produktion.

(d) Kostnadsjämförelser i tid och rum (bl. a. av kostnadsslag) bör kunna göras i olika sammanhang.

(e) Systemet bör vara sådant, att marknadsjämförelser kan göras direkt där så är möjligt (mobil drift, laboratorier, verkstäder, tryckeri, förlag m. m.).

(f) Budgetering skall kunna ske separat av samtliga kostnader för envar av de fyra huvudgrenarna, nämligen ljudradions respektive televisionens allmänna programverksamhet, skolprogrammen och utlandsprogrammen.

I direktiven till denna interna utredning har även angivits att det bör övervägas, huruvida hela produktionstekniken (inklusive personal, inventarier och lokaler) kan göras till en särskild självkostnadsenhet, vars tjänster debiteras de programproducerande enheterna.

Utredningsarbetet skall bedrivas med sikte på att det nya systemet skall kunna börja tillämpas fr. o. m. budgetåret 1966/67.

Vi har här velat redovisa huvudlinjerna i det av styrelsen beslutade utredningsarbetet, enär dessa överensstämmer med tankegångar som vi under vårt arbete själva kommit fram till. Vi finner det synnerligen angeläget att de antydda förändringarna efter fullbordad utredning kommer till stånd och tillämpas konsekvent.

4.5.3 Kostnadsprognoser

Medan vi i tabell 29 detaljerat har redovisat olika *produktionskategorier* (studio, OB etc.) som grundval för planeringen i olika avseenden, har vi avstått från motsvarande preciserade planer vad avser olika *programtyper* (teater, underhållning etc.). Inom ramen för vad som utsägs i stadgarna för Sveriges Radio, och mot bakgrund av de allmänna samhälleliga målsättningar som har diskuterats i kapitel 2.3, bör nämligen Sveriges Radio själv undan för undan avgöra dessa avvägningsfrågor.

För kostnadsberäkningarna har vi emellertid nödgats göra vissa antaganden om hur olika programtyper skall komma att utvecklas. För de flesta blir det naturligt att anta en ökning som är proportionell mot hela sändningstidens ökning, dvs. en oförändrad andel. I några bestämda fall måste emellertid antingen våra förslag eller uppenbara yttre omständigheter leda till avvikelser.

En snabbare utveckling än den genomsnittliga får enligt våra förslag dels den nya uppgiften studie-TV, dels barn- och ungdomsprogram, dels slutligen vissa

programtyper på samhällsområdet: konsumentupplysning, samhällsinformation, politiska reportage och inhemska överföringar. I de två förra fallen rör det sig om programtyper vilkas kostnader ligger under genomsnittet för egenproduktionen, i det sistnämnda fallet däremot inte (bortsett från riksdagsöverföringar o. dyl.).

En långsammare utveckling måste uppenbarligen nyhetssändningarna få: en programtyp som »Aktuellt» har sitt format givet av den materia man bevakar, och utökningar i framtiden avser kanske en kortare middagssändning i anslutning till de reguljära program som då kan sändas. Hit hör vidare en av de viktigaste programtyperna, underhållningen, där kvalitetskraven gör det angeläget att undvika en snabbare expansion än vad underlaget i form av artister, textförfattare etc. tillåter.

Fri svensk produktion, som innevarande år beräknas uppgå till blott 0,25 tim/vecka, föreslås kraftigt höjas till periodens slut.

Av de utländska programmen ökar hyrfilmerna något långsammare och överföringarna något snabbare än genomsnittet. För de senare kan expansionen bli mera markerad än vad som framgår av tabell 29, emedan vi där endast i begränsad mån velat tillgodoräkna de möjligheter som hittills ej prövade överföringsmetoder kan erbjuda.

De premisser som prognosen i övrigt vilar på har redovisats i föregående avsnitt (4.5.2).

Prognoserna omfattar tioårsperioden 1965/66—1974/75. De tar sin utgångspunkt i den för det förstnämnda året preliminärt angivna budgeten och har beräknats i dess kostnadsläge.

Prognosarbetet har primärt utförts för *100-timmarsalternativet*, som är vårt huvudalternativ. Det lägre (85 timmar 1974/75) respektive det högre (115 timmar 1974/75) alternativet har därefter beräknats med huvudalternativet som utgångspunkt.

Sveriges Radios kostnader har uppdelats i sju element eller block, vilka var för sig någorlunda väl kan inringas och beräknas. Dessa block är:

(1) Personalkostnader
(2) Programkostnader
(3) Tekniska driftkostnader
(4) Andel av gemensamma kostnader
(5) Reserv (marginal för oförutsedda utgifter)
(6) Inventarier och inredningar
(7) Samlad faktor för kvalitetshöjning och besparingar.

Vart och ett av utgiftsblocken har beräknats för sig. De första fyra blocken har räknats upp med belopp som motsvarar den enligt våra planer förutsedda ökningen av sändningstiden, uppdelad på olika typer av programområden, ursprung och produktionsmetoder. Därefter har lagts till en för de fyra nämnda blocken gemensam procentsats för reserv (5).

Personalkostnader (1) avser såväl programpersonal som teknisk personal. Beräkningsgrunden för programpersonalen är att det erfordras 12 personer per programtimma egenproduktion och 4 per timma främmande produktion.

Det bör här erinras om att Sveriges Radio i sina petita för 1965/66 framhållit att den personalökning som erfordras vid introduceringen av P 2 bör ske ca två år före P 2-starten. Vi har tagit hänsyn till denna synpunkt i så måtto, att den härför erforderliga personalökningen lagts in fr. o. m. 1966/67, dvs. drygt halvtannat år före P 2-starten.

Likaledes har från Sveriges Radio angivits ett behov om ökning av 15 tjänster per år för åren 1965/66, 1966/67 och 1967/68 utöver den personal som erfordras för att svara för utökningen av sändningstiden. Orsaken är att det inom programavdelningarna konstaterats råda en eftersläpning i fråga om personalanskaffning, som f. n. uppgår till mellan 30 och 40 personer och år 1967/68 till ca 45 enbart för den produktion som ligger i nuvarande produktionsschema. Det skulle alltså vara fråga om en konsolidering av basorganisationen. — Vi har dock i våra beräkningar icke ansett det motiverat att i prognosen lägga in en speciell post som motsvarar denna ökning av personalen. Den för detta ändamål erforderliga personalökningen bör enligt vår uppfattning kunna inrymmas dels i den ökning som måste komma till stånd för etablering av P 2, dels inom ramen för de belopp som upptagits för kvalitetshöjning (se resonemanget beträffande block 7), dels även i posten reserv.

Årslönen har beräknats efter genomsnittet för berörda grupper och i fast penningvärde liksom för alla andra kostnader.

Beträffande *programkostnader* (2) bör påpekas de stora kostnadsskillnaderna mellan å ena sidan egenproduktionen och å andra sidan två av de kategorier som ingår i »främmande produktion», överföringar och hyrfilm. — Den s. k. fria produktionen ligger, som nämnts under punkt 4.5.1, i en betydligt högre kostnadsklass än övrig främmande produktion (jfr tabell 37). Att denna typ trots dess höga kostnader givits ett relativt stort utrymme i programschemat beror, som framgått av punkterna 2.4.4 och 4.1.4, på programpolitiska överväganden.

De s. k. *tekniska driftkostnaderna* (3) uppgår till jämförelsevis små summor. Posten omfattar främst förbrukningsmateriel, såsom ljudband, videoband, råfilm, kamerarör etc. samt kostnader för underhåll av teknisk materiel. Den följer i stort sett ökningen av produktionen.

Andel av gemensamma kostnader (4) innefattar främst kostnader för personal i gemensam organisation, såsom centrala kansliet, ekonomiavdelningen, personalavdelningen, teknikens kansli, anläggnings- och byggnadsavdelningar samt arkiv och bibliotek. Dessa kostnader beräknas direkt genom att televisionens verksamhet ställs i relation till ljudradions. Hit hänförs också alla de pålägg som belastar samtliga inom TV anställda, såsom ATP-avgifter, SPP-avgifter och RFA-avgifter samt övriga allmänna personalbikostnader.

Reserv (5) eller marginal för oförutsedda utgifter får främst ses som en buffert för bl. a. nyheter inom TV-tekniken och för icke budgeterade avtalshöjningar

inom skilda sektorer. I prognosen har reserven med utgångsvärdet 2 mkr/år uppräknats med samma procenttal som blivit resultatet av ökningarna för de fyra första blocken. Det bör dock framhållas, att en reservpost av den storleksordning som här har medtagits inte ger utrymme för större oförutsedda utgiftsstegringar.

Blocken 1—5 har i tabellerna 41 a—c redovisats gemensamt som »driftkostnader». Hit hänförs också block 7, kvalitetshöjning och besparingar, ehuru indextalet för nettoeffekten beräknats på summan av samtliga övriga poster, alltså även block 6.

Inventarier och inredningar (6) redovisas översiktligt i tabell 39 a och 39 b. Detta block kan indelas i två huvudgrupper. Den ena gruppen (tabell 39 a) omfattar byggnads- och inredningskostnader, vilka enligt hittillsvarande ordning belastat dels byggnadsstyrelsen, dels Sveriges Radio. Den andra (tabell 39 b) omfattar tekniska och administrativa inventarier. Redovisningen avser vårt huvudalternativ (100-timmarsalternativet, tabell 41 b).

Fördelningen på de olika åren har anpassats dels efter vad som krävs för att uppnå eftersträvad ökning av programproduktionen, dels med hänsyn till önskemålet om en någorlunda jämn fördelning i tiden av resursinsatserna.

Investeringarna i studior och andra lokaler har utförligt beskrivits i kapitel 4.2. Vad beträffar distrikten kan här erinras om att ett nytt distriktskontor planeras i Borås, varvid en del av investeringskostnaderna belastar TV, samt att s. k. filmcentraler förutses i Falun, Sundsvall, Umeå, Växjö och Örebro. — I Luleå finns redan en sådan filmcentral.

Tabell 39 b avser tekniska och administrativa inventarier. De tekniska inventarierna, som består av kameror, scanners, belysnings- och ljudaggregat, material för ateljéverksamheten m. m., utgör självfallet huvudparten. Fördelningen per år följer i stort sett motsvarande byggnads- och inredningsinvesteringar, ehuru med något års eftersläpning.

Till sist har vi till ett block (7) sammanfört två i motsatta riktningar verkande generella faktorer, nämligen kvalitetshöjning samt rationaliseringar och besparingar. Det blir här i båda fallen fråga om att påverka de från föregående block framräknade totala årliga kostnaderna med bestämda procenttal.

Vi har ovan under punkt 4.5.2 med utgångspunkt från att kvalitetshöjningarna genomsnittligt de senaste åren varit av storleksordningen 6—7 % föreslagit, att man efter en avtrappning 1966—1968 med 5 och 4 % skall övergå till ett årligt påslag om 3 %. Detta kan omvandlas till en kumulativ faktor såsom framgår av tabell 40.

Beträffande de möjligheter till rationaliseringar och besparingar som vi ovan redovisat är det inte möjligt att med någon verklig precision uttrycka deras effekt i siffror. Vi har därför tagit fasta på de tre faktorer som enligt vår uppfattning främst bör kunna bidraga till kostnadssänkningar, nämligen något längre enskilda programinslag, flera program som i och för sig är billigare än genomsnittet samt förbättrad intern redovisning av kostnaderna med åtföljande

Tabell 39 a. Byggnads- och inredningskostnader för TV i 100-timmarsalternativet (mkr)

	Totalt mkr	1965/66	1966/67	1967/68	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75
På byggnadsstyrelsen faller enligt nuvarande system:											
TV-huset, etapp I 48,5 mkr (varav 1964/65: 14,5)	34,0	13,5	13,5	7,0							
Musikstudio 14,6 mkr, varav TV:s del	5,0		1,0	3,0	1,0						
Kontorsbyggnader	26,0				4,0	7,0	7,0	7,0	1,0		
Radio- och TV-huset etapp I i Göteborg (TV:s del = ¾ · 26)	19,5		3,0	6,0	7,5	3,0					
Dito, etapp II, (enbart TV)	8,0					4,0	4,0				
Summa byggnadsstyrelsen	92,5	13,5	17,5	16,0	12,5	14,0	11,0	7,0	1,0	—	—
På Sveriges Radio faller enligt nuvarande system:											
Stockholm											
Mässan, A 1, Hallarna m. m.	24,0	2,5	1,0	1,5	1,0		4,0	5,0	5,0	4,0	
Distrikten											
Provisorium Göteborg	4,0		2,0	2,0							
Malmö	10,0		5,0	5,0							
Övriga distrikt	7,0	0,5	1,5	2,0	2,0	1,0					
Summa Sveriges Radio	45,0	3,0	9,5	10,5	3,0	1,0	4,0	5,0	5,0	4,0	—
Totalsumma	137,5	16,5	27,0	26,5	15,5	15,0	15,0	12,0	6,0	4,0	—

Tabell 39 b. Sveriges Radio: inventarier för TV i 100-timmarsalternativet (mkr)

	Totalt mkr	1965/66	1966/67	1967/68	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75
Tekniska inventarier											
Stockholm											
TV-huset, etapp I, 30 mkr (varav 5 mkr 1964/65)	25,0	5,2	13,3	6,5							
Musikstudio	3,0				2,0	1,0					
Kontorsbyggnader	3,0					1,0	1,0	0,5	0,5		
Mässan, A 1, Hallarna m. m.	15,5	1,0	0,5	1,0	1,0	1,0	1,0	4,0	3,0	1,0	2,0
Film	12,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	2,0	2,0
Distrikten											
Radio-TV-huset Gbg I TV:s del	7,0			4,0	3,0						
Radio-TV-huset Gbg II TV:s del	5,0					3,0	2,0				
Provisorium Gbg	2,0		1,0	1,0							
Malmö	10,0		2,0	5,0	3,0						
Övriga distrikt	7,6	0,5	1,3	1,1	1,1	1,1	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
Rörliga enheter	15,0	1,0	1,0	1,0	1,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	1,0
Summa	105,1	8,7	20,1	20,6	12,1	10,1	7,5	8,0	7,0	5,5	5,5
Ersättningsanskaffning (av investeringar gjorda *före* 1965/66)	45,0	3,0	3,0	4,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0
Summa tekniska inventarier	150,1	11,7	23,1	24,6	17,1	15,1	12,5	13,0	12,0	10,5	10,5
Administrativa inventarier	11,4	0,7	1,2	2,2	2,8	1,3	0,7	0,7	0,6	0,6	0,6
Summa inventarier	161,5	12,4	24,3	26,8	19,9	16,4	13.2	13,7	12,6	11,1	11,1
Investeringar för färg-TV	12,5	—	—	4,0	4,0	1,5	3,0	—	—	—	—
Totalsumma	174,0	12,4	24,3	30,8	23,9	17,9	16,2	13,7	12,6	11,1	11,1

skärpt kostnadsmedvetande. Vi har försiktigtvis stannat för att dessa olika faktorer tillsammans på längre sikt bör kunna sänka de genomsnittliga kostnaderna för Sveriges Radio med 10 %. Detta innebär att man, sedan man för ett framtida budgetår beräknat kostnaderna på grundval av programtid m. m., skall kunna sänka det sålunda erhållna beloppet med 10 % som en nettoeffekt av de av oss diskuterade åtgärderna. Vi räknar emellertid inte med att den fulla effekten skall slå igenom förrän vid periodens slut och har därför för de mellanliggande åren successivt trappat av differensen.

Slutligen har vi i tabell 40 (b × c) slagit samman de båda i motsatt riktning verkande faktorerna genom att multiplicera dem med varandra och på så sätt erhålla en nettofaktor, som kan läggas direkt på de i kostnadstabellerna framräknade beloppen.

Tabell 40. Kvalitetshöjning och besparingar

Budgetår	Kvalitetshöjning Per år (a)	Kvalitetshöjning Kumulativt (b)	Besparingsfaktor (c)	Nettoeffekt Index kv × besp (b × c)
1965/66	—	100	100	100
1966/67	5 %	105,0	100	105,0
1967/68	4 %	109,2	99	108,1
1968/69	3 %	112,5	97	109,1
1969/70	3 %	115,9	95	110,1
1970/71	3 %	119,4	94	112,2
1971/72	3 %	123,0	93	114,4
1972/73	3 %	126,7	92	116,6
1973/74	3 %	130,5	91	118,8
1974/75	3 %	134,4	90	121,0

Det förtjänar ytterligare understrykas att båda dessa sifferserier (ramen för kvalitetshöjning och förväntningarna om besparingar) har måst fastställas på relativt skönsmässiga grunder. De kan därför i framtiden påverkas av de allmänna värderingar som statsmakterna lägger på rundradioverksamheten. I dagens läge och mot bakgrund av de erfarenheter som vårt arbete givit har emellertid vårt tillvägagångssätt förefallit vara det rimligaste och mest överskådliga.

Prognoser enligt våra tre alternativ (85, 100 respektive 115 timmars sändningstid år 1974/75) redovisas i tabellerna 41 a—c. Till de beräknade kostnaderna för Sveriges Radio och byggnadsstyrelsen (eller byggnadsverksamheten under Sveriges Radios ledning, om vårt förslag i detta stycke genomförs) läggs televerkets kostnader för investeringar och drift. En redogörelse för de investeringar som erfordras för uppbyggnad av sändare och programförbindelser för P 2-nätet har presenterats i kapitel 4.3.

Televerkets kostnader låter sig inte påverkas på samma sätt som Sveriges Radios. De kan i stort sett begränsas endast genom två slag av åtgärder: en

mindre fullständig utbyggnad av nya sändarnät samt förenklingar i driften av befintliga nät.

Vad beträffar omfattningen av sändarnät för televisionen har vi inte funnit anledning att frångå statsmakternas hittillsvarande intentioner, att så gott som hela befolkningen skall beredas tillfälle att mottaga programmen. Med »så gott som hela befolkningen» menar vi att man strävar till en drygt 99-procentig täckning, men att man är medveten om att det i ett land av Sveriges utsträckning inte är möjligt att ge *samtliga* invånare tillgång till goda mottagningsförhållanden. Vi har emellertid bl. a. i diskussionen om ett tredje sändarnät, avsett främst för utbildningsändamål (aktuellt först vid en senare tidpunkt än 1975), framhållit, att man genom att sänka sina ambitioner relativt måttligt kan uppnå betydande besparingar vid anläggningen av ytterligare ett sändarnät.

För driften av befintliga anläggningar måste kraven på driftsäkerhet vara avgörande. Televerket avser att utrusta samtliga stationer med dubbla sändare vilka dels tillsammans svarar för den fulla effekten, dels fungerar som reservsändare åt varandra. Förutom en viss minskning av räckvidden skulle ett av kostnadsskäl motiverat slopande av den andra sändaren göra det vida svårare att fortsätta den automatisering av driften som televerket nu eftersträvar. Medan det på vissa håll i utlandet förekommer att man använder mer än tio personer för att driva en TV-station, avser alltså televerket att i framtiden kunna driva flertalet av sina stationer helt utan fast bemanning.

Såvitt vi kan bedöma förenar televerket höga anspråk på driftsäkerhet med internationellt sett låga kostnader. Vi har därför inte haft någon anledning att ifrågasätta de kostnadsberäkningar som från telestyrelsens radiobyrå har överlämnats till oss. I samband med en allmän organisationsutredning som nu pågår inom verket torde nya förslag till rationalisering kunna komma fram.

En allmän observation bör emellertid göras. Inköpen av utrustningar till UHF-nätet för program 2 är synnerligen omfattande, och varje besparing som kan göras får stora ekonomiska konsekvenser. Vi förutsätter därför att statsmakterna ger telestyrelsen så fria händer att man på den internationella marknaden kan agera snabbt och tillvarata de erbjudanden som kan framkomma.

Televerkets kostnader bedömes bli oförändrade i de tre alternativen. Då det inte sker sändning av program skall enligt överenskommelse med radioindustrien i stället sändas testbild. Skillnaden i rörliga kostnader mellan den ena och den andra typen av sändning är obetydlig och faller inom en normal felmarginal.

På televerkets del av budgeten för televisionen tillkommer en post, som kallas »inkomster från utbildnings-TV». Denna post avser sändningar som går utanför det som betalas med licensmedel, såväl skol-TV som annan utbildnings-TV. För Sveriges Radios del löses denna fråga enkelt genom att inga belopp upptas för detta ändamål. Vad gäller televerket måste man däremot gå en annan väg. De totala kostnaderna för såväl investeringar som driftkostnader redovisas i våra kalkyler, varför i stället den nämnda posten skall frånräknas.

Principen måste vara att utbildnings-TV (UTV) betalar den andel av distribu-

tionskostnaderna som motsvarar dess sändningstid. Denna bör beräknas som en andel av den totala programtiden (alla kategorier) över såväl P 1- som P 2-näten, eftersom båda kommer till användning. Det är ju en rent praktisk fråga var UTV placeras in, och den bör inte dra ekonomisk fördel av att P 1-nätet har varit vida billigare att anlägga och har längre drifttid. Ett liknande förfarande bör tillämpas beträffande andelen av investeringar, för vilka vi i detta sammanhang räknat med en hypotetisk avskrivningstid om 15 år. Av kapitalkostnaderna skall alltså UTV betala samma andel som för driften.

Denna inkomstpost beräknas överslagsmässigt bli densamma i de tre alternativen, vilket följer av det förhållandet att telestyrelsens kostnader också räknas till samma årliga belopp i samtliga alternativ. — När i kapitel 7.2 en uppräkning sker med procenttal avseende allmän kostnadsstegring för TV-verksamheten, avses uppräkning ske i motsvarande mån för denna minuspost, eftersom UTV-verksamheten självfallet också måste drabbas av dylika kostnadsstegringar.

Posterna för färg-TV för Sveriges Radio och telestyrelsen är i tabellerna direkt överförda från kapitel 4.4, ehuru vissa investeringskostnader tidigarelagts ett budgetår.

Kostnaderna har som nämnts primärt beräknats för *vårt huvudalternativ* (tabell 41 b), som innebär en programtid av 100 timmar per vecka år 1974/75. Även investeringarna i TV-studior och tillhörande utrustning är dimensionerade efter de krav som detta alternativ ställer. Av intresse är här bl. a. att notera, att etapp II av TV-huset i Stockholm inte erfordras under prognosperioden om man väljer vårt huvudalternativ.

Vad sedan de andra alternativen beträffar, har Sveriges Radios driftkostnader räknats ned och räknats upp i proportion till det lägre respektive det högre alternativet. Även i dessa fall har beräkningarna skett med verksamheten uppdelad i fem block, varefter investeringskostnaderna och nettoeffekten enligt tabell 40 lagts till enligt samma beräkningsmetod som i huvudalternativet.

För investeringar i TV-hus och utrustning gäller, att för *85-timmarsalternativet* (tabell 41 a) dels kontorsbyggnaderna, dels utbyggnaden i Mässlokalerna kan dimensioneras lägre (minskningsbelopp om 8 respektive 12 mkr i förhållande till huvudalternativet). Därtill kommer att etapp II av radio- och TV-huset i Göteborg teoretiskt skulle kunna slopas. Vi har även i den formella kalkylen gjort detta avdrag (en minskning om tillhopa 13 mkr). Vi kan emellertid inte tillstyrka att en sådan beskärning görs, då i så fall möjligheten att genomföra den »geografiska konkurrens» som är en av våra huvudlinjer skulle äventyras. Analogt härmed kan vi inte heller föreslå några beskärningar av investeringar i förhållande till huvudalternativet vid de övriga distriktskontoren.

Vad å andra sidan *115-timmarsalternativet* (tabell 41 c) beträffar, skulle detta i första hand kräva att etapp II av TV-huset i Stockholm färdigställs i början av 1970-talet. Vi har i kalkylen för detta alternativ lagt in kostnader härför, uppskattade till 40 mkr avseende byggnadsstyrelsens andel och 24 mkr avseende

Sveriges Radios. Även i övrigt torde vissa mindre tillägg i investeringshänseende erfordras, belopp som dock i allmänhet torde ligga inom en normal felmarginal.

Även posten för färg-TV förutsättes bli densamma, oavsett val av alternativ.

De tre kostnadsposterna inventarier och inredningar (Sveriges Radio), driftkostnader i övrigt för programföretaget samt televerkets driftkostnader kan också slås ut på hela antalet programtimmar under perioden 1965/75:

Budgetår	Sveriges Radio		Televerket
	Invent.-inredn.	Övrig drift	drift
1965/66	6 900	41 400	12 500
1966/67	14 400	49 200	13 500
1967/68	12 200	41 900	10 700
1968/69	7 400	43 400	11 400
1969/70	4 800	45 600	12 000
1970/71	4 900	47 200	12 200
1971/72	4 200	49 300	12 900
1972/73	3 800	50 100	13 200
1973/74	3 100	51 600	13 600
1974/75	2 100	51 300	13 400

I denna uppställning framträder tydligt förberedelserna för P 2: anställning av personal och anskaffning av inventarier redan före programstarten under 1967/68.

Den sakligt viktigaste posten — Sveriges Radios driftkostnader med avdrag för inventarie- och inredningsanskaffningar — påverkas därefter främst av den allmänna programsammansättningen samt av de generella faktorer som redovisats i tabell 40. Vi vill därvid erinra om att relationen egenproduktion-främmande produktion förskjuts något under perioden fram till 1975, med en kostnadshöjande effekt av omkring 4 procent, samt att studie-TV tillkommer med helt egenproducerade inslag vilket därigenom närmast bidrar till att höja den genomsnittliga timkostnaden.

Till sist bör här anmälas, att tillägg för allmänna (s. k. automatiska) kostnadsstegringar görs i kapitel 7.2 i samband med att licensavgifternas storlek beräknas.

Tabell 41 a. Kostnadsprognos för TV enligt 85-timmarsalternativet (mkr i nuvarande penningvärde)

År	1965/66	1966/67	1967/68	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75
Sändningstid tim/vecka	43	45	64	67	70	73	76	69	82	85
Investeringar										
Distributionsnätet (enligt huvudalternativet)	18,8	25,7	40,4	53,4	54,5	59,0	57,0	51,0	40,0	31,0
Radio- och TV-hus (TV:s andel)	13,5	17,5	16,0	12,5	10,0	7,0	—	—	—	—
Summa investeringar	32,3	43,2	56,4	65,9	64,5	66,0	57,0	51,0	40,0	31,0
Driftkostnader: Sveriges Radio										
Driftkostnader, inkl. tillägg enl. tab. 40	92,5	114,0	138,4	147,8	160,4	176,3	189,8	203,9	213,9	222,2
Inventarier och inredningar	15,4	33,8	37,3	22,9	14,4	13,2	15,2	14,1	11,1	11,1
Tillägg för färg-TV	—	—	4,0	8,0	6,5	9,0	7,0	8,0	9,0	10,0
Summa Sveriges Radios drift	107,9	147,8	179,7	178,7	181,3	198,5	212,0	226,0	234,0	243,3
Driftkostnader: televerket										
(enligt huvudalternativet)	28,0	31,5	36,0	41,6	46,7	50,9	56,9	61,9	67,0	69,9
Summa kostnader i fast penningvärde	168,2	222,5	272,1	286,2	292,5	315,4	325,9	338,9	341,0	344,2
Avgår ersättning från utb.-TV, d:o	— 2,0	— 5,0	— 6,4	— 8,6	— 11,7	— 14,1	— 16,6	— 18,9	— 21,1	— 22,6
Nettokostnader i fast penningvärde	166,2	217,5	265,7	277,6	280,8	301,3	309,3	320,0	319,9	321,6

Tabell 41 b. Kostnadsprognos för TV enligt 100-timmarsalternativet (mkr i nuvarande penningvärde)

År	1965/66	1966/67	1967/68	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75
Sändningstid tim/vecka	43	45	65	70	75	80	85	90	95	100
Investeringar										
Distributionsnätet										
P 1	16,8	14,7	8,4	8,4	6,5	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0
P 2	2,0	11,0	27,0	40,0	47,0	53,0	51,0	45,0	34,0	25,0
Tillägg för färg-TV	—	—	5,0	5,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
Summa	18,8	25,7	40,4	53,4	54,5	59,0	57,0	51,0	40,0	31,0
Radio- och TV-hus (TV:s andel)	13,5	17,5	16,0	12,5	14,0	11,0	7,0	1,0	—	—
Summa investeringar	32,3	43,2	56,4	65,9	68,5	70,0	64,0	52,0	40,0	31,0
Driftkostnader: Sveriges Radio:										
Driftkostnader, inkl. tillägg enl. tab. 40	92,5	115,1	141,6	154,1	173,0	190,5	210,8	226,4	246,0	257,0
Inventarier och inredningar	15,4	33,8	37,3	22,9	17,4	17,2	18,7	17,6	15,1	11,1
Tillägg för färg-TV	—	—	4,0	8,0	6,5	9,0	7,0	8,0	9,0	10,0
Summa Sveriges Radios drift	107,9	148,9	182,9	185,0	196,9	216,7	236,5	252,0	270,1	278,1
Driftkostnader: televerket										
P 1	28,0	31,5	33,0	34,1	35,2	36,4	37,4	38,4	39,5	40,4
P 2	—	—	3,0	7,0	11,0	14,0	19,0	23,0	27,0	29,0
Tillägg för färg-TV	—	—	—	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
Summa televerkets drift	28,0	31,5	36,0	41,6	46,7	50,9	56,9	61,9	67,0	69,9
Summa kostnader i fast penningvärde	168,2	223,6	275,3	292,5	312,1	337,6	357,4	365,9	377,1	379,0
Avgår ersättning från utbildnings-TV	— 2,0	— 5,0	— 6,4	— 8,6	— 11,7	— 14,1	— 16,6	— 18,9	— 21,1	— 22,6
Nettokostnader i fast penningvärde	166,2	218,6	268,9	283,9	300,4	323,5	340,8	347,0	356,0	356,4

Tabell 41 c. Kostnadsprognos för TV enligt 115-timmarsalternativet (mkr i nuvarande penningvärde)

År	1965/66	1966/67	1967/68	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75
Sändningstid tim/vecka	43	45	66	73	80	87	94	101	108	115
Investeringar										
Distributionsnätet (enligt huvudalternativet)	18,8	25,7	40,4	53,4	54,5	59,0	57,0	51,0	40,0	31,0
Radio- och TV-hus (TV:s andel)	13,5	17,5	16,0	18,5	26,0	24,0	16,0	1,0	—	—
Summa investeringar	32,3	43,2	56,4	71,9	80,5	83,0	73,0	52,0	40,0	31,0
Driftkostnader: Sveriges Radio										
Driftkostnader, inkl. tillägg enl. tab. 40	92,5	116,7	150,5	166,8	189,4	212,5	237,6	257,5	282,9	296,6
Inventarier och inredningar	15,4	33,8	37,8	22,9	27,4	27,2	22,7	17,6	15,1	11,1
Tillägg för färg-TV	—	—	4,0	8,0	6,5	9,0	7,0	8,0	9,0	10,0
Summa Sveriges Radios drift	107,9	150,5	192,3	197,7	223,3	248,7	267,3	283,1	307,0	317,7
Driftkostnader: televerket										
(enligt huvudalternativet)	28,0	31,5	36,0	41,6	46,7	50,9	56,9	61,9	67,0	69,9
Summa kostnader i fast penningvärde	168,2	225,2	284,7	311,2	350,5	382,6	397,2	397,0	414,0	418,6
Avgår ersättning från utbildnings-TV	— 2,0	— 5,0	— 6,4	— 8,6	— 11,7	— 14,1	— 16,6	— 18,9	— 21,1	— 22,6
Nettokostnader i fast penningvärde	166,2	220,2	278,3	302,6	338,8	368,5	380,6	378,1	392,9	396,0

5 LJUDRADION

5.1 Radions riksprogram

Vår planering av rundradions samlade programverksamhet i framtiden har utgått från televisionen. Detta har synts naturligt, emedan detta medium numera står i centrum för publikens intresse. Ännu under lång tid kommer visserligen programtiden i ljudradion att flerdubbelt överstiga vad televisionen förmår prestera, men detta beror i första hand på de mycket stora skillnaderna i fråga om kostnader. Emedan båda medierna vänder sig till samma publik och eftersom de båda i allt väsentligt har samma arbetsområden, måste omfattningen och inriktningen av TV-verksamheten planeras först och ljudradioverksamheten med utgångspunkt härifrån.

Denna grundtanke, som framträder även i dispositionen av betänkandet, kan givetvis inte renodlas. Om man i detalj fullbordade planeringen av televisionen utan att på något sätt ta hänsyn till ljudradions sannolika omfång, resurser och programmässiga möjligheter, skulle man göra sig skyldig till en rad allvarliga missgrepp. Det är givetvis i medvetande om ljudradions särskilda förutsättningar och rimliga framtida verksamhet på sådana arbetsområden som nyhetsförmedling och musik som motsvarande verksamhet inom televisionen har planerats. Ett samspel måste alltså äga rum, där man ideligen vid arbetet med ett medium frågar sig vad det andra mediet förmår uträtta. Den grundtanke som här framhålls innebär alltså endast att man ständigt skall hålla i åtanke, att ur publikens synpunkt televisionen är det primära.

5.1.1 Radions roll vid olika tider

Av kapitel 2.1 har framgått, att det är på kvällstid som publikens mycket starka preferens för televisionen framträder. Den relativa publikfördelningen mellan radio och TV är vid andra tider på dygnet mycket mindre ojämn. Vid åtskilliga tidpunkter vill det rent av synas, som om den totala radiopubliken i regel överstiger TV-publiken även då allmänna TV-program utsänds. Bakom denna omständighet ligger givetvis levnadsvanorna och de yttre förhållanden, under vilka publiken kan lyssna på radio eller följa TV-program.

Slutsatsen härav bör bli, att tyngdpunkten hos radions programinsatser förskjuts till morgon- och dagtid från de kvällstimmar där den traditionellt legat. Bör då detta innebära, att programverksamheten på kvällstid, när konkurrensen från TV-programmen är som starkast, kan uttunnas eller försvagas inte bara relativt (i förhållande till dygnets övriga timmar) utan även absolut?

Starka skäl talar emot en sådan uttunning. För det första kommer det alltid att finnas en radiopublik som saknar möjlighet att följa TV-programmen i hemmet, låt vara att denna grupp med åren blir allt mindre och till allt större del kommer att bestå av personer, som frivilligt avstått från att skaffa sig TV-mottagare. Det vore att visa ringa hänsyn mot denna grupp, om ett samhälle med stora resurser skulle skära ned radions programservice. En sådan åtgärd skulle hårt drabba pensionärer, studerande ungdom och andra ensamboende. Vid någon tidpunkt i framtiden, då genom standardhöjningen gruppen ofrivilligt TV-lösa praktiskt taget har försvunnit, förlorar detta argument uppenbarligen i betydelse.

Det finns också vid varje tidpunkt en radiopublik, som visserligen är TV-innehavare men som tillfälligt befinner sig utanför hemmet eller av andra skäl inte kan följa TV-programmet. Särskilt sommartid är denna grupp av inte oväsentlig storlek. Slutligen måste man givetvis räkna med, att det finns människor som i första hand väljer program efter innehåll och inte efter medium, och som därför vid en given tidpunkt finner något program i radio mera intressant än vad som samtidigt bjuds i en eller två TV-kanaler. Den sistnämnda gruppen är uppenbarligen ganska liten, såsom framgår av publikundersökningarna, men måhända kommer den i framtiden att växa. Visserligen kommer väl televisionen, med sitt rikare register av uttrycksmedel, alltid att behålla sitt grepp över publiken jämfört med ljudradion, men den speciella förmåga att fascinera som tycks prägla mediet när det är nytt torde väl med åren försvagas något. Inga säkra data föreligger visserligen, som stöder en hypotes om en partiell återgång till ljudradion, men en sådan synes likväl inte osannolik.

Man bör likaledes hålla i minnet, att kvällstimmarna naturligtvis i många avseenden fortfarande är »bästa radiotid» även för TV-ägare. Det är ju då man lättast kan ägna sig åt sina intressen, vilka dessa än är. En radioverksamhet som mycket nära anknyter till starka intressen inom bestämda grupper — och alltså inte främst syftar till att stimulera eller förströ ett större antal människor — kan därför lättast nå sina syften på kvällstid. Därför bör de specialiserade program av utpräglad minoritetskaraktär, som närmare diskuteras i kapitel 6.2, i regel placeras på kvällstid. Däremot synes konkurrensen med televisionen göra en inte oväsentlig förskjutning av de allmänna programmen till morgon- och dagtid motiverad.

5.1.2 Ljudradions särskilda förutsättningar

En omständighet, som talar till förmån för ett bibehållande av ljudradion vid relativt stor omfattning, är programproduktionens relativt sett låga kostnadsnivå. De genomsnittliga kostnaderna för egenproduktion av TV-program är i runt tal tio gånger högre än för motsvarande radioprogram. Det blir härigenom under överskådlig framtid möjligt att, inom ramen för en betydligt lägre totalkostnad, ha en flerdubbelt längre sändningstid i ljudradion än i televisionen.

Detta ger radion möjlighet att tillfredsställa programmässiga önskemål, som televisionen aldrig kan uppfylla. Radion har råd att inrymma en vida mera diversifierad verksamhet inom sin omfångsrika ram än vad televisionen kan kosta på sig. Televisionen måste, med sin korta programtid och med sin stora och förväntansfulla publik, i första hand koncentrera sig på sådana inslag som kan intressera ganska stora grupper inom publiken. Radion däremot har både tid och råd att ägna sig åt en rad ämnen, som är så speciella eller går så långt in i detalj, att endast mindre grupper kan vara intresserade. Hur långt man vill gå i denna riktning får närmast ses som en standardfråga, en fråga om vad ett rikt samhälle är berett att kosta på sig.

I och med att televisionen vidgar sitt utbud och inom några år även kan erbjuda dubbelprogram på kvällstid markeras ytterligare ljudradions speciella ansvar. Hittills har även detta medium ägnat huvuddelen av sin programtid och sina resurser åt att tillgodose mera allmänna publikintressen. Men när televisionen inom kort får betydligt större möjligheter att tillgodose de flesta av de önskemål, som något så när stora grupper kan ge uttryck för, betyder detta en successiv avlastning av ljudradions ansvar för sådana grupper. Parallellt med detta sker en fortlöpande minskning av den ljudradiopublik, som av ekonomiska skäl inte anskaffat TV-apparat och därför inte kan följa TV-programmen. På längre sikt minskar alltså radions ansvar för att upprätthålla en allmän programservice av mera traditionell art. Även om man givetvis för överskådlig tid måste räkna med att en betydande del av ljudradions program även på kvällstid måste ha sådan allmän karaktär, blir det uppenbart att ljudradions anpassning till TV-åldern särskilt på längre sikt får karaktären av att programbalansen förskjuts till förmån för utpräglade minoritets- och specialprogram.

Dessa program är av de mest skiftande slag. Här bör erinras om den distinktion som gjordes i kapitel 2.3 mellan två slag av minoriteter, nämligen de »öppna» grupper som endast förenas av sitt intresse eller sin smak för vissa typer av program (såsom den seriösa musikens publik) och »slutna» grupper, vilka på grund av yttre skäl kan förmodas ha gemensamma intressen (såsom husmödrar, barn, yrkesgrupper). Programverksamheten har givetvis anledning att ta sikte på båda dessa typer av minoriteter. Hittills har dock i övervägande grad den första kategorien uppmärksammats, och inte minst genom den omfattande utbyggnad av ljudradions program 2 som utredningen föreslagit kommer den ytterligare att tillgodoses. Eftersom dessa gruppers intressen i regel är sådana, att man på allmänna grunder önskar främja dem inom publiken i dess helhet, kommer också sådana program i relativt stor utsträckning att produceras i televisionen, i synnerhet sedan dess andra program startat. Det senare slaget av grupper däremot har hittills blivit mera styvmoderligt behandlade. Det finns alltså anledning att i framtiden i särskilt hög grad beakta dem, och att söka bestämma deras intressen och önskemål genom omsorgsfulla och detaljerade publikundersökningar. Man bör inte stå främmande för tanken att skapa helt nya programtyper, vilka möter kraven att intressera en minoritet av rimlig

storlek och att tillgodose denna minoritets behov mera rationellt än som kan göras genom andra medier.

Radion har även vissa rent tekniska egenskaper, som ger den ett egenvärde vid sidan av TV. Televisionens större förmåga att fånga publikens intresse beror givetvis på, att den talar till två av våra sinnen där radion endast når ett. Men den större åskådlighet som TV härigenom vinner avser inte alla de programområden, som de båda medierna arbetar inom. Ofta gäller, att bilden lägger mycket litet till vad ljudet har att meddela, och att den rent av i vissa fall kan verka distraherande. Detta gäller i större eller mindre utsträckning om ljudradions tre viktigaste arbetsområden: musiken, nyhets- och aktualitetsverksamheten samt renodlade talprogram såsom föredrag, intervjuer och debatter. Alla dessa programtyper förekommer visserligen i viss utsträckning i TV och har där ett berättigande, men det måste anses sakligt riktigt att huvuddelen av verksamheten på dessa väsentliga områden allt framgent förblir inom ljudradion.

På dessa tre programområden gäller, att såväl kostnader som produktionsteknik och flexibilitet talar till ljudradions fördel. Huvuddelen av radiomusiken spelas nu på grammofon, vilket är en relativt billig programtyp, medan däremot musikprogram i TV blir mycket dyra. Även vad gäller talprogram i TV skjuter kostnaderna i höjden, så snart man inte nöjer sig med att återge en talande eller uppläsande person i bild utan vill ha olika slag av illustrationer, stillbilder eller film. Den produktionstekniska apparaten är också mycket olika i de båda fallen. Radion behöver i regel endast en liten studioenhet med två tjänstemän, medan televisionen däremot kräver dyrbara produktionslokaler och ett stort uppbåd av personal.

Radion har också ett stort programmässigt företräde genom sin snabbhet och rörlighet. Detta framträder särskilt vad gäller nyhetsförmedlingen. Inte nog med att man mycket lätt kan kasta om programschemat och bryta in aktualiteter, man kan också på kortaste varsel ta in inslag från praktiskt taget hela världen i ett program. Skall televisionen arbeta efter sina förutsättningar kan den aldrig tävla med ljudradion i dessa avseenden. Erfarenheten visar också, att när aktuella händelser intresserar allmänheten, det må gälla storpolitik eller rymdfärder, litar man i första hand till ljudradion.

5.1.3 Systematiska förändringar av ljudradion i framtiden

Av de resonemang som förts ovan, liksom på tidigare ställen i betänkandet, kan två grundläggande slutsatser beträffande ljudradions framtid dragas. Dess yttre volym bör bibehållas vid de tre parallella riksprogram, vilka kommer till stånd som en följd av förslag som vi framlagt den 26 juni 1963. Den innehållsmässiga inriktningen av dessa tre program bör däremot på längre sikt undergå en successiv förskjutning, som innebär en anpassning till TV-ålderns realiteter. I sistnämnda avseenden är det främst två faktorer som får avgörande betydelse, nämligen införandet av dubbelprogram i TV med möjlighet att samtidigt till-

godose helt skilda smakriktningar, samt den fortsatta TV-spridningen som successivt krymper gruppen ofrivilligt TV-lösa till ett minimum. Utan att mera i detalj söka förutsäga eller föreslå, hur den successiva omläggningen av programinnehållet på längre sikt bör ske, utgår vi likväl från att ljudradion redan om tio år kommer att ha ett till stor del annat innehåll än i dag, inom en i allt väsentligt oförändrad yttre ram. De större förändringar, som i första hand synes böra ifrågakomma, och som till stor del redan har inletts, är följande:

(1) *Ökad reprisverksamhet.* Genom att publikens intresse i första hand avser TV, går många ofta miste om program i radion, som de i och för sig skulle ha velat lyssna på. En systematisk reprisverksamhet i radion underlättar därför för människor att få höra program, som de gick miste om vid originalsändningen, därför att ett TV-program då intresserade mera. Antalet repriser har redan undergått en viss ökning, men i framtiden kan det vara motiverat att ge dem ännu större omfattning och att bygga upp dem efter ett regelbundet schema. Man bör då eftersträva, att programmet vid varje nytt framförande skall sändas i en ny lyssnarsituation. Man kan skifta ett program från P 1 till P 2 eller vice versa, från kvällstid till dagtid, från veckans mitt till söndagen, från tidig kvällstid till sen kvällstid etc. Man bör därvid överväga, om inte den mera systematiska reprisverksamheten bör bygga på mycket korta intervall mellan första och andra sändningen, så att presskritik och annan diskussion kring det första programmet är levande när reprisen sänds.

Vid en oförändrad total programvolym innebär en utbyggd reprisverksamhet en minskning av originalproduktionen och därmed av totalkostnaderna. Detta är givetvis av ekonomiska skäl önskvärt, men det kan otvivelaktigt sägas ha vissa negativa programpolitiska konsekvenser. Dessa avser främst möjligheterna att framföra olika konstnärliga produkter, och att engagera olika medverkande, i radion. Det bör dock framhållas att originalproduktionen i TV ökar i ungefär motsvarande utsträckning.

(2) *Annan disposition av programtiden.* Anpassningen till den nya programsituationen innebär i första hand, att mera av den kvalificerade produktionen placeras på morgon- och dagtid. Den relativa »uttunningen» på kvällstid kan då bl. a. få den formen, att mera ambitiösa program sänds i original på morgon- och dagtid och att reprisen går på kvällstid. Publikundersökningarnas besked om när det stora flertalet har möjlighet att lyssna på radio bör därvid vara grundläggande. Redan har publiken på lunchtid fått en förbättrad nyhetstjänst, men den ännu större morgonpubliken får fortfarande en ganska mager programkost. Även de nya arbets- och levnadsvanorna vid veckosluten bör föranleda anpassningar av radioprogrammet. På kvällstid, när nästan hela den stora publiken är upptagen av att följa TV-programmen, kan radiokanalerna i mycket stor utsträckning användas för utpräglade minoritetsprogram. Man riktar sig då direkt till grupper, vilka sällan får sina intressen tillgodosedda i TV, och vilka kan väntas följa radioprogram som är direkt avsedda och utformade för dem.

(3) *Bättre information.* Lyssnaren slår på sin radio antingen därför att han

har en allmän föreställning om vad som kan tänkas pågå, eller därför att ett bestämt program som intresserar honom skall sändas just då. Det förra, mera planlösa lyssnandet tillgodoses i första hand genom Melodiradion (P 3). För att tillgodose det selektiva lyssnandet krävs däremot information. I en tid då publikens huvudintresse är koncentrerat på TV, och då tidningarnas förhandsinformation är så gott som helt inriktad på detta medium, blir svårigheterna att informera om vad som vid en given tidpunkt sänds i radio betydande. Är publiken illa informerad om programinnehållet kan detta medföra att värdefulla program, som hade kunnat intressera många människor, går relativt spårlöst förbi.

Uppgiften att informera om de många radioprogrammen måste lösas på två vägar. Den ena är givetvis att direkt vända sig till publiken med uppgifter om vad som sänds i ljudradion. Sådan information bör fortlöpande ges i båda TV-kanalerna under hela kvällens lopp. Men på lång sikt är det dock viktigare att bygga upp en så stor del av radioprogrammet som möjligt kring fasta sändningstider. Detta har alltid varit en självklarhet för nyhetssändningar och andra dagligen återkommande inslag, men det bör undan för undan komma att gälla så många enskilda inslag som möjligt. För att genomföra detta behöver man ofta föra samman olika inslag i serier eller s. k. magasin med gemensam rubrik, oavsett att innehållet kan vara ganska varierande. Om man fasthåller sådana fasta sändningscheman över längre tider, får publiken så småningom en god uppfattning om vad som vid en given tidpunkt sänds i de olika radioprogrammen. Laborerar man däremot med många »udda» program, med orubricerade program där ett värdefullt innehåll kan dölja sig bakom en fullkomligt intetsägande titel, eller kastar man ofta om programschemat för en kanal, betyder detta oundvikligen ett stort publikbortfall.

(4) *Program för minoriteter.* Såsom ovan utvecklats bör ljudradion i framtiden ägna en växande del av sin programtid åt olika slag av minoriteter.

(5) *Regionala program.* En form av minoritetsprogram är, om man så vill, de regionala och lokala programmen. Motiveringar för att utvidga denna verksamhet har lämnats i kapitlen 2.3 och 2.4, och detaljerade förslag till programverksamhetens utbyggnad framläggs i kapitel 5.2.

(6) *Mera musik.* Musiken har på ett särskilt sätt kommit att bli radions »stapelvara», och i TV-åldern kommer detta förhållande att bli ännu mera påtagligt än hittills. Endast i begränsad utsträckning kan rena musikprogram framföras i TV: såväl mediets egen natur som ekonomiska skäl sätter en bestämd gräns. Däremot kan radiomusiken expandera starkt med hjälp av den billiga grammofontekniken. Detta har redan skett vad gäller lätt musik inom Melodiradion och Nattradion, som enligt vårt förslag nu skall sammanföras till ett riksomfattande program 3 med sändning dygnet runt. En betydande expansion även för den seriösa musiken har vi föreslagit i skrivelse av den 26 juni 1963.

(7) *Bättre nyhetstjänst.* Jämte musiken har nyhetstjänsten kommit att bli radions främsta uppgift. Typiskt är att radiostationerna i Förenta staterna,

vilka ju strävar efter att konkurrera med snarare än att komplettera televisionen, ofta övergått till att sända enbart nyheter och musik. Då ju i Sverige en samverkan mellan de två medierna skall äga rum, och då en väsentlig nyhetstjänst förekommer även i TV, bör radions nyheter och aktuella kommentarer uppläggas så att de bäst tillvaratar mediets särskilda förutsättningar. Bulletinerna bör därför vara tätt återkommande, och de bör närhelst så är möjligt kompletteras med direktreferat från de olika platser jorden runt, där händelserna utspelas. Nyhetstjänsten bör vara både snabb och flexibel, med möjligheter att ständigt gå in i en programkanal (det kommande P 3 synes lämpligt) med utförliga direktsändningar från viktigare händelser.

Till nyhetstjänsten hör kommentarerna. Även denna verksamhet bör utvidgas, och i linje med den allmänna utvecklingen mot en jämnare fördelning över dygnet av radions insatser bör dessa bakgrundsprogram bjudas såväl på morgon- som på lunchtid.

(8) *Flera rena talprogram.* Den tredje huvudkategori av program som ljudradion särskilt bör odla i framtiden är det enkla talet. Blott i undantagsfall är det viktigt att kunna se en föredragshållare eller två debattörer. De intima talprogrammen är sällsynt väl lämpade för radion som medium, och de är därtill en billig programform.

I särskilt hög grad innebär utvecklingen av talprogrammen en återfödelse för en klassisk linje inom radion snarare än ett nyskapande. Sammanställningen en människa — en mikrofon var någonting ursprungligt, som man efterhand i stor utsträckning frångick till förmån för mera komplicerade produktionsformer. Något liknande gäller om intervjun, samtalet, diskussionen. Men radion bör inte vara rädd för den enklaste programformen: den ensamma, personliga rösten, det manuskriptlösa, direktsända samtalet, föredragen i blandade ämnen och på olika nivåer. Man bör i detta sammanhang hålla i minnet, att radion i framtiden ofta kommer att vända sig till en publik med högre motivation, eller om man så vill en mera »innehållsinriktad» publik, medan televisionen får ta hand om den bredare publik som önskar eller behöver mera tillrättalagda program.

(9) *Vissa inskränkningar.* Det är oundvikligt, att en viss koncentration av radions verksamhet till de programtyper som ovan nämnts måste åtföljas av någon minskning av andra kategorier. Detta måste då i synnerhet gälla sådana som särskilt väl lämpar sig för televisionen, därför att bilden verkligen betyder någonting väsentligt. Några av kärnpunkterna i såväl radions som televisionens verksamhet, nämligen teater och underhållning, träder härvid i förgrunden. Uppenbart är, att ett starkt motstånd kommer att resas mot tanken på en minskning av dessa programtyper i ljudradion. Men med allt större möjligheter att producera sådana program i TV, och med publikens starka uppslutning kring detta medium, kan det inte vara rimligt att på lång sikt upprätthålla dessa även i radio relativt dyra programtyper vid hittillsvarande omfattning. Man får i stället räkna med fler repriser, med en koncentration till rena hörspel snarare än omarbetad scendramatik, med underhållning i kammarformat snarare

än stora och påkostade arrangemang. Samtidigt placeras de inslag som finns kvar i relativt stor utsträckning utanför bästa kvällstid, just med tanke på att de skall kunna nå den publik för vilken de är avsedda. Det kan här dock aldrig bli tal om någon mycket långt gående utveckling, vilken skulle beröva radion dessa typer av inslag, utan endast om en successiv anpassning till TV-ålderns realiteter. Något liknande gäller om vissa typer av reportage och s. k. featureprogram. Även dessa har sina motsvarigheter inom televisionen, vilka ehuru givetvis dyrare blir mera tillfredsställande för publiken i TV än i radio.

(10) *Införande av stereo.* Slutligen kommer radion inom några få år att disponera en teknisk nyhet, till vilken televisionen inte har någon motsvarighet, nämligen stereofoniska utsändningar. Dessa får sin egentliga betydelse för musiken, såväl direktsända konserter som grammofonmusik. För de musikvänner, som är beredda att anskaffa de relativt dyrbara anläggningar som det här är frågan om, innebär tillkomsten av stereo en mycket stor vinning. Introduktionen av stereo diskuteras närmare i kapitel 5.3.

5.1.4 Programverksamheten

I skrivelse den 26 juni 1963 till chefen för kommunikationsdepartementet framlade vi vissa förslag rörande ljudradions programverksamhet. Denna skrivelse föranleddes av att enligt vår bedömning vissa förändringar måste vidtagas utan att avvakta slutbetänkandet och dess normala behandling. Vad avser ljudradions programverksamhet anförde vi i huvudsak följande.

När vi inledde vårt arbete förekom två riksprogram i ljudradion, nämligen P 1 som ett heldagsprogram och P 2 som ett eftermiddags- och kvällsprogram. Den årliga sändningstiden var i runt tal 6 000 timmar i P 1 och 2 000 timmar i P 2, vartill kom de vid denna tidpunkt föga utvecklade regionalprogrammen.

På dagtid, då P 1 ensamt svarade för programverksamheten, inrymde denna kanal de flesta olika programtyper. En viktig roll spelade därvid nyhetssändningarna, skolradion, de religiösa sändningarna och andra fasta programpunkter. På kvällstid däremot förekom en systematisk arbetsfördelning, varvid P 1 förutom sina nyhetssändningar närmast inrymde en rad »lätta» programtyper, medan P 2 hade en utpräglat seriös inriktning.

Våren 1961 inleddes med kort varsel sändningar av ett helt nytt slag, nämligen den s. k. Melodiradion. Denna bestod huvudsakligen av lätt musik på grammofon, utsänd i P 2-kanalen på de tider då det ordinarie P 2 inte sändes. Följande år utökades dessa sändningar till att omfatta även natten (över stamsändarna i P 1-nätet), varjämte man över fem FM-sändare vilka tillsammans täckte ca 45 procent av befolkningen utsände lätt musik även på kvällstid, under beteckningen P 3. Man hade därmed åstadkommit ett 24-timmarsprogram dominerat av lätt musik på grammofon, vilket emellertid utnyttjade tre skilda sändningskanaler: på dagtid P 2-kanalen, på kvällstid den rudimentära P 3-kanalen och nattetid ryggraden i P 1-kanalen. Under 1963/64 utgjorde sänd-

Tabell 42. Programtid i ljudradion 1963/64 (timmar)

Program 1 (6—22.05)	5 200
Program 2 (18.15—omkr. 23.30)	1 800
Melodiradion etc. (hela dygnet)	8 600
Summa	15 600
Skolradio	300
Regionalradio	1 500
Totalsumma	17 400

ningstiden, efter dessa utökningar men med samsändningar frånräknade, drygt 17 000 timmar (se tabell 42).

Skolradion var placerad i P 1-kanalen och regionala sändningar — vilkas längd varierade mellan olika distrikt — i P 2-kanalen med ett genomsnitt av 150 tim/år i varje distrikt. Under 1964/65 väntas ingen ökning av riksprogrammen, och 1965/66 beräknas ingen annan förändring inträda i de i tabellen angivna siffrorna än att skolradion ökas och som följd härav program 1 minskas med ca 100 timmar. För regionalradion (kapitel 5.2) väntas båda åren en viss expansion.

Detta programsystem har emellertid uppvisat betydande brister, vilka främst sammanhänger med dess provisoriska karaktär. Ur publikens synpunkt är det en stor olägenhet, att den lätta musiken vid olika tider på dygnet växlar från en sändningskanal till en annan, vilket säkerligen medför att många inte kunnat återfinna dessa sändningar. Vidare uppnår man en mycket ofullständig differentiering mellan P 1 och P 3 på kvällstid inom de delar av landet där båda programmen utsänds. Då ju flertalet inte kan höra P 3 måste P 1 i huvudsak innehålla lätta inslag, något som samtidigt är huvuduppgiften för P 3. Slutligen har Melodiradion otvivelaktigt medfört en begränsning av den seriösa programverksamheten, emedan den lätta grammofonmusiken tar P 2-nätet i anspråk ända till 18.15 varje dag, inklusive dagtid på söndagar, då tidigare det seriösa P 2 utsändes.

Vi fann i skrivelsen 1963, att tre bestämda programönskemål inte kunde uppfyllas av det sålunda framvuxna, provisoriska systemet. Mer än hälften av den publik, som uppskattade de lätta musiksändningarna, kunde inte höra dem på bästa kvällstid. Kraven på en expansion av såväl seriös musik som en rad specialinriktade minoritetsprogram i P 2 kunde inte tillgodoses, enär denna kanal fått sin omfattning kringskuren. Slutligen föreslog vi i en särskild skrivelse den 2 juli 1963 en kraftig utbyggnad av skolradion på dagtid, vilken mot slutet av 1960-talet skulle innebära att denna programverksamhet tog i anspråk fyra timmar dagligen på förmiddags- och middagstid. Om skolradion även framgent inrymdes i P 1 skulle detta innebära en stark inskränkning av detta programs möjligheter att tillgodose de många allmänna önskemål, som den parallellt utsända Melodiradion inte kunde tillfredsställa.

Till dessa mera speciella brister hos programsystemet måste läggas en allmän,

nämligen den bristande differentieringen, vilken ur publikens synpunkt framstår som en allvarlig svaghet. Man hade ju i praktiken kommit fram till ett system med tre samtidiga program på kvällstid och två program på dagtid. Det rimliga vore då att dessa sinsemellan vore klart differentierade och var för sig kunde nå hela publiken på lättaste sätt. Detta borde bl. a. innebära, att de vart och ett hade ett eget sändarnät, där de alltid återfanns.

Vi föreslog därför i skrivelsen av den 26 juni 1963, att ett hela landet täckande, tredje FM-nät skulle byggas ut, till vilket efter några år de lätta musiksändningarna skulle överflyttas under det gemensamma namnet P 3. Detta skulle friställa P 2-kanalen för en avsevärd expansion av seriösa program, vilken i huvudsak skulle innebära att P 2-sändningarna inleddes kl. 14 varje dag och under eftermiddagen främst bestod av seriös musik på grammofon. På sen eftermiddagstid eller tidig kvällstid skulle därtill en rad minoritetsprogram inplaceras. Detta skulle även underlättas av att flertalet samsändningar mellan P 1 och P 2 upphörde. Vidare skulle skolradion överflyttas från P 1 till P 2-nätet, för att mot slutet av 1960-talet disponera tiden 9—14 måndag—fredag under läsåret. P 1 slutligen skulle undergå endast obetydliga utökningar, huvudsakligen genom utnyttjande av programtid som friställs (genom att skolradion flyttas till P 2, den lätta musiken efter kl. 22.05 placeras i P 3 och slutligen vissa samsändningar med nuvarande Melodiradion upphör). Den föreslagna mera systematiska differentieringen av de tre programkanalerna, vilken förutsätter att P 3 når hela landet, och vilken inte skulle innebära några radikala förändringar av deras hittillsvarande sammansättning, kan närmast beskrivas på följande sätt.

Program 1 behåller karaktären av ljudradions huvudprogram. Detta markeras av att alla de stora nyhetssändningarna är placerade här, jämte inslag av ekotyp, av vilka redan tre utsänds dagligen. P 1 behåller vidare sådana centrala inslag som riksdagsreferat, politiska debatter av mera allmänt slag samt flertalet religiösa sändningar. Av kulturproduktionen sänder P 1 sådan seriös musik, teater etc. som är mera lättillgänglig. P 1 blir på detta sätt njutbart för en stor del av den publik, som eljest kan sägas vara inriktad på antingen P 2 eller P 3. Karakteristiskt för P 1 bör de många fasta inslagen vara, av vilka nyhetssändningarna är de viktigaste. Som radions huvudprogram bör dess »stomme» vara allmänt bekant, så att hela publiken känner tiderna för alla de viktigare inslagen. Före kl. 14 (då alternativen är skolradio samt P 3) är P 1 ett relativt seriöst program, varefter det antar en något lättare karaktär utan att dock upptaga inslag av utpräglad melodiradiotyp.

Program 2 är närmast en betydande utbyggnad av nuvarande kvällsprogram med samma beteckning. Det förblir radions seriösa kanal, främst uppbyggt kring kulturprogrammen samt information, kommentarer och debatt. Genom den kraftiga utökningen på eftermiddagstid blir den seriösa musiken dess dominerande inslag, varvid ökningen i huvudsak faller på grammofonmusik. De många specialprogrammen på tidig kvällstid blir även de ett karakteristiskt inslag i P 2 i framtiden.

Till sin inriktning vänder sig P 2 alltfort till den mera anspråksfulla delen av publiken men undviker att bli utpräglat svårtillgängligt. Till sin yttre form bör P 2 vara flexibelt och ha möjlighet att låta enskilda inslag bli ganska långa.

Program 3 behåller i huvudsak den programsättning som Melodiradion, det nuvarande P 3 samt Nattradion nu har. Dock överflyttas från P 1 ett antal producerade underhållningsprogram. Musikvalet bör — med vederbörlig hänsyn till vad som bjuds i andra kanaler — vara sådant, att hela publiken från tid till annan skall finna något av intresse i denna kanal.

Om inplaceringen av regionala program och särskilda aktualitetsinslag uttalade vi, att denna i första hand borde baseras på inslagens natur. Av tekniska skäl kan endast P 2- och P 3-kanalerna förekomma för regionala inslag. Hittills har dessa i sin helhet legat i P 2-kanalen, men lämpligt kan vara att i framtiden överflytta många av dem till P 3. Dessa frågor diskuteras närmare i punkt 5.2.4.

P 3-kanalen lämpar sig även för att placera in sådana aktuella reportage som har kort varsel (av typ satellituppskjutningar) och särskilt långa specialinslag, som i de andra kanalerna skulle binda annan programverksamhet (såsom vissa idrottsreferat). I det senare fallet kan Melodiradions »Sportextra» på söndagarna tjäna som förebild. När P 3-nätet täcker hela landet, får Sveriges Radio större möjligheter än nu att anordna hastigt beslutade eller särskilt långa sändningar utanför det vanliga programschemat. En sådan improviserad och fyllig bevakning av aktualiteter är en särskilt viktig uppgift för radion i TV-åldern.

Innebörden av våra förslag vad avser den totala sändningstiden framgår av tabell 43. Värdena är något korrigerade i förhållande till vad som angavs i skrivelsen den 26 juni 1963. Plus- och minusvärden avser förändringar gentemot programtiden 1963/64.

Tabell 43. Programtid 1967/68 enligt förslagen i skrivelsen den 26 juni 1963 (timmar)

Program 1 (6—22.30)	5 850	+ 650
Program 2 (14—23.30)	3 400	+ 1 600
Program 3 (hela dygnet)	8 600	—
Summa	17 850	+ 2 250
Skolradio	500	+ 200

Härtill kommer regionala sändningar, vilka ej behandlades i skrivelsen.

I remissyttrande över vår skrivelse och i senare utarbetade förslag har Sveriges Radio dels framlagt en plan för den successiva utbyggnaden av P 1 och P 2 (våra förslag avsåg endast ett slutläge), dels också förordat vissa utökningar utöver de av oss ovan föreslagna. Företaget anser det önskvärt, dels att P 1 fortgår till 23.00 i stället för till 22.30 på kvällarna, dels att tiden 9—14 på lördagar och söndagar utnyttjas i P 2 för program. Efter att ha tagit del av dessa förslag och sammanställt dem med vad vår arbetsgrupp för folkbildning, universitetsundervisning och samhällsinformation (RUFUS) föreslagit, vill vi

nu komplettera våra förslag i skrivelsen av den 26 juni 1963 på följande sätt. De olika punkterna presenteras i angelägenhetsordning.

(1) De olika moment av undervisning och utbildning, som vi på förslag från RUFUS förordar, kan med fördel placeras i P 2 på lördagar och söndagar. Man måste räkna med, att de i mycket stor utsträckning spelas in på band för senare användning. Härtill kommer lämpligheten att sända repriser av talprogram samt musik. (Då P 3 under veckosluten i stor utsträckning innehåller sportsändningar kan man räkna med att P 1 får överta en del av ansvaret för lätt musik då och alltså inte får tillfälle att sända mera seriös musik.) Tiden 9—14 i P 2 lördag—söndag bör därför utnyttjas i enlighet med Sveriges Radios förslag.

(2) Tiden 18—18.30 i P 2 bör bli föremål för användning, då Melodiradion flyttas till den nya P 3-kanalen och med den de regionala kvartarna. Här bör i första hand undervisande inslag och andra speciella minoritetsprogram placeras in.

(3) För synskadade har det ansetts ytterst värdefullt att kunna anordna särskilda program (om innehållet se kapitel 6.2). Av produktionstekniska skäl torde dessa program behöva placeras på förmiddagstid och måste — för att inte kollidera med skolradion — placeras i P 1.

(4) Tiden 14—18 vardagar i P 2 är i och för sig värdefull, men dess utbyggnad med seriös musik och talrepriser m. m. måste ändå bedömas som mindre angelägen än utökningarna under 1—3.

(5) Förlängningen av P 1 till 23.00 möjliggör något bättre service till vissa lyssnargrupper, främst dem som saknar tillgång till FM-mottagare. Denna förlängning måste dock ges låg prioritet.

Jämfört med förslagen i tabell 43 ovan skulle samtliga här diskuterade utökningar medföra följande totala förlängning av sändningstiden: förlängning av P 1 till 23.00 (365 × 0,5) 185 tim/år, start av P 2 kl. 9 lördagar och söndagar (52 × 2 × 5) 520 tim/år, totalt ca 700 tim/år. Vi bedömer samtliga under punkterna 1—5 ovan upptagna utökningar (varav några återfanns i vår skrivelse av den 26 juni 1963, andra inte) som i och för sig önskvärda. Då de emellertid tillsammans drar betydande kostnader föreslår vi, att de genomförs successivt.

Maximalt skulle ljudradioproduktionen någon gång under 1970-talet få den omfattning som anges i tabell 44. I denna har även den i kapitel 5.2 föreslagna

Tabell 44. Programtid på 1970-talet (timmar)

Program 1 (6—23)	6 050	+ 850
Program 2 (9—23.30)	3 850	+ 2 050
Program 3 (hela dygnet)	8 500	— 100
Summa	18 400	+ 2 800
Skolradio	600	+ 300
Regionalradio	5 200	+ 3 700
Totalsumma	24 200	+ 6 800

utvidgningen av regionalradion räknats in. Plus- och minusvärdena avser även här jämförelsen med 1963/64.

Program 1 börjar på söndagar kl. 7.

Med den av oss i kapitel 5.2 föreslagna utbyggnaden av regionalradion kommer regionala program i viss utsträckning att sändas parallellt över hela landet. Eftersom något riksprogram inte behöver sändas samtidigt har avdrag gjorts med ca 100 timmar i program 2 och med ca 100 timmar i program 3.

I förhållande till nuläget ökar alltså riksprogramtiden med 2 800 tim/år eller drygt 16 procent, vartill kommer förlängningen av skolradion och en kraftig expansion av regionalradion. Dessa nytillkomna 2 800 timmar är placerade på följande tidpunkter jämfört med dagsläget:

(1) P 1 22.05 (slutet av nyheterna)—23.00.
(2) P 2 lördagar och söndagar 9.00—14.00.
(3) P 2 alla dagar 14.00—18.30.
(4) Samsändningar mellan olika program upphör.

Den nytillkomna programtiden fördelar sig, enligt av oss i samarbete med Sveriges Radio utarbetade prognoser, på i huvudsak följande sätt:

Musik, grammofon	1 470	tim/år
» nyproducerad	100	»
» repriser	200	»
Tal, nyproducerat	380	»
» repriser	430	»
Kurser, nyproducerade	160	»
» repriser	60	»

De totala kostnaderna för den här förutsedda ökningen av riksprogrammen har i dagens kostnadsläge beräknats till 10,6 mkr, varav ca 3,3 mkr avser inventarieanskaffning för Sveriges Radio och 0,4 mkr ökade driftkostnader för televerket. Kostnaderna för utökning av den regionala programverksamheten anges i kapitel 5.2.

5.2 Den regionala radioverksamheten

5.2.1 Allmän bedömning

Sveriges Radio har sedan många år haft en programverksamhet utanför Stockholm, lokaliserad till ett antal distrikt. Från omkring 1960 har antalet sådana distrikt ökats till det dubbla, varigenom i stort sett hela landet förts in i den regionala verksamheten. Denna har på ljudradiosidan två uppgifter: att producera program för de tre riksprogramkanalerna, och att producera program för enbart regional eller lokal utsändning.

Från början var det den första uppgiften som stod i centrum, och motiveringarna för produktion utanför Stockholm var i första hand praktiska: man måste täcka det stoff som fanns på olika håll i landet, inte minst det aktuella materialet, och man måste utnyttja de medverkande som inte alls eller endast med svårighet kunde bege sig till Stockholm för t. ex. inspelning av radiopjäser. Följaktligen koncentrerades arbetet till Göteborg och Malmö och förlades därutöver till några orter, som kunde bidraga till att täcka landet särskilt ur reportagesynpunkt.

En inte oväsentlig regional programverksamhet (härmed åsyftas i fortsättningen endast den senare uppgiften, produktion för regionalt begränsad utsändning) hade förekommit från radions start på 1920-talet och fram till det andra världskrigets utbrott, då den av militära säkerhetsskäl lades ned. Särskilt hade sändningarna från stationen i Boden varit av betydelse. Under efterkrigstiden dröjde det mycket länge, innan de regionala programmen fick någon större omfattning. Ännu i slutet av 1950-talet sändes endast sammanlagt ca 200 timmar per år fördelade på fem distrikt, och större delen av landet var inte försörjd med sådana program.

Från 1950-talet har emellertid två delvis nya, delvis förnyade målsättningar fått ökad betydelse för Sveriges Radio och föranlett en betydande utbyggnad av programproduktionen utanför Stockholm. För det första har man på allvar uppmärksammat värdet av rent regionala program, vilka kan ta upp — i form av nyhetsbulletiner, reportage eller på andra vägar — stoff som inte kan eller bör placeras i riksprogrammen. För det andra har det blivit en medveten strävan att decentralisera riksprogramproduktionen, så att den kända och ofta kritiserade dominansen av i Stockholm producerade inslag blir mindre framträdande och så att man tillvaratar möjligheterna till stimulans genom att bättre utnyttja programtjänstemän och andra medverkande ute i landet. Denna senare målsättning har framstått som viktig inte minst för den snabbt expanderande

televisionen, och den har också starkt framhållits i våra tilläggsdirektiv beträffande TV. Hela denna problematik — systematisk decentralisering av riksprogramproduktionen för att uppnå bestämda, innehållsmässiga syften — har emellertid diskuterats i kapitel 2.4 och skall inte närmare beröras här, annat än i den mån den direkt knyter an till de egentliga regionalprogrammen.

En sådan anknytning finns nämligen, på grund av den ringa storleken hos de flesta av distriktskontoren. Om produktionsverksamheten är omfattande kan separata avdelningar byggas upp för riks- respektive regionalproduktion. De flesta distrikt har emellertid blott en handfull programtjänstemän och lika få tekniker, varför personalen måste utnyttjas för båda slagen av verksamhet. En starkare strävan till decentralisering — större riksprogramproduktion utanför Stockholm — kommer därför att automatiskt förbättra möjligheterna att producera rent regionala program, och vice versa.

De regionala programmen har tillväxt mycket kraftigt från slutet av 1950-talet, då de totalt uppgick till omkring 200 tim/år till arbetsåret 1963/64, då deras sammanlagda volym enligt uppgift uppgått till ca 1 500 timmar. Produktionen för radions riksprogram har likaså ökat, men i betydligt långsammare takt. För 1959/60 har en volym av 950 timmar skattats, medan motsvarande värde för 1963/64 är omkring 1 900 timmar. Dock torde sistnämnda uppgift vara något för hög: statistiken förs på de enskilda distriktskontoren, och i vissa fall då mer än ett distrikt är inkopplat på samma produktion torde vart och ett gärna redovisa hela programtiden för sig.

Den uppgivna eller skattade produktionen 1963/64 dels regionalt, dels för riksprogrammen i de tio distrikten (samt i Stor-Stockholm och på Gotland, som ej har status som distrikt) framgår av tabell 45.

Av denna tabell framgår, att variationen mellan distrikten främst avser pro-

Tabell 45. Distriktens produktion 1963/64 (timmar)

Distrikt	För regionen	För rikspr.	Totalt
Norrbotten (Luleå)	255	50	305
Västerbotten (Umeå)	168	52	220
Nedre Norrland (Sundsvall)	120	83	203
Gävle-Dala (Falun)	50 (?)	150 (?)	200 (?)
Värmland (Karlstad)	150	198	348
Mellansvenska (Örebro)	130	92	222
Stor-Stockholm	55	5 (?)	60 (?)
Östra (Norrköping)	190	115	305
Gotland (Visby)	39	27	66
Västra (Göteborg)	152	586	738
Småland (Växjö)	86	82	168
Södra (Malmö)	132	450	582
Totalt	1 527	1 890	3 417

duktionen för riksprogrammen. Vad gäller de regionala inslagen skulle likformigheten vara ännu större om inte vissa särskilda omständigheter spelade in. Sålunda har produktionen i Norrbotten legat ca 50 timmar över den »normala», genom att en experimentmånad med förlängda regionala sändningar genomfördes i oktober 1963. Produktionen låg däremot under den »normala» i Gävle-Dala-distriktet som började byggas ut först under 1964, i Stor-Stockholm och Gotland som ej är egentliga distrikt, samt i Småland som ävenledes byggdes ut under året. I övrigt har alltså produktionen av regionala och lokala (sportkrönikor) program legat mellan 120 och 190 tim/år.

Den hittills genomförda utbyggnaden av regionalprogrammen, liksom den fortsatta expansion som föreslås av oss i detta kapitel, baseras på en allmän bedömning av publikens intresse för dessa program och på en uttalat positiv värdering av dessa programs betydelse. Som framgått av kapitel 2.1 kan man påräkna en publik av flera procent redan för de nuvarande nyhetskvartarna i flertalet distrikt, med betydligt högre siffror (10 % eller därutöver) i norrlandsdistrikten och eventuellt också i områden som Värmland. Men det kan antagas att publikunderlaget för regionalprogrammen kan komma att stiga i framtiden. Följande skäl kan anföras för detta antagande:

(1) Varken de nuvarande programmen före 18.30 eller de nedan föreslagna morgonprogrammen konkurrerar med televisionen om publikens intresse.

(2) Publiciteten kring regionalprogrammen har varit ringa, publikens kunskap om deras existens, placering och innehåll otillräcklig. Med bättre information, och genom att programmen med tiden blir mera kända, bör den potentiella publiken öka.

(3) Rent allmänt får man antaga, att det krävs en viss minimiinsats vad gäller omfång och resurser för att fånga in någon mera betydande publik. Experimentet i Norrbotten gav klart vid handen att — även bortsett från den särskilda publiciteten — en mera kraftig satsning ger utslag i form av en markant ökning av publiken. De föreslagna utbyggnaderna bör enligt vår mening ge sådana kraftiga utslag i publikintresset.

(4) Goda resurser, skickliga medarbetare och djärv satsning på intresseväckande och gärna brännande ämnen måste antas öka publikintresset. De flesta distrikt har hittills — och då även under den tid när redovisade publikundersökningar gjorts — arbetat med mycket liten personalbesättning och inte kunnat ge programmen den form och den udd, som de med tiden kan få. Föreslagna förstärkningar jämte en mera klar inriktning på journalistiskt tacksamma ämnen bör ha en stimulerande effekt på publiken.

(5) Flera distrikt ha varit mycket stora eller heterogena. Detta har i kombination med begränsad sändningstid medfört, att många regionala inslag saknat intresse för publiken i stora delar av distriktet. Vi föreslår nedan en fortsatt, om än inte långt gående uppdelning av distrikt, i huvudsak genom en »subregional» verksamhet under vissa tider. Kan man på detta sätt ägna sig mera åt vad som sker inom begränsade, klart definierade områden med utpräglad sam-

hörighetskänsla — exempelvis Jämtlands län inom ramen för det nedre norrländska distriktet — torde detta ge programmen ett större lyssnarvärde.

Denna vår uppfattning, att en förhållandevis stor publik är att påräkna för de regionala radioprogrammen i framtiden, går hand i hand med en hög värdering av dessa programs möjligheter att göra en värdefull insats. Vi vill därvid särskilt peka på önskvärdheten att skapa ett nytt forum för offentlig debatt i de många områden i vårt land, där pressdebatten genom tidningsnedläggningar blivit ensidig. En »subregional» verksamhet i göteborgs- och malmöområdena synes desto mera berättigad som flera av de stora partierna numera saknar egna organ i Göteborg och Malmö. Men även mera allmänt fyller de regionala programmen — med nyhetsservice som främsta inslag — samma uppgift i förhållande till den lokala pressen och länspressen, som radions riksprogram gör i förhållande till pressen i allmänhet. Tidningar och radio kompletterar varandra genom sina skilda sätt att arbeta. Där pressen har utförlighet och tillgänglighet vid valfri tidpunkt som sina fördelar har radion snabbhet och omedelbarhet, för många människor också ett mera personligt tonfall.

5.2.2 *Programverksamheten*

I de flesta distrikt förekommer numera fyra typer av regelbundna inslag varje dag eller vecka, inlagda i P 2-kanalen:

(1) Kl. 13.00—13.05 »I dag», en kort nyhetsrapport med vissa meddelanden, fem—sju dagar i veckan.
(2) Kl. 18.15—18.30 regionala kvartar under olika namn, med nyheter, kommentarer etc. fem—sju dagar i veckan.
(3) Lördagar kl. 17.15—18.15 ett programblock med en rad skilda inslag, delvis av »riksprogramtyp».
(4) Söndagar på kvällstid regionala eller lokala idrottskrönikor om 15 minuter, 30—50 veckor per år.

Vissa variationer förekommer mellan de enskilda distrikten i fråga om antalet »I dag» och kvartar per vecka, liksom antalet idrottskrönikor inom distriktet (ibland en enda för hela distriktet, i andra fall i varje större stad, för närvarande totalt ca 30 i hela landet). De senare sänds också olika ofta under året. Om man som ett typfall tänker sig ett distrikt som sänder (1) och (2) sex dagar per vecka och (4) från två olika städer 40 veckor per år, motsvarar detta knappt 3,5 tim/vecka eller 175 tim/år.

I några distrikt förekommer härutöver på reguljär basis vissa andra typer av inslag. Från Luleå (Norrbotten) utsänds sålunda varje vecka ett program för samer om 30 min. (i huvudsak på svenska) gemensamt för alla tre norrlandsdistrikten, samt ett program på finska av samma omfattning för länets finskspråkiga delar. I Norrbotten och Västerbotten förekommer därjämte såväl skolradio som radioskola (vuxenbildande program) på regional basis, delvis gemen-

samt för båda länen: hembygdskunskap, kurser om länets näringsliv etc. I Västerbotten har man också prövat fortbildningskurser för lärare. Det mellansvenska distriktet har som specialitet en platsjournal »Vårt dagliga jobb» varje onsdag kl. 18.00—18.15 och därtill på våren en daglig tjälskaderapport om 5 min. Göteborg har sedan 1920-talet en fiskhamnsrapport, numera föregången av lokala nyheter, kl. 11.50—12.00 över P 1-sändaren på mellanvåg (all annan regionalradio går över P 2-nätet).

Vidare sänds mera oregelbundet program av en rad skilda slag i de flesta distrikt. Jordbruksprogram förekommer i Skåne och Nedre Norrland, landsting och stadsfullmäktige specialbevakas, och stora bygdeevenemang av typ invigningar direktradieras ofta.

Innehållsmässigt koncentreras regionalprogrammen starkt på nyhetskommunikéer, kommentarer och intervjuer av ekotyp, samt på reportage och vissa direktsändningar. Man har däremot i regel undvikit att ta upp programtyper som främst hör hemma på riksplanet, såsom vanlig underhållning, musik och teater, detta såväl av kostnadsskäl som därför att det mesta som presteras på dessa områden saknar regional anknytning. Däremot har ofta talprogram med utgångspunkt från regionala händelser kommit att innehålla inslag på dessa områden, genom bevakning av t. ex. lokala underhållningstillställningar, kulturkrönikor, utställningar, musikevenemang etc. Frågesport, estradunderhållning o. dyl. förekommer någon gång. På det politiska och angränsande områden anordnas numera ofta debatter m. m. i lördagsblocket.

Inför framtiden måste man i första hand ta ställning till följande frågor:

— Skall en utökning av den totala sändningstiden i de enskilda distrikten ske, och i så fall i vilken omfattning?

— På vilka tider skall sändningarna äga rum, särskilt då de eventuellt nytillkommande?

— Skall nuvarande programinnehåll bevaras oförändrat, även vid en expansion, eller skall vissa programområden särskilt utvecklas?

— Skall alla distrikt sända lika mycket regionalt, eller kan man tänka sig en större differentiering än i dag?

Efter att ha tagit del av utländska erfarenheter, publikundersökningar samt Sveriges Radios uppfattning är vi benägna att föreslå en inte oväsentlig expansion av programverksamheten i de enskilda distrikten. Därvid har vi hela tiden haft i minnet, att varje utökning av den regionala verksamheten som inte begränsas till ett eller några få distrikt blir mycket kostsam.

En expansion synes väl motiverad med tanke på att det i dagens läge regionalt sänds endast ca 20 minuter varje vardag och totalt 3,5 tim/vecka i det typiska distriktet. Funnes inga ekonomiska hänsyn skulle man säkerligen kunna argumentera för en mycket betydande expansion, med sändningar flera timmar varje dag. Då emellertid detta är helt uteslutet, föreslår vi att utökningarna främst får avse tre ting:

(1) En utökning av sändningarna på tidig kvällstid med intill 15 minuter för

att ge utrymme för fler aktualitets- och serviceprogram, för »regional radioskola» etc.

(2) Införande av korta, regionala inslag under morgontimmarna, vilka placeras in i P 3 (melodiradiosändningarna) helt och hållet efter distriktets bedömning av nyhetsvärde m. m. Man skapar alltså inte en fast yttre ram som skall fyllas, i likhet med de nuvarande kvällskvartarna, utan annonserar allmänt att under viss tid korta regionala inslag av skilda slag läggs in i den lätta musiken. Dessa inslag bör tillsammans inte överstiga 15 min. nyproduktion per morgonpass. Däremot kan samma inslag — en kort nyhetskommuniké, några servicemeddelanden t. ex. om vägar och trafik — mycket väl utsändas flera gånger under morgonens lopp med tanke på nytillkommande lyssnare.

(3) Vissa möjligheter att sända speciella inslag oftare än nu, utanför de fasta tiderna. Detta avser t. ex. referat från ett allsvenskt fotbollslags bortamatcher, återutsändning av en uppmärksammad estraddebatt el. dyl. Någon bestämd ram för denna särskilda verksamhet bör inte anges, utan omfattningen får bestämmas av distriktskontorets bedömningar av vad som är önskvärt och av dess resurser.

Beträffande placering i tidshänseende vill vi inte binda oss för några mera preciserade rekommendationer. Detta gäller särskilt kvällssändningarna, för vilka Sveriges Radio bl. a. måste ta hänsyn till tidsschemat för två TV-program och radions P 1. Det bör ju i och för sig eftersträvas att det skapas ett gynnsamt utgångsläge för regionalprogrammen. Detta kan kanske också motivera, att man inte sänder ett »block» om 25—30 minuter utan gör en viss uppdelning. De korta morgoninslagen sprids lämpligen från kl. 6 till 7.30 eller 8.

Någon mera påtaglig förskjutning av programinriktningen synes inte påkallad. De regionala sändningarna har sina naturliga objekt, men skulle en distriktschef med särskilda ambitioner önska pröva vissa typer som annars inte förekommer eller framhävs, bör han ha frihet att göra detta inom den ekonomiska ram som ställs till hans förfogande.

Frågan om likformighet i sändningarna mellan olika distrikt är mycket ömtålig. Det har med rätta påpekats, att praktiskt taget varje distrikt skulle kunna förebära goda skäl varför just det borde ges längre sändningstid och däremot svarande resurser. Gotland (som ännu inte ens har status som distrikt) är skilt från fastlandet och har sina helt egna problem; mellansvenska distriktet behöver just genom sin heterogenitet i tur och ordning ägna sina delområden med de tre stora städerna Örebro, Västerås och Eskilstuna mycket tid; Stor-Stockholm har särskilt mycket intressant stoff att bevaka etc. Att göra en avvägning mellan distrikten i form av olikartad tids- och medelstilldelning ställer sig sålunda mycket vanskligt. Vi förordar därför i stället, att distrikten ges ungefär lika stora resurser för det rent regionala arbetet (till skillnad mot arbetet för riksprogrammen), att de förväntas göra ungefär samma grundinsatser i form av dagliga och veckovis återkommande inslag, och att därutöver distriktscheferna får relativt stor frihet att — med hushållande med de tilldelade medlen —

sända vad de vill och har råd med. Inom en fastställd ram bör också en distriktschef anses ha rätt att välja mellan en starkare satsning antingen på riksproduktion (det som sker i distriktet visas upp för hela landet) eller på regionalproduktion (man koncentrerar sig på ting, som endast kan intressera det egna distriktet). De särskilda uppgifter som ett distrikt kan påtaga sig, såsom de nuvarande programmen för samer och finsktalande, skall vad gäller programtid och medelstilldelning givetvis inte inräknas i den ordinarie verksamheten.

Vi är emellertid medvetna om, att förhållandena i olika delar av landet växlar på ett sådant sätt, att en långt driven likformighet inte är rimlig, och att nuvarande ordning inte heller är helt tillfredsställande. Vi föreslår därför, att dessa problem i första hand löses genom en översyn av distriktsindelningen, varvid ett särpräglat område med egen identitet och egna problem men litet befolkningsunderlag får bli eget distrikt (Gotland), medan i andra fall ett område med rikt stoff av ibland rent lokal karaktär får utveckla viss »subregional» verksamhet inom det egentliga distriktets ram (för Stor-Göteborg kan sålunda vissa inslag av lokal karaktär sändas enbart över stadens FM-sändare, medan regionalprogrammen går ut över distriktets samtliga sändare).

5.2.3 Förändringar av distriktsindelningen

Det hade varit önskvärt att kunna föra ett förutsättningslöst resonemang om hur distrikten bör se ut: hur stora och därmed också hur många de skall vara och enligt vilka kriterier de skall utformas, samt att därefter bygga upp en distriktsindelning som motsvarar dessa bedömningar. Ett sådant förfaringssätt är emellertid inte möjligt. För det första måste hänsyn tagas till nuvarande distriktsindelning. Denna har vunnit fasthet och kan inte brytas upp eller på annat sätt ändras utan betydande olägenhet. Den har också tillkommit med tanke på sändarnätet: distrikten omfattar i själva verket sammanhängande ytor, som kan täckas med hjälp av en viss kombination av FM-stationer. I de tättbefolkade delarna av landet motsvaras varje distrikt av några få stationer, varför de alternativa kombinationsmöjligheterna är synnerligen begränsade. För det andra sätter den ekonomiska ramen för ljudradion en bestämd gräns för strävanden att uppdela landet utöver vad som redan har skett. Några ekonomiska möjligheter att introducera rent lokal radio — analogt med vad som förekommer i Förenta staterna och som BBC har föreslagit i Storbritannien — finns sålunda inte i Sverige.

Då emellertid den nuvarande distriktsuppdelningen uppvisar vissa brister, vill vi föreslå några justeringar som tar sin utgångspunkt i nuläget. För närvarande finns tio distrikt utbyggda, med huvudorter i Luleå, Umeå, Sundsvall, Falun, Karlstad, Örebro, Norrköping, Göteborg, Växjö och Malmö (jfr tabellen i det föregående). Härtill kommer viss verksamhet för Stor-Stockholm och Gotland. Denna är dock på intet sätt likvärdig med den service, som de tio distrikten erhåller. Uppland är i praktiken helt utan regionala program.

Tre allmänna krav synes kunna uppställas på en distriktsindelning, som skall ligga till grund för utsändningen av regionala program:

(1) Hela landet skall täckas av fullt utbyggd verksamhet, så att en grundläggande rättvisa uppnås. Detta kräver i förhållande till nuläget åtgärder beträffande Stockholms, Uppsala och Gotlands län.

(2) Distrikten, alltså regionalprogrammens mottagningsområden, skall såvitt möjligt sammanfalla med historiska, administrativa, näringsgeografiskt sammanhängande eller eljest »naturliga» områden. Då detta kriterium kan tolkas på skilda sätt är det svårare att dra praktiska slutsatser därifrån. Då Sveriges Radio strävat att så långt sändarnätets geografiska stelhet tillåter utforma sin distriktsindelning på nämnda sätt, finner vi det rimligt att i allt väsentligt acceptera denna. Dock synes mellansvenska och västra distrikten uppvisa påtagliga brister: båda är oenhetliga och det senare därtill oformligt stort.

(3) Områden som är geografiskt isolerade, har särpräglade intressen och behov eller eljest har en påtaglig egen identitet bör ha en god service. Detta kriterium skulle, generöst tillämpat, kunna tas till intäkt för en långtgående uppdelning av nuvarande distrikt. Då detta av ekonomiska skäl är uteslutet, bör det i första hand få motivera en »subregional» verksamhet.

Om man från dessa utgångspunkter granskar den nuvarande distriktsindelningen, synes det möjligt att begränsa de större ingripandena i denna till tre. Stockholms-Uppsala län samt Gotland bör organiseras som distrikt, varigenom de återstående »vita fläckarna» utfylls. Västra distriktet bör delas i en västgöta- och en västkustdel. Utöver detta har vi endast övervägt en mindre justering, nämligen en överflyttning av Dalsland från västra distriktet till Värmland. Det senare distriktet skulle nämligen på detta sätt få ett större och rimligare arbetsområde, och samtidigt skulle det sannolikt bli lättare att tillgodose rent dalsländska önskemål vid den regionala bevakningen.

En »subregional» verksamhet av det slag vi övervägt skulle till sin karaktär bli flexibel, genom att distriktsindelningen inte påverkas och redan befintliga studior på andra orter än distriktscentralerna kan användas. En sådan verksamhet, med vissa sändningar utöver och på andra tider än de reguljära regionalprogrammen, kan i varje enskilt fall startas med kort varsel och likaså lätt förändras. Det blir i första hand en fråga om tillgång på personal och resurser.

En genomgång av de olika distrikten ger vid handen, att behov av en dylik programverksamhet i första hand torde föreligga inom följande områden:

Jämtlands län (Östersund),
Stor-Stockholm,
Västmanlands län (Västerås),
Södermanlands län (Eskilstuna),
Stor-Göteborg,
Jönköpings län (Jönköping),
Kalmar län (Kalmar),
Stor-Malmö eller öresundsregionen.

Vi vill emellertid beteckna denna översikt som en exemplifiering av var subregionala program på allmänna grunder tycks ha en uppgift att fylla, inte som en förteckning över projekt som skall genomföras under en viss period. Vi föreslår i stället att Sveriges Radio, sedan de ovan angivna förändringarna av de egentliga distrikten genomförts, undersöker möjligheterna för »subregional» verksamhet och i den takt resurserna medger anordnar sådan. Därvid bör företaget ta särskild hänsyn till publikens gensvar och anpassa sin insatser så, att de koncentreras där de verkligen motsvarar ett behov.

5.2.4 Inkoppling i riksprogrammen

Det är inte möjligt att ställa särskilda kanaler till förfogande för de regionala programmen, och det är inte heller önskvärt då de ju tillsammans upptar en mycket begränsad tid under dygnet. För närvarande är de — med ett enda undantag — alla placerade i P 2. Programförbindelserna för detta är ordnade så, att ledningarna går från Stockholm direkt till distriktscentralerna och därifrån stjärnformigt ut till de stationer, som tillsammans täcker distriktet. P 1-nätet däremot har stationerna anknutna linjeformigt (liksom TV-nätet), varför det för närvarande inte kan användas regionalt. Det kommande P 3-nätet byggs ut för regional uppkoppling liksom P 2-nätet.

När regionala program utsänds samtidigt över hela landet (som nu under kvartarna) uppstår inga eller mycket små problem beträffande publikens önskemål att eventuellt följa ett riksprogram på samma kanal i stället. Ett sådant program finns helt enkelt inte vid denna tid, eller kopplas i vart fall bort i så gott som hela landet. Då det hittills har gällt korta stunder, har inga svårigheter försports. Annorlunda förhåller det sig, om man i ett bestämt distrikt kopplar in för att t. ex. direktradiera en invigning. Pågår då ett populärt program i rikskanalen kan många lyssnare bli missnöjda. Att distriktet inte bör ha rätt att koppla bort mycket viktiga riksprogram är uppenbart, men även då endast en timma av melodiradiosändningarna försvinner kan reaktioner uppstå.

I framtiden måste man beträffande inkopplingar ha i minnet:

(a) Det blir vanligare med inkopplingar för ett enda distrikt, då alltså övriga delar av landet hör ett riksprogram.

(b) Det blir vanligt med »subregionala» inkopplingar, vilka nästan alltid sker då riksprogram pågår, emedan ju denna verksamhet inte är likformig för hela landet.

(c) Det totala omfånget av inkopplingar i riksprogrammen ökar följaktligen.

(d) I P 3-nätet skall, enligt förslag i kapitel 5.1, inkopplingar ske på riksomfattande basis av sändningar som uppkommer med kort varsel och/eller kan beräknas pågå länge, såsom direktreferat från månraketuppskjutningar, större sportevenemang etc. Ehuru detta berör hela landet likformigt, kan det förväntas irritera en del av den publik, som anser sig ha ett starkt behov av den lätta musiken.

Det synes alltså uppstå svårigheter att placera in alla regionala inslag enbart i P 3-kanalen, något som i och för sig skulle ligga närmast till hands. Det är visserligen av stort värde att kunna samla alla inslag av en viss typ, alltså även de regionala, på ett ställe. Splittras de alltför mycket riskerar man att förlora en publik, som annars skulle vara intresserad av sändningarna. Men de svårigheter som beskrivits ovan, jämte den skarpa kontrasten mellan vissa utpräglat seriösa regionala inslag (av typ kulturkrönika, politisk debatt, regional radioskola och skolradio, invigning av mässa) och den av lätt musik dominerade P 3-kanalen är skäl som talar för att vissa regionala inslag bör inplaceras i P 2. Till P 3-kanalen bör sålunda hänföras, förutom självfallet den ovan beskrivna nya morgonservicen, de nuvarande kvartarna samt alla sportreferat o. dyl. Till P 2 förs av de reguljära inslagen lördagarnas relativt stora block samt inslag av seriös karaktär. Här läggs sålunda regional skolradio och radioskola (folkbildning), vilka i framtiden kan väntas bli utbyggda enligt förslag som vi framför i kapitlen 8.2 och 8.3. Men även minoritetsprogram inom distriktets ram, såsom same- och finskspråkiga program i norr, bör föras till P 2. Att denna uppdelning ställer stora krav på informationen, »marknadsföringen», i synnerhet kring de till P 2 hänförda regionalprogrammen är uppenbart. Schematiskt räknar vi med, att av programtiden i ett genomsnittsdistrikt 250 tim/år skall placeras i P 3 och 100 tim/år i P 2. Mot dessa sändningstider svarar uppehåll i riksprogrammen när regionala sändningar pågår samtidigt över hela landet. Däremot görs inga avdrag för de subregionala inslagen, vilka endast förekommer i vissa områden, medan landet i övrigt har riksprogram.

Ett större omfång hos de regionala inslagen, i synnerhet de som placeras in när ett riksprogram sänds i landet i övrigt, ställer krav på vissa regler för den som har att fatta beslut om inkopplingen. Vi förordar att distriktscheferna rent allmänt ges stor handlingsfrihet på denna punkt, men att Sveriges Radio utfärdar vissa riktlinjer som garanterar att mera centrala inslag i riksprogrammen (däribland för minoriteter viktiga inslag i P 2) inte kopplas bort till förmån för regionalprogram. Vi förutsätter också, att distriktschefen rådgör med radiochefen eller med ljudradions programdirektör i tveksamma fall, och att dessa båda skall kunna förbjuda en regional inkoppling som skulle drabba ett enligt deras mening viktigt riksprograminslag.

5.2.5 Förslagens ekonomiska konsekvenser

De under punkterna 2 och 3 föreslagna utvidgningarna av den regionala programverksamheten innebär i huvudsak en ökning av de drygt 3,5 tim/vecka som nu sänds i genomsnitt i tio distrikt till ca 6,7 tim/vecka i tretton distrikt. Totalt sett innebär detta en ökning från ca 1 800 tim/år innevarande år till 4 500 tim/år. Härtill kommer föreslagna subregionala sändningar med 150 tim/år i de tre storstäderna och 50 tim/år i ytterligare fem subregioner vilket sammanlagt

blir 700 tim/år. Den totala programtiden blir då 5 200 tim/år. Med utgångspunkt från det aktuella läget sammansätts denna programtid sålunda:

Utgångsläge, tio distrikt (10 × 180)	1 800	
Tillkommer tre distrikt (3 × 180)	540	
Förlängd programtid, alla distrikt	2 160	
Subregionala program	700	Totalt 5 200

För genomförande av detta kommer att krävas ca 5 mkr för inredningar av lokaler (förhyrda) och produktionsteknisk apparatur samt 0,5 mkr för mobil utrustning (inspelningsbilar), allt beräknat i 1965 års kostnadsnivå. I de fall då distriktens TV-verksamhet berörs av utbyggnaden har kostnaderna fördelats mellan de båda medierna. De här angivna beloppen avser enbart ljudradions andel.

Ökningen av de årliga driftkostnaderna har beräknats till sammanlagt 7 mkr, varav 1,1 mkr utgör grundkostnader för de föreslagna tre nya distrikten och 5,9 mkr kostnader för föreslagen produktionsutökning inklusive den subregionala verksamheten.

Härtill kommer en ökning av televerkets driftkostnader för ljudradiorörelsen med knappt 0,2 mkr, vilken ökning beror på kostnader för nya programförbindelser och utökat lokalbehov med anledning av de föreslagna tre nya distrikten och den subregionala verksamheten. Kostnaden för programförbindelserna har härvid beräknats som ledningshyror, eftersom investeringskostnader för programförbindelser bestrids med televerkets ordinarie anslag till Teleanläggningar m. m. Denna investeringskostnad kan beräknas till 0,6 mkr.

Den sammanlagda årskostnaden för den regionala programverksamheten skulle alltså — förutom 5,5 mkr för inredningar och inventarier — stiga med 7,2 mkr. Detta innebär ungefär en fördubbling av de nuvarande kostnaderna, samtidigt som den totala programtiden tredubblas.

5.3 Stereofonisk radio

Med stereofonisk ljudåtergivning förstås sådan återgivning av ljud som liksom vid direkt lyssnande ger rumsverkan: man uppfattar varifrån ljudet kommer. Stereofoni har kommit till användning inom filmtekniken. Man kan sedan länge köpa grammofonskivor och ljudband, vilka vid användning av dubbla förstärkare och högtalare ger stereofonisk ljudverkan. Stereofoni kan också införas i rundradio, vilket innebär att man exempelvis vid avlyssnande av en konsert på radio liksom vid närvaro i konsertsalen uppfattar vilka klanger som kommer från den vänstra respektive den högra delen av orkestern, eller att man vid avlyssnandet av en teaterpjäs eller en diskussion får ett intryck av var den talande befinner sig i rummet. Med god mottagarutrustning erbjuder stereofoni en avsevärd förhöjning särskilt av den musikaliska upplevelsen.

I princip fordras för stereofonisk ljudradio två mikrofoner i studion eller i konsertlokalen samt två separata överföringskanaler, en från vardera mikrofonen, fram till två högtalare eller hörtelefoner hos den lyssnande. För att resultatet skall bli fullgott måste de två överföringskanalerna ha exakt samma elektriska egenskaper.

Ett speciellt krav på ett system för stereofoniska ljudradiosändningar är att systemet skall vara omvänt kompatibelt, vilket innebär *dels* att programmet skall uppfattas på normalt sätt på en vanlig mottagare, *dels* att en icke-stereofonisk sändning skall kunna avlyssnas på en stereomottagare. Vid de stereofoniska radiosändningar, som hittills då och då ägt rum i Sverige, har man sänt ljudet i den ena ljudkanalen över P 1-sändare och ljudet i den andra kanalen över P 2-sändare, med mottagning på två skilda apparater. Då mer än hälften av hushållen ännu torde ha endast en radiomottagare, och då många andra knappast disponerar två i fråga om ljudkvalitet likvärdiga apparater, betyder detta att det provisoriska system som används erbjudit goda avlyssningsförhållanden endast för ett mindretal. Härtill kommer att två sändningskanaler tagits i anspråk för en enda programsändning.

Av figur 7 framgår de huvudsakliga skillnaderna mellan det hittills använda, provisoriska systemet och ett »äkta» stereosystem såsom det har beskrivits i punkt 1.3.5. I det senare systemet måste visserligen de två ljudkanalerna fortfarande överföras på skilda (men på elektriskt likvärdiga) programförbindelser till sändaren, men endast en station, en sändningskanal och en mottagare krävs. I mottagaren separeras sedan de två ljudkanalerna och förs till var sin högtalare.

Genom ett särskilt tekniskt förfarande är det ordnat så, att den som lyssnar på en vanlig apparat erhåller hela ljudinnehållet i sändningen, dock utan stereo-

Figur 7. Provisoriskt och definitivt system för radiostereofoni

(a) Två sändningskanaler, två mottagare

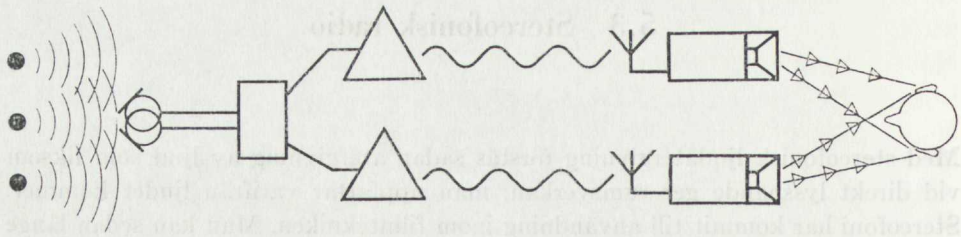

(b) En sändningskanal, en mottagare

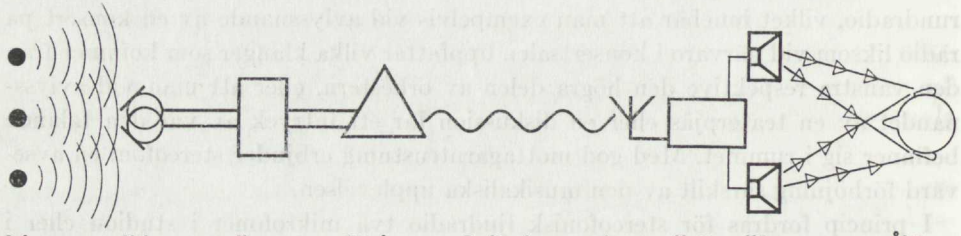

verkan. Den som skaffat sig den tillsats som behövs för att kunna ta emot sändningarna på båda ljudkanalerna får stereoverkan genom anslutning av en separat högtalare eller hörtelefon, eller genom två likadana högtalare. Den behövliga tillsatsanordningen kan beräknas kosta ca 100 kronor, men kostnaden torde bli lägre om saluförda apparater redan från början innehåller även en stereodel.

Stereofoniska ljudradiosändningar har redan fått stor utbredning i Förenta staterna sedan Federal Communications Commission (FCC) år 1961 fastställt en enhetlig teknisk standard. I mars 1964 beräknades omkring en fjärdedel av samtliga FM-stationer i landet (dessa spelar dock en relativt underordnad roll vid sidan av de långt flera AM-stationerna) sända stereofoni regelbundet med i genomsnitt 11 tim/dag. Vanligtvis är det dock endast fråga om lokala sändningar, varför man kommer ifrån de svårigheter som kan uppstå vid långa överföringsledningar. I Europa har regelbundna sändningar sedan 1958 pågått i Frankrike över två stationer; man sänder för närvarande 6 tim/vecka. I Västtyskland påbörjades regelbundna sändningar över ett antal stationer under 1963 och 1964 av flera regionala programföretag, med en sändningstid i mars 1964 av mellan 2 och 8 tim/vecka. Sändningar har också påbörjats i Italien och Nederländerna över vissa stationer med 1 à 2 respektive 5 tim/vecka.

Enligt av oss inhämtade uppgifter blir kostnadsökningen för produktion av program som skall utsändas stereofoniskt tämligen ringa. Kontrollborden i nya

radiostudior är redan nu utförda så att de kan delas på två kanaler. Däremot måste bandspelare och grammofoner anskaffas för dubbelkanalsystem. Per studio kan kostnaden härför beräknas till ca 70 000 kr. Att utrusta exempelvis tre teater- och musikstudior i Stockholm och en studio i vardera Göteborg och Malmö med stereoutrustning skulle alltså kosta sammanlagt ca 350 000 kr.

På distributionssidan blir kostnaderna däremot betydligt större, eftersom man måste ta i anspråk två programförbindelser i stället för en sådan förbindelse till de FM-sändare, över vilka man skall sända stereofoniskt. Investeringskostnaden för en ytterligare programförbindelse kan för hela landet beräknas till 6 à 8 mkr. Härtill kommer kostnader för den extra utrustningen på FM-stationer med sammanlagt 0,8 mkr. Kostnaden för utbyggnaden av programförbindelsenätet kommer att ingå bland televerkets ordinarie investeringar till teleanläggningar m. m. och kommer sålunda ej att direkt belasta licensmedlen, men radioverksamheten belastas i stället med årshyra för förbindelserna, som innefattar även ränta och amortering på investeringskostnaderna. Totalt kan man räkna med en hyra för programförbindelserna av 0,8 à 1 mkr/år, medan ökningen av driftkostnaderna för den extra sändarutrustningen stannar vid 40 000 kr/år.

Enligt vårt bedömande måste man utgå ifrån, att stereoprogram i vart fall till en början kommer att intressera ett jämförelsevis litet antal lyssnare. Såväl med hänsyn härtill som till de relativt höga kostnaderna framför allt på distributionssidan anser vi, att man åtminstone tills vidare bör inskränka sig till enbart försöksverksamhet på detta område. Därvid kan man för den extra överföringskanalen använda redan befintliga reservförbindelser, i den mån dessa ur transmissionssynpunkt är likadana som de ordinarie programförbindelserna. Om reservförbindelser på grund av fel på de ordinarie förbindelserna skulle behöva tas i anspråk för något av de andra programmen får detta inga svårare konsekvenser, eftersom det endast innebär att programmet kommer fram utan stereoverkan. Man kan vid dessa försök måhända också tänka sig att banda stereoprogram och sända ut dem lokalt från distriktscentralerna.

I våra kalkyler har vi räknat med att man för sådan försöksverksamhet skulle utrusta en musik- och en teaterstudio i Stockholm för stereosändning och dessutom genomföra den behövliga kompletteringen av utrustningen på FM-stationerna, men att man inte skall bygga ut programförbindelsenätet enbart för stereosändningarnas skull. Det blir i så fall fråga om en engångskostnad av $(2 \times 70\,000 + 800\,000)$ 940 000 kr. Ökningen av driftkostnaderna för försöksändningar med stereo blir så obetydlig att man kan bortse från den.

Vi har i våra kalkyler förslagsvis lagt in dessa belopp under budgetåren 1968/69 och 1969/70. Då det så gott som helt blir fråga om engångskostnader kan man därför mycket väl tidigarelägga starten av stereosändningarna, för den händelse televerket har resurser att vidtaga de nödvändiga ändringsarbetena vid sidan av andra uppgifter.

Naturligtvis kunde man i och för sig lägga in stereosändningar i alla tre riksprogrammen. Då det i huvudsak blir fråga om musik kunde det vara naturligt

att, med tanke på skillnaderna i inriktning mellan de tre programmen, söka ge dem alla denna möjlighet. Såsom omnämnts i punkt 1.3.6 kommer emellertid ett av det svenska televerket utarbetat system för »klyvning» av en FM-kanal i två att ge möjlighet att sända två helt skilda program i de båda skilda kanalerna. Vår uppfattning är att denna möjlighet bör tillvaratas för att inom två av de tre nuvarande FM-kanalerna anordna riksomfattande sändningar inom särskild rundradio (se kapitel 3.5). Stereosändningarna bör därför samlas i ett av de tre riksprogrammen. Vi finner det mest naturligt att i framtiden låta P 1 bära stereosändningarna, med tanke på att denna programkanal till sitt innehåll spänner över de flesta stilarter. Skulle utvecklingen motivera att stereosändningarna efter hand får mycket stort utrymme innebär detta, att P 1 främst får karaktären av en musikkanal, med motsvarande förskjutningar i de två andra kanalerna.

Vi vill även tillfoga några allmänna reflexioner beträffande det sannolika intresset för stereo. Antalet anläggningar i enskild ägo för grammofon- och bandspelarstereo torde vara mycket ringa jämfört med radiopubliken i dess helhet. Numera saluförs stereomottagare (lämpliga även för grammofon- och bandspelarstereofoni) utan inbyggd högtalare, till vilka kan anslutas två valfria högtalare av den kvalitet och storlek man önskar. Denna typ av mottagare torde i framtiden bli den vanliga när man är intresserad av stereofonisk radio. En dylik, relativt kostsam anläggning kommer att kunna utnyttjas i helt annan grad när man inte längre är hänvisad enbart till grammofonskivor och inspelade ljudband utan erhåller dagliga radiokonserter, dramatik etc. Helt säkert kommer därigenom nyanskaffningen av stereomottagare att ta fart. Samtidigt kan en växelverkan uppstå mellan å ena sidan radiostereofoni, å andra sidan särskild rundradio. Bortsett från behovet i det förra fallet av två högtalare kan ju samma utrustning användas i båda fallen, och den som anskaffat sin mottagare eller tillsats på grund av ett primärt intresse för det ena upptäcker snart att den ger honom möjligheter även i det andra avseendet.

Avslutningsvis vill vi nämna att det också skulle vara möjligt att införa dubbla ljudkanaler i TV, inte för att få rumsverkan för ljudet (vilket med det lilla bildformatet på en vanlig TV-mottagare inte har nämnvärt värde) utan för att i från utlandet mottagna program ha originalspråket i den ena kanalen och en svensk översättning i den andra. Den som vill höra en översättning skulle i så fall skaffa den behövliga tillsatsanordningen eller köpa en TV-apparat med inbyggd stereotillsats och ansluta en extra högtalare eller hörtelefon till TV-apparaten. En undersökning visar emellertid, att en dylik »simultantolkning» skulle bli aktuell för mycket få program, varför intresset för att anskaffa tillsatsen sannolikt skulle visa sig högst begränsat. Vi anser oss därför sakna anledning att lägga fram något förslag härom. I de få fall separat svenskt ljud kan behövas för en sändning där originalljudet är av avgörande betydelse — t. ex. en översättning av ett presidenttal från Washington eller Paris — bör ljudradions P 3-kanal kunna utnyttjas.

5.4 Lokalbehov och distributionsnät

5.4.1 Lokalbehov

Behovet av studiolokaler för ljudradioproduktionen har undan för undan vuxit genom en praktiskt taget oavbruten ökning av sändningstiden. Inberäknat kortvågssändningarna till utlandet har programtiden sålunda stigit från ca 6 000 timmar under 1949/50 till 14 500 timmar under 1959/60 för att numera uppgå till omkring 22 000 timmar. Om våra förslag i kapitel 5.1 genomförs kommer den årliga programtiden att öka med ytterligare ca 7 000 timmar. Också behovet av kontors- och servicelokaler ökar i takt med den svällande verksamheten.

I *Stockholm*, där huvuddelen av programproduktionen äger rum, medförde det växande behovet av lokaler och den omfattande spridningen av dessa redan tidigt planer på ett särskilt radiohuskomplex, i vilket lokalerna anpassas till programproduktionens speciella krav. Olika omständigheter medförde emellertid att beslut i denna fråga kunde fattas först av 1957 års riksdag. Den då framlagda planen upptog tre byggnadsetapper, av vilka den första avsåg ett kontorshus, den andra en byggnad för mindre och medelstora studiolokaler och den tredje en konserthusbyggnad, inrymmande två stora musikstudior. Samtliga byggnader skulle uppföras på en tomt på Ladugårdsgärde, på vilken även en separat byggnad för televisionens räkning skulle uppföras. Det vid 1957 års riksdag fattade beslutet avsåg enbart första och andra etappen av byggnadsprojektet.

Den kontorsbyggnad som utgjorde den första etappen kunde tas i bruk hösten 1961. För den andra etappen är byggnadsarbetet i huvudsak avslutat, och inflyttning i studiolokalerna beräknas efter avslutade inredningsarbeten kunna ske under 1965 och 1966. Byggnaden inrymmer förutom ett tjugotal små talstudior nio större studior med en volym av 600—4 000 m^3 och fem mindre studior om 200 m^3, avsedda för alla slag av program utom sådana med stor orkester.

Vad gäller den tredje etappen, konserthusbyggnaden, enades Sveriges Radio och byggnadsstyrelsen om att utmönstra den mindre av de två musikstudiorna. Senare erhöll vi i uppdrag att överväga behovet av denna etapp liksom möjligheterna att lösa lokalfrågan i samverkan med musikhögskolan. Detta ärende underkastades därför synnerligen ingående undersökningar inom vårt sekretariat. De slutsatser vi nådde var följande.

Sveriges Radios behov avsåg primärt radioorkestern och dess inspelningar för radio och TV, i begränsad utsträckning andra programtyper såsom TV-inspelningar med stor publik. Musikaliska akademiens stora sal, vilken är radio-

orkesterns egentliga hemvist, är för liten och akustiskt sett liksom i en rad andra avseenden otidsenlig och olämplig. Överläggningar gav vidare vid handen att förutsättningar saknades att samordna Sveriges Radios och musikhögskolans önskemål. Vi fann därför att utrymme måste beredas på Radiohusets tomt för en studiolokal om 12 000 m³ med plats för en publik på 750 personer, vilken emellertid inte borde utföras som ett konserthus utan med normal radiostudiostandard, därtill anpassad även efter televisionens behov.

Byggnadsstyrelsen hemställde i skrivelse till Kungl. Maj:t den 16 december 1963 om godkännande av byggnadsprogram och begärde projekteringstillstånd. Totalkostnaden beräknades till 14 mkr. I ett remissyttrande den 11 februari 1964 tillstyrkte vi för vår del byggnadsstyrelsens hemställan och uttalade, att vi fann kostnadsramen rimlig. Något beslut har emellertid ännu inte fattats.

Med tillkomsten av denna tredje etapp av byggnadskomplexet synes behovet av studiolokaler i Stockholm i huvudsak ha täckts. Med hänsyn till den redan inträdda eller föreslagna ökning av programproduktionen, som skett sedan husen planerades, torde det dock bli nödvändigt att bibehålla de provisoriska studiolokaler, som i avvaktan på färdigställandet av den andra byggnadsetappen blivit inredda i kontorshuset. Vad gäller de för ljudradion avsedda lokalerna (inklusive studior) vid Kungsgatan 8 och A 1 kan dessa av Sveriges Radio utnyttjas för speciella ändamål såsom intern utbildning.

Även i *Göteborg* har det länge varit aktuellt att samla programproduktionen till en egen byggnad. Tomt för ett radio-TV-hus inköptes 1955 i stadsdelen Stora Torp. Projekteringstillstånd för en sådan byggnad begärdes av byggnadsstyrelsen i skrivelse till Kungl. Maj:t den 28 februari 1963, varvid styrelsen uppskattade totalkostnaden för bygget till 40 mkr efter kostnadsläget i juli 1962. Byggnaden skulle för ljudradion inrymma en musikstudio och en teaterstudio om 150 respektive 125 m², vardera med en ansluten talstudio, samt ett annonsstudioblock och tre vanliga talstudior. För TV skulle byggnaden inrymma en större studio om 600 m² och en aktualitetsstudio jämte en annonsstudio. Plats skulle vidare finnas för en OB-enhet och några filmteam.

Även denna fråga har underkastats en ingående prövning inom sekretariatet. I remissutlåtande till chefen för kommunikationsdepartementet den 9 maj 1963 framhöll vi, att de nuvarande lokalerna för radio- och TV-produktion i Göteborg är mycket otillfredsställande. Lokalerna är spridda på ett flertal platser, de förhyrda ljudradiostudiorna är alltför små och uppvisar en rad praktiska olägenheter, medan den provisoriska TV-studio, som inrymts i en barack på tomten vid Delsjövägen, är alltför liten för många av de vanligaste programtyperna och saknar nödvändiga biutrymmen. Vi framhöll samtidigt att den utökade programverksamheten, önskvärd decentralisering av denna samt den expansion av den regionala och lokala ljudradion som vi numera preciserat i kapitel 5.2, gjorde det nödvändigt att Sveriges Radio erhöll större och bättre lokaler i Göteborg. Avslutningsvis nämnde vi, att vi inte ansett oss vara i stånd att ingå

på en sakprövning av kostnaderna för det föreslagna huset, och att vår tillstyrkan sålunda enbart gällde *behovet* av de föreslagna lokalerna.

Kungl. Maj:t fann byggnadsfrågan kräva ytterligare utredning och uppdrog den 28 juni 1963 åt en särskild arbetsgrupp att skyndsamt granska det av byggnadsstyrelsen framlagda förslaget. Gruppen avlämnade den 23 april 1964 resultatet av sitt utredningsuppdrag. Man ifrågasatte därvid inte någon beskärning av byggnadsprojektets omfattning i fråga om produktionsutrymmen och till dessa direkt anknutna biutrymmen samt kontorslokaler men ansåg, att man genom att slopa en rad reservutrymmen samt vissa sekundära arbetsutrymmen skulle kunna minska byggnadens volym så mycket, att totalkostnaden skulle kunna minskas från 40 till 24,5 mkr.

I det remissutlåtande över arbetsgruppens förslag, som vi avgav till chefen för kommunikationsdepartementet den 9 juni 1964, framhöll vi att en sådan krympning av projektet som arbetsgruppen hade förordat kunde vara motiverad, särskilt om man kunde räkna med att disponera den nuvarande provisoriska byggnaden med en TV-studio fram till den tidpunkt, då det nya huset kunde komma att utökas med ytterligare en TV-studio. Vi påpekade emellertid samtidigt att det i framtiden måhända kunde komma att visa sig ha varit oklokt att helt slopa alla reservutrymmen, eftersom tekniska nyheter kunde komma att introduceras, vilka gjorde det angeläget att uppställa viss apparatur i omedelbar anslutning till en studio. Personalbehovet kunde vidare i någon mån förskjutas genom ändrade produktionsformer osv. Klokheten syntes oss därför bjuda, att man inrymde någon marginal för sådana oförutsedda utökningsbehov i en byggnad, som skall användas för sitt ändamål under lång tid. Sannolikt gällde detta emellertid endast en mindre del av de av arbetsgruppen eliminerade utrymmena.

Vi ställde oss också tveksamma till möjligheten att pressa ned huskroppens volym på det sätt som arbetsgruppen hade tänkt sig, eftersom de olika enheterna ofta binds samman av gemensamma funktioner, vilket begränsar möjligheterna att pressa samman dem på ett byggnadstekniskt optimalt sätt. Hänsyn måste också tagas till eventuella framtida utvidgningar. Slutligen måste vissa estetiska hänsyn tagas med beaktande av de bestämda önskemålen från Göteborgs stad om en relativt sluten, harmonisk utformning. Vi ville därför allmänt tillstyrka, att en nedpressning av kostnaderna för byggnadsprojektet skedde men fann det vara tveksamt, om besparingen verkligen kunde bli så stor som arbetsgruppen hade tänkt sig. Om man uppnådde en sänkning av kostnaderna från 40 till 30 mkr skulle detta vara tillfredsställande.

I vårt yttrande ansåg vi oss ännu en gång böra framhålla vikten av att byggnaden kommer till stånd snarast möjligt och att, eftersom förberedelsearbetet hade dragit så långt ut på tiden, det egentliga projekterings- och byggnadsarbetet bedrevs med desto större snabbhet. De förslag som vi nu i vårt betänkande framlägger rörande decentralisering av programverksamheten (kapitel 2.4), införande av ett andra program i TV (kapitel 4.1) samt utökning av den

regionala programverksamheten i ljudradion (kapitel 5.2), understryker ytterligare nödvändigheten av att verksamheten i Göteborg snarast möjligt erhåller bättre och större lokaler.

Enär något beslut ännu inte har fattats beträffande musikstudiobyggnaden i Stockholm måste vi för vår del nu åter framhålla, att det är av största vikt att detta projekt snarast kommer till utförande. Vi har i våra kalkyler räknat med att projekteringstillstånd skall lämnas under 1965. Kostnaderna har i nuvarande kostnadsläge beräknats till ca 15 mkr för musikstudiobyggnaden. För radio- och TV-huset i Göteborg gavs den 12 mars 1965 projekteringstillstånd med angivande av en kostnad av 26 mkr. Härtill kommer 8 mkr för den av oss föreslagna andra TV-studion. Av dessa belopp skall ljudradion belastas med 10 mkr för musikstudiobyggnaden och med 6,5 mkr för göteborgshuset.

Vad därefter angår andra orter än Stockholm och Göteborg kan nämnas, att studiolokaler i *Luleå* hösten 1964 har erhållits i en enbart för detta ändamål uppförd byggnad, som i sin helhet förhyrs av Sveriges Radio och som utförts så, att den vid behov skall kunna byggas till. I *Malmö* har Sveriges Radio sedan 1959 disponerat lokaler i en då nyuppförd byggnad, där man redan vid uppförandet tagit hänsyn till de speciella krav som ställs på studiolokaler. Till skillnad från vad fallet är i Luleå inrymmer detta hus också lokaler för andra hyresgäster, och det kan ej byggas till. På andra platser i landet har man fått nöja sig med att förhyra lokaler, som ej varit speciellt avsedda för programproduktion. Man eftersträvar emellertid att även för övriga distriktskontor få lokalfrågan löst i samband med nybyggnader på samma sätt som skett i Luleå, alltså i byggnader som i sin helhet förhyrs av Sveriges Radio, eller som skett i Malmö, där byggnad uppförs även för annat ändamål men där man tagit hänsyn till de speciella krav som ställs på studiolokaler.

Den utbyggnad av den regionala programverksamheten, som vi föreslagit i kapitel 5.2, ställer givetvis krav också på utökade produktions- och kontorslokaler. De härigenom föranledda ökade hyreskostnaderna är inräknade i de i detta kapitel angivna årliga driftkostnaderna.

5.4.2 Distributionsnät

Investeringarna under de närmaste åren i distributionsnäten för ljudradio avser främst dels ännu återstående utbyggnad av FM-stationer för P 1 och P 2, dels den utbyggnad av FM-stationer för P 3 som vi föreslog i vår skrivelse till chefen för kommunikationsdepartementet den 26 juni 1963 och varom beslut sedermera fattades av 1964 års riksdag. Den sistnämnda utbyggnaden beräknades kosta ca 10 mkr och skulle utföras under en tid av fem år.

Den fullständiga utbyggnaden av FM-stationer för P 1 och P 2 beräknas bli avslutad under budgetåret 1966/67, då 51 större FM-stationer kommer att ha byggts ut till full effekt. Man skall då även ha installerat reservsändare och

reservkraftanläggningar för att få större driftsäkerhet. I investeringsplanen ingår därjämte vissa byggnadsarbeten.

Utbyggnaden med 51 FM-sändare för P 3 kommer att utföras under de tre budgetåren 1964/65—1966/67. Under de därpå följande två åren kommer även dessa stationer att förses med reservsändare.

Härutöver skall befintliga slavstationer för P 1 och P 2 kompletteras för P 3. Man får dessutom räkna med att under tiden fram t. o. m. 1969/70 ytterligare ett antal sådana stationer för samtliga tre program kommer att anordnas på platser, där behov härav föreligger.

I de under de närmaste budgetåren beräknade investeringarna ingår också utrustning och inredning av den distributionscentral i Kaknäs i Stockholm som nu uppförs, samt vissa smärre kompletterings- och moderniseringsarbeten på de äldre lång- och mellanvågsstationerna.

Samtliga investeringskostnader under perioden 1965/66—1968/69 beräknas i nuvarande kostnadsnivå till ca 27 mkr. För tiden därefter har vi räknat med en årlig investeringskostnad av 3,5 mkr för reinvesteringar, slavstationer för FM samt nya distributionscentraler.

I vår skrivelse den 26 juni 1963 diskuterade vi utförligt möjligheterna att minska driftkostnaderna för radions distributionsnät genom att, sedan hela landet blivit täckt med FM-stationer för tre program, lägga ned sändningarna från lång- och mellanvågsstationerna samt över trådradionätet. Vi kom därvid till den slutsatsen, att någon nedläggning av de åtta stora lång- och mellanvågsstationerna (i Falun, Göteborg, Hörby, Luleå, Motala, Stockholm, Sundsvall och Östersund) med en utstrålad effekt av mellan 100 och 600 kW (Luleå dock endast 10 kW) inte kunde bli aktuell inom överskådlig tid. Dessa stationer måste nämligen tillmätas väsentlig betydelse ur beredskapssynpunkt, bl. a. därför att deras sändningar kan avlyssnas uppfattbart på betydligt större avstånd än FM-sändningarna och även når utlandet. Stationernas sändningar avlyssnas också av folk till sjöss och i våra grannländer och har särskild betydelse för den svenskspråkiga befolkningen i Finland. Det syntes också vara oklokt att Sverige skulle avhända sig stationernas sändningskanaler, något som torde bli följden om sändningarna helt läggs ned.

Beträffande eventuell nedläggning av sändningarna från övriga mellanvågsstationer (alltså de 28 små stationer som sänder P 1, och de 26 små stationer som nu sänder P 2 men som efter överflyttning av Melodiradion till den tredje FM-kanalen bör övergå till att sända P 3) framhöll vi, att frågan om nedläggning måste bedömas ur i huvudsak två olika synpunkter. Man måste göra en bedömning av, dels i vilken utsträckning lyssnarna har anskaffat och under de närmaste åren kan komma att anskaffa mottagare med FM-band och därigenom bli helt oberoende av mellanvågsstationerna för att kunna ta in programmen, dels den vikt som ur beredskapssynpunkt måste tillmätas även dessa mindre stationer. Vi påpekade i detta senare sammanhang, att en förutsättning för att man skall kunna vara säker på att sändarna fungerar i ett beredskaps-

läge är, att de hållits i gång under fredstid. Samma synpunkter som på mellanvågsstationerna måste också anläggas på frågan om nedläggning av sändningarna över trådradionätet. Avslutningsvis sade vi oss ha för avsikt att återkomma till nedläggningsfrågan i vårt slutbetänkande.

Såsom framgått av kapitel 1.3 täcker nätet av AM-stationer för program 1 80 % av befolkningen på dagtid men endast 65 % efter mörkrets inbrott. Skulle de 28 mindre stationerna slopas sjunker dessa siffror till 56 respektive 47 %. Vad gäller de 26 svaga AM-sändarna för program 2 når dessa 30 % av befolkningen på dagarna men endast 15 % på kvällarna; i de större städerna kan nästan alla höra sändningarna på dagen men blott själva innerstaden efter mörkrets inbrott. — Samtliga här redovisade värden avser mottagning med god kvalitet.

Trådradionätet betjänar numera ca 400 000 hushåll eller i runt tal 15 % av befolkningen. I det mindre, sydöstra området är anslutningen till trådradion allmän, i det större, nordvästra området däremot mindre fullständig. Enär trådradionätet har varit avsett som en komplettering av AM-nätet kan man schematiskt säga, att dessa två möjligheter tillsammans erbjuder god mottagning av program 1 åt (80 + 15) 95 % på dagtid och (65 + 15) 80 % på kvällstid, men endast åt 45 respektive 30 % för program 2.

De besparingar, som skulle kunna göras genom en nedläggning av de små mellanvågssändarna, har i nuvarande kostnadsläge beräknats till ca 0,5 mkr/år, varav större delen för de stationer som sänder P 1. För trådradionätet skulle besparingen bli avsevärt större, efter en övergångsperiod då bl. a. vissa kostnader uppstår för nedmontering av anläggningar omkring 3 mkr/år. Besparingsargumentet kan sålunda främst anföras vad beträffar trådradionätet, medan man vad gäller de mindre AM-stationerna kan anföra att dessa i framtiden måhända gör större nytta genom att ställas till den särskilda rundradions förfogande.

Vad först beträffar frågan om innehav av FM-mottagare beräknade vi i vår skrivelse den 26 juni 1963 på basis av något tidigare undersökningar, att mellan 50 och 60 % av alla hushåll i landet hade skaffat sig sådana mottagare. Av en specialundersökning, som på vårt uppdrag utfördes hösten 1962 för trådradioområdena, framgick att motsvarande andel för hushåll med trådradioanslutning stannade vid 40 %. För att få ytterligare underlag för en bedömning av möjligheten att lyssna på FM-stationer har statistiska centralbyrån på vår begäran hösten 1964 utfört en stickprovsundersökning, som visade att den andel av befolkningen som har möjlighet att avlyssna sändningarna från FM-stationer då för hela landet uppgick till 75 %. Detta procenttal ligger sålunda avsevärt högre än den uppskattning som vi gjorde ett och ett halvt år tidigare. Bland de 25 % som saknar FM-mottagare märks givetvis de som över huvud taget inte har radio men sannolikt även personer, som på grund av sjukdom eller bristande tid i praktiken saknar intresse för radio.

Mellan olika inkomst- och åldersgrupper rådde relativt stora variationer. Bland de yngre samt inom hushåll med medelstora eller högre inkomster är sålunda FM-innehavet nästan fullständigt, medan det bland de lägsta inkomsttagarna över 60 år ligger strax under 50 %. Resultaten tyder emellertid på att nyanskaffningen av FM-mottagare fortskrider i rask takt. Vad gäller trådradioområdena beräknas FM-innehavet bland dem som verkligen har trådradio till ca 70 % i det nordvästra området, medan det synes ligga något under 60 % i det sydöstra. Dessa senare beräkningar är dock något osäkra.

I dagens läge skulle uppenbarligen ett betydande antal människor förlora möjligheten att mottaga radioprogrammen, om de mindre AM-stationerna samt trådradionätet lades ned. Emellertid minskas deras antal med varje år. Samtidigt skulle de om de övergick till FM-mottagning kunna följa tre riksprogram samt regionalradion med god ljudkvalitet medan de nu (vad gäller AM-mottagning) endast kan följa ett eller möjligen två riksprogram, ofta med dålig kvalitet. Ett besked att en nedläggning förestår skulle därför vara ägnat att påskynda den fortsatta FM-anskaffning, som ligger i allmänhetens eget intresse och som därtill med tanke på de prisbilliga FM-mottagarna inte kan anses ekonomiskt orimlig.

Sakligt sett bör i första hand trådradion och AM-sändarna för program 2 nedläggas, den förra av kostnadsskäl, de senare emedan de redan från början var avsedda som en tillfällig ersättning för de områden som fick vänta längre på utbyggnaden av FM-nätet (låt vara att dylika sändare senare anordnades även på andra orter).

Vad gäller beredskapssynpunkterna har vi i vår skrivelse den 26 juni 1963 anfört de skäl, som ur dessa synpunkter talar mot en nedläggning av sändningarna från de små mellanvågsstationerna och över trådradionätet. Vi måste dock för vår del ifrågasätta, om värdet av trådradionätet ur beredskapssynpunkt verkligen kan anses motsvara de inte oväsentliga driftkostnaderna för detta nät. Om det *enbart* av beredskapsskäl anses nödvändigt att bibehålla nätet torde medel härför böra särskilt anvisas på riksstaten. Beträffande de små mellanvågssändarna gäller, att om man kan utnyttja dessa för särskild rundradio (jfr kapitel 3.5), förlorar beredskapssynpunkten beträffande sådana stationer en stor del av sin tyngd, eftersom stationerna i så fall ändå skulle komma att användas i fredstid.

Vi hyser alltså den uppfattningen, att frågan om en nedläggning av sändningarna från de små mellanvågsstationerna och över trådradionätet huvudsakligen skall bedömas med hänsyn till det antal hushåll utanför de åtta stora lång- och mellanvågsstationernas täckningsområden (hit hör bl. a. de nuvarande trådradioområdena) som har skaffat sig FM-mottagare.

Med hänvisning till vad vi ovan anfört finner vi det i princip riktigt att i framtiden väsentligen lita till de tre FM-näten för distributionen av ljudradioprogram. Dessa nät täcker effektivt hela landet, och inga negativa förändringar motsvarande den försämrade AM-mottagningen är att vänta. De avgörande

punkterna synes vara FM-innehavet inom trådradioområdena å ena sidan, bland äldre och bland låga inkomsttagare å den andra. Telestyrelsen bör därför genom sina lokalmyndigheter följa utvecklingen i förstnämnda avseende, Sveriges Radio genom sektionen för publikundersökningar beakta den senare frågan. Statsmakternas beslut bör tillkännages med några års varsel. Vi har emellertid i våra kalkyler preliminärt räknat med att trådradionätet skall nedläggas den 1 juli 1970, de 26 AM-sändarna för program 2 redan under senare hälften av 1960-talet samt de 28 mindre AM-sändarna för program 1 vid en senare, inte närmare fixerad tidpunkt.

5.5 Kostnadsberäkningar

De förslag som vi i det föregående framlagt beträffande ljudradions programverksamhet har — i dagens kostnadsläge — beräknats medföra följande kostnadsökningar.

Tabell 46. Kostnadsökningar för ljudradions programverksamhet (mkr)

	Engångskostnader		Driftkostnader (årliga)
	Investeringar	Lokalinredn. och inventarieanskaffning	
Utökad sändningstid i riksprogrammen (kapitel 5.1)			
Sveriges Radio	—	3,3	6,9
Televerket	—	—	0,4
Utvidgning av den regionala programverksamheten (kapitel 5.2)			
Sveriges Radio	—	5,5	7,0
Televerket	—	—	0,2
Försöksverksamhet med stereo (kapitel 5.3)			
Sveriges Radio	—	0,2	—
Televerket	0,8	—	—
Summa	0,8	9,0	14,5

Härtill kommer ljudradions andel av kostnaderna för uppförande av en musikstudiobyggnad i Stockholm och av ett radio- och TV-hus i Göteborg (kapitel 5.4) med totalt 16,5 mkr, jämte 2,5 mkr för inventarieanskaffning till dessa byggnader.

Från dessa kostnader skall å andra sidan dragas de besparingar, som kan uppnås genom en eventuell nedläggning av driften vid trådradioanläggningarna (se punkt 5.4.2) och de ersättningar för utnyttjande av ljudradioanläggningarna som kommer att inflyta från den särskilda rundradion (se punkt 3.5.6). Den förstnämnda besparingen kan beräknas till ca 3 mkr/år. Storleken av sist-

nämnda ersättningar kan däremot ej med någon större grad av säkerhet i dag förutsägas, men vi har preliminärt räknat med att beloppet vid mitten av 1970-talet skall ha växt till 3 mkr/år.

Med ledning av från Sveriges Radio och televerket inhämtade uppgifter har i tabell 47 sammanställts en kostnadsprognos för ljudradiorörelsen under vart och ett av åren 1965/66—1974/75. Prognosen är gjord i dagens kostnadsläge. Vi återkommer i kapitel 7.2 till frågan om uppräkning av prognossiffrorna med hänsyn till stegrade löner och och andra kostnadshöjningar.

I tabellen har de av oss föreslagna utökningarna av programverksamheten mer eller mindre skönsmässigt successivt inlagts på olika år. Detta innebär dock inte, att vi därmed velat ange en tidtabell för genomförandet av våra förslag, som ovillkorligen skall följas. I överensstämmelse med Sveriges Radios intentioner har vi förutsatt att skolradioprogrammen skall överflyttas från P 1 till P 2 den 1 januari 1967.

Kostnaderna för musikstudiobyggnaden i Stockholm samt för radio- och TV-huset i Göteborg har inlagts under de första budgetåren efter 1965/66, eftersom dessa byggnader enligt vår uppfattning bör komma till stånd snarast möjligt, inte minst med tanke på det behov av studiolokaler som utvecklingen av televisionen medför.

Vad beträffar prognossiffrorna för den nuvarande omfattningen av verksamheten har utgångspunkten varit de i 1965 års statsverksproposition av Kungl. Maj:t upptagna beloppen för investeringar och driftkostnader. Beträffande utvecklingen av de olika posterna i fortsättningen får vi anföra följande.

I investeringar i distributionsnätet ingår under åren 1966/67—1968/69 återstående kostnader för den redan beslutade utbyggnaden av ett tredje FM-nät. För tiden därefter har, som redan nämnts i punkt 5.4.2, upptagits en årlig investeringskostnad av 3,5 mkr, i huvudsak avsedd för ersättningsanskaffningar, nya slavstationer o. dyl.

I fråga om Sveriges Radios driftkostnader har vi räknat med ett växande behov av ersättningsanskaffningar av inventarier under senare delen av den nu aktuella perioden. Dessutom har medtagits ett belopp för nu oförutsedda utgiftsbehov. Beloppet har för 1966/67 satts till 2 mkr och har för de därpå följande åren för varje år ökats med 1 mkr, så att det under 1974/75 kommit upp i 10 mkr.

Liksom i fråga om televisionen finns inom ljudradion en allmän strävan efter gedignare kvalitet och mera varierande programformer. Såsom exempel på innebörden av sådana kostnadshöjande kvalitetsförbättringar i det förgångna kan nämnas nyhetstjänstens betydande expansion, utlandskontorens utbyggnad för bättre information från främmande länder, intensifierad idrottsbevakning, utbyggnad av radioorkestern och körerna, upprustning av morgon- och middagssändningarna. En viktig faktor i programverksamheten och alldeles särskilt på nyhetsområdet är de krav som allmänheten har rätt att ställa på informationernas och kommentarernas vederhäftighet liksom på bevakningens mångsidig-

Tabell 47. Kostnadsprognos för ljudradion i nuvarande kostnadsläge (mkr)

	1965/66	1966/67	1967/68	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75
Investeringar										
Distributionsnätet	6,8	6,8	6,8	6,3	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5
Försöksverksamhet med stereo	—	—	—	0,4	0,4	—	—	—	—	—
Radio- och TV-hus (ljudradions andel)	4,9	3,1	7,0	5,5	1,0	—	—	—	—	—
Summa	11,7	9,9	13,8	12,2	4,9	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5
Driftkostnader: Sveriges Radio										
Inventarier och inredningar:										
för nuvarande sändningstid	3,4	3,4	3,4	3,5	3,7	4,1	4,8	5,4	6,0	6,6
för utökad programverksamhet	—	1,8	1,3	1,2	1,2	1,1	0,4	0,5	0,7	0,8
för radio- och TV-hus	3,6	—	—	0,8	0,9	0,8	—	—	—	—
Summa	7,0	5,2	4,7	5,5	5,8	6,0	5,2	5,9	6,7	7,4
Övriga driftkostnader:										
för nuvarande sändningstid (inkl. oförutsett)	64,1	66,1	67,1	68,1	69,1	70,1	71,1	72,1	73,1	74,1
för utökad programverksamhet	—	4,8	7,8	9,6	11,2	12,8	13,2	13,4	13,7	13,9
Summa	64,1	70,9	74,9	77,7	80,3	82,9	84,3	85,5	86,8	88,0
Totalsumma för Sveriges Radio	71,1	76,1	79,6	83,2	86,1	88,9	89,5	91,4	93,5	95,4
Driftkostnader: televerket										
För nuvarande sändningstid	24,0	26,5	27,6	28,6	29,5	30,3	31,1	32,0	32,9	33,8
För utökad sändningstid	—	0,2	0,3	0,4	0,4	0,5	0,6	0,6	0,6	0,6
Summa för televerket	24,0	26,7	27,9	29,0	29,9	30,8	31,7	32,6	33,5	34,4
Totalsumma	106,8	112,7	121,3	124,4	120,9	123,2	124,7	127,5	130,5	133,3
Avgår:										
Besparing genom nedläggande av trådradiodriften	—	—	—	—	—	—	0,4	2,6	2,6	2,7
Ersättningar från särskild rundradio	—	—	—	0,6	1,0	1,4	1,8	2,2	2,6	3,0
Resterande kostnad	106,8	112,7	121,3	123,8	119,9	121,8	122,5	122,7	125,3	127,6

het, vilket förutsätter att företaget till sig knyter specialister och experter inom en rad olika samhällsområden. En annan typ av utgiftsstegrande kvalitetsförbättringar, som ej är lika omedelbart märkbara för lyssnarna, är utvidgningen av publikundersökningarna. Vidare kan erinras om upprustningen av inspelningsarkivet, som delvis betingas av allmänna kulturhänsyn. Det finns ingen anledning anta, att den här beskrivna tendensen kommer att avmattas.

Å andra sidan bör det finnas möjligheter till besparingar. Vi får i sådant hänseende hänvisa dels till den relativa minskningen av sådana dyra programtyper såsom teater och underhållning, som enligt vad vi anfört i punkt 5.1.3 förefaller rimlig med hänsyn till utvecklingen av televisionen, dels till vad vi i punkt 4.5.2 anfört beträffande möjligheten att skapa ett system, som möjliggör en bättre kostnadskontroll och verksamt kan bidra till att skapa ett bättre kostnadsmedvetande hos de anställda inom Sveriges Radio.

Hänsyn till här angivna såväl kostnadshöjande som kostnadssänkande faktorer har tagits vid beräkningen av de belopp, som i kalkylen medtagits för oförutsedda utgiftsbehov.

Även för televerkets driftkostnader har vi räknat med en viss ökning, som till en del beror på det växande antalet FM-stationer och utökningar av programförbindelsenätet och till en del på successivt ökade krav på distributionsnätets tekniska standard (större driftsäkerhet, förbättrat skydd mot störningar o. dyl.).

I prognosen har vi preliminärt förutsatt (se punkt 5.4.2) att driften av trådradionätet kan nedläggas fr. o. m. budgetåret 1970/71. Den besparing som härigenom uppstår, och som uppgår till ca 3 mkr/år, kommer dock att kunna realiseras först successivt. Nedläggningen av driften medför nämligen vissa engångskostnader, dels för nedtagning av befintliga anläggningar, dels för avskrivning av den ännu ej avskrivna delen av det bokförda värdet av sådana trådradioanläggningar, som tillkommit under tiden före införandet av nuvarande finansieringsprincip med 100 procents omedelbar avskrivning.

Som framgår av tabell 47 skulle enligt våra beräkningar kostnaderna för ljudradioverksamheten i nuvarande kostnadsläge vid mitten av 1970-talet uppgå till ca 128 mkr. Gentemot kostnaderna för 1965/66 innebär detta en ökning med ej fullt 20 procent. Kostnaden per programtimma (i riks- och regionalprogram) sjunker däremot från 6 200 kr 1965/66 till 5 400 kr 1974/75. För enbart driftkostnader är kostnaden 1965/66 5 500 kr och 1974/75 5 250 kr.

6 SÄRSKILDA PROGRAMFRÅGOR

6.1 Allmän samhällsinformation

6.1.1 Samhällsinformationen som uppgift

I de tilläggsdirektiv vi erhållit framhölls, att televisionen även har förutsättningar att bli ett effektivt instrument för upplysning i samhällsfrågor och ett lämpligt forum för debatt i sådana frågor. För att närmare penetrera detta komplex uppdrog vi åt vår arbetsgrupp RUFUS att som en särskild uppgift behandla »allmän samhällsinformation i radio och television». Gruppen har redovisat sina slutsatser i en större promemoria, vilken ligger till grund för vår här följande, sammanfattande framställning.

När vi sålunda fått i uppdrag att ägna frågan om samhällsinformationen ett studium, motiveras det av att tillgången på nya programkanaler kommer att förbättra möjligheterna att ge den enskilde medborgaren kunskap om det samhälle, i vilket han har del. Den enskildes möjligheter att orientera sig om samhällsutvecklingen är i mycket hög grad beroende av massmediernas förmåga att upprätthålla en levande kontakt, inte endast med det dagsaktuella nyhetsstoffet utan också med samhällsverksamheten på längre sikt, med olika organs sätt att fungera och med processer i arbets- och gemenskapslivet, som är av avgörande betydelse för individen. Med detta för ögonen, och mot bakgrunden av vår allmänna uppfattning om radions och televisionens roll i samhället sådan vi utvecklat den i kapitel 2.3, har vi sökt skapa *en helhetsbild* av radions och televisionens uppgifter vad gäller direkt samhällsinformation, att föra fram *synpunkter på den allmänna programverksamheten* och att därvid uppmärksamma särskilda problem, som uppstår vid den praktiska tolkningen av Sveriges Radios uppgift att vara ett programföretag till allmänhetens tjänst.

Vi har emellertid också funnit ett behov föreligga att, utifrån en analys av innebörden av begreppet allmän samhällsinformation, inventera behovet av *särskilda programinsatser* i vissa konkreta frågor och på samhällsområden, där enligt vår uppfattning informationsbehovet ej tillräckligt kunnat tillgodoses med hittillsvarande insatser.

I vidare mening utgör givetvis ett mycket stort antal programinsatser exempel på samhällsinformation. För att avgränsa uppgiften måste vi därför utesluta, å ena sidan den nyhetstjänst som endast har aktualiteten som grund, å andra sidan hela den verksamhet (utbildnings- och studieradio-TV) som syftar till att ge en systematisk skolning eller undervisning inom områden som samhällsekonomi, statskunskap, socialpolitik etc. Enligt vår definition, anpassad till arbetsuppgiften i detta kapitel, är samhällsinformation *upplysning om det svenska*

samhället av i dag, dess institutioner, näringsliv och organisationer, dess relationer i internationella sammanhang samt den enskildes ställning och funktion i detta samhälle som individ och gruppmedlem, allt under förutsättning att programmen ingår i den allmänna verksamheten och inte i t. ex. studieradio eller studie-TV.

De praktiska komplikationerna för Sveriges Radio har endast i ringa mån kunnat beaktas i denna framställning. Vi har inte känt någon önskan att förorda en samlad insats för ökad samhällsinformation i form av ett särskilt programblock. Tvärtom vill vi uttrycka den största tveksamhet inför varje tendens i sådan riktning. Samtidigt med att etermediernas stora möjligheter och mångsidiga resurser fått sin belysning i en rikhaltig exemplifiering av programuppslag har deras begränsning klargjorts, liksom faran för att de överlastas med uppdrag. Vi har önskat understryka radions och televisionens karaktär av publicistiska organ, främst ägnade en mångsidig, av händelsernas gång betingad spegling av världen kring oss, där samhällsinformation måste betyda ett spel över ett brett register av informativa, rapporterande, refererande, kommenterande och debatterande programformer.

6.1.2 Radio-TV direkt i samhällets tjänst

Från olika samhällsorgan framförs ofta förväntningar eller direkta anspråk på att radion och televisionen såsom särskilt effektiva massmedier skall medverka t. ex. vid genomförandet av en reform eller för informationen kring en ny lag eller ett viktigt projekt. Sett ur vederbörandes egen synpunkt är en sådan önskan naturlig. I princip förhåller det sig givetvis också så, att Sveriges Radio har en skyldighet att söka tillmötesgå sådana önskemål.

Det finns emellertid en rad skäl, som talar för en sträng ransonering av Sveriges Radios engagemang direkt i samhällets tjänst. Antalet önskemål, som skulle framföras om företaget tillämpade en mycket generös politik, kunde väntas bli synnerligen omfattande. En betydande del av programtiden i anslutning till nyhetssändningar och andra lämpliga tillfällen skulle behöva tas i anspråk. Publiken skulle säkerligen irriteras av en anhopning av officiella meddelanden. Slutligen, och detta är det viktigaste argumentet, skulle Sveriges Radio riskera att komma i just det läge som man måste undvika, att framstå som ett statsmakternas officiella språkrör.

Sveriges Radio måste alltså i princip ha rätt att avböja engagemang av detta slag och att själv utvälja de punkter på vilka företaget bör medverka. I själva verket torde inte detta urval bereda några svårigheter, vilket hittillsvarande erfarenheter visar. Som exempel på en situation där etermediernas insats är absolut oundgänglig kan tas högertrafiken. Här måste radio och TV engageras i ett intensivt upplysningsarbete, där de berörda myndigheternas önskemål spelar en mycket stor roll vid bestämningen av hur mycket och vad som skall göras,

men där likväl Sveriges Radios programansvar och erfarenhet ger företaget självt ansvaret för utformningen av de enskilda inslagen i programmen. Ett engagemang av detta slag får inte uppfattas som en uppslutning från radioföretagets sida till förmån för den officiella politiken — lika litet som informationsprogram om ATP skulle ha sådan innebörd — och i motsats till dem som verkat mot de fattade besluten. I programmen måste göras klar åtskillnad mellan debatt om genomförda men ännu kontroversiella beslut och information om hur dessa beslut berör den enskilde och samhället.

Det bör i detta sammanhang också erinras om andra typer av »kampanjer» i frågor, där samhällets beslutsmekanismer inte i samma grad träder i förgrunden. Även i sådana fall, där ett handlingsprogram lanserats av till en början begränsade kretsar i samhället, har Sveriges Radio ett ansvar för information. Ett exempel är folkrörelsen för u-landshjälp. Redan genom att på ett mycket tidigt stadium redovisa den internationella situationen samt den debatt som förts kring u-ländernas problem, kunde radio och TV sprida kännedom om problematiken. Redogörelser för aktioner från organisationshåll, ett aktivt engagemang under motivering att det gällde ett behjärtansvärt ändamål, spegling av opinionen har i förening med reportage förmodligen verksamt bidragit till att skapa förutsättningar för nya beslut om u-landshjälp i framtiden, både i privat och statlig regi. Det är därför också väsentligt, att Sveriges Radio i frågor av detta slag inte ensidigt låter den med allmänna medel bedrivna verksamheten dominera i speglingen av vad som sker.

Med sin förmåga att nå fram och snabbt sprida ett budskap tas etermedierna även i anspråk för en rad mera begränsade samhällsuppgifter, som går ut på att direkt påverka allmänheten i viss riktning. Det gäller här »varningar och maningar», och man kan i princip urskilja fyra kategorier.

(a) Varningar för minor, släckta fyrljus, isränna, skjutning med skarp ammunition etc.

Om dessa varningar kan man rent allmänt konstatera, att de många gånger har en alltför begränsad giltighet för att man skall belasta programmet med dem. Lösningen måste i allt större utsträckning bli, att sådana meddelanden läses i *regionalradion*. Endast i de fall då varningen för att bli effektiv bör nå utanför ett visst område bör den läsas i ett riksprogram.

(b) Maningar från organisationer av typ Nationalföreningen för trafiksäkerhetens främjande (NTF) och Simfrämjandet. Dessa vill vara påminnelser och konkreta uppmaningar i avsikt att rädda människoliv. De har säkerligen betydelse när det gäller att sprida upplysningar av praktiskt värde: om nyttan av att köra med halvljus, anvisningar om reflexband, om isdubbar, påminnelser om hastighetsbegränsning. Mer diskutabla förefaller dock en annan typ av maningar att vara: de som i mera allmänna ordalag manar till försiktighet i trafiken, de som presenterar statistik över antalet dödliga olycksfall under det gångna kvartalet etc. Det är knappast troligt att en statistisk siffra mera allmänt skulle stämma en bilförare till större försiktighet i trafiken.

I TV sänds ibland som pausutfyllnad filmer, producerade av NTF. Det har visat sig att även andra organisationer med likartad inriktning funnit dessa nya möjligheter till propaganda tilltalande. Programmässigt ligger dessa kortare maningsinslag i form av film visserligen på ett mera berättande plan och drabbas därmed kanske i mindre utsträckning av den föregående kritiken. Det finns dock även här starka skäl att visa återhållsamhet, vad gäller såväl arten av propagandainslag som den samlade effekten av dem. Det finns givetvis maningar som måste tillmätas stor angelägenhetsgrad, men man måste se till att inslag av denna typ inte förekommer så ofta att de tröttar ut publiken.

(c) Maningar till välgörenhet, vädjanden till förmån för insamlingsaktioner förekommer ofta, dock huvudsakligen i samband med av Sveriges Radio anordnade insamlingar. Även här eftersträvas en rent informativ linje, och en ganska stark begränsning ter sig mycket befogad.

(d) Maningar av mera allmänt moralisk innebörd förekommer knappast. Men det röjs inte sällan en förväntan, att etermedierna skall mobiliseras i aktioner med syfte att stärka det etiska och moraliska medvetandet. Här måste man emellertid beakta Sveriges Radios ställning i samhället. Dess i viss mening auktoritativa röst kan inte brukas som en samhällets pekpinne utan att detta leder till att radio och TV alltmer kommer att ses som statliga organ med uppgift att utöva inflytande på medborgarnas beteende. Man kan i vissa fall tänka sig punktvis insatta maningar, men det måste då föreligga särskilda förhållanden som gör att dessa ter sig meningsfulla. En slogan som »Ingen sprit vid ratten» kan tänkas göra nytta inför de stora helgerna men är säkerligen av tvivelaktigt värde som en mera stående påminnelse. På samma sätt kan det vara motiverat att direkt i anslutning till en pågående kampanj på arbetsplatserna påminna om, att det är ett brott att skaffa tonåringar sprit.

Allmänt måste konstateras, att varningar och maningar av olika slag bör starkt ransoneras. Risken är stor, att lyssnaren slår dövörat till, om han alltför ofta hör dessa röster, som vill tala om för honom hur han skall handla och inte handla.

*

Vid den analys av samhällsinformationens problematik, som arbetsgruppen genomförde, visade det sig lämpligt att i form av en »katalog» redovisa informationsbehovet. Denna är att betrakta som en översikt över områden, där sådana behov synes föreligga i påfallande grad, samt en exempelsamling på programuppslag. Den kan däremot inte göra anspråk på att vara en kartläggning av det totala informationsbehov i samhället, som förmodligen skulle ha kunnat dragas fram ur en systematisk bearbetning av varje samhällsområde, något som skulle varit en praktiskt olöslig uppgift. Även i sitt starkt komprimerade skick klargör dock denna översikt, hur många och stora de informationsuppgifter är, som etermedierna ställs inför när de söker att systematiskt tillgodose det behov av kunskaper som måste anses föreligga.

6.1.3 Sverige och världen

Det låter sig tyvärr inte fastställas, vilken andel radio och TV har i den internationalisering av det svenska folkmedvetandet, som varit så påtaglig de senaste åren. Att de båda medierna haft ett inte ringa inflytande förefaller emellertid uppenbart. Även om de stundom befunnit sig framom publikens intresse och uttalade behov, är det riktigt och väsentligt att Sveriges Radio strävat efter att låta utrikesstoffet kontinuerligt växa i omfång. Det gäller givetvis i högsta grad om denna sektor av samhällsinformationen, att en stor del av programstoffet framträder i den kontinuerliga nyhetsbevakningen. Det ryms också i nyhetskommentarer och i sättet att behandla utrikesstoffet möjligheter att ge svensk publik vidgade insikter i skeenden och sammanhang, mot bakgrund av vilka man sedan bättre kan bedöma händelseförlopp och opinioner i hemlandet. Det är troligen ingen tillfällighet att t. ex. intresset för u-landshjälpen synes ha stigit i samma mån som TV fått sitt stora genombrott.

Också vissa mera specifika upplysningsuppgifter kring utrikesfrågor bör i detta sammanhang framhållas.

(a) *Svensk utrikesrepresentation.* En systematisk information har redan förekommit i form av en TV-serie om UD och våra beskickningar. Sådana program är väl ägnade att lyfta fram viktiga, men för de flesta medborgare obekanta samhällsorgan i blickfältet. Likaså är det värdefullt, om publiken får kännedom om de kanaler som de handelspolitiska förhandlingarna följer.

(b) *Internationella organ.* Nyhetsbevakningen av de internationella organen är numera relativt omfattande. Den tenderar dock att koncentreras till Förenta Nationerna, till nackdel för t. ex. dess specialorgan, och likaså till utpräglat politisk bevakning som ger föga inblick i dessa organs vardagsarbete.

Det finns centralt distribuerat material att tillgå, men detta anses ur olika synpunkter mindre lämpligt att använda. Här synes vara platsen för en samlad nordisk insats, kanske inom ramen för Nordvisionen. Därvid bör en breddning av inriktningen och en genomlysning av sådana organ som OECD, EEC och EFTA samt Europarådet eftersträvas.

(c) *Nordisk gemenskap.* Det kan ifrågasättas, om inte Sveriges Radio vid sin spegling av livet i Norden bör ha som målsättning att förhållandena i grannländernas politiska, sociala och kulturella liv såsom något av en självklarhet bör skildras betydligt mera ingående än motsvarande förhållanden i främmande länder allmänt. Endast om fördjupad kunskap om dagligt liv i de andra nordiska länderna blir ett naturligt led i vår orientering mot omvärlden, kan slutliga steg tas mot en önskvärd nordisk integration.

På just detta område finns det anledning att åter vända blicken mot den rena nyhetsförmedlingen. Inom en viss ram har Sveriges Radio möjlighet att mer eller mindre ingående följa vad som händer i de andra nordiska länderna. Enligt vår uppfattning bör det vara självklart att utnyttja denna ram, liksom de nya tekniska förutsättningar som inte minst nordvisionssamarbetet erbjuder, så långt som andra programhänsyn tillåter.

(d) *Utlandssvenskarna.* Sveriges Radio bör se som en uppgift att hålla hemmasvensk opinion underrättad om svenska befolkningsgrupper i utlandet. Detta gäller först de permanenta kolonierna i de stora världsstäderna, knutna till svensk utrikesrepresentation, handel och industri, vetenskap och undervisning. Liksom dessa grupper har missionens utsända kommit i synnerligen nära kontakt med främmande folk och kulturer och borde fördenskull erbjuda ett särskilt värdefullt programstoff. Den internationella hjälpverksamheten i Förenta Nationernas, Röda Korsets och Rädda Barnens regi har temporärt förflyttat åtskilliga svenskar till skilda delar av världen. Detta gäller också de svenska FN-styrkorna, liksom svenska forskningsexpeditioner på främmande mark.

Allteftersom fler grupper av svenskar bereds mer eller mindre tillfälliga anställningar på främmande mark, ökar behovet av information om levnadsvillkor och arbetsförutsättningar. Slutligen och kanske viktigast: det livliga engagemanget i u-ländernas problem väcker förväntningar om att få veta mer om insatserna och hur uppgifterna genomförs.

(e) *Utrikeshandel.* Den rent nyhetsmässiga bevakningen av utrikeshandeln och dess utveckling skulle behöva kompletteras med redovisningar av svenska företagsinsatser i utlandet, den svenska handelsflottan och svensk exportindustri. Detta borde därtill kunna erbjuda ett programstoff, attraktivt för det stora flertalet inom publiken.

(f) *Försvaret.* Få områden är mera tacksamma för framställning i radio och i synnerhet i TV än försvaret, dvs. militära frågor av skilda slag. Stoffet har en egen dramatik, som Sveriges Radio också sedan länge vetat att utnyttja. Detta gäller såväl de årliga fälttjänstövningarna som vapentekniska nyheter och civilförsvaret.

Värdet av denna upplysning i radio och TV har från de ansvariga myndigheternas sida ofta framhållits. Samtidigt har Sveriges Radios arbete underlättats av att försvarsmakten i dess helhet sedan länge ägnat stor uppmärksamhet åt sin utåtriktade information. Ehuru detta samarbete i allt väsentligt är problemfritt, bör det likväl påpekas att Sveriges Radio lika litet som vad gäller andra myndigheter kan anses förhindrad att, om så befinns angeläget, ställa militära myndigheters åtgärder under kritisk granskning. Den klart positiva hållning som Sveriges Radio måste inta till landets försvarsmakt får med andra ord inte innebära, att etermedierna skulle betraktas som myndigheternas språkrör.

I ett bestämt avseende föreligger ett stort och ännu i stort sett otillfredsställt informationsbehov. Det gäller värnpliktstjänstgöringen, såväl dess allmänna villkor som de konkreta problem som för många är förknippade med t. ex. studier, förvärvsarbete och familjeansvar. De programinsatser som hittills gjorts har varit oregelbundna och mera inriktade på publiken i allmänhet än just på de berörda grupperna. Här synes regelmässiga insatser i samband med de årliga inskrivningarna, in- och utryckningarna samt repetitionsövningarna vara på sin plats, varvid i första hand ljudradion bör ställas till förfogande. Den expanderande regionalradion kan här med fördel användas. Genom TV-program kan

därtill på ett mera konkret sätt missförstånd och vanföreställningar om militära förhållanden skingras.

6.1.4 Samhället och medborgarna

Sveriges Radio håller redan sin publik informerad om det väsentliga i lagstiftningsarbetet. Publiken bereds också tillfälle att följa detta i de mera dramatiska skedena av en större frågas handläggning. I bevakningen av riksdagsdebatterna blir naturligtvis det kontroversiella, debatten, viktigare att belysa än resultatet, det slutgiltiga beslutet och dess genomförande. Eftersom utredningsförslag ofta i pressen belyses mer ingående och på mer framträdande plats än den påföljande debatten och lagstiftningen, råder det inte sällan bland allmänheten ovisshet om vad som är förslag och vad som är lag.

Det kunde förefalla lockande att spegla den samhällsaktivitet, som utvecklas då stora reformförslag lanseras, ända fram till det ögonblick då de avgörs i sista instans. Sporadiskt förekommer väl också program kring detta dynamiska stoff. Att visa en demokrati i funktion hör otvivelaktigt till de mest centrala uppgifterna för allmän samhällsinformation. Men svårigheterna får inte underskattas. Det stora arbete som t. ex. nedläggs av olika instanser vid remissförfarandet vore förtjänt av bättre offentlig uppmärksamhet. Men här har radion ömtåliga krav på objektivitet att ta hänsyn till, och den finge finna sig i en intensiv bevakning av förväntansfulla intressegrupper, måna om att få sina åsikter torgförda på bästa sätt.

Men i ett samhälle, där samhällsarbetet får allt större omfattning och påverkar medborgarna i allt flera avseenden, krävs av radio och TV insatser utöver de nyhetsmässiga. Vi vill peka på följande punkter.

(a) *Medvetenhet om lagar.* Samhället kräver inte bara kunskap utan också klar medvetenhet om, vilka regler som gäller för medborgarna. För dessa gäller numera inte bara att vara laglydiga i mera begränsad mening, utan också att känna till vilka rättigheter och förmåner samhället ger.

Radio och TV har många företräden då det gäller att ge intresseväckande information. Men på detta stora område krävs framför allt vetskap som finns till hands när den behövs. Etermediernas verksamhet på detta område måste därför främst inriktas på att visa medborgarna, vilket slag av kunskap de behöver och var den står att hämta.

(b) *Lagstiftning.* Det vore önskvärt om Sveriges Radio kunde finna nya former för en kontinuerlig bevakning av lagar och förordningar utöver vad som motiveras av aktualitetsintresset. Åtskilligt är av den arten, att dess plats är i de många specialprogrammen för vissa yrkes- och medborgargrupper, t. ex. jordbrukare, pensionärer, handikappade. Vi vill emellertid särskilt peka på några områden, som den enskilde i det dagliga livet alltid i mer eller mindre hög grad måste vara medveten om: rättsfrågor i anslutning till äktenskapet, arv- och bodelning, skattelagstiftning, lagstiftning angående avtalsrätt och avbetalningsköp,

allmänna rättigheter och skyldigheter vid köp och förhandlingar, hyreslagstiftningen. I vidare mening hör också en rad andra områden hit: näringsrättslagstiftningen, etableringsrätt, pris- och konkurrensfrågor.

Det kan i åtskilliga fall befinnas vara nödvändigt att i anslutning till här antydda programmöjligheter ge ut ett studiematerial, som efter programmen kan fungera som elementär uppslagsbok att gå tillbaka till, när man behöver det. På så sätt tjänas bäst det dubbla syfte, som är ett så framträdande drag i mycken eterburen information: att sprida kännedom och medvetenhet samt att tillhandahålla anvisningar för ett närmare studium. Denna speciella informationsverksamhet knyter därmed an till såväl studieradio-TV som konsumentupplysning.

Det kan emellertid inte annat än i undantagsfall vara en uppgift för Sveriges Radio att svara för en även i tryckt form bedriven upplysningsverksamhet. Denna uppgift måste vila på statsmakterna, som kan ställas inför valet att med olika medel stimulera bildningsorganisationer och andra upplysningsorgan — däribland Sveriges Radio — eller skapa egna specialorgan.

(c) *Rättsväsendet.* Ett intressant exempel på etermediernas möjligheter att lämna samhällsinformation har de s. k. TV-rättegångarna utgjort.

Kännedomen om domstolarnas arbetssätt samt om viss lagstiftning måste genom dessa program ha ökat väsentligt. TV har här öppnat en väg att visa samhällsorgan i funktion, som på en gång är informativ och äger förmåga att nå en mycket stor publik.

Men denna ytterst värdefulla orientering om rättsväsendet bör inte inskränka sig till domstolarna. Okunnigheten torde t. ex. vara stor om den speciella typ av myndighetskontroll, som JO, MO och JK företräder.

En särskild fråga, som vi har velat peka på, avser tillrättalägganden inför den allmänna opinionen i rättsfrågor. Det händer att personer, fastän oskyldiga, offentligen utpekas som skyldiga till brott eller handlingar som av den allmänna opinionen starkt kritiseras. Ett frikännande äger inte sällan ett mindre aktualitets- och publicitetsvärde än den föregivna handlingen. Pressen har stundom beskyllts för att i dylika fall ensidigt se händelserna ur nyhets- och publicitetsvärdets synpunkt, och det är ingalunda ovanligt att ett frikännande vägt mindre än en ogrundad anklagelse.

Sveriges Radio kan visserligen inte ha till uppgift att övervaka pressen i syfte att korrigera dess behandling av nyhetsstoffet. Det bör emellertid vara en utomordentlig tillgång, om radio och TV kan användas som forum för exempelvis rehabiliteringsaktioner, som genomförts mindre väl i andra publicistiska organ. I ett givet läge bör Sveriges Radio ha möjlighet att företräda allmänheten och dess krav på skydd för den personliga integriteten även gentemot pressen. Det är självklart att Sveriges Radio, om företaget skall påtaga sig uppgifter av detta slag, i särskilt hög grad måste uppmärksamma och tillrättalägga sina egna misstag. Det bör vara en hederssak för företaget att i detta avseende söka utgöra ett föredöme för andra publicistiska organ.

6.1.5 Sociala frågor

Inom få områden framträder så tydligt ett allmänt behov av kontinuerlig samhällsinformation som beträffande de sociala frågorna. Radion kan här peka på tidiga insatser i form av bl. a. en genom många år löpande social brevlåda. Den livliga sociala reformverksamheten påkallar en stort upplagd folkupplysning, och där har radion alltjämt viktiga uppgifter att bevaka.

I sina synpunkter i anslutning till vår enkät 1963 anför socialstyrelsen bl. a. följande: »Att program av detta slag måste utarbetas i samråd med den sociala sakkunskapen — i regel de ansvariga statliga och kommunala organen — är uppenbart. Jämsides med en sådan rent orienterande programverksamhet borde program som realistiskt belyser sociala brister i samhället och ställer motåtgärder under debatt kunna verksamt bidra till att föra utvecklingen framåt.»

Som särskilt angelägna vill vi beteckna dessa insatser:

(a) »*Social brevlåda*». Med tanke på det ofta framförda behovet av upplysning i konkreta frågor vill vi förorda nya försök att finna former för en »social brevlåda», där det enskilda fallet kan träda i förgrunden och få en utförlig belysning. Det vore måhända en fördel, om man därvid samlade problem av ensartat slag i varje enskilt program, så att man t. ex. en vecka belyste folkpensionärers problem, en annan ensamma mödrars osv. Det bör övervägas om man inte, för att ge sådan information tillräcklig räckvidd, i vart fall sedan ett program 2 i TV startat borde förlägga den till TV.

Det föreligger emellertid ett behov av socialupplysning i vidare mening, mera generellt utformad och bl. a. syftande till att göra medborgarna medvetna om vilka förmåner de kan och bör utnyttja. Detta fält är alltför stort för att Sveriges Radio skulle kunna göra en systematisk, täckande insats, men det bör vara möjligt att bevaka viktigare nyheter på lagstiftningens område liksom att göra punktinsatser där myndigheterna har funnit, att okunnigheten är särskilt påfallande och informationsbehovet trängande.

(b) *Program för åldringar.* De äldsta medborgarna behöver inte bara vetskap om lagar m. m. utan många råd och upplysningar om sin förändrade livssituation. Sådana råd blir ofta mindre påträngande via radio eller TV än i form av anförvanters eller vårdpersonals samtal. Önskan eller tvånget att byta bostad, omställningen från aktivitet till sysslolöshet, möjligheterna till visst arbete, hälsovård etc. erbjuder för åldringarna många speciella problem. Dessa kan därtill av Sveriges Radio tillfredsställas på programtid, som är lätt att disponera.

6.1.6 Samhällsekonomi och näringsliv

Medvetandet om ekonomiska realiteter, om betydelsen för den enskilde av statsbudgeten och konjunkturpolitiken liksom av det enskilda näringslivets pres-

tationsförmåga och allmänna utveckling, har på senare år blivit allmänt spritt Men det rör sig här om områden, som för de flesta framstår som främmande, komplicerade och svåra att ta ställning till. De är politiskt betydelsefulla i den meningen att de skilda ståndpunkterna bildar det kanske viktigaste underlaget för partimotsättningarna i vårt land, och just därför är kunskap om den materia debatten gäller väsentlig. Men ämnesområdet är vida större än de politiska kontroversernas valplatser. De grundläggande fakta som kan meddelas i form av undervisning, reportage m. m. utgör i och för sig ett programområde, som inte minst genom tillkomsten av ett andra TV-program och av studie-TV bör kunna ges en vida fylligare presentation i framtiden.

(a) *Rikets finanser och samhällsekonomien.* Inom Sveriges Radio har skapats en ganska fast tradition beträffande presentationen av budgeten och den ekonomiska politiken. Finansministern ger samma dag som statsverkspropositionen överlämnats till riksdagen en orientering i radio och TV, som måste antas fylla en stor uppgift när det gäller att klargöra regeringens ekonomiska politik liksom dess ekonomiska åtaganden på de olika departementens områden.

Denna upplysning medför givetvis politiska problem. Finansministerns framställning måste präglas av hans och regeringens rent politiska bedömningar. Därför lämnas också oppositionens företrädare tillfälle att framlägga sina avvikande synpunkter.

Vi vill emellertid även framhålla den rent informativa sidan av dessa framträdanden, alltså skyldigheten och möjligheterna att orientera medborgarna om vitala sammanhang, som samtidigt för de flesta kan te sig komplicerade och svåra att ta ställning till. Vi vill därför förorda en markant vidgad programverksamhet just kring nationalbudget och statsbudget, prognoser och allmän ekonomisk bedömning, långtidsplanering och konjunkturpolitik. Man bör engagera såväl ekonomer av facket som företrädare för de politiska partierna. Inte minst för arbetsmarknaden, och för alla dem som utbildar eller vidareutbildar sig, måste det vara angeläget att kunna bilda sig en så god uppfattning som möjligt i dessa frågor. En programverksamhet av detta slag kan måhända med fördel knytas an till »TV-högskolan» med de resurser och den rutin, som denna programenhet i framtiden kan väntas få.

(b) *Den offentliga sektorn.* Den enskilde individen är numera i den situationen, att hans största samlade utgiftspost går till köp av tjänster från den offentliga sektorn. Det är då rimligt, dels att allmänheten i så stor utsträckning som möjligt hålls medveten om skatter och samhällsekonomi i allmänhet, dels att skattebetalarna vet vart deras skatter går och dels att de också får tillfälle att delta i en offentlig granskning av de tjänster den offentliga förvaltningen tillhandahåller. Vi vill därvid gärna poängtera Sveriges Radios rätt, ja kanske skyldighet, att för den allsidiga informationens skull pröva möjligheten att också utforma samhällskritiska program, där det skall kunna ifrågasättas om någon viss gren av den offentliga verksamheten är värd sitt pris.

De kommunala investeringarna borde kunna ge anledning till åsiktsutbyten av

politisk art inte enbart i samband med regionala valprogramsändningar. Alltför sällsynt är den fortlöpande redogörelsen för budgetplanering och större lokala ekonomiska projekt. Här torde framför allt ljudradion kunna vara med och skapa ett kommunalt medvetande om åtaganden, som i högsta grad angår den enskilde men tyvärr ofta är honom obekanta.

(c) *Enskilt näringsliv.* Det privata näringslivet uppmärksammas i regel främst i reportageinslag. Naturligtvis yppar sig här grannlaga problem, i all synnerhet då programmet rör sig kring ett enda företag. Men detta bör givetvis inte förhindra att sådana inslag kommer till stånd, när de är väl motiverade av aktualitets- och informationsskäl.

Större reportage kring skilda branschers och näringsgrenars verksamhet undgår delvis dessa problem. De kan ge en helt annan överblick men kräver goda produktionsresurser. Aktuella inslag i form av apostrofering av nya branscher, strukturrationaliseringar, uppmärksammade affärer, överraskande tendenser på börsen osv. kan ge en god kontakt med denna typ av ekonomiska frågor.

6.1.7 Arbetsmarknad, yrkesliv, utbildning

På detta stora område, som naturligen bevakas i nyhets- och reportageform, vill vi rikta uppmärksamheten på några bestämda uppgifter.

(a) *Arbetsmarknadsfrågor* har tämligen regelbundet belysts av Sveriges Radio. Vi vill fästa uppmärksamheten på värdet av att utnyttja de förbättrade möjligheterna till regional bevakning av dessa frågor.

För televisionens del skulle värdefulla programuppslag kunna utvinnas om man finge tillfälle att följa avtalsmetodiken. Denna utgör ett område som i hög grad angår den enskilde, samtidigt som dess procedur och inre dramatik är föga känd. Det råder inte alltid balans mellan den uppmärksamhet, som av aktualitetsskäl ägnas en vild strejk, och de föga uppseendeväckande rapporterna om det väsentliga i kraftmätningen mellan arbetsmarknadens parter. Därigenom ligger fältet öppet för ytliga vantolkningar av innebörden i såväl förhandlingar som stridsåtgärder. Vi har med glädje noterat, att ett program om ett riksavtals tillblivelse har kommit till stånd.

(b) *Arbetarskydd.* Ett viktigt område för en allmän samhällsinformation utgör arbetarskyddet. I den moderna produktionsapparatens alltmer komplicerade struktur tvingas individen att lära om och göra sig bekant med nya maskiner, nya processer och förhållanden i en utsträckning, som saknar motstycke. Man lär sig inte längre ett yrke för livet utan måste ständigt lära om. Yrkeslivets faror blir därmed än mer påtagliga, och i kampen för att övervinna dem och skapa säkra arbetsplatser har radion och televisionen sin givna plats.

(c) *Skola och utbildningsvägar.* I utbildningssamhället med dess rikt differentierade skolväsen är det viktigt att bereda plats för en permanent studie- och yrkesvalsrådgivning. Televisionen har inför den nya skolans start svarat för en serie kring »Våra barns skola». Det torde vara anledning att återkomma med

liknande initiativ. Det krävs en myckenhet av information om det nya gymnasiestadiets bildningsvägar men också om den interna problematik som elever, lärare och skolledare otvivelaktigt kommer att ställas inför inte minst under en övergångsperiod.

Man kan ifrågasätta, om inte en särskild skolbrevlåda kunde vara aktuell under de närmaste åren, då över hela linjen nya skolformer träder i funktion. En sådan brevlåda bör inte vara begränsad till frågor om linjeval och kompetensfordringar. En rad andra nyheter kan också verka förbryllande på allmänheten, t. ex. de nya principerna för betygssättning.

Det betydande informationsbehovet i en tid av snabba omläggningar av skolformer och lärokurser aktualiserar en i ljudradions regionalprogram bedriven upplysningsverksamhet med direkt anknytning till lokala skolförhållanden.

(d) *Jordbruksprogram.* Som ett viktigt exempel på program, avsedda för en speciell yrkesgrupp, förtjänar de som riktar sig till jordbrukarna att nämnas. De har nämligen en särskild betydelse som kontaktorgan med glesbygderna och med arbetsmiljöer, vars kommunikationsproblem är helt andra än de som präglar tätorternas arbetsplatser.

Radions jordbruksprogram är en välkänd institution, som med sin direkta adress till en bestämd yrkesgrupp och sin regionala uppspaltning säkerligen utgjort en oumbärlig källa till aktuell information med högst påtaglig anknytning till vardagens sysslor. Denna informationsservice bör rimligtvis kunna räkna med förbättrade möjligheter i takt med utbyggandet av radions regionala program. Behovet av jordbruksinformation är nämligen även framgent stort, inte minst på grund av den försämrade lönsamheten för småbruken samt den handelspolitiskt betingade omstrukturering av hela produktionen som kan vara förestående. Endast var sjätte lantbrukare uppges ha genomgått lantmannaskola. Utvecklingen mot rationellare metoder och brukningsenheter går enligt vissa bedömare ganska långsamt.

Lantbruksprogram med i vidare mening informativt syfte bör kunna bjuda på ett tacksamt material inte minst för TV-program med adress till en vidare publik. Livsmedelsproduktionen och distributionen av lantbruksprodukter är för övrigt ett område, där en allmän medborgarinformation kan falla sig naturlig. Huvuddelen av Sveriges befolkning fjärmas alltmer från jordbruksnäringens villkor, och det borde vara en uppgift särskilt för TV att sörja för en fortlöpande kontakt med jordbruket.

6.1.8 Hälsovård

I medicinska kretsar världen över förs en livlig diskussion om massmediernas möjligheter att göra en aktiv insats inom den medicinska upplysningen. Vi vill gärna understryka den centrala betydelse hälsovårdsfrågor måste tillmätas i en allmänt informativ verksamhet. Här kan radion och televisionen också peka på uppmärksammade insatser, för radion främst i form av »brevlådor» och allmänt

rådgivande program, vad gäller TV mera i form av program ägnade att stimulera det stora intresset för läkarvetenskapens arbetssätt och forskningsresultat.

Det har ibland uttryckts farhågor för konflikter mellan ett informationsintresse, bottnande i radions karaktär av publicistiskt organ, och en ansvarig läkaropinion, medveten om riskerna för missförstånd vid information i dessa frågor, som i så hög grad tränger den enskilda människan inpå livet.

Det måste då invändas, att medicinen i princip knappast kan inta någon särställning. Det finns en informationsplikt även beträffande denna samhällssektor, och allmänheten har samma rätt att få ta del av nyheter på detta som på andra områden. Intresset för medicinska frågor är mycket stort och förstärks uppenbarligen av massmediernas mycket betydande engagemang i den vetenskapliga utvecklingen i stort. Kunskapsbehovet måste tillfredsställas genom seriös och saklig information.

Den medicinska upplysningen möter många svårigheter. Likväl är de möjligheter som radio och TV yppar sådana, att det framstår som naturligt att Sveriges Radio fortsätter och utvidgar sin verksamhet på detta område. Detta bör inte minst kunna ske i anslutning till program för åldringar (jfr ovan), skolprogram m. fl. inslag. Ett fortsatt nära samarbete med den rådgivande kommitté som på detta liksom på andra områden har utsetts ter sig mot bakgrund av debatten i dessa frågor väsentligt.

6.1.9 Grupper och organisationer

Den framtida utvidgningen av sändningstiden i såväl radio som TV bör möjliggöra en fylligare spegling av de viktigare gruppbildningarna, organisationer, folkrörelser och institutioner, i samhället.

(a) *Organisationerna.* Sveriges Radio möter ofta från organisationernas sida starkt uttryckta krav på programservice. Dessa vill genom radio och i synnerhet TV »komma till tals», helst på bästa sändningstid. Detta är förståeligt: organisationerna har ett behov av att såväl utåt som inför medlemmarna motivera sin existens och sin verksamhet, kanske också att försvara sin ståndpunkt i kontroversiella sammanhang. Presentationsprogram som når en mycket stor del av folket tjänar otvivelaktigt väl ett sådant syfte.

Sveriges Radio får anses ha en viss serviceuppgift gentemot dessa grupper, att lösas i samarbete och förtroende. Men Sveriges Radio kan självfallet inte lämna ut programtid till en grupp för att denna själv skall få måla sin bild inför allmänheten eller inför sina medlemmar. De grupper som önskar göra detta måste hänvisas till den särskilda rundradion.

Sveriges Radio har också gentemot samhället såsom helhet som en informationsuppgift att presentera organisationerna och deras verksamhet, och detta är naturligtvis den för programföretaget avgjort viktigare uppgiften. Men att i en strävan efter fullständighet eller rättvisa låta alla tänkbara grupper framträda i en sorts turordning enbart för att redovisa deras befintlighet kan inte

tjäna något rimligt syfte. En dylik redovisning hör hemma i studieradio och studie-TV. För den allmänna programverksamheten måste andra principer gälla.

Vad som här sagts gäller behovet av information om organisationernas inre förhållanden och arbete. Deras roll i det svenska samhället och deras inflytande på skeendet kommer givetvis att belysas på de många områden, diskuterade i detta kapitel, där de har till uppgift att agera. Sålunda kommer de fackliga organisationerna, deras målsättningar och arbetssätt, att belysas mycket utförligt när arbetsmarknadens problem (punkt 6.1.7) behandlas. Motsvarande gäller om de producent- och konsumentkooperativa rörelserna och näringslivet etc.

(b) *Kyrkolivet.* Utöver gudstjänster och andakter, vilka är ett traditionellt inslag i programverksamheten, förekommer tid efter annan aktualitets- eller debattbetonad bevakning av det religiösa livet. Det bör emellertid framhållas, att det vid sidan härav finns en rad mera vardagliga aspekter på kyrkors och samfunds verksamhet, som bör ägnas en förbättrad spegling inom ramen för en vidgad samhällsinformation. Hit hör sådana ting som samfundens omfattande engagemang i ungdomsvård, socialvård och individuell människovård. Samhällsutvecklingens tryck, anpassningen till nya och mera utsatta positioner, nya former för samverkan mellan samfunden, förskjutningar i synsätten kring grundläggande begrepp tränger sporadiskt fram i den allmänna programverksamheten, medan det bakomliggande skeendet förblir okänt för de flesta.

Utanför Sveriges gränser befinner sig såväl svensk som annan mission i ett skede av snabb förändring, där en omstrukturering av uppgifterna i riktning mot utbildnings- och biståndsverksamhet pågår, ofta i samspel med de statliga engagemangen i utvecklingsländerna. Den katolska kyrkans inre reformrörelse, den internationella debatten om ekumenik och grundläggande trosfrågor och konfrontationen mellan olika religioner är andra ämnen, där ett behov av förbättrad information synes föreligga.

I ett svenskt sammanhang tillkommer det givetvis Sveriges Radio att, inom ramen för sin givna målsättning, sätta vedertagna religiösa begrepp under debatt och redovisa strömningar, som ställer sig främmande eller allmänt avvisande inför kristen tro eller religiösa synsätt.

6.1.10 Miljöfrågor

Inom detta område är det naturligtvis bostadsfrågorna och arbetsmiljön, som dominerar intresset. Dessa områden erbjuder ett tacksamt programstoff. Speglingen av samhällets miljöer syftar till att belysa mera komplicerade sammanhang, där det verkligen föreligger ett akut behov av orientering. Det starkt kontroversiella i åtskilliga av dessa frågor — bostadspolitiken, lokaliseringsfrågorna, centraliserings- och decentraliseringssträvanden — bör här komma till sin rätt, både för att skapa en bättre belysning av frågorna och för att stimulera intresset.

(a) *Barn och ungdom.* Till de viktiga specialproblemen hör barnens miljö, tonårsproblem i sovstäder, ungdomsvårdsfrågor, men också sådana ting som ungdomens självverksamhet. Det hör vidare till radions och televisionens samhällsinformativa uppgifter att belysa problem av mera psykologisk art beträffande utnyttjandet av daghem och lekskolor, liksom att ägna uppfostringssvårigheter och föräldrarådgivning all möjlig uppmärksamhet.

(b) *Nykterhetsupplysning.* Allmänheten måste få del av fakta om alkoholkonsumtionen i landet, om skadeverkningarna i skilda avseenden och om åtgärder i syfte att förbättra situationen. Både samhällets åtgärder och de ideella organisationernas bör göras bättre kända.

Denna upplysningsverksamhet måste i radio och TV förenas med de krav på oförfalskad verklighetsskildring, som både nyhetsstoffet, samhällsreportaget och den konstnärligt betingade miljögestaltningen ställer. Den av många i detta sammanhang påpekade »glamouriseringen» och faran av att dryckesseder får något alltför självklart över sig måste här vägas mot fördelarna av en öppen redovisning, både av alkoholvanornas roll i sällskapslivet och av dryckenskapen som samhällsproblem.

Det är en livsnära och allmängiltig nykterhetsupplysning radio och TV bör bidraga med. Exempel finns i de sociala krönikorna och frågestunderna, i TV-rättegången kring ett fall av rattonykterhet, i debatterna kring erfarenheterna av spritstrejken. Inte minst väsentligt synes det vara att i nuvarande läge ge en bild av hur alkoholbruket tränger ned i de yngre åldersgrupperna. Här bör man inte väja för dramatiska exempel, dock insatta i sådant sammanhang att ingen tvekan kan råda om allvaret i den samhällsproblematik programmen avser att konkretisera för allmänheten.

(c) *Kommunikationsfrågor.* Radio och TV har redan tagits i anspråk för att informera om en rad kommunikationsproblem. I framtiden kommer anspråken på sådan service att stegras ytterligare. Detta gäller givetvis trafikinformation och råd och maningar till bilister. Såväl allmän trafikpropaganda som t. ex. upplysning om fartbegränsningar och andra åtgärder har flitigt förekommit, ehuru man ännu vet mycket litet om verkan av i synnerhet de mera allmänna maningarna.

En lokal eller regional service i form av väg- och trafikrapporter bör, mot bakgrund av erfarenheter från andra länder och då inte minst Förenta staterna, kunna prövas i större skala, särskilt runt de större städerna. Genom att utnyttja polisens information (samlad av helikoptrar och vägpatruller) och sända meddelanden regionalt i Melodiradion (i framtiden P 3) bör trafikstockningar och andra olägenheter kunna motverkas.

En direkt service åt allmänheten kan även bjudas genom uppgifter om de allmänna samfärdsmedlen — tåg- och flygförbindelser — och förändringar i dessas verksamhet, om nya post- och teletaxor m. m. Det bör vara naturligt för Sveriges Radio som samhällsföretag att nära samverka med myndigheterna för att på bästa sätt betjäna allmänheten.

6.1.11 Kulturliv och massmedier

Naturligtvis är Sveriges Radios viktigaste kulturupplysande uppgift i viss mening redan löst i och med att man framträder som landets största kulturproducent, men etermedierna har också en informationsuppgift inom samhällets kultursektor. Muséer, arkiv, bibliotek etc. får i andra publicistiska sammanhang en ganska undanskymd plats. I radio och TV bör de ha helt andra möjligheter att komma i kontakt med allmänheten. Forskningsinstitutioner och seminarier kan också erbjuda programuppslag med nyhetens fräschör. Det har visats i åtskilliga programserier, och det förtjänar att understrykas, att denna kontakt med landets forskning är en viktig samhällsinformativ uppgift. Allteftersom allt större summor investeras i forskning och utbildning aktualiseras i stigande grad medborgarnas rätt att få veta vad pengarna går till.

I linje med den förbättrade regionala servicen ökar radions och televisionens möjligheter att spegla den lokala kulturpolitiken, samverkan mellan bildningsförbund, skolor, föreningar och andra institutioner. Man kunde med fördel tänka sig ett försök att med hjälp av inventeringar, vaneundersökningar och levande reportage låta radio och TV kartlägga kulturvanorna framför allt på det lokala planet.

I ett modern samhälle, där massmediernas utbredning är ett av de mest karakteristiska dragen, är det också naturligt att de som företeelser ägnas en fortlöpande uppmärksamhet i programverksamheten.

Sveriges Radio är den enda institution som oberoende av hänsyn kan följa och granska pressens sätt att fungera i opinionsbildningen. De betydande svårigheterna med denna bevakning får inte innebära att den efter en kort försöksperiod upphör, även om den tycks ha kommit något överraskande för pressen och väl inte alltid skötts på ett sätt, som garanterat en tillräckligt allsidig och fördomsfri behandling av stoffet.

Ljudradion prövade under säsongen 1960/61 att mera kontinuerligt bevaka radio- och TV-problem. De försök som TV senare gjort med serien »TV, radio och vi» kan bedömas som ett försök att gå vidare på grundval av radions tidigare erfarenheter. Inte minst med tanke på den livliga debatten om de båda etermediernas verkliga eller föregivna genomslagskraft och förmåga att påverka, synes en kontinuerlig bevakning och diskussion av dessa frågor vara betydelsefull. Presentationen av inhemska och utländska forskningsrön kan på samma sätt ge tillskott, liksom redovisningen av andra länders erfarenheter med utgångspunkt i deras starkt varierande organisationsformer och programverksamhet. Det är också uppenbart att analyser och debatter av denna typ utgör ett gott programstoff och därigenom kan, i enlighet med den nu gällande överenskommelsen mellan staten och Sveriges Radio, bidra till att »stärka allmänhetens intresse för rundradio».

6.1.12 Förutsättningar och programverksamhet

Vi har sett som vår huvuduppgift att, mot bakgrund av samhällets och allmänhetens krav på att etermedierna skall påtaga sig väsentliga informationsuppgifter, skissera en Sveriges Radios arbetsattityd i hela programverksamheten. Den övervägande delen av vår mer systematiska genomarbetning av vad som inryms i begreppet allmän samhällsinformation utgörs av iakttagelser om, hur radio och TV på skilda sätt kan medverka till att tillgodose allmänhetens behov av orientering och ett djupare medvetande om hur vårt samhälle fungerar. Vad som anförts gäller alltså de flesta sidor av programproduktionen. Vi har därför förbehållit oss att uppfatta samhällsinformationen som ett diffust område av programproduktionen, så till vida som den inte kan klassificeras som en viss typ av program utan mera är att betrakta som ett begrepp, som täcker ett särskilt programansvar.

För programverksamheten kan våra förslag, i den mån Sveriges Radio realiserar dem, få följande innebörd. Vi finner det generellt olämpligt att skapa särskilda »block» av samhällsinformativa program, vilka helt visst skulle kunna uppfattas som undervisning i sämre mening och därför bör undvikas. De viktigare insatserna bör därför placeras på bästa sändningstid i såväl radio som TV, och även i övrigt bör strävan vara att inlemma informationsinslagen i den allmänna programverksamheten.

I vissa fall, när man vänder sig till relativt avgränsade grupper som därtill kan väntas ha ett stort intresse av programmen, kan man samla en större mängd information i sådana serier, som kommer att inrymmas i det programblock i TV-P 2 som vi benämner TV-högskolan. Avvägningen mellan sådana serier och de inslag som förs till ordinarie programtid får undan för undan bestämmas av erfarenheten.

Vad gäller programvolymen har den allmänna utgångspunkten varit att den sektor av verksamheten, som hittills betecknats som samhällsinformation, skall behålla sin nuvarande procentuella andel av sändningstiden i TV i samband med den allmänna expansion, som i synnerhet införandet av ett andra program medför. Den yttre ramen skulle därvid fördubblas fram till början av 1970-talet och sedan ytterligare vidgas något. Men den genomgång vi gjort, och som vi ovan redovisat i största korthet, antyder att summan av de uppgifter som radio och TV kan och bör påtaga sig kan spränga denna ram. I så fall bör enligt vår mening Sveriges Radio eftersträva att finna lämpliga sändningstider för de ytterligare insatser, som kan befinnas önskvärda, utan att genom undanskjutande av mera traditionellt stoff på bästa programtid skapa en irritation hos publiken, som kan komma verksamheten att förfela sitt syfte.

Vi har diskuterat olika förslag att underlätta produktionen av samhällsinformativa program. Vi har därvid stannat för möjligheten att upprätta en slags utredargrupp med uppgift att förarbeta och sammanställa ett material som kan utnyttjas av reportern, debattledaren eller intervjuaren, när denne tar itu med

ett projekt. Alltför sällan har en debattledare eller intervjuare tid och möjlighet att gå igenom allt eller ens det mest relevanta av tillgängligt material, innan hans program sänds. Samma villkor gäller TV-reportern med filmer som hjälpmedel för sin samhällsskildring och hans radiokollega med samma arbetsuppgift. Det är känt att brittiska och amerikanska TV-företag håller sig med staber av »researchers» (ung. utredare) och betraktar dem som en oundgänglig del i förberedelsearbetet för större och betydelsefulla program, i synnerhet sådana av kontroversiell natur.

Hur omfattande en sådan förarbetande utredargrupp bör vara undandrar sig vårt bedömande. Dess storlek måste bestämmas av de båda mediernas gemensamma behov och av främst televisionens utveckling. Vi har också i en sådan grupp trott oss se, inte endast en rekryteringspost för blivande producenter utan också en reträttmöjlighet för erfarna programmän, som av ålder eller andra skäl har svårt att mäkta en fortsatt krävande programproduktion.

En mera omfattande verksamhet kräver givetvis, att såväl radions som i synnerhet televisionens programenheter får betydande personalförstärkningar. Kvalitetskravet är särskilt angeläget när det gäller samhällsinformation, med de höga anspråk på saklighet, exakthet och opartiskhet som måste uppställas.

En utbyggnad av programverksamheten förutsätter en betydande ökning av de ekonomiska resurserna. Debatt- och intervjuprogram är jämförelsevis enkla och billiga att producera, och de utgör en viktig del av samhällsinformationen i radio och TV. Men med tanke på den stora publik man vill nå måste särskilt det engagerande och i god mening dramatiska reportaget föras fram, vilket förutsätter filmproduktion i TV och motsvarande, påkostade programtyper i ljudradion. Vi vill också peka på möjligheten att dramatisera sådan den tillvaratagits bl. a. i TV-rättegångarna. Någon genomgående *billig* eller enkel programproduktion kan alltså inte tänkas.

Vi har emellertid inte ansett det önskvärt att mera i detalj söka beräkna personalbehovet, eller att via sådana beräkningar uppskatta kostnaderna för verksamheten. Vi har i stället vid våra samlade beräkningar av programproduktionens omfattning, kostnadsnivå och totala medelsbehov tagit hänsyn till de förslag som framförts i detta kapitel. Enligt vår bedömning bör en ambitiös och relativt omfattande samhällsinformation kunna inrymmas i båda medierna inom de sålunda uppdragna ekonomiska ramarna.

Slutligen vill vi understryka, att en programproduktion av detta slag givetvis i betydande utsträckning bör decentraliseras. De viktigaste produktionsorterna utanför Stockholm bör på såväl radio- som TV-sidan erhålla särskilda producenter för bevakning och inspelning av sådana program.

6.2 Program för syn- och hörselskadade m. fl.

Önskemål om programtid i den allmänna rundradion har framförts av sådana minoriteter som syn- och hörselskadade, sjuka och handikappade samt språkminoriteter. Dessa önskemål har hittills tillgodosetts i ytterligt ringa utsträckning, främst av kostnadsskäl och emedan programtiden har ansetts vara alltför begränsad. Tiden torde nu vara inne att på ett helt annat sätt än förut söka utnyttja etermedierna till förmån för dessa grupper.

Enligt De Blindas förening finns i Sverige 12 000—15 000 gravt *synskadade*, dvs. helt blinda eller personer som i vart fall inte kan läsa. Dessa människor kan mottaga kollektiv information i huvudsak på tre vägar: genom blindskrift, genom radion samt genom särskilt distribuerade band, avsedda att spelas upp på vanliga bandspelare. Blindskriften är en lösning med många nackdelar. Endast en viss del av de synskadade behärskar denna svåra teknik, och de som förlorar synen i vuxen ålder har i regel mycket svårt att någonsin lära sig att läsa. Vidare blir allt det som framställs i blindskrift relativt voluminöst, och den rent yttre distributionen blir därför såväl kostsam som klumpig. Att utsända aktualiteter i »tidningsform» via blindskrift torde inte vara praktiskt möjligt. Den vanliga ljudradion är givetvis utomordentligt viktig för alla icke seende, och ingen grupp torde uppskatta den så mycket som dessa. Dess uppläggning är emellertid tänkt för seende människor, vilka samtidigt har tillgång till andra medier. Sålunda kan man räkna med att praktiskt taget varje vuxen människa i Sverige regelbundet läser dagspressen, att var och en som har något av intresse att hämta ur periodisk press också är i stånd att uppsöka denna, samt givetvis att huvuddelen av den information och de upplevelser som man lämpligen hämtar ur böcker också erhålls på detta sätt (uppläsningar av böcker i radio är av olika skäl sällsynta).

För att tillgodose de speciella informationsbehoven för synskadade har man börjat organisera en verksamhet av typ »De blindas veckoblad», vilket innebär central inspelning, mångfaldigande och distribution av ljudband. Man har på prov startat vissa lokala »taltidningar». Målsättningen har hittills varit att prestera en sådan tidning var fjortonde dag. Det är dock uppenbart att sådana taltidningar endast kan utkomma relativt glest, och att hela verksamheten är opraktisk och dyrbar.

Många sjuka och åldriga personer befinner sig i praktiken i ungefär samma läge som de synskadade. Försämrad syn kan göra läsningen mycket tröttande och svår. Allmän nedsättning av krafterna eller mera utpräglade rörelsehinder

kan också göra det mycket besvärligt att i rent fysisk mening läsa: att hålla en tidning, att vända blad, att aktivt arbeta sig fram genom en text. För många av dessa människor är det mycket lättare och mera vilsamt att lyssna till radio, bandspelare eller dylikt. Hur stora grupper det här kan röra sig om är givetvis omöjligt att uppskatta, i synnerhet som gränsen mellan dem som till nöds kan och dem som omöjligen förmår läsa är mycket flytande. Att man har att göra med en inte obetydlig grupp är dock uppenbart.

I ett helt annat läge befinner sig de *hörselskadade*. Deras antal uppskattas till ca 200 000, av vilka 50 000 är svårt handikappade och 10 000 helt döva. De hörselskadade har full tillgång till läsningens värld, men de är i gengäld helt utestängda från radion och i huvudsak även från televisionen. Det är bekant att en hörselskada ofta bryter de mänskliga kontakterna på ett vida allvarligare sätt än en synskada. Många hörselskadade ställde stora förväntningar på televisionen men fann till sin besvikelse, att även detta medium i regel är beroende av ljudet för att programinnehållet skall kunna förmedlas mera fullständigt.

De hörselskadade har därför sökt tänka ut vägar, på vilka i vart fall vissa typer av TV-program skulle kunna bli njutbara även för dem. En rad uppslag har framförts till statsmakterna, till Sveriges Radio och till oss av såväl Hörselfrämjandets riksförbund (som svarar för den större kretsen) som av Sveriges Dövas riksförbund (talesman för de svårt handikappade). Önskemålen har ofta gällt textsättning av »Aktuellt», av svenska filmer och andra program efter ungefär samma normer som textningen av utländska filmer. Man har också diskuterat förhandsdistribution av textunderlaget för t. ex. TV-teatern samt möjligheterna att i TV bereda plats för speciella kurser, vilka tar sikte på de hörselskadades särskilda problem.

Ett mycket stort informationsbehov föreligger vidare inom grupper av *sjuka och handikappade,* och bland de anhöriga eller andra personer som har vårdansvar för dessa. Det gäller här långtidssjuka eller kroniskt sjuka, äldre personer med dålig hälsa samt grupper som reumatiker, diabetiker, epilektiker, polioskadade, astma- och allergisjuka. Även om givetvis huvuddelen av detta informationsbehov väl kan tillgodoses genom särskilt, tryckt material, är det uppenbart att radio och TV genom sin snabbhet och sina övriga, särskilda fördelar skulle kunna göra en väsentlig insats utöver vad det tryckta materialet förmår. Det blir här främst en fråga om tillgång till sändningstid.

Slutligen har vi att ta hänsyn till *språkminoriteterna*. Det gäller dels en grupp svenska medborgare, nämligen de ca 40 000 finsktalande i Norrbottens län, dels från andra länder tillfälligt eller permanent inflyttade, som inte alls eller endast med svårighet kan ta del av våra massmedier. Här bör man göra en principiell åtskillnad mellan immigranter i egentlig mening och personer som söker en mera tidsbestämd utkomst i Sverige. Den förra gruppen är bäst betjänt av assimilering i det svenska samhället och behöver därför kurser i svenska etc. Den senare gruppen däremot befinner sig i samma läge som de hundratusentals »Gastarbeiter» som spelar en viktig roll för Västtysklands industri, och för vilkas

räkning en särskild FM-kanal sedan hösten 1964 förmedlar omfattande sändningar på grekiska, italienska, spanska och vissa andra språk.

Den numerärt största gruppen utgörs av finländska medborgare, av vilka inberäknat familjer ca 150 000 beräknas arbeta i olika delar av landet. Flertalet av dessa är finskspråkiga. De har — liksom andra utlänningar inom vårt näringsliv — i regel möjlighet att följa sitt eget lands press, kanske också dess ljudradiosändningar, det senare dock beroende på bostadsort och tillgång till goda mottagare. Ett visst mått av isolering blir likväl ofta oundvikligt för dessa grupper. Föreningen Norden har särskilt intresserat sig för de olika finskspråkiga minoriteterna i vårt land och har i sina enkätsvar till oss liksom i flera skrivelser till Sveriges Radio (den senaste i december 1964) pläderat för betydligt vidgade insatser för dessa.

De olika grupper som här beskrivits har schematiskt sett två skilda slag av programbehov. För det första behöver de information i vidaste mening om sin grupp, dess ställning och villkor. De behöver aktuella uppgifter om organisatoriska åtgärder, beslut från statsmakternas sida, utnyttjande av förmåner m. m. De behöver också en vidare bakgrundsinformation om hur de lämpligen skall anpassa sig till det samhälle de bor i men i viss mening är isolerade inom, vare sig detta beror på att de är blinda, rörelsehindrade eller språkligt avskurna från olika massmedier. Det är alltså här frågan om en specialiserad service, vilken kan ges via etermedierna just emedan dessa ofta är relativt billiga, smidiga och snabba, jämfört med de alternativ som står till buds.

Det finns emellertid även en annan uppgift, som särskilt De Blindas förening har framhållit vid sina upprepade kontakter med oss. Den normala rundradioverksamheten kan aldrig ersätta dagstidningar, veckopress och annat periodiskt tryck, böcker etc. Den vanlige radiolyssnaren och TV-tittaren kompletterar de korta bulletinerna och kommentarerna i etermedierna med fylligare material i pressen. Kulturartiklar, krönikor, recensioner, allmän debatt och en rad andra seriösa inslag i dagspressen och viss periodisk press har mycket begränsade motsvarigheter i etermedierna. Men de blinda saknar också sådant stoff som allmänt reportage, populärvetenskap, hem- och hushållsprogram, »skvaller» och annat typiskt veckotidningsmaterial. Givetvis kan härtill läggas behovet av ren litteratur. Visserligen har den s. k. talboken kommit att betyda mycket, men den innebär dock en relativt dyrbar distributionsväg.

Sveriges Radio måste anses ha ett visst ansvar för alla dessa grupper. Såsom ett samhällsföretag med ensamrätt, ställt i allmänhetens tjänst, bör Sveriges Radio sträva att så långt det är möjligt tillfredsställa dessa olika gruppers önskemål. I ovanligt utpräglad grad har man här att göra med minoriteter, vilkas intressen måste tillgodoses i enlighet med våra allmänna demokratiska värderingar.

Svårigheten är emellertid tillgången på sändningstid i såväl ljudradio som television. De önskemål det här är fråga om har ofta den karaktären, att de kan

tillgodoses effektivt endast genom ganska långa sändningar. Genom de olika gruppernas starkt skilda behov blir de sammanlagda anspråken på programtid mycket omfattande. Därtill kommer att vissa av de framförda önskemålen kommer i konflikt med publikmajoritetens. Såväl textsättning av TV-program med svenskt tal som radio- och TV-program på främmande språk väcker mycket stark irritation hos flertalet. Möjligheterna att tillmötesgå dessa anspråk inom den allmänna rundradions ram är därför mycket begränsade.

Här erbjuder tydligen tillkomsten av särskild rundradio möjligheter som tidigare saknats. Förutsatt att de olika grupperna kan disponera nödiga medel, kommer de att kunna hyra programtid som de disponerar över efter eget gottfinnande. Emellertid är det uppenbart, att det i och för sig är en fördel att kunna placera program för dessa grupper i Sveriges Radios radio- och TV-kanaler. Utan att vilja närmare angiva vilka programtyper som därvid i första hand bör ifrågakomma, vill vi med följande uppräkning exemplifiera insatser som vi anser önskvärda och som kan genomföras för relativt ringa merkostnader.

(1) Genom de i kapitel 5.1 föreslagna utökningarna av ljudradions tre riksprogram kommer betydligt mera programtid att stå till förfogande om några få år än vad fallet är i dag. Härigenom kan en relativt ambitiös, daglig programinsats för de *synskadade* göras. Givetvis finns det många andra, såväl sjuka och åldringar som vanliga lyssnare, som skulle ha glädje av ett »pressersättande» program t. ex. i P 1 på förmiddagstid. Omfånget kan till en början vara 30 min/dag, senare kanske 45 min/dag och då eventuellt i två omgångar. Önskemål om tidig morgontid har framförts för att de yrkesarbetande synskadade skall hinna lyssna, men detta vållar stora produktionstekniska svårigheter. Man torde i stället kunna lita till att så gott som alla i denna kategori om de är förhindrade att direktlyssna kan låta spela in programmen på band.

(2) Framställningar från de *hörselskadade* om textning av program måste — där sådan tekniskt är möjlig — i regel avvisas med hänvisning till publikflertalets negativa inställning. Sveriges Radio bör dock undersöka olika möjligheter att — i synnerhet sedan dubbelprogrammet införts — ge de hörselskadade någon ledning för innehållet i olika program, varigenom de skulle få mera behållning av vad som sänds.

Det har även påpekats att bakgrundsljud kan göra det omöjligt för personer med nedsatt hörsel att följa en dialog eller en reporterröst, som de annars utan svårighet skulle uppfatta. Då denna svårighet torde upplevas av ganska många människor, vore det värdefullt om man i de fall då konstnärliga eller liknande skäl inte kräver sådan »ljudkuliss» söker undvika eller dämpa ned denna.

(3) En åtgärd, som på ett påtagligt sätt skulle underlätta för hörselskadade att ta del av värdefulla program, vore att systematiskt utge texthäften och liknande bakgrundsmaterial som görs lätt åtkomligt. Inför en teaterföreställning föreligger ju dialogen långt i förväg, varför det inte vållar svårigheter att distribuera texthäften genom subskriptioner i samarbete med Hörselfrämjandet. Denna service kan måhända utsträckas till att även avse svenska filmer och

vissa andra typer av program. Även andra grupper, t. ex. studiecirklar kring teaterfrågor, torde ha intresse av en dylik utgivning.

(4) Önskemål har framförts om TV-kurser i läppläsning, teckenspråk och allmän hörselpedagogik. Sådana önskemål bör utan svårighet kunna realiseras efter dubbelprogrammets införande, då lämplig programtid i rimlig utsträckning står till förfogande. Då det här rör sig om en form av allmän undervisning bör programmen bekostas på samma sätt som annan utbildnings-TV, dvs. med statsmedel och inte med licensmedel. Vem som producerar programmen är däremot av underordnad betydelse.

(5) Den information som *sjuka och handikappade* kan behöva torde få hänvisas till särskild rundradio, bortsett från enstaka kurser som endast kan sändas i TV och som även de är att betrakta som ett specialfall av utbildnings-TV.

(6) För *språkminoriteter* är möjligheterna att disponera programtid i den allmänna rundradion mycket begränsade. Medan Sveriges Radios norrbottensdistrikt genom den föreslagna, betydande utökningen av regionalradion får möjlighet att göra större insatser för den finskspråkiga befolkningen i framtiden, torde man inte kunna ställa annat än begränsad programtid i riksprogrammen i utsikt. Sveriges Radio bör emellertid genom experiment söka utröna, dels vilken betydelse olika typer av inslag kan ha för de berörda grupperna, dels hur långt man med tanke på publikflertalet kan gå.

Ytterligare några insatser för dessa minoriteter borde kunna inrymmas i Sveriges Radios program. För huvuddelen av den programverksamhet, som de olika minoriteterna uttryckt önskan om, bör man emellertid hänvisa till den *särskilda rundradion*. Dessa grupper har i regel organisationer som för deras talan (såsom De Blindas förening, De Vanföras riksförbund) eller bestämda myndigheter som har att ansvara för dem, och det bör ankomma på dessa grupper eller myndigheter att finansiera verksamheten. Att statsbidrag lämnas för förhyrning av programtid över särskild rundradio bör vara naturligt i många av dessa fall. Någon rabattering av avgifterna synes däremot i princip inte böra förekomma. Det organ som ansvarar för fördelningen av programtid — sändningsnämnden — bör därjämte ge särskild prioritet åt önskemål om bestämd programtid från dessa grupper. Det är att märka att även de lokala radiostationerna kan bli av stor betydelse, t. ex. för språkminoriteter som samlats i vissa industristäder.

6.3 Konsumentupplysning i televisionen

I tilläggsdirektiven den 16 november 1962 upptogs frågan om konsumentupplysning i televisionen som en av de punkter som skulle ägnas särskild uppmärksamhet. Vi tillsatte en speciell arbetsgrupp för uppgiften. Redovisningen av dess arbete, inklusive förslag till nyorientering och utbyggnad av verksamheten, har tidigare publicerats i form av ett särbetänkande (SOU 1964: 54).

Arbetsgruppen har utgått från att konsumentupplysning inte enbart bör avse varuinformation och har därför väsentligt vidgat ämnesområdet. Begreppet konsumentupplysning definieras så, att däri ingår information inte endast om varor utan även om privata och offentliga tjänster, bakgrundsinformation om näringslivets verksamhet och organisation samt information om konsumenternas situation i samhället.

Samtidigt har gruppen sökt infoga konsumentupplysningsverksamheten i TV i ett större sammanhang och utgått från den generella ekonomiska ideologi som allmänt accepteras i vårt samhälle. Den bygger på att det på flertalet områden pågår ett komplicerat men fritt marknadsspel mellan tillverkare, distributörer och konsumenter, i vilket konsumenterna har betydande möjligheter att påverka och styra prisbildningen och produktionsinriktningen. I princip bygger detta system på att köparna skall vara välinformerade och själva avgöra, vilka varor som utifrån deras utgångspunkter är bra. På den komplicerade och svåröverskådliga marknad som nu växt fram är flertalet konsumenter inte i stånd att göra denna bedömning. Genom forskningsverksamhet och upplysning ges konsumenten möjligheter att fatta rationella beslut, vilket utgör en förutsättning för att han skall kunna fylla rollen att vara vägledare för produktionen.

Ljudradion har under ett par decennier haft stor betydelse för förmedling av konsumentupplysning till en större allmänhet. Televisionen har kommit att spela en ännu större roll härvidlag. Fortfarande har dock ljudradion viktiga uppgifter. Verksamheten bör därför fördelas mellan de två medierna på så sätt att man utgår från vartderas speciella förutsättningar för utformning av ett visst programstoff. Ljudradions mindre komplicerade teknik medför t. ex. att ett program kan anordnas med relativt kort varsel. Den större tillgången på sändningstid medger att mer tid ställs till förfogande t. ex. för debatt och för längre resonemang som skapar kontakt med publiken. Möjligheterna till regionala konsumentprogram framhålls också.

Genom televisionens tillkomst har mycket stora befolkningsgrupper kommit i direkt och kontinuerlig kontakt med en primär informationskälla, alltså utan

förmedling av personliga mellanled. Enligt en undersökning av Sveriges Radios sektion för publikundersökningar är det också de tittare som har kortare utbildning som genomgående är mest intresserade av konsumentprogrammen i TV, liksom av TV över huvud taget. Dessa program når alltså i stor utsträckning fram till en publik, som inte är van att med hjälp av det tryckta ordet studera konsumentfrågor och som inte går på utställningar o. dyl.

Sveriges Radio bör ta hänsyn till dessa fakta vid sin programuppläggning och i första hand inrikta sig på att producera program av allmänt intresse. Med en sådan uppläggning blir televisionen ett led i kedjan av upplysningsorgan, med särskilt stor betydelse för grupper som ännu inte nåtts av konsumentupplysning i andra former. Härigenom får TV rollen av introduktör för frågor och problemställningar som berörts i andra medier, vilka inte kunnat nå en lika stor publik. Detta utesluter dock inte att man i TV — särskilt efter tillkomsten av P 2 — även vänder sig till mindre, avgränsade konsumentgrupper med specialintressen.

Konsumentupplysningen kan naturligen uppdelas i konsumentcentrerad och varucentrerad upplysning.

Konsumentcentrerad upplysning är i huvudsak inriktad på att göra individen, familjen eller hushållet i någon mening mera kvalificerad som konsument. Den omfattar områden som behovsanalys, budgetering och planering, riskbedömning, informationsvärdering samt inhämtande av bakgrundsinformation, ehuru gränserna mellan de olika momenten är flytande.

Den *varucentrerade* upplysningen innehåller information om konsumtionsvaror, ett begrepp som arbetsgruppen givit en vid innebörd och även låtit omfatta dels tjänster, dels sådana investeringar som görs i syfte att komma i åtnjutande av vissa konsumtionstjänster, främst bostadsnyttjande i egna hem och sommarstugor. Den varucentrerade upplysningen bygger huvudsakligen på funktionsundersökningar och jämförande varuprovningar. Dessutom förekommer en typ av upplysning som utöver objektiva fakta även innefattar subjektivt värderande inslag eller som enbart består av sådana inslag.

De alternativ, som man har att välja mellan vid presentation av undersökningsresultat som framkommer vid jämförande varuprovningar, är redovisning av undersökningens resultat egenskap för egenskap samt olika former av kvalitetsgruppering av varor. I vissa fall kan dessa utmynna i en rekommendation om vilken vara eller vilka varor som är »bra köp» — eventuellt »bästa köp» — för konsumenterna, dvs. direkta köprekommendationer.

En önskan att komma fram till gradering av varor och direkta köprekommendationer utgår från att konsumenten helst vill få en enkel och lättfattlig information. Möjligheten att för en viss vara komma till ett approximativt »bästa köp» är beroende av hur varumarknaden ser ut, hur många skilda funktioner varan har och hur stora olikheter det finns bland konsumenterna som förbrukare av den ifrågavarande varan. Det är således knappast möjligt att generellt ange, när man i TV kan ge konsumenten direkta köprekommendationer och när den varucentrerade upplysningen bör välja andra former. Ett sådant avgörande kan

endast ske från fall till fall efter noggrant studium av undersökningsresultaten. En framkomlig väg synes vara att köprekommendationer ges för olika typer av konsumenter. Möjligheterna att ge sådana rekommendationer eller att gradera varor för olika grupper av konsumenter torde också vara särskilt goda i TV-program, där det är lättare att presentera inte endast varan utan även konsumenten.

Vissa försök i denna riktning har gjorts av Sveriges Radio med enligt vår uppfattning gott resultat. Vi anser, att företaget även framdeles i sin konsumentupplysning bör göra program med direkta köprekommendationer.

Det är vidare fullt rimligt att man i TV även ger sådana upplysningar som innehåller subjektiva och värderande inslag. Stränga krav måste därvid ställas på att provningsresultat och subjektiva omdömen redovisas på ett sådant sätt att de två typerna av upplysning inte kan sammanblandas.

Som grund för Sveriges Radios konsumentupplysande verksamhet har sedan länge en principiellt väsentlig bestämmelse funnits i avtalet med staten, som av företaget tolkas så att man inte endast är berättigad utan också förpliktigad att bedriva konsumentupplysning. Viktigt är att i detta sammanhang uppmärksamma den intressekollision, som kan inträffa mellan å ena sidan konsumenternas berättigade krav på vederhäftig upplysning också om negativa eller mindre goda egenskaper hos en vara, och å andra sidan framställarens önskemål att hans produkt inte presenteras på ett sådant sätt att tittarna drar alltför långtgående slutsatser. Här föreligger alltså ett dubbelt ansvar för Sveriges Radio, ansvaret mot publiken—konsumenterna och ansvaret gentemot tillverkarna.

Ansvarigheten för innehållet i en rundradioutsändning har ännu inte reglerats genom några särskilda lag- eller författningsbestämmelser beträffande vare sig straff eller skadestånd. Sveriges Radios styrelse har emellertid, vid sidan av de regler som uppställts i överenskommelse med staten, låtit utarbeta och fastställt en samling specialregler som tjänar som rättesnöre för de konsumentupplysande programmen. Dessa regler har publicerats som bilaga till nämnda betänkande och där kommenterats av arbetsgruppen.

Beträffande programmaterialet har en genomgång av arbetet vid en rad statliga och statsunderstödda institutioner givit vid handen, att mycket forskningsarbete äger rum, men att detta dock på intet sätt svarar mot det behov av upplysningsmaterial som f. n. föreligger. Sveriges Radios konsumentsektion är i alltmer stigande grad i behov av såväl provnings- och undersökningsmaterial om varor och tjänster som forskningsresultat beträffande konsumenternas beteende, önskemål och attityder. En större kapacitet hos de statliga konsumentorganen är således en absolut förutsättning för att en vidgad och ökad programverksamhet på konsumentområdet skall bli möjlig.

Då pågående och under överskådlig tid planerad verksamhet inte motsvarar de kvantitativa kraven från konsumentupplysningen, bör TV:s konsumentsektion få möjlighet att själv utföra smärre separata undersökningar, »punktundersökningar», rörande en viss vara, varugrupp eller annan konsumentfråga. Vi an-

sluter oss till arbetsgruppens förslag att ett belopp om ca 100 000 kr per budgetår av Sveriges Radios medel direkt anslås för detta ändamål.

En förutsättning för att all information som vidarebefordras är saklig och väldokumenterad är att ett intimt samarbete kommer till stånd mellan forskningsorganen och de programansvariga inom Sveriges Radio. Programarbetet bör ske i nära samråd med fackmännen, vilka lämnar material, granskar manuskript och ger sina synpunkter på programmens uppläggning.

Televisionen har visserligen stor genomslagskraft, men effekten av givna upplysningar kan bli av kort varaktighet. De uppgifter som lämnas muntligt eller i bild i ett program efterlämnar ofta endast en flyktig minnesbild. Det är därför viktigt att upplysningarna ges större varaktighet genom att i så många fall som möjligt samordning sker med det tryckta ordet. Så snart tryckta källor finns tillgängliga, vilket mycket ofta är fallet, bör det förekomma hänvisningar i TV-programmen till dem. TV:s konsumentsektion och konsumentinstitutets upplysningsavdelning bör kunna hänvisa den frågande allmänheten till dessa tryckalster, vilka bör finnas tillgängliga hos nämnda upplysningsavdelning.

Med den breddning av och nyorientering inom programområdet som föreslås, bör sändningstiden för konsumentprogrammen enligt arbetsgruppen redan inom de två närmast kommande budgetåren uppgå till 1 tim/vecka för att mot slutet av 1960-talet, när program 2 introducerats, stiga till sammanlagt närmare 2 tim/vecka. En så stor programvolym tillåter att man i långt större utsträckning än hittills sänder program som vänder sig till mindre, avgränsade grupper. Man bör dessutom kunna ge program som tar längre tid än som anses rimligt, så länge endast en kanal existerar.

För att det fackbetonade och ofta komplicerade material som kommer från forskningsinstitutionerna skall kunna utnyttjas på ett lämpligt sätt är det nödvändigt att man ställer höga krav på utbildningen av den personal som skall handha verksamheten. Producenter för konsumentprogram bör i stor utsträckning rekryteras bland personer med akademisk utbildning, framför allt i samhällsvetenskapliga ämnen. Vidare bör sektionen bl. a. omfatta personal med specialutbildning i textil- och inredningsfrågor samt byggnads- och hushållsteknik.

Till sist föreslås av arbetsgruppen att det skapas en speciell sektion, även framdeles underställd samhällsredaktionen, som helt skall svara för konsumentprogrammen i TV.

*

Vi ansluter oss till den uppfattning som arbetsgruppens redogörelse ger uttryck för och till de förslag som framläggs. Vi anser således att televisionen med sina särskilda förutsättningar som upplysningsmedium bör påtaga sig en väsentlig roll, när det gäller att sprida konsumentforskningens resultat och skapa intresse för konsumentupplysning.

Vad gäller programtid och resurser — i form av personal, tilldelade programmedel etc. — har gruppen i sin redogörelse framlagt vissa konkreta förslag. När vi har bedömt den framtida sammansättningen av televisionens program-

verksamhet har vi funnit att den programtid som gruppen föreslagit i princip kan accepteras, i varje fall om ett av de högre alternativen för sändningstiden enligt kapitel 4.1 genomföres. Mot bakgrund av den betydelse, som i direktiven tillmätes konsumentupplysningen i TV och som utgjort en förutsättning för arbetsgruppens behandling av sitt uppdrag, och mot bakgrund av den samlade konsumtionens omfång (privat konsumtion 50 miljarder kr/år och offentlig 15 miljarder/år), anser vi att de belopp som blir aktuella vid genomförandet av arbetsgruppens förslag — en ökning från nuvarande ca 1 mkr/år till 4 mkr/år om fem år — är fullt rimliga och kan inrymmas i den totala ram som vi föreslår för televisionens verksamhet. Denna verksamhet hör alltså till de programområden som bör ges en viss prioritet, vilket vi också tagit hänsyn till i våra förslag i kapitel 4.1.

6.4 Den till utlandet riktade radio- och televisionsverksamheten

Experiment med kortvågssändningar till utlandet påbörjades år 1937, dels över en på Tekniska högskolan i Stockholm anordnad experimentsändare, dels över en sändare vid Motala radiostation. Båda sändarna hade mycket låg effekt. De ersattes under 1938 och 1939 med två sändare om vardera 12 kW antenneffekt. Över dessa sändes såväl riksprogrammet som särskilda specialprogram. Från början sändes enbart program på svenska, men efterhand inleddes sändningar på andra språk, främst engelska och tyska.

Sändarna visade sig emellertid vara alltför svaga för att ge tillfredsställande avlyssningsmöjligheter. Under kriget blev också frågan om förbättring av sändningarna till utlandet särskilt aktuell med hänsyn till det stora antal svenskar, som befann sig utanför landets gränser. Förbättrade sändningar hade emellertid också betydelse för upplysningsverksamhet i utlandet om Sverige och svenska förhållanden. Avlyssningsförhållandena hade samtidigt blivit ännu sämre än förut till följd av de enormt ökade kortvågssändningarna från de krigförande länderna. 1943 års rundradioutredning fann också frågan om en förbättring vara så pass brådskande, att man i särskild skrivelse till Kungl. Maj:t i februari 1944 föreslog att anslag skulle beviljas till anskaffande av två 100 kW-sändare. Som lämplig stationsort föreslogs Hörby. Genomförandet av förslaget drog emellertid av olika skäl ut på tiden, och anläggningen kunde tas i bruk först i januari 1952.

Sändningstiden, som under senare delen av 1940-talet uppgick till ca 1 000 tim/år, utökades efter tillkomsten av de nya sändarna successivt till ca 7 000 tim/år. Under senare år har sändningstiden åter minskats något, eller till ca 6 200 tim/år. Sändningar sker för närvarande på svenska, engelska, franska, portugisiska, spanska och tyska.

En annan form av upplysningsverksamhet i utlandet om Sverige och svenska förhållanden startades vid mitten av 1950-talet, då Sveriges Radio började att systematiskt hos utländska radiostationer placera i Sverige inspelade ljudradioprogram (s. k. transcription service). Verksamheten var från början framför allt inriktad på Förenta staterna, men band sänds numera även till ett stort antal länder i Sydamerika, Afrika och Asien samt till Australien. Varje år produceras för närvarande flera hundra program på detta sätt. Jämfört med kortvågssändningarna erbjuder transcription service stora fördelar. Medan de förra kan avlyssnas endast av den som innehar en kortvågsapparat och är villig och i stånd att uppsöka fjärran stationer, når den senare den ordinarie radiopubliken

i ett helt land eller en viss stad. Mottagningskvaliteten blir givetvis också i regel en helt annan vid avlyssning av den lokala utsändningen.

Under 1961/62 togs också televisionen i bruk för upplysningsverksamheten, i och med att Sveriges Radio började producera särskilda filmer av dokumentärinformativ karaktär för distribution till utländska TV-företag. Under 1963/64 producerades 44 sådana filmer.

I skrivelse till Kungl. Maj:t den 2 juli 1959 framhöll Sveriges Radio, att möjligheterna att i större utsträckning placera på band eller film inspelade radio- och TV-program hos utländska radio- och TV-stationer hade aktualiserat frågan, huruvida kortvågssändningarna till utlandet skulle kunna inskränkas till förmån för sådan annan upplysningsverksamhet. Det var därför angeläget att få denna sak utredd, liksom även frågan om vilka ekonomiska åtaganden som bolaget i detta sammanhang skulle åtaga sig, i vilken utsträckning samarbete med andra svenska upplysningsorgan borde ske samt på vilket sätt distributionen av upplysningsmaterial i främmande länder lämpligen borde utformas.

I anledning av denna skrivelse anförde Kungl. Maj:t i de för 1960 års radioutredning meddelade direktiven, att vi också skulle överväga de av Sveriges Radio angivna spörsmålen. På vår begäran tillsatte kommunikationsministern i maj 1960 en särskild expertgrupp för att utreda frågan. Gruppen avlämnade sitt betänkande till oss den 15 november 1961. Efter att ha inhämtat utlåtanden över expertgruppens förslag avlät vi en särskild skrivelse till chefen för kommunikationsdepartementet den 27 april 1962, i vilken skrivelse vi i allt väsentligt anslöt oss till de av expertgruppen framlagda förslagen.

Vi underströk i likhet med expertgruppen och remissinstanserna vikten av att den svenska informationen till utlandet vidmakthölls och i väsentliga avseenden även byggdes ut. Sverige hade under de senaste åren fått, och kunde alltjämt väntas få, ett hastigt växande behov av att informera om och motivera sin politik gentemot andra länder. Vi var därför inte heller beredda att förorda någon inskränkning av kortvågssändningarna. Mot en sådan åtgärd talade — förutom att några nämnvärda besparingar ej skulle uppstå genom förkortning eller nedläggning av sändningarna på ett visst språk — framför allt beredskapsskäl. Vårt land måste i ett internationellt krisläge och i än högre grad under krig ha möjlighet att framföra sin mening via det enda medium, som inte kunde tystas eller avstängas. Sverige måste därför slå vakt om sina våglängder genom att använda dem och bevara en lyssnarkrets genom program som väcker intresse.

Kortvågssändningarna på svenska hade sitt självklara berättigande såsom en snabb och billig form av kontakt mellan utlandssvenskarna och hemlandet. Behovet av sådan information hade också ökat på senare år, icke minst genom att militär personal i FN:s tjänst samt teknisk och annan expertis knuten till biståndsverksamheten numera tjänstgjorde i områden, vilkas övriga kommunikationer med Sverige var bristfälliga. Även de svenskar, som sedan många år är bosatta utomlands, måste hållas fortlöpande underrättade om aktuella händelser i hemlandet.

Beträffande de nytillkomna grenarna av utlandsverksamheten framhöll vi, att Sveriges Radio med sin transcription service funnit en ny och ändamålsenlig väg att nå stora grupper av radiolyssnare i olika länder, och att det därför vore lämpligt att ytterligare bygga ut denna verksamhet. Enligt vår mening borde bandade program också i större utsträckning än expertgruppen tänkt sig kunna placeras hos radioföretag i u-länderna. Även produktionen av film och videoband borde med tanke på televisionens stora genomslagskraft utökas.

Vad organisatoriska frågor beträffar fann vi det vara önskvärt, att Sveriges Radio utsåg en rådgivande kommitté för samordning av sin egen och andra svenska upplysningsorgans gemensamma aktivitet på radio- och TV-området. Vi föreslog också, att en gemensam mottagningscentral skulle skapas för att omhänderta besökande utländska radio- och TV-producenter, och att distributionen av upplysningsmateriel för radio och television utom i fråga om försäljning tills vidare skulle ombesörjas av andra i utlandet arbetande svenska upplysningsorgans internationella kontor.

I fråga om finansieringen av Sveriges Radios utlandsverksamhet fann vi dittills gällande ordning, enligt vilken kostnaderna bestreds med licensmedel, vara mindre tillfredsställande. Eftersom emellertid frågan hade principiell betydelse och måste bedömas i samband med skolradio och skol-TV samt andra uppgifter, som föll vid sidan av den reguljära programverksamheten, nöjde vi oss med att föreslå, att det belopp av licensmedel, som erfordrades för utlandsverksamheten, tills vidare skulle anvisas såsom en särskild post vid sidan av de två huvudposterna för ljudradio och television.

För att göra det möjligt att genomföra den av expertgruppen och radioutredningen föreslagna utbyggnaden av utlandsverksamheten erhöll Sveriges Radio en ökning av licensmedelstillldelningen fr. o. m. budgetåret 1962/63. Fr. o. m. budgetåret 1964/65 bekostas verksamheten med ett särskilt riksstatsanslag, som även omfattar kostnaderna för skolradio och skol-TV samt för blindlicenser.

Den föreslagna samordningskommittén, kallad Sveriges Radios rådgivande utlandskommitté, började sin verksamhet i oktober 1962. I denna ingår representanter för utrikesdepartementet, Svenska institutet, Svenska turisttrafikförbundet, Nämnden för internationellt bistånd (NIB) och Sveriges allmänna exportförening. Genom vissa andra organisatoriska förändringar inom Sveriges Radio har jämväl våra förslag om bättre samordning tillgodosetts.

I vår skrivelse av den 27 april 1962 hade vi beträffande samordningskommittén gjort det uttalandet, att det vore naturligt att denna utsågs av Sveriges Radio så länge utlandsverksamheten bekostades med licensmedel. Genom att nu Kungl. Maj:t föreslagit och riksdagen beslutat att fr. o. m. den 1 juli 1964 via riksstaten överta det ekonomiska ansvaret för utlandsverksamheten, har denna förutsättning upphört. Vi vill nu likväl förorda, att Sveriges Radio även fortsättningsvis får ansvaret för att utse kommittén, så länge inga olägenheter därav uppstår.

7 FINANSIERINGSFRÅGOR

7.1 Finansieringsprinciper

7.1.1 Återblick

Ända sedan tillkomsten har rundradioverksamheten finansierats med de licensavgifter som innehavarna av mottagningsapparat betalar. Fram till början av 1950-talet gällde att de överskott, som uppstod på verksamheten efter det att Radiotjänst tilldelats medel för programverksamheten och televerket för sina driftkostnader (inberäknat kostnaderna för inkasseringen av licensavgifterna samt för avskrivning), inlevererades till statsverket. Avskrivningar gjordes större delen av tiden med 10 procent per år, under åren 1930—1940 dock med 20 procent per år. Det sammanlagda beloppet av sålunda inlevererade överskott från ljudradioverksamheten uppgick under perioden 1 januari 1925—30 juni 1951 till 87 mkr, vilket motsvarade ungefär 28 procent av de totala licensintäkterna under samma tid. Investeringar för sändare bekostades med av riksdagen i vanlig ordning anvisade investeringsanslag, i viss utsträckning också med anlitande av avskrivningsmedel i den mån det var fråga om ersättningsanskaffningar.

Denna ordning, enligt vilken en del av licenstäkterna tillföll statsverket och användes för bestridande av vanliga statsutgifter, blev starkt kritiserad. Man framhöll att licensavgifterna avsåg att täcka kostnaderna för rundradioverksamheten, och att det inte kunde anses rimligt att licensbetalarna med sina avgifter skulle bekosta sådant som borde åvila landets samtliga skattebetalare.

1933 års rundradioutredning uttalade som sin mening, att licensintäkterna i så stor utsträckning som möjligt borde gå till rundradiorörelsen för att tillfredsställa dess egna behov. Eftersom emellertid rundradions hela verksamhet var baserad på ett statligt monopol, kunde staten med viss rätt göra anspråk på någon ersättning för att detta monopol ställdes till radiolyssnarnas förfogande. Denna ersättning borde enligt utredningen ges formen av en monopolavgift inom licensavgiftens ram och begränsas till ett belopp per licensavgift som understeg 1 krona. Det överskott som uppstod på verksamheten borde enligt utredningens förslag överföras till en särskild reservfond, vars uppgift skulle vara att främja rundradions vidare utveckling. En av utredningens ledamöter, dåvarande chefen för telestyrelsens radiobyrå, anmälde emellertid avvikande mening. Enligt hans uppfattning skulle uttagandet av en monopolavgift innebära att rundradiorörelsen pålades »en skattskyldighet, som den med dess lika obestridliga som obestridda kulturuppgift i samhället borde vara befriad från». Vid remissbehandlingen av utredningens betänkande anslöt sig såväl Radiotjänst som telestyrelsen till denna uppfattning. Utredningens förslag föranledde ingen åtgärd.

Frågan togs sedan upp på nytt av 1943 års rundradioutredning, som ansåg att rundradion såsom en betydelsefull kulturinstitution med vittomfattande samhällsuppgifter inte borde belastas med någon avgift till statsverket, vare sig i form av monopolavgift eller skatt. Frågan om fondering av överskottsmedel ansågs vid detta tillfälle sakna aktualitet, eftersom de stora kostnader som var förenade med utredningens förslag om införande av mer än ett radioprogram skulle medföra att de dittillsvarande överskotten komme att försvinna.

Fonderingsfrågan togs sedan upp i en gemensam skrivelse från Radiotjänst och telestyrelsen i början av år 1951. I samband med då avlämnat förslag om höjning av licensavgiften från 10 till 15 kr förordade båda, att det bruttoöverskott på verksamheten, som till följd av denna höjning kunde beräknas uppkomma under de närmaste åren, i sin helhet skulle användas till avskrivning av rundradioanläggningarna. Därigenom skulle man genom framtida minskade avskrivningar kunna utjämna den förlust, som längre fram i tiden kunde beräknas uppstå på denna del av televerkets rörelse. Detta förslag bifölls av Kungl. Maj:t. Fr. o. m. budgetåret 1951/52 gjordes varje år extra avskrivningar med så stora belopp, att det av televerket på rundradioverksamheten redovisade överskottet skulle utjämnas till noll. Denna ordning bibehölls t. o. m. budgetåret 1954/55.

I den proposition, som i anledning av dubbelprogramutredningens förslag avlämnades till 1955 års riksdag angående införande av ett andra program i ljudradion samt utbyggnad av distributionsnätet med FM-sändare och trådradio, framhöll Kungl. Maj:t att investeringarna skulle kräva avsevärd tid, om de måste konkurrera med mängden av andra statliga investeringsändamål av hög angelägenhetsgrad om det utrymme, som statsfinansiellt sett kunde väntas föreligga under de närmaste åren. För att investeringarna skulle kunna genomföras utan alltför stor tidsutdräkt borde kostnaderna därför bestridas med licensmedel. I stället för avskrivningar med 10 procent per år på anläggningskostnaderna skulle dessa avskrivas det år de gjordes. Metoden resulterade omedelbart i ökade krav på licensmedel, men den skulle i framtiden ge lägre årlig ökning av distributionskostnaderna än som eljest skulle uppstå. För en första etapp av utbyggnadsprogrammet, omfattande arbeten under de närmaste tre åren, skulle en höjning av licensavgiften från 15 till 20 kr vara tillräcklig både för att täcka den beräknade ökningen av rundradions produktions- och distributionskostnader och för att bestrida investeringarna.

När ljudradiolicensen sedermera fr. o. m. den 1 juli 1957 höjdes från 20 till 30 kr och till följd härav intäkterna kom att överstiga de sammanlagda investerings- och driftkostnaderna, beslöt 1957 års riksdag på förslag av Kungl. Maj:t att överskjutande belopp i fortsättningen skulle fonderas hos televerket.

När rundradioverksamheten utvidgades till att omfatta även television kunde de för ljudradion gällande finansieringsreglerna inte omedelbart tillämpas, eftersom rörelsen under den första utbyggnadstiden uppvisade underskott. Särskilda bidrag till täckande av driftkostnaderna för televisionen måste därför anvisas av riksdagen. I driftkostnaderna ingick därvid, liksom fallet från början varit

med ljudradion, normala avskrivningar med 10 procent per år på gjorda investeringar i distributionsanläggningarna. Det sammanlagda beloppet av de särskilt anvisade driftkostnadsbidragen uppgick under åren 1956/57—1958/59 till 9,8 mkr. Sveriges Radio erhöll därjämte lån för inköp av studioutrustningar på 3,6 mkr. Under förberedelsetiden för införande av TV hade dessutom ljudradiorörelsen fått förskottera vissa kostnader för televisionen med 4,15 mkr. Under de första åren av verksamheten hade Sveriges Radio ej heller kunnat påföra televisionen dess andel av för ljudradio och TV gemensamma kostnader. Storleken av detta bidrag till programverksamheten för TV beräknades till sammanlagt 5,8 mkr.

Den utomordentligt snabba tillväxten av antalet TV-licenser medförde redan efter ett par år hastigt växande överskott. Fr. o. m. budgetåret 1959/60 infördes därför samma ordning för TV som för ljudradio, att investeringar i distributionsnätet i sin helhet skulle täckas med licensintäkter. Det blev därutöver också möjligt, inte blott att återbetala de tidigare på riksstaten anvisade särskilda driftkostnadsbidragen och till Sveriges Radio givna lån för inventarieanskaffning samt av ljudradion förskotterade utgifter för TV, utan också att betala ränta på de från början ej helt avskrivna anläggningarna samt att nedskriva dessa till noll. Fr. o. m. budgetåret 1960/61 kunde också överskotten på TV-verksamheten börja fonderas.

I tabell 48 redovisas storleken av de överskott på ljudradio och TV som har fonderats fram t. o. m. budgetåret 1963/64:

Tabell 48. Över- och underskott för rundradiorörelsen 1957—1964

Budgetår	Ljudradio mkr	TV mkr
1957/58	7,4	—
1958/59	10,2	—
1959/60	6,2	—
1960/61	8,9	23,4
1961/62	2,6	44,8
1962/63	— 2,9	45,3
1963/64	—15,8	45,7
Summa	16,6	159,2

Dessa betydande belopp av fonderade licensavgifter disponeras för närvarande av telestyrelsen såsom rörelsemedel. Detsamma gäller de under budgetåret inflytande licensmedlen intill dess de används för utbetalningar till Sveriges Radio eller för täckande av televerkets driftkostnader samt av televerkets och byggnadsstyrelsens investeringar.

En anmärkningsvärd omständighet är att någon ränta inte har gottskrivits rundradioverksamheten för sålunda disponerade medel. Radiotjänst förde denna sak på tal redan i ett av bolaget den 24 november 1956 till Kungl. Maj:t ingivet förslag att bolaget skulle göras till huvudman för hela rundradioverksamheten. I samband härmed föreslog man nämligen också, att licensmedlen skulle hopsamlas och göras räntebärande i en fond under statskontorets förvaltning. Telestyrelsen anförde i sitt remissutlåtande över denna skrivelse, att ränta på disponerade licensmedel borde kunna gottskrivas rundradioverksamheten även om de förvaltades av telestyrelsen. Statskontoret, som själv ej önskade fondera medlen, var av samma uppfattning. Då Kungl. Maj:t inte vidtog någon åtgärd upprepade telestyrelsen sin framställning om räntegottgörelse till rundradioverksamheten såväl 1959 som 1962. Vi tog sedan ånyo upp frågan i vår förut omnämnda skrivelse till chefen för kommunikationsdepartementet den 26 juni 1963 angående ljudradions programkanaler, sändarnät och ekonomiska behov.

Med anledning av denna skrivelse har beslutats, att televerket fr. o. m. budgetåret 1963/64 skall erlägga ränta på disponerade licensmedel efter samma räntefot som är fastställd för verkets rörliga kredit i riksgäldskontoret. Vad beträffar televisionen medför detta beslut — på grund av den för närvarande befintliga fonden — årliga ränteintäkter av storleksordningen 10 mkr.

En annan fråga som samtidigt fått sin lösning har varit huruvida vissa kostnader, som kan sägas falla vid sidan av den reguljära programverksamheten, skall bestridas med licensmedel eller med särskilda anslag på riksstaten. Frågan togs första gången upp av 1943 års rundradioutredning. I samband med de kostnadsökningar som väntades följa av utredningens förslag om införande av mer än ett ljudradioprogram föreslog man, att radiorörelsen inte skulle belastas med utgifter för bl. a. blindlicenser, skolradioprogram och skolradiomottagare samt kortvågssändningar till utlandet. Dessa kostnader skulle i stället täckas genom att riksdagen anvisade särskilda anslag. I den proposition som Kungl. Maj:t i anledning av utredningens olika förslag avlämnade till 1947 års riksdag uttalade emellertid departementschefen, att ett ställningstagande till denna fråga tills vidare borde kunna anstå. Med anledning av i ämnet väckta motioner skrev emellertid statsutskottet, att enligt dess uppfattning de ifrågavarande kostnaderna borde bestridas från anslag på riksstaten och inte med licensmedel, men att en ändring av dittillsvarande ordning kunde anstå så länge licensmedlen lämnade överskott. Detta uttalande godkändes av riksdagen.

Då det på grund av stegrade kostnader visade sig nödvändigt att fr. o. m. den 1 juli 1957 höja licensavgiften begärde Sveriges Radio och telestyrelsen, att man skulle genomföra det av 1943 års rundradioutredning framlagda förslaget om särskilda riksstatsanslag. Framställningen ledde ej heller nu till resultat, eftersom Kungl. Maj:t ansåg att dessa kostnader väl skulle kunna rymmas inom den då från 20 till 30 kr höjda licensavgiften.

Frågan aktualiserades sedermera på nytt av oss i vår förut redovisade skrivelse den 26 juni 1963. Vi sträckte oss därvid dock inte längre än till att föreslå

att anslag skulle anvisas, vad beträffar skolradio enbart för sådana kurser som direkt beställdes av skolmyndigheterna eller som distribuerades såsom band eller över sluten ledning, och vad beträffar utlandsverksamheten enbart för kortvågssändningarna på främmande språk och för i utlandet placerade bandade program, s. k. transcription service. Motivet för dessa inskränkningar var, att de vanliga skolradioprogrammen också hade intresse för allmänheten och att kortvågssändningarna på svenska främst intresserade i utlandet verksamma svenskar, av vilka åtminstone en del betalade licensavgift i Sverige. Anslag skulle dessutom anvisas för blindlicenser, under det att bidragen till inköp av skolradiomottagare skulle upphöra.

Denna gång fann Kungl. Maj:t det med hänsyn till ljudradiorörelsens ekonomi vara nödvändigt att så långt som möjligt avlasta licensbudgeten och föreslog därför riksdagen, att ett särskilt anslag på riksstaten skulle anvisas för blindlicenser samt för *alla* kostnader för skolradio och för utlandsprogram. Såsom en konsekvens härav skulle samma sak ske även beträffande skol-TV och upplysningsverksamheten i utlandet på televisionsområdet. Förslaget bifölls av riksdagen, som på sjätte huvudtiteln för budgetåret 1964/65 anvisade ett anslag till »ersättning för viss rundradioverksamhet» på 12,85 mkr, varav 6,45 mkr avsåg ljudradio och 6,4 mkr television. Bidraget till inköp av skolradiomottagare upphörde samtidigt.

7.1.2 Valet av finansieringsmetoder

Den allmänna rundradioverksamheten torde i ett land som Sverige schematiskt sett kunna lita till tre olika finansieringsmetoder, vilka givetvis kan kombineras. Dessa är licensmedel, medel över riksstaten samt inkomster från försäljning av annonstid (reklam). Såsom framgått av föregående punkt har intill helt nyligen endast den första av dessa tre vägar beträtts i Sverige. Den är också antingen det enda eller också det viktigaste sättet att finansiera radio- och televisionsverksamhet i de flesta europeiska länder. Vad den andra metoden beträffar synes en fullständig skattefinansiering mycket sällan förekomma annat än i utvecklingsländerna, medan däremot bidrag av statsmedel till bestämda grenar av verksamheten inte är ovanliga. I den aktuella svenska diskussionen har dock förslag framförts att i första hand ljudradion skulle finansieras med skattemedel i stället för licensmedel. Den tredje finansieringsmetoden slutligen, nämligen försäljning av reklamtid, är som bekant ganska vanlig i Europa.

Genom de för vår utredning meddelade direktiven har de två senare metoderna uteslutits. Medan argumenten mot reklamfinansiering torde vara allmänt bekanta — här kan bl. a. hänvisas till våra tilläggsdirektiv, vilka inledningsvis återgivits — vill vi i korthet beröra skälen för och emot finansiering över riksstaten.

Till förmån för skattefinansiering av ljudradion har följande argument anförts.

Licenssystemet skapades vid en tidpunkt då befolkningens flertal inte hade tillgång till radio. Det skulle alltså då ha varit en orättvisa om denna majoritet — i huvudsak de ekonomiskt sämre ställda — skulle ha bidragit till radioinnehavarnas nöje. »Förbrukarna» borde i stället direkt betala sin »vara». Men nu har radiospridningen blivit praktiskt taget fullständig. Innehavet av radiomottagare tillhör det självklara och nödvändiga. Den relativt kostnadskrävande metoden med licensinkassering borde därför kunna ersättas med medelsanvisning i riksstaten. Problemen med licensskolk och licenskontroll skulle därvid upphöra.

Mot ovanstående förslag kan två viktiga invändningar riktas. För det första kan det — med de givna argumenten — ännu inte tillämpas på televisionen. Man skulle alltså få två helt skilda finansieringsvägar för de båda medierna, något som i och för sig framstår som olyckligt. För det andra torde många komma att betrakta rundradioverksamheten som en av de mindre väsentliga offentliga uppgifterna, och det finns därför risk för att denna post i likhet med vissa andra skulle bli ett »dragspel» i riksstaten, alltså en post som skulle vara särskilt underkastad det statsfinansiella lägets växlingar. Fördelen med licenssystemet — i den utformning det numera har — är att rundradioverksamheten baseras på specialdestinerade medel. Det ankommer visserligen på statsmakterna att varje år fastställa hur mycket av de influtna medlen som får förbrukas. Men medel som inte omedelbart förbrukas fonderas för rundradioändamål. Detta system markerar också radions och televisionens fristående ställning på ett enligt vår mening värdefullt sätt. Det är här inte fråga om en gren av den allmänna statliga verksamheten, vilken regleras och finansieras i likhet med undervisning, polisväsende etc. Utan att ha vare sig renodlat statlig eller enskild karaktär befinner sig den allmänna rundradion, vad avser såväl organisation som finansiering, i en särskild ställning. Detta är ett egenvärde som bör bevaras. En övergång till mer eller mindre fullständig skattefinansiering bör därför inte heller enligt vår mening ifrågakomma.

Detta resonemang kan emellertid inte gälla för sådana uppgifter som inte faller inom Sveriges Radios allmänna programansvar, såsom detta är uttryckt i överenskommelsen med staten (i framtiden stadgarna för stiftelsen Sveriges Radio). Med anledning av förslag som vi tidigare framlagt har redan kostnaderna för utlandsverksamheten samt för skolprogrammen överflyttats till statsmedel. I framtiden kommer främst på TV-sidan en mycket omfattande verksamhet att utvecklas, vilken vi har valt att benämna utbildnings-TV, och i vilken de nuvarande skolprogrammen endast kommer att utgöra en mindre del. Här blir det fråga om åtaganden från Sveriges Radios sida att i sina programkanaler inrymma och i mån av resurser även själv producera program, vilka ingår som ett direkt led i reguljär undervisning. Självfallet måste all sådan verksamhet betalas med statsmedel eller på annat sätt av den som »beställer» produktionen av Sveriges Radio. I praktiken kommer det i många fall att vara så, att vederbörande själv svarar för hela produktionen och Sveriges Radio endast ordnar med utsändning. Förutom undervisnings- och utbildningsprogram av skilda slag kan

man även räkna med vissa inslag av direkt information, avsedd t. ex. för läkare, lärare, polispersonal el. dyl.

Här måste en klar gräns dragas mellan utbildningsradio-TV å ena sidan och studieradio-TV å den andra. De senare verksamhetsformerna bör nämligen uppfattas som en uppgift, som Sveriges Radio har att lösa i enlighet med den målsättning som gäller för företaget. Även om det kan vara frestande att söka lösa vissa finansieringsproblem genom att överflytta denna verksamhet på statsmedel, tror vi att en sådan åtgärd i längden skulle vara olycklig. Därigenom skulle denna uppgift nämligen skiljas ut från programverksamheten i övrigt och inte på samma sätt kunna göra sig gällande i anspråken på resurser och på lämplig programtid, vartill kommer risken att uppdragsgivaren/finansiären också kommer med relativt detaljerade önskemål beträffande programmens utformning.

7.1.3 Licenssystemet i framtiden

Licenssystemet är nu utformat på följande sätt: ett hushåll betalar genom en TV-licens för de TV-mottagare som kan finnas i hemmet, genom en radiolicens på motsvarande sätt för samtliga de radioapparater man kan inneha. Detta gäller oavsett om vissa mottagare finns t. ex. i en sommarstuga. Ett undantag utgör mottagare i bil, för vilken en särskild radiolicens utgår. Mer komplicerade är de regler som avser mottagare på arbetsplatser, restauranger o. dyl. där det ofta är fråga om en central mottagarenhet och flera högtalare.

Dessa regler kan jämföras med dem som i punkt 1.2.9 har redovisats för vissa andra länder. Medan en separat bilradiolicens förekommer i de flesta länder är det en allmän tendens att införa en kombinerad radio-TV-licens, baserad på TV-innehavet, varigenom hushållet med en enda inbetalning svarar för såväl radio- som TV-mottagarna. Detta innebär att de som endast innehar radio betalar en särskild och betydligt lägre licens, medan de som till äventyrs enbart har TV däremot måste betala den kombinerade licensen.

I Sverige gällde tidigare den regeln att en licens skulle erläggas för varje apparat, en i och för sig fullt rationell princip som man emellertid av praktiska skäl nödgades överge. Den separata bilradiolicensen är en kvarleva härav. Någon återgång till det äldre systemet synes knappast vara aktuell. Inte heller synes det vara praktiskt möjligt att differentiera mellan t. ex. färg-TV-mottagare och andra, eller att tillämpa särskilda avgifter för bärbara radioapparater.

Vår utgångspunkt är att man så långt möjligt bör söka närma sig principen ett hushåll—en licens. Så gott som alla svenska hushåll torde ha radiomottagare (låt vara att det finns licensskolkare), och inom ett tiotal år kan sannolikt en lika fullständig TV-spridning väntas. Om varje hushåll endast har att betala *en* licens innebär detta betydande förenklingar och besparingar, varjämte tillvägagångssättet torde framstå som rimligt för de flesta. En särskilt viktig fråga avser bilradiolicenserna, till vilket spörsmål vi återkommer.

I Sverige betalas ännu radio- och TV-licenserna var för sig. Vore innehaven av radio- och TV-mottagare helt oberoende av varandra skulle detta system vara det enda rimliga. Så är emellertid inte fallet. Nästan alla hushåll som har TV-mottagare har också radiomottagare. Antalet hushåll med enbart TV-mottagare torde vara mycket litet. Det är därför möjligt att i stället för två helt skilda licenstyper ha en särskild radiolicens samt en licens för radio och television tillsammans. Detta senare system har som nämnts blivit det normala i Västeuropa. Våra tre nordiska grannländer har alla infört det under de senaste åren.

De rent praktiska fördelarna med en kombinerad licens är tre: den enskilde licensbetalaren får mindre besvär med inbetalningar, postverket och televerket får mindre administrativt arbete, kostnaderna för licensuppbörden och licenskontrollen minskar. Antalet inbetalningstillfällen per år under förutvarande system med kvartalsbetalning för TV (A), enligt nuvarande system med halvårsbetalning för TV (B) samt slutligen vid ett system där en kombinerad licens erläggs två gånger om året (C) blir följande (i samtliga fall helårsbetalning för ljudradio; antalet licenser avrundat efter läget i början av 1965, med bilradiolicenserna borträknade):

Licenstyp	Ggr/år	Antal	Antal inbetalningar	
A) Ljudradio	1	2 600 000	2 600 000	
Television	4	2 000 000	8 000 000	*10 600 000*
B) Ljudradio	1	2 600 000	2 600 000	
Television	2	2 000 000	4 000 000	*6 600 000*
C) Ljudradio	1	600 000	600 000	
Kombinerad	2	2 000 000	4 000 000	*4 600 000*

Genom att införa en kombinerad licens som betalas per halvår kan man alltså jämfört med utgångsläget minska antalet inbetalningstillfällen till mindre än hälften och jämfört med nuläget med ungefär en tredjedel. Då inkasseringskostnaderna innevarande år motsvarar 65 öre per inbetalningstillfälle för ljudradiolicens och 60 öre för TV-licens, har dessa åtgärder väsentliga ekonomiska konsekvenser.

Det är emellertid möjligt att driva förenklingen ännu längre. Om man i ovanstående exempel (C) som alltså avser innevarande år räknar ut, vad de två skilda licenstyperna årligen inbringar, finner man att den enkla radiolicensen ger (35 × 600 000) 21 mkr, den kombinerade licensen däremot (135 × 2 000 000) 270 mkr. Av totalt 291 mkr härrör sålunda endast 7 procent från den rena radiolicensen. Denna andel sjunker sedan ytterligare. Vid oförändrade licensbelopp uppgår den hösten 1967 — då enligt vårt nedan redovisade förslag den särskilda radiolicensen borde kunna slopas — till 4 procent, och omkring 1970 har den sjunkit ända till 2 procent av de samlade radio- och TV-intäkterna.

Inför detta perspektiv aktualiseras frågan, om inte hela radio- och televisionsverksamheten i framtiden kan finansieras med medlen från de kombinerade li-

censerna. Mot den ringa »orättvisa» som kan ligga däri, att de personer som enbart har radio får sina radioprogram betalade av den stora majoritet som har såväl radio som TV, står vinsten av att man spar in administrationen för de särskilda radiolicenserna (detta kompenserar givetvis dock ej inkomstbortfallet). De hushåll som vid en 90-procentig TV-täckning ännu inte har skaffat TV-mottagare torde i huvudsak vara de ekonomiskt minst bärkraftiga, däribland ett stort antal folkpensionärer. Det var mot bakgrund av bedömningar av detta slag som vi i vår skrivelse den 26 juni 1963 föreslog, att den särskilda ljudradiolicensen skulle slopas under det år då antalet TV-licenser uppgår till 2,2 miljoner. Detta komme enligt vår bedömning sannolikt att ske under år 1967, men reformen borde under alla förhållanden genomföras senast under loppet av år 1968. Allt talar fortfarande för att 2,2-miljonerstrecket kommer att passeras under 1967, och vi fasthåller alltså vid vårt förslag.

Om det inkomstbortfall som slopandet av licensplikten för enbart radioinnehav medför måste kompenseras genom en höjning av den kombinerade radio-TV-licensen, motsvarar det vid den av oss föreslagna tidpunkten 5 kr per år och TV-innehavare. Detta belopp kommer sedan undan för undan att sjunka och torde 1975 uppgå till omkring 1 krona, om man fortsätter att teoretiskt beräkna det.

Det bör tilläggas att televerkets licenskontroll tyder på en ökning av licensskolket vad gäller ljudradio. Givetvis spelar okunnighet om licensbestämmelserna stor roll, t. ex. bland yngre personer som är inackorderade eller bor kollektivt. Men man har också mött argument som att »vi tycker det räcker med TV-licensen, när vi hör så litet på radio». Det tycks även som om många som enbart har små, lätt undanställda transistormottagare underlåter att betala licens, en del säkerligen i den villfarelsen att dessa små apparater inte skulle vara licenspliktiga, andra i medvetande om att de är lätta att gömma undan vid en eventuell kontroll. Det är långt mindre vanligt att man söker smita från TV-licensen, till dels därför att antennen röjer apparaten. Den minskning av ljudradiolicensinnehavet relativt sett som de senaste rapporterna bär vittne om, torde ingalunda innebära att det faktiska radioinnehavet minskar. Det visar i stället att lojaliteten mot andra licensbetalare sviktar. Dessa omständigheter, som blivit ett svårt problem för televerket, kan utgöra ett ytterligare motiv för att i framtiden basera licensplikten enbart på TV-innehavet.

Genomförandet av vårt förslag om enhetslicens innebär en årlig besparing om ca 2 mkr för licensuppbörd. Däremot har vi inte beräknat någon kostnadsminskning för televerkets kontroll av licensinnehavet. Det nuvarande antalet kontrollanter är nämligen otillräckligt, och vid övergången till en enhetslicens med successivt högre belopp är det därför angeläget att med utnyttjande av hela den nu tillgängliga personalen uppnå en mer effektiv licenskontroll än nu.

Vi har i de ursprungliga direktiven ålagts att pröva frågan om *bilradiolicensernas* framtid. Vi vill härvid erinra om att framställningar har gjorts från åt-

skilliga håll om upphävandet av denna licensplikt, och att förslag av denna innebörd avvisats främst med hänvisning till det inkomstbortfall det skulle medföra. Argumenten i frågan är i huvudsak följande.

(a) Förr i tiden var det ytterligt ovanligt att något hushåll hade mer än en radiomottagare. Innebörden av bilradiolicensen var alltså att man betalade en licens för en mottagare, två licenser för två mottagare, på samma sätt som gällde andra extramottagare. Häri låg i och för sig intet anmärkningsvärt.

(b) På senare år har det blivit mycket vanligt att det enskilda hushållet har två eller ännu flera mottagare. Denna standardhöjning har främst möjliggjorts av tillkomsten av små, bärbara mottagare, s. k. transistorapparater. Men även en dubblering av större mottagare är relativt vanlig. Att i detta läge kräva en andra licens för en extra mottagare som är monterad i bil, men inte för andra extramottagare, framstår som inkonsekvent och orättvist.

(c) Många jämför två skilda slag av extramottagare, nämligen sådana i bil och sådana i sommarstuga. Dessa två slag av »fritidsutrustning» blir i praktiken ofta alternativ för dem som inte har råd med bådadera. Att då kräva licens enbart för en bilradio, som säkerligen utnyttjas effektivt långt mindre än en mottagare i en sommarbostad, framstår som inkonsekvent.

(d) Privatbilen har tidigare varit förbehållen ett relativt fåtal besuttna. Den finns numera i mer än hälften av alla svenska hushåll och är på väg att liksom i Förenta staterna bli »var mans egendom». Långt färre har egen sommarbostad.

(e) Det finns numera i marknaden bärbara mottagare, vilka kan skjutas in i bilens radiokasett och anslutas till bilantenn, men som är lätt utdragbara och alltså även kan användas fritt. Dessa apparater betraktas av telestyrelsen som licensbelagda. Det har även blivit vanligt att använda andra varianter av transistormottagare i bilar, ibland kopplade till en verklig bilantenn, ibland med enkla fönsterantenner inkopplade. Här uppstår en rad svårbedömda gränsfall. Bland radiohandlarna är man av den uppfattningen, att köparna i viss utsträckning undviker de fast monterade bilradiomottagarna just på grund av licensplikten. Att man härigenom får betydligt sämre mottagning spelar uppenbarligen mindre roll. Eftersom skillnaden mellan fasta och övriga bilradiomottagare blivit relativt svår att fastställa uppfattas licensplikten av många som en orättvisa.

Antalet bilradiolicenser är just nu i runt tal 350 000. Intäkterna från dem är alltså drygt 12 mkr per år. Men statistiken visar att den tidigare snabba ökningen av antalet bilmottagare nu har avstannat och förbytts i en långsam nedgång. Detta skulle innebära — bortsett från det rena licensskolket — att gamla fasta mottagare inte förnyas utan ersätts av utdragbara apparater och vanliga bärbara mottagare, samtidigt som dessa svarar för hela nytillskottet.

Man kan heller inte blunda för att kontrollförfarandet är en svag punkt i systemet med bilradiolicenser. Det måste i praktiken åligga polisen att kontrollera att sådana licenser finns, och detta är en uppgift som polisen uppenbarligen skulle vara angelägen att bli befriad från. Inte minst på grund av de många tolk-

ningsproblem som av de nämnda tekniska orsakerna numera uppstår, tenderar denna kontroll att skapa friktion mellan polisen och allmänheten.

I Sverige finns för närvarande bilradio monterad i ca 25 procent av samtliga personbilar. Detta kan jämföras med en spridning av omkring 75 procent i Förenta staterna. Om man går mot en sådan spridning även i Sverige skulle ju detta med bibehållen licensplikt och effektiv kontroll kunna medföra mycket omfattande licensintäkter. Huruvida detta verkligen kommer att bli fallet är ovisst, inte minst då vi inte har säkra uppgifter om huruvida någon större del av de nya bilradioapparaterna i Förenta staterna är av den löstagbara typ som många bilägare vill uppfatta som icke licenspliktiga. Vi vågar därför inte lägga några antaganden om en mycket omfattande expansion för bilradiomottagare till grund för förslag att man även i framtiden skall räkna dessa som en inkomstkälla för licensrörelsen.

Ett avskaffande av bilradiolicenserna skulle medföra ett inkomstbortfall, vilket vid det föreslagna tillfället motsvarar en höjning av 4: 50 kr/år för de övriga radiolicenserna eller 5: 25 kr/år fördelat på TV-licenserna. Vi anser likväl att de redovisade olägenheterna är mycket besvärande, och att det är angeläget att eliminera den känsla av orättvisa som många tydligen upplever. Vi föreslår därför att licensplikten för bilradiomottagare upphör i samband med införandet av enhetslicens 1967. Om vårt huvudförslag inte skulle godtagas, bör dock under alla förhållanden bilradiolicensen slopas. I enlighet med telestyrelsens uppfattning bör likväl i det senare fallet fordon som *enbart* används i yrkesmässig trafik — droskor, lastbilar, bussar — undantagas.

Licenssystemet rymmer även en rad andra, mindre komplikationer. Flertalet av dessa torde elimineras genom vårt förslag om övergång till systemet ett hushåll-en enhetslicens. Vi har inte ansett oss därutöver böra gå in på en prövning av de tillämpningsfrågor, som sammanhänger t. ex. med arbetsplatsers och hotells TV-anläggningar, utan föreslår att det även framdeles bör ankomma på telestyrelsen att väcka de förslag, som vunna erfarenheter kan motivera.

Det finns emellertid en social aspekt på licenssystemet, som ofta anförs i debatten och som måste föranleda ett ställningstagande. Det förekommer ofta att folkpensionärer och vissa andra grupper med nedsatt betalningsförmåga själva begär — eller att andra på deras vägnar begär — nedsättning av licensavgiften eller fullständig licensfrihet. Hittills har sådana framställningar dock avvisats, med det undantaget att när uppbörden av TV-licensen för några år sedan lades över på halvår i stället för kvartal det lämnades öppet för folkpensionärer att efter ansökan även fortsättningsvis få betala per kvartal. Endast några få procent av dem har dock utnyttjat denna möjlighet.

Rent principiellt finner vi det i detta som i andra sammanhang oriktigt att bevilja särskilda grupper vad som i praktiken utgör naturaförmåner, i stället för att t. ex. via höjda folkpensioner öka deras köpkraft och bevara deras frihet att använda sina pengar på det sätt de själva önskar. Detta argument blir särskilt

starkt vad avser TV-innehav, då mindre än hälften av alla pensionärer med eget hushåll i dag beräknas ha TV-mottagare, och då denna grupp även i framtiden kan väntas uppvisa ett betydande antal som inte har råd att skaffa dylika mottagare. Att då bevilja licensfrihet skulle innebära en direktsubvention av 100 kr/år (senare betydligt mera) åt dem inom gruppen som — kanske genom att bo tillsammans med förvärvsarbetande person — har råd att köpa mottagare, medan de som inte är i detta läge går miste om subventionen. Alternativt skulle man nödgas behovspröva begäran om licensbefrielse eller licensnedsättning.

Vi anser alltså att alla bör betala samma licens (i framtiden enbart för TV-innehav, varvid de som bara har radio helt befrias från licensskyldighet). Frågan om försvagad betalningsförmåga för vissa grupper bör lösas på andra vägar genom sociala myndigheters försorg och inte genom en generell subvention eller en televerkets prövning av det enskilda behovet.

7.1.4 Avskrivning av investeringar. Fonderingsprinciper

En fråga av principiellt intresse inom licenssystemets ram avser rätten till upplåning för investeringsändamål. För närvarande gäller som princip att varje års utgifter för investeringar skall bäras av de medel, som genom fondering samt löpande licensintäkter står till förfogande. Om sålunda en byggnad, som kan väntas vara fullt användbar i 50 år, uppförs under loppet av tre år till en kostnad av 30 mkr, belastas budgeten med 10 mkr/år under de tre byggnadsåren. Detta innebär en avvikelse från den princip som eljest är den vanliga, även inom offentlig verksamhet, nämligen att investeringar av detta slag finansieras genom lån.

Motiveringen för nuvarande regel är att konkurrensen mellan olika projekt på den allmänna lånemarknaden är mycket hård. Investeringar för statliga och kommunala ändamål, för industrier, bostadsbyggande etc. måste samsas om kreditmedel som inte förslår ens för alla nu aktuella önskemål. Skulle radio- och televisionsverksamheten sälla sig till de lånesökande, skulle den sannolikt komma relativt långt ned i kön. Därigenom skulle i och för sig angelägna projekt fördröjas eller kanske, inom överskådlig tid, inte alls kunna genomföras.

Principen om omedelbar avskrivning är otvivelaktigt sund, under förutsättning att den genomförs konsekvent. Detta innebär att statsmakterna vid fastställandet av en licensavgift, avsedd att gälla för en viss period, har en klar bild av vilka de totala kostnaderna under denna period kommer att bli och tillser att varje enskilt års kostnader kan täckas av detta år tillgängliga medel. Det är ju föga vinning med att en femårsperiod totalt sett visar balans, om de stora utgifterna (och därmed årsunderskotten) faller på de första åren, då ännu inga fonderade medel finns att tillgå.

När det gäller de viktigaste nu aktuella investeringsuppgifterna kan det även påvisas, att det inte vore ekonomiskt försvarligt att välja lånefinansiering. Vi har därvid utfört beräkningar av investeringsbehovet för televisionens UHF-nät

(avsett för program 2) där vår avsikt är att investeringarna skall spridas över en tioårsperiod. Den första skillnaden mellan omedelbar avskrivning och lånefinansiering är att man får helt skilda tidsprofiler. Vid omedelbar avskrivning koncentreras de stora kostnaderna kring periodens förra del, och när utbyggnaden är klar har också alla kostnader betalats. Vid lånefinansiering får man relativt små kostnader under hela amorteringstiden, varvid givetvis åtskilliga förräntnings- och amorteringsutgifter alltjämt återstår när nätet är utbyggt. Något liknande gäller om uppförandet av radio- och TV-hus. Även om sådana kostnader som de för TV-huset i Stockholm är begränsade till några få år och därför enligt gängse regler lämpligen borde finansieras genom lån, varigenom kostnaderna för en lång användningstid sprids i tiden, gäller att man redan är inne i en period av intensiva investeringar, vilken kommer att pågå under hela den tid för vilken vi planerar. Vi har därtill planerat investeringarna så, att belastningen på de enskilda budgetåren skall bli så jämn som möjligt. Härtill kommer att man vid lånefinansiering drar på sig räntekostnader för den icke amorterade delen av de upplånade medlen, utan att detta såsom fallet är med t. ex. industriinvesteringar motsvaras av ökad avkastning på nedlagt kapital.

Vår slutsats är alltså att systemet med omedelbar avskrivning av gjorda investeringar med hjälp av samma år tillgängliga medel (löpande licensintäkter och fonderade medel) bör fortsätta. Dock vill vi understryka, att man i framtiden kan komma i det läget att upptagandet av lån kan vara den sakligt bästa lösningen. I första hand bör därvid den ena verksamhetsgrenen lämna lån till den andra, i den mån man även fortsättningsvis skulle ha skilda fonder för ljudradion och televisionen.

Detta leder över till den nära sammanhängande frågan om hur de inflytande licensmedlen skall fördelas dels på ljudradio och TV, dels på förbrukning respektive fondering. Under nuvarande system med helt skilda licenser blir det enda rimliga att hålla de båda medierna ekonomiskt helt åtskilda. Detta innebär bl. a. att gemensamma kostnader inom Sveriges Radio och televerket fördelas så exakt som möjligt, och att vartdera mediet fonderar sina överskott. Förslaget att införa en kombinerad radio-TV-licens som enbart grundas på TV-innehav aktualiserar emellertid frågan om den ekonomiska åtskillnaden mellan de båda medierna. Detta gäller självfallet inte kostnadsredovisningen; denna bör vara så fullständig och exakt att man kan utläsa de verkliga kostnaderna för vartdera mediet för sig. I fråga om intäkter och fondering kan man däremot förfara på olika sätt.

Vid ett system med en ljudradiolicens och en kombinerad licens ligger det nära till hands att avdela en så stor andel av den kombinerade licensen för ljudradioändamål, som motsvarar den gällande rena radiolicensen. Så sker i dag, efter vad vi har oss bekant, i flertalet av de länder som tillämpar detta licenssystem.

Vi vill emellertid koncentrera våra överväganden till det alternativ vi själva förordar, nämligen en enda licens som är knuten enbart till TV-innehavet men som finansierar båda medierna. Man kan då uppenbarligen välja att *antingen*

ange — för kortare eller längre tid — en fördelning av de inflytande medlen i bestämda proportioner på ljudradion och televisionen, *eller* att varje år tilldela vartdera mediet de belopp som för just detta år synes erforderliga. Skillnaden avser de fonderade överskotten: i det förra fallet förblir de åtskilda, i det senare samlas de i en gemensam fond.

Det kan synas som om principen om åtskild ekonomisk redovisning för de båda medierna fordrar att man tillämpar det förra systemet. Endast då kan man ju bedöma om t. ex. ljudradion »går ihop» under en viss period. Frågan är emellertid om detta är någon fördel. Det sakligt viktiga är ju att kostnaderna redovisas åtskilt, så att man kan bedöma kostnadsutvecklingen för radio och TV separat och i förhållande till de resultat (programtid m. m.) som dessa kostnader svarar emot. Skulle man därutöver kräva en uppdelning av intäkterna från den gemensamma licensen, och en separat fondering, kunde man råka ut för att antingen behöva laborera med ojämna belopp för de två andelarna (vilket i sak vore detsamma som ett erkännande av den gemensamma finansieringens riktighet) eller också tvingas att formellt uppvisa underskott för den ena verksamhetsgrenen och därefter »bevilja» lån till denna från den andra. Det senare anser vi skulle vara en olycklig utveckling: det medium som på detta sätt utåt angavs som »icke bärkraftigt» skulle riskera att få sina resurser åtstramade utan hänsyn till de verkliga behoven. Vi föreslår därför att man från det år en gemensam radio-TV-licens införes visserligen anslår medel separat till de båda medierna vad avser varje års drift- och investeringskostnader, men att de över- eller underskott som uppstår på den samlade rörelsen avräknas mot en gemensam fond, till vilken ränteintäkterna förs.

7.1.5 Ytterligare inkomstkällor för rundradiorörelsen

Vi har under vårt arbete undersökt en rad vägar att tillföra rundradiorörelsen intäkter utöver licenserna, eller att på annat sätt förstärka dess ställning på inkomstsidan. Följande fem åtgärder eller möjligheter har därvid kommit under närmare prövning:

(a) Ersättning av statsmedel eller på annat sätt för sådan programverksamhet, som genom sin mera speciella inriktning inte kan sägas falla inom ramen för Sveriges Radios allmänna programansvar.

(b) Förräntning av fonderade medel liksom av sådana under året inflytande medel, som under en viss tid disponeras av televerket innan de utbetalas till annan förbrukare.

(c) Införande av särskilda avgifter eller av tidsbegränsade licenser utöver de normala licenserna, särskilt i anslutning till televisionens program 2.

(d) Förändring av den s. k. periodiseringen av licensavgifterna.

(e) Ersättningar från särskild rundradio.

De två första posterna har redan diskuterats. Den lösning som nåtts i fråga om gottskrivande för rundradiorörelsen av räntor på de av telestyrelsen dispo-

nerade medlen betraktar vi som definitiv. Däremot vill vi påpeka, att i framtiden en betydande ökning av ersättningar med statsmedel kan väntas för utbildnings-TV och liknande uppgifter. Det blir här mycket ofta fråga om program som vederbörande själva har spelat in, varför kostnaderna för Sveriges Radio inskränker sig till den tekniska utsändningen. Därtill skall televerket ha ersättning för bruket av sändarnäten. Som framgått av kapitel 4.5 kommer dessa senare ersättningar att uppgå till betydande belopp om och när denna typ av verksamhet nått en större omfattning.

Vi har inhämtat att det i Norge utgår en särskild skatt eller engångslicens på varje radio- och TV-mottagare som säljs som ny, varvid det åligger radiohandlaren att inleverera avgiften. Detta utgör en inte oväsentlig inkomstkälla för rundradiorörelsen i Norge. Genom att en dylik avgift trots allt måste utgöra en relativt liten procent av apparatens totala kostnader uppfattas den heller inte som alltför betungande av allmänheten. Det vore sålunda i och för sig värdefullt om en sådan avgift existerade. Emellertid torde det vara omöjligt att i dagens läge införa den i Sverige, då flertalet av de radio- och TV-mottagare som kommer att vara i bruk under de närmaste tio åren redan är inköpta, varför det måste uppfattas som en orättvisa av dem som under de närmaste åren nödgas skaffa sig nya mottagare att belastas på detta sätt.

En möjlighet av likartat slag, som har framkastats i diskussionen, har gällt finansieringen av sändarnätet för televisionens program 2. Det rör sig här om investeringsbelopp som tillsammans blir mycket stora, i dagens kostnadsläge 360 mkr fördelat på drygt tio år. Om det visar sig nödvändigt att höja TV-licensen före eller under pågående utbyggnadsprogram för detta sändarnät, kan detta uppfattas som en orättvisa av dem som måste vänta längst på att få ta emot det nya programmet, samtidigt som de via höjda licenser måste bekosta en utbyggnad av distributionsnätet som kommer andra till godo. Vi har undersökt möjligheten att höja licensavgiften successivt i olika områden allteftersom sändarnätet byggs ut, men detta har visat sig tekniskt omöjligt, inte minst emedan man inte kan dra klara gränser mellan områden där mottagning är möjlig och inte möjlig. En annan tänkbar åtgärd, vilken vore fullt rationell och skulle motsvara alla rättvisekrav, vore att ålägga alla licensinnehavare en engångsavgift för att täcka de nya distributionskostnaderna. Fördelade på omkring 2,5 miljoner licenser skulle kostnaderna uppgå till i runt tal 150 kr/hushåll. Man kunde då inom område efter område göra ett särskilt påslag på den årliga TV-licensen av 50 kr under en tid av tre år, varigenom samtliga licensinnehavare oberoende av när de fick det nya programmet finge betala lika mycket för distributionsnätet. Detta kunde ske oberoende av den grundläggande licensavgiftens storlek, och en höjning av denna grundavgift kunde alltså äga rum under samma period som utbyggnaden ryckte fram och den särskilda tilläggsavgiften uppbars i olika områden. Sakligt sett kunde detta te sig som en rimlig lösning, men vi har likväl bedömt den som oanvändbar av psykologiska skäl.

Med periodisering av licensavgifterna menar vi, att de licensavgifter som in-

flyter under ett budgetår fördelas på detta och närmast följande budgetår allteftersom licensernas giltighetstid: man betalar för ett år eller ett halvt år framåt från inbetalningsdagen. För ljudradiolicens som inbetalas per den 1 oktober överförs sålunda en fjärdedel, för en licens som inbetalas per den 1 januari hälften, och för den licens som inbetalas per den 1 april tre fjärdedelar av avgiften till närmast följande budgetår. För TV-licens, som endast avser halvår, överförs hälften av de avgifter som betalas per den 1 april på motsvarande sätt. Detta betyder att mycket betydande belopp vid varje budgetårsskifte överförs till närmast följande budgetår: hälften av ljudradio- och en fjärdedel av televisionsmedlen. I vår särskilda skrivelse den 26 juni 1963 diskuterade vi möjligheten att lösa ljudradiobudgetens akuta kris genom att upphöra med denna periodisering och gottskriva alla inbetalade avgifter det år under vilket själva inbetalningen äger rum. Enkelt uttryckt skulle detta innebära, att man genom en engångsförflyttning sköt alla framtida licensintäkter bakåt i tiden. Emellertid ökar man ju på detta sätt inte de reella intäkterna utan döljer endast för stunden en ekonomisk kris. Då en sådan bokföringsmässig transaktion snarast skulle vara ägnad att skapa oklarhet rörande rundradiorörelsens faktiska ekonomi kan vi inte tillstyrka den.

Införandet av särskild rundradio betyder att den allmänna rundradions ekonomi förbättras i vissa avseenden. Sålunda har vi fastslagit som allmän princip, att den särskilda rundradion vad gäller de två FM-näten skall betala sin del av investeringskostnader som redan i och för sig är betalade. Detta kommer att medföra att televerket varje år får en viss, relativt fast inkomst, som i sin tur minskar belastningen på rundradiobudgeten. Vidare måste givetvis den särskilda rundradion betala sin andel av de programförbindelser som används och vissa andra gemensamma anläggningar, utan att därför någon lika stor marginalutökning med följande kostnader måste vidtagas. Även på dessa punkter medför alltså den särskilda rundradions tillkomst en viss förstärkning av televerkets driftbudget för ljudradion.

Också för Sveriges Radio torde den särskilda rundradion medföra vissa rena inkomster. Det kommer nämligen att uppstå stark efterfrågan på studiolokaler i många städer. Vi kan knappast räkna med att någon överkapacitet föreligger i Stockholm, Göteborg eller Malmö, inte heller vid så många av distriktskontoren. Men i en rad mindre städer, där företaget endast har ombud eller kontaktmän, håller Sveriges Radio studior vilka inte på långt när utnyttjas fullt ut. Vi har uttalat oss för att företaget bör ha rätt att hyra ut dessa till självkostnadspris, något som bör tillföra företaget vissa inkomster. Då emellertid Sveriges Radio i framtiden kommer att vara en stiftelse som är befriad från skatt, är det av vikt att avgifterna för begagnande av dessa studior inte sätts så att någon vinst i affärsmässig mening uppkommer. Fördelen är allmänekonomiskt den, att en överkapacitet som nu står outnyttjad verkligen blir tillvaratagen.

7.2 Finansplaner

7.2.1 Beräkning av finansplaner

I kapitlen 4.5 och 5.5 har kostnadsberäkningar utförts för televisionen och ljudradio var för sig. I tabell 49 sammanfattas de årliga kostnaderna, dels för de tre alternativa programtidsplanerna för televisionen, dels för ljudradion där endast ett alternativ har framlagts av oss. Som en följd av vårt förslag i närmast föregående kapitel om införande av gemensam radio- och TV-licens samt om slopande av separat ljudradiolicens har de i kapitel 5.5 upptagna kostnaderna för ljudradio fr. o. m. 1967/68 minskats med den besparing av inkasseringskostnader som härigenom uppstår. Beräkningarna har t. v. utförts i innevarande budgetårs kostnadsläge. Med hänsyn till vad vi tidigare anfört har vi inte medräknat någon hyra för radiohustomten i Stockholm (se punkt 3.1.5) och ej heller skatter (se punkt 3.2.1).

Tabell 49. Sammanfattning av rundradiokostnaderna (mkr)

	1965/66	1966/67	1967/68	1968/69	1969/70
TV 85 tim.	166,2	217,5	265,7	277,6	280,8
TV 100 tim.	166,2	218,6	268,9	283,9	300,4
TV 115 tim.	166,2	220,2	278,3	302,6	338,8
Ljudradio	106,8	112,7	119,4	121,8	117,9
	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75
TV 85 tim.	301,3	309,3	320,0	319,9	321,6
TV 100 tim.	323,5	340,8	347,0	356,0	356,4
TV 115 tim.	368,5	380,6	378,1	392,9	396,0
Ljudradio	119,8	120,5	120,6	123,2	125,5

Dessa kostnader kan sedan ställas emot det för varje år beräknade antalet licensbetalare. I tabell 50 uppvisas en dylik beräkning: vi har helt enkelt dividerat varje års kostnader enligt ovan med det enligt prognosen i tabell 52 redovisade sannolika antalet innehavare av TV-licenser (i medeltal) för varje år (fr. o. m. 1967/68 har dessa tal använts även för ljudradion, med anledning av våra förslag i föregående kapitel; för 1965—1967 är basen däremot den nuvarande gruppen radiolicensbetalare inklusive innehavare av bilradiolicenser).

Tabell 50. Kostnader per licens och år i fast penningvärde (kr)

	TV 85 tim.	TV 100 tim.	TV 115 tim.	Ljudradio
1965/66	80	80	80	(36)
1966/67	99	100	100	(38)
1967/68	116	117	122	52
1968/69	117	120	127	51
1969/70	115	123	138	48
1970/71	120	128	146	48
1971/72	120	132	148	47
1972/73	122	132	144	46
1973/74	121	134	148	46
1974/75	120	132	147	47

Avsikten med den i tabell 50 uppställda översikten är endast att på ett enkelt sätt redovisa kostnadskonsekvenserna av våra förslag (vad avser TV av våra tre skilda alternativ för programtiden) uttryckt i det kostnadsläge, och i det inkomstläge för den enskilde licensbetalaren, som gäller just nu. Denna redovisning får givetvis inte förväxlas med en finansplan, inte ens i den meningen att man under en given period behöver ta ut medelvärdet av de ovan angivna beloppen som licensavgift för att finansiera verksamheten. Hänsyn har nämligen inte tagits vare sig till ingående behållning av fonderade medel eller till räntor på fonderade medel och periodiserade licensintäkter, vilka medel tillsammans ej oväsentligt sänker behovet av direkta licensintäkter.

Det är emellertid allmänt bekant att prisstegringar och löneökningar i väsentlig mån påverkar de flesta typer av verksamhet, såväl inom den offentliga som inom den enskilda sektorn. Möjligheterna att genom rationalisering motverka de kostnadsstegringar som härigenom uppkommer är mycket begränsade inom sådan offentlig och icke affärsdrivande verksamhet, för vilken personalkostnader av skilda slag är den dominerande utgiftsposten. Radio och television befinner sig i detta läge. Inte heller får rundradiorörelsen några ökade intäkter som en direkt följd av större produktion (av radio- och TV-program) eller bättre arbetsresultat. En finansplan vars huvuduppgift är att ge en uppfattning om vilka licensbelopp som i framtiden kommer att erfordras, måste givetvis ta hänsyn till de s. k. automatiska kostnadsökningarna.

Vi har funnit det vara riktigt att först utföra våra kostnadsberäkningar i fast penningvärde, alltså i nuvarande kostnadsläge, och att såsom skett i tabell 50 även redovisa ett teoretiskt licensbehov på detta sätt. Endast därigenom kan man nämligen ge direkt uttryck för konsekvenserna av våra förslag: en viss ny verksamhet betyder så och så många miljoner kronor under olika år, en viss förlängning av programtiden medför marginella kostnadsökningar som kanske är proportionellt mindre än sändningstidens förlängning etc. Om man i stället redan från början adderade effekten av de automatiska kostnadsstegringarna, vilka ju

får kumulativ effekt, skulle flertalet av de reella utökningarna med motsvarande kostnadskonsekvenser undanskymmas av de förändringar, som de ofrånkomliga pris- och lönestegringarna medför.

Självklart är det inte möjligt att för en så lång tid som tio år mera exakt söka förutsäga hur stora dessa kostnadsökningar kan komma att bli. Vi kan inte förutse sådana större förändringar av penningvärdet som kan bli följden av en häftig ekonomisk expansion eller av en försvagad konjunktur, ej heller bedöma vilka löneökningar som kan komma att bli aktuella i ett framtida arbetsmarknadsläge som kan vara ett annat än dagens.

Att på dessa grunder avstå från varje skattning av de automatiska kostnadsökningarna skulle emellertid ge våra finansplaner ett mycket begränsat värde för statsmakterna. Man skulle då endast successivt och på kortaste sikt kunna lägga på ett visst procentbelopp för varje år, innan man fastställer den ekonomiska ramen för verksamheten. Vi har därför valt att göra ett hypotetiskt antagande, nämligen att samtliga kostnader såsom de redovisats i tabell 49 under hela perioden genomsnittligen skall undergå en årlig ökning om 5 procent. Procenttalet är alltså ett antaget medelvärde av kostnadsstegringarna för löner, sociala förmåner, gager och avtal, teknisk materiel etc.

I tabell 51 har vi sammanfört ljudradio- och televisionskostnaderna för hela perioden, uppräknade med den kumulativa effekten av femprocentiga årliga kostnadsökningar. I enlighet med vårt förslag att gemensam radio- och TV-licens skall införas fr. o. m. budgetåret 1967/68 har en samlad finansplan uppgjorts för hela rundradiorörelsen, med gemensamma intäkter och årliga över/underskott samt gemensam fond. Under de två första åren, då ljudradion finansieras med nuvarande licensbelopp, uppstår på dess specialbudget årliga underskott om 1,5 respektive 13,5 mkr. Eftersom ljudradiofonden vid ingången av 1965/66 inte beräknas uppvisa större behållning än 4,5 mkr, skulle vid utgången av 1966/67 en brist på 10,5 mkr ha uppstått. Formellt måste detta problem lösas genom ett förskott från televisionsfonden, vilken påföljande år blir gemensam för båda medierna. Vi har inte funnit det rimligt att enbart för att undvika att redovisa ett dylikt underskott höja den särskilda radiolicensen året innan den enligt vårt förslag skall upphöra.

De i tabell 51 redovisade intäkterna har beräknats med utgångspunkt i en prognos för antalet licensinnehavare (fr. o. m. 1967/68 enbart TV-licensbetalare) som redovisas i tabell 52. Mot detta antal har ställts de lägsta möjliga licensbelopp som kan uttagas med hänsynstagande till att fonden aldrig bör helt tömmas — detta skulle nämligen för det därpå följande året kräva en alltför stor engångshöjning av licensavgiften. Å andra sidan har vi med hänsyn till prognosernas osäkerhet funnit det vara motiverat att ha en någorlunda stor fond såsom buffert mot oförutsedda större kostnadsökningar.

Ränta på de licensmedel, som av televerket disponeras såsom rörelsekapital, beräknas efter samma räntefot som tillämpas för televerkets rörliga kredit i riks-

Tabell 51. Finansplaner för rundradioverksamheten intill 1975 (mkr)

	1965/66	1966/67	1967/68	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75
85-timmarsalt. för TV										
Kostnader: TV	166	228	293	321	342	385	415	451	473	499
ljudradio	107	118	132	141	143	153	161	170	182	195
Summa	273	346	425	462	485	538	576	621	655	694
Licensintäkter	312	323	375	404	472	504	554	578	645	673
Saldo	+ 39	— 23	— 50	— 58	— 13	— 34	— 22	— 43	— 10	— 21
Ränteintäkter	15	15	14	12	12	12	12	11	12	12
Fond vid årets slut	248	240	204	158	157	135	125	93	95	86
100-timmarsalt. för TV										
Kostnader: TV	166	230	296	329	365	413	457	488	526	553
ljudradio	107	118	132	141	143	153	161	170	182	195
Summa	273	348	428	470	508	566	618	658	708	748
Licensintäkter	312	323	375	404	490	529	599	630	699	726
Saldo	+ 39	— 25	— 53	— 66	— 18	— 37	— 19	— 28	— 9	— 22
Ränteintäkter	15	15	14	12	11	11	11	11	12	12
Fond vid årets slut	248	238	199	145	138	112	104	87	90	80
115-timmarsalt. för TV										
Kostnader: TV	166	231	307	351	412	471	511	532	581	615
ljudradio	107	118	132	141	143	153	161	170	182	195
Summa	273	349	439	492	555	624	672	702	763	810
Licensintäkter	312	323	384	416	530	579	660	696	765	794
Saldo	+ 39	— 26	— 55	— 76	— 25	— 45	— 12	— 6	+ 2	— 16
Ränteintäkter	15	15	14	11	11	11	11	12	13	14
Fond vid årets slut	248	237	196	131	117	83	82	88	103	101

gäldskontoret. Denna räntefot har under de senare åren allt efter riksbankens diskontosats varierat mellan 4 och 5,5 procent. I våra kalkyler har vi för hela perioden räknat med en räntesats av 5 procent.

Den tillämpade prognosen för antalet licenser vid olika tidpunkter har framräknats inom vårt sekretariat. Telestyrelsen redovisar varje år i sina petita dylika prognoser för såväl ljudradio- som televisionsinnehavet, och dessa har hittills visat sig synnerligen tillförlitliga. Vad gäller ljudradion har visserligen under de allra senaste åren de faktiska värdena fallit något under de förutsagda, men detta torde med säkerhet ha sin grund i ett tilltagande licensskolk (som kontrollen inte helt kunnat motverka) snarare än i felaktiga uppskattningar av hushållens radioinnehav. Emellertid bortfaller detta problem i våra beräkningar efter 1967, då vi övergår till att basera prognosen enbart på TV-innehavet.

Det har visat sig att kurvan för TV-anskaffningen — uttryckt i procent av antalet hushåll — uppvisar en anmärkningsvärt jämn form, likartad den som tidigare gällde för ljudradion men brantare. Sedan denna kurva ursprungligen lades till grund för kalkylerna inom vårt sekretariat — telestyrelsen har sedermera räknat på i det närmaste samma sätt — har den trots enstaka variationer uppåt och nedåt vid varje års slut inte slagit fel med mer än något tiotusental licenser.

På längre sikt har vi emellertid ansett oss böra frångå telestyrelsens prognos. För slutåret 1975 motsvarar den nämligen en täckning av endast 83 procent av hushållen, om man som bas tar av oss gjorda beräkningar vad gäller hushållsbildningen i framtiden, vilka baserats på de av statistiska centralbyrån framskrivna befolkningstalen i olika åldrar. En dylik TV-täthet torde ligga något under den som i dag gäller i Storbritannien, och den är omkring 10 procent lägre än den som beräknas för Förenta staterna. Förhållandena i dessa länder är visserligen inte helt jämförbara med dem i Sverige (ingen licensplikt i det senare fallet, en betydligt lägre licens i det förra) men å andra sidan gäller det här för vår prognos en tidpunkt tio år fram i tiden. Med stigande inkomster och ökad köpkraft torde enligt vår bedömning TV-spridningen i Sverige relativt snart komma att överträffa den som nu råder i Storbritannien och omsider sannolikt även nå upp till den amerikanska nivån. Vi har därför valt en ny utgångspunkt, antagandet att 90 procent av hushållen skall inneha TV-mottagare 1975, och därefter för de mellanliggande åren räknat om prognosen. Av tabell 52 framgår vilket licensantal vi räknar med vid utgången av varje budgetår samt dess motsvarighet uttryckt i procent av samtliga hushåll.

Med såväl kostnaderna som licensinnehavarnas antal som kända faktorer har vi utarbetat tre planer för licenshöjningar, vilka motsvarar de tre skilda alternativen för programtidens utveckling inom televisionen. Vi har därvid valt att låta den första höjningen äga rum 1967, emedan den särskilda ljudradiolicensen avskaffas detta år och ljudradions specialbudget uppvisar ett underskott som i och för sig kräver åtgärder. Hade televisionsrörelsen ytterligare några år varit

Tabell 52. Prognos för antalet TV-licenser

Den 30/6 år	Licensantal	Procent av hushållen
1964	1 892 000	69,0
1965	2 035 000	73,5
1966	2 149 000	76,9
1967	2 246 000	79,6
1968	2 334 000	81,9
1969	2 415 000	83,9
1970	2 488 000	85,6
1971	2 550 000	87,0
1972	2 604 000	88,2
1973	2 647 000	89,1
1974	2 680 000	89,7
1975	2 703 000	90,0

självständig skulle dess fond ha varit så gott som förbrukad 1969 med krav på licenshöjning den 1 oktober detta år. Det har synts oss riktigare att redan två år tidigare genomföra en höjning som till största delen hänför sig till ljudradions behov, och att därefter med två års mellanrum ha ytterligare höjningar vilka främst syftar till att täcka televisionens behov. Vi återkommer i punkt 7.2.3 med närmare motivering varför vi tänkt oss sådana täta höjningar av licensavgiften.

De tre skilda planerna för licenshöjningar får detta utseende (benämnda efter TV-alternativen):

	85-timmarsalt.	*100-timmarsalt.*	*115-timmarsalt.*
1/10 1967	170	170	175
1/10 1969	200	210	230
1/10 1971	220	240	265
1/10 1973	250	270	295

Genom det av oss föreslagna finansieringssystemet kommer de varje år inflytande medlen att fördelas på tre poster: förbrukning för ljudradion och televisionen samt fondering. Av tabell 53 framgår för varje budgetår fr. o. m. 1967/68 storleken av intäkterna (licensavgifter och räntor) och kostnaderna för TV och ljudradio var för sig samt det belopp som tas från respektive tillföres de fonderade medlen, fördelat på antalet TV-licenser (enhetslicenser).

Posten för fondering är alltså så gott som varje år en minuspost. Detta sammanhänger med att man inledningsvis har tillgång till stora fonderade medel — den 1 juli 1967 beräknade till 105 kr per enhetslicens — och att man begränsat licenshöjningarna till att bevara fonden vid en viss minimistorlek. Denna minskar därför från 240 mkr vid periodens början till 80 à 100 mkr vid dess slut. Själva principen om en särskild, för ljudradion och televisionen gemensam fon-

Tabell 53. Intäkter samt kostnadsfördelning per licens 1967—1975 (kr)

Budgetår	Intäkter (licensavg. + räntor)	Kostnader			Ökning eller minskning av fonderade medel
		TV	ljudradio	Summa	
85-timmarsalt. för TV					
1967/68	170	128	58	186	—16
1968/69	175	135	59	194	—19
1969/70	197	139	58	197	± 0
1970/71	205	153	61	214	— 9
1971/72	220	161	63	224	— 4
1972/73	224	171	65	236	—12
1973/74	247	178	68	246	+ 1
1974/75	254	186	72	258	— 4
100-timmarsalt. för TV					
1967/68	170	129	58	187	—17
1968/69	175	138	59	197	—22
1969/70	204	149	58	207	— 3
1970/71	214	163	61	224	—10
1971/72	237	177	63	240	— 3
1972/73	244	186	65	251	— 7
1973/74	267	198	68	266	+ 1
1974/75	274	206	72	278	— 4
115-timmarsalt. för TV					
1967/68	174	134	58	192	—18
1968/69	180	148	59	207	—27
1969/70	220	168	58	226	— 6
1970/71	234	187	61	248	—14
1971/72	260	198	63	261	— 1
1972/73	269	202	65	267	+ 2
1973/74	292	218	68	286	+ 6
1974/75	300	229	72	301	— 1

deringspost påverkas givetvis inte alls av att man under den närmaste tioårsperioden tar medel ur fonden i stället för att fylla på den.

7.2.2 *Val mellan de tre TV-alternativen*

Vid det slutliga uppgörandet av finansplan för tiden intill 1975 måste ett val träffas mellan olika alternativ i fråga om kostnadsnivån. Vad beträffar ljudradion har vi endast framlagt ett alternativ. Det har inte synts motiverat att här redovisa även andra möjligheter, då en mer kostnadskrävande plan inte skulle ha rimmat väl med mediets nya ställning, medan en mera väsentlig sänkning av kostnaderna kan uppnås först vid en sådan minskning av den föreslagna pro-

gramtiden, som vi inte anser oss kunna rekommendera. Mindre begränsningar av utbyggnaden av regionalradion, eller av något av de tre riksprogrammen, påverkar i mycket begränsad utsträckning den licensnivå som över en längre period blir aktuell.

Något annat är läget vad gäller televisionen. Vi har här valt att inte redovisa några alternativ beträffande den ur kostnadssynpunkt väsentliga avvägningen mellan svenska och utländska inslag, emedan vi på programmässiga grunder ej ansett oss kunna förorda en sänkning av den svenska andelen och på ekonomiska grunder anser det uteslutet att höja den utöver den mycket begränsade höjning som våra förslag innebär. Däremot har vi såväl i kapitel 4.1 som i kapitel 4.5 fört våra resonemang kring tre alternativ för programtiden fram till 1975, betecknade som 85-, 100- och 115-timmarsalternativen. Vi har för överskådlighetens skull stannat vid dessa tre.

Vi vill understryka att man varken kan eller behöver binda sig i detalj för den långsiktiga utvecklingen av programverksamheten redan när man tar ställning till våra förslag. Enligt de förslag vi framlagt i kapitel 3.1 kommer den successiva planeringen att avse perioder om tre år (med rullande planer). Man kan därför mycket väl preliminärt ta ståndpunkt för ett visst alternativ — i allmänna drag — och låta utvecklingen följa detta under de första treårsplanerna, för att sedan välja en annan utvecklingslinje om skäl härför skulle föreligga. Man kan visserligen knappast vid en mera långsam upptakt »ta igen» en eftersläpning i förhållande till ett högre alternativ, men väl däremot övergå till samma takt i expansionen som detta innebär. Vid dylika växlingar får man dock ta med i beräkningen vilka faciliteter som krävs för skilda volymer hos produktionen och se till att adekvata resurser verkligen står till förfogande. Konkret betyder detta, att om man t. ex. valt 100-timmarsalternativet och av detta skäl också valt att t. v. inte påbörja TV-husets andra etapp, kan man inte på kort sikt kräva en sådan ökning av egenproduktionen som skulle kräva tillgång till den nämnda byggnaden, då ju en sådan inte kan komma till stånd snabbt.

I den centrala frågan om vilket av de tre huvudalternativen för verksamhetens omfattning som bör väljas intar vi följande ståndpunkt, sedan vi nu även kunnat bedöma kostnaderna. De många olika programönskemål som vi har funnit berättigade talar enligt vår bedömning emot 85-timmarsalternativet. Mot bakgrund av den relativt ingående planering som ägt rum på olika områden finner vi att 100-timmarsalternativet i och för sig är väl underbyggt och sakligt sett motiverat. Vi vill för vår del förorda att detta alternativ läggs till grund för den framtida planeringen och då särskilt de treåriga finansplanerna.

Skulle man emellertid vara beredd att ta ansvaret för en större ekonomisk ram kan antingen 115-timmarsalternativet eller en utvecklingslinje någonstans mellan detta och det föregående alternativet tänkas. Det högsta alternativet innebär otvivelaktigt en ambitiös utvecklingsplan för svensk TV, med rika möjligheter för en rad programområden.

I vårt eget förord för ett till synes ganska expansivt alternativ ligger ett påpekande, att realism i framtidsplaneringen måste avse såväl de många starkt understödda programönskemålen som de ekonomiska möjligheterna. Ett val i dag av ett lågt alternativ för den framtida utvecklingen kan skapa starka spänningar i en rad avseenden, leda till ett ökat tryck för att de önskemål som inte kunnat realiseras skall få uttryck på andra vägar, och sannolikt också medföra att man senare successivt frångår det först indikerade, lägre alternativet till förmån för ett högre och programpolitiskt mer realistiskt. Detta är just vad som har hänt om man jämför de planer som uppgjordes i slutet av 1950-talet med den faktiska utvecklingen.

Vår uppfattning är att de två högsta alternativen står bäst i samklang med de önskemål och förväntningar som ställs på vårt viktigaste massmedium under de närmaste tio åren. Sätts de i relation dels till alla de åtaganden som inom denna ram bör kunna realiseras, dels till de kostnader som allmänheten under den kommande tiden kan antas vara beredd att påtaga sig för detta och andra ändamål, framstår 100-timmarsalternativet för oss som det sakligt rimligaste. Vi har ändock, av skäl som är uppenbara, velat redovisa de ekonomiska konsekvenserna även av andra möjligheter.

7.2.3 Kommentarer till finansplanen

Vi har sålunda förordat en finansplan som vad televisionen beträffar baseras på kostnaderna för det s. k. 100-timmarsalternativet enligt tabell 51, och som inrymmer de successiva licenshöjningar som för detta alternativ redovisats i texttabellen i punkt 7.2.1. Vissa motiveringar och kommentarer skall göras i anknytning till vårt ställningstagande.

Ljudradiolicensen förblev från 1926 till 1951 oförändrad vid 10 kr. Den undergick därefter flera relativt täta höjningar men stod sedan från 1957 till 1964 vid 30 kr/år, varefter en mindre höjning till 35 kr företogs. För televisionen har sedan starten av de reguljära sändningarna 1956 gällt samma belopp, 100 kr/år, vilket enligt våra förslag kommer att ha tillämpats i elva år när det slutligen höjs. Även från andra länder finns exempel på att licensbelopp stått fast under mycket långa perioder.

Uppenbarligen kan inte ett och samma belopp genom slumpens inverkan bli så avpassat, att det under en följd av år ger just de intäkter som verksamheten behöver. Den svenska radiolicensen lämnade som nämnts i punkt 7.1.1 under många år ett överskott som inlevererades till statsverket. När senare principen om specialdestinering av licensmedlen infördes, kombinerades den med fondering av årsöverskotten för framtida bruk. På ljudradiosidan var avsikten klar och fick också önskad verkan: man genomförde inledningsvis en höjning, som under ett antal år lämnade driftöverskott för fondering. När därefter på grund av omfattande investeringar (såsom i Radiohuset) och successivt ökade drift-

kostnader årsbudgeten började uppvisa underskott kunde man använda de fonderade medlen och därigenom sträcka ut den period, under vilken en oförändrad och från 1964 med endast 5 kr höjd radiolicens behövde uttagas.

Vad som inträffat på televisionssidan är något helt annat. Här hade man en som det skulle visa sig oriktig föreställning om vilket licensantal som kunde väntas under den nya verksamhetens första skede och fastställde därför ett relativt högt licensbelopp. Den explosionsartade TV-utvecklingen medförde därefter att de årliga intäkterna steg i mycket rask takt vid oförändrat licensbelopp. Därigenom kunde såväl televerkets kraftiga utbyggnad av sändarnätet som — något senare — Sveriges Radios förlängning av programtiden och höjning av medeltimkostnaden genomföras, samtidigt som en fond av ganska betydande mått byggdes upp.

Denna utveckling är emellertid en engångsföreteelse. Licensantalet uttryckt i procent av hela antalet hushåll stiger för varje år allt långsammare, och under 1970-talet blir de årliga tillskotten efter hand mycket små. De härrör då främst från nytillkomna hushåll, endast delvis från en mycket sakta fortgående påfyllnad av TV-innehavet i befintliga hushåll. I Förenta staterna har i dag ca 92 procent av alla hushåll TV-mottagare, och vid ungefär samma storleksordning finns det anledning att vänta att en mättnadsgräns nås även i Sverige någon gång under 1970-talet. Detta betyder alltså inte att ökningen av antalet TV-licenser avstannar helt, endast att den blir synnerligen långsam, ungefär som fallet har varit med radiolicenserna sedan ett antal år (om man bortser från den gynnsamma effekten av en förbättrad licenskontroll för några år sedan och den ogynnsamma effekten av det i föregående kapitel antydda, mera utbredda licensskolket).

Av dessa skäl blir systemet med sällan återkommande licenshöjningar svårt att upprätthålla i framtiden. Kostnaderna måste ju — även om man senare helt avstår från att öka verksamhetens omfattning eller höja dess kvalitet — uppvisa en fortsatt stegring, om våra hittillsvarande ekonomiska erfarenheter inte slår alldeles fel. Man måste alltså för att kunna erhålla licensbelopp som skall gälla kanske för åtta eller för tio år genomföra så stora höjningar, att tröskeleffekten enligt vårt bedömande torde bli ett psykologiskt hinder.

Det bör däremot vara lättare att genomföra mindre höjningar som återkommer med korta mellanrum. Allmänheten är ju medveten om att såväl priserna som inkomsterna stiger varje år, och att man av dessa skäl måste betala mer för de flesta varor och tjänster. Därtill kommer att det man »köper» genom radio-TV-licensen i sig själv växer och förbättras undan för undan. Detta gäller givetvis även om man genomför större och glesare höjningar, men det är likväl en inte oväsentlig skillnad mellan att börja betala en avsevärt högre licens för att möjliggöra förbättringar som inträder först efter hand under en längre tid, och att via tätare och mindre höjningar mera omedelbart betala vad man skall få. Vi har funnit det önskvärt att introducera dessa redan 1967. Därigenom kan man också undvika den häftiga tröskeleffekt som måste uppstå, när man efter

att helt ha tömt nuvarande fonder i ett steg skulle övergå från den period då expansionen av TV-ägandet betalade verksamhetens expansion, till den senare och om man så vill »definitiva» period då man endast genom successiva licenshöjningar kan finansiera rundradioverksamheten.

Det kan måhända synas som om de licensbelopp som blir aktuella fram mot 1975 är höga. Man måste då hålla i minnet att licensavgifterna alltid uttrycks i nominellt penningvärde, medan inte bara kostnaderna utan även licensbetalarnas inkomster hela tiden stiger. Vi har därför med tabell 54 velat uppvisa, vilken andel av en genomsnittlig industriarbetarinkomst, uttryckt i procent, som för en rad givna år tas i anspråk för en radio- och en TV-licens (i framtiden en kombinerad licens) enligt vårt huvudförslag. Inkomstuppgifterna har lämnats av Landsorganisationen vad avser tiden sedan 1956 (utjämnad till lika stora årliga ökningar). För den kommande perioden har antagits samma tillväxttakt. Denna motsvarar 5,8 procent per år, vilket stämmer väl överens med våra framtidsantaganden. Under de senaste åren har emellertid inkomstökningen varit snabbare. Skulle det just nu aktuella värdet tillämpas påverkas likväl licensbetalarnas inkomster mera än rundradions kostnader, varför i detta fall de framtida procentvärdena i tabellen blir något lägre.

Tabell 54. Radio-TV-licens och årsinkomst

	1956	1960	1964	1968	1970	1972	1974
Inkomst kr	11 370	14 250	17 850	22 360	25 040	28 030	31 370
Licens kr	120	130	135	170	210	240	270
Procent	1,06	0,91	0,76	0,76	0,84	0,86	0,86

Av denna tabell framgår att det genomsnittliga svenska hushållet även enligt vårt förslag till successiva licenshöjningar betalar en så gott som konstant andel av sin inkomst för de televisions- och ljudradioprogram det erhåller (jämfört med de första TV-åren en lägre andel). Samtidigt ökar hela tiden utbudet, alltså den motprestation som erhålls för den givna avgiften. Låt oss erinra om några typår, nämligen det då TV startade, det innevarande året samt slutåret enligt våra planer:

1956/57: licens 120 kr (1,06 %) Ett TV-program, 12 tim/vecka
Två radioprogram, 6 600 tim/år

1964/65: licens 135 kr (0,76 %) Ett TV-program, 42 tim/vecka
Tre radioprogram, 15 800 tim/år
Regionalradio, 180 tim/år och distrikt

1974/75: licens 270 kr (0,86 %) Två TV-program, 100 tim/vecka
Färg-TV
Tre radioprogram, 19 000 tim/år
Regionalradio, 400 tim/år och distrikt

Mot bakgrund av det starkt ökade utbudet och de förbättrade valmöjligheterna framstår de av oss föreslagna licensavgifterna som rimliga. Man kan också göra jämförelser med en rad andra, näraliggande kostnader. Hur mycket lägger ett hushåll om två vuxna och två barn årligen ned på inträdesbiljetter till biografer, teatrar, idrottsevenemang etc. av vida mindre omfattning än vad som bjuds i radio och TV? Vad kostar dagstidningar, veckotidningar, andra varor och tjänster på angränsande områden? Frågeställningen blir ännu mera konkret om man slår ut de av oss föreslagna licensavgifterna på årets dagar. För t. ex. 1970 motsvarar avgiften 210 kr endast 57,5 öre per dag och hushåll *i nämnda års kostnads- och inkomstläge*. Sannolikt får man 1970 betala 55 eller 60 öre för ett lösnummer av en kvällstidning.

Vi har som en utgångspunkt haft att rundradioverksamheten även framdeles skall finansieras medelst licensavgifter. Våra beräkningar visar nu att man med denna metod kan inrymma mångskiftande och omfattande utbyggnader av verksamheten utan att behöva tillgripa avgifter som i ett reellt penningvärde skiljer sig nämnvärt från de hittills tillämpade. Det vill därför synas som om licenssystemet även i framtiden håller måttet.

RESERVATIONER M. M.

(1) Avvikande mening beträffande programledningen för TV-P 2 (kapitel 2.4) av ledamoten Helén

Utredningen har under arbetets gång övervägt lämpligheten att föreslå skilda programledningar för de två TV-kanalerna, samverkande genom en koordinator, direkt underordnad radiochefen. Utredningens majoritet har tyvärr i slutskedet av arbetet övergett sin preliminära avsikt att föreslå två skilda programledningar sedan erinringar framförts bl. a. av den nuvarande TV-ledningen. Majoriteten har låtit vissa tidsbundna och skenbara effektivitetssynpunkter väga över de principiellt långt viktigare skälen för att så långt som möjligt eftersträva den produktionskonkurrens — inom ramen för ett begränsat programutrymme — som kan uppnås genom skilda programledningar med självständig personal- och ämnesbedömning. Jag delar icke majoritetens ståndpunkt att man därmed skulle hamna i den situation vad gäller valet av sändningstider för program av olika karaktär, som kan uppstå när exempelvis ett kommersiellt baserat TV-företag konkurrerar med ett annat (kommersiellt eller licensburet) företag om en och samma publik. Om man som majoriteten stannar för att all TV-produktion i landet samordnas i former som enligt min mening svarar mot den nuvarande enda programkanalens organisation försvåras, tvärtemot majoritetens egna avsikter, radikalt möjligheterna att ge de distriktscentraler ute i landet — först och främst Göteborg och Malmö — som kan ge en TV-kanal profil och substans en tillräckligt självständig ställning. Enligt min mening bör redan från starten av TV-P 2 Göteborg och Malmö tillförsäkras en bestämd andel av programtiden. Senare bör övervägas om själva ledningen av TV-P 2 bör förläggas till annan ort än Stockholm. Skulle utvecklingen på TV-området då ha fortskridit därhän att två konkurrerande företag — trots att i dag enligt min mening övervägande argument talar mot ett sådant arrangemang — kan komma i fråga bör med min uppläggning erfarenheter för bedömningen även av denna fråga lättare kunna vinnas än genom majoritetens förslag med en TV-ledning i realiteten helt koncentrerad till Stockholm.

(2) Avvikande mening beträffande radiofullmäktige (kapitel 3.1) av ledamöterna Helén och Larsson

Det är angeläget att den särställning Sveriges Radio bevarar bland massmedia — även sedan de uppmjukningar av radiomonopolet genomförts som radioutredningen föreslår — inte onödigtvis binder Sveriges Radio samman med den verkställande statsmakten. Den missuppfattningen bör ej råda att en sittande regering kan påverka företagets programpolitik och personalrekrytering. En anknytning på högsta plan till den folkvalda församlingen med dess inbördes kontrollmöjligheter uppfattas säkerligen av de flesta som mera naturlig.

Vi delar icke de synpunkter kommittén anfört mot införande av radiofullmäktige, utsedda av de riksdagens valmän som väljer bankofullmäktige och riksgäldsfullmäktige. Radiofullmäktige bör inträda som högsta instans under riksdagen i alla frågor gällande radio och TV med uppgift att förvalta licensmedlen och ta ställning till de årliga budgetäskandena från Sveriges Radio och telestyrelsen för radio- och TV-ändamål.

Frågor beträffande den långsiktiga planeringen av radio- och TV-verksamheten bör därvid naturligen behandlas i radiofullmäktige utan att riksdagens rätt att yttra sig i licensfrågan trädes för när.

Genom att radiofullmäktige skulle allsidigt återspegla folkets opinion skapas genom införande av denna överinstans såväl ett forum för den nödvändiga sammanvägningen av de anslagsäskande instansernas stundom svårförenliga synpunkter som en garanti för att en kontinuerlig prövning sker av att licensmedlen handhas med omsorg och varsamhet.

Då enligt utredningens förslag såväl Sveriges Radios styrelse som radionämnden nedskäres till ungefär en tredjedel av förutvarande storlek blir givetvis folkrörelserepresentationen i dessa organ starkt beskuren. Även mot denna bakgrund är det angeläget att bereda folkrepresentationen tillfälle att översiktligt följa radio- och TV-verksamheten genom särskilda fullmäktige. Kungl. Maj:ts roll begränsas i och med införande av radiofullmäktige till att förelägga riksdagen de treårsplaner som utgör förutsättningen för fastställande av licensavgiften samt till att utse ledamöter av radionämnden och det programråd som utredningen funnit böra knytas till Sveriges Radio. Någon särskild sändningsnämnd blir med införandet av radiofullmäktige ej erforderlig, utan fullmäktige och deras kansli fullgör motsvarande funktioner.

(3) Särskilt yttrande av experten Persson

På skäl som närmare utvecklas i det följande kan jag icke ansluta mig till det av utredningen förordade, ur kostnadssynpunkt ytterligt expansiva programalternativet för televisionens utbyggnad, vilket enligt min mening leder fram till licensavgifter av sådan höjd att dessa såväl ur den enskilde licensbetalarens synpunkt som från samhällsekonomiska utgångspunkter måste anses både orealistiska och orättmätiga. Då därtill kommer att man utan att i princip rucka på programutbudets omfattning enligt utredningens huvudalternativ som nedan visas kan komma ned på en betydligt lägre licensnivå, har jag i egenskap av ekonomisk expert åt utredningen icke ansett mig kunna underlåta att redovisa min skiljaktiga mening. En bidragande orsak härtill har varit, att utredningens förslag enligt min mening kan bli ett vapen i händerna på dem som önskar en reklamfinansierad television (rundradio).

Radioutredningen tillsattes ursprungligen som en besparingsutredning för ljudradion. De ursprungliga direktiven har aldrig upphävts och tillkomsten av tilläggsdirektiven för televisionen borde enligt min mening icke ha föranlett att

besparingsundersökningarna sköts åt sidan, desto mindre som det arbetande sekretariatet i anslutning härtill kraftigt förstärktes. Utredningens arbete har kommit att koncentreras på undersökningar om behovet ur olika synpunkter av programmässiga utbyggnader medan de ekonomiska aspekterna i vidaste bemärkelse kommit i bakgrunden. Härtill har bl. a. medverkat att utredningen under arbetets gång fått en ändrad sammansättning. I kostnadsprognoserna för såväl ljudradion som televisionen har Sveriges Radios beräkningar i stort sett godtagits, vilket från principiella utgångspunkter självfallet måste te sig tvivelaktigt.

Under hela utredningsarbetets gång har jag för min del hävdat, att utredningen primärt borde ha tagit principiell ställning till den ekonomiska ramen för verksamheten (licens- och finansieringsfrågorna) och därefter ha penetrerat vad som borde rymmas inom denna ram. En slutgiltig sammanjämkning skulle sedan ha skett, varvid en eventuellt erforderlig ruckning av den ekonomiska ramen fått göras. Som framgår av betänkandet har utredningen gått den motsatta vägen och sålunda först tagit ställning till vad som från skilda programmässiga utgångspunkter bedömts önskvärt att tillgodose i rundradion, varefter Sveriges Radio tillhandahållit grundmaterialet för uträkning av de kostnadsmässiga effekterna av dessa ställningstaganden. Även om utredningen icke varit definitivt bunden av ståndpunktstagandena beträffande programsidan, har tillvägagångssättet tvivelsutan de facto försatt utredningen i ett tvångsläge, då det gällt att slutgiltigt fastlägga kostnadssidan. Att de ekonomiska aspekterna tillagts en underordnad roll avspeglas också i att de mycket digra aktstycken utredningen presenterar endast i liten utsträckning behandlar de ekonomiska frågeställningarna.

När det gäller en sådan fråga som den framtida utbyggnaden av rundradioverksamheten och de väldiga kostnader, som denna visar sig vara förenade med, är det enligt min mening ofrånkomligt att sätta in densamma i de större samhällsekonomiska sammanhangen. Det förhållandet att verksamheten i fråga finansieras med specialdestinerade medel fritar på intet sätt från sådana överväganden. Vid dessa skall självfallet beaktas inte blott de kostnader, som täcks av licensavgifterna, utan även den enskildes utgifter för apparatanskaffning genom införandet av P 2 i televisionen och färg-TV. Vidare måste vägas in i bilden att vi nu och för överskådlig framtid notoriskt befinner oss i ett läge, där vi genom knappheten på kapital och andra reala resurser icke är i stånd att tillgodose ytterst angelägna behov såsom bostäder, skolor, sjukhus, vår forskning och högre utbildning och mycket annat. Enligt min mening är det mot bakgrunden härav icke rimligt att låta rundradioverksamheten kostnadsmässigt växa i den utsträckning utredningen föreslår. Enligt huvudalternativet skulle de totala årskostnaderna för televisionen på tio år komma att öka med icke mindre än närmare 400 mkr till 555 mkr budgetåret 1974/75 vid en årlig penningvärdeförsämring om 5 procent. Härtill skall läggas licensbetalarnas ökade utgifter för

apparatanskaffning, vilka totalt torde röra sig om flera 100 mkr, kanske mera. Om vi hade en skattefinansierad rundradioverksamhet tror jag knappast att någon skulle komma på tanken att föreslå en utbyggnad, tillnärmelsevis så kostnadskrävande som den utredningen förordar i sitt betänkande. Licensfinansieringssystemet kan i och för sig ses sålunda, att statsmakterna velat ge verksamheten i fråga en viss prioritet med hänsyn bl. a. till dess karaktär och popularitet. Men som jag tidigare understrukit kan detta förhållande icke rimligen få leda till att man underlåter att göra samhällsekonomiska avvägningar, vilka enligt min bestämda mening måste resultera i en betydligt reducerad kostnadsram för i främsta rummet televisionens utbyggnad. För mig framstår det ur dessa synpunkter som icke försvarbart att föreslå en utbyggnad på 100-tals mkr årligen för denna verksamhet, samtidigt som man måste vara medveten om den prekära bristsituation på vitala samhällsområden vi under samma tidsperiod har att brottas med. Med en rationell resursallokering synes en sådan bedömning i varje fall icke ha något att skaffa! För den, som har erfarenhet av den statliga budgetgranskningen och svårigheterna att vid denna få igenom även de mest angelägna krav, framstår radioutredningens här framlagda förslag i vad avser de ekonomiska frågorna som nära nog lättsinniga.

På anförda grunder kan det ifrågasättas om icke de samhällsekonomiska aspekterna på det aktuella problemkomplexet borde göras till föremål för en särskild expertgranskning med starkt inslag av nationalekonomisk och finansvetenskaplig expertis. Under alla förhållanden måste en sådan bedömning komma till stånd på det ena eller andra sättet, innan slutlig ståndpunkt till utredningens förslag tas. I utredningsdirektiven förutsätts också, att TV-utbyggnaden skall genomföras *i den takt våra resurser medger.* Det må i denna del slutligen påpekas att en hänvisning till det fria konsumtionsvalet av olika skäl icke kan tilläggas relevans i sammanhanget.

I tilläggsdirektiven till utredningen 1962 har departementschefen uttalat att det finns anledning räkna med att man inom ramen för nu utgående licensavgift och utan att frångå nuvarande kontantfinansiering av investeringarna skall kunna finansiera utbyggande och drift av ett andra TV-program fram mot slutet av 1960-talet. Trots denna anvisning föreslår radioutredningen nu en höjning av den gemensamma licensen redan den 1/10 1967 även med tanke på televisionens behov.

Mot ovan redovisade bakgrund synes följande plan för licenshöjningarna kunna läggas till grund för rundradioverksamhetens utbyggnad under den närmaste tioårsperioden. Som jämförelse upptas utredningens s. k. mellanalternativ inom parentes.

Detta mitt förslag innebär endast en mindre justering nedåt av den ram som ställs till ljudradions förfogande. Även om man genom den gemensamma licensen och den gemensamma fonden inte direkt kan hänföra en viss del av de årliga intäkterna till ettdera mediet avser den ekonomiska expansionen, och därför också de av mig föreslagna nedjusteringarna, till största delen televisionen.

Tidpunkt för licenshöjning	(Ljudradio)	(TV)	Summa	Utredningens förslag
1/10 1967	(60)	(100)	160	(170)
1/10 1969	(60)	(120)	180	(210)
1/10 1971	(65)	(145)	210	(240)
1/10 1973	(70)	(160)	230	(270)

Enligt min mening ryms inom de licensavgifter jag förordar gott och väl ett 100-timmarsalternativ för TV-produktionen. För detta fordras endast att man icke — som utredningen förutsätter — ökar den synnerligen kostnadskrävande egenproduktionens andel utan bibehåller denna på ungefär nuvarande nivå. Något skäl att öka denna relativa andel samtidigt som man nästan 2 1/2-dubblar den totala produktionsvolymen kan inte förebäras. Vid utredningens egen enkät har från flera håll också framhållits att programmens ursprung är av helt underordnad betydelse och att relevant i sammanhanget endast är kvalitetsaspekten. Över huvud finns anledning påpeka att det för televisionens del ur kostnadssynpunkt är oegentligt att tala om ett timalternativ, då kostnaderna för varje sådant alternativ är helt beroende av andelen egenproduktion jämfört med övrig produktion. Den förra är genomsnittligt sett 5—10 gånger dyrare än den senare. Härtill skall läggas att denna avsevärt billigare produktion av typ eurovisionssändningar (sport), dokumentärfilmer och förhyrda seriefilmer (Flinta, Cartwright, »deckare») tillhör de allra populäraste programinslagen. Hur många sändningstimmar som ryms inom en fastlagd kostnadsram är med andra ord i avgörande utsträckning betingat av hur produktionen fördelas på de olika typerna av program. Det bör ankomma på Sveriges Radio att inom en anvisad kostnadsram fastställa denna fördelning. Enligt min mening har radioutredningen i detta liksom i en rad andra fall gått för långt i sina anvisningar om programmens innehåll, ursprung, förläggning m. m.

I utredningens kostnadsberäkningar för televisionen har gjorts ett årligt procentuellt påslag för kvalitetshöjning samtidigt som en viss mindre reduktion för rationalisering verkställts. Nettoeffekten härav stiger under perioden i fråga från 0 till hela 21 procent budgetåret 1974/75. För de nio år det här gäller uppgår denna nettokostnadspost till icke mindre än ca 300 mkr eller i genomsnitt över 30 mkr per år inkl. 5 procents årlig penningvärdeförsämring. Detta belopp motsvarar i medeltal mer än 13 kr per licens och år under hela perioden. Sveriges Radio har under de senaste budgetåren erhållit betydande tillskott för höjning av programkvaliteten. Några skäl att även fortsättningsvis räkna med särskilda nettotillskott härför föreligger icke. Å andra sidan är det måhända rimligt att Sveriges Radio för detta ändamål får tillgodogöra sig de icke oväsentliga rationaliseringsvinster, som måste föreligga vid en så betydande ökning av programvolymen som det här är fråga om. Självklart är detta emellertid inte. Det bör i sammanhanget framhållas, att utredningen i sina kostnadsberäkningar utgått

från genomsnittlig timkostnad för olika programtyper vid nuvarande produktionsvolym.

De kostnadsmässiga konsekvenserna av här ovan redovisade avvikelser från utredningens förslag och därpå grundade kostnadsberäkningar är mer än väl tillfyllest för att förklara de skillnader i licensavgifternas storlek för televisionens del som föreligger mellan utredningens och det här framlagda förslaget. Som framgår av det anförda är detta sistnämnda alternativ på intet sätt något minimialternativ, där alla kostnadsreducerande möjligheter tagits till vara. Om de samhällsekonomiska övervägande, varom tidigare talats, skulle leda fram till att ytterligare beskärningar bedöms erforderliga, finns sålunda utan tvivel utrymme härför. Som utgångspunkt för min bedömning har jag tagit den kvantitativa omfattning av TV-produktionen, som utredningen har föreslagit i sitt mellanalternativ och inom denna ram har jag sökt komma fram till sådana kostnadsreduceringar, som måste anses rimliga och realistiska. Självfallet kan de allmänna samhällsekonomiska bedömningarna därjämte motivera att den kvantitativa ramen minskas och att själva utbyggnadstakten sålunda inte blir så snabb som utredningen förutsatt. Vad som här kan bli särskilt aktuellt är färgtelevisionen, som icke medför så stora kostnadsökningar för Sveriges Radio och telestyrelsen men väl för konsumentsidan för apparatinköp.

De betydande anslag av statsmedel för speciella delar av programproduktionen, som radioutredningen föreslår i betänkandet, har jag icke funnit anledning att här ingå på. Då det gäller dessa kommer automatiskt in den prioritering mellan olika behov varom här ovan talats och vilken jag ansett böra vara vägledande även då det gäller utbyggnadstakten för den licensfinansierade delen av rundradioverksamheten.

En besparingsmöjlighet av engångskaraktär, som utredningen avvisar och som ovan inte ianspråktagits, föreligger i den periodisering av licensavgiftsinkomsterna, som nu tillämpas men som enligt min mening inte finns något som helst skäl att bibehålla. Denna bokföringsmässiga skuld till licensbetalarna är nämligen helt fiktiv, då någon återbetalning aldrig ens teoretiskt kan bli aktuell.

BILAGOR

Förslag till stadgar för Stiftelsen Sveriges Radio

Staten och aktieägarna i Sveriges Radio AB har denna dag genom gemensamt beslut bildat Stiftelsen Sveriges Radio och antagit de stadgar som följer.

Grundläggande bestämmelser

1 §

»Stiftelsen Sveriges Radio», i förkortad form »Sveriges Radio», utgör en av staten och företrädare för folkrörelserna, näringslivet och pressen bildad stiftelse av uteslutande privaträttslig natur.

2 §

Sveriges Radio och dess styrelse har sitt säte i Stockholm.

3 §

Sveriges Radios ändamål är att utan vinstsyfte handha programverksamheten för allmän rundradio och bedriva annan därmed sammanhängande verksamhet.

Med allmän rundradio förstås i dessa stadgar även trådsändningar som avses i 5 § första stycket radiolagen.

4 §

Kungl. Maj:t skall av licensmedel, som upptagits för allmän rundradio, och i särskilda fall även av andra medel tillhandahålla Sveriges Radio de belopp som utöver företagets egna intäkter är erforderliga för verksamheten.

5 §

Sveriges Radio må inte anordna program eller annat inslag i sändning, där kommersiell reklam medges mot betalning eller vederlag i annan form.

Ytterligare regler mot reklam skall utfärdas av Sveriges Radio att gälla sedan de fastställts av Kungl. Maj:t.

6 §

Det tillkommer Sveriges Radio ensam att, under beaktande av lag och dessa stadgar, bestämma vilka program som skall sändas i allmän rundradio här i riket och vad de skall innehålla.

7 §

Sveriges Radios verksamhet skall bedrivas under beaktande av den allmänna rundradions centrala ställning i landets kultur- och samhällsliv. Den skall präglas av saklighet och opartiskhet.

8 §

Kungl. Maj:t skall efter samråd med berörda parter meddela särskilda bestämmelser om uppdelning och samordning mellan Sveriges Radio och televerket av den till allmän rundradio hörande tekniska verksamheten.

9 §

Om Sveriges Radios ställning vid krig, krigsfara eller under andra av krig föranledda utomordentliga förhållanden skall särskild överenskommelse träffas mellan staten och Sveriges Radio. Denna skall bland annat innehålla att avvikelse från dessa stadgar endast får ske, där detta med hänsyn till omständigheterna är nödvändigt.

Programfrågor

10 §

Programmen skall företrädesvis ha karaktären av riksprogram, men även regional- och lokalprogram skall anordnas.

11 §

Utländsk publik och utlandssvenskar skall genom särskilda utlandsprogram erhålla information om svenska förhållanden och tillfälle att hålla kontakt med Sverige.

12 §

Program för undervisning och utbildning skall i skälig omfattning anordnas i samråd med de på området ansvariga myndigheterna.

Har inte särskilda medel anvisats, må Sveriges Radio betinga sig ersättning för dessa program.

13 §

På begäran av statlig myndighet skall Sveriges Radio sända för allmänheten avsett viktigt meddelande och därvid tillse att meddelandet får en för allmän rundradio lämplig utformning och inte genom sin omfattning eller eljest menligt inverkar på programverksamheten.

14 §

Efter prövning i varje särskilt fall må Sveriges Radio mot avgift sända för enskild person avsett meddelande som berör angelägenhet av synnerlig vikt.

15 §

Programmen skall vara omväxlande till karaktär och innehåll, tillgodose önskemål från olika större och mindre grupper i samhället och bereda frågor av kontroversiell natur erforderligt utrymme. De skall bland annat meddela upplysning om nuets händelser, orientera om viktigare kultur- och samhällsfrågor och stimulera till debatt kring dessa ämnen samt skänka god förströelse och underhållning.

Programmen skall utformas på ett för allmän rundradio lämpligt sätt.

På grundval av dessa stadgar skall Sveriges Radio utfärda särskilda regler för hur programmen skall anordnas (programregler).

Ekonomi

16 §

Sveriges Radio skall till Kungl. Maj:t inkomma med planer för medelsbehovet.

Med ledning av dessa planer beräknar Kungl. Maj:t de belopp som skall tillhandahållas Sveriges Radio.

17 §

Sveriges Radio skall tillse att tillgängliga medel på ett ändamålsenligt sätt och med iakttagande av god hushållning används för verksamhetens behov och vidare utveckling.

18 §

Sveriges Radio må förvärva den lösa eller fasta egendom som är behövlig för verksamheten.

För avhändelse eller pantsättning av företaget tillhörig fast egendom eller byggnad på annans grund fordras Kungl. Maj:ts tillstånd.

19 §

Sveriges Radio skall utfärda en instruktion för den ekonomiska förvaltningen att gälla sedan den fastställts av Kungl. Maj:t.

Organisation

20 §

Sveriges Radios ledning utgörs av styrelse och radiochef.

21 §

Styrelsen består av ordförande och ytterligare sex ledamöter, utsedda för en tid av fyra år.

Kungl. Maj:t utser ordförande och därjämte tre ledamöter. Företrädare för folkrörelserna, näringslivet och pressen utser i särskilt stadgad ordning vardera en ledamot.

För varje ledamot utom ordföranden utses en personlig suppleant, som vid förfall för ledamoten kallas till styrelsen.

22 §

Ingår inte radiochefen bland styrelsens ledamöter, skall han ändå närvara vid styrelsens sammanträden med rätt att delta i överläggningarna och att till protokollet anteckna särskild mening i de ärenden som avgörs. Han skall därvid

biträdas av ekonomidirektören, om inte styrelsens ordförande annorlunda bestämmer. Vid förfall för radiochefen inträder biträdande radiochefen i hans ställe.

Är telestyrelsen inte företrädd bland styrelsens ledamöter, bör en av dess högre tjänstemän ändå närvara vid styrelsens sammanträden med rätt att delta i överläggningarna och att till protokollet anteckna särskild mening i de ärenden som avgörs. Han skall närvara, när ärende som berör televerket behandlas. Telestyrelsen utser honom och en ersättare, som vid förfall för honom inträder i hans ställe, för en tid av fyra år.

Vad i första och andra stycket sägs om närvaro gäller inte när jäv föreligger eller när styrelsens inre angelägenheter behandlas.

23 §

Styrelsen utser inom sig vice ordförande.

24 §

Styrelsen utser för en tid av högst fem år radiochef och biträdande radiochef.

25 §

Det tillkommer styrelsen att, med de inskränkningar som i andra och tredje stycket sägs, leda och förvalta Sveriges Radios angelägenheter.

Det tillkommer radiochefen att, inom den ekonomiska ram styrelsen fastställt, bestämma vilka program som skall sändas och vad de skall innehålla och att öva tillsyn över att de inte innefattar kränkning av lag, dessa stadgar, andra för företaget gällande föreskrifter eller avtal, vari Sveriges Radio är part.

Den löpande förvaltningen av angelägenheter som inte avses i andra stycket handhas av radiochefen under styrelsens tillsyn. Den omfattar inte åtgärd som med hänsyn till företagets förhållanden är av ovanlig beskaffenhet eller av stor betydelse, men radiochefen må vidta sådan åtgärd, om styrelsens beslut inte utan väsentlig olägenhet för verksamhetens gång kan avvaktas; så snart det kan ske, bör han dock underrätta styrelsen härom.

26 §

Det åligger styrelsens ordförande att tillse att sammanträden hålls då så erfordras. Framställer styrelseledamot eller radiochefen begäran om sammankallande av styrelsen, skall denna begäran efterkommas.

27 §

Styrelsen är beslutför, då mer än hälften av ledamöterna är närvarande; även radiochefen och företrädaren för telestyrelsen skall närvara i ärende, där deras närvaro enligt 22 § påfordras. Beslut må dock inte fattas i något ärende utan att såvitt möjligt samtliga styrelseledamöter erhållit tillfälle att delta i ärendets behandling.

28 §

Som styrelsens beslut gäller den mening om vilken de flesta förenat sig och vid lika röstetal den mening som biträds av ordföranden. Är styrelsen inte fulltalig krävs för beslut att tre av ledamöterna är eniga.

29 §

Radiochefen avgör alla frågor av större vikt efter överläggning med direktionen, vars verksamhet han leder. Övriga ledamöter av direktionen har rätt att till protokollet anteckna särskild mening i de ärenden som avgörs.

30 §

Förutom radiochefen ingår i direktionen biträdande radiochefen, ekonomidirektören, de som närmast under radiochefen svarar för programfrågor i allmänhet och för tekniska frågor samt de ledamöter som efter förslag av radiochefen utses av styrelsen.

31 §

Radiochefen må uppdra åt ledamot av direktionen eller åt annan tjänsteman i Sveriges Radio att i radiochefens ställe handlägga visst ärende eller viss grupp av ärenden.

Om förordnande av någon att i radiochefens ställe ansvara för innehållet i program som sänds gäller vad därom särskilt är stadgat.

32 §

För sin verksamhet skall Sveriges Radio inrätta en central organisation i Stockholm samt en distriktsorganisation som täcker hela landet och är indelad på sätt styrelsen bestämmer.

33 §

Förutom av styrelsen tecknas Sveriges Radios firma av radiochefen samt av den, inom eller utom styrelsen, som styrelsen därtill utser.

34 §

Sveriges Radio skall utfärda en arbetsordning med närmare bestämmelser om organisation och arbetsfördelning inom företaget.

Revision m. m.

35 §

Kungl. Maj:t utser för en tid av fyra år tre revisorer jämte tre suppleanter att granska styrelsens förvaltning och företagets räkenskaper.

36 §

Efter verkställt bokslut skall en av styrelsen och radiochefen avgiven berättelse över det senaste räkenskapsårets förvaltning samt räkenskaperna för granskning överlämnas till revisorerna, som däröver avger berättelse.

Inom ett halvt år efter räkenskapsårets utgång eller den senare tidpunkt Kungl. Maj:t bestämmer skall förvaltningsberättelsen och revisionsberättelsen överlämnas till Kungl. Maj:t.

37 §

Sveriges Radio skall vara undantagen från tillsyn enligt 1929 års lag om tillsyn över stiftelser.

Programråd

38 §

Kungl. Maj:t utser ett programråd med uppgift att lämna radiochefen råd om kommande programs sammansättning och utformning.

Instruktion för rådet utfärdas av Kungl. Maj:t.

39 §

Radiochefen skall minst tre gånger årligen lämna programrådet en redogörelse för viktigare planer rörande programmens sammansättning och utformning och, tillsammans med de tjänstemän inom Sveriges Radio han därtill utser, överlägga med rådet om dessa planer och andra till rådets uppgift hörande frågor som väcks av rådets ledamöter.

Radionämnd

40 §

Kungl. Maj:t utser en radionämnd med uppgift att granska huruvida programmen anordnats i enlighet med dessa stadgar eller med stöd därav utfärdade föreskrifter.

Instruktion för nämnden utfärdas av Kungl. Maj:t.

41 §

Sveriges Radio skall tillhandahålla radionämnden erforderligt material för dess granskning.

Radiochefen eller annan tjänsteman inom Sveriges Radio skall på kallelse närvara vid sammanträde med nämnden för att lämna upplysningar i de ärenden som behandlas.

Nämndens protokoll rörande granskningen skall tillställas Sveriges Radio.

Stadgarnas giltighetstid

42 §

Dessa stadgar skall gälla för en tid av åtta år.

43 §

Kungl. Maj:t må efter samråd med Sveriges Radio och bemyndigande av riksdagen meddela beslut om ändring av stadgarna från och med utgången av den i 42 § nämnda giltighetstiden.

Har tiden utgått utan att Kungl. Maj:t meddelat beslut om ändring, skall stadgarna gälla för en ytterligare tid av åtta år och på samma sätt för följande perioder av åtta år.

44 §

Kungl. Maj:t må även under den i 42 § nämnda giltighetstiden meddela beslut om ändring, ifall det sker med godkännande av minst sex ledamöter av Sveriges Radios styrelse och efter bemyndigande av riksdagen. Ändring av 25 § andra stycket skall godkännas även av radiochefen.

Har en bestämmelse i stadgarna ändrats enligt första stycket skall den ändå gälla för samma tid som övriga bestämmelser.

Brott mot stadgarna

45 §

Skulle Kungl. Maj:t finna att styrelseledamot eller radiochefen brutit mot dessa stadgar, må Kungl. Maj:t lämna honom särskilt meddelande härom.

Skulle styrelsen finna att radiochefen brutit mot dessa stadgar, må den lämna honom särskilt meddelande härom.

46 §

Skulle Kungl. Maj:t finna att styrelseledamot grovt brutit mot dessa stadgar, må Kungl. Maj:t avskeda honom.

Skulle styrelsen finna att radiochefen grovt brutit mot dessa stadgar, må styrelsen avskeda honom.

Tvist om stadgarna

47 §

Tvist om tolkning eller tillämpning av dessa stadgar avgörs av skiljemän.

— —

Dessa stadgar träder i kraft den 1 juli 196 ., då Sveriges Radio upplöses och Stiftelsen Sveriges Radio börjar sin verksamhet. Bolagets samtliga tillgångar,

skulder och övriga rättigheter övertas av stiftelsen utom inbetalat aktiekapital jämte den i bolagsordningen stadgade utdelningen som överlämnas till aktieägarna. Staten överför i stiftelsens ägo de byggnader och fastigheter som ställts till bolagets förfogande men som hittills förvaltats av byggnadsstyrelsen.

Stockholm den / 196 .

För svenska staten efter riksdagens bemyndigande:

.....

Såsom företrädare för folkrörelserna:

.....

Såsom företrädare för näringslivet:

.....

Såsom företrädare för pressen:

.....

Bilaga 1 b

Motiv till stadgarna

Utredningens allmänna motivering för stadgarna återfinns i kap. 3.1. I det följande anges blott specialmotiv till olika avdelningar och paragrafer i stadgarna.

Stadgarna är tänkta som en »konstitution» för Sveriges Radio av tämligen permanent karaktär. Mera temporära och speciella förhållanden avses därför bli reglerade i andra föreskrifter som lättare kan ändras än stadgarna. De viktigaste av dessa föreskrifter har särskilt omnämnts i stadgarna, nämligen regler mot reklam (5 §), bestämmelser om uppdelning och samordning av den tekniska verksamheten (8 §), överenskommelse med staten om Sveriges Radios verksamhet vid krig, krigsfara eller andra av krig föranledda utomordentliga förhållanden (9 §), programregler (15 §), instruktion för den ekonomiska förvaltningen (19 §), bestämmelser om hur vissa styrelseledamöter skall utses (21 §) och arbetsordning (34 §). I stadgarna har även vissa föreskrifter omnämnts som gäller organ utanför Sveriges Radios organisation men med stark anknytning till företaget, nämligen instruktion för programrådet (38 §) och instruktion för radionämnden (40 §).

Stadgarna ersätter både överenskommelsen mellan svenska staten och Sveriges Radio AB (»överenskommelsen») och bolagsordningen för Sveriges Radio AB (»bolagsordningen»).

Ingressen

Stadgarna är avsedda att antas vid en sammankomst mellan staten och aktieägarna i Sveriges Radio AB, där beslut fattas om att bilda Stiftelsen Sveriges Radio. Såsom framgår av slutbestämmelserna fattas samtidigt beslut om att upplösa Sveriges Radio AB den

dag stiftelsen börjar sin verksamhet. Härvid tillskjuts till stiftelsen de tillgångar som förut tillhört Sveriges Radio AB och, under förutsättning att härmed sammanhängande skattefrågor blir lösta, även vissa byggnader och fastigheter som förut ägts av staten.

Ingressens formulering förutsätter att alla aktieägare är villiga att medverka till den nya ordningen. Skulle så inte vara fallet, får ingressen omformuleras.

Grundläggande bestämmelser

I en inledande avdelning har samlats vissa bestämmelser som för att de gäller verksamheten i dess helhet eller av andra skäl ansetts vara av grundläggande betydelse för Sveriges Radio.

1 §

Den vedertagna förkortade formen »Sveriges Radio» har i fortsättningen använts, där någon förväxling med det nuvarande företaget Sveriges Radio AB inte kan uppkomma.

Av slutbestämmelserna framgår vilka som inom de tre grupperna folkrörelserna, näringslivet och pressen varit stiftare.

Orden »av uteslutande privaträttslig natur» avser att fästa uppmärksamheten på att staten inte vid stiftelsens bildande åsyftat att utrusta företaget med någon offentligrättslig myndighet. Ombildningen av Sveriges Radio från aktiebolag till stiftelse innebär blott att man övergått från en rent privaträttslig form till en annan likaledes rent privaträttslig form. Något ämbetsansvar skall inte åligga styrelsens ledamöter eller företagets tjänstemän, de beslut som fattas inom företaget skall inte kunna överklagas genom besvär i offentligrättslig ordning och företagets handlingar skall inte anses vara allmänna handlingar.

2 §

Av formuleringen framgår att Sveriges Radios säte är Stockholm, även i de fall radiochefen utgör företagets högsta organ (jfr 25 § 2 st.).

3 §

Paragrafen motsvarar överenskommelsen § 1 mom. 1 st. 1 med vissa ändringar och tillägg.

Vid beskrivning av Sveriges Radios ändamål har tillagts, såsom hittills gällt utan att det direkt utsagts, att verksamheten skall bedrivas utan vinstsyfte. Härmed markeras att stiftelseformen är naturlig och att ett viktigt skäl för befrielse från skattskyldighet är förhanden. Vid bedömning av om vinstsyfte föreligger skall hänsyn tas till verksamheten i dess helhet, som ju inte avser att avkasta någon vinst för företaget och dess finansiär, staten. Att speciella grenar, såsom programtidskrift och förlag, arbetar enligt liknande principer som motsvarande företag utanför Sveriges Radio, saknar betydelse; en eventuell vinst avser endast att balansera förlust, som eljest skulle drabba licensmedlen, eller att förstärka de medel som står till förfogande för programproduktionen.

Sveriges Radio skall enligt överenskommelsen handha »rundradions» men enligt stadgarna »den allmänna rundradions» programverksamhet. Ändringen sammanhänger med att utredningen uppspaltat rundradion i »allmän» och »särskild» rundradio. Hur man drar gränsen mellan »allmän» rundradio, som faller under Sveriges Radios verksamhet, och »särskild», som faller utanför Sveriges Radios verksamhet, framgår av den föreslagna »radiolag» som skall ersätta 1946 års lag om radioanläggningar. Av andra stycket framgår att vad i stadgarna sägs om allmän rundradio (jfr texten till 4, 6, 7, 8, 13 och 15 §§) avser både trådlösa sändningar och därmed jämförliga trådbundna sändningar.

I Sveriges Radios nuvarande verksamhet ingår inte blott programverksamhet i egentlig mening utan även viss verksamhet som blott indirekt avser anordnandet av program, såsom utgivande av programtidning, förlagsverksamhet och central för inspelning av skolradioprogram. Första stycket kodifierar denna praxis. Med uttrycket »Sveriges Radios

verksamhet» (jfr 7 §) förstås sålunda dels programverksamheten för allmän rundradio, dels annan därmed sammanhängande verksamhet.

Det bör anmärkas att förslaget skiljer mellan »programverksamhet», som omfattar alla aspekter av programmens anordnande, och »programfrågor», som enbart rör produktion eller annan anskaffning av program utan hänsyn till ekonomiska och organisatoriska aspekter (jfr ingressen till 10—15§§).

4 §

Paragrafen återger med någon modifikation överenskommelsen § 9 mom. 1 st. 1. Vad som får anses utgöra »erforderliga» medel för verksamheten har angivits med en mera objektiv formulering.

Av paragrafen framgår att företaget kan ha egna intäkter, t.ex. av försäljning av egna produkter. Härvid måste dock det i 5 § stadgade reklamförbudet iakttas.

5 §

Paragrafen återger i något förändrat och utvidgat skick överenskommelsen § 7 som har följande lydelse: »Program eller programinslag, där mot betalning eller vederlag i annan form kommersiell reklam medgives, må icke förekomma».

Ordet »program» i första stycket täcker både »program» och »programinslag» i överenskommelsens formulering. Med »annat inslag i sändning» avses sådana fall, då reklam förekommer i inslag som inte utgör program i egentlig mening, t. ex. om ett varumärke utan kommentarer eller med någon enkel text uppvisas i en paus i programmet.

Första styckets text täcker inte den viktiga del av reklamförbudet som hänför sig till privat finansiering av program utan direkt samband med reklam. En tillfredsställande reglering av denna invecklade fråga kan svårligen företas i en kortfattad stadgetext som denna. Frågan regleras nu i de »Regler mot reklam» som utfärdats av Sveriges Radio och som även närmare utlägger bestämmelsen i första stycket. Med hänsyn till frågans stora betydelse skall dessa regler enligt andra stycket fastställas av Kungl. Maj:t.

6 §

Till denna paragraf har i något modifierad form överförts stadgandet i överenskommelsen § 2 mom. 1 om Sveriges Radios »ensamrätt att bestämma vilka rundradioprogram som skola utsändas över svenska sändare samt att inom landet producera rundradioprogram för utsändning över svenska sändare».

Den angivna ensamrätten att bestämma vilka program som skall utsändas har kompletterats med en ensamrätt att bestämma vad programmen skall innehålla. Härigenom markeras Sveriges Radios självständighet och rätt att motsätta sig varje censur utifrån. Bestämmelsen kan sammanställas med förbudet mot censur i 3 § av lagförslaget rörande radions juridiska ansvar (SOU 1962: 27).

Eftersom ensamrätten omfattar såväl trådlösa som trådbundna sändare (jfr 3 §), har det ansetts lämpligare att utbyta uttrycket »rundradioprogram som skola utsändas över svenska sändare» mot en annan formulering: »program som skall sändas i allmän rundradio här i riket».

De tillagda orden »under beaktande av lag och dessa stadgar» anger de enda gränser som Sveriges Radio principiellt måste beakta vid bestämmande av programmens sammansättning och innehåll utöver de regler som den själv fastlägger för sin verksamhet. Det har inte ansetts nödvändigt att vid sidan av »lag» nämna även »författning».

Innebörden av den i överenskommelsen stadgade ensamrätten »att inom landet producera rundradioprogram för utsändning över svenska sändare» kan ge anledning till missförstånd. Då vad som avses torde vara täckt av de två moment i ensamrätten som ovan behandlats har de nyss citerade orden i överenskommelsen fått utgå.

7 §

Paragrafen är hämtad från överenskommelsen § 7 mom. 1, vars huvuddel återfinns i något modifierat skick i 15 §. Vad som har utbrutits och införts i förevarande paragraf har ansetts vara av grundläggande betydelse inte blott för programmen utan för Sveriges Radios hela verksamhet.

I detta sammanhang kan anmärkas att överenskommelsen § 8 inte har någon motsvarighet i dessa stadgar. Den svårtolkade regeln i 1 mom. om att Sveriges Radio svarar för att programmen ej kränker enskild rätt har utgått, främst därför att lagstiftningen om radions juridiska ansvar kommer att till en viktig del reglera detta ämne (jfr motiven till 25 §). Inte heller har i stadgarna upptagits bestämmelsen i 2 mom., som ålägger Sveriges Radio att ställa sig till efterrättelse artiklarna 1—5 i internationella konventionen den 23 september 1936 angående rundradions användning i fredens intresse. Bestämmelsen är från formell synpunkt knappast korrekt utformad, eftersom konventionen inte ålägger radioföretagen utan blott staterna förpliktelser. Vad som sakligt kan beröra programmens innehåll är helt täckt av det som i förevarande paragraf stadgas om saklighet och opartiskhet och av det som i övrigt föreskrivs i »Programregler» (se 15 § 3 st.).

8 §

Förhållandet mellan Sveriges Radio och televerket regleras i flera olika stadganden i överenskommelsen 1 och 2 §§ och i särskilda av Kungl. Maj:t utfärdade bestämmelser. Denna reglering skall nu koncentreras till en regelsamling. Dessutom skall, såsom framgår av 22 §, ett kontinuerligt samarbete mellan parterna kunna ske inom ramen för Sveriges Radios styrelse.

9 §

Vid sidan av den vanliga överenskommelsen gäller en särskild överenskommelse mellan svenska staten och Sveriges Radio Aktiebolag angående bolagets verksamhet vid krig och andra utomordentliga förhållanden. Den särskilda överenskommelsen kompletteras av kungl. brev den 12 januari 1962 med vissa bestämmelser rörande utsändande i rundradio av meddelanden till allmänheten under krigstillstånd m. m.

Efter visst samråd med försvarsdepartementet och Sveriges Radio har utredningen utarbetat förslag till en ny särskild överenskommelse (bil. 1 c) som skall ersätta både den tidigare särskilda överenskommelsen och 1962 års kungl. brev. Förslaget innefattar en modernisering och precisering av de nuvarande bestämmelserna. I stadgarna har i förevarande paragraf upptagits ett stadgande om att en dylik särskild överenskommelse skall träffas och att den endast i begränsad utsträckning får medge avvikelse från stadgarna vid krig, krigsfara eller andra av krig föranledda utomordentliga förhållanden.

Den tidigare överenskommelsen gäller för samma tid som den vanliga överenskommelsen och kommer därför att upphöra, när dessa stadgar träder i kraft. Det förutsätts att Kungl. Maj:t förordnar om att 1962 års kungl. brev skall upphöra att gälla vid samma tidpunkt.

Programfrågor

Programverksamheten kan sägas ha tre huvudaspekter: en ren programaspekt, en ekonomisk och en organisatorisk aspekt. Dessa huvudaspekter regleras i det följande i tre skilda avdelningar. Den första avdelningen innehåller under rubriken »Programfrågor» bestämmelser om vilka program som skall anordnas och vad de skall innehålla utan att de ekonomiska aspekterna direkt berörs annat än i ett par särfall (12 och 14 §§).

10 §

Paragrafen återger i förenklad form överenskommelsen § 4 mom. 2.

11 §

Paragrafen återger i förenklad form överenskommelsen § 4 mom. 3.

12 §

Paragrafen har en betydligt större räckvidd än bestämmelsen om skolradioverksamhet i överenskommelsen § 5 st. 4 och avser i princip alla former av undervisning och annan utbildning.

Om inriktningen och omfattningen av de avsedda programmen får överenskommelse träffas mellan Sveriges Radio och vederbörande myndigheter. Det förutsätts dock att Sveriges Radio inte utan starka skäl skall vägra tillmötesgå önskemål från regering och riksdag om program, för vilka särskilda medel anslagits. I andra fall kan, såsom av andra stycket framgår, Sveriges Radio betinga sig ersättning, vilken skäligen bör motsvara företagets kostnader för programmen.

13 §

Paragrafen återger överenskommelsen § 6 st. 1. Av formuleringen framgår, som för övrigt alltid antagits, att myndigheterna inte får åberopa paragrafen för att påfordra sändningar som inte är förenliga med Sveriges Radios opartiskhet, främst i politiskt avseende.

Meddelande kan sändas såväl i riksprogram som i regional eller lokalprogram. I vissa fall bör Sveriges Radio även tillmötesgå begäran från kommunal myndighet om sändning av meddelande.

14 §

Paragrafen återger överenskommelsen § 6 st. 2.

15 §

Med undantag för vad som utbrutits och överförts till 7 § motsvarar paragrafen överenskommelsen § 4 mom. 1, som emellertid förkortats på grund av upprepningar och alltför stor detaljrikedom.

När det i första stycket sägs att programmen skall vara omväxlande till karaktär och innehåll och tillgodose önskemål från olika större och mindre grupper i samhället, så följer därav, såsom särskilt stadgats i överenskommelsen, att man, när flera program samtidigt utsänds, med dessa bör söka tillfredsställa skilda gruppers önskemål.

I förhållande till överenskommelsen har tillagts att även frågor av kontroversiell natur skall beredas erforderligt utrymme. Denna princip, som indirekt anses framgå av överenskommelsen, har ansetts så viktig, att den uttryckligen omnämnts i stadgarna.

Enligt vedertagen uppfattning ålägger överenskommelsen indirekt Sveriges Radio att bedriva konsumentupplysning. Som stöd härför kan åberopas vad som sägs både om upplysning om nuets händelser och om orientering rörande viktigare kultur- och samhällsfrågor och debatt kring sådana frågor. Det har emellertid inte ansetts lämpligt att särskilt nämna konsumentupplysning i stadgarna, eftersom detta kan nödvändiggöra särskilda omnämnanden av åtskilliga andra fall, t. ex. politiska program, och möjligen kan ge intryck av att konsumentupplysning inte faller in under upplysning om nuets händelser eller debatt om samhällsfrågor.

En viktig uppgift för Sveriges Radio är att bedriva upplysning om hur samhället är beskaffat och hur det fungerar. Det är avsett att denna uppgift skall vara täckt av uttrycket »orientera om samhällsfrågor».

Vad som upptas i andra stycket är likaledes hämtat från överenskommelsen § 4 mom. 1. Stadgandet ålägger Sveriges Radio att tillse dels att programmen får en utformning som tar hänsyn till och väl utnyttjar televisionens och ljudradions särskilda egenskaper, dels att programmen präglas av smak och omdöme, inte minst med hänsyn till deras stora

och heterogent sammansatta publik. Utredningen har angivit sin syn på hithörande problem, t. ex. beträffande intervjutekniken, punkt 2.3.7.

Tredje stycket anger den för Sveriges Radio betydelsefulla uppgiften att i stadgarnas anda komplettera och revidera den regelsamling med namnet »Regler för programverksamheten» som sedan några år tillämpas inom företaget. I denna samling ingår nu även regler mot reklam. Dessa bör emellertid brytas ut, enär de, till skillnad från övriga i samlingen ingående regler, skall fastställas av Kungl. Maj:t. Innan regelsamlingen ändras eller kompletteras skall programrådet höras (jfr 39 § med motiv). Sveriges Radio är skyldig att följa sina regler. Att så sker är föremål för radionämndens granskning (jfr 40 § med motiv). Då regelsamlingen inte skall behandla hela programverksamheten utan blott rena programfrågor, bör den i fortsättningen kallas »Programregler».

Ekonomi

Denna avdelning har utformats mycket kortfattat för att inte lägga hinder i vägen för utvecklingen. Den ekonomiska instruktion som omnämns i 19 § och som lättare kan ändras än stadgarna skall innehålla kompletterande bestämmelser med t. ex. tidsangivelser.

16 §

Paragrafen ger i nedskuren form — tillsammans med 4 § — en motsvarighet till överenskommelsen § 9. Vilka belopp som enligt andra stycket skall tillhandahållas Sveriges Radio framgår av 4 §.

Överenskommelsen § 9 mom. 2 stadgar att av Kungl. Maj:t beviljat belopp utbetalas till Sveriges Radio i mån av behov efter rekvisition hos telestyrelsen. Motsvarande bestämmelse torde komma att intas i den ekonomiska instruktionen, i den mån inte något annat utbetalningssystem skulle visa sig lämpligare.

Bestämmelsen i överenskommelsen § 9 mom. 3 har utgått, enligt vilken licensmedel som vid budgetårets utgång inte förbrukats skall återbetalas till telestyrelsen. Sådana medel kan nu, såsom framgår av nästa paragraf, användas för verksamhetens behov och vidare utveckling under följande budgetår. Skulle emellertid Sveriges Radio förvägras skattefrihet för inte förbrukade medel, torde den nämnda bestämmelsen få införas i stadgarna.

17 §

Paragrafen återger överenskommelsen § 10.

Enligt aktiebolagslagen 91 § äger styrelsen till allmännyttigt eller därmed jämförligt ändamål använda tillgång som i förhållande till bolagets ställning är av ringa betydelse. Stadgandet är direkt tillämpligt på Sveriges Radio AB och torde analogt kunna tillämpas på Stiftelsen Sveriges Radio, om inte den ekonomiska instruktionen kommer att innehålla någon annan reglering av frågan.

18 §

Paragrafen ger Sveriges Radio större formella möjligheter att — inom ramen för budgeten och eventuella särskilda bemyndiganden — själv förvärva erforderliga byggnader än enligt överenskommelsen § 2 mom. 3. Huruvida dessa möjligheter kan utnyttjas, beror främst på hur frågan om företagets skattskyldighet blir löst.

Att byggnad på annans grund särskilt nämnts i andra stycket beror på att det s. k. radiohuset i Stockholm är en byggnad av denna karaktär.

19 §

Denna instruktion skall även ge kompletterande bestämmelser om revision (jfr 35 och 36 §§).

Vad som i denna avdelning upptas är ett minimum. Regleringen åsyftar att göra det möjligt för Sveriges Radio att fungera även innan en arbetsordning antagits och vidare att ge en fast grund för det juridiska ansvar som kan komma att utkrävas av personer i ledande ställning inom företaget.

Vissa viktigare bestämmelser från aktiebolagslagen har intagits i stadgarna. I andra fall torde en analogisk tillämpning av denna lag ligga nära till hands, särskilt i fråga om vad som i 77—97 §§ stadgas under rubriken »Om styrelse, verkställande direktör och firmateckning». Härigenom torde kontinuiteten i förvaltningen mellan det nuvarande och det nya företaget i stor utsträckning kunna bevaras.

Kompletterande bestämmelser rörande organisationen skall intas i den arbetsordning som nämnts i 34 §.

20 §

Paragrafen antyder den i 25 § närmare fastställda fördelningen av företagets ledning mellan styrelsen och radiochefen.

21 §

Av tredje stycket framgår att suppleant skall kallas till styrelsen blott vid förfall för den ordinarie ledamoten. Suppleanterna skall därför inte som för närvarande normalt närvara vid alla sammanträden.

22 §

Den nya organisationen av företaget förutsätter att styrelsen skall i högre grad än tidigare koncentrera sin verksamhet på de ekonomiska frågorna och samtidigt nedlägga ett mera aktivt arbete på dessa än nu sker. För att kunna fullgöra denna uppgift på ett tillfredsställande sätt måste styrelsen under sina överläggningar omedelbart kunna få även mycket ingående informationer om företagets ekonomi. För att garantera att dessa informationer alltid finns att tillgå stadgas i första stycket, att radiochefen — som med hänsyn till sitt huvudansvar för de rena programfrågorna inte rimligen kan i detalj följa företagets ekonomiska verksamhet — skall vid styrelsens sammanträden biträdas av ekonomidirektören, om inte styrelsens ordförande annorlunda bestämmer.

Andra stycket avser att möjliggöra ett kontinuerligt samarbete i styrelsen mellan Sveriges Radio och telestyrelsen. För att detta samarbete skall fungera väl torde få förutsättas att till ordinarie företrädare för telestyrelsen utses, enligt nuvarande organisation, generaldirektören, överdirektören eller chefen för radiobyrån. Av samma skäl bör denne företrädare vara utsedd för en bestämd längre tid, som här har satts till fyra år eller lika med en mandatperiod för styrelsen (jfr 21 §), och följa inte blott ärenden som direkt berör televerket utan alla frågor rörande Sveriges Radios verksamhet som behandlas i styrelsen. Det framgår av texten att han eller hans ersättare ovillkorligen *skall* vara närvarande när ärende som berör televerket behandlas; deras frånvaro förhindrar enligt 27 § att styrelsen fattar beslut i sådant ärende. Han eller hans ersättare *bör* vara närvarande vid behandling av andra ärenden, men deras frånvaro utgör i detta fall intet hinder för beslut enligt 27 §.

Rätten för radiochefen och företrädaren för telestyrelsen »att till protokollet anteckna särskild mening i de ärenden som avgörs» kan utnyttjas på olika sätt. Kan de inte biträda ett beslut av styrelsen eller dess majoritet, bör de i princip reservera sig mot beslutet. Vill de motivera ett beslut på ett annat sätt, kan de till protokollet anföra en sådan motivering. Slutligen kan de av andra skäl anteckna särskild mening, t. ex. för att närmare motivera en fråga som de väckt.

Tredje stycket anger undantag från de i föregående stycken givna bestämmelserna om närvaro av radiochefen, företrädaren för telestyrelsen eller ersättare för dessa. Huruvida det första undantaget, jäv, föreligger får bedömas enligt allmänna regler, t. ex. med ledning av aktiebolagslagens stadganden. Det andra undantaget, att styrelsens inre angelägen-

heter behandlas, såsom när vice ordförande utses, utesluter ingalunda att styrelsen kan medge att radiochefen och företrädaren för telestyrelsen är närvarande vid behandling av sådana angelägenheter. Deras närvaro krävs emellertid inte enligt 27 § för att beslut skall kunna fattas.

23 §

Paragrafen har ingen motsvarighet i bolagsordningen men den kodifierar en praxis, enligt vilken alltid en vice ordförande utses. Det kan även hänvisas till den nya bestämmelsen i 24 §, enligt vilken en biträdande radiochef skall utses.

24 §

Det finns viss anledning anta att den normala kontraktstiden för en radiochef blir fem år, men paragrafen ger möjlighet att, när så påkallas, stipulera en kortare kontraktstid.

25 §

Paragrafen fastställer hur företagets ledning fördelas mellan styrelsen och radiochefen.

Första stycket anger helt generellt att styrelsens del av företagets ledning omfattar allt som inte särskilt undantagits i paragrafens övriga stycken.

Andra stycket undantar från styrelsens beslutanderätt det område där radiochefen är företagets högsta organ och således kan besluta utan inblandning av styrelsen. Detta område kan beskrivas med hjälp av en jämförelse mellan press och radio.

Inom en dagstidning kan man principiellt skilja mellan sådana funktioner som fullgörs av en chefredaktör och sådana som fullgörs av en utgivare; det kan erinras om att endast de senare är reglerade i tryckfrihetsförordningen. På motsvarande sätt fullgör radiochefen som företagets högsta organ två funktioner: han kan i sin ena funktion jämföras med en chefredaktör i självständig ställning och i sin andra funktion med en utgivare, låt vara att Sveriges Radios särpräglade förhållanden kommer jämförelsen att på åtskilliga punkter halta.

I sin funktion som *chefredaktör* handhar han den »redaktionella» ledningen i stort. Efter samråd med programrådet fastställer han företagets »policy» i programfrågor och avgör vilka program som skall produceras eller på annat sätt anskaffas för sändning i allmän rundradio. Det tillkommer sålunda honom att »bestämma vilka program som skall sändas och vad de skall innehålla». Av en jämförelse med 6 §, som innehåller samma uttryck, framgår emellertid att radiochefen inte oinskränkt utövar den ensamrätt som enligt sistnämnda paragraf tillkommer Sveriges Radio. Hans bestämmanderätt begränsas av orden »inom den ekonomiska ram styrelsen fastställt». Det tillkommer styrelsen som företagets högsta organ inom den ekonomiska sektorn att ställa erforderliga medel till radiochefens förfogande för programproduktion och annan programanskaffning. Styrelsen skall emellertid begränsa sig till att ange en ram eller flera ramar; hur tillgängliga medel i detalj skall fördelas på olika program faller under radiochefens avgörande. Det är först när radiochefen går utanför den angivna ramen som styrelsen har rätt — och skyldighet — att ingripa. Hur ramen skall fastställas kan givetvis inte anges generellt; gränsen mellan styrelsens och radiochefens områden måste på denna punkt ha en viss elasticitet. Styrelsens ekonomiska befogenheter får emellertid inte utnyttjas som ett medel att indirekt styra programmens innehållsmässiga utformning. Det är inte styrelsens sak att bestämma att visst program skall sändas eller att visst program, som inte föranleder några extraordinära kostnader för företaget, inte får sändas.

I sin funktion som *utgivare* har radiochefen en mera bestämd och begränsad uppgift, nämligen att tillse att programmen har ett i vidsträckt mening rättsenligt innehåll. Han skall »öva tillsyn över att de (programmen) inte innefattar kränkning av lag, dessa stadgar, andra för företaget gällande föreskrifter eller avtal, vari Sveriges Radio är part»; med »andra för företaget gällande föreskrifter» avses t. ex. de i 5 § nämnda reglerna mot

reklam och de i 15 § nämnda programreglerna. De åtgärder som erfordras för att ge programmen det föreskrivna innehållet kan radiochefen vidta i kraft av sin befogenhet att bestämma vilka program som skall sändas och vad de skall innehålla. Motsvarande bestämmelser om tillsyn upptas i nu gällande arbetsordning för Sveriges Radio 8 §. Med utgångspunkt från det år 1962 framlagda förslaget om radions juridiska ansvar (SOU 1962: 27) kommer den nya ansvarslagen att till en viktig del reglera radiochefens ansvar som utgivare, nämligen hans ansvar för kränkning av lag eller annan författning inom området för den s. k. yttrandefrihetslagstiftningen, som för pressens del brukar benämnas tryckfrihetslagstiftningen. Utanför denna lagstiftning faller bl. a. upphovsrättsliga kränkningar, varumärkesbrott, bedrägeri och konkurrensbrott. Det kan tilläggas att enligt det nämnda lagförslaget Sveriges Radios skadeståndsansvar vid brott i program som sänts däremot skall omfatta alla slag av rättskränkningar, som inte hänför sig till »dessa stadgar, andra för företaget gällande föreskrifter eller avtal, vari Sveriges Radio är part».

Det är givetvis omöjligt för radiochefen att personligen fatta alla de beslut och utöva all den tillsyn som innefattas i andra stycket. Denna bestämmelse avser emellertid endast att fastslå i vilka angelägenheter radiochefen fungerar som företagets högsta organ. Ett annat spörsmål, som inte regleras här, är i vad mån radiochefen kan delegera sina befogenheter att bestämma om programmen och öva tillsyn. Detta spörsmål regleras i 31 §, som även hänvisar till den särskilda ordning som i detta avseende kan komma att gälla inom området för den nya lagen om radions juridiska ansvar.

Tredje stycket innefattar ett undantag från styrelsens beslutanderätt av annan karaktär än det i andra stycket behandlade. Radiochefen har visserligen rätt att på samma sätt som en verkställande direktör handha den löpande förvaltningen av andra angelägenheter än sådana som omfattas av andra stycket och att besluta i vissa brådskande frågor utanför den löpande förvaltningen. På detta område är han emellertid inte företagets högsta organ utan handlar »under styrelsens tillsyn» och måste därför iaktta de föreskrifter som styrelsen med anledning av sin tillsyn kan ha funnit sig föranlåten att utfärda. Texten i tredje stycket är utformad i nära anslutning till aktiebolagslagen 81 § och motsvarar därför vad som redan nu gäller.

26 §

Paragrafen är hämtad från aktiebolagslagen 84 § 2 st.

27 §

Bortsett från vad som sägs om närvaro av radiochefen och företrädaren för telestyrelsen motsvarar paragrafen i stort sett aktiebolagslagen 85 § 1 st.

Innebörden av första satsen är följande. I alla frågor fordras närvaro av fyra styrelseledamöter. I alla frågor utom sådana som gäller styrelsens inre angelägenheter eller där jäv föreligger skall även radiochefen eller biträdande radiochefen vara närvarande (jfr 22 § 1 och 3 st.). I frågor som berör televerket och där inte jäv föreligger skall därutöver företrädaren för televerket eller han ersättare vara närvarande (jfr 22 § 2 och 3 st.).

Kravet i andra satsen att samtliga styrelseledamöter skall ha erhållit tillfälle att delta i ärendets behandling är givetvis uppfyllt om en styrelseledamots personlige suppleant erhållit sådant tillfälle (jfr 21 § 3 st.).

28 §

Paragrafen motsvarar i princip aktiebolagslagen 85 § 2 st.

29 §

Direktionen har upptagits till reglering i stadgarna på grund av sin viktiga funktion inom företaget, särskilt när det gäller ärenden som radiochefen själv avgör enligt 25 § 2 st. Innehållet i paragrafen motsvarar gällande ordning.

30 §

I direktionen ingår dels vissa ledamöter, som enligt stadgarna obligatoriskt skall ingå, dels vissa ledamöter som kan utses efter styrelsens bedömande på förslag av radiochefen. Bland de obligatoriska ledamöterna har, förutom radiochefen, biträdande radiochefen och ekonomidirektören angivits med sina benämningar, eftersom dessa förekommer i stadgarna. Övriga obligatoriska ledamöter skall enligt nuvarande ordning vara programdirektörerna för ljudradio och television samt den tekniske direktören. Dessa senare benämningar har inte angivits i texten för att man skall undgå stadgeändring då en omorganisation eller ändring av benämningen skall genomföras som berör dessa poster. Orden »programfrågor i allmänhet» avser att uttrycka att den som direkt under radiochefen svarar för vissa speciella programfrågor fördenskull inte är obligatorisk ledamot av direktionen.

31 §

Paragrafens första stycke lägger en grund i stadgarna för juridiskt ansvar vid delegation av radiochefens befogenheter enligt 25 § andra eller tredje stycket. Delegationsregeln kan utformas på olika sätt. Ett vanligt sätt att utforma den återfinns i bestämmelsen om tillsyn i arbetsordningen för Sveriges Radio 8 §. De tjänstemän åt vilka uppdragits att utöva s. k. särskild tillsyn över att programmen inte innefattar någon rättskränkning i vidsträckt mening kan, när fråga om sådan kränkning uppkommer, själva besluta i frågan eller, när så är erforderligt, hänskjuta denna till beslut av närmast högre chef som är tillgänglig, dvs. i sista hand radiochefen. Samtidigt kan radiochefen eller annan högre chef själv påfordra att utöva tillsynen i visst fall eller besluta i fråga som nu nämnts.

I andra stycket förekommer en särskild hänvisning till den väntade lagstiftningen om radions juridiska ansvar. Delegationsregeln i första stycket torde inte vara tillräcklig för att möta den nya lagens behov. Sålunda fordras enligt 1962 års förslag (SOU 1962:27) att föreskrifter om förordnande av »ansvarig programledare» (en motsvarighet till tryckfrihetsförordningens »utgivare») skall fastställas av Kungl. Maj:t. Vidare förutsätter förslaget, i motsats till första stycket, att även en person utanför företaget, t. ex. en företrädare för Tidningarnas Telegrambyrå, kan utses till ansvarig programledare.

32 §

För att underlätta framtida organisatoriska förändringar har Sveriges Radios organisation i övrigt endast i grova drag skisserats i stadgarna. Förevarande paragraf avser närmast att ge en stadgemässig grundval för distriktsorganisationen. Det framgår av texten att även Stockholm skall täckas av distriktsorganisationen.

33 §

Paragrafen motsvarar i huvudsak bolagsordningen 10 §. Med hänsyn till bl. a. de befogenheter radiochefen har enligt 25 § 2 st. synes dock nödvändigt att han obligatoriskt är firmatecknare.

34 §

En arbetsordning av den typ som avses i paragrafen gäller redan inom företaget.

Revision m. m.

Som under 19 § nämnts skall den ekonomiska instruktionen innehålla kompletterande bestämmelser om revision. I denna instruktion skall man sålunda finna bl. a. ytterligare tidsangivelser om när bokslutet skall verkställas, när revisionsberättelsen senast skall avlämnas osv.

35 §

Antal revisorer är detsamma som enligt bolagsordningen § 11. Enligt förevarande paragraf skall dock inte blott två utan samtliga revisorer utses av Kungl. Maj:t. De privata grupper som nu äger aktier i företaget har inte ansetts ha behov av att utse någon revisor, eftersom de i framtiden inte skall ha några direkta ekonomiska intressen i företaget.

36 §

Enligt andra stycket kan Sveriges Radio efter överenskommelse med Kungl. Maj:t få uppskov med att överlämna förvaltnings- och revisionsberättelser, om detta med hänsyn till rörelsens omfattning eller av andra skäl är erforderligt.

Det tillkommer Kungl. Maj:t att med anledning av berättelserna vidta de åtgärder som kan finnas påkallade. Det torde dock inte bli fråga om att Kungl. Maj:t som en bolagsstämma beviljar styrelsen och radiochefen ansvarsfrihet.

37 §

För att undvika varje oklarhet har med tillämpning av 1929 års lag 2 § 9) Sveriges Radio genom denna paragraf uttryckligen undantagits från tillsyn av KB.

Programråd

38 §

Instruktionen för programrådet skall innehålla regler både om utseende av ledamöter och om rådets uppgifter och arbetsformer (se bil. 2).

39 §

Programrådet ingår ej i Sveriges Radios organisation. I denna paragraf berörs därför endast vad som från Sveriges Radios sida skall företas i samband med rådets verksamhet.

Till »viktigare planer rörande programmens sammansättning och utformning» hör inte blott planerade program och nya programtyper utan också principiella riktlinjer för programmens anordnande, såsom programreglerna. Innan ändringar av eller tillägg till dessa regler fastställs skall därför programrådet höras.

Av textens formulering framgår att ledamöter i programrådet under överläggningarna kan ta upp alla väsentliga frågor som sammanhänger med programplaneringen, även om dessa inte berörts i radiochefens redogörelse.

Radionämnd

40 §

Radionämnden utgör enligt stadgarna närmast en opinionsnämnd som i efterhand skall granska programmen i stort eller enskilda program mot vilka anmärkningar riktats. Granskningen går ut på att fastställa om programmen anordnats i enlighet med dessa stadgar eller »med stöd därav utfärdade föreskrifter», varmed avses främst programreglerna men även regler mot reklam. Av särskild betydelse för granskningen blir tolkning och tillämpning av bestämmelserna i 7 § om saklighet och opartiskhet och i 15 § 2 st. om lämplig utformning.

Såsom nu sker skall i en särskild instruktion stadgas om utseende av ledamöter i radionämnden och om nämndens uppgifter och arbetsformer (se bil. 3).

41 §

Radionämnden utgör ett från Sveriges Radio fristående statligt organ. I Sveriges Radios stadgar omnämns därför blott vad som av radionämndens verksamhet direkt berör Sveriges Radio.

Sedan radionämnden, såsom i tredje stycket angivits, tillställt Sveriges Radio sina protokoll rörande granskningen, åligger det givetvis Sveriges Radio att — i enlighet med gällande praxis — skänka radionämndens uttalande, som ju kan vara av mycket skiftande karaktär, tillbörligt beaktande.

Stadgarnas giltighetstid

Överenskommelsen § 17 ger Sveriges Radio en koncessionstid om fem år. Uppsägs inte överenskommelsen senast ett år före koncesssionstidens utgång, börjar en ny koncessionstid om fem år att löpa. Under koncessionstiden kan staten inte ändra överenskommelsen annat än med godkännande från Sveriges Radios sida, eftersom staten och Sveriges Radio formellt är likställda avtalsparter som endast gemensamt kan disponera över överenskommelsens innehåll.

I något förändrat skick återkommer denna reglering i stadgarna 42—44 §§. 42 § anger koncessionstiden. 43 § behandlar ändring efter koncessionstidens utgång och tyst förlängning av koncessionstiden. 44 § reglerar frågan om ändring av stadgarna under koncessionstiden.

42 §

För att kunna bedriva en effektiv och på längre sikt planerad programverksamhet torde Sveriges Radio ha behov av en relativt lång koncessionstid. För en relativt kort koncessionstid talar att det inte är möjligt att för någon längre tid framåt överblicka den dynamiska utvecklingen. Som lämplig kompromiss mellan dessa båda synpunkter har en koncessionstid om åtta år antagits. Tiden motsvarar två mandatperioder för styrelsen (jfr 21 §); det synes nödvändigt att koncessionstidens utgång sammanfaller med utgången av en mandatperiod för styrelsen.

43 §

Såsom av slutbestämmelserna framgår har stadgarna ansetts vara av sådan vikt att de före antagandet skall prövas av riksdagen. Det har då ansetts naturligt, att även en ändring av stadgarna skall underställas riksdagens prövning. En föreskrift härom upptas i första stycket.

Det har övervägts att begränsa riksdagens prövning till ändringar av större vikt. Det har emellertid visat sig att en gränsdragning mellan frågor av större och frågor av mindre vikt är svår att genomföra, såväl i det här avsedda fallet som i det fall som avses i 44 §.

Någon motsvarighet till överenskommelsens regel om uppsägningstid har inte ansetts nödvändig. Av formuleringen i första stycket framgår att samråd med Sveriges Radio skall ske, innan riksdagens bemyndigande inhämtas. Kungl. Maj:t måste sålunda i god tid avisera Sveriges Radio om att en ändring av stadgarna övervägs och i varje fall innan en proposition i frågan avlåts till riksdagen.

I motsats till vad som är fallet i överenskommelsen har några särskilda regler om upplösning inte upptagits i stadgarna. En upplösning fordrar en ändring av stadgarna, och vid en sådan ändring kommer Kungl. Maj:t säkerligen att tillse att den upplösta stiftelsens egendom tillfaller staten, eller, vilket torde vara mera realistiskt, det eller de nya företag som skall överta stiftelsens verksamhet.

44 §

En ändring av stadgarna under koncessionstiden bör fordra godkännande från Sveriges Radio. Vanligen skall detta godkännande lämnas av styrelsen. Att sex av sju ledamöter

skall godkänna ändringen innebär ett krav på en kvalificerad majoritet om tre fjärdedelar. För att en ändring skall kunna genomföras fordras alltså en majoritet även inom den grupp om tre ledamöter som representerar privata intressen.

I de fall enligt 25 § 2 st. där radiochefen ensam har beslutanderätt bör en ändring av principiella skäl fordra godkännande även av radiochefen.

Av andra stycket framgår, att en stadgeklausul som ändrats under koncessionstiden kan ändras på nytt vid koncessionstidens utgång. En ändring enligt förevarande paragraf bör inte lägga hinder i vägen för en genomgripande stadgerevision vid koncessionstidens utgång, om en sådan skulle visa sig önskvärd.

Brott mot stadgarna

Överenskommelsen § 13 mom. 1 anvisar ett särskilt förfarande vid avtalsbrott från Sveriges Radios sida. Finns det skäl att anta att bolaget brustit i sina åtaganden enligt överenskommelsen, kan Kungl. Maj:t för förebringande av erforderlig utredning hänskjuta frågan till tre utredningsmän, utsedda på sätt skiljemannalagen föreskriver. Om ifrågavarande utredning ger anledning därtill, äger Kungl. Maj:t skilja bolaget från programverksamheten.

De nu återgivna bestämmelserna har aldrig haft någon praktisk tillämpning under den tid Sveriges Radio AB och dess föregångare AB Radiotjänst bedrivit sin verksamhet. Även i fortsättningen kommer säkerligen brott mot stadgarna inte att leda till att några exceptionella åtgärder behöver tillgripas. Bestämmelser av denna art är emellertid nödvändiga, dels för att de möjliggör en i rättsliga former genomförd lösning, om i ett undantagsfall en svårartad konflikt uppstår, dels för att de genom sin blotta förekomst förhindrar att sådana konflikter uppstår.

Förfarandet enligt § 13 mom. 1 är behäftat med vissa brister och kan inte i oförändrad form överföras till stadgarna.

Till en början är det föga ändamålsenligt att vid stadgebrott från ledningens sida skilja själva stiftelsen från programverksamheten. I stället bör rimligen ledningen skiljas därifrån. Bestämmelser härom har upptagits i 46 §.

Vidare innebär överenskommelsen att Kungl. Maj:t formellt kan skilja Sveriges Radio från programverksamheten så snart företaget brustit i sina åtaganden enligt överenskommelsen, oavsett om avtalsbrottet är grovt eller inte. I realiteten skulle väl emellertid något skiljande från verksamheten aldrig ske i andra fall än då avtalsbrott begåtts upprepade gånger eller eljest kunde betraktas som grova. Det har därför i 46 § stadgats att endast den inom ledningen som *grovt* brutit mot stadgarna skall kunna avskedas.

Det torde emellertid finnas ett behov även av en lindrigare form av reaktion mot stadgebrott, där den felande får en varning eller helt enkelt ett påpekande av att stadgarna bör tolkas eller tillämpas på annat sätt än som skett. Bestämmelser om en dylik lindrigare form av reaktion, »särskilt meddelande», har upptagits i 45 §.

De båda reaktionsformerna enligt 45 och 46 §§ bör givetvis inte komma till användning utan en noggrann föregående utredning. Det torde ofta vara lämpligt att frågan huruvida stadgebrott begåtts underkastas rättslig prövning, som enligt 47 § skall ske genom skiljeförfarande, innan avskedande sker eller särskilt meddelande lämnas. Den rättsliga prövningen kan också ske i efterhand på initiativ av den som anklagats för stadgebrott eller av Kungl. Maj:t, sedan det klarlagts att stadgebrottet inte medges.

45 §

Sveriges Radios ledning kan överträda stadgarna genom åtgärder av enhällig styrelse, en styrelsemajoritet eller radiochefen. I samtliga dessa fall bör Kungl. Maj:t, t. ex. efter an-

mälan av radionämnden, kunna lämna de för besluten ansvariga en varning eller ett påpekande i form av särskilt meddelande. En bestämmelse av denna innebörd förekommer i första stycket.

Den företrädare för telestyrelsen som enligt 22 § andra stycket skall närvara vid styrelsens sammanträden kan formellt sett också bryta mot stadgarna, t. ex. genom att utebli från sammanträde, där ärende som berör televerket behandlas, och därigenom på grund av regeln i 27 § göra det omöjligt för styrelsen att fatta beslut i ärendet. Reaktion mot hans överträdelse torde dock endast böra ske i den ordning som eljest gäller för tjänstemän i telestyrelsen.

Som framgår av 46 § kan endast styrelsen avskeda radiochefen. Då ett motiv för avskedande kan vara upprepat stadgebrott, bör det beredas styrelsen tillfälle att i en rättsligt reglerad form ge radiochefen en varning eller ett påpekande i anledning av stadgebrott. En bestämmelse härom upptas i andra stycket.

46 §

Kungl. Maj:t bör kunna avskeda varje styrelseledamot som begått grovt avtalsbrott, oavsett om denne är utsedd av någon privat grupp eller ej. Man torde inte kunna finna någon praktisk form att dra in även de privata valkorporationerna i den procedur som det här är fråga om.

Har styrelsen varit enig om en åtgärd som utgör grovt stadgebrott, kan hela styrelsen avskedas; Kungl. Maj:t kan också inskränka sig till att avskeda en eller flera ledamöter som ansetts särskilt ansvariga för åtgärden. Har styrelsen inte varit enig, kan endast de ledamöter som utgjort majoriteten avskedas. För att ersätta de avskedade får nyval ske i vanlig ordning.

Eftersom styrelsen utser radiochef, bör den också kunna avskeda honom på grund av grovt stadgebrott. Principiellt kunde det vara motiverat att vid stadgebrott som gällt åtgärd under radiochefens egen bestämmanderätt enligt 25 § 2 st. även Kungl. Maj:t skulle kunna avskeda radiochefen. Intresset att undvika alltför komplicerade regler har dock föranlett att avskedanderätten förbehållits styrelsen. Det står emellertid Kungl. Maj:t fritt att till styrelsen anmäla, att radiochefen grovt brutit mot stadgarna.

Några bestämmelser om skadestånd för stadgebrott har inte upptagits i stadgarna. Även för en stiftelse utanför 1929 års lag om tillsyn över stiftelser som denna torde gälla den i lagens 6 § uttalade regeln att »styrelseledamöter, som genom att överträda... de för stiftelsen gällande föreskrifter eller eljest uppsåtligen eller av vårdslöshet tillskynda stiftelsen skada, svare för skadan, en för alla och alla för en». Motsvarande regel gäller för radiochefens skadeståndsskyldighet.

Tvist om stadgarna

47 §

Utöver det förut återgivna särskilda förfarandet enligt § 13 mom. 1 vid avtalsbrott från Sveriges Radios sida upptar överenskommelsen i § 16 ett allmänt stadgande om att tvister rörande tolkning eller tillämpning av överenskommelsen skall avgöras av skiljemän. Skiljedomsklausulen har i sakligt oförändrat skick överförts till förevarande paragraf. Formuleringen »avgörs av skiljemän» är liktydig med den i överenskommelsen använda längre formuleringen »skall avgöras genom skiljemannaförfarande enligt den vid varje tidpunkt gällande skiljemannalagen».

Skiljeförfarandet kan användas såväl för att pröva om stadgebrott skett som för att, utan åberopande av något stadgebrott, få fastställt hur stadgarna i visst fall skall tolkas eller tillämpas.

Slutbestämmelser

Att överenskommelsen mellan staten och Sveriges Radio upphör vid den i slutbestämmelserna angivna tidpunkten torde vara klart genom tidigare uppsägning och behöver inte särskilt omnämnas.

Reglerna om utdelning till aktieägarna återfinns i bolagsordningen §§ 15 och 16.

Bestämmelsen om överförande av byggnader och fastigheter i Sveriges Radios ägo torde få utgå, om Sveriges Radio icke uppnår befrielse från skattskyldighet.

Angivelsen hur undertecknandet skall ske från statens sida utsäger att stadgarna måste godkännas av riksdagen.

Alla som vid tidpunkten för stiftelsens bildande är aktieägare i Sveriges Radio AB bör erbjudas att underteckna stiftelseurkunden.

Bilaga 1 c

Förslag till överenskommelse

mellan svenska staten och Stiftelsen Sveriges Radio om Sveriges Radios verksamhet vid krig, krigsfara eller andra av krig föranledda utomordentliga förhållanden (se stadgarna 9 §)

1 §

Befinner sig riket i krig skall Sveriges Radio ingå som en självständig organisation i totalförsvaret och lyda direkt under Kungl. Maj:t.

Befinner sig riket i krigsfara äger Kungl. Maj:t förordna att vad i första stycket stadgas skall gälla så länge krigsfaran består.

2 §

Under tid då Sveriges Radio enligt 1 § är direkt underställd Kungl. Maj:t äger Kungl. Maj:t endast meddela de beslut om avvikelse från stadgarna för Sveriges Radio som med hänsyn till omständigheterna är nödvändiga. Särskilt skall beaktas att programmen i största möjliga utsträckning utformas på sätt stadgarna samt med stöd därav utfärdade föreskrifter anger.

Under samma tid skall utan särskilt beslut enligt första stycket följande gälla. Civilbefälhavare, militärbefälhavare, länsstyrelse eller försvarsområdesbefälhavare må hos Sveriges Radios regionala eller lokala organ begära att erforderliga viktiga meddelanden till allmänheten skall sändas i allmän rundradio. Vägras sändning eller kan enighet inte nås om tidpunkten för sändningen eller meddelandets utformning må den myndighet som framställt begäran, om den med hänsyn till meddelandets vikt och omständigheterna i övrigt finner det oundgängligen nödvändigt, bestämma en tidpunkt för sändningen och om meddelandets utformning.

3 §

Befinner sig riket i krigsfara utan att Kungl. Maj:t meddelat förordnande enligt 1 § andra stycket eller råder eljest av krig föranledda utomordentliga förhållanden äger Kungl. Maj:t förordna att Sveriges Radio skall på begäran av statlig myndighet sända erforderliga viktiga meddelanden till allmänheten. Sveriges Radio skall därvid tillse att meddelandena i möjligaste mån får en för allmän rundradio lämplig form.

Under tid som i första stycket avses äger Kungl. Maj:t jämväl förordna att bestämmelserna i 2 § andra stycket skall med eller utan begränsning gälla.

4 §

Det åligger Sveriges Radio att i samråd med vederbörande statliga myndigheter utarbeta erforderliga beredskapsplaner för verksamheten i krig eller krigsfara.

Beredskapsplanerna skall uppta bestämmelser och riktlinjer för bland annat bevaknings- och säkerhetstjänst, central och regional beredskaps- och krigsorganisation och övergång till sådan organisation, tillgång till och fördelning av personal och materiel, gruppering och sambandstjänst samt sättet för samverkan inom totalförsvaret. Planerna skall ange vilka åtgärder som skall vidtas vid olika beredskapsgrader.

5 §

Ansvaret för att Sveriges Radio håller erforderlig beredskap åligger radiochefen, som vid sin sida har en av Kungl. Maj:t utsedd rådgivande nämnd på fyra personer.

Denna överenskommelse träder i kraft den 1 juli 196 . och skall gälla tills vidare.

Förslag till instruktion för programrådet

1 §

Programrådet har till uppgift att lämna radiochefen råd om kommande rundradioprograms sammansättning och utformning. Häri innefattas råd om programregler och andra principiella riktlinjer för programmens anordnande.

2 §

Programrådet består av tjugoen ledamöter som utses av Kungl. Maj:t för en tid av fyra år.

Kungl. Maj:t bereder olika sammanslutningar tillfälle att föreslå ledamöter i rådet. Ledamöterna utses med beaktande av att skilda uppfattningar och önskemål hos rundradiopubliken kan komma till uttryck.

3 §

Kungl. Maj:t utser en av ledamöterna att vara ordförande i programrådet. Rådet utser inom sig vice ordförande samt inom eller utom sig sekreterare.

4 §

Programrådet skall årligen hålla tre ordinarie sammanträden. Vid dessa skall radiochefen lämna rådet en redogörelse för viktigare planer rörande programmens sammansättning och utformning samt överlägga med rådet om dessa planer och andra till rådets uppgift hörande frågor som väcks av rådets ledamöter.

Rådet kan överenskomma med radiochefen om ytterligare sammanträden.

Vid sammanträdena äger de tjänstemän inom Sveriges Radio radiochefen därtill utser rätt att närvara och yttra sig.

5 §

Programrådet fastställer arbetsordning, som delges kommunikationsdepartementet och Sveriges Radios styrelse.

6 §

Kungl. Maj:t förordnar om ersättning till programrådets ledamöter och sekreterare. Sveriges Radio skall mot ersättning ställa kanslihjälp till rådets förfogande.

Kostnaderna för rådets verksamhet bestrids av särskilt anvisade licensmedel.

Denna instruktion träder i kraft den .....

Förslag till instruktion för radionämnden

1 §

Radionämnden har till uppgift att i efterhand granska huruvida Stiftelsen Sveriges Radios program anordnats i överensstämmelse med dess stadgar eller med stöd därav utfärdade föreskrifter, samt huruvida av Sveriges Radio utfärdade föreskrifter för programmens anordnande överensstämmer med stadgarna.

Nämnden skall vid fullgörandet av sin uppgift dels självmant företa en granskning i stora drag, dels pröva enskilda program eller programföreskrifter, mot vilka anmärkning riktats genom anmälan till nämnden av ledamot eller utomstående person.

2 §

Radionämnden har därjämte till uppgift att i efterhand granska huruvida programsammanslutning, som erhållit tillstånd att bedriva programverksamhet för särskild rundradio, anordnat sina program i enlighet med gällande bestämmelser för särskild rundradio eller andra för sammanslutningen meddelade föreskrifter. Från nämndens uppgift undantas granskning som ankommer på sändningsnämnden.

Nämnden skall vid fullgörandet av sin uppgift dels självmant företa en granskning i stora drag, dels pröva enskilda program, mot vilka anmärkning riktats genom anmälan till nämnden av ledamot, sändningsnämnden eller utomstående person.

Med särskild rundradio förstås i denna instruktion även trådsändningar som avses i 5 § andra stycket radiolagen.

3 §

Radionämnden består av sju ledamöter, jämte tre suppleanter som vid jäv eller annat förfall för ledamot kallas till nämnden. Minst en av ledamöterna skall vara lagfaren.

Ledamöter och suppleanter utses av Kungl. Maj:t för en tid av fyra år.

4 §

Kungl. Maj:t utser ordförande och vice ordförande bland ledamöterna i radionämnden.

Nämnden utser inom eller utom sig sekreterare.

5 §

Radionämnden sammanträder på kallelse av ordföranden minst sex gånger årligen.

6 §

Radionämnden är beslutför då minst fyra ledamöter är närvarande. Såsom nämndens beslut gäller den mening om vilken de flesta förenat sig och vid lika röstetal den mening som biträds av ordföranden. Är nämnden inte fulltalig krävs för beslut att tre av ledamöterna är eniga.

7 §

Radionämnden äger att från Sveriges Radio, programsammanslutning inom särskild rundradio och sändningsnämnden infordra erforderligt material för sin granskning.

8 §

Radionämnden må, där så med hänsyn till ärendets beskaffenhet prövas lämpligt, kalla radiochefen och andra tjänstemän inom Sveriges Radio, eller företrädare för programsammanslutning inom särskild rundradio eller sändningsnämndens ledamöter och kansli, att vid sammanträde med nämnden lämna upplysningar i ärendet.

Nämnden må, om den finner det påkallat, bereda den som skriftligen gjort anmälan tillfälle att inför nämnden närmare utveckla sina synpunkter.

Vid överläggning till beslut må endast nämndens ledamöter och sekreterare närvara.

9 §

Protokoll skall föras över radionämndens förhandlingar. Nämndens beslut i anledning av gjord anmälan bör om möjligt motiveras.

Protokoll rörande visst ärende skall tillställas den programsammanslutning ärendet avser samt, när ärendet rör särskild rundradio, även sändningsnämnden. Har någon gjort anmälan till nämnden skall protokoll rörande ärendet även tillställas honom.

10 §

Radionämnden skall årligen före den 1 februari till Kungl. Maj:t inkomma med berättelse angående sin granskning för föregående år. Nämnden må i särskild ordning eller i berättelsen göra de framställningar, vartill nämnden på grund av sin granskning kan finna anledning.

11 §

Radionämnden fastställer arbetsordning, som skall delges kommunikationsdepartementet, Sveriges Radio och sändningsnämnden.

12 §

Kungl. Maj:t förordnar om ersättning till radionämndens ledamöter och sekreterare.

Kostnaderna för nämndens verksamhet bestrids av särskilt anvisade licensmedel och av medel som inflyter från den särskilda rundradion med fördelning som Kungl. Maj:t med hänsyn till ärendenas antal och omfattning bestämmer.

Denna instruktion träder i kraft den ...., då instruktionen för radionämnden den 31 maj 1963 upphör att gälla.

PM rörande skattskyldigheten för stiftelsen Sveriges Radio

(Av utredningens expert, professor Svante Bergström)

Med anledning av att radioutredningen föreslagit att Sveriges Radio skall ombildas från aktiebolag till stiftelse skall i det följande belysas hur skattefrågorna ter sig efter en sådan ombildning.

(1) I förslag till stadgar för stiftelsen 3 § uttalas, att verksamheten skall bedrivas »utan vinstsyfte». Därmed markeras att den som finansierar verksamheten, dvs. enligt förslaget enbart staten, inte skall göra någon vinst på verksamheten. Uppstår något överskott skall detta helt och hållet användas, som det sägs i 17 §, »för verksamhetens behov och vidare utveckling».

En sådan inriktning av företaget motiverar i och för sig att stiftelseformen väljs. Från skattesynpunkt betyder ombildningen att den statliga inkomstskatten nedsätts från de 40 procent som utgår för bolag till 15 procent.

(2) I den nyssnämnda 17 § av stadgeförslaget heter det vidare: »Sveriges Radio skall tillse att tillgängliga medel på ett ändamålsenligt sätt och med iakttagande av god hushållning används för verksamhetens behov och vidare utveckling».

Den återgivna bestämmelsen kan sägas ge uttryck för två nära sammanhängande krav.

Det första är att tillgängliga medel skall komma *verksamhetens* behov till godo. I den mån licensmedlen går till skatter, dvs. någonting som ligger utanför verksamhetens behov, bör man undersöka om detta av allmänna hänsyn är motiverat.

Det andra kravet är att medlen används så *väl* som möjligt för verksamhetens behov och särskilt för att så många och så bra program som möjligt skall kunna sändas. En förutsättning härför är att verksamheten är ändamålsenligt organiserad. Det kan förhålla sig så att ett organisationsalternativ från effektivitetssynpunkt är överlägset men från skattesynpunkt så oförmånligt, att det måste förkastas. Innan så sker bör emellertid undersökas, om det inte är motiverat att ändra de skatteregler som förhindrar en effektiv organisation.

Från dessa utgångspunkter skall i det följande några skattefrågor av betydelse diskuteras.

(3) Enligt gällande bolagsordning för Sveriges Radio AB skall aktieägarna, som f. n. enbart representerar privata intressen, erhålla 5 procent i utdelning på sina aktier. Aktiekapitalet utgör nu 1 080 000 kr och utdelningen uppgår därför till 54 000 kr årligen. Formellt används licensmedel för utdelningen, men det är klart att ett ungefär lika stort belopp inflyter som ränta på placerade medel, motsvarande aktiekapitalet.

För att detta belopp skall kunna utdelas måste emellertid ett betydligt större belopp tas upp som skattepliktig inkomst, nämligen det belopp, av vilket, när 40 procent skatt till staten och 15 procent skatt till kommunen uttagits, återstår 54 000 kr. Med hänsyn till att avdrag får ske för erlagd kommunalskatt torde den skatt som måste erläggas för att utdelning skall kunna ske uppgå till ungefär samma belopp som själva utdelningen eller omkring 50 000 kr. Detta belopp måste tas direkt från licensmedlen. Därtill kommer de administrativa kostnader som bolagsorganisationen medför, särskilt när aktierna har den spridning som nu är fallet.

Även om en övergång till stiftelse medför en sänkning av skattebeloppet, synes det inte motiverat att använda licensmedlen till utdelning på kapital som inte är nödvändigt för Sveriges Radios verksamhet eller för de aktieägande gruppernas inflytande över Sveriges

Radios verksamhet. Det föreslås därför att bolagets nuvarande aktiekapital återbetalas till vederbörande aktieägare och inte, som tänkbart vore, överförs till en stiftelsens grundfond. Med denna lösning saknar skattesynpunkter betydelse i detta sammanhang.

(4) På grund av förhandsbesked från riksskattenämnden har Sveriges Radio funnit sig nödsakad att betrakta de belopp som bolaget erhållit av licensmedel som skattepliktig intäkt (med undantag för belopp som använts till särskilda, för stadigvarande bruk i rörelsen avsedda inventarier). Visserligen motsvaras dessa intäkter till allra största delen av avdrag för rörelseomkostnader, men vad som icke motsvaras av avdragsgilla rörelseomkostnader måste redovisas som skattepliktig nettointäkt av rörelsen.

En konsekvens av detta betraktelsesätt är att varje belopp av licensmedel som vid räkenskapsårets utgång kvarstår oanvänt i princip blir att betrakta som inkomstskattepliktigt. Beskattning av ett sådant belopp ifrågakommer dock inte f. n. på grund av en särskild bestämmelse i överenskommelsen mellan staten och Sveriges Radio § 9 mom. 3:

»Har bolaget under ett budgetår av licensmedel erhållit mera än som under budgetåret åtgått till programverksamheten, skall det överskjutande beloppet återbetalas till telestyrelsen».

Tidigare inlevererades sådant överskott till statskontoret och undandrogs då helt rundradioverksamheten. När det numera inlevereras till telestyrelsen, behåller det kontakten med denna verksamhet och kan i framtiden användas t. ex. för televerkets investeringar i radiomateriel eller för att täcka underskott i Sveriges Radios verksamhet.

Vissa olägenheter är förknippade med en ordning, enligt vilken mindre överskott vid budgetårets utgång inte kan få behållas av Sveriges Radio och senare förbrukas för verksamheten. Bland programtjänstemännen kan den föreställningen uppstå att man är skyldig publiken att utnyttja alla tillgängliga medel före budgetårets utgång. Från ekonomisk synpunkt kan detta vara olämpligt. Att ett överskott har uppstått kan även bero på tillfälliga ojämnheter i programverksamheten, för vilken ju ett budgetårsskifte utgör en irrelevant gräns. Medlen skulle därför bli bättre använda med hänsyn till sitt syfte om de kunde reserveras för användning efter budgetårsskiftet.

Det finns alltså skäl som talar för att man tillåter Sveriges Radio att använda dylika överskottsmedel i sin verksamhet. I förslag till stadgar för Sveriges Radio saknas också någon motsvarighet till den nyssnämnda bestämmelsen i överenskommelsen 9 § mom. 3. Enligt nuvarande skattelagstiftning är emellertid den olägenheten förknippad med ett sådant arrangemang, att skatteplikt föreligger för överskottsmedlen.

(5) Enligt överenskommelsen mellan staten och Sveriges Radio handhas rundradioverksamheten av två institutioner, Sveriges Radio och televerket. Detta »dubbelkommando» har givit anledning till en del samordningsproblem.

I själva verket handhas emellertid rundradioverksamheten av ytterligare en institution, byggnadsstyrelsen. Denna uppför och förvaltar alla större byggnader som helt är avsedda för programverksamhetens behov, t. ex. radiohuskomplexet i Stockholm, och är därför, åtminstone indirekt, sysselsatt med rundradioverksamheten.

Redan att spalta upp rundradioverksamheten på två organisationer kan medföra problem, och att spalta upp den på tre organisationer kan knappast betraktas som en tillräckligt effektiv ordning. Därtill kommer att den särskilda sakkunskapen beträffande studioblock och andra specialbyggnader för rundradio finns hos Sveriges Radio. Det skulle därför, bedömt ur effektivitetssynpunkt, vara lämpligt att radiohuskomplexet och andra liknande byggnader, som i framtiden kan komma att uppföras, överförs i Sveriges Radios ägo.

Det är nu av intresse att göra en bedömning från skattesynpunkt av de båda alternativen: att byggnaderna kvarstår i byggnadsstyrelsens ägo och att de överförs i Sveriges Radios ägo. En sådan bedömning av det första alternativet är emellertid svår att göra.

Läget är för närvarande att Sveriges Radio disponerar Radiohuset utan att någon hyra

behöver erläggas. Sveriges Radio skall emellertid bekosta yttre och inre underhåll på byggnaderna samt betala alla skatter och onera som kan komma att falla på huset. Mot byggnadsstyrelsens — och Sveriges Radios — protester har Radiohuset blivit taxerat såsom skattepliktig fastighet. Såväl prövningsnämnden som kammarrätten har lämnat byggnadsstyrelsens yrkande om undantag från skatteplikt utan bifall. Målet har förts vidare till regeringsrätten, vars avgörande inte kan väntas förrän radioutredningens betänkande avlämnats.

Argumenteringen i processen kan sammanfattas på följande sätt. Som skäl för skattefrihet har byggnadsstyrelsen åberopat att Radiohuset utgör sådan byggnad som enligt kommunalskattelagen 5 § i mom. d) inte är skattepliktig, nämligen såsom en statens byggnad för kulturvård och i viss mån även för undervisning och religionsvård.

Taxeringsmyndigheterna i Stockholm har häremot anfört två skäl. Det första och väsentligaste torde vara att Sveriges Radios verksamhet inte kan betecknas som kulturvård i lagens mening. I anslutning till att det i anvisningarna till nämnda stadgande heter, att en byggnad för att befrias från skatteplikt skall i *väsentlig* utsträckning utnyttjas för ändamål som föranleder skattefrihet, har taxeringsmyndigheterna påstått att endast 25 procent av ljudradions och 31 procent av televisionens program är att beteckna som hörande till kulturvård eller annat skattepliktsbefriande ändamål. Radions låga siffra får bl. a. ses mot bakgrunden av den s. k. Melodiradion. Byggnadsstyrelsen påstår bl. a. — med hänsyn till att programkostnaderna för egentliga kulturprogram har en gynnsammare fördelning — att huvudvikten i Sveriges Radios verksamhet ligger på sådan verksamhet som är hänförlig till 5 § 1 mom. d).

Det andra skälet mot befrielse från skatteplikt är, att Radiohuset är upplåtet till Sveriges Radio på sådana villkor att upplåtelsen i själva verket sker mot vederlag; en upplåtelse mot vederlag medför skatteplikt enligt 5 § 1 mom. 2 st. Vederlaget består däri att Sveriges Radio skall bekosta yttre och inre underhåll på byggnaderna samt betala alla skatter och onera. Att därmed en upplåtelse mot vederlag har skett bestrids av byggnadsstyrelsen.

Som skäl för att Radiohuset faller under 5 § 1 mom. d) har byggnadsstyrelsen särskilt åberopat ett par rättsfall, RÅ 1927 not 1210—1220 och 1928 not 820. Rättsfallen berör Dramatiska teatern och Operahuset, vilka är ställda till aktiebolags disposition, och påstås utsäga, att skatteplikt endast föreligger för inkomst från uthyrning av lokalerna till exempelvis Operakällarens innehavare.

Mot detta har anförts dels att det inte är säkert att rättsfallen skulle stå sig i dag, särskilt som det på grund av processläget inte direkt har avgjorts att skatteplikt inte föreligger för uthyrningen till teater- och operaföretagen, dels att Sveriges Radios verksamhet från kulturell synpunkt inte har någon huvudsaklig identitet med Operans och Dramatiska Teaterns.

Kammarrättens utslag är inte försett med någon utförligare motivering. Det sägs blott att med avseende å vad i målet »blivit upplyst angående den av Sveriges Radio Aktiebolag bedrivna verksamheten ävensom övriga omständigheter ifrågavarande byggnad icke jämlikt bestämmelserna i 5 § 1 mom. d) kommunalskattelagen kan anses vara undantagen från skatteplikt». Enligt kammarrätten är alltså radiohuskomplexet icke en byggnad för kulturvård eller för undervisning och religionsvård.

Om det slutliga avgörandet skulle innebära att byggnadsstyrelsen blir skattepliktig för byggnaderna, skulle ganska stora kostnader uppstå för den som ytterst skall betala skatten, nämligen Sveriges Radio, i varje fall på längre sikt. De byggnader som nu är färdiga inom radiohuskomplexet taxeras till 26 mkr. När de av radioutredningen förutsedda nybyggnaderna kommit till stånd (inklusive en andra etapp av TV-huset i Stockholm), kommer det sammanlagda värdet säkerligen att stiga till minst 100 mkr. På garantibeloppet som f. n. utgör 2,5 procent av taxeringsvärdet blir skatten för det färdiga

komplexet med en skattesats om 15 kr 375 000 kr. Eftersom man planerar ytterligare byggenskap, kan det slutliga värdet av byggnaderna i komplexet uppgå till flera hundra mkr. Härtill kommer de byggnader som beräknas bli uppförda i andra städer.

Om byggnaderna överförs i Sveriges Radios ägo är det ostridigt att med nuvarande lagreglering skatt för garantibelopp skall erläggas. Det kan tilläggas, att man inte kan ifrågasätta skyldigheten för ägaren av Radiohuset, vem han än må vara, att betala inkomstskatt för uthyrning av Radiohuset till affärsverksamhet, såsom livsmedelsbutik, bank och resebyrå.

(6) Även om skattesatsen för statlig inkomstskatt är betydligt lägre för stiftelse än för aktiebolag tillkommer emellertid för stiftelsens del en skattebelastning som inte drabbar aktiebolag, nämligen statlig förmögenhetsskatt. Sådan skall nämligen betalas av stiftelse i den mån den är skyldig att erlägga skatt för inkomst (KF 1947 om statlig förmögenhetsskatt 6 § 1 mom. st. b). Skattesatsen utgör f. n. 1,5 promille.

Om Radiohuset överförs i Sveriges Radios ägo och stiftelsen inte blir befriad från skatt för inkomst, kommer den att betala förmögenhetsskatt på Radiohuset, vilken om huset är värt 100 mkr kommer att uppgå till 150 000 kr.

(7) Med de inledningsvis angivna utgångspunkterna är det tydligt att skattereglerna har en ogynnsam inverkan på en kommande stiftelses verksamhet.

Vissa organisationsalternativ som från effektivitetssynpunkt är överlägsna är från skattesynpunkt så oförmånliga att det kan finnas skäl att förkasta dem. Av skatteskäl är det sålunda svårt att genomföra den ändamålsenliga regeln, att licensmedel som inte förbrukats vid budgetårsskifte får kvarstanna hos Sveriges Radio för att användas för verksamheten. Av samma skäl är det vidare svårt att genomföra den lämpliga ordningen att överföra större byggnader, som helt är avsedda för programverksamheten, i Sveriges Radios ägo.

Även om man behåller det nuvarande äganderättsförhållandet, dvs. att byggnaderna är i byggnadsstyrelsens ägo, finns det risk för att inte obetydliga belopp av licensmedel kommer att få betalas i skatt till kommunen.

Under sådana förhållanden finns det givetvis anledning att på allvar undersöka, om förutsättningar för att befria stiftelsen från skatteplikt kan föreligga. Ett konkret förslag om befrielse skulle kunna utformas på följande sätt:

a) Stiftelsen befrias i huvudsak från kommunal inkomstskatt genom att införas i undantagsstadgandet i kommunalskattelagen 53 § 1 mom. d) tillsammans med t. ex. akademier, Nobelstiftelsen, stiftelsen Dag Hammarskjölds minnesfond, allmänna undervisningsverk, obligatoriska studentsammanslutningar, järnkontoret så länge dess vinstmedel används till allmänt nyttiga ändamål och kontoret inte lämnar utdelning åt sina delägare, AB Tipstjänst och Svenska penninglotteriaktiebolaget.

Befrielsen gäller som för alla i paragrafen nämnda befrielse från skattskyldighet för annan inkomst än inkomst av fastighet.

b) Stiftelsen befrias från statlig inkomstskatt genom ett motsvarande undantag i KF om statlig inkomstskatt 7 § 1 st. e) tillsammans med samma sammanslutningar som nyss nämnts. Här gäller det befrielse från skattskyldighet för all inkomst.

I och med att stiftelsen befrias från inkomstskatt, befrias den också från statlig förmögenhetsskatt enligt det ovan nämnda stadgandet.

c) Stiftelsen befrias från kommunal inkomstskatt för grundbelopp genom att införas i undantagsstadgandet i kommunalskattelagen 5 § 1 mom. e) tillsammans med bl. a. akademier, Nobelstiftelsen, Dag Hammarskjölds minnesfond, allmänna undervisningsverk och diverse andra stiftelser.

Skulle det inte anses lämpligt att byggnaderna överförs i stiftelsens ägo får man göra ett tillägg till 5 § 1 mom. d) av innebörd att statens byggnader för allmän rundradio undantas från skatteplikt.

(8) De argument som kan anföras för att befria Sveriges Radio från skatt kan sammanfattas i fem punkter:

a) Det är irrationellt att licensmedlen skall beskattas i produktionsledet, när de inte beskattas i distributionsledet. Medel som anvisas för sändare o. dyl. eller de fastigheter, där sändarna är uppförda, beskattas inte. Visserligen har programverksamheten inte i likhet med distributionen uppdragits åt en statlig myndighet utan skatteplikt, men detta beror inte på att programverksamheten skall ha en mer affärsmässig inriktning än distributionen utan på att man tagit hänsyn till viktiga överväganden av icke-ekonomisk natur, nämligen att det från yttrandefrihetens synpunkt är lämpligt att programföretaget, ehuru det helt finansieras av staten, får en i förhållande till staten självständig rättslig ställning.

b) Sveriges Radio driver ett av staten anordnat monopol, som finansieras genom en av staten pålagd och upptagen särskild avgift. Denna kan måhända betraktas som en sorts skatt, och under alla förhållanden torde licensmedlen utgöra allmänna medel, avsedda för ett enda ändamål. När AB Tipstjänst år 1938 fick skattefrihet, uttalades att man inte skulle »lägga skatt på skatten». Motsvarande resonemang kan med visst fog föras även för Sveriges Radios del, särskilt när det gäller beskattning av de medel som inte gått åt vid budgetårets utgång.

c) Sveriges Radio driver inte någon rörelse i egentlig mening, eftersom verksamheten inte har vinstsyfte och inte heller kan t. ex. begagna reklam i sändningarna. Verksamheten gäller väsentligen kultur- och samhällsfrågor samt undervisning; undervisningsmomentet blir för övrigt betydligt förstärkt genom radioutredningens förslag. Genom frånvaron av vinstsyfte och inriktningen i övrigt kommer stiftelsen till sin karaktär nära sådana stiftelser, undervisningsverk och andra kulturinstitutioner som åtnjuter skattefrihet.

d) T. o. m. *enskilda* järnvägar åtnjuter skattefrihet för sina fastigheter, om järnvägen är upplåten för allmän trafik (kommunalskattelagen 5 § 2 mom.). Man kan säga att den allmänna rundradion är ett »masskommunikationsmedel», som är »upplåtet till allmän trafik» på ett likartat sätt.

e) Med den organisation av Stiftelsen Sveriges Radio som nu har föreslagits är företaget så särpräglat, att det inte finns några andra skattepliktiga företag som rimligen kan åberopa Sveriges Radios skattefrihet som ett precedensfall.

(9) Den företagna genomgången visar att stiftelseformen från skattesynpunkt har vissa fördelar framför aktiebolagsformen. Även utan ändringar av skattereglerna betyder ombildningen att den statliga inkomstskatten nedsätts från 40 till 15 procent. Det är lättare att motivera en ändring av skattereglerna, som medför skattefrihet, för Stiftelsen Sveriges Radio än för Sveriges Radio Aktiebolag, som kan sägas vara ett bolag bland andra. Även om utredningen inte får gehör för sitt förslag om skattefrihet omedelbart, ger stiftelseformen större utsikter för skattefrihet i framtiden.

Om skattebefrielse inte uppnås omedelbart synes det från ekonomisk synpunkt vara lämpligast att de för rundradioverksamheten avsedda större byggnaderna kvarblir i byggnadsstyrelsens ägo. Vad nu sagts gäller även om byggnadsstyrelsen genom det väntade utslaget av regeringsrätten skulle förklaras vara skyldig att erlägga kommunal inkomstskatt för garantibelopp på byggnaderna, ty Sveriges Radio är — i motsats till byggnadsstyrelsen — skyldig att betala även skatt för förmögenhet, om den förvägras skattebefrielse. Förslaget om att överföra byggnaderna i Sveriges Radios ägo bör därför framställas blott under den förutsättningen att skattebefrielse erhålls.

Kanalkonkurrens i finländsk TV

I Finland förekom under flera år en konkurrens mellan skilda företag på TV-området, nämligen dels Yleisradio eller Finlands Rundradio (med dagliga inslag från företaget Reklam-TV) och dels Tesvisio (med Tamvisio). Sedan det senare företaget av kostnadsskäl inte kunnat upprätthålla sin verksamhet inköptes det i januari 1964 av Finlands Rundradio. Då starka önskemål från statsmakternas sida framkommit att ett bestämt mått av »inre konkurrens» skulle bevaras även sedan tesvisioprogrammet övertagits av Finlands Rundradio, har en plan för hur detta skall ske utarbetats. Denna godkändes slutligen av förvaltningsrådet (styrelsen) den 29 december 1964.

Utgångsläget är dels att den förutvarande konkurrensen drivit fram en i förhållande till resurserna mycket lång sammanlagd programtid, dels att de båda företagen hittills ingalunda täckt samma områden. Sändningstiden är ungefär 48 tim/vecka i Finlands Rundradios program (därav ca 15 tim/vecka som självständigt produceras av Reklam-TV) och ca 22 tim/vecka i Tesvisio, vari ingår verksamheten från Tamvisio i Tammerfors. Det förra programmet erbjuder 93 procent av befolkningen god mottagning. Det senare, som endast utstrålas över tre VHF-stationer i Helsingfors, Tammerfors och Åbo, kan tas emot av endast 29 procent av befolkningen.

Utbyggnadsplanerna avser främst sändarnät och studiolokaler, ej sändningstid. Fram till 1970 skall det nuvarande huvudprogrammet, i fortsättningen kallat P 1, täcka så gott som hela landet. På längre sikt är avsikten densamma beträffande vad som nu blir P 2, men hänsyn till kostnaderna medför en så långsam utbyggnad att man ännu 1970 endast räknar med att ha nått 60 procent av befolkningen. Efter att ha övergått till UHF kommer man att koncentrera utbyggnaden av P 2-nätet längs kusterna, varigenom praktiskt taget hela den svenskspråkiga befolkningen nås. Detta medför en begränsning och en specialuppgift: någon fullständig konkurrens mellan P 1 och P 2 kan givetvis inte uppstå så länge båda inte täcker hela landet, och P 2 kommer att få en specialuppgift vad avser svenskspråkiga program, vilkas volym i framtiden kan ökas.

Däremot har man konstaterat att den mycket långa programtiden varit till förfång för verksamheten, särskilt vad avser programkvaliteten. Man planerar därför i princip ingen annan ökning under 1960-talet än den som avser de svenska programmen eller ungefär 8 tim/vecka. Genom tillkomsten av en rad nya studior (jfr nedan) avser man att höja bearbetningsgraden i riktning mot vad som gäller bl. a. i Sverige. Man skall också lämna flera provisoriska studior.

Mot denna bakgrund och med dessa inskränkningar planeras en *kanalkonkurrens* mellan P 1 och P 2 efter följande huvudsakliga grunder. Den hittillsvarande verksamheten anses ha varit alltför starkt koncentrerad till Helsingfors. Det har framförts önskemål att »de rika möjligheterna att finna programstoff ute i landet skall tillvaratas». Därför kommer programledningen för P 2 att placeras i Tammerfors. I princip skall också P 2 produceras utanför Helsingfors, men detta kan i praktiken inte genomföras helt och hållet, emedan produktionsresurserna är och sannolikt kommer att vara påtagligt koncentrerade till huvudstaden.

Under uppförande är ett stort radio- och TV-centrum i Fredriksberg i norra Helsingfors, vilket vid full utbyggnad bl. a. skall innehålla 13 TV-studior. Den tanken har nu fram-

kastats, att projektet i Fredriksberg skall beskäras och i stället en relativt stor anläggning uppföras i Tammerfors. Några planer i denna riktning finns dock inte.

Kärnan i egenproduktionen för P 2 avses bli ett antal OB-enheter, enligt förvaltningsrådets planer inte mindre än nio. Då P 2 t. v. endast kommer att förfoga över två relativt små studior, nämligen de som nu ägs av Tesvisio i Helsingfors och Tamvisio i Tammerfors, avser man att för P 2 producera »studioprogram utan studio» i ett stort antal provinsstäder, såsom Jyväskylä, Kuopio, St. Michel, Uleåborg och Vasa. Man skall därvid utnyttja en rad lokaler, främst nybyggda teatrar, vilkas scener anses tillräckligt stora. Man har antagit att en OB-buss som knyts an till två städer totalt skall kunna svara för 2 tim/vecka, därav kanske blott en mindre del från de två städerna och återstoden från den omgivande provinsen.

Ett betydande mått av samordning mellan de båda programkanalerna förutsätts. För detta ändamål inrättas en planeringskommitté, i vilken bl. a. ingår cheferna för P 1 och P 2 samt företrädare för tekniken. Denna kommitté skall dels tillse att programschemat undviker alla meningslösa former av konkurrens, dels också på ett rättvist sätt fördela produktionsresurserna. Den stora mängden av hyrfilm (nu över 50 procent i P 1, ca 60 procent i Tesvisio) skall inköpas genom P 1 och fördelas av kommittén enligt gemensamma grunder. Större internationella överföringar liksom OB-sändningar av sport o. dyl. kommer sannolikt att sändas i båda kanalerna, därvid med svenskt tal i P 2. Någon egentlig konkurrens på nyhetsområdet kommer inte att äga rum, låt vara att planerna i detta avseende inte är slutgiltigt utformade.

Till planeringskommitténs uppgifter hör också att tillse att aldrig »lika ställs mot lika», dvs. att samma programtyp förekommer samtidigt i båda kanalerna, att förhindra alla kollisioner och »överlappningar» i övrigt samt att allmänt svara för att P 1 och P 2 får ett i stora drag likartat sammansatt innehåll.

Begränsas sålunda konkurrensen på alla de områden där man är beroende av material utifrån, avses den bli relativt långtgående inom egenproduktionen. På de områden där båda kanalerna arbetar, såsom samhällsbevakning, teater och underhållning, skall man hela tiden ha skilda programenheter även i den mån dessa finns i samma stad (Helsingfors). I den mån det t. ex. blir nödvändigt att producera teater för P 2 i de stora nya studiorna i Helsingfors blir ordningen den, att idéskapandet och programbesluten äger rum i Tammerfors, att begäran om studiotid och teknisk personal lämnas till planeringskommittén och att man antingen sänder ned programpersonal och skådespelare från Tammerfors eller använder i Helsingfors stationerad, egen personal.

I ekonomiskt hänseende är principen givetvis en »rättvis fördelning» av medlen, men någon formell regel för vad detta skall innebära har inte fastställts. Man räknar med att vardera programchefen skall uppgöra sitt eget budgetförslag och att därefter (via planeringskommittén och direktionen) förvaltningsrådet får avgöra, vilka medel vardera kanalen bör tilldelas med tanke på programtid och särskilda uppgifter.

Vissa försök att undvika en osund konkurrens görs genom att all reklam skall koncentreras till P 1 (det fristående företaget Reklam-TV, som även i framtiden får disponera egen tid). Reklamintäkterna läggs till licensinkomsterna för att jämte dessa centralt fördelas.

Vidare skall i återhållande syfte inte bara inköp av filmer och alla utländska kontakter centraliseras, utan även avtalsförhandlingar vilka i Finland även avser skådespelare och artister av alla slag.

Planen innehåller alltså åtskilliga begränsningar av den renodlade konkurrensprincipen. Dessa ligger i den centrala medelsfördelningen, den strikta koordineringen av programschemat och samlingen på en hand av alla ekonomiskt betydelsefulla förhandlingar och kontakter utåt.

Det som inrikespolitiskt har framstått som avgörande vid planens uppgörande har varit

strävan att bryta en förment helsingforsdominans och »fånga in övriga Finland» i verksamheten. Man är klart medveten om att den geografiska uppdelningen kommer att innebära, att de båda kanalerna oavsett medelstilldelning inte blir likvärdiga i alla avseenden. Såväl genom produktionstekniken (OB-inspelning av en rad skilda programtyper) som genom anlitande av programstoff från relativt små städer och den rena provinsen kommer P 2 att få en från det helsingforspräglade P 1 relativt skild profil.

Att konkurrensprincipen trots de nämnda begränsningarna verkar kostnadshöjande, jämfört med vad en fullständig centralisering och samordning skulle innebära, är man givetvis medveten om.

Lyckligast skulle ha varit, menar man inom Finlands Rundradio, om man inte hade varit nödsakad att upprätthålla en så omfattande programverksamhet som nu är fallet. Ekonomiska skäl torde sålunda göra det nödvändigt att bibehålla den höga andelen av främmande inslag. Likaså medger inte resurserna någon snabb utbyggnad av sändarnätet för P 2, vilket såsom redan påpekats begränsar momenten av faktisk konkurrens.

Plan för TV-nätets utbyggnad för program 2

x anger att slavstation anordnas
xx » » större station utbygges

Uppgifter enligt stockholmsplanen av år 1961	Budgetår då stationerna beräknas kunna färdigställas							
Station	Effekt kW ERP	66/67	67/68	68/69	69/70	70/71	71/72	72/73 eller senare
Arjeplog	200					x		xx
Arvidsjaur	1 000					xx		
Bergkvara	20							x
Bispgården	200							xx
Boden	1 000			xx				
Boliden	200			x				xx
Bollnäs	1 000			xx				
Borlänge	1 000		xx					
Borås	1 000		xx					
Burgsvik	20							x
Byxelkrok	20							x
Bäckefors	1 000				xx			
Charlottenberg	20						x	
Dikanäs	20							x
Emmaboda	1 000		xx					
Falun	20		x					
Filipstad	1 000				x		xx	
Finnveden	1 000			xx				
Fredrika	20					x		
Funäsdalen	20						x	
Fårösund	20							x
Föllinge	20							x
Garpenberg	200						xx	
Gnesta	1 000				xx			
Grebbestad	200				x			xx
Gäddede	200					x		xx
Gällivare	1 000				xx			
Gävle	1 000		xx					
Göteborg	1 000	xx						
Halmstad	1 000			xx				
Hammerdal	1 000							xx
Haparanda	1 000					xx		
Hede	20						x	
Hudiksvall	1 000			x			xx	
Hällnäs	200							xx
Hälsingborg	200		xx					
Härnösand	200		x					xx
Hörby	1 000		xx					
Idre	20					x		

Uppgifter enligt stockholmsplanen av år 1961	Budgetår då stationerna beräknas kunna färdigställas							
Station	Effekt kW ERP	66/67	67/68	68/69	69/70	70/71	71/72	72/73 eller senare
Jokkmokk	20				x			
Juoksengi	200							xx
Järpen	20					x		
Jönköping	200			xx				
Karesuando	20					x		
Karlshamn	1 000		xx					
Karlskrona	1 000		x				xx	
Karlstad	200	xx						
Kiruna	1 000				xx			
Kisa	1 000			xx				
Korpilombolo	20							x
Kramfors	200				xx			
Kristinehamn	200				xx			
Krångede	20							x
Köpmanholmen	20			x				
Laisvall	20					x		
Limedsforsen	20				x			
Linghed	1 000							xx
Linköping	200	x						xx
Ljusdal	200					xx		
Loffstrand	200				x			xx
Luleå	200					xx		
Lycksele	1 000					xx		
Malmö	200		xx					
Malung	200				x		xx	
Mora	1 000			xx				
Motala	1 000				xx			
Murjek	200							xx
Norrköping	1 000	xx						
Norsjö	20							x
Nossebro	200					xx		
Nässjö	1 000				xx			
Oskarshamn	1 000			xx				
Pajala	1 000						xx	
Piteå	200					xx		
Porjus	20				x			
Robertsfors	200						xx	
Roslagen	1 000				xx			
Skellefteå	1 000			xx				
Skövde	1 000	xx						
Sollefteå	1 000					xx		
Sollefteå stad	20					x		
Sorsele	20							x
Stockholm	1 000	xx						
Storlien	20			x				

Uppgifter enligt stockholmsplanen av år 1961		Budgetår då stationerna beräknas kunna färdigställas						
Station	Effekt kW ERP	66/67	67/68	68/69	69/70	70/71	71/72	72/73 eller senare
Storuman	1 000						xx	
Strömstad	1 000				x			xx
Strömsund	20							x
Sundsvall	1 000		xx					
Sunne	1 000				xx			
Sveg	1 000					xx		
Sysslebäck	200				x			xx
Säffle	1 000						xx	
Sälen	20				x			
Särna	20					x		
Söderhamn	20					x		
Tranås	20				x			
Trelleborg	1 000						xx	
Trollhättan	200	xx						
Tåsjö	1 000					xx		
Tärnaby	20						x	
Tärnsjö	200						xx	
Uddevalla	1 000			xx				
Uppsala	200		xx					
Varberg	200		xx					
Vilhelmina	200							xx
Visby	1 000				xx			
Vittangi	20						x	
Våxtorp	1 000					xx		
Vännäs	1 000		xx					
Västervik	1 000				xx			
Västerås	1 000	xx						
Växjö	1 000			xx				
Ånge	1 000					xx		
Åre	200			x				xx
Årjäng	1 000						xx	
Åsele	200						xx	
Älvdalen	20				x			
Öland	1 000					xx		
Örebro	1 000	xx						
Örnsköldsvik	1 000			xx				
Österlen	1 000					xx		
Östersund	1 000			xx				
Överkalix	1 000					x		xx

Anm. De större stationerna (med en effekt av 1 000 eller 200 kW) förses till en början endast med enkla sändare. De mindre stationerna (med en effekt av 20 kW) beräknas i allmänhet komma att utföras som slavstationer. Utöver de i tidsschemat upptagna stationerna beräknas totalt minst 140 mindre slavstationer (effekt under 10 kW) behöva anordnas, av vilka utbyggnad påbörjas under 1967/68 med ca 15 stationer per budgetår.

KUNGL. BIBL.
14 APR 1965
STOCKHOLM

NORDISK UDREDNINGSSERIE (NU) 1965

1. Transportekonomisk forskning i Norden.
3. Enkelte mellomriksveger mellom Norge og Sverige.

STATENS
OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1965

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen)

Justitiedepartementet

Sammanställning av remissyttranden över författningsutredningens förslag till ny författning. Del 1: Allmänna utlanden samt 1 och 2 kap. i förslaget till regeringsform. [2]
Del 2: Kap. 3, 4 och 5 i förslaget till regeringsform. [3]
Rättegångshjälp. [13]
Godtrosförvärv av lösöre. [14]
Fastställande av faderskapet till barn utom äktenskap. [17]
Fartygs befälhavare. Gemensamt haveri och dispasch. Ansvarsbestämmelser m. m. [18]

Utrikesdepartementet

Sveriges sjöterritorium. [1]

Socialdepartementet

Tandvårdsförsäkring. [4]

Kommunikationsdepartementet

Skånes och Hallands vattenförsörjning. [8]
Friluftslivet i Sverige. Del II. Friluftslivet i samhällsplaneringen. [19]
1960 års radioutredning. 1. Radions och televisionens framtid i Sverige I. Bakgrund och förutsättningar, programfrågor. Organisations- och finansieringsfrågor. [20]

Finansdepartementet

Måttenheter. [5]

Ecklesiastikdepartementet

Antikvitetskollegiet. [10]
1963 års universitets- och högskolekommitté 1. Utbyggnaden av universitet och högskolor. Lokalisering och kostnader I. [11] 2. Utbyggnaden av universitet och högskolor. Lokalisering och kostnader II. Specialutredningar. [12]
De svenska utlandsförsamlingarnas ekonomi. [15]

Jordbruksdepartementet

Ny jordförvärvslag. [16]

Inrikesdepartementet

Om den kommunala självstyrelsens lokala förankring. [6]
Praktik- och feriearbetsförmedling. [7]
Arbetsmarknadspolitik. [9]

IVAR HÆGGSTRÖMS TRYCKERI AB
STOCKHOLM 1965

14 APR 1965